

ÉPÜLET-, INTÉZMÉNY- ÉS GYŰJTEMÉNYTÖRTÉNET

150 éves
az Akadémia székháza

ÉPÜLET-, INTÉZMÉNY- ÉS GYŰJTEMÉNYTÖRTÉNET

150 éves
az Akadémia székháza

A kötet a *150 éves az Akadémia palotája* című kiállítás
(Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény, 2015. október 20. – 2016. március 18.)
kísérő kiadványa

KONCEPCIÓ	Bicskei Éva
SZERKESZTŐ	Bicskei Éva, Ugry Bálint
OLVASÓSZERKESZTŐ	Róbert Zsófia
GRAFIKUS	Koronczi Endre
SZERZŐK	Bagi Judit (B. J.), MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény Bara Júlia (Ba. J.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Barina Zoltán (B. Z.), Magyar Természettudományi Múzeum Növénytár Bicskei Éva (B. É.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Boncz Hajnalka (B. H.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Bubryák Orsolya (B. O.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Gödölle Mátyás (G. M.), Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok Hay Diana (H. D.), MTA Akadémiai Levéltár Kelecsényi Ágnes (K. Á.), MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény Korompay H. János (K. H. J.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet Lővei Pál (L. P.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Mázi Béla (M. B.), MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Nagy Zita (N. Z.), Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény Papp Gábor György (P. G. Gy.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Pócs Dániel (P. D.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet Radványi Orsolya (R. O.), Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár Simonkay Zsuzsanna (S. Zs.), MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény Tátrai Júlia (T. J.), Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár Ugry Bálint (U. B.), MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet

Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézetében
A borító a DECORATIO 12.4 tétel felhasználásával készült.
ISBN 978-963-416-095-3
Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
© Bicskei Éva, Ugry Bálint 2018
Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás,
valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.
A kiadásért felel Fodor Pál főigazgató, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Nyomdai kivitelezés: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

INDEX

PROLOGUS	7
SALUTATIO	9
AEDIFICATIO	11
AD LECTOREM	13
ACTIO	15
MOTIO	17
CONSTRUCTIO	45
DECORATIO	69
SESSIO	113
TRANSLATIO	189
SOCIETAS LITTERARIA	211
APPENDIX	251
ABBREVIATURAE	253
BIBLIOGRAPHIA	255
INDEX NOMINUM	269
INDEX PERSONARUM	281
IUS AUCTORIS	283

PROLOGUS

SALUTATIO

Sine domo friget scientia. A Magyar Tudós Társaság 1825-ös megalapítása, majd két évvel későbbi törvénybe iktatása után az intézménynek több mint negyed századon át nem volt saját épülete. A kortársak tudták azonban, hogy a tudományoknak és a művészeteknek méltó hajlékra van szükségük.

Hellászban Parnasszosz hegyének babérligeteit tették meg Apollón és a múzsák (illetve Dionüszosz), azaz a tudományok és a művészetek megtestesítőinek lakhelyéül. Az eszmét a római hitvilág adaptálta, a reneszánsz és a barokk kora pedig újból és újból felidézte. A mitikus ködbe burkolózó, felhők fölé emelkedő otthonnak már az egészen korai időkben is voltak földi megfelelői: kies környezetben emelkedő épületek, amelyek a tudományok és művészetek gyakorlásának nyugalmas, egyben inspiráló helyet biztosítottak. Az athéni Akadémia és Lúkeion (azaz Lyceum), valamint az alexandriai Muszeion örököseinek sorába lépett be 150 évvel ezelőtt a Magyar Tudományos Akadémia székháza.

A Duna partján, Budapest szívében emelkedő palota historizáló épülete egyaránt utal antik és reneszánsz kori elődeire; nem csupán a nemzeti, hanem a nemzetek feletti tudományosság szimbóluma is. Az épület külső és belső kialakítása, illetve annak az idők során történt változásai a tudományokról és a művészetekről való gondolkodás változásainak tükröi. A külszínnél is hangsúlyosabb azonban egy épület „élete”: a falain belül zajló tudományos és adminisztratív munka, a tudomány reprezentációját szolgáló események – egészet azonban ezek is csak a külső formával együtt alkotnak.

A Magyar Tudományos Akadémia vezetősége az alapítók és építtetők iránti tiszteletének kifejezésekként az intézmény működésének 190., és otthona, a székház megnyitásának 150. évfordulójáról gazdag programsorozattal emlékezett meg, amelynek egyik kitüntetett eseménye volt a jelen kötetben megőrkített kiállítás is.

A „Székház 150” programsorozat felelőseként ezúton is megköszönöm Lovász Lászlónak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, hogy lehetővé tette és támogatta a kiállítás létrejöttét.

Budapest, 2017. január 22.

Barnabás Beáta
a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárhelyettese,
a „Székház 150” Programtanács elnöke

AEDIFICATIO

Másfél évszázada áll a Magyar Tudományos Akadémia székháza: hivatalosan 1865. december 11-én adták át rendeltetésének.

Az ünnepi alkalomból rendezett, *150 éves az Akadémia palotája* című kiállítás és annak katalógusa nem klasszikus építészettörténetet, hanem egy, az épületen, annak terein keresztül bemutatott, tágabb értelemben vett intézmény- és gyűjtemény-történetet kínál. Nem törekszik – nem is törekedhet – egy összefüggő, lineáris história felvázolására (bár úgy a tárlatnak, mint a kötetnek van egyfajta laza kronologikus kibomlása); a palota elmúlt másfél évszázadát ehelyett különböző aspektusokból tekinti át, létrejöttének és fennállásának néhány meghatározó sajátosságára fókuszálva.

Így tematizálódnak például a kiállítás tereiben és a kötet lapjain azok a társadalmi felindulások, amelyek először az intézmény alapításához, majd épületének emeléséhez vezettek; magának az építkezésnek a lezajlása; a palota reprezentatív kialakítása és muzeális gyűjteményei; a falai közt zajló tudományos élet szakmai és adminisztratív eseményei. Azaz a **MOTIO**, a **CONSTRUCTIO**, a **DECORATIO** és a **SESSIO** adják a bemutató főbb szerkezeti egységeit; mert még az 1860-as években is az európai kultúrába való bekapcsolódást jelentő, a klasszikus örökség megnemesítő auráját hordozó latinra váltottak, még a honi nyelv művelését és terjesztését célul tűző intézményben is, ha annak építendő palotájáról volt szó. Ezt a fonalat felvéve, azt a gyökeres átalakulást, amelyet úgy az intézmény, mint székháza, reprezentációja, valamint gyűjteményei életében a 20. század második fele hozott, a **TRANSLATIO** (*imperii et studii*) és a **SOCIETAS LITTERARIA** terei, illetve fejezetei mutatják be.

A neoreneszánsz építészet kiemelkedő hazai emléke egy többfordulós, honi és külföldi építészeket is felvonultató pályázat lezajlása után, egy nemzetközileg jegyzett berlini építész, Friedrich August Stüler tervei szerint valósult meg; alulról szerveződő társadalmi kezdeményezés és kiszélesedő nemzeti közadakozás eredményeképpen, még az abszolutizmus idején. A nemzeti közösség létét és erejét testesítette meg; ez magyarázza az intézménynek a közgondolkodásban betöltött kivételes helyét, illetve palotájának igényes, reprezentatív kialakítását.

Gazdag külső és belső épületszobrászati elemei, illetve dísztermének Lotz Károly által festett *seccói* ugyanis minden tudós közösség vágyott, eszményi hajlékát, Apolló és a múzsák lakhelyét, a mitikus Parnasszust idézik meg. Annál is inkább, mert az 1825-ben fundált, működését pedig 1831-ben kezdő intézmény célját – alapszabályai szerint, egészen 1949-ig – a tudományok és a szépművészetek honi nyelven való művelése és terjesztése jelentette.

Többek közt ezzel a kettős kötődéssel, a tudományok művelésén túl a képzőművészetek pártolásával magyarázható az is, hogy az Akadémia palotájának legfelsőbb szintjét eredetileg is múzeumnak tervezték: itt működött a mai Szépművészeti Múzeum elődintézménye, az európai festészet javát felvonultató Esterházy (később: Országos) Képtár. A múzeum több más művészeti intézetet is bevonzott – átmenetileg – az épület falai közé, a korabeli hazai kiállításokat szervező egyesülettől kezdve a művészképzés különböző szakintézményeiig. A századfordulón pedig egymás után nyíltak az épületben a muzeális gyűjtemények és emlékszobák; így elmondható, hogy a tényleges kutatásra és alkotásra, valamint adminisztrációra szolgáló terek közül egyre többet hódított meg a tudományoknak (és a művészeteknek), az azokat gyakorló nagy férfiaknak a kultusza.

Ez a hazai Parnasszus azonban a mindennapokban korántsem bizonyult olyan zavartalan és idilli helynek, mint mitológiai megfelelője. Az Akadémia palotájában zajló szakmai tevékenységet ugyanis a tudomány saját törvényszerűségein túli tényezők is befolyásolták. A testületi, a nyilvánosság számára gyakran láthatatlan belső csatározások mellett azok a politikai események, társadalmi folyamatok, amelyek például előtte, a mindenkori címét adó – bár a nevét időnként váltogató –, egyre inkább a tömegpolitika színterévé váló téren is zajlottak, és az épületbe besűrűdve nyomot hagytak. Hol lassan és alig észrevehetően, hol radikálisan formálták át külső kialakítását és belső tereinek arculatát, illetve gyűjteményegységeit, nem hagyva érintetlenül a minden korban viszonylag stabil tudós közösséget, valamint annak intézményi működését sem.

De azon túl, hogy mintegy lenyomatokként viselte magán az elmúlt 150 év hazai történéseit, az Akadémia (épületének) másfél évszázadot átfogó története saját küldetésének a mindenkori politikai kontextus függvényében való meghatározásáról is szól. Az intézmény nemzeti jellegéből adódó problematika bűvópatakként húzódik a tárlatban és a kötetben, elkülönülő szerkezeti egységeket, eseményeket, szereplőket és tárgyakat kötve össze.

Bicskei Éva

AD LECTOREM

A kötet, amelyet az Olvasó a kezében tart, a *150 éves az Akadémia palotája* című tárlaton szereplő tárgyak leírását, bemutatását tartalmazza a kiállításkatalogusoktól elvárt formában, azaz önálló tételekként. Mégis, a Szerkesztők az egymást követő szövegek folyamatos, „könyvszerű” olvasására buzdítanak úgy az egyes fejezetekben, mint a kiadvány egészében. És ebben az se zavarja meg az Olvasót, hogy maguk a fejezetek időnként párhuzamosan futó narratívákra válnak szét, megosztva az oldalakat: a felül, illetve alul húzódó elbeszélések hol „feleسلnek”, hol kiegészítik egymást. („Eltévedni” nem lehet; az egyes fejezetek a tételek sorrendjében, a folyamatos számozás mentén haladva is olvashatók.) A kötet tehát, a lineárisan előrehaladón túl további, egymástól különböző, de egyaránt érvényes olvasatokat rejt. A fejezetek „öv alatti” részeiben például az akadémiai palota homlokzatának, belső tereinek, sőt környezetének lassú és folyamatos (át)alakulása bontakozik ki az Olvasó szeme előtt – a képi dokumentumok révén mintegy filmszerűen –, miközben az „öv felett” – különböző korabeli források formájában – az ezeket a változásokat befolyásoló erők és problémák jelennek meg. Ugyanezért vezettük be a kereszthivatkozások rendszerét is: arra bátorítjuk az Olvasót, hogy – a folyamatos olvasást meg-megszakítva – maga is „járjon át” bizonyos témáknak, eseményeknek, tárgyaknak vagy személyeknek a kötet különböző pontjain, eltérő kontextusokban történő, újbóli felbukkanásai közt. Váltogassa a perspektívát, a nézőpontokat; az Akadémia (palotájának) másfél évszázados történetéről egy saját képet – egy saját olvasatot és értelmezést alkotva.

A kötet egészében a magyar helyesírás szabályait követtük. Az idézeteket (illetve, ahol lehet, a kép- vagy műtárgycímeket) azonban szövegűen közöljük; az Akadémia tudományos osztályait pedig mindig az adott időszakban érvényes és hivatalos – tehát változó – nevükkel említjük, akárcsak palotája belső tereit. Ez vonatkozik az Akadémia épülete előtt álló térre is, amely szintűgy mindig az adott időpontban érvényes elnevezésével szerepel a kötetben. Az antikvítás és az antik mitológia alakjai, legyenek görögök vagy rómaiak, bevett magyar írásmódú nevűkőn jelennek meg, már ha van nekik ilyen; ha nincs, akkor a latin változatot adtuk meg (noha ez esetenként zavaró is lehet). A szövegben feltűnő történelmi személyiségek születésének és halálának éve (fejezetenként) az első említésűknél található (az egyes személyekre vagy megszemélyesítésekre való rákeresést az INDICES segítik elő). A korabeli (napi)lapokból, kiadványokból származó források teljes hivatkozásai a lábjegyzetekben találhatóak; a BIBLIOGRAPHIÁban a szoros értelemben vett szakirodalmakat közöljük. A *-gal megjelölt apróbetűs (szépirodalmi) idézeteket, (leíró) szövegeket, (adatoló) megjegyzéseket a Szerkesztők, valamint Boncz Hajnalka, Hay Diana, Mázi Béla és Radványi Orsolya válogatták, illetve írták.

A Szerkesztők

ACTIO

MOTIO

A kora újkori Európában szinte kivétel nélkül főúri vagy uralkodói pártfogással jöttek létre az első, a világ teljes körű megismerését célzó tudományos intézetek: a londoni Gresham College (1597), a római Accademia dei Lincei (1603), a schweinfurti Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina (1652), a firenzei Accademia del Cimento (1657), a londoni Royal Society (1660), vagy a párizsi Académie des sciences (1666).

E tudós társaságok – vagy ahogy már a korban is nevezték őket: *Gelehrten-gesellschaft*, *learned society*, *société savante* – működésének alapfeltétele volt egy olyan, a tudományok gyakorlására is használható nyelv megteremtése, amely az adott állam vagy (egy nagyobb) fejedelemség területén mindenki számára érthető volt. A cél elérésére már a 16. századtól kezdődően különböző nyelvészeti, illetve „nyelvtisztító” társaságok alakultak Európa-szerte. Közülük a legismertebbek a firenzei Accademia della Crusca (1583), a weimari Fruchtbringende Gesellschaft (1617) és a Richelieu alapította Académie française (1635).

A 19. század új lökést adott hasonló intézmények feltűnéséhez. A nemzetté válás időszakában ugyanis ezek az (újonnan fundált) kulturális intézmények kulcsszerepet játszottak a nemzeti tudat – a nemzeti közösséghez tartozás érzésének – megteremtésében és terjesztésében: megszilárdították a nemzeti identitást a nyelv egységesítése, valamint a „nemzeti” tárgyat fel-, illetve kidolgozó képzőművészeti, irodalmi és tudományos munkák révén.

Ezek a tágabb keretek értelmezik a Magyar Tudományos Akadémia elsődleges célját (későbbiekben palotájának építészeti és díszítőprogramját is): egy egységes, a tudományok és a művészetek gyakorlására is alkalmas nemzeti nyelv kifejlesztését. Az 1825 késő őszén, a pozsonyi diétán a magyar nyelv kiművelése céljából tett egyéni, majd többek által felkarolt felajánlást az uralkodó 1827 nyarán szentesítette; maga az intézmény – a Magyar Tudós Társaság – pedig 1831-ben kezdte meg működését.

A történeti előzményének tekinthető külföldi intézményektől eltérően tehát a Társaság nem állami támogatásból, hanem egyesek – néhány tucat, jórészt főrangú személy – adományaiból tartotta fenn magát és fejtette ki tevékenységét a század első felében.

Palotáját már a nemzeti mozgalom egy újabb szakaszában, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc utáni megtorlás éveiben, az abszolutizmus időszakában emelték – ugyancsak közadakozásból. De – ellentétben az eddigi ismeretekkel – azt az intézmény alapítóitól gyökeresen eltérő társadalmi csoportok kezdeményezték, így felépülése valóban egy alulról, a társadalom (alsóbb) középrétegeiből induló szerveződés eredményének tekinthető. Kevesek „felindulása” – ahogy Jókai Mór fogalmazta: *motió*ja – a társadalmi nyilvánosság révén terjedhetett el és válhatott széles körű nemzeti mozgalommá; magukról a pályázatokról, a tervekről, az építés folyamatáról, az épület díszítéséről szóló kiterjedt tudósítások pedig mind-mind a civil társadalom kiépüléséhez és megerősödéséhez vezettek.

Az Akadémia tehát – úgy is, mint intézmény és úgy is, mint épület – a (magyar történelemben gyakran gyanakvással kezelt) állam helyett a nemzet tulajdonát jelentette, a nemzet eszményét testesítette meg.

Ugry Bálint – Bicskei Éva

Zsoldos Ignác: 1825–1826-os pozsonyi országgyűlési napló-jegyzet, 1825. november 3.

296 fol. magyar, latin, német, francia autográf kézirat, toll, papír, bőrkötéses kötetben, 220 × 153 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Történelem, Napló 8-rét 2. sz. fol. 92v–93r

1825. november 3-án, a pozsonyi országgyűlésen gróf Széchenyi István (1791–1860) (→ SOCIETAS LITERARIA 12) egyévi jövedelmét ajánlotta fel egy honi tudós társaság céljaira. Felajánlása – amint ez közismert – a modern nemzetállam létrejöttéhez vezető magyar reformkor nyitányát jelenti. Azonban, mint minden, a nemzeti historiográfiában kiemelkedő, szimbolikus jelentőséggel felruházott eseményt, az Akadémia létrejöttét is mítoszokká növény (értelmezési) pontatlanságok övezik.

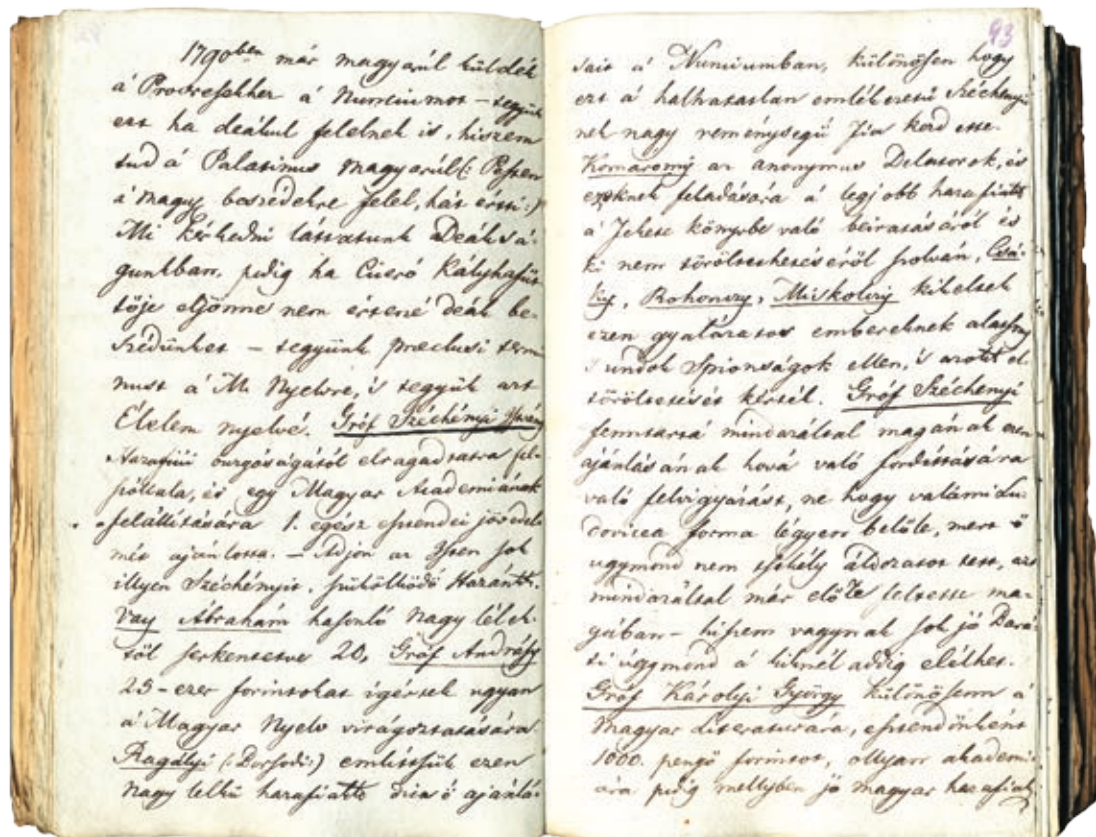
Ez jórészt a források hiányának, illetve töredékességének köszönhető. Az 1825–1827-es pozsonyi diéta alsó-tábláján, a kerületi üléseken zajló vitáknak nincs hivatalos átirata; azok néhány résztvevő szűkszavú naplójegyzeteiként, tartalmi kivonatokként maradtak ránk. Egy ilyen, kevésbé ismert kézirat Zsoldos Ignác (1803–1885) naplója is: a későbbi jogtudós – 1837-től akadémiai tag – még fiatal juristaként vett részt a gyűlésen. Az *educatio* tárgyalása során, a magyar nyelv ügyének előmozdítására tett felajánlást a következőképpen beszélte el: „Gróf Széchenyi István Hazafiúi buzgóságától elragadtatva felszólal, és egy Magyar Academiának felállítására 1. egész esztendei jövedelmét ajánlotta. – Adjon az Isten sok ilyen Széchenyit, szűkölködő Hazánkunk. [...] Gróf Széchenyi fenntartá mindazáltal magának ezen ajánlásának hová való fordítására való felvigyázást, ne hogy valami Ludovica forma legyen belőle, mert ő ugymond nem tsekély áldozatot tett, azt mindazáltal már előtte feltette magában – hiszen vagynak sok jó Baráti ugymond a' kinnél addig élélhet.”

Az ő leírásához sokban hasonlóan örököltette meg az eseményt egy névtelen jegyzetelő, valamint Tar Gáspár (1791–1857) máramarosi lakos, Sztójka Imre (1776–1858) máramarosi követ és Szoboszlai Pap István (1786–1855) református lelkész is. Elbeszéléseikből körvonalazható, hogy a közéletben feltűnő férfiú tudatosan épített politikai imázsa a közszereplő egy új modelljét vezette be: (a bőkezű főúr helyett) egy római jellemű, kivételes erkölcsi nagysággal megáldott (katona)emberét, aki a nemes céltól vezérelve, sztoikus nyugalommal és aszketikus lemondással egy már-már spártai életformát vállal magára, és aki a nyilvános ünneplés helyett hasonlóan nemes elveket valló bajtársai szűk körébe, egy emelkedett szellemű, de puritán férfiközösségbe vonul vissza (→ SOCIETAS LITTERARIA 5.1–4).¹ Ezt az önképet a későbbiekben a Széchenyi hatására adakozásra emelkedő Vay Ábrahám (1789–1855), gróf Károlyi György (1802–1877) és gróf Andrássy György (1797–1872) is a magáévá tette és megerősítette.

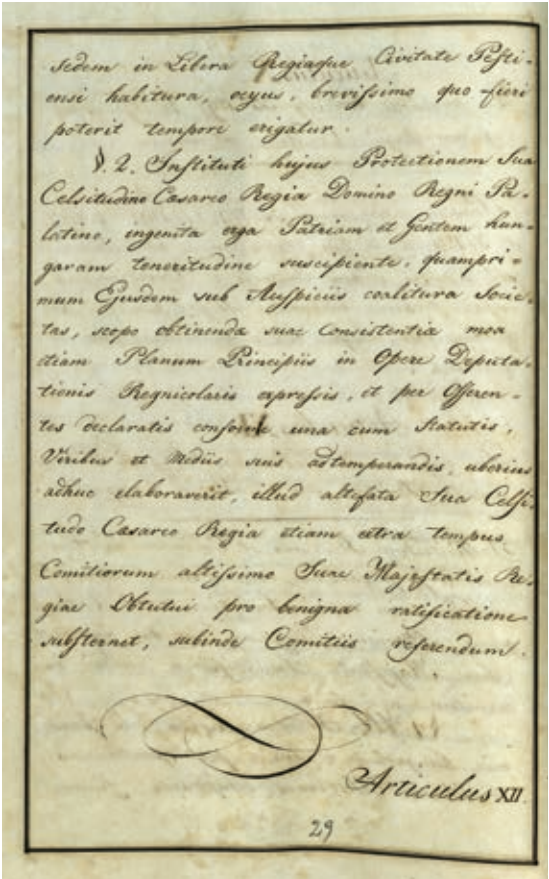
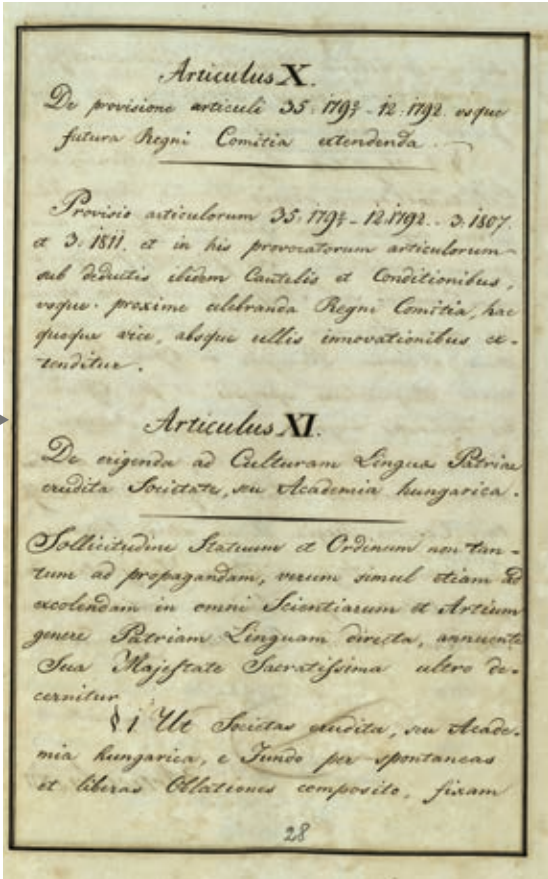
Az intézmény jellege azonban november 3-án nem dőlt el. Hetekkel, hónapokkal később is még afelől vitáztak, hogy az adományozók vagy az országgyűlés joga-e a nyelv művelésére befolyt összegek felhasználásának módjáról való döntés, azaz, hogy az alapítandó intézmény egy magyar nyelvű tanítóképző vagy egy tudományos társaság legyen-e. (Megjegyzendő, hogy még az 1840-es években is Széchenyi az Akadémia működését egy szűkebb értelemben vett nyelvművelő társaságra korlátozta volna, és nem egy, a tudományok minden ágát művelő intézménnyé alakította volna, mint ahogy az történt.)

Maga a felajánlott összeg Széchenyi (elzálogosított) földbirtokai becsült – 60 000 forintba tartott – éves bevételeinek „jövedelmét”, azaz (6%-os) kamatát jelentette: 3600 forintot, amelyet a gróf pontosan, évente két részletben fizetett be az Akadémia pénztárába.

1 Bicskei 2015: különösen 45–46, 59.

MOTIO 2 I. Ferenc császár: Articuli Dietales Anni 1827 (Az 1827. évi országgyűlés törvényei; az 1827: XI. törvénycikk, azaz a Magyar Tudományos Akadémia alapításának törvénybe iktatása)
50 fol. (97 old.) latin kézirat, rézmetszet, toll, papír, fűzve, 380 × 248 mm
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Regnicolaris Levéltár, N 45, Lad. H., Ser. A., Fasc. 2., fol. 15r–v (28–29. old.)

A közel két éven át tartó pozsonyi diétán hozott, és az uralkodó, I. Ferenc (1768–1835) által is szentesített törvények kisszámúak; a követek az Akadémia és a Ludovika megalapításán túl jószérivel csak egy újabb országgyűlés három év múlva történő összehívását vívták ki. Részben ez – valamint a sérelmi politizálás, illetve a liberális eszmék elterjedésének korlátozottsága – az oka annak, hogy vannak olyan historiográfiai (elsősorban politikatörténeti) megközelítések, amelyek a reformkor nyitányaként számon tartott országgyűléstől elvitatták ezt a reprezentatív funkciót, hogy a megítéző címet az 1830–1831-es diétának adják át.¹

Az 1827-ben szentesített latin nyelvű törvények közül a XI. törvénycikk rendelkezik „a hazai nyelv művelésére fölláltandó tudós társaságról vagy magyar akadémiáról”. Eszerint: „A karok és rendek gondoskodása a hazai nyelvnek nem csak terjesztésére, hanem a tudományok és művészetek minden nemében leendő kiművelésére is irányulván, Ő szent felségének jóváhagyásával határozatik:

1. § Hogy a magyar tudós társaság vagy akadémia, az önkéntes és szabad adományok útján létesítendő alaptól, Pest szabad királyi városban, mint állandó székhelyén, a lehető legrövidebb idő alatt minél előbb fölláttassék.

2. § Ez intézetnek pártfogását Ő császári királyi fensége, az ország nádora [József főherceg (1776–1847)], a magyar haza és nemzet iránt szívében gyökerező szereteténél fogva magára vállalván: mihelyt az ő védelme alatt alakulandó társaság majdan a megszilárdulása céljából szükséges, s az országos bizottság munkálatában kifejezett s az ajánló által nyilvánított elvekkel megegyező tervet, az erejéhez és eszközeihez alkalmazandó alapszabályokkal együtt még bővebben kidolgozta: azt föntnevezett Ő császári királyi fensége, országgyűlés idején kívül is, kegyes helybenhagyás végett Ő királyi fensége legmagasabb színe elé terjesztendi, azután az országgyűlésnek is jelentést tevén felöle.”²

A következő, a XII. törvénycikk a – túlnyomó többségében főrendi – alapítókat örökíti meg, közülük is elsőként József főherceget és nádot, aki egyébként 1827. április 30-án csatlakozott az aláírókhoz, 10 000 forintnyi összeggel; majd az első alapítók nevei után gróf Pálffy Ferencet (1780–1852); gróf Batthyány Nepomuk Jánost (1769–1826); gróf Esterházy Mihályt (1794–1866) – Széchenyi egyik közeli, ugyancsak katonatiszt barátját –; gróf Esterházy Károlyt (1799–1856); Széchenyi testvérét, Pált (1789–1871); Justh Gábort (1774–1830); Inkey Imrét (1788–1848); Szabó-Szepessy Istvánt; herceg Batthyány Fülöpöt (1781–1870); gróf Cziráky Antalt (1772–1853), az udvari kamara alenökét; gróf Keglevich János (1786–1856) barsi adminisztrátort, főispánt; Kopácsy József (1775–1847) veszprémi püspököt; Pápay Sámuel (1770–1827), a hivatalos nyelv magyarításával foglalkozó író, nyelvész; báró Zay Károlyt (1797–1871); báró Mandell Károlyt (Carl Freiherr von Mandell [1787–1828]); Szlavniczai Sándor Istvánt (1750–1815); valamint gróf Teleki Józsefet (1790–1855), aki családi könyvtárán túl pénzt is adományozott az intézet céljaira (→ SOCIETAS LITTERARIA 13).

1 Kosáry 1987: 228 nyomán Fónagy 2003: 34 és Oplatka 2005: 159.
2 Ezer év törvényei. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5090> és <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5091> (letöltés ideje: 2016. augusztus 9.).

II. A' Magyar Tudós Társaság rendszabásai

Megjelent: A' Magyar Tudós Társaság alaprajza és rendszabásai. Pest: Trattner, 1831. 19–27.

Nyomtatvány, papír, papírkötésben, 269 × 215 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Történelem 4-rét 52. sz. 27

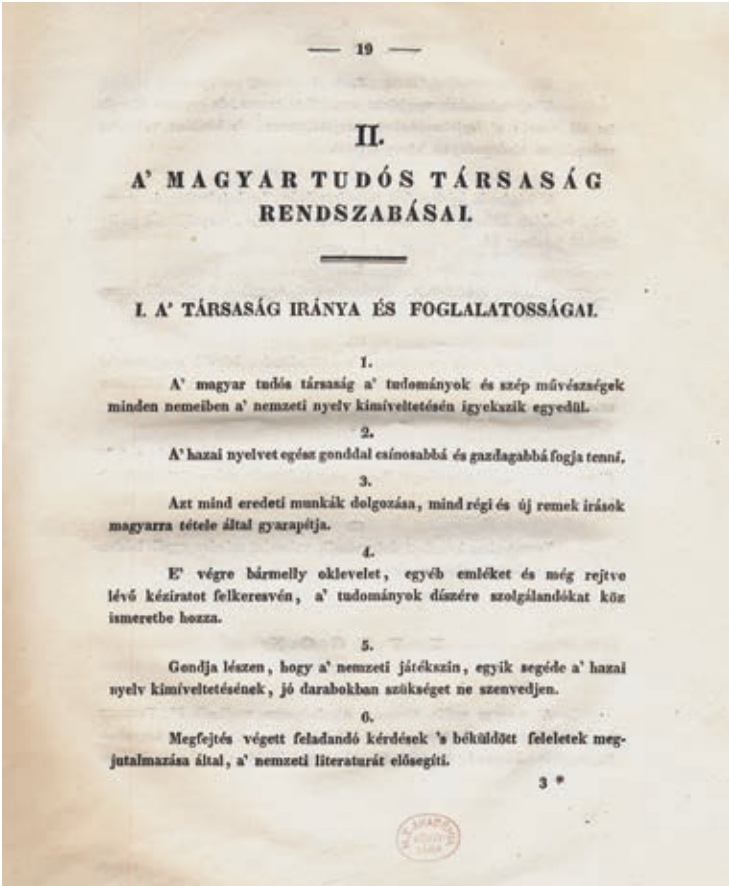
Az elfogadott 1831-es rendszabások legelső pontja tömören összegzi az intézmény kettős küldetését. A honi nyelv művelését az intézmény ugyanis nemcsak a tudományokra terjesztette ki, hanem a „szép művészségekre” is, értve utóbbi alatt az irodalmon túl a képzőművészetek különböző ágait.¹ A Tudós Társaságnak így a művészetek pártolása – szobrászok (Ferenczy István [1792–1856]), festők (Barabás Miklós [1810–1898], Benczúr Gyula [1844–1920]) taggá választása; (építő)művészetekkel foglalkozó írásművek véleményezése stb. – tevékenységének szerves részét képezte, befolyásolva későbbi palotája pályáztatásának, terveztetésének körülményeit; belső térkialakítását és díszítőelemeit. Értelmezi a Duna-parti, korántsem csak kutatási- és adminisztratív funkciókkal bíró épület gazdag külső és belső reprezentációját; és magyarázza több, különböző képzőművészeti intézmény és muzeális gyűjtemény épületben való elhelyezését a 19. és 20. század folyamán, képtárártól kezdve különböző (jeles személyiségekhez kötődő, művészeti és történeti anyagot is felvonultató) kollektciókon át képzőművészeti felsőoktatási intézmények, illetve a korabeli művészeti életet felkaroló egyesületek és társaságok, sőt festők műtermeinek átmeneti befogadásáig – azt, ahogyan a tudomány gyakorlásának tere, adminisztrációs és reprezentációs épülete a tudományok és a művészetek kultuszának muzeális helyévé vált.

Az Akadémia feladatköreiből 1949-ben végleg törölték a képzőművészetek pártolását. A különböző (művészeti, illetve történeti, a háború, valamint az új politikai-ideológiai rend miatt összezsomagolt, majd az épületből elköltöztetett vagy jelentősen sérült) gyűjteményeket 1952-re számolták fel: a megmaradt anyagokat különböző hazai múzeumok között osztották szét, illetve az Akadémia Könyvtárának egységeiben helyezték el.²

Az egykori funkciók részleges visszaállítását a politikai rendszerváltás hozta el: 1992-ben alakult meg az írókat és művészeket tömörítő Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia; 1994-ben pedig a harmadik emeleti, eredetileg is képtárként működő terem sorban megnyílt az Akadémia megmaradt, illetve különböző közgyűjtemények „visszaköltöszött” anyagából a Művészeti Gyűjtemény.

1 Szabó 1992; Marosi 2004; Szabó 2004.
2 Szabó 1992; Marosi 2004: 13–14.

B. É.

Luigi Pichler: A Magyar Tudományos Akadémia pecsétnyomója, 1832

Réz, hegyikristály, 40 × 33 mm, topázszerű, égetett füstkvarc nyél, 80 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 15

Amint azt az 1827-es törvénycikk is előírta, a Tudós Társaság engedélyeztetéséhez intézményi működést biztosító okiratokra volt szükség: jóváhagyott alapszabályokra, tagságot bizonyító oklevelekre. Sőt, ha erre nem is tértek ki, az intézményi működést hitelesítő tárgyakra.

Az alapszabályok kidolgozása során, 1828. március 30-án Széchenyi vetette fel, hogy az okleveleknek „nemcsak foglalhatja, hanem [...] külsője és csinos formája is méltó volna a köz figyelmre és megfontolásra, és jónak találná, ha ezen tárgy is tanácskozás alá vétetnék, és eránta valamely alkalmas és tetszhető Rendszabások megállapíthatnának”. Gróf Teleki József elnök ezt arra az időre halasztotta, amikor az uralkodó az alapszabályokat már jóváhagyta, azaz az intézet valóban megkezdhetette működését.¹

Így később határozhattak az oklevélre szánt acélmetszetes (→ SOCIETAS LITTERARIA 21), illetve a hivatali levelezéshez használt kisebb pecsét felől, és Széchenyi javaslatait fogadták el ezek megrendelésére és képi programjára (tehát a Társaság „címerére”) vonatkozóan. Az 1831. december 12-i kis ülés jegyzőkönyve szerint, mivel a diplomákra szánt pecséten ekkor már dolgoztak, dönteni kellett az azon olvasható intézményi jelszó felől.² Így bő két héttel később, a december 27-i kis ülésen „a Másodolölölő úr által javasolt címere a’ Társaságnak” elfogadtatott, akárcsak a tudományos egyesület jelszavaként ugyancsak Széchenyi által ajánlott „borúra derű”.³ Az elkészíttetést is magára vállalta a gróf; 1832. január 8-án már arról értesítette az igazgatótanács tagjait, hogy „mind az oklevél, mind egyéb levelek megpecsételésére szükséges pecsét iránt volt megbízattatásához képest azokat a’ legjobb művészeknél megrendelte, sőt az elsőt már készen bé is nyújtá; [...] a’ másik is közelebbről elkészül”.⁴ A kettő együtt meglehetősen drága volt: 106 aranyába került az Akadémiának.

Így a kezdetekben szerény anyagi keretekkel rendelkező és jórészt közrendűeket tömörítő Tudós Társaság autenticitásának hordozóit, azok képi szimbolikáját az arisztokrata műpártolás sajtóságai, azon belül is Széchenyi saját (az intézmény feladatköréről alkotott) elgondolásai és ízlése határozták meg.

Az intézmény leveleken használt pecsétnyomóját ezért a neves bécsi vésnök, Luigi Pichler (1773–1854) vitelezte ki. A klasszicizáló kompozícióban felismerhető a gróf egy korábbi metaforája ideáljával, az erény megtestesülésének tartott nővel, gróf Zichy Károlyné Crescence Seilernnel (1799–1875) való eszményi kapcsolatáról: „Amphitrité, amint egy sasnak inni ád”.⁵ Viszonyuk jellegének szavakba öntését egy fél évvel korábbi, nagy művészeti élménye is segíthette: Antonio Canova (1757–1822) Velencében látott *Hebéje*.⁶

Maga Széchenyi 1830 áprilisában úgy értelmezte a Társaság számára javasolt pecsét (feltehetően Johann Nepomuk Ender [1793–1854] által vizualizált) ábrázolását egy Crescence-nak szánt fogalmazványában, hogy azon a sas saját maga, akit a nő (Crescence) a sötétségből fényre vezet és nemesít.⁷ A gróf a pecsétet sokaknak megmutatta a bécsi társaságban, de ezt a gúnyolódások miatt hamar megbánta. A nádornak és Metternichnek (1773–1859) például tetszett a jelenet, de utóbbi tréfásan úgy kommentálta azt nyilvánosan, hogy azon az osztrák sas tokajit iszik; mások, például Zichy Henriette (1800–1852), úgy látták, hogy a jelenet azt mutatja, ahogy az osztrák sas a magyarok gazdagságát szívja.⁸

Tény, hogy a pecsété(ke)n felvonultatott motívumok összessége mindig is zavarba ejtette a kutatókat: az antik ruhás nőalak, aki a magasra nyújtott kehelyből sást itat, ugyanis egy, az országcímet mutató pajzsra támaszkodik, azaz mintha (Amphitritén, pontosabban) Hebén túl Pannónia megszemélyesítése is lenne. Maga a kompozíció sokat módosult a következő években; alakulását Széchenyi elképzelésén túl „házi” festőjének, a bécsi akadémián tanító Johann Nepomuk Endernek az elgondolásai és a kettőjük közt közvetítő szerepet vállaló, a kivitelezést mintegy felügyelő barátnak, gróf Waldstein Jánosnak (1809–1876) a meglátásai is formálták (→ SOCIETAS LITTERARIA 11), hogy jelentős módosulásokkal 1834-re abból az Akadémia máig használatban lévő, nagyméretű, reprezentatív jelképe legyen (→ SOCIETAS LITTERARIA 21).

1 A' felállítandó Magyar Tudós Társaság' Alapintézetének és Rendszabásainak elkészítésére rendelt Küldöttségnek Jegyző-Könyve, fol. 76. MTA KIK KRGy, K 623.

2 Kis Gyűlések Jegyzőkönyve, 1831. december 12., 194. pont. MTA KIK KRGy, K 1389.

3 Hétüli ülések. 1831–1832. *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*. 1. kötet. Pest: Trattner-Károlyi, 1833. 77. (1831. december 27.).

4 A Magyar Tudós Társaság Igazgatósági üléseinek jegyzőkönyve, 1832. január 8. MTA KIK KRGy, K 1303.

5 Széchenyi 2002: 382. (1826. január 30.).

6 Széchenyi 2002: 329. (1825. augusztus 28.). Hogy Széchenyi melyik szoborverziót látta, egyelőre beazonosíthatatlan.

7 Viszota 1904: 5–9.

8 Viszota 1904: 5–9.

B. É.

Kállay Ferenc tudós társasági rendes taggá választásának oklevele, 1832. szeptember 1.*
Rézmetset és acélmetszet József nádor, Teleki József elnök és Döbrentei Gábor titoknak autográf aláírásával, toll, papír,
460 x 365 mm. Jelezve jobbra lent: „Vörös László írása után metszette Karacs Ferenc Pesten.”, balra lent: „F. Stöber sc. Joh. Ender del.”
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 10.757/5

* Kállay Ferenc (1790–1861) nyelvtörténész arcképe → SOCIETAS LITTERARIA 8.5.

A magyar nyelvű tagsági oklevelek szövegére Fejér György (1766–1851) prépost, illetve Jankovich Miklós (1772–1846) is nyújtott be mintát 1828. március 30-án; a tagok ezek közül választottak.¹

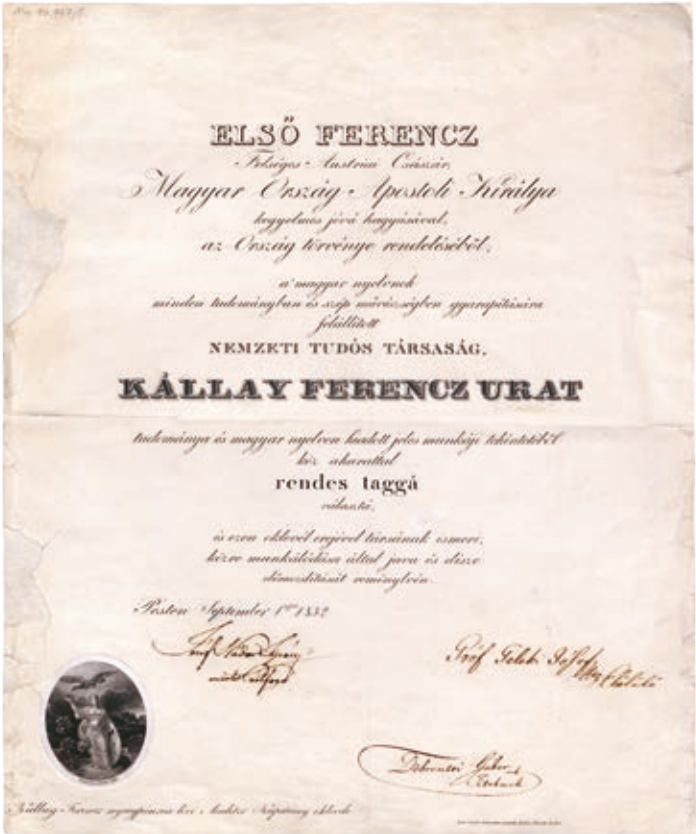
Magát a szöveget a pesti Karacs Ferenc (1770–1838) metszette rézbe, tanítványa, Vörös László (1790–1870) (fordított állású) írása után; a hitelesítést a pártfogó, az elnök és a titkárság aláírásán túl a Tudós Társaság acélmetszetes címerpecsétje – a bécsi Franz Xaver Stöber (1795–1858) műve – jelentette.

A kompozíció a pecsétnyomón látható ábrázolás nagyobb és átdolgozott változata. Az immáron babérkoszorús nőalakot a társított motívumok miatt hol Hebeként, hol Athénként/Minervaként, hol Pannóniaként értelmezték, de minden részletét egységbe fogó értelmezés nem született róla.² Már a nagy festmény (párhuzamos) készüléseben közbenjáró gróf Waldstein János is kritikával illette a (pecsétnyomón és a pecséten látható) jelenetet, mert ellentmondásosnak érezte: „A’ Sas ábrázolja a’ magyar erőt, mely a’ vadság-sötétségéből előrepennvén, a csinosodás, idomulás mennyei serlegéből iszik, tehát ez a személy nem lehet Pannónia vagy Cybele-forma lény, annál inkább, mert ez által ismétlés (a sas Magyar, az asszony is) történe, pedig nem elég, ha csak a’ Magyar ész emeli, ápolgattya a’ Magyar erőt.”

Meglátása szerint a (műzsákat is övező) babérkoszorú (→ DECORATIO 12.4, → SOCIETAS LITTERARIA 21), ellentétben a falkoronával, bájosabbá teszi a nőalakot. „Hát ha Evergreen [örökzöld] ritka koszorút fűznénk arany hajfűrtyei közé? – Ez a virág soha nem hervad, ékesíti, zöldíti még a durva, idomtalan törzsököt, 's úgy bájít, kecsét von az 'erőre”.³

1 A' felállítandó Magyar Tudós Társaság' Alapintézetének és Rendszabásainak elkészítésére rendelt Küldöttségnek Jegyző-Könyve, fol. 75. MTA KIK KRGy, K 623.
2 Viszota 1904; Divald 1917: 52–54; Bártfai Szabó 1930: 588; Rózsa 1965; Széphelyi 1981: 70; Kat. Budapest 1992: kat. 2a–g; Gonda 2001: 23; Papp–András 2004: kat. 56.
3 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRGy, K 209/71, I–II.

B. É.

A Magyar Tudós Társaság tagsági oklevélének fadoboza, 1830-as évek
Haboskőrís gyökérfa, fenyőfa, vörös bársony és selyem, 9,3 x 40 x 9,3 cm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 6

A biedermeier letisztult formavilágát tükröző fadoboz egy, az intézmény működésének korai szakaszában átadott tagsági oklevél számára készült – az okleveleket fahengerre tekerve helyezték a dobozokba –; az egykori bélés mára megfakult.

Ezeket a „politurozott magyar kőrösfá gyökérből készített kis ládatskákat” Vogel Sebestyén Antal (1779–1837) neves pesti asztalosmesternél és „bútorgyárnoknál” rendelte meg működése első éveiben az Akadémia, darabonként 8 forintért (ezüstpénzben értve), 1836-ban például 17 darabot.¹ Feltehetően a rendes és/vagy tiszteletbeli tagokat szolgálták; a levelezők olcsóbb, „közönséges ládatskákból” kaphatták meg diplomájukat.

Vogel termékeit elegáns, egyszerű formák, valamint a hazai fafajták tudatos alkalmazása, továbbá az ezetek dekoratív mintázatának a felületeken való érvényre juttatása jellemezte; az összehatást veretek tették teljessé.² Ezek a sajátosságok az oklevéltartó „ládatskán” is felfedezhetők, bár a veretet helyettesítő, feltehetően ragasztott és festett, stukkóhatású öntvény ma már hiányzik. A mester jórészt empire bútoregyüttesei, szobaberendezései révén vált ismertté és keresetté a korban, de az oklevéltartó dobozokhoz hasonló, különböző funkciójú, kisebb díszművek is kezdettől fogva szerepeltek kínálatában.

1 Fő- és mellékpénztári számlák, Számlák 1836. MTA KIK KRGy, K 1287. Vogelre vonatkozóan lásd: Zlinszkykő Sternegg 1957.
2 Zlinszkykő Sternegg 1957: 175, 179, 188.

B. É.

MOTIO 7 Carl Vasquez után Franz Weiss: Pest, Buda, Óbuda térképe, a nevezetesebb épületekkel, 1837
Kézzel színezett litográfia, papír, 601 × 796 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Térképgyűjtemény, Itsz. 28234.3

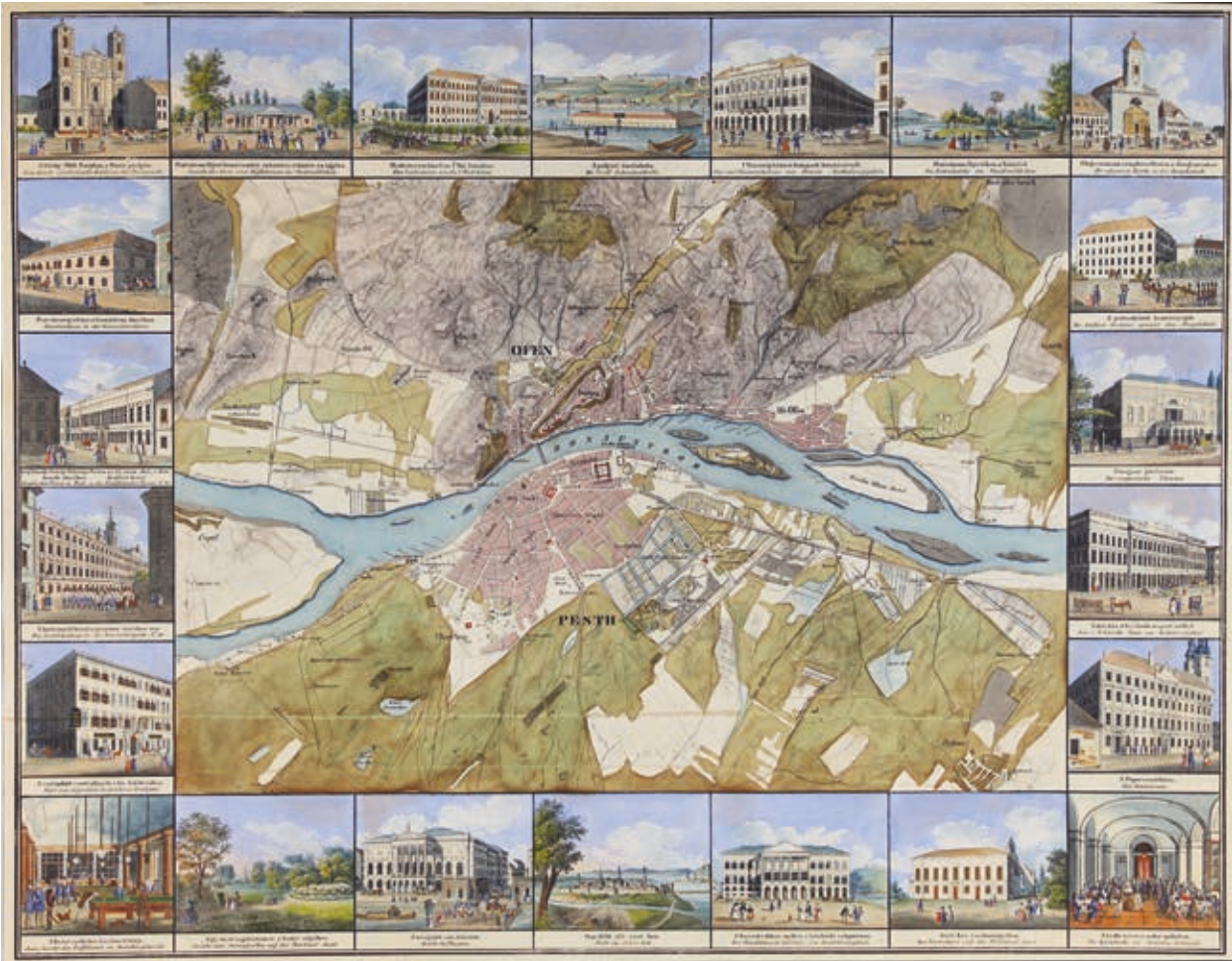
A Csehországban született, spanyol grófi családból származó Carl Vasquez (Vasquez-Pinos von Löwenthal [1798–1861]) kartográfus 1837-ben Pest-Budát ábrázoló térképsorozatot készített. A nyomtatásban is megjelent térképek minden egyes darabján keretképekként a korabeli város fontos épületei láthatók. Hasonló, keretképekkel kísért várostérképeket Vasquez Bécsről (1827) és Prágáról (1840) is kiadott.

Így szerepel a Pestet, Budát és Óbudát ábrázoló térkép egyik keretképén Deron Antal (1786 előtt – 1832 előtt) nagykereskedő Kirakodó téri, Hild József (1789–1867) tervei szerint 1828–1829-ben épült háza. 1831-től az első emeleten néhány helyiséget az Akadémia vett bérbe ügyviteli és igazgatási munkák, valamint lakás számára. Itt volt a titkár (Döbrentei Gábor [1785–1851]) és a pénztárnok (Széchenyi István) hivatala, valamint a Tudós Társaság ülésterme is. A háznak a Tudós Társaság mellett több jeles lakója volt az 1830-as, 1840-es években (→ **SESSIO 1.2**). A második emeleten bérelt műteremlakást például a Pesten megtelepedő Barabás Miklós is 1835–1836-ban.¹ Miután nem sikerült megegyeznie a bérleti díjról Deron Antal özvegyével, 1833 tavaszán távozott a házból a Tudós Társaság. A hivatalok, valamint az ülések, a gyűjtemények, a könyvtár és lakások számára gróf Károlyi István (1797–1881) Urak utcája-beli, ugyancsak Hild József tervei szerint épült háza (a mai Trattner-Károlyi-ház, Petőfi Sándor utca) első, majd második emeletének helyiségeit vették bérbe.²

A Deron-házat (azaz a későbbi Nákó-házat, mivel azt 1833-ban Nákó János [1814–1895] macedón származású kereskedő vásárolta meg) 1903-ban lebontották; helyén ma a Gresham-palota áll.³

1 B. J. 1910: 159; Barabás 1998 [1944]: 126, 131.
2 Az Akadémia Könyvtárának korai történetéről összefoglalóan lásd: Csanak 1959. A Trattner-Károlyi-házról ír Rados 1958: 66–67; Papp 2010: 14.
3 Rados 1958: 56–58.

P. G. Gy.–U. B.

MOTIO 8 **Carl Vasquez után Franz Weiss: A Teréz- és Lipótváros térképe, a nevezetesebb épületekkel, 1837**
Kézzel színezett litográfia, papír, 601 × 796 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Térképgyűjtemény, ltsz. 28234.4

A térkép keretképei közt feltűnik az Akadémia kezdeti működésének egy fontos helyszíne, a pesti Vármegyeháza, amelynek dísztermében az első igazgatótanácsi üléseket és az első nagygyűléseket tartották.¹ Első alkalommal 1832. szeptember 7-én, amikor a kilenc napig tartó nagygyűlés utolsó, nyilvános ülését, az ún. „közülést” tartották a díszteremben, minthogy a Deron-házban nem volt olyan terem, amely nyilvánosság előtt zajló tanácskozás helyszínének alkalmas lett volna. 1842-ben Széchenyi István itt mondta el a tagok közt nagy vihart kavarázó beszédét, amelyben hangsúlyozta, hogy az Akadémia feladat-körét pusztán a nyelvművelésre kellene korlátozni (→ MOTIO 1).²

A térkép keretképe a Vármegyeházának a mai Semmelweis utcára néző homlokzatát mutatja, amely a Hild János (1766–1811) által tervezett belső (középső) szárny (1804–1811) bővítéseként készült el. A szárny kivitelezését Hofrichter József (1779–1835) irányításával kezdték meg 1829-ben,³ de az építkezés 1832-ben félbemaradt, és a homlokzat évekig torzóként állt, mint ahogy arról több korabeli leírás is beszámol. A szárny tervezői Detsy József és Düttrich József voltak. Az épület az 1838-as árvízben komoly károkat szenvedett; gyakorlatilag teljes újjáépítést igényelt. Ekkor bontották el a régi barokk épületrész utolsó maradványait, és kezdték meg a mai Városház utcára néző főhomlokzat és a mögötte húzódó szárny építését, amelynek tervezője ifj. Zitterbarth Mátyás (1803–1867) volt. A ma is látható homlokzat 1841-ben készült el.⁴

1 Papp 2010: 14.
2 R. Várkonyi 1975: 45.
3 Bibó 1971.
4 Borsos 1975: 155–156.

P. G. Gy.–U. B.

Péntek [Jókai Mór]: Szombati levelek

Megjelent: Magyar Sajtó: politika, nemzetgazdászati, irodalom és művészet közlönye, 1857. július 4. (3. évf. 150. sz.), 605.

Nyomtatvány, papír, 545 × 380 mm

Országos Széchényi Könyvtár

Úgy az akadémiai emlékezet, mint a historiográfia báró Sina Simon (1810–1876) 1858 nyarán tett 80 000 forintos felajánlásához köti a székház építése eszméjének feltűnését és az adakozások megindulását.¹ Holott, a kezdeményezés (elsősorban) nem egy (Pesten, illetve Európa különböző nagyvárosaiban élő) mágnás bőkezűségének köszönhető, hanem néhány közrendű vidéki patrióta felbuzdulásának, akik a társadalmi nyilvánosság elé léptek.²

Újonnan felfedezett források alapján az eszmét és a gyűjtést néhány szabolcsi – közelebbről bogdányi – középirtokos vetette fel, miután Balásházy János (1797–1857) mezőgazdasági szakíró és akadémiai tag szűk körben a Tudós Társaság sanyarú helyzetéről szolt 1857 júniusában. (Ennek az egyesületek működésére vonatkozó új, 1852-es birodalmi rendelkezés volt az oka, amely az intézmény statútumainak uralkodói megerősítéséig korlátozta a működést; például megtiltotta a nyilvános és a nagygyűlések, valamint az igazgatótanács ülések tartását.)

Az egyik résztvevő, Ujhelyi Róbert nyíregyházi szolgabíró néhány évvel később így emlékezett a történetekre (és abban saját szerepére): „néhai Balásházy akadémiai tag úr is szerencsétlétet az összejövetelt, 's általa a' magyar akadémianak zsellérkedő szegénysége pendített meg, 's a' jelen lévőket komollyá tevő; alig hogy jegyzőkönyvem utolsó pontját letevém, nemii lelkesedéssel, de egyszersmind ki hívással intézém a' komoly közönséghez e' szavakat: »ne panaszkodjunk uraim! ha nincs nemzetünknek hozzá illő akadémiai háza, vegyünk neki és lesz!« Elbámulva néztek e' kihívásra a' jelen voltak, 's azon kérdést intézék hozzám: »igen de miből vegyünk?« mire az én némileg boszús feleletem: »ottan működő lelkes férfiú Nagy Lajos [1827–1900] ügyvéd barátomnak átnyújtott egy üres iv levele, azon felkéréssel: legyen szíves feltenni ez ivre ezt: miként mi illy körülmények között minők közt egybe gyűlénk, ezennel komolyan elhatároztuk a' zsellérkedő magyar akademiának illő házat elő állítani, 's csekély tehetségünk szerint ime járulunk hozzá filléreinkkel, a' további teendőket pedig rá bízunk a' nemzet nagy lelkűségére;« néhány perc alatt a' felhívási ív egyszerű modorban elkészülvén én voltam szerencsés első aláírni 's az aláírt összeget Nagy Lajos ügyvéd úr kezeihez le is tenni, tíz perc alatt néhány száz forint aláírva [lett].»³ Pontosabban az első napon, június 23-án 305 forintot írtak össze; másnap, Demecserben 95-öt; a ténylegesen befizetett 80 forintot pedig átvitték az Akadémia elnöke, gróf Dessewffy Emil (1814–1866) közeli, szentmihályi birtokára (aki továbbküldte azt a pénztárnak).

A helybeli gyűjtéssel természetesen nem elégedtek meg. A kezdeményezést a Jókai Mór (1825–1904) szerkesztette *Magyar Sajtó*ban (és néhány nap múlva a *Budapesti Hírlap*ban) való közzététel, valamint többszöri híradás révén kívánták országos mozgalommá fordítani, hogy legyen „az akademiának, saját s a nemzet méltóságához illő, s céljai és szükségleteinek megfelelő tulajdon épülete Pesten”. Jókai több cikkével is az ügy mellé állt; egyikben úgy nyilatkozva, hogy „én már látom is azt a díszes kétemeletes házat ott a dunaparton, mely esztendő ilyenkorra ott fog állani (ahol még most nincs egyéb homoknál), büszke homlokzatán e ragyogó fölirattal: »Magyar akadémia!«

Egy kisebb hírlapi vita után egy rivális lap, a *Magyar Posta* arisztokrata támogatók (és az Akadémia állásfoglalásának) hiányában, Széchényi egy korábbi, elhíresült cikkéből (a nemesi adómentességről való önkéntes lemondást elítélő írásából)⁴ idézve „korán elsütött pisztolynak” nevezte az épületre való gyűjtést, de Jókai megadta a választ „Egy millió forintot a magyar akadémia számára!” felkiáltásával. Az adakozás meg is indult magánosok elszórt felajánlásaival, illetve a *Magyar Sajtó* tulajdonosa, Heckenast Gusztáv (1811–1878) 1000 forintos, a lap hasábjain bejelentett alapítványával.⁵ (Utóbbinak az Akadémia részéről történt lelkes fogadtatását is közzölték; emiatt Josef Protmann rendőrfőnök pénzbírsággal sújtotta a lapot; Heckenast pedig évente lefizette a felajánlott összeg ötszázalékos kamatát.⁶)

De ahhoz, hogy vidéki köznemeseeknek, illetve közrendűeknek egy akadémiai tag által sugallt és a társadalmi nyilvánosság ekkoriban szinte egyetlen színterének számító újságok által népszerűsített felindulása – ahogyan Jókai fogalmazta azt meg: *motiója* – egy valóban széles körű, a társadalom minden rétegére kiterjedő mozgalommá váljon, az is kellett, hogy az Akadémia a kezdeményezés mellé álljon.

Ez azonban akkor még nem történt meg. Eötvös József (1813–1871) akadémiai alelnök ugyanis úgy kommentálta Dessewffynek a *Magyar Sajtó*ban megjelent felhívást, hogy az „egyike a legnagyobb ügyetlenségeknek, amit elkövetni lehetett”, és ezzel az elnök is alapvetően egyetértett.⁷ Nem volt értelme ugyanis egy ilyen akciónak addig, amíg az Akadémia alapszabályait kormányzati szinten meg nem erősítik. Így annak ellenére, hogy Dessewffy kezdettől fogva az ügy mellett állt – sőt az elnöki székbe már egy saját akadémiai épület eszméjével érkezett (kezdetben ugyan vétellel akart önálló intézményi lakhelyhez jutni);⁸ de kiállt Protmann-nal szemben is; és jól ismerte Balásházyt is, akinek mezőgazdasági írásait apja ingyen osztogatta parasztjai közt; ráadásul lelkesítő válaszokat írt a bogdányiaknak; 1858. március 19-én, a rendkívüli összes ülésen pedig nyilvánosan bejelentette, hogy 3000 forintot adományoz (részletekben fizetve) a leendő székház építésére;⁹ valamint, hogy ő képviselte a helyi kezdeményezést úgy a Pesten élő magasabb társadalmi állásúak, mint az Akadémia (tagjai) felé –, éppen az abszolutisztikus kormányzat pressziója, valamint a befolyt összegeknek¹⁰ (egy nagyobb építkezéshez viszonyított) jelentéktelensége miatt is, intézményi szinten a kivárás mellett dönthettek.

1 Berzeviczy 1915: 325; Divald 1917: 8; Fráter 1962: 3; Kemény 1996: 8; Papp 2010: 16; Kemény 2015: 20.

2 Az eddig megjelent irodalomban az egyetlen, aki említi a Sina Simon előtti adakozókat: Fráter 1962: 2–3.

3 786. számú aláírási ív. Ujhelyi Robert fejtérgyarmati szolgabíró aláírási íve. MTA KIK KRKGy, K 1272/1g–1865–47.

4 A' pistoly idöelötti elsütése. *Jelenkor*, 1845. január 30. (14. évf. 9. sz.), 49–50.

5 Pompéry János levele Falk Miksának, Pest, 1857. augusztus 25. Falk–Kecskeméthy 1925: 344, 351–353.

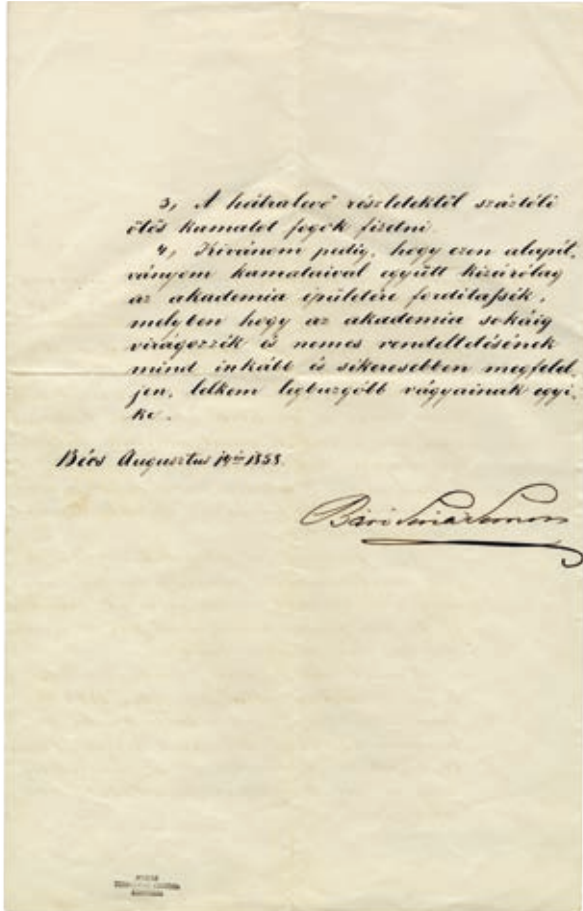
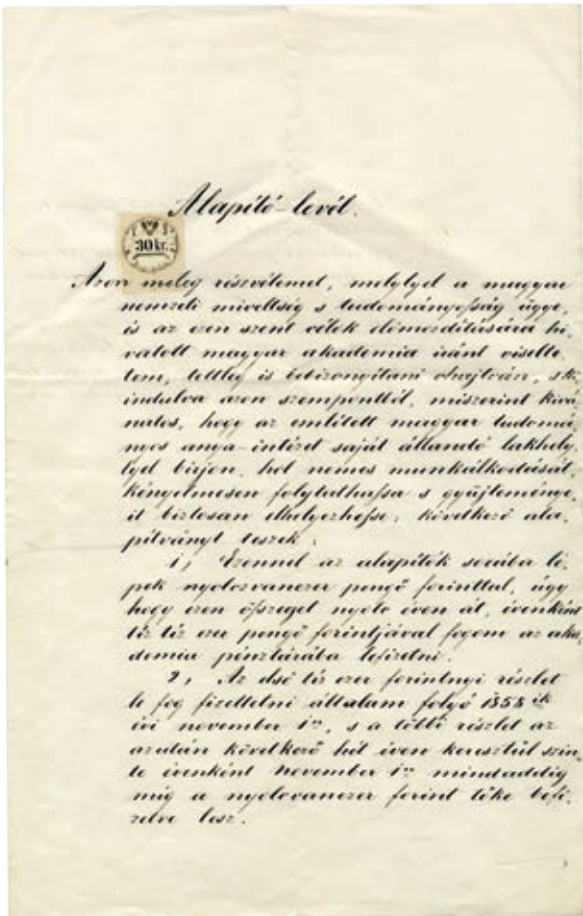
6 A Magyar Tudományos Akadémia Főpénztára bevételi és kiadási naplója 1853–1860, 1858. május 19. 163. tétel. MTA KIK KRKGy, K 1627.

7 Eötvös József levele Dessewffy Emilnek, Pest, 1857. július 13. MTA KIK KRKGy, Tört. ívrét 258. Közli Fráter 1962: 1–2.

8 Például Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Pozsony, 1856. december 20. De ebből a misszilisből értelmezhetők Dessewffy korábbi leveleiben olvasható utalások is egy állandó akadémiai szállás megszerzésének szándékaként, például: Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Pozsony, 1856. március 9., illetve Szentmihály, 1856. május 11. MTA KIK KRKGy, Tört. 4-rét 256.

9 A Magyar Tudományos Akadémia Főpénztára bevételi és kiadási naplója 1853–1860, 1859. november 16-án, 427. tétel. MTA KIK KRKGy, K 1627.

10 Az Akadémia alapvagyonához és házépítési pénztárához bevett készpénz tőkék 1826-tól 1861. december 17-ig. MTA KIK KRKGy, K 1647.

Az adakozásnak lendületet kétségkívül báró Sina Simon osztrák és magyar főrend, a Lánchíd építésében nagy szerepet vállaló Sina György (1783–1856) fia adott. 1858 augusztusában – egy évvel a szabolcsiai kezdeményezése után – ugyanis ő volt az, aki az első jelentős, nagyságával az előzőeket beárnyékoló adományt tette. 80 000 forint – tíz éven keresztül részletekben fizetett – alapítványa kizárólag egy, az Akadémiának szánt palota építésére volt fordítható. Sinát, adományáért, még 1858-ban az Akadémia igazgatótanácsának tagjává választották; arcképét halála után kifüggesztették (→ SOCIETAS LITTERARIA 18); neve pedig úgy vonult be a köztudatba, mint a székház felépítését célzó társadalmi mozgalom kezdeményezője.

És végső soron nem is aseptalanul. Eötvös József Dessewffynek írott – korábban már idézett, a *Magyar Sajító*ban megjelent felhívást elítélő – levele ugyanis arra utal, hogy a vezetőség az Akadémia működésének szilárd alapokra való

helyezését, és egy saját épület emelését már korábban tervbe vette, sőt elő is készítette; az első jelentős adományozónak éppen Sina jelentkezhetett a társasági élet magasabb köreiből; azonban mindenki az alapszabályok megerősítésére várt. „A’ felzollítások kibocsátását [...] csak akkor tartom czélszerűnek ha a’ statutumok egyszer kezünkben vannak, ’s egy pillanattal sem előbb. Sinának ajánlata oly köztudomásu dolog, hogy annak közhirrre tétele az adakozásra nézetem szerint alig gyakorolhat befolyást, mint ő mondá ajánlata azon feltételhez van kötve hogy a’ statutumok kívánatainknak megfeleljenek azaz olyanok legyenek hogy az Academia ezentul is kizárólag magyar intézet maradjon, ’s így ő ajánlatát csak a’ statutumok kihirdetése után fogja hivatalos formában bejelenteni.”¹

Azaz a jórészt tehetősekből álló vezetés az alapításhoz hasonlóan képzelte el az intézmény új lábakra állítását az 1850-es évek végén: a társadalom legfelső rétegeinek adakozása révén, személy szerinti megkeresések útján. Nem bíztak közemberek szerény felajánlásaiban; abban, hogy egy alulról szerveződő kezdeményezés széles, az építkezés anyagi alapjait valóban megteremtő társadalmi mozgalommá válhat, új lökést adva a nemzeti törekvéseknek.

1 Eötvös József levele Dessewffy Emilnek, Pest, 1857. július 13. MTA KIK KRKGy, Tört. ívrét 258.

B. É.

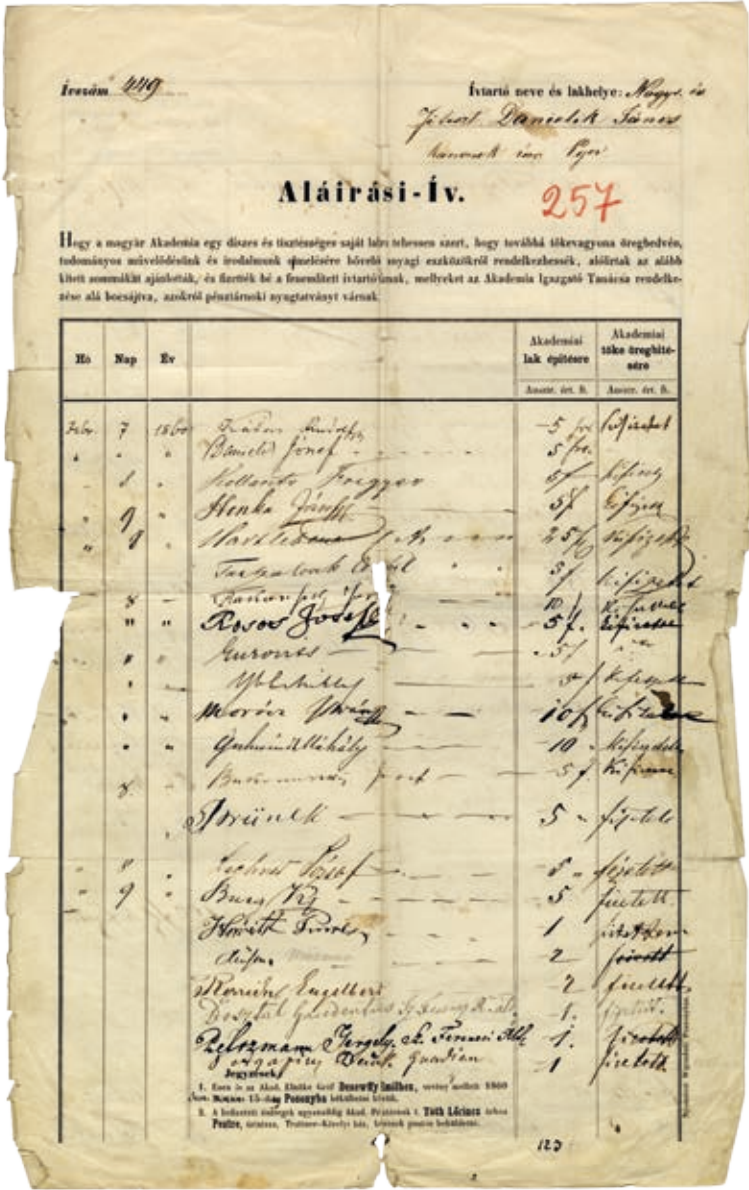
A hivatalos szervek által 1858 folyamán jóváhagyott új alapszabályok több lényegi kérdésben megfosztották az intézményt önálló döntési jogkörétől. A vezetőség ezért egy (Deák Ferenc [1803–1876] által fogalmazott) fellebbezést nyújtott be nyár elején az uralkodónál, de ezt is elutasították novemberben. Így nem tehettek mást, mint hogy a korlátozások közt folytatták a munkát, és erre buzdították a tagokat is. Sina még nyáron megtette felajánlását; az igazgatótanács viszont csak bő egy év múlva, 1859 októberében határozta el, hogy országos gyűjtést indít az intézmény anyagi alapjainak megszilárdítása és saját palotájának felépítése céljából.

Az aláírási íveken úgy az Akadémia felépítendő palotájára, mint alaptőkéjének növelésére lehetett felajánlásokat tenni; ezeket az adományokat pedig elkülönítve kezelték. A felajánlások összegét tartalmazó, aláírt kötelezvényeket gróf Desseffy Emilnek kellett elküldeni – akkori pozsonyi címére –, a befizetett összegeket pedig Tóth Lőrinchez, az Akadémia pénztárnokához kellett postai úton eljuttatni.

Közel háromezer aláírási ívet küldtek szét (ezekből mára körülbelül ezer maradt fenn), általában jelentős, ismert személyiségeknek, akik vállalták környezetükben a gyűjtőmunkát. Hogy mennyire egy, a társadalom minden rétegére kiterjedő mozgalmat jelentett az Akadémia palotájának építése az abszolutizmus kori Magyarországon, azt éppen az egyes gyűjtőívek világít-hatják meg, egyszersmind megmutatják a gyűjtőív tulajdonosának társadalmi kapcsolathálóját is.

Danielik János (1817–1888) prépost és bölcsészdoktor (akadémiai levelező tag) eredetileg a 449. számot viselő aláírási ívében többek közt Ábrányi Kornél (1822–1903) zeneszerző; Hartleben Adolf (1778–1863) könyvkereskedő és kiadó; Hinka József (1815–1882), az Akadémia ügyésze; Ybl Miklós (1814–1891) építész; Semmelweis Ignác (1818–1865) orvos; Szendrey Ignác (1800–1895); Orlai Petrich Soma (1822–1880) és id. Pesky József (1795–1862) festőművészek; Kautz Gyula (1829–1909) közigazdász; Bogner Amália, az angolkisasszonyok pesti intézetének előjárója szerepel adakozóként, különböző összegekkel. A legnagyobb összeget – 100 forintot – Fluk (Fluck) Ede (1800–1876) jogász jegyezte, aki később a hétszemélyes tábla bírója lett. Danielik összesen 471 forintot adott be az akadémiai pénztárba.

M. B.

MOTIO 13 Streibig Károly enyingi szolgabíró aláírási íve a Magyar Tudományos Akadémia felépítendő székházára, 1860. január 12.–április 4. 5 fol. különböző kezek által kitöltött nyomtatvány, toll, papír, 394 × 245 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1268/391

Az aláírási ív első oldalán az enyingi uradalom alkalmazottainak és cselédségének adományai olvashatók: az enyingi, valamint a kutyáni cselédség 1-1 forintot gyűjtött össze. Balogh Antal enyingi ispán 5 forinttal, Kugler Ferenc kutyáni gazda 2 forinttal, Ruesz József körvadász Újhodosról pedig 5 forinttal járult hozzá a Streibig Károly ívében összegyűlt 275 forinthez. Hasonló felajánlások – például számadó juhászok legendássá vált 1-1 forintjai – a továbbiakban is érkeztek az épületre.

M. B.

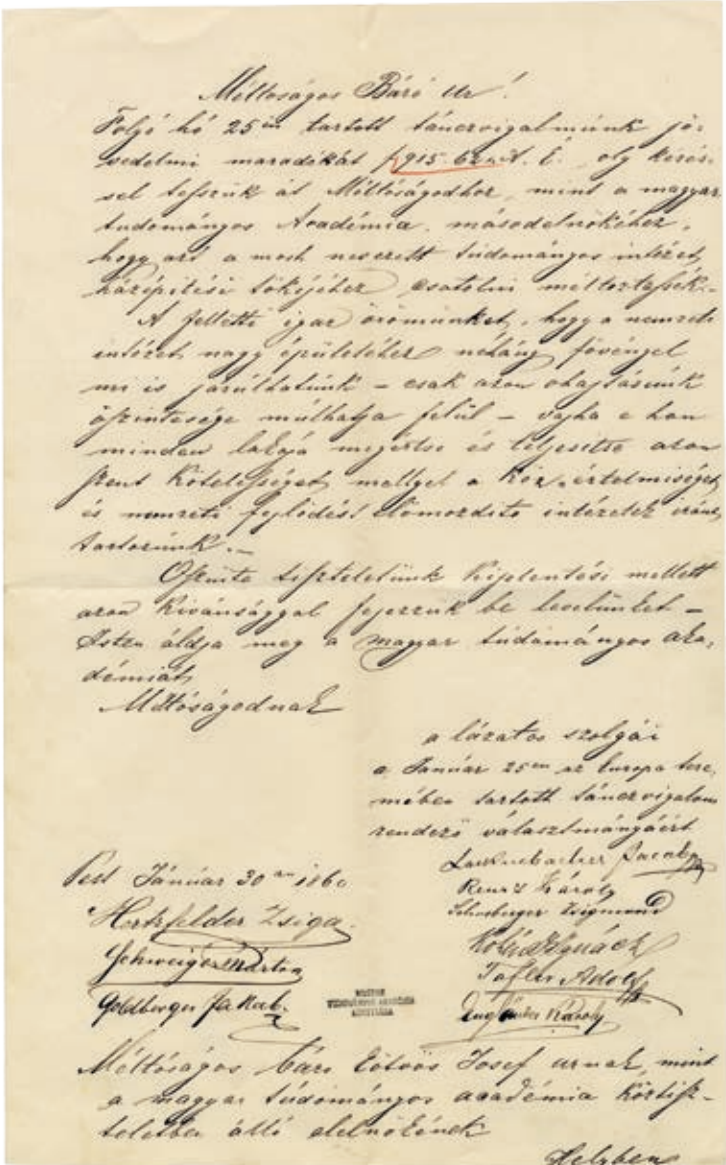
MOTIO 14 Hertzfelder Zsiga levele Eötvös Józsefnek, Pest, 1860. január 30. 2 fol. autográf, a választmány tagjainak aláírásával, toll, papír, 358 × 222 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1268/48

A gyűjtőívek azonban csak egy formáját jelentették az adakozásnak. Különböző (városi) közösségek, egyesületek, illetve magánszemélyek levél útján is értesíthették az intézményt egy meghatározott összeg felajánlásáról (amelyet aztán akár több éven át, részletekben fizettek); mások az Akadémia javára végrendelkeztek; és voltak olyanok is, akik nyersanyagokat vagy termékeket küldtek.¹ Az építkezés befejezéséhez közeledve Dessewffy a felszólítások műfaját is bevetette: személyre szóló levelekben kereste meg a honi arisztokratákat és magnásokat, adakozásra buzdítva őket (a kötelezettségek teljesítésének elmaradásakor pedig azonnal perre vonta őket).

További adományozási módozatot jelentettek a táncvigalmak. Noha a hatóságok nem engedélyezték, hogy az akadémiai házépítési alap javára hivatalosan is rendezzenek bálakat² – pedig ezek az események jelentős bevétellel jártak volna –, alkalmasszerűen érkeztek összegek különböző táncmulatságok vagy éppen dalidók szervezőitől. A Franz Josefs Platzon álló – a leendő akadémiai palota tözsomszedságában lévő – Europa vendéglőben tartott izraelita bál rendező választmánya például az 1860. január 25-én tartott vigasság jövedelmének „maradékát” (915 forint 62 krajcárt) ajánlotta fel, majd fizette be az Akadémia házépítési tőkéjéhez. Az országos gyűjtés meghirdetése és az aláírási ívek kibocsátása után ők voltak az elsők, akik közösségileg adakoztak.

1 Utóbbira példa László Károly (1815–1893), az 1848/49-es szabadságharc tűzérszakadása, aki a mexikói emigrációból küldött két, egyenként 1,1 tonnás mahagónifát 1864 nyarán, saját költségén. A küldemény szállítóleveleit és a feljegyzéseket az Akadémia költségeiről lásd: MTA KIK KRKGy, K 1274/3c–1123.
2 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Pozsony, 1860. február 11. MTA KIK KRKGy, Tört. 4-rét 256.

B. É.

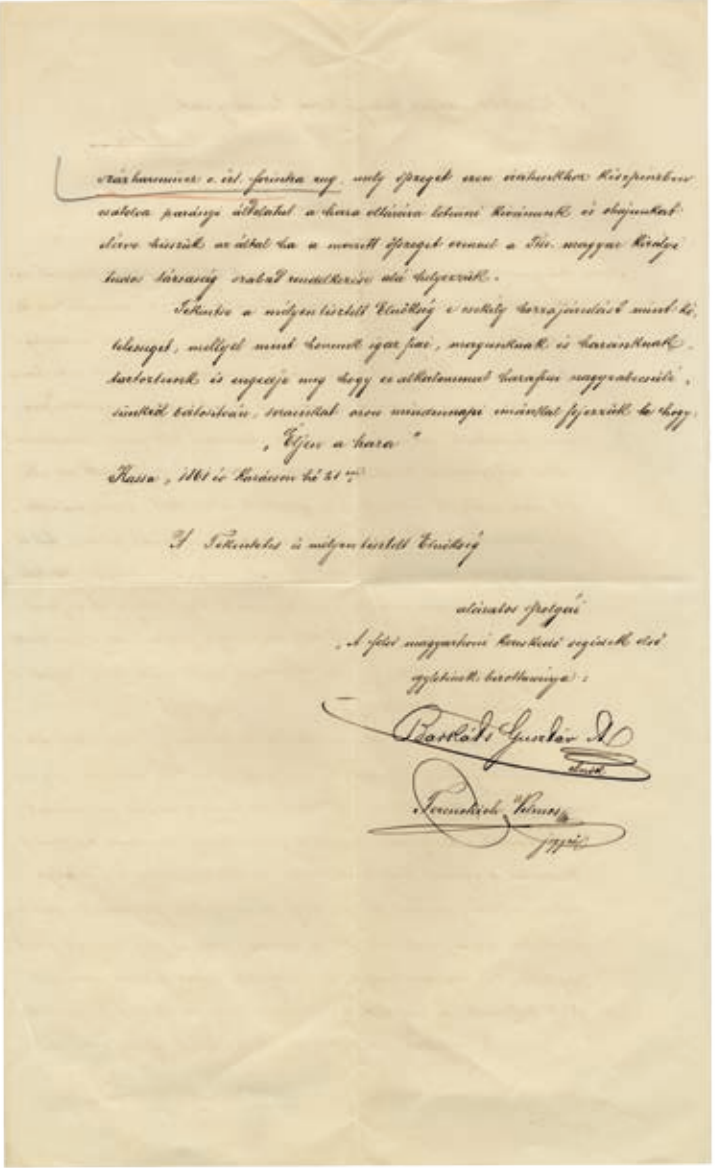
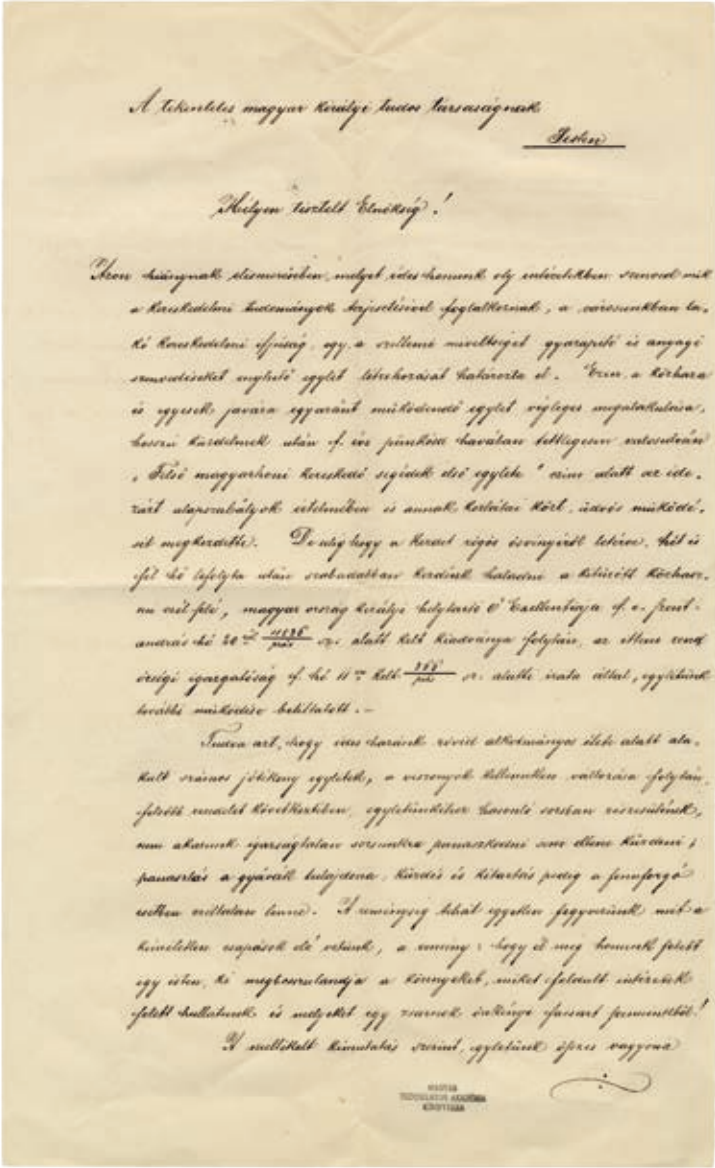

MOTIO 15 Görgy István levele Tóth Lőrincnek, az Akadémia pénztárnokának, Pest, 1860. március 14.*
1 fol. autográf, toll, papír, 208 × 136 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1268/266

* Görgy István (1825–1912) az akkor a Klagenfurt melletti Viktringben, száműzetésben élő bátyja, Görgei Artúr (1818–1916) megbízásából 5 forintot küldött az Akadémia palotájának felépítésére.

MOTIO 16 Felső Magyarhoni Kereskedő Segédek Első Egylete bizottmányának levele a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének, Kassa, 1861. december 21.*
2 fol. kézirat, toll, papír, 355 × 220 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1271/1c–33

* A Helytartótanács 1861. november 20-án betiltotta a kassai egyesület tevékenységét, annyi más civil szerveződés működéséhez hasonlóan. Ezért az teljes vagyonát – 130 forintot – a Magyar Tudományos Akadémiának ajánlotta fel, székházának építésére.

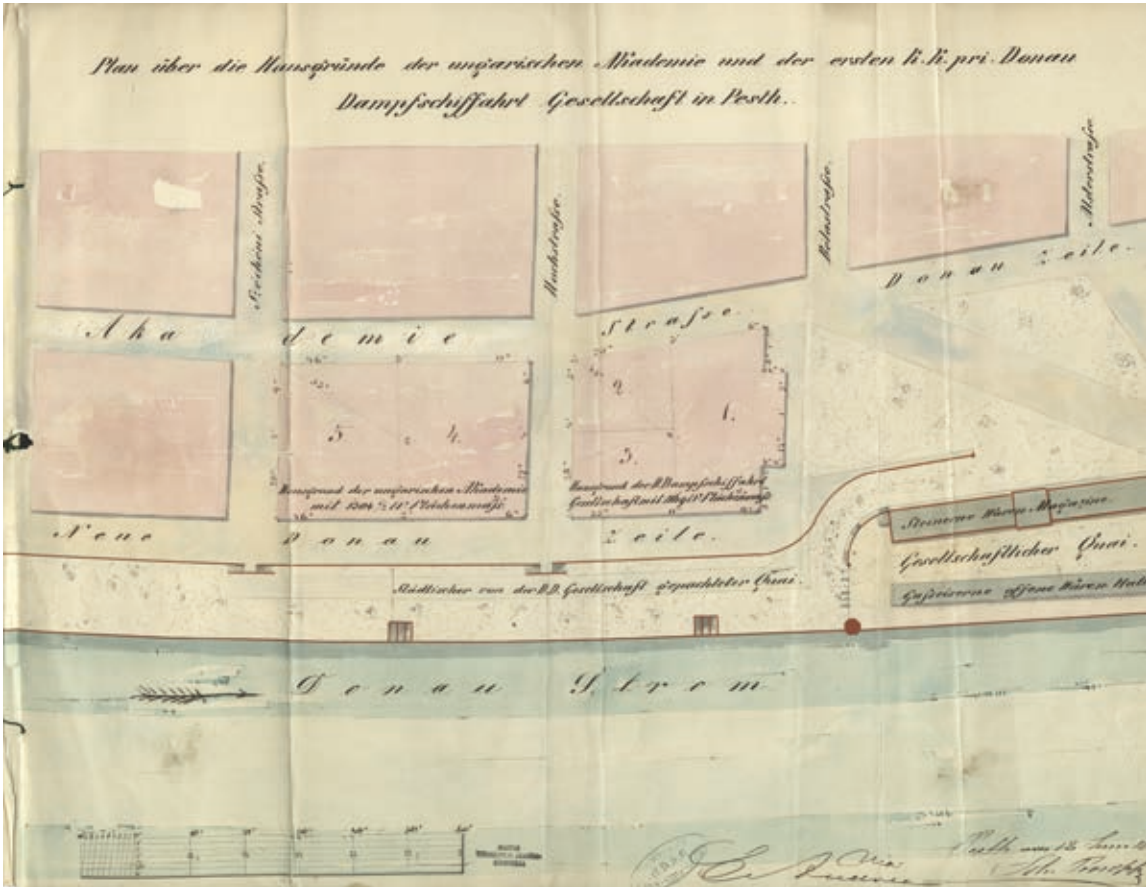
MOTIO 17 Dessewffy Emil elnök levele a Magyar Tudományos Akadémiának, Sz[ent] Mihály, 1865. május 20.
2 fol. autográf, toll, papír, 290 × 229 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirtattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, RAL 964/1865

Az adakozásnak a társadalom egészére kiterjedő jellegénél meg kell említeni az uralkodó felajánlását is, bár az már lényegében az építkezés lezajlása után érkezett. 1865 májusában az elnök Dessewffy ugyanis arról értesítette levélben a tagokat, hogy Ferenc József (1830–1916) magánpénztárából 15 000 forintot adományozott az Akadémia palotája építésére. (Egyébként Dessewffy maga járta ki ezt a hozzájárulást a császárnál, fáradságosan.) Az összeg egy része egy „kísérleti vegyi műhely célszerű felszerelésére” volt fordítható; ezt a kutatóhelyet a földszinten, az Akadémia utcai szárnyban alakították ki. A berendezés egy része – egy, a porzheimi Ignaz Mürle mechanikus által gyártott gőzapparátus – 1866 elején érkezett meg 386 porosz tallér értékben.²

1 Dessewffy Emil az Akadémia pénztárának, Pest, 1865. szeptember 4. MTA KIK KRKGy, K 1274/3d, Számlák, nyugták 1865, 331.
2 MTA KIK KRKGy, K 1274/3e, Számlák, nyugták 1866, 25, 39.

M. B.

MOTIO 18 Telekcsere-szerződés a Dunagőzhajózási Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia között a telkek helyszínrajzával, 1860. augusztus 31. és szeptember 14.
6 fol. német kézirat, illetve kézirat, toll, tus, tempera, akvarell, papír, 342 × 202 mm, a helyszínrajz, 355 × 470 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirtattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–1

Dessewffy Emil elnök kérésére Pest város vezetősége 1860 márciusában kijelölte – és részben ingyen átengedte – azt a telket, amelyen a Magyar Tudományos Akadémia palotája felépülhet. A mai Széchenyi, Akadémia és Arany János utcák határolta telek adásvételi szerződését 1860. május 12-én kötötte meg Pest városa és a Tudós Társaság. Dessewffy már a telek megvétele előtt csaknem egy hónappal, az április 18-án tartott igazgatótanácsi ülésen felvetette, hogy a telket ki kellene cserélni a Dunagőzhajózási Társaság szomszédos, a Franz Josefs Platz-cal határos telkével. A cseréről szóló szerződés meglehetősen hamar, 1860. augusztus 31-én megszületett; az Akadémia tulajdonjogát még az év decemberében bejegyezték a telekkönyvbe. A szerződést az Akadémia részéről az építési bizottság tagjai – gróf Dessewffy Emil elnök, báró Eötvös József alelnök, gróf Károlyi György igazgatótanácsi tag (→ MOTIO 20.1-7) – írták alá, a Dunagőzhajózási Társaság igazgatósága részéről pedig Johann Simon von Sina (1804–1869) elnök és Wodianer Mór (1810–1885) kirendelt császári és királyi biztos voltak az aláírók.¹

1 Kemény 2015: 40–42.

U. B.–M. B.

MOTIO 19 Friedrich August Stüler: Telekmódosítási vázlatrajz (melléklet egy Dessewffy Emilnek írt levélhez), Berlin, 1861. december [23.]

1 fol. német autográf, ceruza, selyempapír, 240 × 121 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–24.3

1862 elején Dessewffy Emil – a tervezéssel akkor már végleg megbízott – Friedrich August Stüler (1800–1865) fenti levelében tett javaslata alapján a telek bővítését kérte a városi tanácstól.¹ A berlini építész az épület alapterületének és az udvar területének növelése céljából indítványozta a módosítást. A levélhez mellékelte selyempapíron az épület helyszínrajzának vázlata és rövid magyarázat szerepel. Stüler a rajz szerint egyrészt csökkentette volna a főhomlokzati rizalit kiugrását; másrészt azzal, hogy az Akadémia utcai homlokzatot nem igazította az utca vonalához, szabályossá tette volna az épület alaprajzát.² Ismert az építéstől két, a levélhez mellékelte vázlat elképzeléseit követő – azaz szabályos alaprajzú – terv is, amelyek azonban datálatlanok.³

A Stüler által javasolt alaprajzi változtatások nem valósultak meg, de a telket később kibővítették. Elhúzódó vita bontakozott ki az Akadémia és Pest város tanácsa között egy másik ügyben is. A városi tanács kötelezte volna az Akadémiát, hogy vállalja a rakpart támfala átalakításának költségeit, ami a telek megnagyobbítása miatt vált szükségessé.⁴ A vita végkimenetele nem derül ki a forrásokból.

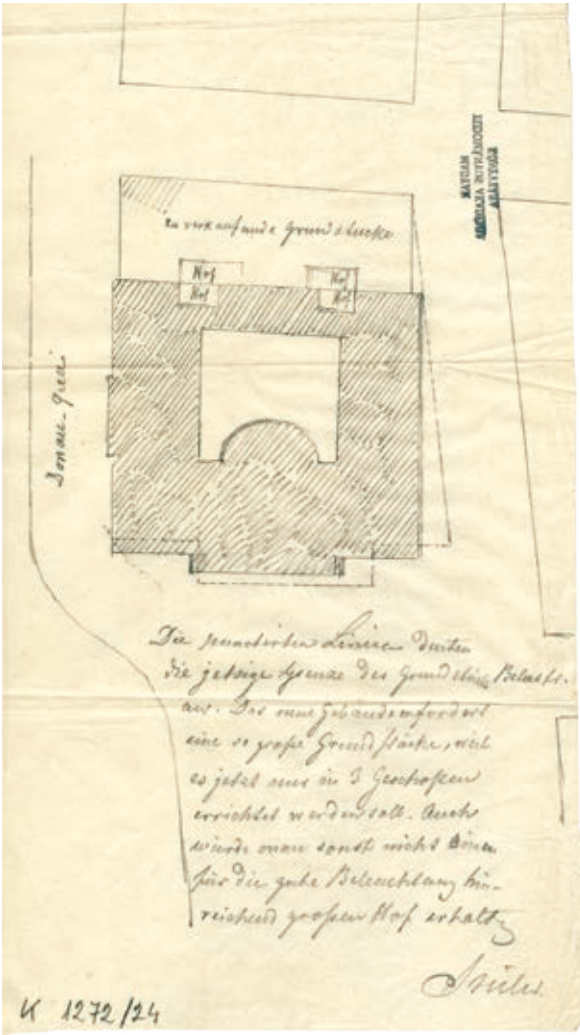
A telekcseré, majd -bővítés eredményezte, hogy a Magyar Tudományos Akadémia székháza igazán reprezentatív helyen (és méretben), a Franz Josefs Platz északi végén kapott helyet, főhomlokzata pedig a telkek cseréje miatt a mai Széchenyi térre, és nem a Duna irányába néz.

Az épület folyó felőli nézete azonban ugyanolyan hangsúlyos, mint a tér felőli. Sőt, a palota a Lánchídon vagy a Duna túlsó partján álló számára mutatkozik meg teljes ünnepélyességében (→ CONSTRUCTIO 8; → SESSION 1.5). A „támfal-vita” kellemetlen közjátéka nem véletlenül került említésre; az építési bizottság semmilyen körülmények között sem mondott volna le a folyó közvetlen közelségéről, azaz az épülettömb Duna irányába való kiterjesztéséről. A telek növelése az épület méreteinek növelése miatt volt fontos, és az Akadémia utca irányába a beépítettség miatt már nem lehetett terjeszkedni. A dimenziók fokozásában pedig kétségtelenül közrejátszott, hogy a székháznak igazodnia kellett a folyam tekintélyes méreteihez.

A széles víztükör kiiktathatatlan tényezője volt a székház külső képe megtervezésének. Stüler első terveinek egyikén a Duna irányába néző homlokzat ugyanolyan hangsúlyos, mint a főhomlokzat (→ MOTIO 27). A berlini építésznek egyébként is nagy gyakorlata és remek érzéke volt paloták vagy palota méretű építmények vízfelületekhez való „igazításához”: készített tervek (habár azok nem mind valósultak meg) a szentpétervári, Néva-parti Téli palota és a koblenzi, Rajna-parti választói palota átépítéséhez; az általa tervezett berlini Neues Museum (egyik) főhomlokzata a Spree oldaláigára, a stockholmi Nationalmuseum pedig a Mälaren-tó Balti-tengerhez „tartó” vizére néz. Stüler egyik legkésőbbi, már jóval az építés halála után befejezett épülete, a Neues Museum szomszédságában álló Alte Nationalgalerie oldalhomlokzata is a Spree ága felé fordul; a fő- és oldalhomlokzat együttes látványa – az Akadémia palotájához hasonlóan – ebben az esetben is legjobban egy hídról élvezhető.

1 Dessewffy fogalmazványa: MTA KIK KRGy, K 1273/2–56.
2 Kemény 2015: 42.
3 Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár, Itsz. 58423, 58424.
4 Kemény 2015: 43–44.

U. B.

MOTIO 20.1 A felépítendő Magyar Akadémia. Henszlmann Imre, Gerster Károly és Frey Lajos által készített építészeti tervek leírása, 1861

16 fol. könyomat, papír, 260 × 410 mm
Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tudományos Irattár, Itsz. 1241

MOTIO 20.2 Heinrich von Ferstel: Beschreibung der ersten Fassung des Programmprojects des Akademie Pallastes (Az Akadémia palotájához készített első tervváltozat leírása), 1861

10 fol. német autográf, toll, papír, 397 × 257 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–15, No. 1

MOTIO 20.3 Szkalnitzky Antal levele az Akadémia építési bizottságának, Pest, 1860. november 5.

2 fol. autográf, toll, papír, 292 × 216 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–7

MOTIO 20.4 A Magyar Akademia Palotájára Szkalnitzky Antal mű-építész által készített Tervek Magyarázata, 1861

28 fol. autográf, toll, papír, 390 × 250 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–11

MOTIO 20.5 **Leo von Klenze: Nachweisungen über eine neue Bearbeitung der Pläne für den Akademiepalast in Pesth (Észrevételek a pesti Akadémia-palota terveinek új átdolgozásához), 1861**
14 fol. német autográf, toll, papír, 340 × 200 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–14

MOTIO 20.6 **Friedrich August Stüler: Erläuterungen zum Entwurf für das neue Academie-Gebäude zu Pesth (Magyarázatok a pesti új Akadémia-épület tervéhez), 1861. május 12.**
10 fol. német könyomat, toll, papír, 350 × 215 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–16–No. 1

MOTIO 20.7 **Friedrich August Stüler: Erläuterungen zur neuen Skizze für das Academie-Gebäude zu Pesth (Magyarázatok a pesti Akadémia-épület új terveihöz), 1861. július 16.**
8 fol. német könyomat, toll, papír, 350 × 215 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–16–No. 2

A Tudós Társaság az építendő székházához szükséges telek megszerzése idején (az 1860. év folyamán) az igazgatótanács tagjaiból építési bizottságot állított fel. Tagjai – Dessewffy Emil elnök, Eötvös József alelnök és Károlyi György igazgatótanács tag – teljes döntési joggal rendelkeztek az építés ügyeiben. Az építési bizottság az akkoriban Párizsban építészettörténeti és -elméleti stúdiumokat folytató Henszlmann Imrét (1813–1888) bízta meg az épület programjának elkészítésével. A programot Henszlmann 1860 októberében mutatta be. Ekkor az igazgatótanács az épület terveinek beszerzése céljából meghívásos pályázatot hirdetett, amelyen a Gerster Károly (1819–1867) és Frey Lajos (1829–1877) pesti építészekkel együttműködő Henszlmann mellett egy bécsi építész, Heinrich von Ferstel (1828–1883), valamint Ybl Miklós vett részt. Szkalnitzky Antal (1836–1878) levélben jelentkezett az építési bizottságnál, amely az ő terveit is fogadta. A négy pályázó terveinek benyújtási határidejét 1861. február 15-ére tűzték ki. Miután a beérkezett pályamunkák közül egy sem nyerte el az építési bizottság tetszését, két német építész, Leo von Klenzét (1784–1864) és Friedrich August Stülert is megbízták új tervek készítésével.

Az építési bizottság által meghirdetett pályázatra benyújtott, majd a felkérésre készített tervek mellé az építészek szöveges magyarázatokat mellékeltek. E magyarázatok nem csupán az egyes tervlapok részletező leírását tartalmazzák; kiemelt forrásértéket sem szárazabb, leíróbb jellegű részeknek köszönhetik. A feladathoz fűződő szellemi (és érzelmi) viszonyról való nyilatkozás, a megrendelő szándékait a végsőig szem előtt tartó intellektuális reflexió mind a pályázaton részt vevő, mind a később felkért építészekről elvárt követelmény volt. Így a tervmagyarázatok olyan programszövegeknek is tekinthetők, amelyekben készítőik állást foglaltak ízlés- és stílusbeli preferenciáik mellett, hangoztatták és érvekkel bizonyították elköteleződésüket a feladat iránt.

A tervmagyarázatok öt különböző művészegyeniségtől származnak. A pályázati programot is elkészítő Henszlmann Imre terjedős leírása például a „csúcsíves stíl” nagyszabású védőbeszéde. Henszlmann jól tudta, hogy pályázatának leggyengébb pontja tervezett épületének stílusa, és ennek megfelelően, már-már válogatás nélkül sorolta érveit a gótika védelmében. Régészeti és művészettörténeti kutatásai ugyanis megerősítették abban a hitében, hogy a magyar nemzeti stílus a középkorban bontakozott ki. Míg a közvélemény (és több akadémiai tagtársa) elgondolása mellé állt az építendő akadémiai palota stíljével kapcsolatban, az építési bizottságnak egészen más nézetei voltak úgy a nemzeti stílusról, mind a Henszlmann szerint azt megtestesítő gótikáról.¹ (Gerster és Frey csak az alaprajzi tervekhez csatolt számításokat végezhatték. A szöveg statikai kérdésekkel – minthogy Henszlmann maga sem volt gyakorló építész – nem foglalkozott.)

A csupán 24 éves Szkalnitzky maga jelentkezett az építési bizottságnál, hogy kérje felvételét a pályázat résztvevői közé. Tervleírásának hangja azonban nem egy bártortalan, a megadott programhoz alázatosan ragaszkodó óvatos pályakezdőé. Többségében jogos érveket sorakoztatott a program átgondolatlanságával szemben, kritikával illette az építési bizottságot a telekválasztás (csere) miatt, és tiltakozott a tudományok palotáját „zárdá vagy városház kinézésűvé” tevő gótikus stílus ellen.

A bécsi Votivkirche tervezésével néhány évvel korábban hírnevet szerző, még szintén fiatal Heinrich von Ferstel a stílus kérdésében ugyan egyetértett Henszlmann-nal, az építész kezét túlságosan megkötő programot azonban kritizálta, és módosításokkal adta be terveit. A sikertelen pályázat után felkért német építészek, a szakma nemzetközi hírnevű *doyen*-jei, Klenze és Stüler munkájának már nem vetett gátat a henszlmanni program. Klenze, a bajor királyi udvar első számú építésze lefegyverző magabiztossággal és tömörséggel foglalta írásba a terek elhelyezésének és a választott görög stílus („Renaissance der Formen des klassischen Altertums”) okait és céljait. Az építészirodával rendelkező Stüler tárgyilagos, az egyes tervlapokat akkurátusan magyarázó leírásai mellett alig maradt hely a stílus kérdésének. A történelem virágkorait („Blütezeiten”) idéző stílusok, a görög-római és annak újjászületése illettek leginkább a közeli jövőbe vetített időszakhoz, a magyar tudományosság eljövendő felvirágzásához.²

1 A nemzeti stílus kérdéséről az Akadémia székházának tervpályázata kapcsán: Hajnóczy 1985; Kemény 1991.
2 A tervleírásokat közli Kat. Budapest 1996: 89–140.

U. B.

Henszlmann Imre, Gerster Károly, Frey Lajos: Az Akadémia palotájának Duna felé néző (nyugati) homlokzata, 1861
Tus, akvarell, papír, 602 × 872 mm, karton, 900 × 1130 mm
Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár, Itsz. 58431

Az egyes homlokzattervek (fő- és dunai homlokzatok, homlokzatrészletek) a palota épületének stílusával kapcsolatos vitába engednek betekintést. A programhoz tartozó rajzvázlatok bemutatásakor Henszlmann határozottan állást foglalt az épület stílusának kérdésében: a homlokzat rajza gótikus architektúrával ábrázolta az épületet. Felvetése nem várt ellenállást váltott ki az építési bizottság tagjaiból. Minden bizonnyal ez vezetett ahhoz, hogy az első pályázati szakasz sikertelenül zárult. Henszlmann ugyanis felkereste Ferstelt és Yblt, arra kérve őket, hogy ők is neogótikus stílusban készítsék el terveiket. (Henszlmann és Ferstel stílusukban egyező homlokzattervei mindazonáltal szembevető különbségeket mutatnak.) Ybl ígéretével ellentétben neoreneszánsz terveket készített, amelyeket a benyújtás másnapján visszavont. Az építési bizottság Szkalnitzky terveit sem fogadta el, és felvette a kapcsolatot Leo von Klenzéval és Friedrich August Stülerrel. A német építészek első pályázattervei 1861 májusában érkeztek meg. Az észak-itáliai reneszánsz paloták homlokzatait idéző tervek, noha azokon az építészek később változtatásokat hajtottak végre, elnyerték a bizottság tagjainak tetszését. Az Akadémia palotája végül Friedrich August Stüler tervei szerint épült fel.¹

Henszlmann Imrének az építőművészetről vallott nézeteit hűen tükrözi a palota Duna felé néző homlokzatának pályázati terve: a távlati kép meggyőződésévé vált álláspontjának gyakorlati megvalósulása. Henszlmann 1853-tól 1860-as hazahívásáig Párizsban a gótikus építészeti arányelméletét tanulmányozta. A stílus újkori alkalmazásának elkötelezett híveként az Akadémia palotájának terveit is neogótikus stílusban készítette el – Gerster Károly és Frey Lajos pesti építészekkel együttműködve. A dunai homlokzat középtengelyében látható hangsúlyos homlokzatszakaszt két oldalról egy-egy vertikálisan összefogott oldalszakasz keretezi. A fő hangsúly kétségtelenül a (meglehetősen keskeny) középtengelyre helyeződik: a reprezentatív kapu, majd az erkély felett a második és harmadik szint mérműves ablakai körüli falmezők kerettel bírnak; a tengelyt figurális díszű, vimpergával lezárt orommező koronázza.

1 A tervpályázatról és a pályázati tervekről: Kat. Budapest 1996; Kemény 2015: 47–124.

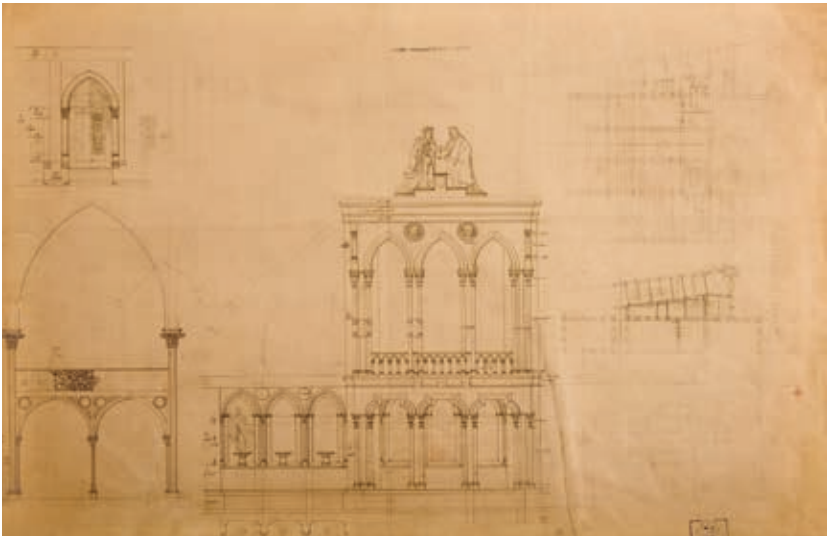
U. B.

Henszlmann Imre, Gerster Károly, Frey Lajos: Az Akadémia palotája főhomlokzati rizalitjának részletei, földszinti és első emeleti alaprajza, valamint homlokzatrajz-részletei, 1861
Ceruza, tus, papír, 525 × 730 mm
Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár, Itsz. K 9166

A vázlat szerint Henszlmann Imre foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a főhomlokzati rizalit függőleges középső szakaszát – amely a végleges tervekől eltérően e vázlaton háromtengelyű – tondókkal gazdagítsa, és egy figurális csoporttal tegye még hangsúlyosabbá. A terven látható két nőalak Magyarország és a Tudomány, akik szövetségre lépnek egymással. A benyújtott terveken a jelenet már a dunai homlokzat középtengelyét záró oromdíszre került. A főhomlokzati rizalit földszintjének hármasként Henszlmann szoborfülkéknek képzelte volna ki, az egyikben, halványan megrajzolt, vértbe öltöztetett álló alak látszik. A végleges terveken a főhomlokzat középtengelyét vimperga zárta; falmezőjébe órát szántak a tervezők.

U. B.

Henszlmann Imre, Gerster Károly, Frey Lajos után ismeretlen metsző: A magyar Akadémia palotája, Henszlmann Imre terve szerint
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1861. szeptember 15. (8. évf. 37. sz.), 436.
Fametszet, papír, 144 × 233 mm
Magántulajdon

Heinrich von Ferstel után ismeretlen fényképész: Az Akadémia palotájának déli homlokzata (főhomlokzat), 1861
Fénykép, 240 × 300 mm, karton, 370 × 440 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, Itsz. 61.47.5

A Heinrich von Ferstel osztrák építész által készített tervek egy, valószínűleg Rudolf von Alt (1812–1905) közreműködésével készített távlati kép¹ kivételével nem maradtak fenn vagy lappanganak; csupán fényképekről ismerjük őket. A tervrajzon a héttengelyes főhomlokzati rizalitot támpillérek tagolják, amelyek az első és második emeleten mérműves, csúcsívben végződő hármaskör ablakokat fognak közre. A harmadik emeleten kisebb méretű, egyenes záródású ikerablakok sorakoznak. A földszinten csúcsíves árkados, nyitott oszlopcsarnok húzódik a rizalit teljes szélességében, a támpilléreken egy-egy szobor látható. A meredek nyeregtetőt díszes rácsozat koronázza. A főhomlokzat nyugati oldalhomlokzatának háttérében – a dunai homlokzat középrizalitján emelkedő – torony tűnik fel.

¹ Ceruza, tus, akvarell, papír, 670 × 1045 mm, Wien Museum, Inv. Nr. 106710.

U. B.

Ybl Miklós: Az Akadémia palotájának távlati képe, 1861
Ceruza, akvarell, papír, 693 × 992 mm
Budapest Főváros Levéltára, XV.17.f.331.b. Ybl Miklós tervei 32/1

Ybl Miklós Henszlmann-nak tett ígérete ellenére neoreneszánsz stílusú terveket készített az Akadémia palotájához. A tervekkel időben elkészült, azonban azokat a beadás másnapján visszavonta. A terveken látható homlokzatok az Yblnél az 1860-as években jelentkező stílusváltás tanúi: ez az építész romantikus stílussal való szakításának ideje. A főhomlokzat falsíkjából erőteljesen kilépő rizalit héttengelyes, a középső öt tengely gazdagabb architektúrája – a sűrűn elhelyezett, erőteljes pilaszterekkel és féloszlopokkal tagolt félköríves nyílásokkal – külön egységet alkot. A középső öt tengelyben a földszinten félköríves, pilaszteres, balusztrádos, zárt árkádsor látható. A fölötté lévő szintek ablakosait oszlopok tagolják. A zárópárkány alatt a rizalit teljes szélességében téglalap alakú, tükrös falmezőkbe rozettás motívumok kerültek; a zárópárkány fölötti attikafal a rizalit magas teteje előtt kulisszaként húzódik. A dunai homlokzat ugyancsak attikával magasított, hangsúlyos rizalittal tagolt, amelynek középső, hármastengelyében hármaskör kapu nyílik; a középső két szint magas. Az Akadémia utcai homlokzat ugyanezt az architektúrát ismétli, ott azonban a középrizalit csupán öttengelyes.

U. B.

Szkalnitzky Antal után ismeretlen metsző: A magyar akadémiai palota tervei: II. Szkalnitzky Antal terve
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1862. február 16. (9. évf. 7. sz.), 76.
Fametszet, papír, 138 × 210 mm
Magántulajdon

Szkalnitzky Antal: Az Akadémia palotájának déli homlokzata (főhomlokzat), 1861

Tus, akvarell, papír, 450 × 782 mm, karton, 703 × 1040 mm

Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár, Itsz. 58396

Az ifjú Szkalnitzky Antal bécsi és berlini tanulmányai után hazatérve levélben fordult az építési bizottsághoz, hogy felvételét kérje a tervpályázat résztvevői közé.¹ Benyújtott tervei a Berliner Bauakademie-n elsajátított ismereteket tükrözik. A főhomlokzati terven a rizalit középső öt tengelyének egységes architektúrája az észak–déli hossz tengelyű, központi épülettömegnek kívánt ünnepélyes külsőt biztosítani. A pályázaton részt vevő többi építész terveihez képest 90°-kal elfordított hossz tengelyű nagyterem földszintjének és emeletének nagy felületű, egyenes záródású ablakait két szintet átfogó ión oszlopok tagolják, amelyek erőteljes párkányt hordoznak. A rizalit második emeleti páros ablakait korinthoszi oszlopok keretezik, az ablakpárok közt kariatidák állnak. A harmadik emeleti képtári terem homlokzati falán nem találunk nyílásokat; a tervező itt domborműves frízt kívánt elhelyezni. A rizalit homlokzatának kialakításában megmutatkozik a Henszlmann-féle program építészeti következetlensége: a homlokzat alsó szakasza mögé kerül a nagy nyílásokat igénylő díszterem és a könyvtár, míg magasabbra a zártabb, súlyosabbnak ható elemek.

1 Szkalnitzky Antal levele Dessewffy Emilnek, Pest, 1860. december 24. MTA KIK KRKGY, K.1272/2–8.; Szkalnitzky Antal munkásságára lásd: Sisa 1994.

U. B.

Leo von Klenze: Az Akadémia palotájának déli homlokzata (főhomlokzat), III. változat, 1861

Tus, akvarell, papír, 760 × 1114 mm, karton és vászon, 760 × 1114 mm

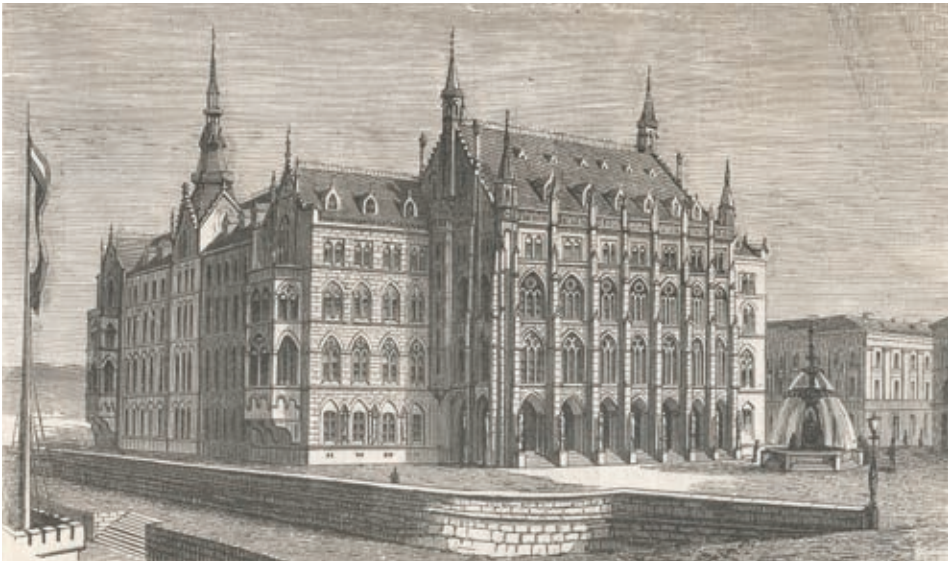
Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár, Itsz. 58404

Leo von Klenze első pályázati tervsorozatához három főhomlokzati variáns készült. Az első két homlokzati alternatívánál szembevető a harmadik emeleti nyílásformák és azok ritmusának diszharmoniója a homlokzat többi nyílásával és részével szemben. Az itt bemutatott (III.) tervváltozaton azonban már mindegyik szinten félköríves záródású ablakok láthatók. A rizalit két szintet átfogó, monumentális ablaksoránál Klenze egy korábbi munkája, a müncheni Alte Pinakothek félköríves ablaksorának motívumához tért vissza,¹ de míg ott a nyílásokat ión oszlopok választják el egymástól, addig az Akadémia palotájának homlokzati tervén kariatidákkal övezett kannelúrák pilaszterek kerültek az ablakok közé. A rizalit földszintjének hat nagy félköríves záródású ablaka és a – túlságosan összenyomott – harmadik emelet sűrű ikerablakosra a díszterem ablakaival együtt hivatkozón, de nem elég hatásosan „nyitja meg” az épületet a tér felé. A müncheni építés e tervváltozatának homlokzata közelít leginkább a velencei reneszánsz paloták homlokzattagolásához, amelyet egyben sikeresen elegyített a hellenizáló elemekkel. A nagy ablakfelületekkel áttört rizalit ugyanakkor zavaró kontrasztban áll a tömört, nehéz, nagy falfelületekkel bíró oldalhomlokzatokkal.

E tervváltozat keletkezésének idején Klenze még nem járt Pesten, nem rendelkezett megfelelő helyismerettel. A *Vasárnapi Ujság*ban 1862 márciusában közölt metszet

Heinrich von Ferstel után ismeretlen metsző: A magyar akadémia palota tervei: III. Ferstel A. [sic!] terve
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1862. február 23. (9. évf. 8. sz.), 89.
Fametszet, papír, 144 × 211 mm
Magántulajdon

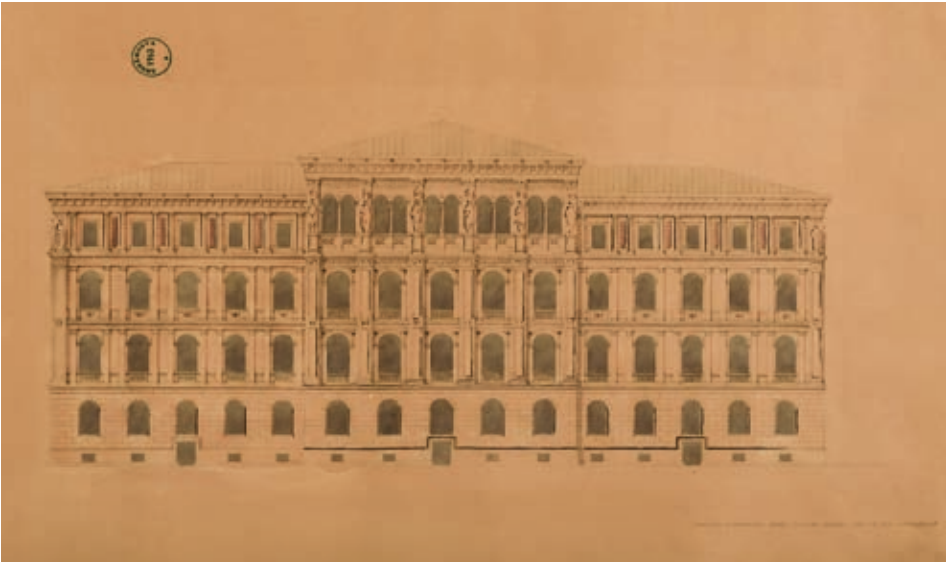

(→ MOTIO 35.4) már a módosított főhomlokzatot mutatja, amelyben Klenze visszatért az egyenes záródású ablakok és a nagy, zárt falfelületek alkalmazásához. Az egységesen kezelt homlokzatszakaszok harmóniája, az erőteljességet sugárzó, zárt falfelületek kisebb méretű ablakokkal való ritmikus tagolása az itáliai reneszánsz városi palotáit, illetve azok stílusának 18. századi recepcióját idézik.

1 Kemény 1996: 16.

U. B.

MOTIO 27 Friedrich August Stüler: Az Akadémia palotájának nyugati (dunai) homlokzata, 1861. július
Tus, akvarell, papír, 430 × 582 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, 727/36/3

Friedrich August Stüler 1861 tavaszán kérte fel az építési bizottság a tervpályázaton való részvételre. A berlini építész első terveit 1861 májusára készítette el; azok módosításait 1861 júliusában nyújtotta be.¹ Utóbbi tervsorozatból származik az itt bemutatott, a dunai homlokzatot ábrázoló tervváltozat, amelyet Stüler később, a bérháznak a palota északi szárnyához való hozzáépítése miatt módosítani kényszerült. Az 1861. júliusi terven a dunai szárny homlokzatának rízelitja még öttengelyes, tömbjét pedig kiemelt tetőidom hangsúlyozza. A főhomlokzattal ünnepélyességben vetélkedő dunai homlokzat később veszített hangsúlyos szerepéből. A gazdagon kiképzett architektúra ugyan megmaradt, de a *façade* méretének csökkenése miatt csak három tengely szélességben és az oldalszárnyakkal azonos magasságban. Stüler elegánsan csendesítette a dunai homlokzat Mauro Codussi (1440–1504) és Jacopo Sansovino (1486–1570) velencei palotáira emlékeztető ünnepélyességét (→ CONSTRUCTIO 8) Andrea Palladio (1508–1580) városi palotáinak emelkedett kiegyensúlyozottságára.

1 Kemény 1996: 17–18; Kemény 2015: 110.

U. B.

MOTIO 28 Feszli Frigyes: Az Akadémia távlati képe a főhomlokzattal, 1861
Ceruza, tus, akvarell, papír, 354 × 747 mm
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Tervtár, T 11 No. 3b/50

Feszli Frigyes (1821–1884) nem szerepelt a meghívott építészek között, nem is nyújtott be tervet a pályázatra. Mindemellett végig foglalkoztatta az akadémiai székház tervpályázatának ügye; a tervezésben is kihívást talált volna. Az itt bemutatott távlati képet nem a nyilvánosságnak szánta; az 1925-ben, Feszli tervhagyatékának megtalálásakor került elő.¹ A festmény a palotát Duna-parti környezetében ábrázolja. Noha Feszli nem tudta feloldani az építészeti homlokzatképek és a veduták perspektivikus sajátosságai közti különbséget, a kép e következetlenség ellenére elsőrangú (festői) alkotás. A háromkupolás, játékosan könnyed, több hangulatot és stílust sikeresen elegyítő homlokzat aligha nyerte volna el az építési bizottság tetszését, és – pontosan kihívó könnyedsége miatt – aligha felelt volna meg egy akadémiai épület adekvát megjelenéséhez fűzött befogadói elvárásoknak. Más funkciót betöltő épületként (színházként, kaszinóként) való felépülése esetén – csupán a homlokzatot mutató festmény alapján is állítható: – a magyar romantikus építészet egyik főműve volna.

1 Kemény 1996: 18; Kemény 2015: 123.

U. B.

MOTIO 35.4 Leo von Klenze után ismeretlen metsző: A magyar akadémiai palota tervei: IV. Klenze Leo, müncheni építész terve
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1862. március 2. (9. évf. 9. sz.), 100.
Fametszet, papír, 139 × 208 mm
Magántulajdon

Henszlmann Imre, Gerster Károly, Frey Lajos: Az Akadémia palotája déli (főhomlokzati) szárnyának kelet–nyugati keresztmetszete dél felől felvéve, 1861

Tus, tempera, akvarell, papír, 602 × 872 mm, karton, 900 × 1130 mm

Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár, Itsz. 58435

Henszlmann Imrének az építési bizottság számára készített koncepciója szerint az akadémiai épület magját a Franz Josefs Platzra néző középrizalitban kellett kialakítani.¹ A program szigorúan előírta, hogy a főhomlokzati középrizalit földszintjének és első emeletének magasságában kapjon helyet a reprezentatív díszterem, a második emeleten a könyvtár, a harmadik emeleten pedig a képtár nagyterme. Esterházy III. Pál Antal (1786–1866) herceg ugyanis 1861-ben elfogadta a Magyar Tudós Társaság ajánlatát, hogy gazdag bécsi rajz-, metszet- és festménygyűjteményét az Akadémia építendő székházában helyezték el, és ezáltal az a nagyközönség számára is hozzáférhetővé válna. A képtárat végül Pál Antal herceg fia, III. Miklós (1817–1894) 1870-ben eladta a magyar államnak, amelyet 1871-ben uralkodói rendelet szentesített (→ DECORATIO 2.1–5).²

A kelet–nyugati keresztmetszet kellően szemlélteti Henszlmann-nak a terek elhelyezkedésére vonatkozó alapelveit, amelyeket az építési bizottság és a felkért építészek számára is megfogalmazott. Ezen alapelvek lényegi pontját Ipolyi Arnold (1823–1886) foglalta össze a *Pesti Napló*-ban megjelent cikksorozatának egyik írásában: „Henszlmann azért helyes fölfogással azon elvből indult ki, [...] hogy a díszterem a monumentális épület magvát tegye, mely körül csoportosódnak leglényegesebb részei és helyiségei”.³ A díszterem a terven a főhomlokzat rizalitjának földszintjén és emeletén, két szint magasságot átfogva helyezkedik el. Henszlmann a tudományos munka legfőbb „laboratóriumát”, a könyvtárat a díszterem fölé kívánta helyezni. Ugyancsak a főhomlokzati középrizalitban, a harmadik emeleten kapott volna helyet a képzőművészetek hajléka, a képtár. A koncepció szerint e kiemelten hangsúlyos terek – sorrendjükben is – megbonthatatlan egységbe szerveződtek volna, és a főhomlokzati középrizalitot az összes többi helyiség fölé rendelték volna. A Henszlmann-féle elgondolás nem számolt azzal a szerkezeti következtetéssel, hogy a díszterem keresztboltozatainak túl nagy terhet kellett volna viselniük. Az építőmesterek bizottságának javaslatára a három fő egység egy tömbbe helyezése az újonnan felkért Klenze és Stüler számára már nem volt kötelező.

A pályázaton részt vevő építészek keresztmetszeteket ábrázoló tervei közelítések az épület (egy intézmény székháza) által „vállalt” funkcióknak való megfeleléshez, azaz egytől-egyig törekvéseknek is felfoghatók a Henszlmann Imre által készített program hibáinak javítására, majd e programtól elszakadva, egy ideális koncepció kidolgozására. A több ponton is bírált tervezetet a főhomlokzati rizalit esetében is sok kihívás érte; maguk a hossz- és keresztmetszetek pedig a Henszlmanni program hibáira és hiányosságaira reflektálnak. Már Heinrich von Ferstel felhívta az építési bizottság figyelmét arra, hogy azzal, hogy Henszlmann a könyvtárat a díszterem fölé helyezte el, a súlyos könyvtári polcokkal veszélyesen megterhelte a nagy fesztávú díszcsarnok födémszerkezetét. Ferstel kritikája a reprezentatív bejárat és bejárat csarnok hiányára is vonatkozott.⁴ Ennek megfelelően a földszintre ő előcsarnokot tervezett; a díszteremnek szolgáló teret (az első és második emeleten) megosztotta a könyvtárteremmel, meglehetősen összenyomva az utóbbi belmagasságát. Ybl tartotta magát a Henszlmann által kijelölt programhoz. Ugyan attól Szkalnitsky sem tért el, a középrizalit enyhe kiülését középső szakaszának megmagasításával elérte, hogy a három egység kiegyensúlyozott arányokat kapjon.

Leo von Klenze és Friedrich August Stüler kezét már nem kötötte meg a Henszlmann által kidolgozott koncepció. Klenze első tervváltozatában az udvari középszárnyba helyezte a díszterem, a könyvtár és a képtár hármasságát – immár a szerkezeti észszerűségnek megfelelő sorrendben a földszinten kapott helyet a könyvtár olvasóterme, fölötté két emelet magasságában a díszterem, legfölül pedig a képtár nagyterme. Stüler ugyanezt az elrendezést a dunai oldal hangsúlyos rizalitjában képzelte el korai tervein. Később mindkét építész áthelyezte a díszterem-képtár kettőst a főhomlokzati rizalitba, ahol azonban a könyvtár helyét már a reprezentatív előcsarnok foglalta el.

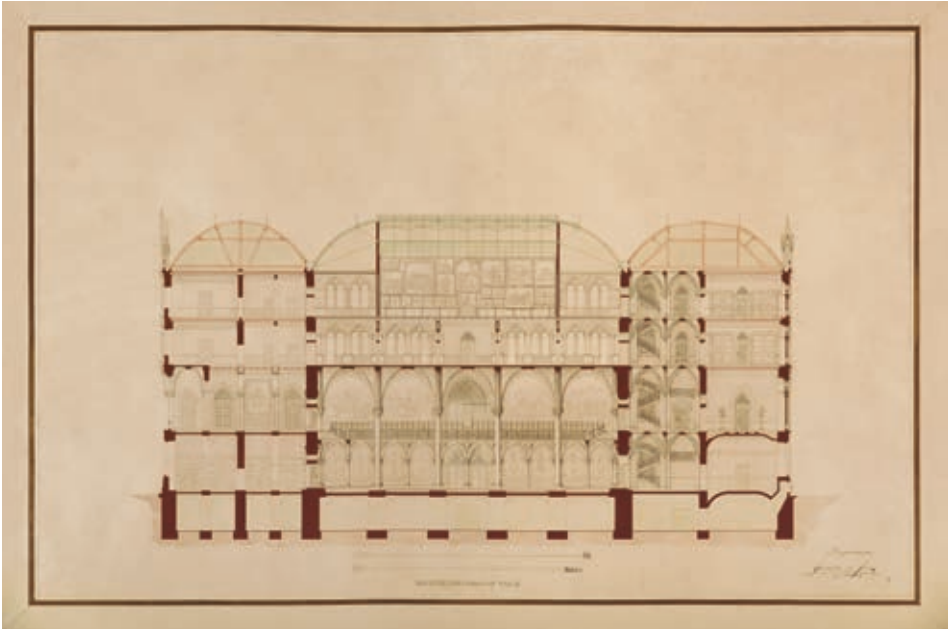
1 A program teljes szövege nem ismert. A Henszlmann Imre, Gerster Károly és Frey Lajos által benyújtott tervek leírásában azonban több részletét idézi a szöveg írója, valószínűleg maga Henszlmann. A műleírásból idéz Kemény 2015: 62–64.

2 Szvoboda Dománszky 1999: 243.

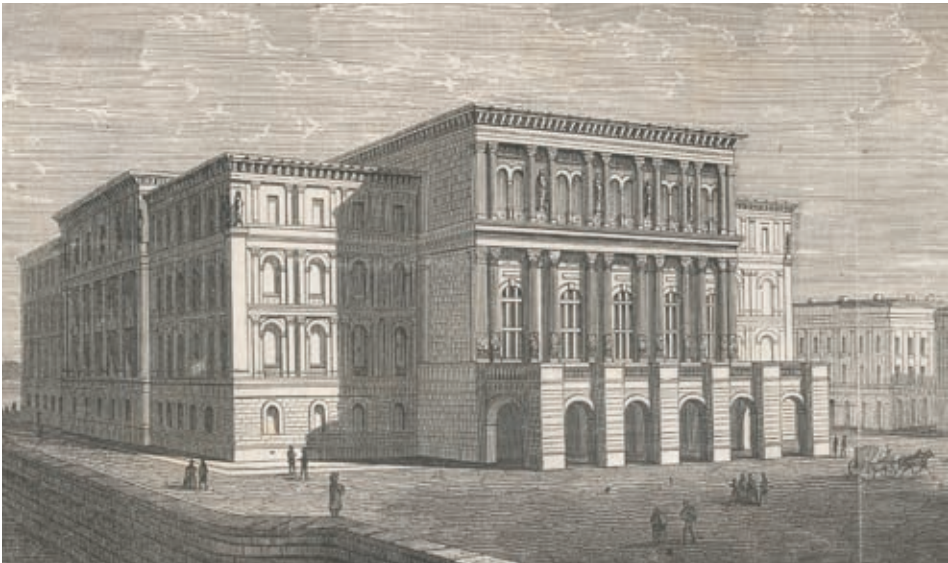
3 Ipolyi Arnold: A magy. Akadémia palotájának tervei. IV. *Pesti Napló*, 1861. március 9. (12. évf. 3323 sz.), [1.].

4 Kemény 1996: 12; Kemény 2015: 78.

U. B.

Friedrich August Stüler után ismeretlen metsző: A magyar akadémiai palota tervei: V. Stüler A. berlini építész terve
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1862. március 2. (9. évf. 9. sz.), 101.
Fametszet, papír, 135 × 205 mm
Magántulajdon

A Magyar Tudományos Akadémia felépítendő palotájának Henszlmann Imre, Gerster Károly és Frey Lajos által készített építészeti tervmagyarázatában olvasható a képtár teremsorának leírása (→ MOTIO 20.1). Eszerint a harmadik emeleten, „[a] könyvtár helyiségei fölött vannak a képtár helyiségei. A könyvtár[i] nagyterem fölött lévő képtár nagyteremét az előbbinél felosztásától különbözőleg rendeztük el; mert itt a középső termet a program felülről kívánja világíttatni. E terem a könyvtár három szobáinak felel meg nagyságban, azonkívül vannak még nyolc oldalvilággal világított helyiségek, mik a könyvtár többi hét szobáinak felelnek meg. E kilenc helyiség roppant képtárt foglalhat magába, mint ezt a falak ritka áttörései és két szelvényünk bizonyítja.” „A harmadik emeleten találkozunk a képtár helyiségeivel, a középterem magasabb az oldalszobáknál és felülről kapja világát. E teremben nagyobb és kisebb térű képeket elrendeztünk, mindnyája a flamand vagy németalföldi iskolából vevék; ha tehát ezen táblát és a hosszszelvényét összevetjük, látandjuk miképpen lehetne a képtárt az adott helyiségek értelmében iskolák szerint oktatólag elrendezni.”

Az itt közölt keresztmetszeti terv leírása tehát az építészeti program atyjának, Henszlmann-nak azt a meggyőződését tükrözi, hogy a műgyűjteményt iskolánkénti elrendezésben kell majd bemutatni. Ennek vizuális megjelenítéseként a nagyterem hosszanti falán az általa leginkább „nemzetinek” gondolt festőiskolák, a 17. századi flamand és holland festészet nagymestereinek, Pieter Paul Rubensnek (1577–1640), Anthonis van Dycknak (1599–1641) és Rembrandtnak (1606–1669) híres és általa jól ismert kompozícióit rendezte el a korszak képtárberendezési divatjának megfelelő zsúfoltsággal. A fálnézet bal oldalán Rubens és van Dyck, jobb oldalán Rembrandt és Adriaen van Ostade (1610–1685) képei sorakoznak; ezek között több festmény biztonsággal azonosítható. Így például az a fal középtengelyében, az ajtó felett elhelyezett kép, amelyen Rubens tanítványával, van Dyckkal közösen festette meg azt a jelenetet, amikor Szent Ambrus (340 körül – 397) kiutasítja I. Theodosius császárt (347–395) a milánói dómból.¹ Ettől balra a festő két fiát, az Albert (1614–1657) és Nikolaus Rubenst (1618–1655) ábrázoló kettős portré látható;² átellenben pedig ugyancsak a flamand mester *Publius Decius Mus*-sorozatának (*consul* i. e. 340-ben) egyik darabja.³ Az alsó sorban egymás mellé aggatva egy van Dyck által festett portrészorozatot képzelt el Henszlmann. A jobb oldalon a középkép az egykor Rembrandt művének tartott *Ecce Homo*⁴ lett; tőle balra fent Carel Fabritiusnak (1622–1654) az a műve látható, amelyen Hágár az angyallal találkozik a sivatagban.⁵ Adriaen van Ostade és Cornelis Bega (1631/1632–1664) zsánerjelenetei, valamint Rembrandt több műve tette teljessé ezt a falszakaszt az építész elképzelésében.

Annak magyarázatát, hogy mi indította Henszlmann arra, hogy a képtár eszményi elrendezésében éppen a flamand és holland iskolát állítsa példaként, a húsz évvel korábban, 1841-ben megjelent *Párhuzam az ó és újkor művészeti nézetek és nevelések közt, különös tekintettel a’ művészeti fejlődésre Magyarországon* című értekezésében találjuk meg. A teoretikus Henszlmann ebben a műben fejtette ki művészetfelfogását és kritikai álláspontjának alapjait, amelynek egyik központi gondolata a művészi alkotás feladatának meghatározása. Felvázolva a „széprőli fogalom” keletkezésének kronológiáját, arra a következtetésre jutott, hogy a művészi alkotás egyetlen helyes útja, ha az alkotó a természet szolgai utánzása helyett annak megismerésére és megértésére törekszik. Ez a megértés azonban „csak bizonyos álláspontból lehetséges”, ábrázolni pedig azt lehet leginkább, amit legjobban ismerünk, vagyis „csak a nemzeti az, mi egész lényünkkel legszigorúbb és organicus összekapcsolatban áll”.⁶ Ízlése és felfogása szerint „nemzeti jellemzet” tekintetében az utolsó jelentős festészeti iskola a flamand és holland volt a 17. században. „[Rubens és Rembrandt] kik magokat legdicsőbb törekvéssel az olaszféle rosz modorból fölszabadították, sőt magokkal együtt egész nemzetöket a’ szellem öltő utánzasmódjából kiragadták, és az egyetlen egy lehető jót a’ nemzeti útra vezették, mellyen azután a’ németalföldi iskola jeles törekvései mellett több mint másfél évszázadig állhatatosan megmaradott, ez által koruk a’ művészetet űző nemzetek között az első helyet foglalván el. [...] E’ mesterek a’ közönséget arra bírták, hogy szépnek a’ nemzetit ismerje el, s mivel éppen a’ nemzeti szempontból indultak ki műveik, nem csak az ugynevezett mivel közönségre, de még a’ népre is tetemes hatással voltak.”⁷

A „nemzeti kérdésen” túl érdemes azonban szólni a Henszlmann által kiválasztott és a falakon hűen megörökített festmények korabeli őrzési helyéről, azaz azokról a gyűjteményekről, amelyekből a művészeti író példáit válogatta. Logikusnak tűnik a művek származási helyeként az Esterházy-gyűjteményt feltételezni, hiszen ennek a jelentős kollekciónak állam általi megvásárlásáért – az országgyűlésben ennek érdekében interpellálva, művészeti cikkek sorát írva – éppen Henszlmann tette a legtöbbet. Azonban az azonosított műalkotások közül mindössze egyetlen, az akkoriban Rembrandt művének tartott nagyméretű *Ecce Homo* volt csak az Esterházyak birtokában (az 1820-as évektől). Rubens fentebb említett műveinek többsége (a *Szent Ambrus*-kép kivételével) egy másik jelentős família, a Liechtensteinek bécsi gyűjteményét gazdagította; míg Carel Fabritius *Hágár és az angyal* című műve a Schönbornok kollekciójába tartozott. A nagyméretű *Szent Ambrust* ma a bécsi Kunsthistorisches Museum őrzi; az az 1860-as években a bécsi császári gyűjteményben volt.

Hogy Henszlmann miért nem kizárólag az Esterházy-gyűjtemény általa (is) jól ismert anyagából válogatta példáit az Akadémia képtárának tervéhez,⁸ annak oka egyfelől az, hogy bécsi iskolázottságánál fogva bizonyosan bejáratos volt az ekkoriban a városban már látogathatóvá tett magánképtárak mindegyikébe, így a Liechtensteinek, Schönbornok, illetve az uralkodóház, a Habsburgok gyűjteményeibe is. Másfelől gazdag metszetgyűjteményében sikerült azonosítani számos, az Akadémia tervlapjára áttett kompozíciót is.⁹ Mivel az Esterházy-gyűjtemény nem rendelkezett kellően nagyszámú és főként nagyméretű, a 17. századi

MOTIO 35.6 Szkalnitzky Antal után Pollák Zsigmond:
Az akadémiai palota terve, a végleges megállapodás szerint
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1862. augusztus 3.
(9. évf. 31. sz.), 365.
Fametszet, papír, 169 × 236 mm
Magántulajdon

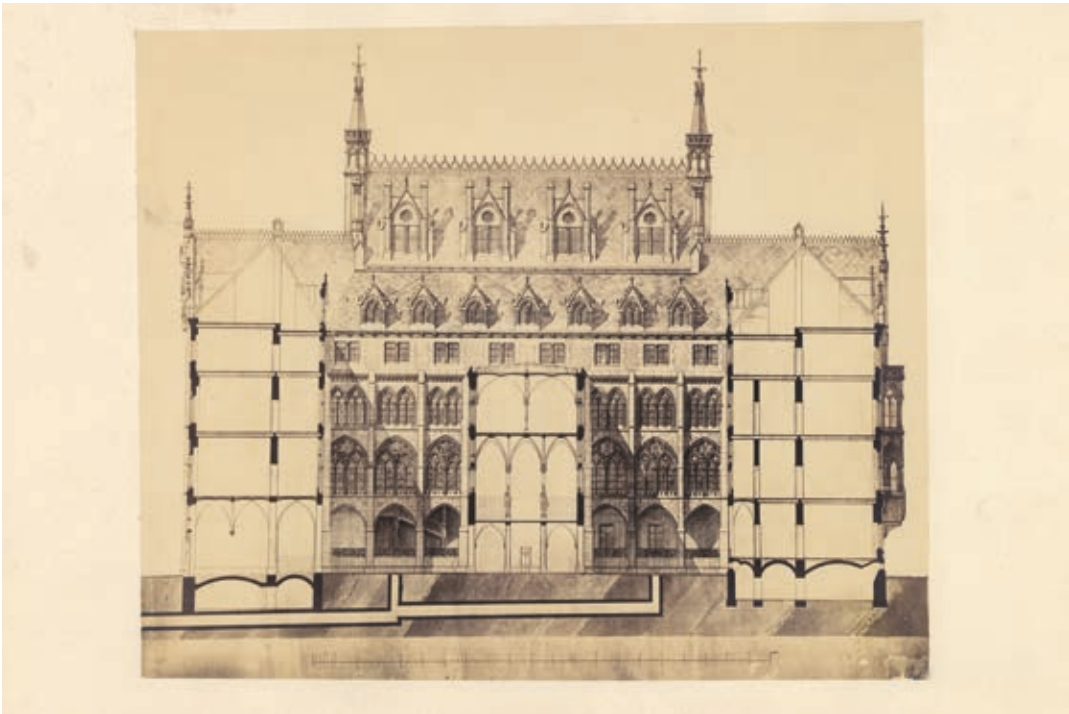
festőfejedelmekhez köthető alkotásokkal ahhoz, hogy Henszlmann nagyszabású tervét meggyőzően tudja alátámasztani, ezért fordulhatott mintáért kora leghíresebb bécsi magángyűjteményeinek gazdag flamand és holland anyagához, hiszen az eredeti műtárgyak szerepeltetésének kívánalma fentebb vázolt művészeti felfogásából egyenesen következett.

1 Pieter Paul Rubens–Anthonis van Dyck: *Szent Ambrus kiutasítja Theodosius császárt a milánói dómból*. Olaj, vászon, 362 x 246 cm, Bécs, Kunsthistorisches Museum, ltsz. 524.
2 Pieter Paul Rubens: *Albert és Nikolaus Rubens kettős portréja*. Olaj, vászon, 157 x 93 cm, Bécs, Liechtenstein Museum, ltsz. GE114.
3 Pieter Paul Rubens: *Publius Decius Mus készülődik a halálra*. Olaj, vászon, 284 x 336 cm, Bécs, Liechtenstein Museum, ltsz. GE49.
4 Regnier van Gherwen (1620–1662): *Ecce Homo (Krisztus Pilátus előtt)*. Olaj, vászon, 216 x 174 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 229.
A mű a gyűjtemény 1820-as gyarapodási jegyzékében a 939-es számon, Rembrandt műveként szerepel. Közölve: Meller 1915: 234.
5 Carel Fabritius: *Hágár és az angyal*. Olaj, vászon, 157,5 x 136 cm, ma letét a Residenzgalerie Salzburg gyűjteményében.
6 Henszlmann 1841: 3.
7 Henszlmann 1841: 122.
8 Az Esterházy-gyűjtemény anyagát befogadó kiállítóterek kialakítása során együttműködött Esterházy Pál herceggel és a kollekciónak akkori kezelőjével, Kratzmann Gusztávvál (1812–1902) is. Vesd össze: Henszlmann 2016: különösen 436, 446, 452.
9 Henszlmann saját, a holland és a flamand barokk festészet híres darabjait megőrkítő gazdag metszetgyűjteményéből több lapot is felhasznál a képtár falműzeteinek elkészítéséhez; így az Anthonis van Dyck Maria Louisa de Tassit ábrázoló képmásáról (a festmény: olaj, vászon, 28 x 92 cm, Bécs, Liechtenstein Museum, ltsz. GE58), illetve Rubens 1623-ban született kalapos önarcképéről (a festmény: olaj, fa, 85,7 x 62,2 cm, London, Royal Collection, ltsz. RCIN 400156) készült metszeteket. Henszlmann tulajdonában volt továbbá egy, Anthonis van Dyck rajzai és festményei után készült metszetes portrészorozat (*Icones Principum Virorum Doctorum, Pictorum Chalcographorum Statuariae nec non Amatorum Pictoriae Artis numero centum* [Antverpia: Gillis Hendricx, 1645.]) több darabja, amelyeket szintén mintaként használt. Elképzelhető, hogy a még nem azonosított ábrázolások közül is többnek megtalálható volt Henszlmann gyűjteményében a metszetváltozata, hiszen inventáriumában számos lap szerepel mind Cornelis Bega, mind Adriaen van Ostade neve alatt, ahogyan Rembrandt és tanítványai is jócskán képviselve voltak. Itt köszönöm meg *Ecsedy Anna* nagylelkű segítségét, aki betekintést engedett Henszlmann grafikai gyűjteményének ma Kassán található (Východoslovenské múzeum) inventáriumait feltáró kutatási anyagába. A listák alapján sikerült azonosítani a fent felsorolt műtárgyak többségét.

R. O.

MOTIO 30 **Heinrich von Ferstel után ismeretlen fényképész: Az Akadémia palotájának kelet–nyugati keresztmetszete észak felől felvéve, 1861**
Fénykép, 240 x 290 mm, karton, 350 x 440 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, ltsz. 61.47.3

Az Akadémia palotájának Ferstel által készített keresztmetszeti terve a déli udvari homlokzat szerkezetét is láttatja. Ferstel sem esztétikai, sem konstrukciós szempontból nem tartotta célszerűnek a díszterem földszinti elhelyezését, s annak további két szinttel való megterhelését. A terv közepén az udvari homlokzat síkjából kilépő, tágas, oszlopcsarnokos lépcsőház látható. Az udvart a földszinten nyitott, csúcsíves árkádok folyosó veszi körül. Ferstel tervén a díszcsarnok reprezentatív tere az első emeletre kerül, a díszterem galériája a második emelet magasságában van. A csökkentett belmagasságú könyvtár a második emelet fennmaradó területén kapott helyet. Ferstel a képtár elhelyezésével alkalmazkodott ugyan a programhoz (a képtár a harmadik emeleten van), de nem tartotta előnyösnek a termék felső megvilágítását. A képtárnak szolgáló teret kisebb helyiségekre osztotta, mivel úgy vélte, hogy a kisméretű csendeleketek, zsánerképeket és tájképeket intim terekben kell elhelyezni. Ferstel második tervváltozatában (1861. április–május) a második emeletet teljes egészében a könyvtár foglalta el.

U. B.

Az abszolutizmus és a passzív rezisztencia évei után az 1860. évi októberi diploma, valamint az 1861-es februári pátens, majd az ezek hatására, hosszú szünet után, az 1848/49-es forradalmat és szabadságharcot követően először 1861 áprilisában összeülő, de június elejére már fel is oszlott országgyűlés felrázta a közéletet, és monopolizálta a társadalmi nyilvánosság diskurzusait.

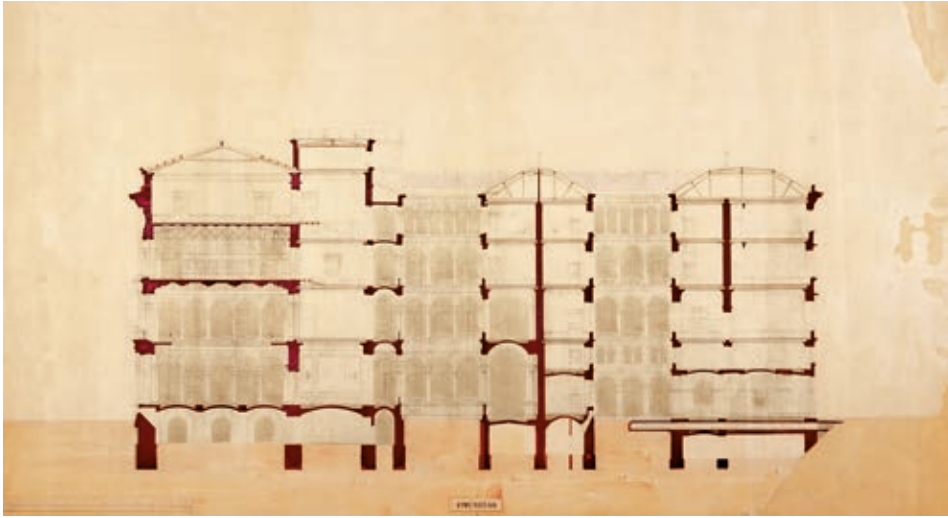
Az országgyűlés a nemzeti szuverenitást megtestesítő (Kaszinóban, azaz a Lloyd-palotában, illetve a) Nemzeti Múzeumban tartotta tanácskozásait; az alsóházi képviselők közül sokan – a Határozati, azaz a Teleki-pártiak – pedig nem is mentek fel az elnyomó császári hatalmat szimbolizáló budai királyi palotába Ferenc József megnyitó, üdvözlő beszédét meghallgatni. Az, hogy ugyancsak a Nemzeti Múzeumban és az ülésekkel párhuzamosan, 1861. május 29. és június 3. között tették közzsemlére Henszlmann, Ferstel, Szkalnitzky, Klenze és Stüler pályázatra benyújtott terveit, jelzi, hogy az Akadémia vezetősége – köztük a Felirati párti Dessewffy Emil és Eötvös József – a palota építését a nemzet politikai létéről – „megmaradásáról” – folytatott diskurzusba integrálták, és így az a nemzet (kulturális) továbbélésének szimbóluma lett.

A meg-, illetve kiegyezés lehetőségének megíiusulásával az Akadémia palotájának ügye a nemzet egységét életben tartó témává vált a nyilvánosságban. A pályázatokról, a tervekről, majd magáról az építkezésről szóló híradások figyelemmel kísérése – az aláírásokon túl – széles társadalmi rétegek számára biztosította a nemzeti hovatartozás érzését; tulajdonképpen nemzeti közösséggé formálta a tömeget.

A beérkezett (és 1861 májusának végén, júniusának elején kiállított) pályaterveket a szerkesztő, Pákh Albert (1823–1867) döntésére a társadalmi nyilvánosság egyik vezető fórumának számító *Vasárnapi Ujság* közölte: egyet 1861 őszén, a többi 1862 tavaszán.

Éppen a témának a nemzet egységét, közösségét kifejező – az adakozások révén a nemzet egészét megmozgató – jellege miatt szakíthatta meg Pákh a tervek közlését az első után 1861 őszén: felismerhette a pályatervek sokszorosításában rejlő lehetőséget; azt, hogy azok (együttes) kiadása visszaidézheti nyilvános bemutatásukat (és az országgyűlést is), ráadásul újabb bevételeket biztosíthat (az újság és/vagy az építkezés javára).

MOTIO 31 Ybl Miklós: Az Akadémia palotájának észak–déli hosszmet szete kelet felől felvéve, 1861
Ceruza, akvarell, papír, 695 × 1138 mm
Budapest Főváros Levéltára, XV.17.f.331.b. Ybl Miklós tervei 32/8

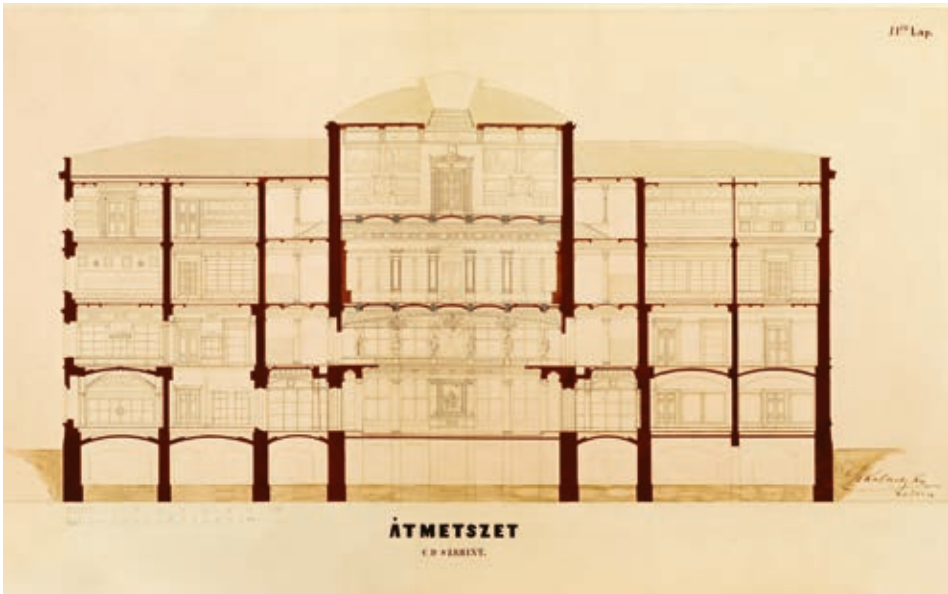
A keresztmetszeti terv szerint Ybl meglehetősen kevés területet hagyott volna beépítetlenül: az udvarok meglepően kicsik és szűkek. A két udvart viszont mind a négy szinten nyitott, árkádos folyosó övezi. A két háromkarú fölépcső a díszterem előcsarnoka mellett szimmetrikusan keletre és nyugatra helyezkedik el. A díszterem a földszint és az első emelet magasságában kapott helyet csakúgy, mint Henszlmann tervein. Az első emelet magasságában húzódó díszterem karzatait a keleti és nyugati oldalakon oszlopok, míg az északon és a délin konzolok tartják. A rizalit második emeletén elhelyezett könyvtárterem vasszerkezetű földemtet kapott volna, ezért a harmadik emeleti képtár padlószintjét meg kellett volna emelni.

U. B.

MOTIO 32 Szkalnitszky Antal: Az Akadémia palotája déli (főhomlokzati) szárnyának kelet–nyugati keresztmetszete dél felől felvéve, 1861
Tus, tempera, akvarell, papír, 451 × 871 mm, karton, 710 × 1120 mm
Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár, ltsz. 58392

A tervlapon a főhomlokzat mögötti belső terek oldalfalainak tagolását és plasztikai díszét is láthatjuk – majdnem olyan részletes-ségel, mint Henszlmann Imre, Frey Lajos és Gerster Károly a középrizalit keresztmetszetét (is) mutató tervén. Az összkép a belső terekben a geometrikus egységre való törekvés ellenére is kissé zsúfolt hatást kelt. A helyiségek – akárcsak az épület külsejének – díszítését a berlini akadémikus (főleg hellenisztikus plasztikai elemeket használó) késő klasszicizmus szellemében tervezte meg Szkalnitszky. Szembetűnő a terven a képtár rizalit mögötti nagytermének tágassága és magassága, a terem ugyanakkor nem „nyomja össze” az alatta elhelyezkedő könyvtárteret. A pályázatra benyújtott tervek közül Szkalnitszkyénál a legkiegyensúlyozottabbak azok az arányok, amelyek a dísztermet, a könyvtárat és a képtárat valódi egységként mutatják. Figyelemre méltó a rizalit tengelyében az a kürtőszerű nyílás, amelyen keresztül a fény a képtár nagytermébe áramolhatott.

U. B.

Mint már volt róla szó, a Szkalnitszky Antal által készített alaprajzi elrendezés annyiban tér el a többiekétől, hogy a központi rizalittömbbe szervezett nagy termek, így a díszterem, a könyvtár és a képtár hossz tengelye észak–déli irányú, és a képtár kizárólag felső, természetes megvilágítást kapott. A terv a harmadik emeleten meglehetősen tagoltan, szinte labirintusszerűen egy nagyobb és egy kisebb, valamint öt kis termet szánt a festmények elhelyezésére, és ezekhez különféle folyosókon és átjárókon keresztül további hat kis, a metszet- és rajzgújtéményt magába foglaló terem csatlakozott volna.

„A könyvtár minden helyiségei felett a képcsarnok van elhelyeztetve, melynek fő nagyterme a könyvtár kisterme, pedig nyilvános olvasóterem felett van, a többi terem szinte az alsókkal megfelelőleg egymással kapcsolatba hozva. A képcsarnoknál annyira célszerű és kíváncsatos felső világítást az épület külsejének nagyszerűsítésével egyeztetve, a nagy képcsarnoknak, valamint a kisebbnek is felső világítást adott, mely által a homlokzat tömeges díszítésével annak nagyszerűségét a kellemes felső világítás által a képcsarnok célszerűségét igyekezett emelni.”¹

Ezért a terveket Simonyi Antallal (1821–1892) lefényképeztette, hogy lapja, a *Vasárnapi Ujság* (valamint Ráth Mór [1829–1903]) kiadásában 1861 karácsonyára megjelentesse. A Stüler „elfogadott” (még sokat változó) tervén kívül Henszlmann, Ferstel, Szkalnitszky és Klenze pályázatát is felvonultató, díszes kiállítású „nagy fényképészeti műlap” azonban csak 1862 januárjában látott napvilágot, darabonként 2 forintért; a befolyt összegeket – a hirdetések szerint – az építésre fordították.

Az 1862. március idusán benyújtott elszámolás azonban jelzi, hogy a kiadással elsősorban a fényképész és/vagy a szerkesztőség járt jól. A megjelentetett száz műlapból 98 kelt el; a költségek pedig 162 forintra rúgtak (ebből a fényképészé 150 forint volt). Így mindösszesen 34 forintnyi nyereség folyt be a házépítési pénztárba; a megmaradt két lapot a pénztári, illetve a titoknoki irodában függesztették ki.¹ Jelenleg nem ismert példány a kiadványból. Az eladások lefutásával maguk a fametszetes, többé-kevésbé kommentált illusztrációk is megjelenhettek a lapban, immáron valóban egy széles publikum számára.

1 MTA KIK KRKGy, K 1273/3a–68/1862.

B. É.

A középrizalit tömbjének kelet–nyugati metszetét, így a képtár nagytermének rövidebb falát láthatjuk egy ajtónyílással, amely egy keskeny folyosón keresztül kötötte volna össze azt az épület középtengelyében húzódó merőleges keresztszárnyban kialakított kisebb képtári termekkel. A terven jól kivehetők a lépcsőházakból nyíló oldalsó termek is, amelyekben a kisebb méretű festmények, valamint a metszet- és rajzanyag kaptak helyet. Szkalnitzky láthatóan nagy kedvvel foglalkozott az oldalfalak képekkel való befedésével; falnézetei arányosak és szigorúan szimmetrikus elrendezést mutatnak. Tervének ideáljellegét mutatja azonban, hogy nem létező kompozíciókat vázolt fel a falakra, hanem különféle festészeti műfajok (tájkép, portré) és témák (mitológiai és történeti képek) elrendezését imitálta. Számára a harmónia és az átláthatóság volt a vezérelv. Henszlmann-nal ellentétben elméleti téren nem kívánt állást foglalni a képtár későbbi berendezését illetően.

1 A Magyar Akadémia Palotájára Szkalnitzky Antal mű-építész által készített Tervek Magyarázata. MTA KIK KRKGy, K 1272/2–11. Közli Kat. Budapest 1996: 105.

R. O.

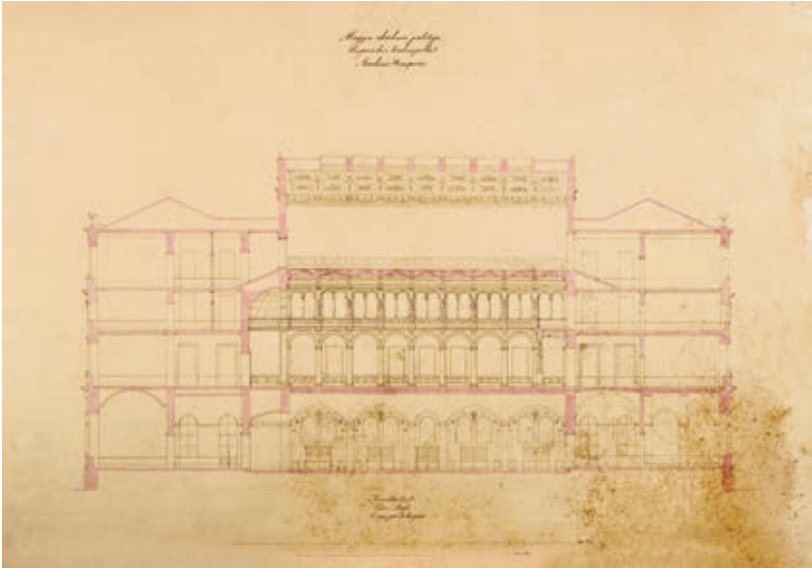
MOTIO 33 **Leo von Klenze: Az Akadémia palotájának kelet–nyugati keresztmetszete észak felől felvéve, 1861**

Ceruza, tus, akvarell, papír, 640 × 833 mm, karton és vászon, 640 × 833 mm

Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár, Itsz. 58410

Leo von Klenze első tervvariánsainak érdekessége, hogy a három fontos tér (díszterem, könyvtár, képtár) alkotta egységet, amelyet Henszlmann a főhomlokzati rizalitban képzelt el, ő az udvari keresztszárnyba helyezte. A földszinten kapott helyet a könyvtár boltozott nagyterme, fölötte pedig a díszterem – két emelet magasságban. A harmadik emeleten a képtár tetővilágítású nagyterme látható. Az udvari keresztszárny az épület összes többi részénél magasabb lett volna. A keresztmetszet mutatja az udvari szárny három terének faltagolását és plasztikai díszét.

U. B.

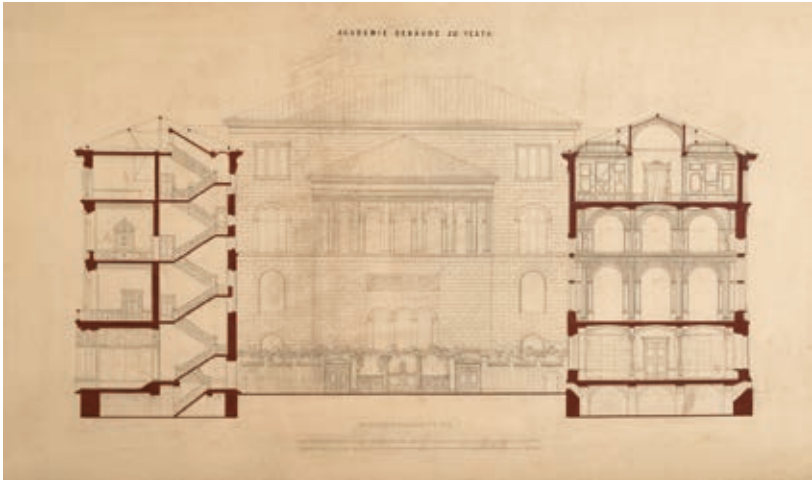
MOTIO 34 **Friedrich August Stüler: Az Akadémia palotájának kelet–nyugati keresztmetszete észak felől felvéve, 1861. május**

Tus, tempera, papír, 560 × 880 mm, karton és vászon, 670 × 960 mm

Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ, Tervtár, Itsz. 58416

Stüler első (1861. májusi) tervsorozata tartalmazza a déli udvari homlokzat és a két oldalszárny keresztmetszetét ábrázoló rajzot. Jobb oldalon a dunai szárny középrizalitjának metszete mutatja, hogy az építész a könyvtárat a földszintre helyezte; fölé a reprezentatív, két emelet magasságú díszterem („Saal für Feierlichkeiten”) került. A harmadik emeleten a képtár Dunára néző, kabinetekre osztott terme látható. Az első tervsorozatból kiderül, hogy Stüler a program által előírt hármas egységet (díszterem, könyvtár, képtár) – azok sorrendjét megfordítva – a dunai szárny rizalitjába helyezte. A főhomlokzati rizalit az üléstermet és a képtár nagytermét foglalta magában; homlokzati kiképzése még a dunai rizaliténál is összetettebb, ünnepélyesebb lehetett, de a rajz sajnos nem maradt fenn. Stüler nagyvonalúan bánt az udvarral: tágas teret nyitott, nem alkalmazott udvari keresztszárnyat. A terven az udvar közepén csupán egy növényekkel borított pergolaszerű fal fut végig.

U. B.

CONSTRUCTIO

A 19. századi hazai építkezések közül az Akadémia palotája megkülönböztetett figyelemben részesült a korabeli nyilvánosságban, így az építkezés egyes fázisai nyomon követhetők különböző képi és szöveges források révén az utókor számára is. Ezek a dokumentumok jól szemléltetik a nagyszabású, éveken keresztül húzódó építkezés mindennapjait, folyamatát; a tervezés és a kivitelezés különböző stádiumait az építészekkel való szerződéskötésen, engedélyeztetési és látványterveken, a kétkezi munkások díjazásán, díszítőelemek rendelésén át a végelszámolásig. Néhány ritkaságnak számító korabeli fotográfia révén a megvalósuláshoz szükséges kellékek is láthatók: a téren álló, alkalmi építési irodák; az építkezéssel járó állványok, húzókötelek; a halmokba rakott építőanyagok. Sőt (részben az építkezéseket követő, nivelláló tereprendezésnek köszönhetően) ezeken a korai felvételeken még különösen jól érzékelhető az az idegenség, ami egyébként minden, méreteiben meghatározó, stílusában új, így környezetétől elütő építmény sajátja, és az adott miliőbe való illeszkedés, a város szövetébe való integrálódás kezdeti, átmeneti hiányából fakad.

Ez az idegenség azonban nem enyészett el teljesen. A palota architektúrája velencei reneszánsz, illetve hellenizáló elemek szintézise. Nemcsak ez, hanem az összekapcsolódásban domináns szerepet játszó neoreneszánsz is új jelenség volt Pest-Buda korabeli építészetében. Az itáliai reneszánszt idéző köz- és lakóépületek ugyan néhány évtized alatt újrarajzolták a város arculatát – amelybe már sokkal inkább illeszkedett a stílus terjedésének kezdőlökést adó székház –, mégis a palota megőrizte másságát a radikálisan új városképben is.

Maga a felépült palota – az Olvasó számára – az alaprajzok révén „járható be”. Az épület négy szárnya belső udvart vesz körül; a szárnyakban a körbefutó folyosóról megközelíthető tereket *enfilade*-szerűen alakították ki, azaz azok egymásba nyílnak, így egy-egy szint körbejárható a termeken keresztül is. Ez az egyszerű és világos, áttekinthető szerkezet – vagy, ahogy ezt az építészekkel kötött szerződés fogalmazta meg, a *constructio* – képezi le és strukturálja a korban a tudományos (és kulturális) intézménytől elvárt feladatköröket, a tudományos élet szereplői által betöltött sokrétű funkciókat. Így biztosította például (az első emeleten) az egyéni, illetve csoportos szakmai munkák és viták, valamint az intézményi adminisztráció és a tudományos reprezentáció, sőt a (vezetői) magánszféra terei közti átjárhatóságot. Ez a fajta átjárhatóság és áttekinthetőség – úgy is, mint átvitt értelemben vett átláthatóság – máig megőrződött az épület szerkezetében.

Bicskei Éva – Ugry Bálint

A Magyar Tudományos Akadémia szerződése Friedrich August Stüler építésszel, Pest, 1862. január 17.
4 fol. német kézirat ismeretlen kéz írásával, Dessewffy Emil elnök, Eötvös József alelnök, Károlyi György igazgatótanácsi tag és Friedrich August Stüler építész autográf aláírásával, toll, papír, 342 × 210 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–13a

Az Akadémia építési bizottságának szerződése Ybl Miklóssal és Szkalnitzky Antallal a palota kivitelezése során ellátott feladataikról, Pest, 1862. január 20.
4 fol. és 2 fol. beíratlan borító, ismeretlen kéz írása, Dessewffy Emil, Eötvös József, Károlyi György, Ybl Miklós és Szkalnitzky Antal aláírásaival, toll, papír, 341 × 240 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1272/2–38–1862

Az építési bizottság és Stüler közti szerződés megkötésére a berlini építész 1862. januári pesti látogatásakor került sor. Ezzel egy időben a bizottság Szkalnitzky Antalt nevezte ki az építkezés vezetőjének, aki mindvégig kapcsolatban állt a tervezővel.¹ Szkalnitzky 1862 elején Berlinben részt vett a végleges tervek elkészítésében, de nem csak a kapcsolattartás végett utazott többször Poroszországba: 1864. januári útja során a Stülerrel való egyeztetések mellett Charlottenburgban tárgyalásokat folytatott a terrakotta homlokzatdíszítést szállító Ernst March's Thonwaaren-Fabrik képviselőivel; Lipcsében és Drezdában pedig a képtárak belső kialakítását tanulmányozta.² A fiatal Szkalnitzky munkájának segítésére az építési bizottság szakértő tanácsadóként Ybl Miklóst kérte fel: a tapasztalt építésztől elsősorban a költségmegtakarítás módzataira, az anyagok minőségére és áraira, beszerzési forrásaira, illetve a megfelelő tudású mesterek alkalmazására vonatkozóan vártak javaslatokat. A kőművesmunkákra Diescher Józseffel (1811–1874) szerződött az építési bizottság.³

1862 tavaszán a körbekerített telek előtti téren felépült az építési iroda, ahol a résztervek készültek, és ahonnan Szkalnitzky és Ybl az építkezést irányították.⁴ A kőfaragó- és szobrászmunkák számára a telken két nagy szint emeltek.⁵

A *Pester Lloyd* április 27-én megjelent száma arról számolt be, hogy a palota végleges terveit benyújtották engedélyeztetésre a városi hatósághoz (→ CONSTRUCTIO 7.1–9).⁶ Az építkezés első szakasza, az épület alapjainak kiásása, majd az alap- és pincefalak építése 1862 novemberében véget ért. A földszint feletti falazási munkák 1863. február 23-án kezdődtek negyvenöt-ötven kőműves és nagyjából ugyanennyi napszámos részvételével. Az év végére nemcsak az épület falai álltak, hanem az ácsmunkák is befejeződtek. Az 1864-es évben a külső díszítómunkálatokkal párhuzamosan már belső vakolási és boltozási munkák is zajlottak; utóbbiak azonban az 1865-ös év elejére is átnyúltak. Az év további része már a befejező munkálatokkal és a költözködéssel telt. Az első ülést 1865. április 25-én tartották az épületben.⁷

1 Szkalnitzkynak az építkezésben való részvételéről ír Sisa 1994: 26–31.
2 Kemény 2015: 143–144, 152–153.
3 Kemény 2015: 143.
4 Szkalnitzky és Ybl munkáját további három építészeti rajzoló segítette: a később építésszé vált Pucher József (1836–1904) és Unger Emil (1839–1873), illetve Bolender Bálint. A fennmaradt nyugták alapján ismerjük az építési iroda tagjainak fizetését. Szkalnitzky és Ybl havonta 200, Pucher 80, Unger 50, majd 1863 júliusától 70, Bolender 40 forintot kapott munkájáért. A havonta kiállított nyugták az MTA KIK KRKGy, K 1273 3/a és 3/b csomóiban találhatók.
5 Kemény 2015: 149.
6 Kemény 2015: 144.
7 Kemény 2015: 149–161.

U. B.

Szkalnitzky Antal levele Dessewffy Emil elnöknek, Pest, 1862. május 15.
2 fol. autográf, toll, papír, 284 × 223 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1273/2–48–1862

Szkalnitzky az alapozási munkák megkezdését jelentette az elnöknek. A Duna felőli oldalon két és fél láb magasságra emelkedett vízről tudósít; azt reméli, hogy az Akadémia utcai oldalon nem találnak talajvizet. Elkészítette a rajzokat is az akadémiai palota modelljéhez (→ CONSTRUCTIO 5).

M. B.

Szkalnitzky Antal levele Dessewffy Emil elnöknek, Berlin, dátum nélkül [1862]
6 fol. autográf, toll, papír, 284 × 223 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1273/2–48–1862

Szkalnitzky elvégezte az előzetes számításokat az 1862. évi munkálatokhoz szükséges összegekről. Az alapok kiásására 14 396 forintot; az alap és a pincefolyosók betonozására és felépítésére 73 969 forintot, azaz összesen 88 365 forintot irányozott elő.

M. B.

1862. május után

Fénykép, 214 × 294 mm, karton, 405 × 550 mm

Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, ltsz. nélkül

Simonyi fotográfiája két példányban ismert; az egyik a Budapesti Történeti Múzeumban, a másik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban található. Pontosabban nem két példányról, hanem két változatról van szó: az épületre vetett árnyékok ugyanis a fényképeken eltérőek, míg maga a palota (homlokzata), az előtér, illetve a (festett) égbolt azonos.

A felvételek egy részletgazdag déli főhomlokzatot mutatnak. Ezt a *façade*-ot az építés történetében általában azzal a gipszmodellel azonosítják, amelynek készüléséről Szkalnitzky többek közt egy 1862 májusában Dessewffynek írt levelében tudósított (→ CONSTRUCTIO 2). Eszerint az építész éppen a modellírozáshoz szükséges rajzokon dolgozott; magát a modellt Halász (Halászy) László (1828–1883) szobrász készítette. Munkájával Szkalnitzky elégedett volt, úgy dicsérve azt az elnöknek, hogy „model-lünk sokkal szebben és szorgalmasab-ban lesz kiállítva mint a Marschalko [János (1818–1877)] által készített Gf Festetics féle palota [ma a Pollack Mihály tér 3. szám alatti Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem; építész: Ybl Miklós, 1862 és 1865 között] modellje. Halász oly ügyességet mutat, hogy [...] mi csak nyerünk az által ha a kivitelnél a finomabb képfaragó munkáknál őt használadjuk, annál inkább, mert most csakugyan alkalm van az épület szel-lemébe behatolni.”

Nemcsak a fő-, hanem a Dunára néző homlokzatról is készítették Halással gipszmodellt.¹ A tervek kiállítása után ezeket a („végleges”) maketteket is közszemlére kívánták tenni: ezúttal a Medárd-napi (június 8.) vásáron, a Köztelken.² Szkalnitzky ellenvetései miatt azonban elállhattak ettől – a modelleket legfeljebb az építési iroda egyik szobájában tekinthették meg az érdeklődők –, akárcsak litografálásuktól.³ Ehelyett Simonyival fényképeztették le azokat, és a felvételek eladásából kívánták (részben) fedezni a gipszmodellek költségeit (azaz Halász 800 forintos díját).⁴ Kezdetben legalábbis ebben bíztak; azonban a pályatervek Simonyi-féle műlapjaiból éppen ekkoriban befolyt csekély jövedelem (→ MOTIO 35.1–6) ezt nem valószínűsíti.

1 Szkalnitzky Antal levele Dessewffy Emilnek, Pest, 1862. május 27. MTA KIK KRKGy, K 1273/2–48–1862.
2 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Pest, 1862. április 30. MTA KIK KRKGy, K 1273/2–52–1862.
3 Szkalnitzky Antal levele Dessewffy Emilnek, Berlin, 1862. március 21. MTA KIK KRKGy, K 1273/2–48–1862; Szkalnitzky Antal levele Dessewffy Emilnek, Pest, 1862. május 27. MTA KIK KRKGy, K 1273/2–48–1862.
4 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Pest, 1862. április 30. MTA KIK KRKGy, K 1273/2–52–1862.

B. É.

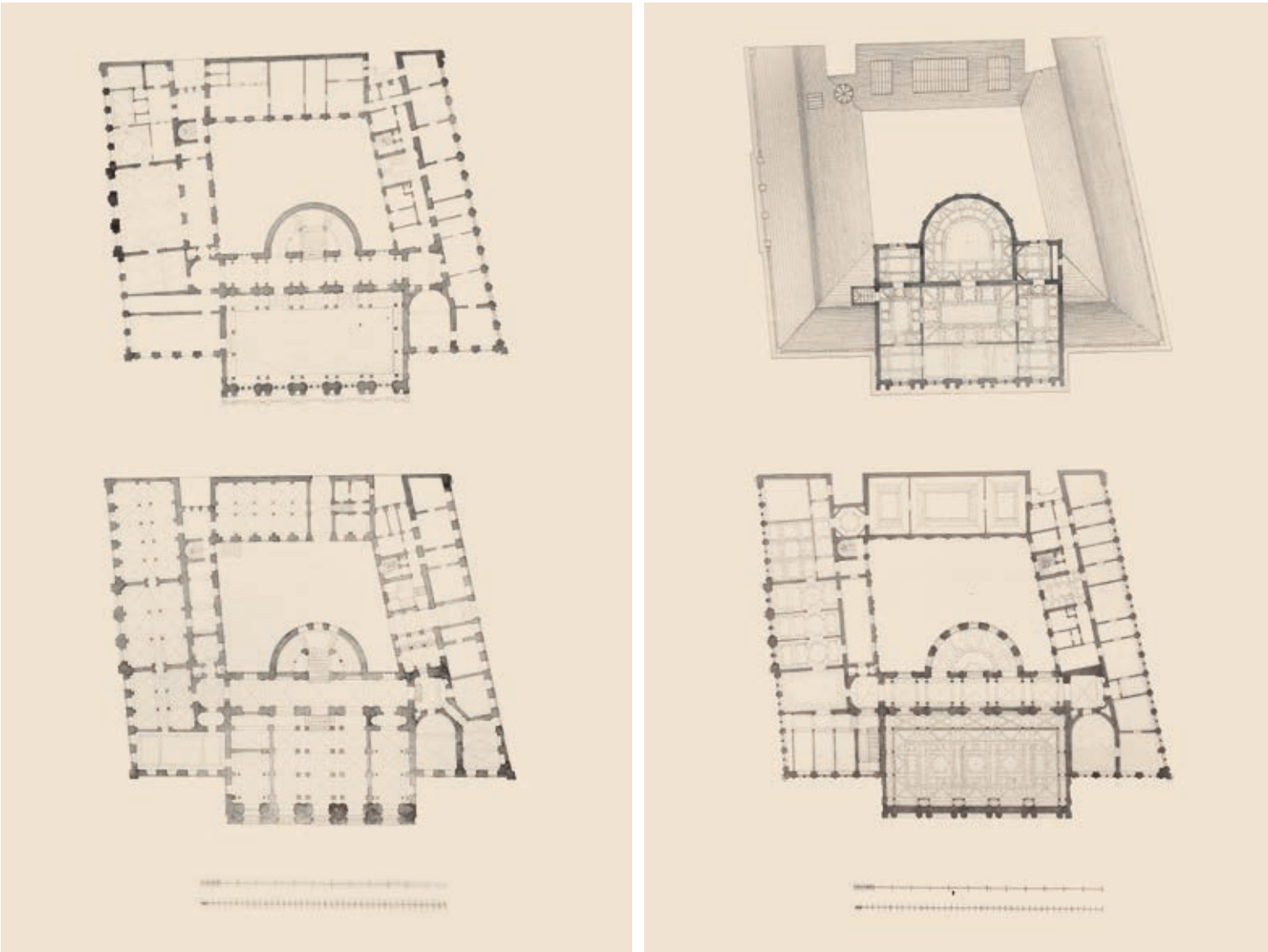
CONSTRUCTIO 6.1 Friedrich August Stüler: Az Akadémia palotájának földszinti és első emeleti alap- és mennyezeti rajza (a véglegeshez legközelebbi alaprajzok), 1862 tavasza
Tus, akvarell, papír, 576 × 413 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, 727/36/2

CONSTRUCTIO 6.2 Friedrich August Stüler: Az Akadémia palotájának második és harmadik emeleti alap- és mennyezeti rajza (a véglegeshez legközelebbi alaprajzok), 1862 tavasza
Tus, akvarell, papír, 576 × 413 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, 727/36/1

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye őrzi azt a két tervlapot, amelyek a palota négy szintjének alaprajzát és mennyezeti tagolását ábrázolják. A megvalósult épület belső képe alig mutat eltéréseket e rajzokhoz képest. (Különbségek csupán a lépcsők megoldásában tapasztalhatók.) A Stüler-irodától érkezett tervek közül a kutatás ezeket tartja a legutolsóknak, amelyek valószínűleg 1862 tavaszán készültek, minden bizonnyal még a Szkalnitzky Antal és Diescher József által szignált áprilisi engedélyezési tervek előtt.¹

1 Kemény 2015: 144–145.

U. B.

- CONSTRUCTIO 7.1Heltay László: Az MTA műemléki adatrögzítő fotódokumentációja, 1972
(Szkalnitzky Antal, Diescher József: Az Akademia épületének alaprajza a' legmélyebb rétegben, 1862)
Fénykép, 210 × 300 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat, 100. doboz, 2. dosszié, 86
- CONSTRUCTIO 7.2Heltay László: Az MTA műemléki adatrögzítő fotódokumentációja, 1972
(Szkalnitzky Antal, Diescher József: Az Akademia épületének alaprajza a pincze alatti rétegben, 1862)
Fénykép, 210 × 300 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat, 100. doboz, 2. dosszié, 87
- CONSTRUCTIO 7.3Heltay László: Az MTA műemléki adatrögzítő fotódokumentációja, 1972
(Szkalnitzky Antal, Diescher József: Az Akademia épületének pinczei alaprajza, 1862)
Fénykép, 210 × 300 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat, 100. doboz, 2. dosszié, 88
- CONSTRUCTIO 7.4Heltay László: Az MTA műemléki adatrögzítő fotódokumentációja, 1972
(Szkalnitzky Antal, Diescher József: Az Akadémiai épület földszinti alaprajza, 1862)
Fénykép, 210 × 300 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat, 100. doboz, 2. dosszié, 89
- CONSTRUCTIO 7.5Heltay László: Az MTA műemléki adatrögzítő fotódokumentációja, 1972
(Szkalnitzky Antal, Diescher József: Az Akademia épületének 1st emeleti alaprajza, 1862)
Fénykép, 210 × 300 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat, 100. doboz, 2. dosszié, 90
- CONSTRUCTIO 7.6Heltay László: Az MTA műemléki adatrögzítő fotódokumentációja, 1972
(Szkalnitzky Antal, Diescher József: Az Akademia épületének 2nd emeleti alaprajza, 1862)
Fénykép, 210 × 300 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat, 100. doboz, 2. dosszié, 91
- CONSTRUCTIO 7.7Heltay László: Az MTA műemléki adatrögzítő fotódokumentációja, 1972
(Szkalnitzky Antal, Diescher József: Az Akademia épületének 3rd emeleti alaprajza, 1862)
Fénykép, 210 × 300 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat, 100. doboz, 2. dosszié, 92
- CONSTRUCTIO 7.8Heltay László: Az MTA műemléki adatrögzítő fotódokumentációja, 1972
(Szkalnitzky Antal, Diescher József: Az Akademia épületének terve. Szelvény CD vonal szerint, 1862)
Fénykép, 300 × 210 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat 100. doboz, 2. dosszié, 93
- CONSTRUCTIO 7.9Heltay László: Az MTA műemléki adatrögzítő fotódokumentációja, 1972
(Szkalnitzky Antal, Diescher József: A magyar tudományos Akadémiai épület Fő homlokzatának rajza, 1862)
Fénykép, 300 × 210 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat, 100. doboz, 2. dosszié, 94

Az Akadémiai Levéltárban őrzik azt a kilenc, 20. századi fekete-fehér fényképet, amelyek a székház 1862. áprilisi, Pest város tanácsának benyújtott engedélyezési terveiről készültek. A Szkalnitzky Antal és Diescher József által szignált tervek közül négy Budapest Főváros Levéltárában található.¹ A székház öt szintjének alaprajzi tervei feltüntetik az egyes terek eredeti funkcióit; általuk kaphatunk világos képet arról, hogy az első évtizedekben mely helyiségek milyen szerepet tölthettek be.

A könyvtár a henszlmanni koncepciótól eltérően, a (mind Klenze, mind) Stüler által benyújtott tervek szerint a földszintre került; két nagy terme a dunai és az északi szárnyban kapott helyet. További olvasótermeket találunk a főhomlokzat nyugati szakasza és a főhomlokzati középrizalit nyugati faltengelye mögötti terekben. A földszint keleti szárnyában volt a könyvtáros lakása, a kémiai laboratórium és szertár, továbbá a természettudományi osztály üléstermei is itt helyezkedtek el. A „Geológiai terem” a főhomlokzati rizalit keleti felében, az előcsarnok szomszédságában kapott helyet.

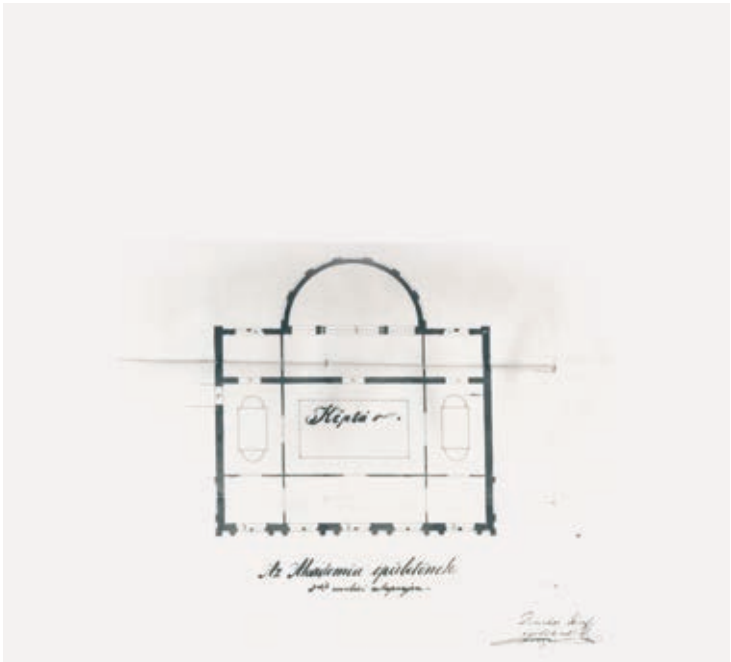
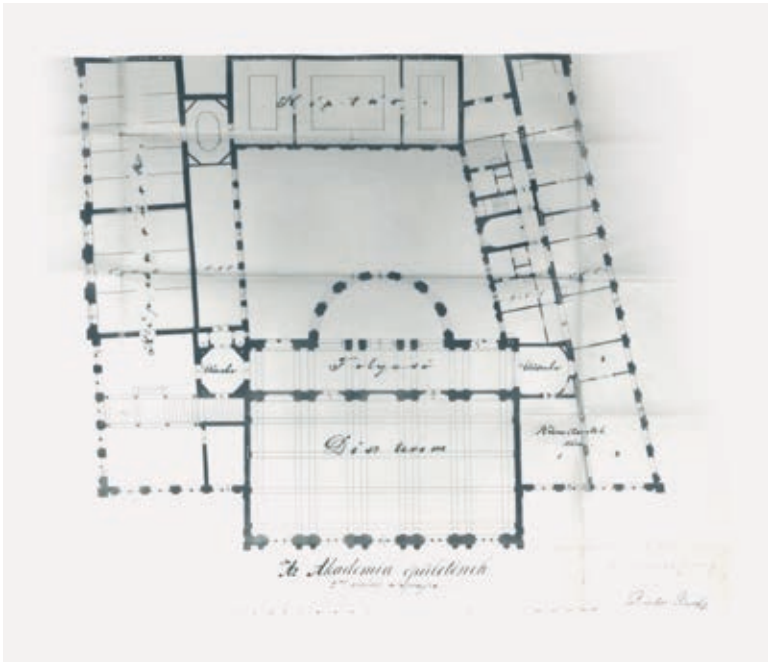
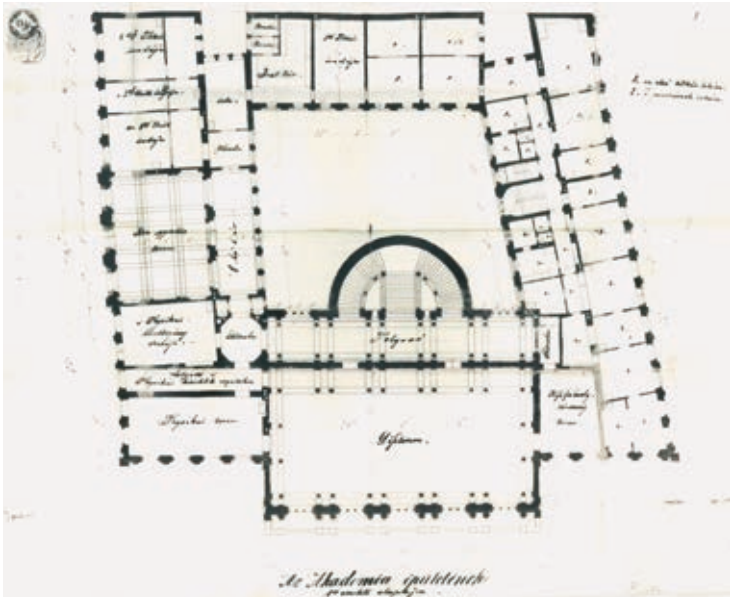
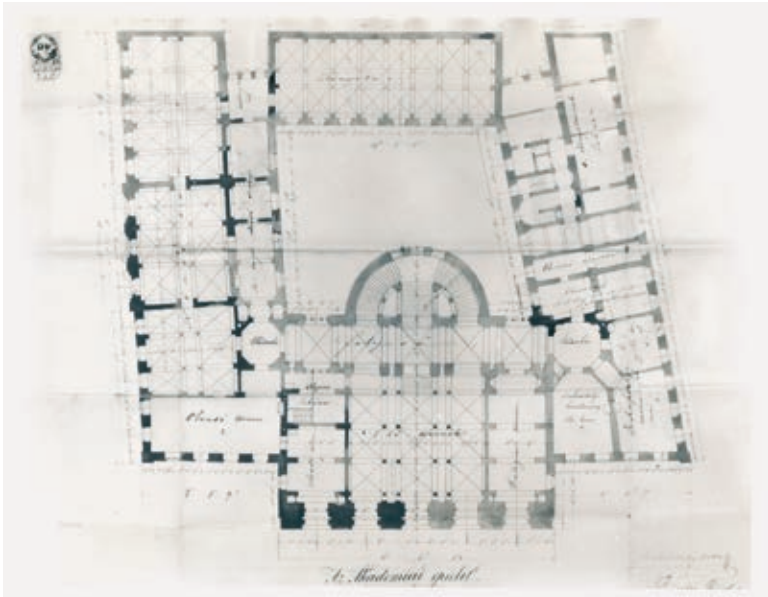
A főhomlokzati rizalit első és második emeletét a díszterem foglalta – és foglalja ma is – el (→ DECORATIO 3.1-2). Az első emelet főhomlokzati szárnyának keleti oldalán volt a Kisfaludy Társaság terme (→ DECORATIO 6.1). Az utcai oldalszárnyban az első titkár (→ DECORATIO 4.1) és a pénztárnok laktak. Az északi oldalt az intézményvezetők irodái foglalták el, az tehát „adminisztratív

szárnyként” írható le. A dunai homlokzat középrizalitjában, reprezentatív helyen kapott helyet a „Kis gyűlésterem”. E megoldás Stüler eredeti elgondolásának maradványa lehetett. (A berlini építész legelső tervváltozataiban a dísztermet a dunai homlokzat mögé helyezte, a velencei reneszánsz építészet szellemében.) Mintegy a földszinti (dél)keleti, természettudományi szárny *pendant*-jaként a fizikai, valamint az optikai kísérletek terme az első emelet délnyugati részébe került.

A második és a harmadik emelet – a múzsák hegyeként a többi tér fölé emelkedve – szinte teljes egészében a képtáré volt (→ DECORATIO 2.1-5). A második emelet északi és dunai szárnyába a gyűjtemény festményeit szánták, a keleti szárnyban a metszetek kerültek bemutatásra. A székház egyedül a középrizalitban rendelkezett harmadik emelettel. Itt – a többi épületrész fölött „lebegve” – állt a képtár nagyterme egy másik „fölttes” szféra képviselőjében. Az Esterházy-gyűjtemény legértékesebb – mondhatni: apollói ihletettségű – darabjai a napfénnel közvetlenül találkozottak a természetes tetővilágításnak köszönhetően.

1 A négy fennmaradt terv: alaprajz a legmélyebb rétegben; alaprajz a pince alatti rétegben; a pince alaprajza; a harmadik emelet alaprajza. Budapest Főváros Levéltára, Tervtár, EB 290/1862. (E tervekéről készült fotók: → CONSTRUCTIO 7.1-3, illetve CONSTRUCTIO 7.7).

U. B.

7.4 7.5
7.6 7.7

Ismeretlen rajzoló: Az Akadémia székházának főhomlokzata, 1864 (után)

Tus, akvarell, papír, 630 × 1016 mm

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Tervtár, T 15 No. 14/1

A Velencét – a Brenta egykori oldalágának folyását követve fordított „S” alakban – kettészelő Canal Grande partjain sorakozó telkekre a középkor korai évszázadai óta a reprezentáció színhelyeként tekintettek a város gazdag családjai és kereskedőházai. Ennek megfelelően e telkeken *fondacók* erőteljes, valamint *palazzók* (illetve azok venetói tájnyelvi megfelelői: a *càk* vagy *ca’k*) fényűző épületeit emelték a századok során.

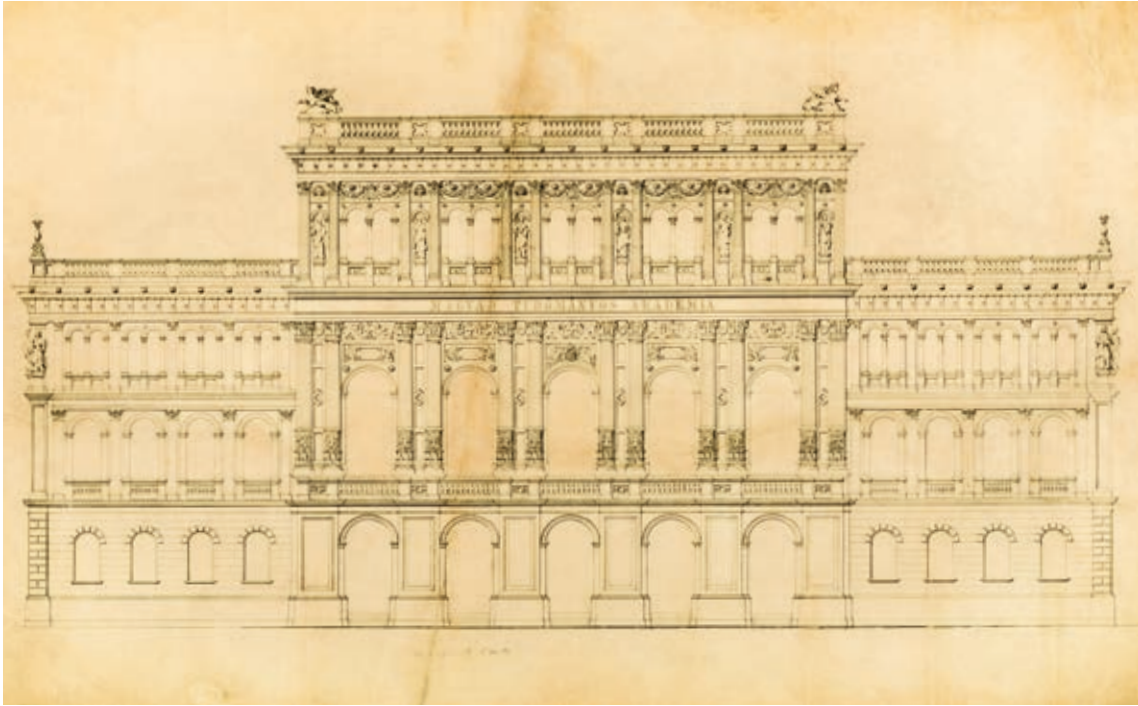
A paloták és kereskedőházak reprezentációs szempontból kétségtávol legfontosabb részei a csatornára néző homlokzatok és a mögöttük rejlő első emeleti dísztermek voltak. Friedrich August Stüler első Akadémia-tervein a Dunára néző szárny középízalatiójának *piano nobiléjébe* – a velencei palotákéhoz hasonló kialakítású homlokzat mögé – helyezte a dísztermet. (Ennek „maradványa” a „kis gyűlésterem”, azaz a heti ülések terme, a mai felolvasóterem.) A Canal Grande *palazzóinak* esetében ugyanis nemcsak a homlokzatnak a vízről vagy a túlsó partról feltáruuló látványa, hanem a palota központi terméből nyíló kilátás is a reprezentáció eszköze volt.

Az Akadémia palotájának megvalósult, nem a folyóra néző főhomlokzata is a velencei reneszánsz palotákét idézi. Velencében két lombard származású művész, Pietro Lombardo (1435–1515) és Mauro Codussi (1440–1504) terjesztette el az új stílust a palotaépítészetben. Változatos párkányokkal, oszlopokkal és féloszlopokkal tagolt *façade*-jaik szakítottak a gótikus homlokzatok síkszerűségével; nagy méretű, sűrűn elhelyezett ablakaik pedig megnyitották a palotákat a csatorna irányába. A Lombardo és Codussi által bevezetett nyelvet gazdagította a 16. században a firenzei származású, de Rómából érkező Jacopo Sansovino (1486–1570): a Codussi tervezte Palazzo Vendramin Calergi (1481–1509) által kijelölt úton születtek meg a Stüler számára bizonyosan fontos mintát jelentő, környezetüket fölényesen uraló paloták, mint a Palazzo Dolfin Manin (1536–1545 után) és a Palazzo Corner della Ca’ Grande (1550 körül – 1564).

A 15. század velencei építészeteinek palotái egy csapásra „alakították át” a gótikát reneszánszá; ahogy a 19. században többen gondolták: a bizánci félköríves stílusnak az építészeti nyelvbe való újbóli bevezetésével. A velencei *quattrocento* és korai *cinquecento* (palota)építészete tehát adekvát hasonlata lehetett annak, amit az Akadémia palotájának megalkotói gondoltak a magyarságról: a keleti eredetű nép sikeres egyesülését a Nyugat kultúrájával. Az itáliai reneszánsz, és vele együtt (illetve rajta keresztül) az antik kor szellemiségét felelevenítő épület pedig egyben a polgárosodásba, a civil szférába, a középírátegekbe vetett töretlen hit kifejeződése is (volt).

A velencei reneszánsz formáinak megidézésében rejlő frissesség az Akadémia székházának sajátja. E tulajdonságot a város (későbbi) neoreneszánsz építészete – túlnyomórészt – nélkülözi, sőt a barokk elemeknek a reneszánsz formák közé való mind aktívabb elegyítése miatt nehézkessé teszi az eredetileg neoreneszánsz stílusúnak tervezett épületeket. A Magyar Tudományos Akadémia Stüler tervezte székháza viszont a város szívében, a Duna partján állva ma is a tudományok és művészetek vezérelte felvilágosult, európeér szellemiséget képviseli.

U. B.

Ismeretlen fényképész: A Lánchíd, háttérben az Akadémia épülő palotája a beállványozott rizalittal, 1864

Fénykép, 57 × 95 mm, karton, 65 × 105 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtárház 080099

Izsó Miklós Hermann Schievelbein után: Friedrich August Stüler mellszobra, 1865
Márvány, 56 cm. Jelezve hátul: „Schievelbein után f.: Izsó Pest 1865 dec 11.”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 354

Friedrich August Stüler berlini építész – Karl Friedrich Schinkel (1781–1841) tanítványa – épületein elsősorban az észak-itáliai reneszánsz formákat és tagolási rendszert kombinálta a berlini klasszicizmus jegyeivel. IV. Frigyes Vilmos (1795–1861) 1842-ben nevezte ki királyi építésszé; ettől kezdve olyan jelentős munkák köthetők a nevéhez, mint a potsdami Béketemplom és az Orangerie, a kölni Wallraf-Richartz-Museum, a mecklenburgi hercegek schwerini nyaralókastélya, valamint a stockholmi Nationalmuseum.¹

Stüler egyik legjelentősebb megbízásán, a berlini Neues Museum építkezésén dolgozott együtt 1843 és 1855 között Hermann Schievelbein (1817–1867) szobrásszal, aki a múzeum Pompeii pusztulását ábrázoló frízehez 1850-ben elkészítette a dombormű koncepcióját kidolgozó férfiak – a múzeumigazgató Ignaz von Olfers (1793–1871) és az építész Stüler – büsztjét. A nyugati fal déli részén ábrázolt, a Pompeiiből szerencsésen megmenekülők csoportját fogadó szomszéd város két polgára a két művész vonásait hordozza. A Stütert megtestesítő alakhoz a gipszmodell ma az Alte Nationalgalerie gyűjteményében található;² erről a későbbiekben többször vettem mintát az építész portréihoz.

Az Akadémia hivatalosan 1865. október 30-i ülésén döntött arról, hogy az épület elhunyt tervezőjének márványszobrát Schievelbein gipszmodellje alapján Izsó Miklóssal (1831–1875) faragtatja ki. Valójában azonban Dessewffy már nyáron megegyezett a szobrásszal a munka felől, noha annak árát kifejezetten sokallta.³ Izsó 800 forintot kért a faragásért (a rövid határidő miatt); a „szép” carrarai márványért pedig külön 85 forintot számolt. A büsztöt még ugyanabban az évben fel is állították az Akadémia lépcsőházában.⁴

Izsó több megrendelést teljesített az Akadémia számára: az épületet díszítő tudósportrék közül Révai Miklós (1750–1807) nyelvészét, valamint ugyancsak a homlokzaton a címet tartó angyalok csoportját és a feliratokat tartó génuszokat;⁵ továbbá Hans Gasser (1817–1868) mintája alapján az elhunyt Széchenyi István büsztjét is ő faragta.

1 A Stüler életművét feldolgozó munka: Börsch-Supan–Müller-Stüler 1997.
2 Berlin, Staatliche Museen zu Berlin, Alte Nationalgalerie, Inv. G 261; Kat. Berlin 1990/II: 549.
3 Dessewffy Emil levele Szkalnitsky Antalnak, Bécs, 1865. július 21. MTA KIK KRKGy, K 1274/3d, Számlák, nyugták 1865, 251, 297.
4 Divald 1917: 35.
5 Divald 1917: 27, 35.

B. H.

Kibontott falazótégla a Magyar Tudományos Akadémia székházának pincéjéből D[rasche] H[enrik]-monogrammal, 1861 – 1862 körül
Rózsaszínre égetett agyag, 14 × 29 × 7 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 801

A Bécs melletti Wienerbergen 1820-ban téglagyártásba kezdő Alois Miesbach (1791–1857) vállalkozóval – aki az 1830-as évek végére Európa egyik legjelentősebb téglagyártója lett – az 1838-as nagy árvíz után kötött szerződést Pest városának tanácsa egy nagyteljesítményű téglagyár felállítására érdekében. A már abban az évben több millió téglát kibocsátó üzem Kőbányán létesült; a magyarországi cég vezetője Miesbach unokaöccse, későbbi örököse, Heinrich Drasche (1811–1880) lett. Drasche már ezt megelőzően megszervezte a gyártás fáról széntüzelésre való átállását; a cég többek között a Sopron melletti Brennbergbányán, a Mecsekben és a Dorogi-medencében is érdekeltségeket szerzett szénbányákban. A gyáralapítónak a bécsi téglákba reklám-célokból bélyegzett monogramja által közrezárt császári címet a magyarországi gyártmányokon a magyar kiscímerre cserélték, és az eleinte feltűnő *A M* monogramot idővel felváltotta Drasche *H D*, illetve magyaros sorrendben *D H* betűjele. A gyártás felfejlesztését mutatja, hogy az első ausztriai üzem 1820-as másfél millió darabos termelésével szemben a cégcsoport tizenkét üzeme 1867-ben már 188 700 000 téglát gyártott. A téglákból és a terrakotta épületdíszekből Ausztria–Magyarország, majd az Osztrák–Magyar Monarchia minden területére szállítottak, de a német államok, Itália, Oroszország is igényelte termékeit.¹ A pest-budai vállalatrészt vezetését 1846-tól Heinrich öccse, Gustav Drasche vette át.² A Miesbach–Drasche-féle téglagyár 1868-ban részvénytársasággá alakult Kőszénbánya ’s Téglagyár Társulat Pesten néven.³ A Miesbach–Drasche-gyár termékei nagy számban megtalálhatók Budapest- és országszerte a 19. század középső harmadában épült vagy átépült épületek falazataiban.

Az 1860-as évtized jellemzően a műtermi fényképezés korszaka. Az alkotók – néhány kitüntetett eseménytől eltekintve – még inkább csak kísérleti jelleggel dolgoztak a szabadban. E próbálkozások lenyomatai az első anzixkártyák; a gyakran kiadásjelzés nélküli, vizitkártya-formátumban készült fotográfiák. Az ambiciózus, de óvatos fényképészek kisméretű, főként a Várból, a Gellért-hegyről vagy a Duna-partról felvett képeinek tárgya az épített környezet, az átalakulóban lévő városi táj. Az ismert és jellegzetes városképi elemek mellett ekkoriban újak tűntek fel: éveken át nagy erővel zajlott az új Vigadó (építész: Feszl Frigyes [1821–1884], épült: 1859–1865) és az Akadémia székházának építése.

Mégis, ritkaságnak számítanak azok a felvételek, amelyeken maguk az építkezések, például az Akadémia palotájának építése látható. E kisméretű papírkép „témáját” sem a kompozíció szélére került, elvágott székházépület adja, hanem a város dunai panorámájának meghatározó eleme, a Lánchíd. Valójában azonban a kettő kiegészíti egymást: a híd a fénnel teli légbe emelkedő tartópilléreivel, függesztrúdjaival, láncjaival, íveivel, és az épülő palota tömbje az állványerdővel, húzókótelekkel.

N. Z.–B. É.

A kiállított *D[rasche] H[enrik]* jelzésű, címeres téglát az Akadémia székházának pincéjéből bontották ki a Krúdy-terem kialakítása során, 2008-ban. Ebből nem következik, hogy az épület más részeit is feltétlenül a gyár termékeiből emelték. Mindenesetre fennmaradt a cégnek a szállításokra kiírt versenyfelhívásra⁴ 1860. december 30-án tett ajánlata, amelyben 1861-ben és 1862-ben másfél-másfél millió téгла szállítására vállalkoztak, az építkezés helyére szállítva ezer darabonként 20 osztrák forintért. A cég még mindig az akkor már elhunyt Miesbach nevével jelezte magát; a levél aláírója Gustav Drasche volt.⁵

Az épület 1867. október 30-án kelt építési és bútorozási (egyfajta végelszámolási) költségkimutatásában téglavásárlásra vonatkozóan egyébként nem található adat, viszont a fennmaradt számlák szerint a gyár 71 000, majd még 1000 tetőcserepet szállított a székház számára, és a szállítmányokért összesen 1511 forintot kapott.⁶

Az építkezés kezdete előtti anyagbeszerzési kísérletekre azonban találhatók adatok az akadémiai iratok közt. Gróf Dessewffy Emil, az Akadémia elnöke 1860. november 17-én levélben fordult Tóth Lőrinc pénztárnokhoz, hogy az anyagszállításokra vonatkozó szerződések megkötése érdekében kérjen be ajánlatokat.⁷ Egy másik, 1861. szeptember 11-én írt levelében pedig utasította a pénztárnokot, hogy a Luczenbacher Pálnak – aki Szobon a 19. század közepe után előbb mészkőbányát, majd téglagyárat létesített⁸ – nyilván előlegként korábban kifizetett 10 000 forintot, szerződésbontást követően, kérje vissza, mivel „az ő téglái bennünket nem fognak kielégíteni – az ő téglavető helyei és földje oly és annyi téglák vetésére, mint nekünk kelleni fognak, nem alkalmasak. [...] A’ mint a’ dolgokkal bővebben megismerkedtem, meggyőződtem, hogy a’ szerződés nekünk csak bajt csinálna, mert az építőmester kezében kell lenni a téglaszállításnak, és ő reá kell bízni, hogy azzal és úgy szerződjk, mint legjobbnak látja.”⁹ Az elnöknek ugyancsak a pénztárnokhoz 1862. március 20-án intézett levele szerint az ügy még mindig függőben volt, de már nem a Luczenbacherrel kötött *contractus* felbontása, hanem 10 000 forint értékben téglák leszállítása volt napirenden.¹⁰ Ezeket az építkezést megkezdő Diescher József építőmesternek kellett átvennie; emellett szó van arról is, hogy a Holzspach Antallal kötött szerződés alapján mészkő szállítására már korábban sor került¹¹ (mészkőbányája mellett a férfi 1855 táján egyébként téglavetőt is alapított az óbudai Szépvölgyben vezető út északi oldalán¹²).

1 Merk 1966; Lővei 1991: 37–38; Lővei 2002: 232, 236; Kádár 2005: 55–61, 64.

2 Kádár 2005: 59.

3 Kádár 2005: 56, 64.

4 Többek között három és fél millió faltéglára vonatkozóan: Szállítási hirdetmény épületszerek iránt, *Pesti Hírnök*, 1860. december 11. (1. évf., 225. sz.), [4.]; MTA KIK KRKGy, K 1273/3a–43/a; Török–Burján 2015: 6; Burján–Török 2016: 192.

5 MTA KIK KRKGy, K 1272/2–22.

6 MTA KIK KRKGy, K 1273/3b–852, 944.

7 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Pozsony, 1860. november 17. MTA KIK KRKGy, Tört. 4-rét 256.

8 Menyhárt 2010: 14.

9 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, [hely nélkül], 1861. szeptember 11. MTA KIK KRKGy, Tört. 4-rét 256.

10 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Pozsony, 1862. március 20. MTA KIK KRKGy, Tört. 4-rét 256.

11 Burján–Török 2016: 192–193.

12 Kádár 2010: 68–74.

L. P.–B. É.

CONSTRUCTIO 11

Josef Gasser: Hét, az Akadémia palotája számára készítendő szobor költségtervezete, illetve munkái jegyzéke, Bécs, 1862. június 22. 2 dokumentum, 8 fol. német autográf, toll, papír, 356 × 219 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1273/2–40

Josef Gasser (1816–1900) osztrák szobrász – az idős Széchenyi büsztjét készítő Hans (Hanns) Gasser testvére – 1862 nyarán küldte el hét nagyméretű, homokkőből készítendő szobor kivitelezésére vonatkozó kalkulációját az építési bizottságnak, amelyhez csatolta addigi munkáinak listáját is. Gasserre mint kiváló – és akkoriban épp Pesten tartózkodó – művészre Szkalnitzky hívta fel Dessewffy figyelmét 1862. május 27-én írott levelében. A Gasser által küldött költségtervezet már valószínűleg az építési bizottság megkeresésére adott válasz volt. A dokumentumból sajnos nem derül ki, hogy milyen típusú szobrok elkészítésére vállalkozott volna Gasser („7 Statuen von 12’ höhe”); azok mindenesetre 8400 guldenbe (*Gulden österreichische Währung*) kerültek volna (a szállítás és a felállítás költségei ehhez adódtak), és ezt az összeget feltehetően sokallta az építési bizottság.

Gasser csatolta 1844-től 1862-ig elkészült munkáinak jegyzékét is, amelyből a potenciális megrendelő jól láthatta, hogy a szobrász alkalmas a legkülönfélébb témáknak a legkülönfélébb anyagokból való kifejtésére. A dél-tiroli származású művész a bécsi akadémián folytatott tanulmányai után négy évig Rómában képezte magát. A speyeri dóm számára készített munkái után főként bécsi, illetve tiroli megrendelőknek dolgozott. A Gasser által összeállított lista azért is érdekes dokumentum, mert szerzője közölte a szobrok megrendelőjét és – amennyiben tudomása volt róla – akkori tulajdonosát is.

U. B.

CONSTRUCTIO 13.1

Ismeretlen fényképész: Az épülő akadémiai palota a beállványozott rizalittal, 1864

Fénykép, 64 × 104 mm

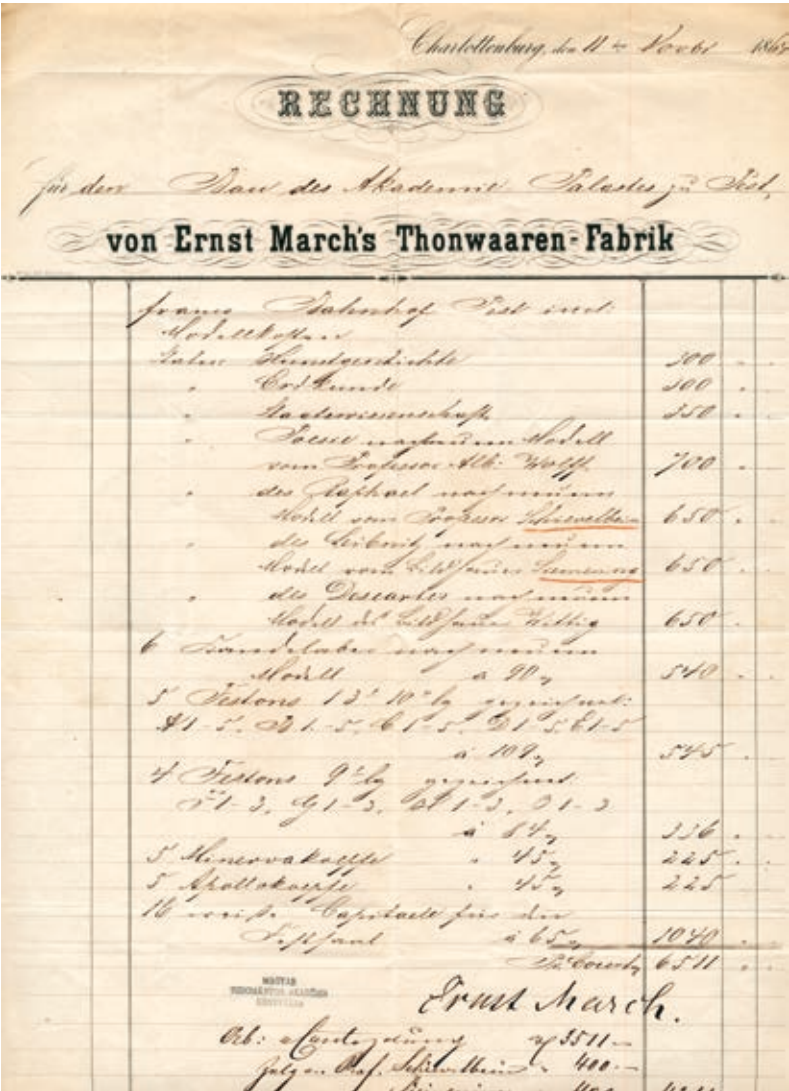
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum,

Fényképgyűjtemény, ltsz. 32.787

CONSTRUCTIO 14.1
Rechnung für den Bau des Akademie-Palastes zu Pest. von Ernst March's Thonwaaren-Fabrik (Számla az Akadémia számára készített terrakotta szobrokról), 1864. április 23.
1 fol. német nyomtatvány, kézirat, toll, papír, 350 × 213 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézírtattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1274/3c–1040

CONSTRUCTIO 14.2
Rechnung für den Bau des Akademie-Palastes zu Pest, von Ernst March's Thonwaaren-Fabrik (Számla az Akadémia számára készített terrakotta szobrokról), 1864. november 11.
1 fol. német nyomtatvány, kézirat, toll, papír, 350 × 213 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézírtattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1274/3d–19

A pomerániai származású Ernst March (1798–1847) 1836-ban a Berlin melletti Charlottenburgban alapította meg első önálló üzemét, amely kezdetben a cukoripar számára gyártott edényeket. A vállalat az 1840-es évek elején épületedíszítő kerámiák gyártására specializálódott; első jelentős (uralkodói) megrendeléseit a potsdami Sanssouci park épületei számára teljesítette. Ernst March korai halála után rövid ideig özvegye, Sophie March egyedül, majd 1852-től fiával, Paullal (1830–1903) közösen vezette a gyárat. 1863-tól Paul és öccse, Emil (1834–1905) vette át a vállalat irányítását. A korábbi Ernst March's Thonwaaren-Fabrik, amely cégtől az Akadémia homlokzatait díszítő szobrokat rendelte az építési bizottság, 1865-ben változtatta meg nevét Ernst March & Söhne Thonwaarenfabrikra.¹

A charlottenburgi terrakottaüzemmel minden bizonnyal – az akkor már két évtizede királyi építésszéként Berlinben dolgozó, a gyárral pedig 1844 óta szoros munkakapcsolatban lévő – Friedrich August Stüler ajánlására vette fel a kapcsolatot az építési bizottság.

A palota homlokzatán látható egészalakos terrakotta szobrok mintáit – többnyire – azok a német szobrászok készítették, akik a szintén Stüler által tervezett königsbergi egyetem épületedíszítő munkálataiban is részt vettek: Albert Wolff (1814–1892), Hermann Wittig (1819–1891), Bernhard Afinger (1813–1882) és Karl Heinrich Möller (1802–1882).² A legtöbb esetben új mintára sem volt szükség. A königsbergi egyetem homlokzatán négy, balusztrádós attikáján további nyolc, a tudományágakat szimbolizáló nőalak kapott helyet.³ Az Akadémia palotájának homlokzatán tíz allegorikus alak látható (a dunai homlokzaton: *Archaeologia*, *Poesis*, *Cosmographia*, *Politica*; a főhomlokzaton: *Jurisprudentia*, *Historia*, *Physiographia*, *Mathematica*, *Philosophia*, *Philologia*), amelyek közül csak a *Költészet* és a *Nyelvészet* mintái nem álltak még készen a megrendelés idején.

Königsberg abban is előképe a pesti épületnek, hogy az egyetem homlokzatán együtt szerepelnek portrék (az alapító Albert [1490–1568] brandenburg-ansbachi herceg, Luther [1483–1546], Melancthon [1497–1560], Georg Sabinus [1508–1560] és Simon Dach [1605–1659]) és allegóriák.⁴ Az Akadémia palotájának homlokzatán hat tudós egészalakos szobrát helyezték el: Galileo Galileiét ([1564–1642], a modell készítője: Albert Wolff), Isaac Newtonét ([1642/1643–1727], Bernhard Afinger), Raffaellóét ([1483–1520], Hermann Schievelbein), René Descartes-ét ([1596–1650], Hermann Wittig), Gottfried Wilhelm Leibnizét ([1646–1716], Rudolf Siemering [1835–1905]) és Révai Miklósét ([1750–1807], Izsó Miklós).⁵ Raffaello a II. világháborúban megsérült alakjának helyére Palotai Szkalos Gyula (1911–1976) Mihail Vasziljevics Lomonoszovot (1711–1765) ábrázoló szobra került (1963).⁶

Míg a Magyar Tudományos Akadémia építési bizottsága a főépület szobrászati díszének kivitelezését (Izsó Révai-szobrát nem számítva) berlini művészekre bízta, addig a szintén Stüler által tervezett – és az Akadémia palotájával párhuzamosan épülő – stockholmi Nationalmuseum homlokzati szobrai Carl Gustav Qvarnström (1810–1867) és Johann Peter Molin (1814–1873) svéd szobrászok készítették; ráadásul a portrék kivétel nélkül svéd tudósokat és művészeket (Carl Gustaf Tessin [1695–1770] és Johann Tobias Sergel [1740–1814] egészalakos szobrai; Jöns Jacob Berzelius [1779–1848], Esaias Tegnér [1782–1846], Johan Olof Wallin [1779–1839], Carl von Linné [1707–1778], David Klöcker Ehrenstahl [1628–1698] és Bengt Erland Fogelberg [1786–1854] büsztjei) ábrázolnak.⁷ Mindez persze adódik a pesti és a stockholmi épület funkciójának különbözőségéből, de abból is, hogy a Magyar Tudományos Akadémia épületszobrászati programjának koncipiátorai a tudományok nemzetek fölöttiségét kívánták hangsúlyozni.

CONSTRUCTIO 13.2
Ismeretlen fényképész: Az épülő akadémiai palota a beállványozott rizalittal, 1864
Fénykép, 58 × 100 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, Itsz. 32.786

Az Akadémia a March-gyártól rendelte meg továbbá a rizalit sarkain elhelyezett négy szárnyas szfinxet⁸ (még az 1880-as évek végén eltávolították őket); az épület sarkain, valamint nyugati és keleti homlokzatának közepén felállított kandelábereket; a főpárkányt díszítő 180 oroszlánfejet (amelyeket a II. világháborús károk helyreállítása során verhettek le, → CONSTRUCTIO 17); öt Minerva- és öt Apolló-fejet (ezek közül három-három a főhomlokzaton, kettő-kettő a rizalit oldalhomlokzatain látható); a gyümölcsfüzérés és griffes táblákat; a belső dekorációhoz 16 oszlopfejezetet.⁹ Az itt bemutatott számlák nem tartalmazzák az összes tételt. A fennmaradó darabokért 1865. januárjában fizetett a gyárnak az Akadémia.¹⁰ A – feltételezhetően utolsó – számla előtt egy nappal kelt Charlottenburgban Raffaello és a szfinxek szobrainak szállítólevele.¹¹

1 Simson 1982: 96.
2 Kemény 2015: 152–153.
3 Simson 1982: 96.
4 Simson 1982: 105–106.
5 Révai Miklós szobrát 1865 márciusában állították fel a homlokzati posztamensre. MTA KIK KRKGy, K 1274/3d–1406.
6 Kemény 2015: 153.
7 Börsch-Supan–Müller-Stüler 1997: 231.
8 Diescher József vezetésével ugyancsak 1865 márciusában helyezték el a szfinxeket a rizalit sarkain. MTA KIK KRKGy, K 1274/3d–66.
9 Kemény 2015: 154.
10 MTA KIK KRKGy, K 1274/3d–177.
11 MTA KIK KRKGy, K 1274/3d–1401.

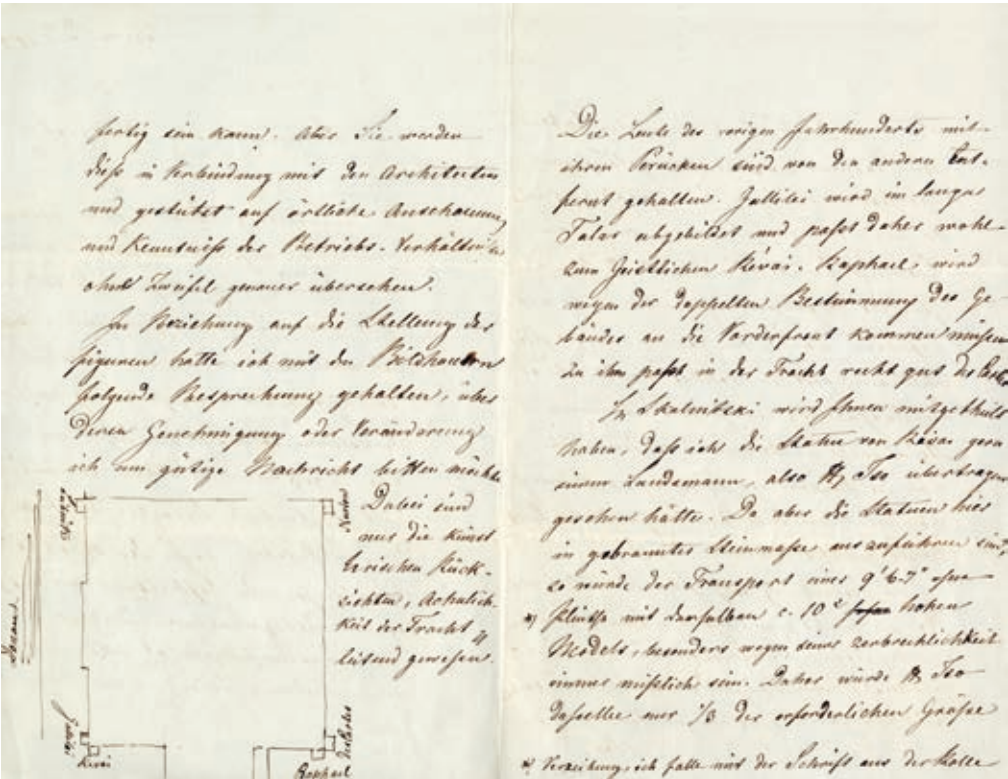
U. B.

CONSTRUCTIO 15 Friedrich August Stüler levele Dessewffy Emilnek a homlokzati szobrok elhelyezésének vázlatával, Berlin, 1864. január 9.
2 fol. német autográf, toll, papír, 223 × 143 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, RAL 664/1864

A székház homlokzatainak (második emeleti) sarkain felállítandó tudósszobrok elhelyezésének tervét – a szobrászati munkákat figyelemmel kísérő – Stüler levélben, egy vázlatos rajz segítségével világította meg Dessewffy Emil (és az építési bizottság) számára. A berlini építész elképzelése szerint a főhomlokzat sarkain Révai (nyugati oldal) és Raffaello (keleti oldal) szobrát kellett volna elhelyezni; Révai mellé a dunai homlokzaton Galilei, Raffaello mellé pedig az Akadémia utcai homlokzaton Descartes került volna. A nyugati és keleti *façade*-ok bérház felőli végein Leibniz (nyugati oldal) és Newton (keleti oldal) szobrának kellett volna állnia. Stüler a fő- és az oldalhomlokzatok találkozásainál tehát hasonló ruhát viselő férfiakat társított egymással.¹

Az építész sugallta elrendezés végül nem valósult meg. Egyedül Descartes került arra a helyre, ahová Stüler tervezte; a főhomlokzaton a helyeket Galilei és Révai szobra foglalta el; előbbi párja (a szintén itáliai) Raffaello lett. A bérház felőli oldalakon pedig helyet cserélt Leibniz és Newton alakja.

Az elhelyezés „programját” minden bizonynyal az építési bizottság határozta meg, és abba nem engedett beleszólást az épület tervezőjének. Dessewffy válaszelevele nem ismert, de abban feltehetően közölte Stülerrel, hogy a szobrok felállításának rendjét máshogy határozta meg az építési bizottság.

1 „Galilei wird im langen Talar abgebildet und passt daher wohl zum Geistlichen Révai.” Illetve: „Zu ihm [Raffaello] passt in der Tracht recht gut des Cartes.” MTA KIK KRKGy, RAL 664/1864, fol. 2r.

U. B.

N. Z.

A két felvétel egyszerre példázza a korabeli technikából fakadó problémákat és a fényképezés kísérletező kedvét. Minden bizonnyal azonos kameraállásból készültek, mégis, miközben a (közös) részletekben alig mutatkozik eltérés, változik a tágabb és a szűkebb kivágat; a fókusz; az élesség; más az elkészült albumképek színe, tónusa. Nehezen dönthető el, hogy utóbb körbevágták őket vagy levágtak belőlük. Formátumuk mégis jelzi, hogy a végeredményt az alkotó egyetlen panorámafelvételnek szánhatta, bár a két darab precízen nem illeszkedik. Be kell érünk a hasonlóságok és különbségek listázásával: ahogyan az egyik képen a Dunán átsuhanó kis hajók a másik képen eltűnnek; vagy ahogy a híd alatt, a Dunagőzhajózási Társaság kikötőjéből alig észrevehetően megindul az egyik gőzös. Bizonytalan marad az időbeliség kérdése, a felvételek készítésének sorrendje is.

A Gellért-hegyről készített képek erős rövidülésben mutatják a pesti oldalt. Hangsúlyos szerepet kap az épülő Akadémia palotájának felállványozott tömbje, amely előtt a téren félkörben sorakoznak a felvonulási épületek, köztük az építészek irodája és az épületszobrászati elemek színpje. A mai szem számára szokatlan látványt nyújtanak a klasszicista házior előtti, még kiépítésre váró Duna-part; a Margitszigettől különálló Festő-sziget; vagy távolabb Óbuda és Lipótváros jellegzetes iparnegyedei.

Ismeretlen metsző után C. Zennig & Co. fényképész iroda: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin (Ernst March Terrakottagyára, Charlottenburg bei Berlin), 1869

Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 1. [1]. (Bl.)

Fénykép kartonon, 177 × 218 mm

Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/1

Az 1836-ban, Ernst March által alapított charlottenburgi kerámiamanufaktúra az 1860-as években, Paul March igazgatása alatt vált vezető nagyvállalattá. Bár a cég alapvetően nem a sorozatgyártásra rendezkedett be, kisebb volumenű vagy sürgős megrendelések esetén kész mintadarabokat öntöttek újra. A rendelkezésre álló architekturális és figurális elemekről fényképes termékkatalógusokat adtak ki; ezek köre a cég működése idején folyamatosan bővült.

Az 1880-as évek termékkatalógusa a Berliner Architektenverein tulajdonából került be a berlini Technische Universität gyűjteményébe. Öt kötetből áll; a kötéstáblákon 1880 és 1888 közti évek szerepelnek, de a fényképek jó része korábbi. Az első, hozzátétőleg 100 felvétel azonos az 1870-es évekbeli katalógusával, tehát a korábbi mintákat később is forgalmazták és reprodukálták. Az első kötetek fotóin „Ernst March's Thonwaarenfabrik” felirat olvasható, majd a 105b táblától feltűnik az „Ernst March & Söhne Thonwaarenfabrik” megnevezés is. Ezt a cégnevet hivatalosan csak 1865-től használták, így valószínűsíthetően ezek a később készült felvételek.¹

A fényképészeti műterem nevén kívül más adatot (tervezők, árak stb.) nem tartalmaznak a mintákat bemutató lapok. A két műterem, a Th. Braun-cég 1864 és 1866, a C. Zennig & Co. 1864 és 1870 között szerepelt a berlini címjegyzékekben a Leipziger Strasse 100. szám alatt.² A klasszikus építészeti tagolások és elemek mellett legnagyobb számban allegorikus nőalakok, műzsák, tudósok, politikusok, uralkodók portréi szerepelnek a kínálatban. Az állatalakos épületdíszítő szobrok sorában a különbözőképpen megformált oroszlán- és griffmadár-minták a legjellemzőbbek. A gyár egyedi kéréseket is kielégített azonban; az egyszer már megformált alakokat pedig bevette katalógusába. Gyakran ugyanaz az allegorikus alak különböző attribútummal ábrázolva, így eltérő jelentéssel is megjelenik.

1 Az Ernst March & Söhne Thonwaarenfabrik kerámiagyár történetére a fennmaradt tárgy- és forrásanyag kritikai elemzésével lásd: Wolf 1990; Jochens–Hünert 2000.
2 A Leipziger Strasse a 19. század közepére forgalmas üzleti negyeddé nőtte ki magát, ahol megszáporodtak a fényképészeti műtermek is. Az utcában 1852 és 1920 között több mint 160 hasonló vállalkozást regisztráltak a berlini címjegyzékekben. A Leipziger Strasse 114. szám alatt például 26 éven keresztül egyszerre tizenegy műterem működött. Einholz 2006: 65–92.

B. O.–B. H.

C. Zennig & Co. fényképész iroda: Szárnyas griffeket mintázó fríz, 1865 előtt

Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 2. 52. (Bl.)

Fénykép kartonon, 177 × 218 mm

Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/2

Griffmadaras motívumokat ábrázoló díszítőpaneleket – amilyen a felvétel alsó sorában is látható – az Akadémia épületének főhomlokzatán, a díszterem ablakai felett, a második emelet magasságában helyeztek el. Az Ernst March-féle terrakottagyár 1864. április 23-án kelt számláján szerepelnek (→ CONSTRUCTIO 14.1).

B. H.

Ismeretlen fényképész: A Lánchíd, háttérben az Akadémia épülő palotája a beállványozott rizalittal, 1865

Fénykép, 200 × 280 mm, karton, 280 × 360 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtárház 010278

C. Zennig & Co. fényképész iroda: Kandeláber-minták, 1865 előtt

Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 1. 29. (Bl.)

Fénykép kartonon, 218 × 177 mm

Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/1

Olyan kandeláberből, mint amilyen a fényképen balról az első, az 1864. november 11-én kelt számla (→ CONSTRUCTIO 14.2) tanúsága szerint hatot rendelt az Akadémia. A második emeleti párkányzat négy sarkán, illetve a nyugati és keleti homlokzat közepén helyeztek el egyet-egyet belőlük (a középső darabok már nincsenek meg; feltehetően a háborús sérülések miatt, a homlokzati rekonstrukció során távolították el őket).

B. H.

C. Zennig & Co. fényképész iroda: Virágfüzéres frízminták, 1865 előtt

Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 2. 51. (Bl.)

Fénykép kartonon, 177 × 218 mm

Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/2

A fotográfia alsó részén látható fríz három elemből áll: egy virágfüzéres-szalagos panelből és két, griff-fejekkel és -lábakkal díszített tripodból. Az akadémiai palota rizalitjának harmadik emeleti ablakpárjai fölötti mezőkben ötöt, a rizalit két oldalán egyet-egyet helyeztek el, de a fényképen látható elrendezéshez képest más összeállításban: a középső griffmadaras tripodot két oldalról egy-egy virágfüzéres, szalagos elem veszi közre. A második emeleti frízpanelekkal együtt szerepelnek az 1864. április 23-án kelt számlán (→ CONSTRUCTIO 14.1).

B. H.

A felvétel az akkoriban még kopár Várhegy oldalából készült. A Lánchíd túloldalán befejezéséhez közeledett az Akadémia székházának építése: megfogyatkozott az állványzat; eltűntek az épület előtt sorakozó, az építészek irodáit is magukba foglaló alkalmi épületek.

A mai Kossuth tér környékén még lipótvárosi malmok, cukorgyár és serfőzdék üzemeltek. A kép előterében, a budai parton az 1870-es évek elején felépített Barber- és Klusemann-ház telke látható, hatalmas építőkövekkel. A kép nagy formátuma és tudatos kompozíciója professzionális városfényképészre vall.

N. Z.

C. Zennig & Co. fényképész iroda: Mellszobrok, illetve Minerva- és Apolló-fejes tondók, 1865 előtt
Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 1. 16. (Bl.)
Fénykép kartonon, 177 × 218 mm
Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/1

A fotográfia alsó részén látható tondók Minerva- és Apolló-fejet mintáznak. Az Ernst March-cég által 1864. november 11-én kiállított számlán ezek is szerepelnek; a rizalit fő- és oldalhomlokzatain összesen öt-öt darab került elhelyezésre (→ CONSTRUCTIO 14.2).

B. H.

C. Zennig & Co. fényképész iroda: Oszlopfejezetek növény-, madár- és emberalakos ornamentikával, 1865 előtt
Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 2. 64. (Bl.)
Fénykép kartonon, 177 × 218 mm
Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/2

A palota főhomlokzatán növényi-, illetve figurális kialakítású oszlopfejezetek váltakoznak. A March-féle katalógus 64. fényképén szereplő mintákhoz nagyon hasonlóak, ám azokkal nem teljesen egyezők. Különösen a felső sorban, a bal szélén, illetve az alsó sorban, a jobb szélén lévő virágmotívumos, illetve a középső sorban, a bal szélén látható szárnyas angyalt vagy géniuszt megjelenítő oszlopfejezetek mutatnak hasonlóságot az épületen láthatóakkal, illetve a díszterembe rendelt oszlopfejezetekkel, amelyekből 16 darab szerepel az 1864. november 11-én kelt számlán (→ CONSTRUCTIO 14.2).

B. H.

Ismeretlen fényképész Calderoni & Co. Pest forgalmazásában:
Az Akadémia épülete, 1865
Fénykép, 153 × 220 mm, karton, 202 × 285 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum,
Fényképgyűjtemény, ltsz. F. 66.2771

C. Zennig & Co. fényképész iroda: Állatfejes minták, 1865 előtt
Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 1. 27. (Bl.)
Fénykép kartonon, 177 × 218 mm
Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/1

A képen a bal oldalon, a kosfejes tondó felett balra látható oroszlánfejes elemből (II. 2.) az 1864. április 23-án kelt számla szerint 180 darabot rendeltek (→ CONSTRUCTIO 14.1).

B. H.

Th. Braun fényképész iroda: Allegorikus nőalakok, köztük a Jurisprudentia alakja, 1865 után
Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 5. 161.a. (Bl.)
Fénykép kartonon, 177 × 218 mm
Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/5

Az Akadémia épületének homlokzatain látható tíz allegorikus, a különböző tudományokat megjelenítő nőalakok közül *Jurisprudentia* (azaz a Törvénytudomány) alakjával rokonítható a felvételen a felső sor bal szélén elhelyezett minta.

B. H.

Ismeretlen fényképész: Az Akadémia épülete, szekerekkel és postakocsikkal, 1865
Fénykép, 60 × 88 mm, karton, 63 × 100 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum,
Fényképgyűjtemény, 32.770

C. Zennig & Co. fényképész iroda: Allegorikus nőalakok, köztük a Poesis alakja, 1865 előtt
Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 1. 13. (Bl.)
Fénykép kartonon, 177 × 218 mm
Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/1

Az Akadémia homlokzatán látható allegorikus nőalakok közül *Poesis* (azaz a Költészet) alakjával rokonítható a felvételen az alsó sorban lévő, jobbról a második minta.

B. H.

Th. Braun fényképész iroda: Allegorikus nőalakok, köztük a Historia alakja, 1865 után
Megjelent: Ernst March's Thonwaarenfabrik, Charlottenburg bei Berlin. Sammlung photographischer Abbildungen von Vasen, Kandelabern, Fontänen, Taufsteinen, Statuen, Bauornamenten usw., Berlin, 1880–1888, Bd. 4. 152. (Bl.)
Fénykép kartonon, 177 × 218 mm
Technische Universität Berlin Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek Rara 2B1487/4

Az Akadémia épületének homlokzatain látható tíz allegorikus, a különböző tudományokat, illetve művészeteket megjelenítő nőalakok közül *Historia* (azaz a Történettudomány) alakjával mutat hasonlóságot a fotográfia jobb szélén lévő minta.

B. H.

Az ismeretlen kéztől származó felvételen váratlanul szűk kivágatban és erős rövidülésben tárul elénk az épülő székház és közvetlen környezete. A kamerát a ház szimmetriatengelyében elhelyezni igyekvő fotográfus az impozáns új palota megörökítésekor a téren zajló városi életet is belekomponálta a felvételbe. A kép ritmusát az előteret betöltő, várakozó szekerek, valamint mögöttük, a fasor alatt áthaladó járókelők árnyai, majd ismét a háttérben várakozó bérkocsik adják.

Az építkezés a kép készültkor a befejezéséhez közeledett. Azonban, amint a dísztermi ablakokban látható faállványzat is jelzi, a belső tér kialakítása még zajlott. Vakolhattak, vagy a berlini Friedrich Wilhelm Dankberg (1819–1866) szobrász és stukkókészítő mester műhelyéből (1865 októberében) érkező gipszkariatidákat várhatták, esetleg ezeket installálhatták.¹

A felvétel mindent megmutat; a hibákat is leleplezi. A túl szürkére sikerült égbolt utólagos kimaszkolása a székház körül még könnyen ment, de a kép bal oldalán, a póznák körül megoldhatatlan feladatnak bizonyult.

1 MTA KIK KRKGy, K 1274/3d–367.

N. Z.–B. É.

CONSTRUCTIO 17 Ernst March's Thonwaaren-Fabrik: Oroszlánfej az Akadémia palotájának homlokzatáról, 1864
Terrakotta, 33 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 797

Az épület homlokzatainak második emeleti zárópárkányain, illetve a főhomlokzati rizalitot a harmadik szint felett koronázó párkány homloklapján egykor szabályos rendben oroszlánfejes díszek sorakoztak. A charlottenburgi gyár által kiadott mintakönyvekben az 1860-as évektől kezdve több hasonló párkányzatdíz is megtalálható (→ CONSTRUCTIO 16.7).

A II. világháborúban komoly károkat szenvedett épület egységes arculatának megteremtése miatt a megmaradt oroszlánfejes díszeket leverték a homlokzatról – nem az elpusztultakat pótolták.

U. B.

CONSTRUCTIO 18 Ismeretlen rajzoló után Rusz Károly: Az akad. palota szobrai: II. Történettudomány
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1864. október 16. (11. évf. 42. sz.), 441.
Fametszet, papír, 190 × 90 mm
Országos Széchényi Könyvtár

Historia szobrát Albert Wolff német szobrász mintája alapján készítették az Ernst March által alapított charlottenburgi gyárban. Ugyanez az ábrázolás volt látható a königsbergi egyetem főhomlokzati attikáján.¹ (Az egyetem – II. világháborúban elpusztult – épületét szintén Friedrich August Stüler tervezte.) A szobor anyaga az épületdíszítő szobrászatban akkoriban még kevésbé elterjedt terrakotta. Az allegorikus nőalak Clio múzsának a klasszikus és az újkori képzőművészetben bevett attribútumaival látható: egyik kezében írónt, a másikban kötetet tart, fején babérkoszorút visel (→ DECORATIO 12.4). A *Vasárnapi Ujság* 1864 őszén a palota homlokzatát díszítő szobrok közül négyről (a *Történettudomány* [*Historia*] mellett a *Törvénytudományról* [*Jurisprudentia*], a *Mennyiségtanról* [*Mathematica*] és a *Nyelvészetről* [*Philologia*]) közölt képet.² A fametszeteket Rusz Károly készítette – feltehetően a gyár által kibocsátott katalógusban fellelhető – fényképek, illetve az azok után készült (vonalas) előrajzok alapján.

1 Simson 1982: 160–165.
2 A *Törvénytudomány*: *Vasárnapi Ujság*, 1864. október 9. (11. évf. 41. sz.), 425; a *Mennyiségtan*: *Vasárnapi Ujság*, 1864. október 23. (11. évf. 43. sz.), 453; a *Nyelvészet*: *Vasárnapi Ujság*, 1864. november 6. (11. évf. 45. sz.), 473.

U. B.

CONSTRUCTIO 25 Ismeretlen fényképész, Szkalnitzky Antal és Koch Henrik: Az Akadémia épületének ideiglenes díszítési terve a koronázás alkalmára, 1867
Fénykép, akvarell, aranyfüst, 237 × 286 mm, karton, 237 × 286 mm
Jelezve jobbra lent: „Szkalnitzky és Koch Építészek”
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, ltsz. 27.735

Székelly Bertalan rajza után Rusz Károly: Révai Miklós állószobra a m. akad. palota homlokzatán. Izsó Miklós mintázata után
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1865. december 10. (12. évf. 50. sz.), 629.
Fametszet, papír, 180 × 80 mm
Országos Széchényi Könyvtár

Az Akadémia palotájának homlokzatán egyetlen magyar származású tudós szobra látható: Révai Miklós nyelvészé, Széchényi István egyik házitanítójáé, aki egy magyar tudós társaság alapítását már az 1790-es években támogatta (→ SOCIETAS LITTERARIA 3).

Révait az építési bizottság tagjai választották ki a hazai tudósok sorából. Legfontosabb szempontjuk nem az volt, hogy egy, a nemzetközi tudományosság számára is ismert tudós alakját láttassák a palota homlokzatán, hanem egy olyanét, aki egész életében azon fáradozott, hogy a tudományok gyakorlására is alkalmas – nemzeti – nyelvet alkosson meg. A bizottság az utolsó pillanatban – 1863 végén – éppen ezért választotta Révait Kazinczy Ferenc (1759–1831) helyett.

A bizottság által folytatott diskurzusban nem volt helye azoknak a nyelvészeknek, így többek között Kalmár Györgynek (1726–1782), Gáti Istvánnak (1749–1843) vagy Réthy Andrásnak (1778–1841), akik – Descartes-hoz vagy Leibnizhez hasonlóan – egy egyetemes (tudományos) nyelv kidolgozásán munkálkodtak. Az építési bizottság tagjai az öntudatra ébredő nemzet korának fiai voltak: a *magyar nyelv* tudományának atyját látták – minden joggal – Révaiban.

A palota homlokzatán látható egészalakos portré – a többihez hasonlóan – Charlottenburgban készült; a terra-kotta szobor mintáját Izsó Miklós készítette el. A szobornak a palota homlokzatán való elhelyezése alkalmat adott a mű reprodukálására, illetve a nyelvész munkásságának ismertetésére. A *Vasárnapi Ujság* 1865. évi 50. számában rövid cikkben emlékeztek meg a nyelvtudósról (a *Képes Újság*ban már 1859 júliusában megjelent egy rövid Révai-életrajz Zilahy Károly [1838–1864] tollából). A szöveget egy, Székely Bertalan (1835–1910) előrajza után Rusz Károly által metszett kép kísérte. A lap többször népszerűsítette Izsó munkáit az azokról készült színvonalas reprodukciókkal; a szobrokról készült előrajzok mindig Székely keze alól kerültek ki. A két művész néhány évvel korábban együtt tanult a müncheni akadémián; egymással jó barátságot ápoltak – Székely nagyra tartotta Izsó művészetét –, és a későbbiekben is dolgoztak együtt.¹

Révai azonban nemcsak a palota homlokzatán, hanem Berlinben is képviselte a magyar tudományosságot.

„A berlini tud. akademia [...] elhatározta, hogy az európai nyelvészek sorában termét a magyar nyelvtan és mostani irodalmi nyelv atyjának, a nagy Révainak szobrával is föl disziti. A mellkép gipsz-mintájának elkészítésével Izsó van megbizva. Magát a művet kőcserépből 600 tallér díjért berlini szobrász fogja készíteni. Nyelvészeti irodalmunk ezenkívül még Gyarmati Sámuel, a híres finnista által lesz képviselve a porosz akadémia szoborgyűjteményében.”²

A Porosz Királyi Tudományos Akadémia (Königlich-Preußische Akademie der Wissenschaften, ma: Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften) – feltehetőleg ismét Stüler közvetítő szerepének köszönhetően – a Berlin és Pest-Buda között kialakult szoros munkakapcsolatban meglátta annak lehetőségét, hogy tudós (nyelvész) főket gyűjtő szoborkollekcióját (immár) magyar tudósok büsztjeivel (is) gyarapítsa. Révai portréját Stüler (áttételesen az építési bizottság) ajánlhatta a porosz akadémiának; Gyarmathi Sámuel (1751–1830) neve viszont Berlinben merülhetett fel.

A bécsi tanulmányait befejező Gyarmathi 1782-ben utazott Berlinbe, ahol barátságot kötött Johann Heinrich Samuel Formey-jel (1711–1797), a Porosz Királyi Tudományos Akadémia akkori titkárával, és berlini tartózkodása során gyakran látogatta az üléseket is. Gyarmathinak hamarosan – pénzszűke miatt – vissza kellett térnie Magyarországra, de tizenhárom évvel később, 1795-ben ismét útra kelt, hogy folytassa külföldi tanulmányait. Két évig tanult Göttingenben (ott dolgozta ki a finnugor nyelvek összehasonlítására alkalmazható módszerét), utazásai során pedig más német egyetemek tudósaival is kapcsolatba került.³

Az 1701-ben Königlich Preußische Sozietät der Wissenschaften néven megalakult intézmény (első elnöke Gottfried Wilhelm Leibniz volt) esetében azért különös, hogy mellszobor-gyűjteménye kizárólag nyelvészek büsztjeit tartalmazta, mert a porosz tudós társaság – többi európai társától eltérően – megalakulásától fogva egyaránt foglalkozott (két-két osztályán) szellem- és természettudományi kutatásokkal. A gyűjtői gesztus minden bizonnyal abból a 18. század második felére már nemzetközileg elterjedt alapelvből fakadt, hogy minden (nemzeti) tudomány alapjának az – államhatárokon belül – egységesen hozzáférhető és használt (nemzeti) nyelvet tekintették. Izsó Révai-büsztjének és a Gyarmathit ábrázoló mellszobornak sorsáról a hazai kutatás jelenleg nem tud – kérdéses az is, hogy a minták (és a szobrok) elkészültek-e, illetve, hogy Gyarmathi szobrának modelljére Izsó kapta-e a megbízást.

1 Bicskei 2008; Bicskei 2010: 73–74.

2 *Vasárnapi Ujság*, 1864. január 17. (11. évf. 3. sz.), 31.

3 Szinnyei IV. 1896: 24–28.

U. B.

Ferenc Józsefet (1830–1916) 1867. június 8-án koronázták magyar királlyá (→ *sessio* 2.2.1–2). Az ünnepi alkalomra a Lánchíd előtti tér nemzeti színekbe borult. A *Vasárnapi Ujság* tudósítása szerint: „A képeletre csak a színezés van bízva, mert a domb oldala köröskörül eleven zöld pázsit, korlátai pedig fehérek, vörös bársonnyal díszítve; nemzeti színeink tündökölnék rajta.”¹ Ennek megfelelően az Akadémia palotáját is ideiglenes díszítéssel látták el, amelynek tervét Szkalnitzky Antal és Koch Henrik (1837–1889) építészek készítették, egy, az Akadémia épületéről készült korai fényképre festve.

Az alkalmi díszítéseket mutató átfestések ellenére ez a legjobb felvétel az Akadémiáról fennmaradt, korai fényképek között. Olyan homlokzati elemek vehetők ki rajta viszonylag élesen, amelyek más fotográfiákon nem láthatóak, és ma már nincsenek meg. Ilyenek a második emeleti párkányon végig elhelyezett oroszlánfejek, illetve a középrizalit tetején, a balusztrádos párkányzaton ülő két (valójában négy) szfinx szobra (előbbieket feltehetően az 1960-as homlokzati rekonstrukció idején verheték le; utóbbiakat még az 1880-as évek végén).

Friedrich August Stüler 1864-ben javasolta, hogy a főhomlokzat középrizalitjának koronázópárkányát szobordíszekkel – griffekkel – lássák el.² Az építkezésnél Stüler megbízottjaként működő Szkalnitzky Antal a díszítőszobrok készülésekor a charlottenburgi terrakottagyárban két alkalommal is személyes látogatást tett. Beszámolójában említette Stüler javaslatát: „a harmadik emelet balusztrádjait Stüler úr okvetlenül szükségesnek tartotta, sőt a két sarokra két cinkből öntendő griffet tervezett, ami által tagadhatatlanul az épület fő része sokat nyert.”³ Mégis, feltehetően Stüler elgondolása alapján változott a mitológiai lények alakja griffről szfinxre (annak ellenére, hogy a főhomlokzat több díszítő elemében – főként a frízeken – griffmadár tűnik fel).⁴ A szfinxek elhelyezése a koronázópárkányon szerencsésebb választásnak tekinthető, mint a griff; a szfinx mint szimbólum kiemeli az épület tudományos rendeltetését.⁵

Az Akadémia székházán hat tudós (köztük egy tudós művész) egészalakos szobrát helyezték el. Közülük René Descartes, Gottfried Wilhelm Leibniz és Révai Miklós – a nem sokkal később Wilhelm Dilthey (1833–1911) által a természettudományok párjaként megalkotott fogalom – a szellemtudományok (*Geisteswissenschaften*) képviselői voltak. Mellettük két természettudós, Galileo Galilei és Isaac Newton kapott helyet, valamint egy, a humán- (vagy ha úgy tetszik, a szellem-) és a természettudományokban egyaránt jártas művész: Raffaello. Utóbbi jól jelzi, hogy a házban a művészeknek és a művészeteknek (és nem csupán az Esterházy Képtár képviseletében) is helye van (→ DECORATIO 2.1–5).

A *Vasárnapi Ujság* fametszetén így a szellem- és a természettudományok, valamint a művészetek (utóbbi, mint a jelenségek megértését a két tudományfajtaéhoz hasonlóképp céljának tekintő tevékenység) hármasa tűnik fel megbonthatatlan egységként.

De nem ez az egyetlen értelmezési keret, amelyben az épület homlokzatán feltűnő tudósok válogatása magyarázható. Legalább ennyire meghatározó szempontot jelenthetett az építetők számára, hogy mindannyian tudós társaságok (eszmei) alapítói és/vagy elnökei voltak, azaz a magyar intézmény védnökeiként léphettek fel, az európai szervezetek körébe emelve annak működését. Newton a londoni Royal Society elnöke, Leibniz a berlini Königlich-Preußische Akademie der Wissenschaften alapítója és elnöke volt. Descartes Krisztina svéd királynő (1626–1689) felkérésére kezdett egy új tudós társaság szervezésébe 1649-ben; Galilei tiszteletére pedig követői hoztak létre egy természettudományi társaságot Accademia del cimento néven Firenzében 1657-ben. (Galilei egyébként az Accademia dei Lincei tagjaként a „Linceo” megjelöléssel toldotta meg aláírását.) Révai a hazai intézmény előfutárának tekinthető: felkarolta és terjesztette Bessenyei György (1746–1811) egy tudós társaság fundálására vonatkozó nézetét (→ SOCIETAS LITTERARIA 3). Raffaellót csak első pillantásra nehéz beilleszteni ebbe a sorba; valójában művésze, kompozíciói követendő mintává – kánonná – váltak Európa újonnan fundált művészeti akadémiáin, az azokban zajló képzés keretében, egészen a 20. századig (→ DECORATIO 2.6; DECORATIO 3.3, DECORATIO 3.10–12).

B. É. – U. B.

A középrizaliton elhelyezett, női arccal és oroszlán testtel, valamint szárnyakkal rendelkező mitológiai lények a főhomlokzat tagolásában fontos szerepet játszottak; a hellenizáló díszítőelemek, a párkányzat alatt végigfutó oroszlánfejek az allegorikus alakokkal együtt az itáliai reneszánsz paloták stílusát idéző épület tömegét oldották és tették légiesebbé.

Az egyik lábukat mintegy kérdőn felemelő szfinxek legközelebbi megfelelői – mintegy másai – az 1859-ben megkezdett athéni Akadémia timpanonjának két oldalán is megtalálhatóak. Formájukat tekintve a magyar és az athéni Akadémia szfinx-szobrai antik görög megfelelőikkel mutatnak hasonlóságot, azonban az épületek díszítőelemeinek ikonográfiai egységét tekintve az anyagi, természeti és intellektuális erő szintéziseként értelmezhető egyiptomi szfinxre utalnak. Plutarkhosz (45 körül – 125 körül) leírása szerint az egyiptomi templomok előtt három „kordon” védte a teológiai bölcsességet, amelyek közül az első a bejáratnál elhelyezett szfinxszobor volt.⁶ A 18. század végén és a 19. században újraértelmezték a szfinxet mint jelképet, összevonva az egyiptomi és görög mitológiából ismert értelmezéseket.⁷ A magyar és az athéni Akadémia homlokzatára készült szobordíszek a tudomány, a bölcsesség szentélyeként értelmezett épület szükségszerű elemei.

Ugyan a 17. század óta meghatározott elvek alapján működő európai irodalmi, képzőművészeti és tudományos társaságok elnevezésüket Athén egyik olajfáligetéről kapták – arról, amelyik Akadémosz attikai hős sírja körül terült el, és ahol egykor Platón (i. e. 428/427 vagy 424/423 – i. e. 348/347) tanítványait a filozófia tudományára oktatta –, maga az athéni Tudományos Akadémia hivatalosan csak 1926-ban alakult meg. A magyar intézménnyel ellentétben, amely létrejötté után 40 évvel kapott saját épületet, Athénban előbb építettek egy olyan palotát, amelynek rendeltetése egy, a jövőben megalakuló akadémia befogadása volt.

A több évszázados török uralom alól 1829-ben felszabadult görög városokban tárt karokkal fogadták a nyugati építészeket, hogy azok új köz- és magánépületeket emeljenek. Theophil (1813–1891) és Christian Hansen (1803–1883), a dán építész- és

Dessewffy Emil: Beszámoló az igazgatótanácsnak a palota és bérház építéséről, Pest, 1865. január 26.

13 fol. autográf, toll, papír, 342 × 211 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, RAL 854/1865

Az építési bizottság vezetőjeként Dessewffy Emilnek elszámolási kötelezettsége volt az Akadémia igazgatótanácsa felé az építkezés(ek) menetéről – nemcsak a palota, hanem a bérház építéséről is. A palota északi falához ízesülő – attól funkcionálisan azonban teljesen leválasztott – bérház emelését ugyanis szintén az építési bizottság irányította.¹ 1863-ban külön „bérházi pénztár, számvitel és könyvvezetés állt fel”. Dessewffy 1865 januárjában már arról számolhatott be az igazgatótanácsnak, hogy a bérház építése másfél éven belül, 1864 szeptemberében teljesen befejeződött; helyiségeit rögvest bérbe adták.

1865 elején, Dessewffy szavaival „Az épület külseje majd nem egészen be van fejezve, oly annyira, mi szerint néhány még hiányzó díszítmények a magok helyére alkalmaztatván, az álványok rövid idő múlva ki fognak szedethetni. Belsejében a’ fő bejárásnál lévő csarnok, a díszterem, a fő és a díszterem feletti képtár helyiségeibe vezető lépcső híjjával, minden egyebek igen közel állanak teljes bevégeztetésökhöz, és a munkák mindenütt erélylyel folynak. Ez így van magában a nagyszerűsége és feldíszítése miatt sok munkát igénylő díszteremben is, melynek az időjárás kedvezése mellett, béboltozásának a napokban történő bevégezése után, vakolása fog mindjárt következhetni. Feltéve az időjárás kedvező voltát, nem kételkedhetni, hogy a jelen évi nyári hónapok folytán és még ősz beállása előtt, azok is miket felebb említettem, tökéletesen készen leendenek, és az összes építkezés béfejeztethetik.”

Az építkezések ezen kedvező állása létfontosságú (volt), mert „az akademia azon szállásból, melyet most használ, a közelgő Sz. György napkor [azaz április 24-én] távozni lesz kénytelen, és üléseit a Palotában fogja azontúl tarthatni, irodája oda fog áttétethetni. A könyvtári helyiségek rövid idő múlva készen leendvén, a könyvtár átszállítás[ár]a és bérrendezésére fog sor kerülni. Hasonló szorgalom fordítatik arra, hogy a képtári helyiségek is rövid időn [belül] befejeztethessenek, és ezek folytán a képtár leszállításának percze is közelget.”

Az építési bizottság legfontosabb – és legnehezebb – feladata kétségtelenül az volt, hogy egyszerre feleljen meg két olyan kulcsfontosságú elvárásnak, amelyek egymással majdhogynem kizáró viszonyban álltak: a takarékoságnak és az épület reprezentatív kialakításának. Ha a részelszámolásból (a kézműveseknek és iparosoknak 1865 elejéig kifizetett pénz 558 071 forint volt) nem is, de a költségvetés további alakítására vonatkozó megállapításokból kiderül, hogy ez a kettős feladat – a fentebb említett ellentmondás miatt, könnyen megjósolhatóan – nem volt sikerre vihető. A székház építésének befejezése a bérház Diescher József építőmesternek fizetségként való bérbeadása és további felajánlások mellett sem volt elképzelhető jelentős kölcsön felvétele nélkül.

1 Az Ybl Miklós tervei alapján készült bérházzal legutóbb: Kemény 2014.

U. B.

Ybl Miklós, Szkalnitzky Antal: A m. t. Akademia palotájának építésére és bútorzására fordított összes költségek kimutatása, 1867. október 30.

2 fol. autográf, toll, papír, 415 × 261 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1273/2–81

Az akadémiai főpénztári napló szerint 1861. december 31-ig 284 514 forint 64 krajcár készpénz (osztrák értékben), 34 860 forint értékű földtehermentesítési kötvény, 11 676 forint nemzeti kölcsön-kötvény folyt be az építkezésre. 1862 augusztusára ez az összeg, Pákh Albert tudomása szerint, 5-600 000 forintra nőtt.¹ Egy részletes kimutatás szerint 14 065 magánszemélytől, illetve egyesülettől vagy városi testülettől érkezett adomány az akadémiai palota felépítésére.²

Az építkezés és bútorozás költsége az 1867 őszén kiállított kimutatás szerint így is 828 561 forint 32 krajcárt tett ki, túllépve a tervezett összeget (ezért lehettek még 1867-ben is kifizetetlen számlák).

A palota építésének számláit elkülönítve kezelték az Akadémia rendes költségvetésétől. Az 1866. évi zárszámadás szerint az építési költségek teljes tisztázását és felülvizsgálatát még nem fejezték be, ezért az „építési különpénztár” kimutatását később készítik el.³ Tóth Lőrinc (1814–1903) akadémiai pénztárnok javaslatára Eötvös József elnök úgy döntött, hogy az építési pénztár külön kezelését meg kell szüntetni, mivel a palota építése befejeződött, és a számlákat az Akadémia kiegyenlítette.⁴ Az 1867-ről szóló igazgatótanácsi jelentés még arról szól, hogy külön, kimerítő jelentést tesznek közzé az építkezés költségeiről,⁵ jelenlegi ismereteink szerint azonban ez a végelszámolás nem készült el.

testvérpár az antik görög építészet megszállottjai voltak; a 19. század legjelentősebb épületei Athénban az ő nevükhöz köthetők.⁸ Közülük is kiemelkedik a Panepistimiou sugárút mentén kialakított három neoklasszikus épületből álló tömb, amely az athéni egyetemet, a görög Nemzeti Könyvtárat és az Athéni Tudományos Akadémiát foglalja magában.

Az Athéni Akadémia – vagy, ahogy akkoriban nevezték: a „Sina Akadémia” – építésének teljes költségét, azaz 2 843 319 arany drachmát az az Osztrák–Magyar Monarchiában élő, „cincár” vagy „makedovlah” származású Sina Simon (1810–1876) állta,⁹ aki a magyar Akadémia palotájának építésére is 80 000 forintot adott 1858-ban (→ MOTIO 11). 1859-ben tették le az athéni épület alapkövét; az ünnepélyes megnyitóra 1887. március 20-án kerülhetett sor. Sina Simon halála után (1876) a nemes ügy finanszírozását özvegye, Iphigenia (1815–1884) folytatta a befejezésig.¹⁰ Sina szándéka egy méltó épület emelése volt egy, a távolabbi jövőben megalakuló, a platóni akadémia szellemiségét felélesztő társaság számára. Rendeltetését jelölte ki a főhomlokzat előtt kétoldalt elhelyezett ión oszlopon álló Apolló és Athéné, illetve Platón és Arisztotelész (i. e. 384 – i. e. 322) ülő márványszobra.¹¹ Noha az Athéni Akadémia csak 1926-tól működik, az épület nem állt kihasználatlanul: itt kapott helyet a Numizmatikai, majd a Bizánci Múzeum és a Városi Levéltár is a 19. század végén és a 20. század elején.

A gazdag Sina család mind Magyarországon, mind Görögországban jelentős adományokkal támogatta a gazdaság, a tudomány és a kultúra intézményeit. A legfőbb párhuzam a magyar és az athéni Akadémia között az adakozó személye, aki lehetővé tette két, a nemzetté válás útján meginduló ország számára, hogy tudományos intézményük méltó székházban működjön.

Mégis, Jókai 1857-es látomása beteljesedett: ugyan nem egy év alatt, de nem is kétszintes palota épült a Duna partján az egymillió forintnál kevesebb felajánlásból. Kevesebb mint tíz év alatt, széles társadalmi összefogás eredményeképpen, az író által megálmodott helyen – ott, ahol előtt csak homok volt – az Akadémia birtokba vehette háromszintes, reprezentatív és korszerű, neoreneszánsz palotáját, amely a nemzeti közösség erejét hirdette a Lánchíd túlsópartján lévő, még mindig az abszolutista császári hatalmat jelölő budai királyi palotával szemben (→ MTTÓ 35.1-6).

- 1 P. A. [Pákh Albert]: Látogatás az akadémiai palota telkén. *Vasárnapi Ujság*, 1862. augusztus 3. (9. évf. 31. sz.), 364–366.
2 MTA KIK KRKGy, K 1620/5.
3 A Magyar Tudományos Akadémia munkálódásairól s pénztára mibenlétéről 1866-ban. Jelentés az Igazgató tanácsnak. Pest: Emich, 1867: 20.
4 Eötvös József levele Tóth Lőrincnek, Pest, 1868. január 1. MTA KIK KRKGy, RAL 1376/1868.
5 A Magyar Tudományos Akadémia munkálkodásáról s pénztára mibenlétéről 1867-ben. Jelentése az Igazgatótanácsnak. Pest: Emich, 1868: 20.

M. B.–B. É.

A Magyar Tudományos Akadémia palotájának építési és költségi száma fordított és az költség kimutatása									
Száma	A számla neve	A számla tartalma	A számla tartalma		A számla tartalma		A számla tartalma		Ezer forintban
			forint	szécs	forint	szécs	forint	szécs	
1	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
2	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
3	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
4	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
5	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
6	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
7	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
8	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
9	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
10	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
11	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
12	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
13	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
14	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
15	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
16	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
17	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
18	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
19	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
20	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
21	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
22	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
23	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
24	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
25	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
26	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
27	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
28	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
29	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
30	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
31	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
32	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
33	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
34	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
35	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
36	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
37	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
38	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
39	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
40	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
41	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
42	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
43	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
44	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
45	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
46	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
47	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
48	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
49	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
50	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
51	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
52	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
53	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
54	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
55	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
56	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
57	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
58	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
59	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
60	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
61	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
62	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
63	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
64	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
65	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
66	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
67	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
68	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
69	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
70	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
71	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
72	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
73	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
74	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
75	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
76	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
77	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
78	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
79	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
80	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
81	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
82	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
83	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
84	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
85	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
86	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
87	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
88	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
89	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
90	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
91	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
92	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
93	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
94	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
95	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
96	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
97	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
98	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
99	Általános költség	Általános költség	22 250 00						
100	Általános költség	Általános költség	22 250 00						

- 1 A király-domb. *Vasárnapi Ujság*, 1867. június 9. (14. évf. 23. sz.), 281.
2 Stüler javaslatáról: Szkalnitzky Antal levele Dessewffy Emilnek, Berlin, 1864. február 1. MTA KIK KRKGy, RAL 664/1864. Stüler egyébként a berlini Neues Museum keleti és nyugati homlokzatának timpanonjára is griffszobrokat tervezett. Az 1843 és 1855 között készült tervek 24 táblán met-szetként is megjelentek. A szfinxeket is mutató homlokzatnép: Ostfassade des Neuen Museums mit Verbindungsgalerie zum Alten Museum und den Kolonnäden. Megjelent: Friedrich August Stüler: *Das Neue Museum in Berlin*. Berlin: Ernst & Korn, 1862.
3 Szkalnitzky Antal levele Dessewffy Emilnek, Berlin, 1864. február 1. MTA KIK KRKGy, RAL 664/1864.
4 A Szkalnitzky Antal tervei szerint 1872-ben felépített szegedi Főreáliskola főhomlokzatának koronázópárkányán négy – az Akadémia épületén elhelyezettekkel megegyező formájú – szfinx látható. Letzter Lázár (1832–1911) 1876-ban készült fotósorozatán. Móra Ferenc Múzeum Szeged, Helytörténeti és Irodalomtörténeti Osztály, ltsz. 80.2.64, 82.59.1.
5 Ybl Miklós 1864. július 25-i jelentésében említette, hogy Szkalnitzky Stülerrel érkezett Berlinben a palota homlokzatának díszítőelemeiről. Ybl már nem griffekről, hanem szfinxekről szólt, lásd: MTA KIK KRKGy, K 1274/3c, Ybl havi beszámolója, 1864. július, 1395. Ybl egy keltezetlen, de tartalmából ítélve pár hónappal későbbi beszámolójában az is olvasható, hogy a megbeszélésekkel ellentétben a March-gyár nem teljesítette időben a szállításokat. Több homlokzati elemet – köztük a szfinxeket is – ezért csak decemberre vártak, lásd: MTA KIK KRKGy, K 1274/3c, Ybl havi beszámolója, 1399. Végül az 1865. január 18-án kelt szállítólevélen szerepel 4 darab szfinx, 1 oszlopfej, illetve Newton és Galilei szobra; Pestre 1865. február 3-án érkeztek, lásd: MTA KIK KRKGy, K 1274/3d–1401. Március folyamán illesztették őket Diescher munkásai a helyükre, lásd: MTA KIK KRKGy, K 1274/3d–66, illetve 1406.
6 Parramore 2008: 4.
7 Hegel szfinx-értelmezése is említhető itt. Az egyiptomi szellem megtestesítőjének tartotta, de Oidipusz történetének kontextusában elemezte. *Szimbólumtár* 2001: 358.
8 Biris-Kardamitsi-Adami 2005: 138–142.
9 A cincárok (más néven vlahok) balkáni oláhok voltak, akik vallásukat tekintve a görögkeleti egyházhoz tartoztak. Legfontosabb településük Moscopolis (mai nevén Voskopojë) volt a mai Albánia területén; kereskedelmi tevékenységük érdekében a görög nyelvet használták, ezért a 18. századtól kezdve egyszerűen csak a „görög kereskedők” gyűjtőnévvel illették őket. Fokasz 2010: 992–993.
10 Haugsted 1996: 339–358.
11 A görög tudományos Akadémia palotája Athénben. *Vasárnapi Ujság*, 1860. május 6. (7. évf. 19. sz.), 220.

B. H.

DECORATIO

Az első nyelv művelő társaságok a tudományos és művészeti (elsősorban irodalmi) tevékenység „bölcsőiként” gyakran tekintették magukat a mitológiai Parnasszus eszmei örököseinek. A hegy (egy másik hagyomány szerint a Helikon-hegy) oldalán fakadó, a múzsáknak szentelt Castalia-forrás vizének megihlető, alkotásra serkentő erejét ugyanis a nyelv művelésnek az irodalom és a tudományok gyakorlása számára nyújtott inspirációjával állították párhuzamba.

Johann Rist több nyelvészeti és irodalmi társaság, a nürnbergi Pegnesischer Blumenorden és a Fruchtbringende Gesellschaft tagjaként, illetve az egyik nyelv művelő egyesület, a wedeli Elbschwanenorden alapítójaként például a *Neuer Teutscher Parnass* című munkájában (Lüneburg: Johann und Heinrich Stern, 1652) szállt síkra az egységes német irodalmi nyelv megteremtéséért. De említhető a Parnassus Boicus nevű müncheni társaság is, amely 1722-ben a felnémet irodalmi nyelv létrehozásának céljával alakult, hogy az egyik első német nyelvű tudományos folyóiratot (*Deutsche Acta Eruditorum*) is útjára indítsa, és amely a mai Bayerische Akademie der Wissenschaften elődintézménye.

Ugry Bálint

A székház homlokzati épületszobrászati elemeinek – az építész Szkalnitszky Antal szóhasználatában: *decoratió*jának – gondos összeválogatása, dísztermének képi programja, valamint a palotában nyíló, különböző muzeális gyűjtemények és kulturális intézetek sora mind azt sugallja, hogy az újkori európai nyelv művelő, tudományos testületekhez hasonlóan a hazai tudósok és művészek eszményi hajlékának is a Parnasszust tekintették.

A főhomlokzati rizalit legmagasabb részén – amely azonkívül, hogy előregrikk, mintegy ki is emelkedik a kétszintes épület zárt tömbjéből –, a koronázópárkány alatti tondókban ugyanis Minerva- és Apolló-fejek váltakoznak, az Akadémiának az alapszabályokban is lefektetett kettős kötődését: a tudományok és a művészetek együttes, egyenrangú pártolását jelezve. Alattuk, a Képtár ablakai közti, oszlopokkal szegélyezett *niche*-ekben sorakoznak a múzsák modern kori megfelelői, a tudományágak – pontosabban az építkezés idején működő hat akadémiai osztály – megszemélyesítői: *Jurisprudentia*, *Historia*, *Physiographia*, *Mathematica*, *Philosophia* és *Philologia*. A magasabb szférákhoz tartozó alakok alatt, egy szinttel lejjebb, már az épület kompakt tömbjének sarkain pedig az európai és a hazai művelődés nagy alakjainak – Newtonnak, Raffaellónak, Galileinek, Révainak, Descartes-nak és Leibniznek – szobrai állnak (Raffaellt 1963-ban Lomonoszovra cserélték).

Azaz a Parnasszus hierarchizált közössége jelenik meg a homlokzaton – valahogy úgy, ahogy azt a (neo)reneszánsz idején az antikvitásról képzeltek, a halhatatlanná vált halandókat az eszményi világba fogadva –, annak tagolt falstruktúrájában: a vonásaik alapján egymástól megkülönböztethetetlen istenek elvonatkoztatva, jelzésszerűen, a falból alig kiemelkedve; az allegóriák a *niche*-ektől még el nem válvá; a tudósok teljes plaszticitásukban, egykori evlágiságukat jelezve.

A külső épületszobrászati programja a rizalit mögötti reprezentatív térben, a díszterem kialakításában – karzatának Wilhelm Dankberg berlini gyárában készült kariatidái révén, illetve Lotz Károly *secco*ín – fordul belsővé; tulajdonképpen árnyaltabban fejlik ki. Lotz ugyanis a terem egészében, a mennyezeti kazetták és a falsíkok összetett képi szerkezetéhez igazítva bontotta ki a Parnasszus témáját. A mennyezeten az istenek, Minerva és Apolló alakjai térnek vissza a Tudomány (*Scientia*) és a Költészet (*Poesis*) nőalakjai által megszemélyesítve; az okszerűségeket kutató, intellektuális megismerés és az érzelmek által vezérelt költői indulat, az intuitív ihletettség egyenrangúságát hirdetve. (Az előbbi *secco*, a Tudomány, a készülése idején az oromzaton talán még meglévő szfinx alakját is bevonta kissé zsúfolt kompozíciójába.)

Alattuk, egy szinttel lejjebb, az ablakok feletti lunettákban a múzsák – azaz ismét az építkezés (és nem a festés!) idején működő osztályok: a Törvénytudományi, a Történelmi, a Nyelv- és Széptudományi, a Matematikai, illetve a Természettudományi osztály – megszemélyesítései láthatók. Sorrendjük szinte teljesen megegyezik a homlokzati szobrokéval, illetve annyiban tér el, hogy hat osztályt/szobrot kellett öt mezőben elosztani. Ezért is kerülhetett a századfordulón is meghatározónak számító, illetve ebben a pozíciójában szimbolikusan megerősített Nyelv- és Széptudományi osztály középre (a Philosophiaiát elhagyták). Az egyes nőalakok alatt, az ablakok félköríves záródása körüli ívmezőkben pedig két-két mezítelen férfi vagy nő tartja a tudományágak további attribútumait, mintha kutatásokat végeznének.

A terem két rövidebb oldalát a magyar művelődéstörténet főbb korszakainak – a középkornak és a kora újkornak – jeles szereplői foglalják el két nagyszabású kompozíció keretében: egységes és egységesítő (festett) architektúra által strukturált hármasképeken. A művészettörténeti irodalom általában ezekre a történelmi korszakokat és figurákat felelevenítő falképekre fókuszál a díszterem képi programjának felfejtésekor, a mennyezeti kazetták és a lunetták allegóriáit pusztán másodlagos, dekoratív elemeknek tekintve. Pedig éppen általuk emelkedik (f)el a hazai művelődéstörténet (és a mindenkori jelen alatt ülő tudós társasága) a behatárolt nemzeti keretek közül a Parnasszus világának tágabb, európai és egyetemes közösségébe.

Az ebben az egységben bemutatott művek ezt a tágabb értelmezési kontextust hangsúlyozzák, amikor a díszterem belső dekorációját, Lotz seccociklusának szerkezeti, kompozicionális-tematikus és formai előképeit a vatikáni Stanza della Segnatura mennyezeti kazettáiban megjelenített (Filozófia és) Költészet allegorikus ábrázolásából, valamint az utóbbi alatt látható, *Parnasszus* című falképből vezetik le (túllépve a hármasképeknek az ugyancsak Raffaello által festett és ugyancsak ebben a térben látható *Athéni iskolával*, illetve *Disputával* való rokonításán – amely értelmezés a díszterem egyik programadója, Ipolyi Arnold javaslata óta uralja a művészettörténeti narratívákat –, illetve elmélyítve Michelangelo a Sixtus-kápolnába festett szibilláinak és *ignudóinak* Lotz allegorikus alakjaira gyakorolt, gyakran felemlített hatását).

A (raffaellói) *Parnasszus* képi hagyománya azonban már Lotz seccói előtt belopódzott az épületbe. A harmadik emeleti Esterházy (később Országos) Képtár falain már az épület megnyitása óta ott lógtak az európai festészet remekei, köztük az idilli helynek és eszményi szereplőinek különböző ábrázolásai is; a második emeleten kialakított Metszettárban pedig megtalálhatóak voltak a vatikáni freskóciklusok korai reprodukciói – saját jogukon is remekművekké váló metszetek. Művésztnövendékek generációi nőttek fel (többek közt) ezen képek és grafikák tanulmányozásával, és nemcsak azokban a rövid időszakokban, amikor a hazai felsőfokú művészképzés különböző intézményei – olyan meghatározó *atelier*-k, mint a Benczúr Gyula vezette Mesteriskola vagy a Női Festészeti Tanfolyam (a későbbi Magyar Királyi Női Festőiskola) – ténylegesen is az Akadémia épületében, a Képtár termeiben működtek, hanem azt megelőzően és azt követően is. A (képzőművészeti) akadémiai oktatás alapját ugyanis a remekművek másolása jelentette, valamint az azokon feltűnő, mozgás közben ábrázolt, azaz beállított modellekről készült akt- és drapériatanulmányok; de magának a 19. századi festészeti akadémizmusnak a lényegét is a nagymesterek szellemében való alkotás jelentette.

Lotz egész életművét meghatározta a klasszikus művészet, Raffaello és Michelangelo vatikáni alkotásai, valamint a Parnasszus témájának képi hagyománya. Nem pusztán hazai kulturális közintézményekben készült freskóit – már a Nemzeti Múzeum lépcsőházának (1874), illetve az Egyetemi Könyvtár nagytermének (1874–1876) díszítésekor is mintegy magától értőddően ehhez a képkörhöz nyúlt vissza, méghozzá direkter módon, a Költészet lanton játszó nőalakjával, illetve a múzsák alakjaival –, hanem oktatói gyakorlatát is. A magasabb festészeti képzést előkészítő, éppen az alak- és drapériatanulmányok elmélyítését célzó Gyakorlati Festészeti Szakosztály, valamint a Női Festészeti Tanfolyam, később a II. számú Mesteriskola igazgatójaként gondja volt arra, hogy diákjait bevezesse az itáliai reneszánsz nagymesterek, az antik előképeket feldolgozó remekművek világába. És ezek a művésztnövendékek voltak azok is, akiknek első hivatalos megbízatásait éppen a díszterem seccóinak elkészítésében való közreműködés jelentette, Lotz irányítása alatt (még ha ez nem is biztosított számukra helyet a Parnasszuson).

Így emelkedett az Akadémia palotájának tömbje Parnasszus hegyeként az ország fővárosában, a város közepén; szellemi értelemben mindig is környezete fölé magasodva. Ez a sajátossága tette lehetővé a nemzet már halhatatlanná vált nagy fiainak bevonulását, azaz elhunyt (irodalmi) jelesek – egyben kiemelkedő, tisztségviselő akadémiai tagok – kultuszának az intézmény tereiben való megjelenését is; egy pantheonizációs és muzeologizációs folyamatot. Ennek az első jelei nagy férfiak ravatalai voltak az előcsarnokban, majd jelesek egészalakos szobrai az épületbelsőben. Már 1865 őszén felállították az aulában a székesfehérvári Vörösmarty-szobor gipszmintáját; 1882-ben pedig a balatonfüredi Kisfaludy Sándor-, valamint a pesti Széchenyi-emlékét (utóbbit a díszterem előtt, a második emeletre vezető díszlépcsővel szemben). A századfordulótól kezdve pedig különböző kisgyűjtemények és emléksobák nyíltak az épületben: 1896-ban a Goethe-szoba, majd 1905-ben a Széchenyi-Múzeum; 1914-ben a Mikszáth- és 1927-ben a Vörösmarty-emlékszoba; miközben a mindenkor kortárs irodalmat pártoló, 1836-ban alapított Kisfaludy Társaság a nemzeti irodalmi pantheont felvonultató portrégalériájával és ereklyetárával együtt 1865-től kezdve az épületben működött. (De az 1906-ban az Országos Képtár helyére költöző, jórészt a nemzeti [művészet]történelem [eseményeit és] szereplőit felvonultató Történelmi Képcsarnok is beilleszthető ebbe a folyamatba.)

Ezek a kollekciók mind az alkotás, a költői – mintegy isteni – ihletettség, a művészlét mitizálásának köszönhetik létrejöttüket. A tárgyi anyagukat jelentő, remekművek készülését dokumentáló kéziratok, az írói működés relikviává váló hétköznapi, prózai kellékei, illetve a 19. század reneszánsz előképeken nyugvó művészkultuszának emlékei a (magyar) irodalom nagy alakjait mintegy magától értetődően a Parnasszus lakóiként idézik meg. Persze ez egy másik, egy hazai Parnasszus; találkozhatunk ugyan (Apollóhoz hasonlóan) babérkoszorúval megkoronázott író- és költőfejedelmekkel, akiknek (arany) tollát a múzsák vezetik, de ez mégis csak allegória. Az eszményi világban lanton játszó Apolló ezeken a tájakon, ahol a babér nem őshonos növény, egy megkeseredett, betegségtől sújtott és elhagyatott tamburás öregúr, akinek legkiterjedtebb, sokáig kéziratban maradt „epikus” műveit akadémiai hivatali levelezése, illetve az intézmény iktatókönyveibe rótt bejegyzései jelentik (mint az adminisztrációra szorított Arany Jánosnak).

A (tudományok és) a művészetek pártolása mint az Akadémia fő, palotájának külső és belső dekorációs programjában is tükröződő célja, valamint legfelső szintjének kezdetektől fogva képtárként való elgondolása és kialakítása – azaz a szó szoros értelmében is a múzsák lakhelyévé fordítása – így jól láthatóan az épület egészének működésére, felfogására, sőt a benne zajló tevékenységekre is kihatott. Egy olyan muzeologizációs és pantheonizációs folyamatot indított el, amelynek során a tudományok és a művészetek gyakorlása és az arra szolgáló terek mellett egyre hangsúlyosabban jelent meg a tudományok és művészetek – az azokat gyakorló nagy férfiak – kultusza, újabb és újabb muzeális tereket nyitva az épületben. Ez a lassan, de megállíthatatlanul és folyamatosan zajló muzeologizáció és pantheonizáció az épület rejtett, máig ható *genius locija*.

Bicskei Éva

Raffaello után Luigi Garelli és Pasquale Proja: A Költészet, a Teológia, a Filozófia és a Jogtudomány alakja, 1872
Rézmetszet, papír, 575 × 542 mm, 1166 × 842 mm. Jelezve balra lent: „Luigi Garelli disegno. / Angelo Biggi imprese.” Középen lent: „Raffaelle dipinse”; jobbra lent: „Pasquale Proja incise.”
Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 984

Raffaello 1508 és 1511 közt készítette a vatikáni palota úgynevezett Stanza della Segnaturajának freskóit. A terem elnevezése III. Pál (Alessandro Farnese [1468–1549]) idejéből származik; ekkor itt írták alá a pápai kúria határozatait (*Signatura gratiae*). Eredetileg feltehetően II. Gyula pápa (Giuliano della Rovere [1443–1513]) *studiolójának* és magánkönyvtárának készült.¹ Az ikonográfiai program kialakításában – Paolo Giovio (1483–1552) szerint – a pápa személyesen is részt vett: a könyvtárak hagyományos dekorációjának számító programot, a középkori egyetemek négy fakultásának (teológia, filozófia, jogtudomány és orvoslás) ábrázolását tervezte, azzal a módosítással, hogy a *medicinát* a költészettel cserélte fel.² Az egyes falképek kivitelezését különböző festőkre bízta;³ az oldalfalakra allegorikus alakok és az adott tudományágat művelő híres emberek kerültek volna. Raffaello belépésével a program jelentősen átalakult, és a pápa végül a teljes kivitelezést is rábízta.

Mire Raffaello 1509 körül átvette a Stanza della Segnatura festészeti dekorációjának irányítását, a boltozati freskókat a korábban megbízott Sodoma (Giovanni Antonio de'Bazzi [il Sodoma] [1477–1549]) már részben elkészítette.⁴ Raffaello megtartott egyes elemeket Sodoma programjából, így a középső, illuzionisztikus ablaknyílást, a boltozat aranyhátterét és a stukkódíszet. Meghagyta Sodoma nyolc, mozaikhatású, festett mitológiai jelenetét is. Lecserélte viszont a négy tondót és az ezeket összekötő négy nagyméretű, téglalap alakú jelenetet, de ezeket is a Sodoma-féle, mozaik hatását keltő alapra tette.

A boltozati tondókba az eredeti koncepcióban még az oldalfalakra tervezett allegorikus alakokat helyezte. A négy nőalak dinamikus pózban, attribútumaikat kezükben tartva, felhőkön ülve jelenik meg, mellettük pedig feliratos táblákat (*tabula ansata*) tartó puttók állnak. A fakultásokat és a költészetet megisméjlesztő figurák az oldalfalakon részletesen kibontott ikonográfiai programot foglalják össze.⁵ Ennek megfelelően a *Disputa* jelenetéhez kapcsolódóan a Teológia alakja „Divinarum rerum notitia” felirattal az isteni dolgok ismeretének, az *Athéni iskola* felett elhelyezett Filozófia alakja „Causarum cognitio” felirattal az okok megértésének szűkségére hívják fel a figyelmet. A *Parnasszus* felett lebegő Költészet („Numine afflatur”) az isteni inspiráció, a Jogtudomány alakja („lus suum unicuique tribuit”) pedig a mindenkit megillető jog gondolatát fogalmazza meg.

A fakultások allegóriái közt szögletes mezőbe foglalt jelenetek biztosítják a tematikai kapcsolatot, így a Teológiát és a Jogtudományt a Bűnbeesés jelenete, a Költészetet és a Teológiát Apolló és Marsyas története, a Költészetet és a Filozófiát az égi szférákat tanulmányozó Urania köti össze, a Filozófia és Jog között pedig Salamon ítélete játszódik le. (Közülük az *Apolló* és *Marsyas* Sodoma festette Raffaello tervei alapján.)⁶

1 Einem 1971: 9; Shearman 1971: 387–388; Shearman 1993; Taylor 2009: 115–118.
2 Wickhoff 1893: 49; Oberhuber 1999: 86; Taylor 2009.
3 Oberhuber 1999: 86; Nesselrath 2004: 282–284.
4 Bartolini 2001: 549–552.
5 Pfeiffer 1975: 23–45; Oberhuber 1999: 94–97; Joost-Gaugier 2002.
6 Wind 1937–1938; Taylor 2009: 110–114.

B. O.

A Magyar Tudományos Akadémia bérleti szerződése a Magyar Képzőművészeti Társulattal, Pest, 1864. október 10.
2 fol. kézirat, toll, papír, 340 × 211 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1273/65

A Magyar Képzőművészeti Társulat a hazai művészek és művészetek támogatásának, valamint a honi műízlés előmozdításának céljával alakult meg 1861-ben.¹ Az alapszabályokat azonban csak 1863. február 3-án fogadta el az uralkodó gróf Andrássy Gyula (1823–1890) közbenjárására, aki egyben a Társulat első elnöke is lett.²

De mindezeknél hosszabb távú és messzebbre tekintő terveket is megfogalmazott a Társulat: múzeumok, képtárak alapítását, a magyar művészet műcsarnokának megépítését, a felsőfokú művészképzés megindítását, valamint egy, a művészek szociális ellátására létesített segély- és nyugdíjalap létrehozását. Mégis, tevékenységük az első időkben pusztán műlapok kibocsátására szorítkozott; majd tárlatok („műcsarnokok”) szervezése révén igyekeztek a hazai közönséget előbb a honi, majd 1868-tól már külföldi művészek munkáival, illetve egy-egy országos képzőművészeti pályázat zsűrizett alkotásaival is megismertetni.³

Az 1860-as és az 1870-es évek tárlatairól nehéz összképet alkotni, mivel 1877-ig nem jelentek meg részletes katalógusok. A művek folyamatosan áramlottak be, majd kerültek ki a vásárlások miatt a bemutatókról. A visszamaradt alkotásokat kisorsolták; ehhez sorsjegyeket bocsátottak ki, így növelve a Társulat alaptőkéjét.

Az első műtárlat 1863-ban nyílt meg a Nagyhíd (ma Deák Ferenc) utca 8. számú ház első emeletén, az elnök és a pártoló tagok anyagi támogatásából bérelt kiállítótermekben.⁴ Ezek az ideiglenes, szűk helyiségek nem voltak alkalmasak tárlatok rendezésére; a bemutatókat kevesen látogatták.⁵ A Társulat titkárnak, Telepy Károlynak (1828–1906) a jelentése szerint 1864-ben 3054, 1865-ben 4323 látogató kereste fel az intézményt.⁶

A kiállítások rendezésének szempontjából akkor javult a helyzet, amikor a Társulat az Akadémia újonnan emelt épületébe költözött át. Már az első műtárlatra is meghívták az Akadémia elnökét, az ő szíves pártfogásába ajánlva a Társulatot, amely olyan intézménye kívánt lenni a hazai képzőművészetnek, mint az Akadémia az irodalomnak.⁷ Dessewffy Emil (1814–1866) biztosította a Társulat igazgató-elnökét, Harsányi Pált (1806–1883), hogy figyelemmel kíséri majd működésüket és támogatja azt. A pártfogás bizonyítékeként az épülő akadémiai palota második emeletén, az Esterházy Képtár számára kialakított helyiségek „feleslegét” az Akadémia építési bizottsága három évre bérbe adta a hely- és pénzünnnyal küzdő intézetnek.⁸

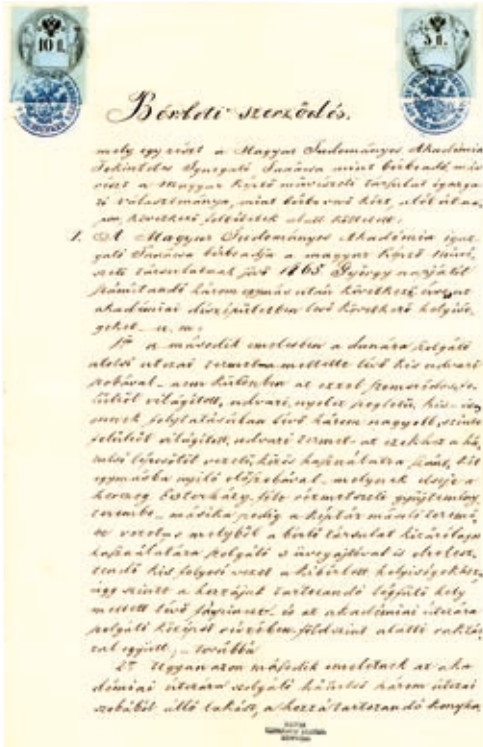
Raffaello után Nicola Ortis és Federico Seifert: Ítélezés, 1872
Rézmetset, papír, 645 × 720 mm, 1160 × 840 mm. Jelezve balra lent: „Raffaele dipinse.” Középen lent: „Nicola Ortis disegno”;
jobbra lent: „Fed.co Seifert incise”
Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 984

amikor az ifjú művész először látta a vele párhuzamosan a Vatikánban dolgozó Michelangelo munkáját, a Sixtus-kápolna mennyezeti falképeit. Bár a nagyközönségnek először csak 1511. augusztus 14-én mutatták be a pápai magánkápolna új freskódíszének addigra elkészült első felét, Raffaello vélhetően ennél hamarabb is bepillantást nyerhetett a munkába: művein mindenesetre már 1511 tavaszától kimutatható Michelangelo hatása. Az erényalakok formai előzményeit így elsősorban a Sixtus-kápolna szibilláiban kereshetjük.²

1 Wind 1938–1939.
2 Oberhuber 1999: 106–111.

B. O.

Az 1864. október 10-én kelt bérleti szerződés szerint a Magyar Képzőművészeti Társulat 1865. április 24-től kezdve három évre kibérelte a második emelet Dunára néző szárnyának utolsó termét, valamint mellette, az északi szárnyban lévő kis udvari szobát, és „az ezzel szomszédos felülről világított udvari 8 szegletű kis és annak folytatásában levő három nagyobb, szintén felülről világított udvari termet – az ezekhez a hátulsó lépcsőtől vezető közös használatra szánt két egymásba nyíló előszobával”, továbbá az Akadémia utcai szárnyban egy három szobából és konyhából álló lakást. A bérleti díj évenként 1600 forint volt (→ DECORATIO 4.1), amelyet negyedéves részletekben fizetett a Társulat.

Az első közgyűlést már az Akadémia második emeletén tartották 1865. május 25-én, és itt határoztak afelől is, hogy a „társulat megerősödése érdekében az »országos magyar képzőművészeti társulat« nevet veszik fel.⁹ Ekkor a bérelt termekben már látogatható volt a Társulat műtárlata, amelyet a Pesten tartózkodó Ferenc József (1830–1916) június 8-án meg is tekintett. Andrássy Gyula és Harsányi Pál kalauzolta a Társulat helyiségeiben az uralkodót, aki „méltánylólág nyilatkozott” a kiállításról.¹⁰

Lotz Károly (1833–1904), Than Mór (1828–1899) és Wagner Sándor (1838–1919) a pesti Vigadó (építés: Feszl Frigyes [1821–1884], 1859–1865) falfestményeihez készített kartonjai kerültek először közönség elé az Akadémia helyiségeiben.¹¹ A *Pesti Napló* június 28-i számában rövid figyelemztetés olvasható arról, hogy aki még nem látta Tündér Ilona legendájának és Mátyás menyegzőjének szénkartonjait, igyekezzen megtekinteni azokat a Társulat termeiben.¹² Ezzel az első két (1863–1864 és 1864–1865) kiállítás – amelyek csupán seregszemléi voltak a beküldött műveknek – tematikus pályaművek bemutatásával egészült ki.

A sajtó nem közölt részletes és átfogó kiállításkritikákat, inkább a nagyobb érdeklődésre számot tartó művek említésével és méltatásával igyekezett az érdeklődést felkelteni a Társulat bemutatói iránt. Így például kizárólag Szamossy Elek (1826–1888) Deák Ferencről (1803–1876) Torontál vármegye számára festett, egészalakos portréját említette a *Vasárnapi Ujság* 1866. június 3-i száma;¹³ az 1868. február 16-i szám pedig Székely Bertalan (1835–1910) *Egri nők* című festményéről közölt többhasábos ismertetőt.¹⁴

A Vigadó falképeire készült kartonokon kívül a jelentős tervpályázatok anyagát is itt tették közszemlére: a Batthyány Lajos (1807–1849) síremlékéhez Schickedanz Albert (1846–1915), ifj. báró Vay Miklós (1828–1886), Halász (Halászy) László (1828–1883) és Alexy Károly Ede (1823–1880) által készített terveket 1870 nyarán tekinthette meg a közönség a Társulat termeiben.¹⁵

Rézmetset két lapból összeillesztve, papír, a jobb oldali rész: 504 × 410 mm, a bal oldali rész: 500 × 397 mm (lapméret; körbe-
vágva). Jelezve jobbra lent, táblára írva: „RAPHAEL VRB. / .IN. / GEORGIUS MANT. / VANVS / .F.”; a kiadó és a dátum jelzése a jobb
oldali lapon, jobbra lent: „HIERONIMVS COCK PICTOR EXCVDEBAT. 1550. CVM GRATIA ET PRIVILEGIO P AN. 8.”
Felirat a bal oldali lapon, táblára írva, balra lent: „PAVLVS ATHENIS PER EPICVRAEOS / ET STOICOS QVOSDAM PHILOSO= / PHOS
ADDVCTVS IN MARTIV VICV, / STANS IN MEDIO VICO. SVMPTA OC= / CASIONE AB INSPECTA A SE ARA. / DOCET VNVM ILLVM,
VERVM, IPSIS / IGNOTVM DEVM. REPREHENDIT IDO= / LOLATRIAM, SVADET RESIPISCENTIÁ. / INCVLAT ET VNIVERSALIS IVDICIJ /
DIEM. ET MORTVORVM PER REDIVI= / VVM / CHRISTYM. / RESVRRECTIONEM. / ACT. / XVII.”
Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Grafikai Osztály, ltsz. 45962 (jobb oldali rész), 45963 (bal oldali rész)

Az Athéni iskola 1509 és 1511 közt készült; a Stanza della Segnatura freskói közt időrendben a második. A bölcséleti fakultást
jeleníti meg: az antikvitás híres filozófusait és matematikusait ábrázolja egy monumentális, a Maxentius-bazilikára emlékeztető
csarnok dongaboltozata alatt. Középen az idős, jobbját az ég felé emelő Platón (i. e. 428/427 vagy 424/423 – i. e. 348/347) és
az életerős, tenyerét a föld felé fordító Arisztotelész (i. e. 384 – i. e. 322) áll, vitában elmerülve, körülöttük az antikvitás filozófiai
irányzatainak képviselői. Kétoldalt, a háttérben fülkeszobrok alakjában két mitológiai istenség kapott helyet: Arisztotelész oldalán
Minerva, a tudományok istennője; Platón oldalán Apolló.¹ Utóbbi a neoplatonisták Platón apjának tartották, aki azért küldte fiát
a földre, hogy meggyógyítsa az emberek elméjét. (Apollónak szokás volt könyvtárakat ajánlani, így szerepeltetése egy *studiolónak*

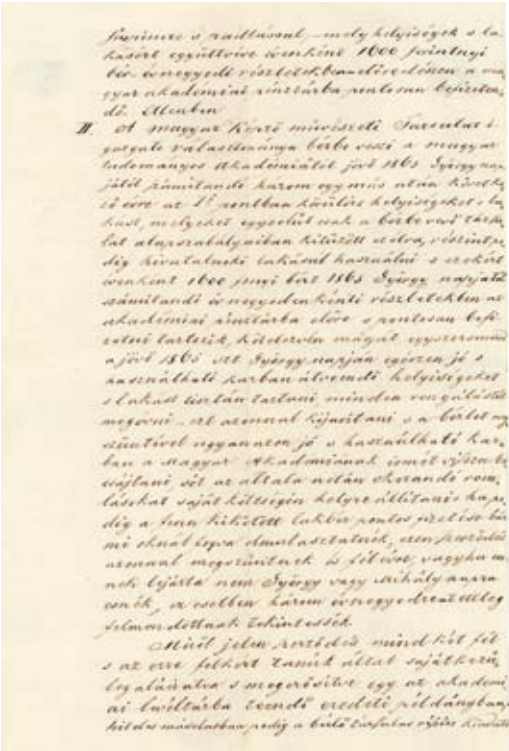

Andrássy Gyulát Pulszky Ferenc (1814–1897) követte az elnöki székben 1866-ban. Ő a következő évben
– kihasználva az ünnepi alkalmat, Ferenc József magyar királlyá koronázását (→ *sessio* 2.2.1-2) – a helyszűke
miatt a Nemzeti Múzeum termeiben meg nem valósítható régiség- és műtárlatot a Társulat kiállítótereiben
rendezte meg.¹⁶ A magyar főúri családok régészeti, illetve képzőművészeti szempontból értékes tárgyait várták
a tárlatba, amely 1867 tavaszán és nyarán három-három hónapig volt látogatható.¹⁷ A *Vasárnapi Ujság* március
31-i számában részletes beszámoló olvasható a bemutatóról, amelyen feltűnt például Pulszky hindu, perzsa
és kínai rajzgyűjteményének néhány darabja; gróf Andrássy Manó (1821–1891) műgyűjteményéből Paolo
Veronesének (Paolo Caliari [1528–1588]), illetve Diego Velázqueznek (1599–1660) tulajdonított festmények;
valamint olyan történeti emlékek, mint II. Lajos (1506–1526) gyűrűje; Bethlen Gábor (1580–1629) serlege vagy
I. Apafi Mihály (1632–1690) ostáblája. A nagy értékű ékszerek, elefántcsont faragványok és kámeák mellett
a kortársak számára a legérdekesebb az a sisak volt, amelyet Mátyás királyénak (1443–1490) véltek, és gróf
Andrássy Manó gyűjteményéből érkezett a bemutatóra.¹⁸

A pezsgő művészeti élet és szalonhangulat megteremtése szempontjából azonban már kezdettől fogva
problémát jelentett, hogy az Akadémián a csak a belső udvar meredek lépcsőin megközelíthető második
emeleti terem nem vonzották sem a látogatókat, sem a művészközösséget. Ráadásul a terek sem voltak ele-
gendőek az egyre nagyobb lélegzetű kiállítások megrendezéséhez, főként miután 1868-tól külföldi alkotások
is helyet kaptak a tárlatokon.

A Társulat így az 1870-es években egy saját, állandó épület emelésére összpontosította erőit. Ennek ered-
ményeképpen költözhetett át 1877-ben a Sugárúti (ma Andrássy út) új épületébe, a Láng Adolf (1848–1913)
tervei szerint megépült Műcsarnokba.

Az így felszabaduló terek az Országos Képtárhoz kerültek: az Akadémia elnöke, gróf Lónyay Menyhért
(1822–1884) az 1879. június 17-i igazgatótanácsi ülésen olvasta fel Trefort Ágoston (1817–1888) vallás- és köz-
oktatásügyi miniszter június 10-i, 15.539. szám alatt kelt leiratát, amely egyben a terek megfelelő átalakítására
tett javaslatot – az Akadémia költségén.¹⁹

szánt helyiségben több szempontból is indokolt volt.²) Balra az előtérben ábrázolt férfialakot Michelangelónak (1475–1564) is mondták; Luitpold Dussler (1895–1976) szerint Raffaello (1483–1520) kartonján még nem szerepelt ez az alak, csak akkor került a kompozícióba, miután elkészült a Sixtus-kápolna boltozati falképeinek első szakasza.³

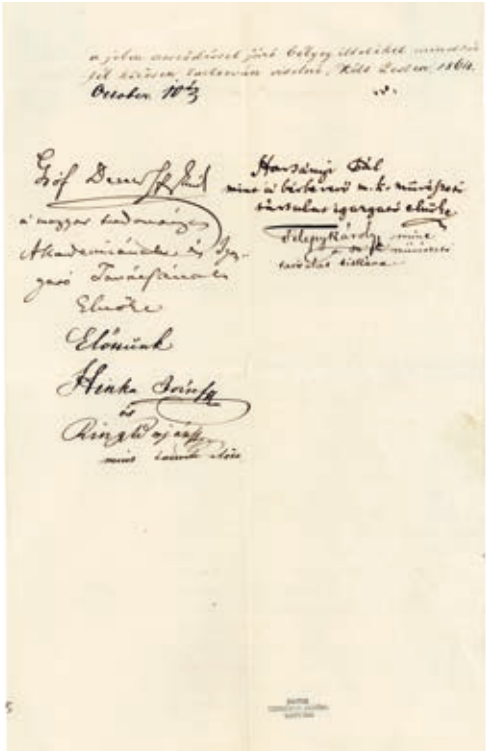
Az utókor elsősorban modern téralkotása, tökéletes perspektíva-ábrázolása, elegáns, tiszta szerkezete miatt méltatta a falképet. Bravúros kompozíciós megoldása azonban elfedte programjának tartalmi komplexitását. Jól érzékelteti ezt a 18. század során ráragadt cím, az *Athéni iskola* is, amely nevében már nem is mutat túl az antik filozófiai iskolák ábrázolásán. Pedig a koncepciót a pápai udvarban meghatározó szereppel bíró neoplatonikus kör alakította azzal a céllal, hogy az antik filozófiát – mint a kereszténység előfutárát – a keresztény teológia részévé tegye. A freskó értelmezéséhez az őt környező falképek kontextusa is szükséges, melyek az igazság megismerésének különféle módjaira reflektálnak. Míg például a *Disputa* oltáriszentsége a hitben megnyilvánuló igazságot képezi le, az *Athéni iskola* a racionalitás által fellelhető igazságra irányítja a figyelmet. Az igazság megismerésének kulcsa az ellentétek harmóniájában, a poétikus indíttatású platóni filozófia és az arisztotelianusok természetmagyarázó törekvésének összeegyeztetésében lelhető fel, nem zárva ki ezzel azon interpretációkat, melyek a hét szabad művészet allegóriájaként, vagy az emberi nevelődés fázisainak bemutatásaként írták le a művet.⁴

Hieronymus Cock (1518–1570) 1550 körül telepedett le Antwerpenben, és itáliai mintákat követve indította be nyomtatott grafikai lapok kiadásával foglalkozó vállalkozását (In de vier Winden), mellyel óriási üzleti sikert aratott. Már az első évben neves metszőt szerződtetett a munkára: a mantovai származású Giorgio Ghisi (1520–1582), akinek első megbízása az *Athéni iskola* elkészítése volt.⁵ A metszet több helyen módosította, illetve kiegészítette a freskó kompozícióját, hozzáigazítva azt a sokszorosított grafika négyzetleges formátumához. Egyes részletek eltűntek, így a kazettás dongaboltozat vagy a freskón (például könyveken, írástekercsen stb.) olvasható feliratok. Az előtér figuráit Ghisi térben hátrébb tolta, és változtatott egyes alakok méretein is: a fülkében lévő szobrok arányaikban kisebbek, a vitázó filozófusok viszont nagyobbak lettek. Ezzel megbomlott az architekturális és figurális részek harmonikus viszonya, és például a Minerva alatt elhelyezkedő figurák láthatóan nagyobbak, mint az Apolló alattiak.⁶ Mivel a Stanza della Segnatura nem volt könnyen hozzáférhető, Ghisi vélhetően nem látta személyesen Raffaello freskóját, hanem előrajz alapján dolgozott. A rajz készítőjének személye máig vitatott; nem elképzelhetetlen, hogy a jelzésben önmagát „pictor”-nak tituláló Cock készítette.⁷

Bár Raffaello műve eleinte csak többszörös közvetítéssel – a rajzok alapján készült metszetek, illetve a metszetek alapján készült leírások révén – jutott el a közönséghez, Giorgio Vasari (1511–1574), Karel van Mander (1548–1606), és legfőképpen Giovanni Pietro Bellori (1613–1696) írásai révén az *Athéni iskola* nemcsak a művészeti kánon részévé, hanem a „tökéletesség” *exemplum*ává is vált. Kompozícióját, egyes figuráit évszázadokon át másolták követendő példaként az akadémiai képzésben részt vevő festőgenerációk – tanáraik szándékai szerint versengésre, meghaladásra készítve ezzel a festőtanoncokat.⁸ Az *imitatio* helyes és helytelen mivoltáról Karel van Mander épp a Ghisi–Cock-féle metszet kiadása kapcsán értekezett: Michiel Coxcie (1499–1592) életrajzában mesélte el azt az – egyébként vélhetően légből kapott – anekdotát Coxcie egyik oltárképéről, amelyhez a festő előképként Raffaello *Athéni iskoláját* használta, de túlzott mértékben. Ám amikor Ghisi metszete megjelent, a kölcsönzés mértékére is fény derült.⁹ A Raffaellóval való kényszerű versengés persze egy idő után felerősítette a vele szembeni kritikus hangokat, de az akadémiai képzésben a 19. század közepéig Raffaello egyeduralkodó maradt.

1 A freskó programjának sokrétű elemzését lásd például: Hall 1997; Joost-Gaugier 2001.
2 Oberhuber 1999: 102.
3 Dussler 1971: 73–74.
4 Gombrich 1979: 130–131; Watson 1988; Oberhuber 1999: 98–102; Taylor 2009: 130–133.
5 Bartsch XV. 1813: 394–395. (24); Kat. Bassano del Grappa 1998: 95; Riggs 1977; Kat. Rotterdam 1988.
6 Kat. New York–Saint Louis 1985: 61–63; Bury 1993: 9.
7 Kat. New York–Saint Louis 1985: 63; Bury 1993: 10–11.
8 Hall 1997: 21–26.
9 Mander 1991: 245–247.

B. O.

1 Szmrecsányi 1911: 105.
2 Harsányi 1864: 24.
3 Tóth 1995: 117.
4 Közeliében működött egykor a Giacomo Marastoni (1804–1860) vezette Festészeti Akadémia, a mai Deák Ferenc utca 21. szám alatt.
5 Szmrecsányi 1911: 102.
6 Telepy 1867: 27.
7 Dessewffy Emil levele Harsányi Pálnak, Pest, 1863. július 20. MTA KIK KRKGy, RAL 631/1863.
8 *Vasárnapi Ujság*, 1864. augusztus 21. (11. évf. 34. sz.), 348.
9 *Pesti Napló*, 1865. május 31. (16. évf. 4536. sz.), [1–2].
10 Ó Felsége látogatása Pesten. *Pesti Napló*, 1865. június 9. (16. évf. 4543. sz.), [1].
11 *Pesti Napló*, 1865. július 18. (16. évf. 4574. sz.), [2].
12 *Pesti Napló*, 1865. június 28. (16. évf. 4558. sz.), [2]. Ismeretlen szerző tollából Wagner Sándorról és műveiről hosszabb és átfogóbb önálló kritika is megjelent: Wagner Sándor. *Pesti Napló*, 1865. július 22. (16. évf. 4578. sz.), [2].
13 Deák Ferencz életnagyságu arcképe. *Vasárnapi Ujság*, 1866. június 3. (13. évf. 22. sz.), 208.
14 Az egri nők. *Vasárnapi Ujság*, 1868. február 3. (15. évf. 7. sz.), 77–78.
15 Batthyány-émlék. *Vasárnapi Ujság*, 1870. július 17. (17. évf. 29. sz.), 369.
16 Kiss 2000: 515.
17 *Budapesti Közlöny*, 1867. március 15. (1. évf. 4. sz.), 35; illetve Régiség kiállítás. *Budapesti Közlöny*, 1867. május 15. (1. évf. 54. sz.), 572.
18 A képzőművészeti társulat régiség-kiállítása. *Vasárnapi Ujság*, 1867. március 31. (14. évf. 13. sz.), 151.
19 Igazgatósági ülés 1879. június 17. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1879 (13. évf. 6. füzet), 130.

B. H.

Marcantonio Raimondi: Költészet, 1515
Rézmetszet, papír, 180 × 151 mm (lapméret; lemezszélhez közel körbevágva)
Felirat, táblára írva: „NVM[**N**]E / AFLATV / R”
Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Grafikai Osztály, ltsz. 5589

Marcantonio Raimondi (1480 körül – 1534) rézmetsző 1510 körül került kapcsolatba Raffaelloval, nem sokkal azután, hogy a festő dolgozni kezdett a vatikáni palota *stanzáiban*. Raffaello azonnal felismerte a kettejük összmunkájában rejlő lehetőséget: több rajzát kifejezetten azzal a céllal készítette, hogy Raimondi rézbe metszhesse. A sokszorosított grafika széles körű elterjedtsége nagymértékben hozzájárult Raffaello hírnevéhez és művei (akár Alpokon túli) ismertségéhez, és több esetben is csak Raimondi metszeteiről ismerjük egy-egy azóta elpusztult, vagy örökre tervváltoztatban maradt Raffaello-mű kompozícióját.

A Stanza della Segnatura *Parnasszus*-freskója felett, mintegy a falkép összefoglalásaként Raffaello a kezében könyvet és lantot tartó Költészet szárnyas alakját ábrázolta *medaillonban*. Két oldalán egy-egy szárnyas puttó táblákat tart, az egyikén a költészet mottója: „Numine afflatur” (Istentől ihletve) olvasható. Ez az isteni ihletettség volt az, amely a költészetet – a korai humanisták értelmezésében – minden más (technikai értelemben elsajátítható) művészet és mesterség fölé emelte.¹ A költészet kiemelkedő szerepére példa Leon Battista Alberti (1404–1472) *De picturá*jának azon részlete is, amelyben a festőknek azt tanácsolja, tanulmányozzanak minél több költői művet, mert abból sok mindent tanulhatnak meg a festészetről is.

1 Watson 1988; Joost-Gaugier 1993: 128–131; Oberhuber 1999: 94–97.

B. O.

Gévay Béla: Akademie-Palast. Eszterházy-Galerie. Pest-Budai Akademiai Palota. Eszterházy-csarnok (Az Országos Képtár harmadik emeleti termei [az átalakítás előtt]), 1870-es évek első fele*
Sztereófénykép, 87 × 175 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, ltsz. 17096.10

* Az Országos Képtár kiállítását az Akadémia palotájában Pulszky Károly (1853–1899) rendezte. A képek a korabeli divatnak megfelelően iskolák és műfajok szerint csoportosítva függtek a falakon, egymás fölött több sorban. A felvételen a holland mestereket felvonultató terem felől átlátni az itáliai barokk festészet képviselőire; a nagyteremre. Az előtérben Aelbert Cuyp (1620–1691) egy nagyméretű családi képmása, Jacob Gerritszoon Cuyp (1594–1651/1652) arcképei, valamint további holland festők tájképei és portréi láthatók. A nagyteremben bolognai és firenzei festők művei ismerhetők fel, például Guido Reni (1575–1642) *Dávid és Abigélje*¹ vagy Felice Ficherelli (1605–1669) *Tarquinius és Lucretia*² című képe. Gévay Béla (1840 körül – 1920 körül) fényképez 1860-tól több műtermet tartott fenn Pesten és Szegeden; főként városlátképeket készített.³ Valószínűleg ezek sorába tartoznak azok az 1870-es évek első feléből származó sztereófotográfiák, amelyek az Országos Képtár termeinek korabeli elrendezését mutatják. A nagyközönség a Gévay

Raffaello után Marcantonio Raimondi: Parnasszus, 1517–1520
Rézmetszet, papír, 353 × 468 mm. Jelezve középen lent: „MAF” és alul középen: „RAPHAEL PINXIT IN VATICANO”
Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Grafikai Osztály, ltsz. 45794

A *Parnasszus* jelenete a Stanza della Segnatura északi falán látható; a Költészet allegóriáját ábrázolja. A falkép középpontjában a *lira da bracción* játszó, babérkoszorús Apolló jelenik meg a kilenc múzsa körében (→ DECORATIO 12.3). Apolló lábánál fakad a Castalia-forrás; kétoldalt pedig az antik és modern idők költői sorakoznak, köztük például Horatius (i. e. 65 – i. e. 8), Vergilius (i. e. 70 – i. e. 19), Szapphó (i. e. 630 körül – i. e. 570 körül) vagy Dante (1265 körül – 1321). Az álló alakok némelyikének azonosítása máig bizonytalan.¹

A festmény az egyik első képi megfogalmazása a Parnasszus-gondolat nem sokkal Raffaello kora előtt lejátszódott átalakulásának.² A Parnasszuson ülő, zenélő Apolló alakja ugyanis nem vezethető vissza antik előzményekre: a hegy a görög mitológiában még Dionüszosz, majd kettejük közös szent helye volt. Az eredetileg kettős hegycsúcs (Parnasszus és Helikon) ekkorra egyetlen hegycsússá alakult, melyre a Helikonról, tevékenységük eredeti helyszínéről átköltöztek a múzsa, és ide került a Pegazus által fakasztott forrás, a Castalia is. Jelenlétük avatta az „új” Parnasszust a költői inspiráció színterévé. Az Apolló körül csoportosuló költők és híres férfiak együttes ábrázolása szintén modern vonás, elsősorban irodalmi előzményekre, Boccaccio (1313–1375) és Dante műveire vezethető vissza. Főleg az *Isteni színjáték* földi paradicsom-leírása nyomán

vált a Parnasszus hegye *locus amoenus*sá, ahol az irodalom, a művészet és a tudomány híres képviselői tartózkodnak. De ebben az értelemben énekelte meg Raffaello apja, Giovanni Santi (1435 körül – 1494) is verses krónikájában.³

A Raffaello-freskót először Giorgio Vasari említette *Parnasszus* címmel; 1550-ben kiadott művészéletrajzaiban hosszan tárgyalta a képet. Leírásához nem a nyilvánosságtól elzárt eredeti művet, hanem Marcantonio Raimondi rézmetszetét használta, amely Raffaello egy elveszett, a freskó korai tervváltozatát megőrkítő rajza után készülhetett.⁴ Raimondi metszete, amely műfajától némileg szokatlan módon a kompozíciót nem oldalfordított nézetben közvetíti, több ponton eltér a végleges falképtől. Apolló itt még lanton játszik, az előtér alakjai közül pedig mindenki áll, így Szapphó figurája sem nyer olyan különös hangsúlyt, mint a kész falképben. Jellegzetes eltérés még, hogy a metszeten kezükben koszorúkat tartó szárnyas puttók (*amori ignudi*) lebegnek az alakok fölött: ezeket a figurákat Raffaello végül nem szerepeltette falképén. A *Parnasszus* a 16. századtól kezdve a Raimondi-metszet révén vált ismertté és népszerűvé, mígnem a 19. században a Stanza della Segnatura két főfalának nagyszabású falképei, a *Disputa* és az *Athéni iskola* iránti megnövekedett érdeklődés elterelte róla a figyelmet.⁵

1 Watson 1988; Joost-Gaugier 1993: 124–127; Oberhuber 1999: 102–106; Unglaub 2007: 14–16.
2 A Raffaello korát megelőző Parnasszus-ábrázolások képi és írott hagyományát is feldolgozta: Schröter 1977.
3 Schröter 1977: 114–117.
4 Shearman 2007.
5 Bartsch XIV. 1813: 200–201. (247); Kat. Lawrence 1981: kat. 48b.

B. O.

által készített felvételek fametszetbe áttett levonatait láthatta Ágai Adolf (1836–1916) lapjában, a *Magyarország és a Nagyvilág* című folyóirat 1874. január 4-ei számában, az Országos Képtár népszerűségéről szóló rövid tudósítás illusztrációjaként. E képek is alátámasztották a cikk szerzőjének megállapítását, miszerint a képcsarnokot „nagy műbecse miatt nem csak a jó falusiak, hanem a blazirt fővárosiak is sűrűn látogatják”⁴

1 Olaj, vászon, 153 × 161 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 490.
2 Olaj, vászon, 119 × 163 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 492.
3 Szakács 1997.
4 Az Eszterházy-képtár. *Magyarország és a Nagyvilág*, 1874. január 4. (11. évf. 1. sz.), 3, 4–5.

DECORATIO 2.9 **Luca Penni után Giorgio Ghisi: Apolló és a múzsák, 1557 körül**
Rézmetszet, papír, 340 × 425 mm (lappéret; körbevágva). Jelezve lent középen egy táblán: „GEORGIVS / ·MANT· / ·F·” és alul jobbra egy táblán: „·L· / PENNIS / ·R· / ·IN·”
Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Grafikai Osztály, ltsz. 5422

Luca Penni (1500 körül – 1556) Raffaello tanítványa volt Rómában; később I. Ferenc (1494–1547) francia király megbízásából Rosso Fiorentino (Giovanni Battista di Jacopo [1495–1540]) és Francesco Primaticcio (1504–1570) mellett dolgozott Fontainebleau-ban, majd a király halálát követően Párizsba költözött. 1553-tól Étienne Delaune (1518–1595) rézmetsző számára készített rajzokat, elsősorban Raffaello művei nyomán. Parnasszus-kompozícióját, amelyen egyértelműen érezhető a vatikáni Raffaello-falkép hatása, a mantovai származású Giorgio Ghisi metszette rézbe 1557 körül.¹

A Parnasszus-téma az 1540-es és 1550-es években kifejezetten népszerű volt Fontainebleau-ban: Penni kortársai, Primaticcio és Niccolò dell'Abate (1510 körül – 1571) is feldolgozták, egyes motívumok – így például a Raffaellónál hiányzó Pegazus szerepeltetése, a múzsák hangszerattribútumai – talán tőlük származhatnak.² A kompozíció felső sarkaiban megjelenő, kezükben két-két koszorút tartó szárnyas puttók felvonultatása vélhetően Raimondinak arra a metszetére vezethető vissza, amely Raffaellónak a Stanza della Segnatura-ba szánt falképének egy korai tervváltozatát közvetítette. A római *Parnasszus*-freskón oly hangsúlyos, babékoszorús költők csoportja azonban itt erősen redukált: a bal oldalt, a háttérben feltűnő két alak csak jelzésszerűen utal a Raffaello-kompozíció korszakokon átívelő literátus körére.

Luca Penni eredeti fekete krétarajza, amely a metszet alapjául szolgált, 1987-ben bukkant föl a Sotheby's aukciósház egyik árverésén.³ Ghisi a kompozíciót apró változtatásokkal, oldalfordítás nélkül ültette át metszetté.

1 Kat. Roma 1980: kat. 209; Kat. New York–Saint Louis 1985: kat. 23; Kat. Bassano del Grappa 1998: kat. 30.
2 Kat. New York–Saint Louis 1985: 100–101.
3 Bellini 1987: 287 és fig. 207 (Sotheby's, Monaco, 1987. június 20., kat. 10.).

B. O.

DECORATIO 2.10 **Michel Dorigny (?): Apolló és a múzsák, 1640-es évek**
Olaj, tölgyfa, 79,2 × 221,6 cm
Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 707

Az 1812 után Esterházy II. Miklós gyűjteményében dokumentált nagyméretű fatábla a francia iskola kimagasló alkotása, ennek ellenére rendkívül kevés biztos információval rendelkezünk róla.¹ Az erdős tájba helyezett *Apolló és a múzsák*-jelenet eredetileg egy főúri palota vagy kastély dekorációjához tartozhatott, de pontos eredetét, funkcióját, a megrendelő személyét és az ikonográfiai programot mindeddig nem sikerült meghatározni. Ugyancsak bizonytalan a szerzőség kérdése is: az Esterházyak Simon Vouet (1590–1649) alkotásaként tartották nyilván; a festmény ezt a mester-meghatározást közel két évszázadon át viselte.²

DECORATIO 2.2 **Gévay Béla: Landes Bildergalerie (Az Országos Képtár harmadik emeleti termei [az átalakítás előtt]), 1870-es évek elő fele***
Sztereófénykép, 87 × 175 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, ltsz. 17699.9

* Az Országos Képtár kezdeti időszakában a nagyteremben itáliai festők művei kaptak helyet. A velencei iskola különböző korszakait például Carlo Crivelli (1430/1435 körül – 1495, vagy később) *Trónoló Madonnája*,¹ Vincenzo Catena (1470 körül – 1531) *Madonna szentekkel* című képe,² Marco Liberio (1640 körül – 1687) *Iuppiter és Asteridja*,³ valamint Bernardo Strozzi (1581–1644) *Adógarasa* képviselték.⁴ A nagyteremből eredetileg négy félköríves záródású, reprezentatív ájtjáró vezetett az oldalsó termekbe (→ CONSTRUCTIO 7.7). A képen látszik az a nyílás, amelyet a 19. század végi átalakításkor befalaztak.

1 Tempera, arany, fa, 106,5 × 55,3 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 75.
2 Olaj, hársfa, 64,7 × 92 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 74.
3 Olaj, vászon, 118 × 153 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 616.
4 Olaj, vászon, 158 × 225 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 614.

Az attribúció a Vouet életművét és műhelyének tevékenységét szétszálazó kutatások megindulása után, az 1980-as évektől kérdőjeleződött meg, majd Arnauld Brejon de Lavergnée (1945) a mester egyik leghűségesebb követőjeként nyilvántartott Michel Dorigny (1616–1665) *oeuvre*-jébe sorolta a képet 1999-ben.³ Ez a pusztán stíluskritikán alapuló attribúció azonban nem vitt közelebb sem a megrendelő személyének, sem a festmény eredeti rendeltetési helyének és funkciójának a meghatározásához.

DECORATIO 2.3 Gényay Béla: Eszterhazy Bildergallerie (Az Országos Képtár második emeleti termei), 1870-es évek első fele*
Sztereófénykép, 87 × 175 mm
Budapesti Történeli Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, ltsz. 17097.16

* Az Országos Képtárnak az akadémiai palota második emeleti, dunai szárnyában lévő elegáns, reprezentatív teremsora antikizáló hangulatot keltett. Az ajtókat kariatidák nyúlánk alakjai keretezték a félköríves nyílások terhére viselve; a mennyezetet rozettadísz ékesítette. A termekben a francia, illetve az itáliai iskola festményei között haladt a látogató. Felismerhető a fényképeken Claude Lorrain (1600–1682) több tájképe és a Hyacinthe Rigaud-nak (1659–1743) tulajdonított, André-Hercule de Fleury bíborost (1653–1743) ábrázoló arcmás.¹

¹ Olaj, vászon, 150,5 × 110 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 670.

Azonban ezen ismeretek hiányában is körvonalazni lehet olyan (ikonográfiai) érdekességeket, amelyekkel ez a 17. század derekának ízlését és gondolkodásmódját tükröző fatábla bír. A *Parnasszus- és Múzsza-ábrázolások* XIII. Lajos (1601–1643) és a régenség idejére elvesztették azt a korábban jellemző, megkülönböztető sajátosságukat, hogy kizárólag királyi kastélyokat díszíthettek. Így az 1640-es évektől a főnemesség fővárosi és vidéki magánpalotáiban is elterjedt ábrázolásokká váltak, a ház urának és úrnőjének a

Ismeretlen fényképész: Az Országos Képtár harmadik emeleti félköríves terme, 1900 körül*
Fénykép, 280 × 247 mm, karton, 315 × 255 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, ltsz. 57.9.33

* A felvételen a félköríves záródású, tetővilágításával a római Pantheon miliójét idéző nagyterem látható 1900 körül (azaz nem sokkal a gyűjteménynek az épületből való elköltözése előtt), amely az Országos Képtár legegységesebb részének, a spanyol festményeknek szolgált otthonaként közel negyven éven át. A fényképen többek között Bartolomé Esteban Murillo (1617–1682) *A szegényeknek kenyeret osztó gyermek Jézusa* is feltűnik (1678).¹ A terem falain függött még Alonso Cano (1601–1667) *Noli me tangere* kompozíciója;² Juan de Sevilla Romero (1643–1695) *Szent Családja*;³ Vicente Carducho (1578–1638) *Assisi Szent Ferenc látomása* (1631);⁴ valamint Antonio de Pereda (1611–1678) *Padovai Szent Antal a gyermek Jézussal*⁵ és *Szentháromság* című műve.⁶

1 Olaj, vászon, 219 × 182 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 777.
2 Olaj, vászon, 141,5 × 109,5 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 787.
3 Olaj, vászon, 195 × 162 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 776.
4 Olaj, vászon, 246 × 173 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 795.
5 Olaj, vászon, 177 × 205 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 784.
6 Olaj, vászon, 143 × 230,5 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 789.

mindennapi vagy a szellemi életben tanúsított erényei szimbólumaiként.⁴ Mivel a téma értelmezési lehetőségei helyspecifikusak, így a múzsák utalhettek a házastársi hűségre, vagy egy arisztokrata családnak az irodalom, a tudomány, és a képzőművészet támogatása terén kifejtett mecenatúrájára egyaránt.

A téma„demokratizálódásának” egyik példáját megtaláljuk Claude de Bullion (1569–1640) kincstárnoknak a Saint-Germain-en-Laye-től délnyugatra fekvő wideville-i birtokán az 1620–1630-as években felépített Nimpheumában is. A magasrangú állami tisztviselő az itáliai mintára kialakított, grottát imitáló kerti építmény boltozatára festette meg a Parnasszust, középen a lanton játszó Apollóval, akit a múzsák zenélő alakjai vesznek körül. A freskó kompozíciója közel áll az egykor az Esterházyak tulajdonában álló festményen látható elrendezéshez, de a wideville-i alkotó kilétéről is hallgatnak a források. Mivel a megrendelő párizsi palotájának kifestésekor is a királyi festő számára adott megbízást, a szakirodalom e helyütt is Simon Vouet-ban látja a freskó készítőjét.⁵

A Parnasszus és a múzsák témájának népszerűségét mutatja, hogy Vouet és kortársai számos hasonló tárgyú megrendelést viteztek ki az 1640-es évektől kezdődően.⁶ Az Apolló vezette múzsák díszíthették egy-egy reprezentatív terem mennyezetét freskóként, illetve fára vagy vászonra festett képként, vagy beépíthették azokat a faborítású termek dekorációjába. Megjelenhettek Apolló társnőiként csoportokban, állhattak egymagukban, alkothattak több darabból álló együttest – mindegyikre található példa. Maga Vouet is több alkalommal megfestette a témát, ahogy rajta kívül a legjelesebb tanítványok, kortársak is. Álljon itt néhány, Párizsban és környékén egykor létezett vagy ma is megtalálható műre történő utalás a teljesség igénye nélkül: Charles Poëron (1609–1667) műve az hôtel de l’Arsenal mennyezetén (1645);⁷ Eustache Le Sueur (1616–1655) az hôtel Lambert-ben a Cabinet des Muses dekorációjaként (1652);⁸ Charles Le Brun (1619–1690) kompozíciója az hôtel de la Rivière-ben (1652–1653), illetve Vaux-le Vicomte-ban (1660 körül).⁹ Vouet legközelebbi tanítványa, Michel Dorigny pedig a vincennes-i kastély Pavillon de la Reine mennyezetfreskóján festette meg (1650-es évek vége; elpusztult a II. világháború során).¹⁰

A téma rendkívüli népszerűsége ellenére sem beszélhetünk egységes, bevett kánonról az egyes múzsák megjelenítésével kapcsolatban. Sok esetben attribútumaik alapján sem lehet egyértelműen megkülönböztetni őket: a tárgyak felcserélődhettek; egy múzsát több jelkép is jellemezhetett, illetve ugyanaz az attribútum többükkel is társítható volt. Ezért általában az adott műtárgy ikonográfiai programja ismeretében azonosíthatók, ahogyan ezt az hôtel Séguier könyvtárát díszítő *Apolló és a múzsák*-jelenet elemzése (→ DECORATIO 2.11) is szemlélteti.

Az egykor az Esterházyak tulajdonában álló festmény is jellegzetes képviselője azoknak a palotadekorációknak, amelyekben a megrendelő reprezentációs szándéka valamilyen mélyebb szellemi tartalommal társul. Ezért e szellemi háttér pontos ismerete nélkül nehezen határozhatók meg az egyes, attribútumok nélkül, vagy éppen több múzsa attribútumait hordozó nőalakok. Az Apolló baljára helyezett csoport tagja a vállán kék köntöst viselő, háttal ábrázolt Urania, a csillagászat megtestesítője, hiszen a fatábla szélén feltűnnek jelképei, a földgömb, valamint a szögmérővel és távolságmérő eszközökkel játszó puttók.¹¹ Viszont a négy figura közötti megfeleltetés egyáltalán nem tisztázott. A rózsaszín lepelbe öltözött, ölében lantot tartó nőalak például több múzsával is azonosítható: írástekercese révén Clio, a történetírás védelmezője, rózsakoszorúja és lantja miatt viszont Erato, a szerelmi költészet múzsája is lehet. Apolló jobbján egyrészt Castalia folyamisten megszemélyesítése, másrészt öt másik múzsa látható – azonosításuk azonban itt is kérdéses. Az előtérben könyvekre könyöklő, nemes arcvonásokkal felruházott nőalak az ábrázolási hagyományok alapján egyaránt lehet Calliope, az epikus költészet vagy Clio megszemélyesítője is. A mellette és háta mögött ábrázolt alakok attribútum nélküliek; a háttérben összekapaszkodó páros egyik tagjának kezében viszont kis fúvós hangszert vélünk felfedezni: talán ő Euterpe, a lírai költészet megszemélyesítője. Az egyes figurák azonosítása mindaddig bizonytalan marad, ameddig nem sikerül megválaszolni a megrendelőre és az ikonográfiai programra vonatkozó alapvető kérdéseket.

1 Fischer 1812: 47.
2 Creilly 1962: 155.
3 Brejon de Lavergnée 1999: 167–180.
4 Kat. Paris 1989: 105.
5 Dimier 1894: 497–506.
6 Dérens–Weil–Curiel 1998.
7 Brejon de Lavergnée–de Reyniès–Sainte Fare Garnot 1997: 100–103.
8 Mérot 1987: 260–261, 270–277.
9 Montagu 1963: 399–400, 402–405.
10 Brejon de Lavergnée 1981: 445–455, 491–502.
11 Ripa 1997: 418.

R. O.

DECORATIO 2.5
Háry Gyula: Az Országos Képtár harmadik emeleti déli középső terme, 1904*
Akvarell, papír, 376 × 302 mm
Szépművészeti Múzeum, Grafikai Osztály, ltsz. 1955–5814

* Háry Gyula (1864–1946) a 19. század végén végezte akadémiai tanulmányait a budapesti Mintarajztanodában, majd város- és tájképfestőként vált híressé a 20. század első évtizedében. Beutazta nemcsak az Osztrák–Magyar Monarchiát, de Olaszországot és az Adriai-tenger vidékét is, mindenütt gyors és pontos vonásokkal ragadva meg az elé táruló vidék jellegzetességeit, így könnyű kézzel készített akvarelljei a korabeli mindennapok kedvelt krónikásává tették. Szorgalmasan járta Budapest utcáit, éles szemmel figyelt és rajzolt, hogy vázlatkönyvének lapjai tanúskodjanak majd egy letűnt kor utolsó emlékeiről, többek között az iparosodás következtében rohamos fejlődésnek indult főváros lebontásra ítélt negyedeinek (például a Tabán) életéről. Nem véletlen tehát, hogy a századforduló e népszerű illusztrátorát kérték fel 1904-ben az Akadémia épületében elhelyezett Országos Képtár megörökítésére. A város vezetői Háry Gyulát itt is egy eltűnő jelenség dokumentálásával bízták meg, hiszen ezek voltak a gyűjtemény utolsó napjai a tudomány palotájának fedele alatt.

Az Esterházy II. Miklós (1765–1833) által alapított kiemelkedő művészeti gyűjtemény 1832-ben 1156 festményt,¹ 3500 rajzot és több mint 50 000 metszetet foglalt magában.² A lelkes műgyűjtő nem korlátozta vásárlásait kedvelt stíluskorszakára, a klasszicizmusra: kollekciójából egyedül a rokokó korszakának művei hiányoznak.³ A gyűjtemény, amely francia, itáliai, német, németalföldi és spanyol festőktől származó művekkel folyamatosan gazdagodott, 1814-től az Aloys von Kaunitz hercegtől (1774–1848) megvásárolt mariahilfi nyári palotában, tizenegy teremben került elhelyezésre, ahol az érdeklődők hetente kétszer látogathatták.⁴

A gazdag kollekció hazai köztulajdonba kerülésének gondolata már az 1810-es években többekben felmerült. Hivatalosan viszont csak az 1832–1836-os pozsonyi országgyűlésen vetették fel (Zala megye beadványaként) a gyűjtemény Pestre való áttelepítést.⁵ Esterházy III. Pál Antal herceg (1786–1866) ekkor azonban határozottan elutasította, hogy a gyűjteményt a Nemzeti Múzeuméval egyesítsék és Pestre vigyék.

A kérés aktualitását az adta, hogy az országgyűlés elfogadta Pyrker János László (1772–1847) egri érsek adományát, illetve József nádor (1776–1847) közbenjárására a Jankovich-gyűjtemény megvásárlását. Ezen két nagyobb szerzeményezés révén a Nemzeti Múzeum képtára – amely kezdetben, programszerűen, hazai jeles történelmi alakok és történeti témájú festmények gyűjtését célozta – olyan tárgyakhoz jutott, amelyek egy, az

Simon Vouet után Michel Dorigny: Apolló a Parnasszuson lanton játszik, 1640

Réz metszet, papír, 390 × 292 mm, 407 × 308 mm

Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Grafikai Gyűjtemény, ltsz. 53161

Michel Dorigny 1640-ben készített metszetei az egyedüli képi forrásai annak a mára megsemmisült, az hôtel Séguier könyvtárát dekoráló sorozatnak, amelyet Simon Vouet festett.¹ Az egykor a Louvre közelében, a rue de Grenelle-Saint-Honorén álló hôtel de Bellegarde magánpalotát Pierre Séguier (1588–1672) kancellár lakta 1634-től 1672-ben bekövetkezett haláláig. A XIII. Lajos és minisztere, Richelieu (1585–1642) bíboros, majd a régensség idején Mazarin (1602–1661) mellett magas udvari tisztséget betöltő Séguier szürke eminenciásként, a háttérből vezette a francia államigazgatást évtizedeken keresztül. A királyi pecsétek őrzőjeként irányította az udvar igazságszolgáltatással, adminisztrációval, törvénykezéssel kapcsolatos döntéseit; az egymást a hatalomban váltogató elitet között ő képviselte a folytonosságot a politikai centralizáció kiépítésekor. Művelt, sokoldalú, a művészeteket és a tudományokat támogató személyiség volt. Patrónusa volt művészeknek, valamint a művészeti és a tudományos Akadémiának, az Académie française-nek egyaránt. Házában helyt adott az intézmény üléseinek akkor, amikor annak még nem volt állandó székhelye; gazdag könyvtárhoz pedig, amely minden tudós ember előtt nyitva állt, aligha lehetett hasonlót találni a korabeli Párizsban.

A kancellár a 17. század elején épített hôtel de Bellegarde épületének 1636 és 1647 között zajló modernizálásához és kibővítéséhez megnyerte a korábban a XIII. Lajos, Richelieu és Claude de Bullion kincstárnok nagyszabású építkezéseinek (Louvre, Pavillon de Flore; hôtel de Mayenne, Párizs; hôtel de Bretonvillier, Párizs; wideville-i kastély)² dolgozó csapatot, az építész Jean Androuet du Cerceau-t (1585–1650), a szobrászati díszítések elkészítésére Jacques Sarrazint (1588/90–1660), a festészeti dekoráció megtervezésére és kivitelezésére pedig Simon Vouet-t.

A festő nem sokkal korábban tért vissza Rómából, ahol az antikvitás emlékei mellett a *cinquecento*, elsősorban Raffaello művészetét tanulmányozta, de megérintette Caravaggio (1571–1610) új divatot teremtő realista látásmódja és *tenebroso* (sötét tónusú) festésmódja is. Hazavitte magával az itáliai művészet iránti rajongása mellett a Rómában dolgozó elődök és kortársak szellemiségét, formakincsét, alkotásai ismeretét, és ezt hamarosan átültette a hazai környezetbe is, ahogyan ezt az hôtel Séguier-t részletesen leíró korabeli források is megörökítették.³ A Séguier által megrendelt bővítés során a kert teljes hosszában elnyúló, kétszintes galériaépülettel kibővített magánpalota emeletén helyezték el a bibliofil kancellár válogatott könyvtárát, ennek mennyezetét díszítette az az együttes, amelybe a Dorigny által megörökített kompozíció is tartozott.⁴

A könyvtár mellett Vouet megbízást kapott a kápolna, a dolgozószoba, valamint a magánlakosztályok, fogadótermek festészeti díszítésének elkészítésére is. A munkákban nagy műhely, számos tanítvány volt segítségére, név szerint többek között Pierre Mignard-t (1612–1695), Eustache Le Sueurt (1616–1655), Charles Le Brunt (1619–1690) említik a források. Ahogy a munka menetének leírását is: Vouet határozta meg az egyes helyiségekben ábrázolt témát; elkészítette az egyes művek vázlatait; a kivitelezés azonban a tanítványokra maradt. Már néhány éve folyt az építkezés, amikor az ifjú Michel Dorigny 1637–1638 táján csatlakozott Vouet műhelyéhez. Festőtanoncként ő nem vett részt a dekoráció kivitelezésében, ellenben a mester megbízta azzal, hogy rézmetszetes formában készítsen másolatokat az elkészült kompozíciókról.⁵

egyetemes művészet alkotásait felvonultató képtár létrehozásához is alapot szolgáltathattak. Így 1845-től a múzeumban elkülönítve kezelték a Nemzeti Képtár és az Általános Képtár műalkotásait (→ DECORATIO 11.1).⁶

Az Esterházy-gyűjtemény megszerzésének, hazai bemutatásának folyamatában fontos, ha nem is közvetlen állomásnak tekinthető, hogy a művészképzés előmozdítása érdekében másolótermet alakítottak ki a Nemzeti Múzeumban, amelynek működéséről pontos naplót vezettek.⁷ Ugyanis mind Henszlmann Imre (1813–1888), a művészettörténet terén jártas akadémiai tag, mind Pulszky Ferenc, a múzeum igazgatója az 1869 és 1894 közötti években, jelentős szerepet tulajdonított a kvalitásos műalkotások másolása révén szerzett festői gyakorlatnak. Ugyanakkor Pulszky már 1841-es akadémiai székfoglalójában óva intette a fiatal művészt, hogy „a régi műemlékeket ne szolgálilag másolja, hanem ösztönül használja hasonló nemzeti úton hasonló nagyszerűnek alkotására”.⁸ Így az Esterházy-gyűjtemény Pestre kerülésétől a Nemzeti Múzeum képtári állagának gyarapodása mellett a kibontakozóban lévő hazai képzőművészeti oktatás fellendülését is várták.

Egy újabb, a gyűjtemény megszerzése felé tett lépésként értékelhető, hogy a múzeum vezetősége egy 1861-ben megrendezendő mű- és régiségtárlat révén igyekezett az intézmény gyarapítására pénzhez jutni.⁹ A magyar főnemesi családok birtokában lévő régiségek és műtárgyak nagyszabású felvonultatása számára ugyanis már sikerült megnyerniük herceg Esterházy Pált is, aki nem csak fraknói várában lévő kincstárának darabjait, hanem bécsi képtárát is hajlandó lett volna Pestre szállíttatni. Sajnos a bemutató nem valósult meg, de a figyelmet újra a hercegi gyűjtemény felé irányította.

Ormós Zsigmond (1813–1894) művészettörténész a *Pesti Napló* 1860-as nyári számaiban jelentette meg nézeteit és szakzerű leírásait a bécsi gyűjteményről. Június 25-i cikkében azt is megemlíttette, hogy Esterházy Pál és fia, III. Miklós (1817–1894) a galériát Budára kívánja hozni és a firenzei Uffizi Tribuna-terme mintájára kialakított felülvilágítós termekben elhelyezni.¹⁰ A palota, amelyet a – magukat a mecénás Mediciekhez hasonlító – Esterházyak megálmodtak és a „magyar Uffizi”-nek szántak, végül megsem épült fel, így Kubinyi Ágostonhoz (1799–1873), a Nemzeti Múzeum igazgatójához fordultak azzal a kéréssel, hogy a képtár számára egy alkalmas, állandó helyet találjon a magyar fővárosban.¹¹ Feltehető, hogy Kubinyi, igazgatótanács tagként továbbíthatta a herceg kérését az Akadémia, vagy egyenesen az akadémiai palota építési programjának kidolgozója, Henszlmann Imre felé.

Henszlmann 1860. október 10-én mutatta be az Akadémia igazgatótanácsának az egyes tudományos osztályok igényei alapján kidolgozott építési programot, amelyben felülvilágítással ellátott képtári terek is feltűntek.¹² Ennek megfelelően, saját, a pályázatra benyújtott – Gerster Károllyal (1819–1867) és Frey Lajossal (1829–1876) közösen kidolgozott – tervében egy kilenc

A könyvtár freskói számára meghatározott ikonográfiai program a helyiség funkciójával állt összhangban. A Séguier szellemi köréhez tartozó teológus, Isaac Habert (1560 körül – 1625 körül) latin nyelvű verse szolgáltatta az alapot ahhoz a hat allegorikus kompozícióhoz, amely az emberi tudás különféle területeit vette sorra. E tudományterületek legfontosabb művei a könyvtár polcain is ott sorakoztak; az ábrázolások azonban természetesen nem tekinthetők a könyvtár mechanikus katalogizálásának, vagyis nem törekednek enciklopédikus jellegű összefoglalásra. A hat kompozíció közül négy ovális, kettő pedig nyolcszögletű mezőben tünteti fel az egyes témák allegóriáit. Az első, ovális mezőben az Olimposzon összegyűlő isteneket látjuk, amint elhatározzák, hogy az emberiség vigasztalására öt ajándékot küldenek a Földre. A következő ábrázolások ezeket a jótéteményeket – a vallást, az igazságosságot, a költészetet, az ékeesszólást, végül a tudományokat és a művészeteket – sorjazzák egymás mellett allegóriákként.

Az ovális kompozíciók sorában a harmadik az általunk vizsgált jelenet; értelmezésében Habert disztichonjának sorai segítenek. A múzsák megéneklék a nagy hősök, így Bellerophon cselekedeteit; míg a sziklás erdei tájban játszódó jelenet középpontjában vezetjük, Apolló lanton játszik; mögötte a messzeség felé repül Bellerophon szárnyas lova, Pegazus. A kompozíció alsó részét a múzsák és egy folyamistenség, a felsőt babérkoszorút hordozó, repdeső puttók töltik ki. Vouet megoldása Raffaellónak a Stanza della Segnatura híres *Parnasszus*-jelenetének ismeretére vall, bár egyes részletek, így az Apolló kezébe helyezett lant, vagy a babérkoszorút tartó szárnyas puttók arról árulkodnak, hogy Marcantonio Raimondi metszetét is felhasználta a jelenethez. Egyértelműen azonosítható az Apolló lába alatt megjelenített, a Castalia forrást szimbolizáló nőalak, viszont a jelenet többi szereplőjének a meghatározásakor zavarba kerülünk. A múzsák nem, vagy alig hordoznak az azonosításukhoz segítséget nyújtó attribútumokat, ráadásul egy hiányzik is közülük. A festő Apolló jobbán öt, míg balján mindössze három nőalakot helyezett el. A metszet bal oldali előterében a jobbában csörgődobot tartó nőalak Eratóval, a szerelmi költészet múzsájával azonosítható, míg jobb oldalon a tovasuhanó Pegazus alatt látható két, fuvalával és sípjal ábrázolt figura Euterpe, a lírai költészet, valamint Polyhymnia, a himnikus költészet múzsái. Habert szövegének a költészetre vonatkozó kizárólagos hangsúlya így nyer képi megfogalmazást, átmenetileg mellékszereplővé téve a többi művészeti ág képviselőit az ikonográfiai program diktálta szcenárió kedvéért.

- 1 Az együtttest dokumentáló sokszorosított grafikai lapokra lásd: Weigert III. 1954: No. 76–82. 484.
- 2 Nexon 1983: 150–151.
- 3 Brice 1684: 97–101 és 1752: 475; Dezallier d'Argenville 1749: 118–119.
- 4 Nexon 1983: 142–177.
- 5 Kat. Paris 1990: 53–54, 76–80, 269–274.

R. O.

DECORATIO 2.12

Hendrick van Limborch: Apolló és a múzsák (Parnasszus), 1729–1731

Olaj, tölgyfa, 61 × 83,5 cm. Jelezve jobbra lent: „HVLimborch f.”

Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, ltsz. 256

A híres Esterházy-gyűjtemény valódi megalapítása I. Fényes Miklós herceg (1714–1790) unokája, Esterházy II. Miklós nevéhez kötődik, aki élete folyamán összességében több mint 1000 festményt, 3500 rajzot és 50 000 metszetet vásárolt. A „mániákus műgyűjtő”-ként is aposztrofált herceg,¹ aki arra vágyott, hogy képtárában a legjobb festők munkái által minden stílusirányzat képviselve legyen, alapvetően mégis a klasszicizmus híve volt: Mengsért (1728–1779), Thorvaldsenért (1770–1844) és Canováért (1757–1822) rajongott – utóbbival el is készítette leánya, Leopoldina (1776–1864) szobrát.² Erről a stíluspreferenciájáról tanúskodik a talán kevésbé ismert holland klasszicizáló festő, Hendrick van Limborch (1681–1759) két képének, a *Páris ítéletének* és a *Parnasszusnak* a megvásárlása is.

A holland festészet legjelentősebb periódusát, az „arany évszázadot” követő 1700-as éveket „ezüst évszázadnak”, vagy a „gáláns időszaknak” nevezik a művészettörténetben.³ Ez az időszak ugyanis kevésbé a nagy újítások, a gényes tündöklésének kora volt. A 18. századi holland művészek inkább a már meglévő stílusokat, festői megoldásokat hagyományozták tovább, illetve formálták át a kor ízlésének megfelelően. Az egyik legnépszerűbb irányzat továbbra is a Gerard Dou (1613–1675) által kialakított, ún. finomfestői stílus követése, továbbvitele volt, amelynek főbb képviselői közé tartozott Adriaen van der Werff (1659–1722), ifj. Willem van Mieris (1662–1747), Hieronymus van der Meij (1687–1761), Nicolaes Verkolje (1673–1746) és Philip van Dyck (1683–1753). A finomfestői stílus virágzása mellett a 17. század utolsó évtizedeitől kezdve a francia klasszicizáló ízlés térhódítása figyelhető meg a holland festészetben. Gérard de Lairese (1640–1711) *Groot Schilderboek* (Nagy festőkönyv) címet viselő, 1707-ben publikált műve a korszak meghatározó teoretikus írásává vált, amely a klasszicizáló szemlélet, többek közt a *decorum* elvének jegyében íródott.

A hágai születésű Hendrick van Limborch képein – Adriaen van der Werff tanítványaként – egyszerre érvényesül a finomfestők technikája és a magasatos tárgyú történeti témáknak a klasszicizáló barokk művészekre jellemző kedvelése. Érdeklődésének irányultságát mutatja, hogy levelezést folytatott Lambert ten Kate (1674–1731) nyelvész-esztétával is, többek

teremből álló képtár szerepelt. „E kilenc helyiség roppant képtárt foglalhat magába, mint ezt a falak ritka áttörései és két szelvényük bizonyítja.”¹³ A pályázati programnak tehát már eredendően része volt egy meglehetősen nagy alapterületű kiállítótér, amelyet képek és rézmetszetek bemutatására, tárolására szántak.

Dessewffy Emil, az Akadémia elnöke hivatalosan először az 1861. március 3-án kelt levelében tájékoztatta Esterházy Pál herceget arról, hogy az akadémiai palota felépítésére összegyűlt adományok lehetővé teszik az épület belső elrendezésének végleges megtervezését. A rendkívül udvarias és diplomatikus fogalmazvány felvázolta, hogy a leendő akadémiai épületben a képzőművészet intézményei is helyet kaphatnak, köztük a herceg gazdag gyűjteménye, amely fontos szerepet töltené be a hazai képzőművészek oktatásában is. „[C]sak Főméltóságodtól függ, hogy e Palota egyszersmind a festészet számos és örökbecsű remekeit is magába foglalhassa, hogy az ízlés szépítésére és nemesítésére, szunnyadó hazai képességek ébresztésére és sardjázóknak kiképezésére ez által sikeresebben hathasson, – és mert ez így van, tehát a hazafiak ez irányban táplált reményei nem is fognak meghiúsulni. [...] A Szépművészetek terén igen sok még a teendő hazánkban. És ha erre függeszti szemeit a honbarát, reményteljes bizalommal hazájának éppen azon fiai felé kell tekintenie, kik állásuk és körülményeiknél fogva hivatva és képesítve vagynak, honfitársaikat a magasabb művelődés azon virágainak élvezhetésére is reásegíteni, mellyekkel a szépművészetek kínálkoznak és a mellyek amannak oly annyira vonzó varázsát képezik.”¹⁴

Esterházy a tervpályázat és főként a képtári helyiségek alakulását is élénk figyelemmel kísérte. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy beleegyező válaszelevelének¹⁵ megküldése előtt Bécsbe kérte a palota február 15-ig benyújtott tervpályázati anyagát.¹⁶ A képtárra vonatkozóan Dessewffyn keresztül üzent a pályaterveket benyújtott építészeknek, hogy helyiségeit a második emeletnél feljebb ne helyezték; illetve, hogy legalább egy termet, ahova a legszebb képek kerülnek, felülről kellene megvilágítani.¹⁷ A megépült palota végül a herceg és az Akadémia építési bizottságának tagjai ízléséhez legközelebb álló reneszánsz stílusban épült fel, a Képtár pedig a második emelet dunai szárnyába és a harmadik emeletre került. A második emeleten egy nyolcszögletű, felülről világított termet is kialakítottak, amely az Uffiziben a Medici-gyűjtemény számára Bernardo Buontalenti (1531–1608) által épített nyolcszögletű Tribuna-termét idézte, és amelyre utalást már Ormós Zsigmond is tett.

A herceg zárgondnokának, Palkovich Károlynak (1816–1897) 1865. augusztus 12-én kelt levele sorolta fel a hercegi család feltételeit a tartós letételre vonatkozóan. Ezek szerint a családnál maradt a tulajdon és a szabad rendelkezés joga, illetve kikötötték, hogy a képtár az „Esterházy Képcsarnok” nevet viselje.¹⁸

A kollektiót a *Vasárnapi Ujság* 1865. december 17-i tudósítása szerint „az akadémia palotája felső termeiben e hó 12-kén megnyitották s bár teljesen rendezve még nincs, néhány napig nyitva lesz a közönség szemléletére. A második emeleti folyosó

közt az aránytanról és a színek harmóniájáról. Van Limborch jövedelmét elsősorban portréfestőként szerezte a helytartói székhelyen, Hágában, így megengedhette magának, hogy ne csak megrendelésre, hanem a saját kedvtelésének eleget téve, bibliai és mitológiai témájú képeken is dolgozzon. Ezek az alkotásai, amelyek a kor megítélése szerint a legelőkelőbb festészeti műfajt képviselték, mind emelkedett témájukat, mind finomfestői kivitelezésüket tekintve kitűnően illeszkedtek a 17. század végén, 18. század elején a hágai udvarban divatosá váló ízlésvilághoz.

Szerencsés módon fennmaradt van Limborchnak az a jegyzetkönyve (*Notitie der dagelijxe schilderoeffening* [Feljegyzések a mindennapi festői gyakorlatról]), amelyet 1716. február és 1732. január között vezetett.⁴ Ebben minden festményt feltüntetett, amelyen a fenti időszakban dolgozott, és részletesen leírta azt is, hogy egy-egy alkotás megfestésével hány egész, illetve fél napot töltött el. A történeti tárgyú képek gyakran több éven keresztül készültek: volt, hogy csak részben festette meg azokat, majd hosszabb-rövidebb idő elteltével újból elővette, és folytatta a munkát.⁵ Az Esterházy II. Miklós által megvásárolt két van Limborch-mű, a *Páris ítélete* és az *Apolló és a múzsák* (*Parnasszus*) eredetileg egy négy részből álló festménysorozathoz tartoztak. A festő hagyatéki árverésének (Hága, 1759. szeptember 17.) katalógusából ismert, hogy a sorozat azonos méretű fatáblákra készült darabjai a művész tulajdonában maradtak haláláig, és az említettekén kívül a további két kép Diana és Actaeon történetének egy jelenetét, illetve az Aranykort ábrázolták. Van Limborch mind a négy festményt említette jegyzetkönyvében. Mivel azonban két Aranykort ábrázoló képet is festett (az egyiket 1718–1721 között, a másikat az 1731–32-es évek folyamán), és a művek méreteit nem tüntette fel a naplójában, ezért nem lehet biztosan eldönteni, hogy a kettő közül melyik tartozott a sorozathoz. Valószínűsíthető, hogy a korábbi, nagyobb méretű verzió az, amelyet XVI. Lajos (1754–1793) szerzett meg 1783-ban,⁶ és a későbbi *Aranykor* az a kép, amely a sorozat része, mivel van Limborch a jegyzeteiben egy *Parnasszus*-képpel összetartozó műként szerepelteti.⁷

Van Limborch festménysorozatának egyes darabjain valóban magasztos témákat jelenít meg: az Apolló által vezetett muzsikáló, táncoló múzsák kara a tökéletes harmóniát képviseli; az *Aranykor* az emberiség legszebb időszakát, a tiszta és romlatlan erkölcs mitikus korát idézi meg. Apolló testvére, Diana a harmadik kép szereplője, aki örök szüzességet (tisztaságot) fogadott; a negyedik képen Páris döntését láthatjuk, amint a szerelem istennőjének ítéli a „legszebbnek” járó almát. (Igaz, ez utóbbi döntés következményei már kevésbé magasztosak.)

A festő hagyatéki árverésén a sorozat két darabját Cornelis van Rijckevorsel (1705–1777), a Holland Köztársaság ügyvédje vette meg; a másik kettőt, amelyek nem keltek el az aukción, valamivel később szintén ő szerezte meg. A négy festmény közel húsz év elteltével került ismét kalapács alá, van Rijckevorsel gyűjteményének árverésén (Reitmulder, Hága, 1778. április 9.), ahol a Páris ítéletét és a Parnasszust ábrázoló táblákat egy amszterdami gyűjtő, Pieter Lyonet (1706–1789) vette meg, majd az ő javainak

jobb oldalán van a képtárba a bejárat, mely fölött az Eszterházy-család címere diszlik. A termék, többnyire felső világítással, képtárnak nagyon alkalmasak s Csinosan is vannak diszítve, a falak meggyiszin, a boltozatok világos festéssel. Külön-külön termekben vannak a spanyol, olasz és németalföldi iskola termékei, s e termék az akadémia palotája homlokzatának két emeletét foglalják el, melyekbe pompás szürkemárvány lépcsőzet vezet.”¹⁹ A második emeleten öt helyiségben a francia, német, hollandiai és németalföldi remekeket; a harmadik emeleten kilenc teremben pedig a hollandiai és németalföldi, itáliai és spanyol iskolák festményeit mutatták be. A mariahilfi palotához hasonlóan az Akadémia épületében is heti két nap volt látogatható a gyűjtemény.

Az ellenőrzésre kijelölt hivatal az 1866-os felülvizsgálatkor a második és harmadik emeleti gyűjteményi helyiségeknél az 1862-ben kiadott építési engedélyben foglaltakhoz képest eltéréseket talált: a Képtár válaszfalait például tűzveszélyes tartófából alakították ki, a költségek csökkentése miatt. A hivatal figyelmeztette az Akadémiát, hogy az értékes gyűjteményt fokozott tűzveszélynek teszi ki, felelőtlenül.²⁰ Ezért Eötvös József (1813–1871), az Akadémia új elnöke két víztartót és hozzájuk szivattyúkat szereltetett be 3200 forintért.²¹ Ennél komolyabb óvintézkedés nem történt. Így nem meglepő, hogy az 1869 februárjában a padlástérben kiütött tűz átterjedt a harmadik emeleti helyiségekre is. A Képtárban nem keletkezett komoly kár, azonban időszzerűvé vált a jövőbeni tüzesetek megelőzése. Szkalnitzky Antal (1836–1878) és Ybl Miklóst (1814–1891) bízták meg az eredeti vasszerkezetes válaszfalak terveinek felkutatásával, illetve pótlásával.²²

Esterházy Pál herceg halála után az örökösök adósságaik kiegyenlítése érdekében szorgalmazták úgy a kincstár, mint a képtár eladását. A hercegi javak zárgondnoksága az Akadémiához fordult, felajánlva a gyűjteményt.²³ Az intézmény azonban nem rendelkezett azokkal az anyagi alapokkal, amelyek révén a műgyűjteményt megvásárolhatta volna. A spontán kibontakozó, lelkes felajánlásokból pedig csak mintegy 1000 forint gyűlt össze.²⁴ Nyilvánvalóvá vált, hogy a vásárlás mögé a (magyar) államnak kell állnia.

A Képzőművészeti Társulat, amely működését tekintve „szomszédja” volt az Akadémia épületében a Képtárnak, 1867. április 15-én az első között fogalmazott beadványt²⁵ az országgyűlésnek, amelyben, mintegy evidensként kezelve az ügyet, felhívta a figyelmet arra, hogy a gyűjtemény meg nem szerzésével „a nemzet háromszoros áldozat árán sem volna képes ily kitűnő képtár egybegyűjtését eszközölni”. Hivatkoztak továbbá azokra az előnyökre, amelyek a képtár megvásárlásával a városra és az egész országra kihathattak: „Csupán azon fontos feladatra bátorodik a társulat a mélyen tisztelt képviselőház figyelmét felhívni, melyet a hg. Eszterházy-képtár remekművei, egy előbb-utóbb felállítandó országos képzőművészeti akadémia mellett betölteni hivatva van, mely képzőművészeti akadémiának szüksége immár napról napra érezhetőbb mérvben jelentkezik; továbbá azon közmívelődési, valamint merőben anyagi előnyökre is, melyekkel ily elsőrendű képtárnak birtoklása, az ország fővárosának, s ez által közvetve az egész országnak felvirágzását előmozdítja, számos idegennek ide vonzása, s a nemzeti tekintély és közbecsület

árverésén (1791. április 1-én Amszterdamban) újból aukcióra kerültek.⁸ Kérdés, hogy Esterházy II. Miklós mikor szerezte meg ezt a két képet, mindenesetre a gyűjteménye 1812-ben összeállított katalógusában már szerepelnek, és az Országos Képtár anyagával kerültek a budapesti Szépművészeti Múzeumba.

A sorozat Aranykort ábrázoló táblája a van Rijckevorsel-árverés után több mint kétszáz évig lappangott, és csak 1998-ban tűnt fel újra egy londoni aukción, majd azt követően rövid időn belül még kétszer kalapács alá került.⁹ A *Diana és Actaeon* kép holléte a 18. század vége óta ismeretlen.

A közönség előtt 1812-ben, Laxenburgban megnyitott Esterházy Képtárhoz készítette Joseph Fischer (1769–1822) a fent említett katalógust. Ebből tudható, hogy a kiállított anyagban a németalföldi iskola alkotásai voltak jelen a legnagyobb számban, amelyek sorában van Limborch képei ekkor a X. teremben, többek közt id. Jan Brueghel (1568–1625) paradicsomi, illetve pokolbéli jelenetei, Jan Weenix (1640–1719) egzotikus madarakat bemutató vászna, valamint különböző tájképek között nyertek elhelyezést.¹⁰

A Magyar Tudományos Akadémia 1865-ben elkészült épületét már annak szellemében tervezték, hogy a magyar tulajdonban lévő legjelentősebb képzőművészeti kollektiót, az Esterházy-gyűjteményt ott mutathassák majd be, a második és harmadik emeleten. Az Akadémián látható Esterházy (majd Országos) Képtárról 1865 és 1873 között készült katalógusok tanúsága szerint van Limborch két festménye – 18. számon az *Apolló és a múzsák*; 25. számon a *Páris ítélete* – a második emeleten, a dunai szárny közepén lévő IX. számú szobájában („Holländische und niederländische Schule/Haarlem”) nyert elhelyezést. Itt – némileg hasonlatosan a korábbi, laxenburgi elrendezéshez, Jan Weenix és id. Jan Brueghel képeivel voltak együtt, de az Akadémián ebben a szobában mutatták be az akkor még Rembrandt (1606–1669) művének tartott *Öreg rabbinust*, Aelbert Cuyp (1620–1691) *Tehenek a vízparton* című képét, valamint Jan van der Heyden (1637–1712) időskori, szobasarkot ritkaságokkal ábrázoló remekművét is. A nagyjából tíz éven keresztül változatlanul hagyott elrendezést követően van Limborch képei átkerültek az Akadémia XII. szobájába („niederländische Schule”), ahol a közönség három, akkor Adriaen van der Werffnek tulajdonított festménnyel, Daniel Vertangen (1600 körül–1681) táncoló nimfákat és szatírokat ábrázoló képével, valamint Thomas Wyck (1616–1677) *Itáliai kikötőjével* láthatta őket együtt.¹¹

Pulszky Károly 1888-ban állította össze az *Országos Képtár. A képgyűjtemény leiró lajstroma* című katalógust: a korábbiaktól eltérően ekkor már nemcsak az itáliai, németalföldi, spanyol stb. festők alkotásait különböztették meg, illetve helyezték el együtt, hanem az egyes nemzeteken belül a helyi iskolák szerint is csoportosították a képeket: így kerültek van Limborch művei az Akadémia második emeletén a VIII. teremben a „haagai festők képei” közé.¹²

Mind a *Páris ítélete*, mind az *Apolló és a múzsák* témája nagy népszerűségnek örvendett az európai festészetben az itáliai reneszánsz korától kezdve. Ehhez a népszerűséghez nagymértékben hozzájárultak a legjelentősebb mesterek, például Raffaello kompozícióit széles körben megismertető metszetek, köztük Marcantonio Raimondi 1515 körül készített lapjai a *Páris ítélete* témájú rajz, illetve a Stanza della Segnatura-ba festett, Parnasszust ábrázoló freskó után. Van Limborch is bizonyosan ismerte ezeket a metszeteket: erről tanúskodik képein Páris almát átnyújtó, vagy az egyik babérkoszorúval lebegő puttó alakjának átvétele Raffaello kompozícióiról. Ugyancsak metszetek közvetítésével ismerhette van Limborch – aki nem járt Itáliában – azt az ülő, lanton játszó Apollót ábrázoló, antik római márványszobrot,¹³ amely egyértelmű előképként szolgált a budapesti festmény ifjú Apollójának megformálásához. A szobor korabeli népszerűségét mutatja, hogy alakját, mozdulatát számos 17–18. századi képzőművészeti alkotás Apolló-ábrázolásához felhasználták (Bernard Picart [1673–1733] *Apolló és a Cumaei szibilla*;¹⁴ William Hogarth [1697–1764] *Minerva bemutatja a Muzsikát Apollónak*¹⁵).

A fiatal, atletikus termetű férfiszépségként ábrázolt Apolló van Limborch képén a művészetek isteneként és a múzsák karvezetőjeként jelenik meg. Elsőként Hésziodosz (i. e. 8. és 7. század) *Theogonia* című művében beszél kilenc múzsról, mint a művészetek és tudományok képviselőiről (míg a korábbi szerzők csak három múzsát tartottak számon). A görög mitológiában Calliope a múzsák karának legelőkelőbb és legidősebb tagja, az epikus költészet pártfogója; Clio a történetírás, Melpomene a tragédia és a gyászénekek múzsája; Thalia a komédiáé és a pásztoréneké. Urania az asztrológia és csillagászat patrónusa; Terpsichore a tánc múzsája; Erato a szerelmi költészet támogatója; Euterpe a lírai költészet és a zene; Polyhymnia pedig a vallásos és elégiaköltészet, az emlékezés múzsája. Mivel mind a múzsákat, mind attribútumaikat meglehetősen változatosan ábrázolták az antikvitástól kezdve, ezért a mai kor nézője számára egyáltalán nem tűnik egyszerűnek van Limborch képén a kilenc múzsa személyének azonosítása.¹⁶ Ebben segítségünkre lehet az Országos Képtárról 1897-ben készült gyűjteményi lajstrom, amely a korábbi katalógusokhoz képest részletes leírást is ad az Akadémián kiállított, illetve a raktáron elhelyezett művekről.¹⁷ Van Limborch *Parnasszusáról* a következőket olvashatjuk benne: „A Helikon vidékét görög templommal ábrázoló képen jobbra egy magaslaton ül Apolló, kit egy feléje röpködő Amorette megkoszorúz. Kissé meghajlik s a jobb kezében lévő pálczával előre mutat. Lábainál lant hever. Alatta a világgömbre támaszkodó Urania, ki mellett olvasó Amorette térdel, az álló Thalia, ki jobb kezében komikus álarcot tart és a

emelése által.”²⁶ A több évig húzódó döntésképtelenség miatt végül az utolsó pillanatban, mielőtt idegen kézbe került volna a gyűjtemény, 1870. december 8-án kötötték meg az adásvételi szerződést, amit a király december 14-én hagyott jóvá, és az országgyűlés²⁷ 1871-ben szentesített.²⁸

A Képtár tehát az állam tulajdonába került, de az Akadémia épületében maradt. Az utolsó anyagi áldozat, amelyet az intézmény magára vállalt a már Országos Képtár néven jegyzett gyűjteménnyel kapcsolatban, az a falak vasszerkezetének – Ybl és Szkalnitzky 1871-es tervei alapján 1874-ben megkezdődő – átalakítása volt.²⁹

A képtári helyiségek állapota ezek után nagyobb figyelmet kapott úgy a közvélemény, mint a döntéshozók részéről. 1871-ben a *Fővárosi Lapok*ban olvasható, hogy gróf Waldstein János (1809–1876) műpártoló arisztokrata³⁰ (→ SOCIETAS LITTERARIA 11) és Kratzmann Gusztáv (1812–1902), a Képtár igazgatója egyetértettek abban, hogy az Akadémia palotája egyáltalán nem felel meg a gyűjtemény számára: „a helyiség egészen szabadon áll, télen a hidegnek, nyáron a forróságnak kitéve, úgy hogy a képek, kivált a fára festettek, szembetűnőleg romlanak.”³¹ Két évvel később Trefort Ágoston akadémiai elnök Csengery Antalt (1822–1880), az Akadémia közgazdaság terén rendkívül jártas másodelnökét invitálta tanácskozásra egy új múzeum felállításának ügyében, amelyet „az országos Eszterházy kép-, kézirajz és rézmetszet-gyűjtemények tűzmentesebb elhelyezése, nem különben egy a nemzet birtokában lévő összes műczikkek befogadására alkalmas önálló épület létesítése”³² miatt tartott fontosnak.

Az 1870-es években kisebb vásárlásoknak köszönhetően nőtt a képtári állomány, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum anyagából 102 festmény átkerült az Akadémiára.³³ A folyamatosan gyarapodó kollekció kinőtte az Akadémia tereit. A hely szűkössége miatt határoztak 1896-ban a Szépművészeti Múzeum megalapításáról; 1906-ban pedig már épületének átadására is sor került. Az 1871-ben Waldstein és Kratzmann által említett méltatlan körülmények ellen azonban addig sem tett semmit sem az Akadémia, sem az állam. Így történhetett meg többek közt az is, hogy 1897-ben négy férfi fényes nappal a kiállítóteréből könnyűszerrel elvitte Bartolomé Esteban Murillo *Szent József a gyermek Jézussal* és Aert van der Neer (1603–1677) *Éjjeli tűzvész* című képét.³⁴

1 Meller 1915: 247.

2 Meller 1915: [XXXVIII]. Vályi András (1764–1801) *Magyar országnak leírása* című, 1796-tól megjelent művének első kötetére hivatkozott, amikor megemlítette, hogy az Eszterházián lévő 348 festményből II. Miklós herceg csak 23-at talált érdemesnek arra, hogy az 1802-ben vásárolt pottendorfi kastélyába átkerüljenek (Meller 1915: [XXXIV]). A metszetek közül 60-at pedig még nagyapja, Esterházy I. (Fényes) Miklós herceg vásárolt 1785-ben az Artaria műkereskedéstől (Meller 1915: [XLI]).

fekvő Melpomene, kinek kezeiben irattekercs van, képeznek festői csoportot. Középuött Polyhymniát, a hegedűn játszó Euterpét, a könyvet tartó és harsonát fúvó Cliót, a tollát mutató Calliopét láthatjuk. Balra Erato fogja Terpsichore kezét, kinek tánczát a közel levő két Amorette utánozza. A mester jelzését az előtérben jobbra az egyik kövön olvashatjuk.”

Van Limborch kissé mesterkelt, ám változatos pózokban ábrázolja Apollót és a műzsákat a Parnasszus hegyes-sziklás, fákkal tarkított vidékén. Láthatunk álló, ülő és fekvő alakokat, szemből, profilból és hátulnézetből megjelenítve. Ezek közül egyes testtartások más művein is feltűnnek, például a már említett, a Louvre-ban őrzött, Aranykort ábrázoló képén egy mezítelen fiatal nő ugyanabban a pózban áll, mint Thalia a budapesti táblán. Az amorettekkel kiegészülő társaság mozgalmas látványt nyújt, ugyanakkor harmonikusan tölti ki a képteret. A festő palettáján jelentős szerepet kap a három alapszín: a piros, a sárga és a kék, ami élénk, derűs összehatást kölcsönöz a műnek.

A mintegy negyven évig az Akadémia épületében kiállított két Esterházy-gyűjteménybeli *Parnasszus* bizonyosan inspirációs forrásul szolgált számos magyar képzőművész, többek közt Lotz Károly számára is, aki több alkalommal festett Apollót a műzsákkal ábrázoló képeket; a budapesti Operaház mennyezetén túl például az egykori Liphay-palotába 1874-ben készült vásznnán¹⁸ és egy, jelenleg a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumban őrzött művén.¹⁹

- 1 Esterházy II. Miklós gyűjtőtevékenységéről átfogó képet ad Körner 2013.
- 2 Márvány, 146 cm, Eisenstadt, Schloss Esterházy, Itsz. nélkül.
- 3 A korszak holland festészetéről: Kat. Köln–Dordrecht–Kassel 2007 és Kat. Amsterdam–London 1995: 7–17.
- 4 Van Limborch jegyzetkönyvét 1893 óta az amszterdami Rijksprentenkabinet őrzi.
- 5 Van Limborch jegyzetkönyvéről részletesen lásd: Jansen 1997.
- 6 Olaj, vászon, 64 × 84 cm, Párizs, Musée du Louvre, Inv. 1433.
- 7 Jansen 1997: 66. Willem van de Watering 1998-ban az Aranykort ábrázoló tábla felbukkanásakor részletes, a provenienciát is feltűntető elemzést írt van Limborch sorozatáról a londoni Christie’s aukciós háznak, amely levélben írt elemzés másolatát elküldték a budapesti Szépművészeti Múzeum Régi Képtárának is.
- 8 Willem van de Watering levele Rosie Seawardnak (Christie’s, London), h. n., 1998. február 24.; illetve Watering leírása a Christie’s New York-i aukciós katalógusában, vö.: 9. lábjegyzet.
- 9 Christie’s, London 1998. április 24., kat. 79, színes reprodukcióval és részletes provenienciával; Sotheby’s, London 1999. július 8., kat. 214 – nem kelt el; Christie’s, New York, 2000. május 26., színes reprodukcióval, kat. 27.
- 10 Fischer 1812.
- 11 Például: Pulszky 1888.
- 12 Limborch: *Páris itélete* (VIII. terem, 253. szám); *Apolló és a műzsák* (VIII. terem, 256. szám). Pulszky 1888: 62, 63.
- 13 Márvány, részben eredeti, 188 cm, Róma, Museo Nazionale Romano, Palazzo Altemps, Itsz. 8594.
- 14 Papír, rézkarc, 78 × 100 mm, Haarlem, Teylers Museum, inv. nr. KG 12774.
- 15 Papír, rézkarc, rézmetszet, 68 × 102 mm, London, British Museum, inv. nr. 1868, 0822.1507.
- 16 Németh István például másképpen azonosítja van Limborch képén a műzsákat, mint az alább közölt, 1897-es Országos Képtár lajstromának feltehetőleg Pulszkytól származó leírása. Kat. Budapest 2006: 54–57.
- 17 Limborch: *Páris itélete* (VIII. terem, 253. szám); *Apolló és a műzsák* (VIII. terem, 256. szám). [Pulszky Károly] 1897: 154, 156. Bár a katalógus nem tünteti fel, valószínűleg ezek a leírások is Pulszky Károlytól származnak. *Radványi Orsolya* szíves szóbeli közlése.
- 18 Árverezve: Kieselbach Galéria és Aukciósház 36. Aukció, Téli Képaució, Budapest, 2007. december 14., 207. tétel; Belvedere Galéria és Aukciósház, 2014. évi tavaszi aukció, 43. Művészeti Aukció, Budapest, 2014. március 14., 151. és 152. tétel – a pannó Bacchus és Ariadné ábrázoló párdarabjával. A képről Bellák Gábor elemzését lásd: http://kieselbach.hu/alkotas/apollo-es-a-muzsak_-1874_19672 (letöltés ideje: 2016. július 19.).
- 19 Olaj, vászon, 91 × 91 cm, Itsz. 80.109.95.

T. J.

- 3 Meller 1915: [XXXIX].
- 4 H. Eszterházi Miklós’ drága kép, réz, és kéz-rajzolat Gyűjteménye. *Tudományos Gyűjtemény*, 1817. VII. kötet, 141.
- 5 Szvoboda Dománszky 1999: 224.
- 6 Sinkó 2009: 15–24.
- 7 Veszprémi 2005: 305–306.
- 8 Pulszky 1845: 32.
- 9 Pákh Albert: Általános mű- és régiségtárlat Pesten 1861. évben. *Vasárnapi Ujság*, 1860. március 4. (7. évf. 10. sz.), 112–114.
- 10 Ormós cikkét idézi Szvoboda Dománszky 1999: 229.
- 11 Szvoboda Dománszky 1999: 229.
- 12 Henszlmann Imre: Az Akadémia palotájának eddigi története és pedig Henszlmann Imre 1860. június havában történt meghívása óta Stüler megbízatásáig. *Kritikai Lapok*, 1862. március 1. (1. évf. 1. sz.), 10–11.
- 13 A felépítendő Magyar Akadémia. Henszlmann Imre, Gerster Károly és Frey Lajos által készített építészeti tervek leírása. 1860. január 31. előtt. A forrás közlése: Kat. Budapest 1996: 95.
- 14 Dessewffy Emil levele Esterházy Pálnak, Bécs, 1861. március 3. MTA KIK KRKGy, RAL 770/1861.
- 15 Esterházy Pál levele Dessewffy Emilnek, Bécs, 1861. március 10. MTA KIK KRKGy, RAL 880/1861.
- 16 Dessewffy Emil levele Henszlmann Imrének, Pozsony, 1861. március 6. Kassa, Východoslovenské múzeum, Archiv, Itsz. 081.
- 17 Dessewffy Emil levele Henszlmann Imrének, Pozsony, 1861. március 13. Kassa, Východoslovenské múzeum, Archiv, Itsz. 081.
- 18 Paikovich Károly levele Dessewffy Emilnek, Bécs, 1865. augusztus 12. MTA KIK KRKGy, RAL 1111/1865.
- 19 *Vasárnapi Ujság*, 1865. december 17. (12. évf. 51. sz.), 652.
- 20 A tisztí főorvos és mérnöki hivatal Pesten tartott tanácsülés Jegyzőkönyvének kivonata. Pest, 1866. március 22. (3102. sz.), MTA KIK KRKGy, K 1272/74.
- 21 XXXIX. Igazgatósági ülés. 1867. március 17. *Akadémiai Értesítő / Magyar Tudomány*, 1867. március 17. (2. évf. 1. kötet), 109.
- 22 Kemény 2015: 183.
- 23 Meller 1915: 191.
- 24 Gyűjtőívek az Eszterházy Képtár megvásárlására. MTA KIK KRKGy, RAL 1400/254, 1869.
- 25 Az országos magyar képzőművészeti társulatnak az országgyűléshez, a hg. Esterházyféle képtár megváltása ügyében benyújtott kérvénye. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat évkönyve 1865–1866*. Pest: Kertész József, 1867. 185–186.
- 26 Az országos magyar képzőművészeti társulatnak az országgyűléshez, a hg. Esterházyféle képtár megváltása ügyében benyújtott kérvénye. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat évkönyve 1865–1866*. Pest: Kertész József, 1867. 186.
- 27 1871. XI. tc., amelynek fontosabb paragrafusai így hangzanak: „1. § Galanthai herczeg Eszterházy Miklós képtárának egy millió egyszázezer osztr. értékű forintot, a mellette létező kérajz- és rézmetszet-gyűjteménynek pedig kétszázezer osztr. ért. forintot, az ország részére történt megvétele helyben hagyatik. 2. § Ezen képtár ezenül »Országos képtár« nevet viselend, az ország elidegeníthetlen javai közé soroltatik, és Pest városából, mint az ország központjából, soha el nem vitethetik.” (*Ezer év törvényei*. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5477>. [letöltés ideje: 2016. július 19.]).

Michelangelo után Giorgio Ghisi: Eritreai szibilla, 1570-es évek eleje (?)
Rézmetszet, papír, 560 × 430 mm (lapméret; körbevágva). Jelezve középen lent: „MICHAEL ANGELVS INVENT ET PINXIT GEORGIVS MANTVANVS FECIT Nico Van alst formis Romae”
Felirat a táblán a szibilla alatt: „IOANES IACOBVS / DE RVBEIS FORMIS ROMAE / alla pace”; barna tintával ugyanott, az utolsó sor fölött: „ERITRAEA”
Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Grafikai Osztály, ltsz. 25149

A Mantovában született Giorgio Ghisi legkorábbi metszetei az 1524-től a Gonzagák udvari művészeként a városban tartózkodó Giulio Romano (1499 körül – 1546) műveiről készültek, 1540 körül. A sokszorosított grafika technikai sajátosságait azonban egy másik mestertől, minden bizonnyal Giovanni Battista Scultoritól (1503–1575) tanulta. Giulio Romano halála után, 1546 körül Ghisi Rómába költözött, ahol a legjelentősebb metszetkiadó, Antonio Lafreri (Antoine du Pérac Lafréry [1512 körül – 1577]) publikálta munkáit. Négy évvel később Hieronymus Cock hívására Antwerpenbe utazott és hosszú évekig ott élt és dolgozott, ám ebben az időszakban is nagyrészt itáliai művészek képeiről készített metszetszámolatokat jelentetett meg, többek között a Stanza della Segnatura falképeiről (*Athéni iskola, Disputa*), vagy Agnolo Bronzinónak (1503–1572) a ma a budapesti Szépművészeti Múzeumban őrzött, kisméretű *Pásztorok imádása* képéről. Flandriából néhány évvel később feltehetően Franciaországba ment, ekkor Párizsban és Fontainebleau-ban készített másolatokat itáliai festőtársainak műveiről, így Primaticcio – azóta megsemmisült – festményeiről és Luca Penni képeiről. Legkésőbb 1564-ben visszatért szülővárosába, és – egy rövid római tartózkodást leszámítva – haláláig ott is maradt; 1574-től elsősorban a Gonzaga-udvar számára dolgozott.¹

Giorgio Ghisi feltehetően Michelangelo 1564-es halála után készítette el a Sixtus-kápolna *Utolsó Ítélet*-falképének pontos és részletgazdag, tíz dúcából álló metszetszámolatát.² Máiig nem tisztázott azonban megnyugtatóan annak a hat darabból álló rézmetszet-sorozatnak a datálása, amely a korábbi, 1508 és 1512 között megfestett falképcikluson, a kápolna mennyezetén ábrázolt próféták és szibillák közül hármat-hármat (Jóel, Ezékiel, Jeremiás, illetve az Eritreai, Perzsiái és Delphoi szibillák) örökített meg oldalhelyes nézetben. A Perzsiái szibillát ábrázoló metszet második állapotán a sorozat első kiadójának, Nicolaus van Aelstnak (1526/1527–1613) a neve mellett az 1540-es évszám, az Ezékiel próféta második állapotán pedig a dúcokat Rómában kinyomtató Pietro Facchetti (1535/1539–1613) nevénél az 1549-es datálás olvasható.³ (Az első állapotok minden metszet esetében felirat nélküliek; a Jóel próféta esetében ekkor ráadásul a félkész dúcra készült a nyomat.) Mivel van Aelst 1540-ben még tizenéves volt, és ugyanez kilenc évvel később Facchettire is igaz, ezért legfeljebb az feltételezhető, hogy Ghisi ekkor – Rómában – készült el a dúcokkal, de azok – egy korai, felirat nélküli változat kinyomtatása után – az 1570-es évekig alkotójuknál maradtak, míg végül Facchetti kinyomtatatta azokat.⁴ Ennél is valószínűbb azonban, hogy Ghisi csak ez utóbbi időszakban, az 1570-es évek elején Mantovában készítette el az egyébként feltehetően befejezetlenül maradt sorozat hat darabját.⁵

Az Eritreai szibilláról készült metszetnek öt állapota ismert; az itt kiállított példány a III. állapotba tartozik: ezt Giovanni Giacomo De Rossi (Joannes Jacobus de Rubeis [1627–1691]) adta ki a 17. században.⁶ A metszetek eredeti dúcái is fennmaradtak.⁷

1 Mozzetti 2000.
2 Kat. New York–Saint Louis 1985: 53–57. kat. 9.
3 A Perzsiái szibillához lásd: Kat. Roma 1980: 128–129. kat. 186; Kat. New York–Saint Louis 1985: 159. kat. 47; Az Ezékiel prófétához lásd: Kat. Roma 1980: 129–130. kat. 189; Kat. New York–Saint Louis 1985: 157. kat. 46; Kat. Bassano del Grappa 1998: 73–75. kat. 14.
4 Kat. Bassano del Grappa 1998: 71–72 részletes további irodalommal a metszetsorozathoz.
5 Kat. New York–Saint Louis 1985: 164.
6 Kat. Roma 1980: 129. kat. 188; Kat. New York–Saint Louis 1985: 155. kat. 45; Kat. Bassano del Grappa 1998: 77–79. kat. 15. és fig. 40.
7 Róma, Gabinetto Nazionale delle Stampe e della Calcografia Nazionale, Calc. inv. 191–196; Kat. Roma 1980: 127–130. kat. és fig. 184b–189b.

P. D.

28 Szvoboda Dománszky 1999: 243.
29 Kemény 2015: 187–191.
30 Az Esterházy Képtár Bécsből Pestre szállításáért felelős megbízott 1865-ben.
31 *Fővárosi Lapok*, 1871. július 13. (11. évf. 158. sz.), 737.
32 Trefort Ágoston levele Csengery Antalnak, Pest, 1873. május 15. MTA KIK KRKGy, K 1273/76.
33 Szvoboda Dománszky 1999: 244.
34 *Vasárnapi Ujság*, 1897. február 10. (44. évf. 15. sz.), 234.

B. H.

Francesco Primaticcio után L. D. (Léon Davent): Minerva (a Három istennő és a kilenc múzsa sorozatból), 1543 körül
Rézkarc, rézmetszet, papír, 222 x 161 mm (lapméret, lemezhez közel körbevágva). Jelezve jobbra lent: „Bologna” / „L. D.”
Felirat balra lent: „pallas”

Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Grafikai Osztály, ltsz. 52266

A rézkarc jobb alsó sarkában olvasható „L. D.” szignatúra a rézkarc készítőjére utal, aki feltehetően az 1540-es években Fontainebleau-ban tevékenykedő és ott több metszetsorozatot is készítő Léon Davent (működött 1540–1556) személyével azonosítható.¹ A monogram fölötti „Bologna” felirat a kompozíció forrásául szolgáló mű készítőjére, az 1504-ben Bolognában született, majd 1532-től haláláig a francia királyok szolgálatában álló festőre, Francesco Primaticcióra vonatkozik.

A bő lepelbe burkolózó, antikizáló hajviselettel ábrázolt, kecses nőalak a vele szemben látható attribútumok (mellvért és nyitott könyv), valamint a rézkarc bal alsó sarkában olvasható felirat („pallas”) alapján Pallasz Athénével, illetve római mitológiaiabeli megfelelőjével, Minervával azonosítható. Az istennő jobb könyökével egy íves felületre támaszkodik, gazdagon redőződő köpenyéből csak az ölében keresztbe helyezett bal karja bújik elő. Az átlósan szerkesztett figura-kompozíció és az attribútumok a lap kétharmadát foglalják el, ezt balról ívesen hajló kettős vonal zárja le. Ez utóbbi motívum arra utal, hogy a rézkarc forrása egy lunetta vagy árkádív feletti ívmezőbe készült mű volt.

Francesco Primaticcio egyik legkorábbi jelentős fontainebleau-i munkája I. Ferenc francia király számára az ún. Galerie Basse díszítése volt 1539–1542 között, abban az időszakban tehát, amikor Rosso Fiorentinótól átvette a dekorációs munkák irányítását. A dísztermet azonban a teljes épületszárnnyal együtt a palota 18. századi átépítésekor, 1750-ben elbontották, így a belső dekoráció is teljesen elpusztult.² Mindebből ma csak a kilenc műzsát és a három istennőt (Júnó, Venus, Minerva) ábrázoló alakokat ismerjük: Primaticcio falképei a terem – talán falfülkéket lezáró – hat árkádívének oldalsó ívmezőiben párosával jelentek meg, változatos ritmikájú sorozatot alkotva. Davent tizenkét darabból álló, az eredeti kompozíciókat oldalfordított állapotban mutató rézkarcsorozata nem sokkal a falképek befejezése után, feltehetően 1543–1545 körül készült.

Davent rézkarcai hűen és részletgazdagon örökítették meg az elveszett falképek kompozícióit, de azok stílusáról sokkal többet mondanak el a bolognai festő – egy kivétellel (Erato) – fennmaradt, barna tussal lavírozott tollrajzai.³ A részletformák aprólékos kidolgozottsága, a határozottan megrajzolt kontúrvonalak és a redők plaszticitását kiemelő fény-árnyék kontrasztok következtens alkalmazása mind arra utalnak, hogy ezek a grafikák már a kartonok elkészítését közvetlenül megelőző, végleges fázist képviselik. A Pallasz Athéné alakjához készített rajznak⁴ viszont az előzménye, a *prima ideát* rögzítő vöröskréta rajz is ismert.⁵ A feltehetően férfi modell alapján készített rajzon az attribútumok még nem jelennek meg; Primaticcio itt még csak az elegánsan könyökére támaszkodó, megnyújtott arányú figurát szinte teljesen magába záró, súlyos redőkben megtörő lepel részletformáit és a tekintetét enyhén lefelé fordító arc profiljának kontúrját rögzítette. Davent rézkarcai viszont nem a fennmaradt előkészítő rajzok, hanem a freskók alapján készültek. Pallasz Athéné alakja esetében is ez magyarázza a sokszorosított grafika és Primaticcio párizsi rajza között az egyes részletekben érzékelhető különbségeket.

Primaticcio, noha Giulio Romano tanítványaként érkezett Fontainebleau-ba, ezeken a nőalakjain egyrészt Parmigianino (Francesco Mazzola [1503–1540]) gracilis figuráinak emlékét elevenítette föl, másrészt Raffaello klasszicizáló római falképeinek tanulságait közvetítette a francia udvarba. A műzsák és istennők alakjainak beállításaihoz, néhány jellegzetes részletmotívum kialakításához a római Santa Maria della Pace Chigi-kápolnájának egyébként erőteljes michelangelói hatásról tanúskodó, szibillákat ábrázoló falképét, valamint a Stanza della Segnatura *Parnasszus*-freskójának egyes alakjait használta föl.

1 Treydel 2000: 417.
2 Dimier 1900: 305–306; Zerner 2004: 115–117.
3 Párizs, Musée du Louvre, Département des Arts graphiques, inv. 8553–8562, valamint Bayonne, Musée Bonnat, inv. 1271. Dimier 1900: 431–432. kat. 39–49, 470. kat. 235; Kat. Paris 1972: 139. kat. 147–148.
4 Párizs, Musée du Louvre, Département des Arts graphiques, inv. 8562. Részletes dokumentációját lásd: <http://www.culture.gouv.fr/documentation/joconde/fr/pres.htm> (letöltés ideje: 2016. július 19.).
5 Firenze, Galleria degli Uffizi, Gabinetto dei Disegni e Stampe, 13618 F. Beguin 1982: 36. és fig. 18.

P. D.

Gévay Béla: Akademiesaal (Az Akadémia palotájának díszterme [még a seccók és az aranyozás nélkül]), 1870-es évek első fele
Sztereófénykép, 87 x 175 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, ltsz. 17096.7

Michelangelo után Cherubino Alberti: Balra forduló, ülő ifjú, 1580–1590 körül

Rézmetset, papír, 314 × 205 mm (lapméret; lemezszélhez közel körbevágva). Jelezve jobbra lent: „Michaelangelus pinxit in Vaticano”; „Cherubinus Albertus sculpsit”; „Ph[i]l[ippu]s Thomassinus exc.”

Az Esterházy-gyűjteményből; Szépművészeti Múzeum, Grafikai Osztály, ltsz. 5823

1 Barsali 1960.

2 Cherubino Alberti tanulmányrajzait a Sixtus-kápolna falképeiről lásd: Kat. Roma 1983: 44–47. kat. 6–7.

3 A metszethez lásd: Bartsch XVII. 1818: 105–106. (150); Manescalchi 2007: kat. 150. és fig. 182.

4 Tolnay 1949: 65 és fig. 391.

5 Márvány, 159 cm, Vatikán, Musei Vaticani (Museo Pio-Clementino), Sala del Torso, ltsz. 1192. Az egykor Herkulesként értelmezett szobortörredék 16. századi utóéletéhez lásd: Bober–Rubinstein 2010: 181–184, kat. 132.; Haskell–Penny 1981: 311–314, kat. 80.

A Borgo Sansepolcrobán született Cherubino Alberti (il Borgheggiano [1553–1615]) művészcsaládba tartozott: apja szobrász, két testvére pedig hozzá hasonlóan festő volt. Alberti életművének jelentős része Rómához kötődik: az 1570-es évek végétől haláláig szinte megszakítás nélkül itt dolgozott. A 16. század utolsó negyedében elsősorban az érett reneszánsz, a *maniera moderna* és a római manierizmus jelentős mestereinek (Raffaello, Michelangelo, Rosso Fiorentino, Taddeo [1529–1566] és Federico Zuccari [1539–1609]) műveiről készített metszetei tették ismertté, majd a következő évszázad elejétől jelentősebb freskódekorációs munkákat is készített.¹ Bőségesen fennmaradt rajzanyagában megtalálhatóak Michelangelónak a Sixtus-kápolnába készített falképeiről, így elsősorban az *Utolsó ítélet* figuráiról készített részlet-stúdiumai is. Ezek a ceruzarajzok szolgáltak aztán alapul az 1580-as években publikált metszeteihez is. Alberti a Sixtus-kápolna falképeiről ugyanis nemcsak olyan sokszorosított grafikákat készített, amelyeknek a témája egy nagyobb kompozicionális egység, tehát a prófétákat, szibillákat és Jézus őseit tartalmazó falszakasz volt, hanem gyakran egy-egy önállóan megjelenített alaknak, esetleg kisebb figuracsoportnak is külön metszetet szentelt. Ilyen például az *Utolsó ítélet* Keresztelő Szent Jánosáról készített, gazdag manierista keretdiszbe foglalt és „Nuda veritas” felirattal ellátott metszet, illetve ebbe a csoportba tartoznak az *ignudók* némelyikéről készített grafikák is.²

A Sixtus-kápolna mennyezetfreskjának *ignudói* az illuzionisztikusan megfestett architektúra részeként keretezik a Teremtéstörténet narratív epizódjait, de egyszersmind össze is kötik azokat az alattuk lévő alakokkal, az ótestamentumi prófétákkal és a pogány szibillákkal. A dinamikus férfiakot mindegyike más-más pózban jelenik meg, mégis alapvetően egységes rendbe illeszkednek. Az Alberti metszetén szereplő, szélfúttá hajjal ábrázolt ifjú a Sixtus-kápolna mennyezetén a Perzsiai szibilla fölött jobbra helyezkedik el; a Genézis harmadik falképét körülvevő ifjak csoportjába tartozik (1511). Az alapvetően oldalnézetből ábrázolt ülő figura bal karját maga elé emelve vállát befordítja, ezért hátradólva erőteljesen megdőbülő háta félig kifelé csavarodik, térdben behajlított bal lábát pedig erőteljesen maga alá húzza.³ Tolnay Károly (1899–1981) szerint e figura pontos kompozicionális előképe egy hellenisztikus dombormű Ariadné-alakjában ismerhető fel,⁴ de az ülve elcsavarodó felsőtest bemutatásának módja és az erőteljes háti izomzat részletgazdag érzékeltetése arra utal, hogy Michelangelo itt elsődlegesen az általa olyannyira csodált antik márványszobrot, az ún. *Belvederei torzó* (i. e. 1. század) figuráját⁵ használta fel az alak megalkotásához. Meller Péter (1923–2008) egy 1995-ben, az ELTE Művészettörténet Tanszékén tartott előadásában arra a következtetésre jutott, hogy Michelangelo mindegyik *ignudója* alapvetően erre az egy mintaképre vezethető vissza, tehát mindegyik akt ugyanannak az antik mintának egy-egy verziójaként értelmezhető.

P. D.

Ismeretlen fényképész: Az Akadémia palotájának díszterme (már a seccókkal), 1888 után

Fénykép, 188 × 147 mm, karton, 308 × 256 mm

Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, ltsz. 57.9.163

A díszterem falképekkel való dekorálásának szándékáról már a palota ünnepélyes megnyitóján, 1865. december 11-én említést tett az Akadémia alelnöke, báró Eötvös József (→ *sessio* 3.1.4).¹ A magyar művelődéstörténet fontosabb jelenetei vonultak volna fel a terem alsó és karzati szintjén, 16 mezőben. Az államiság kiépítése, a kereszténység felvétele, valamint a tudomány és művészet pártolása adta volna a főbb témaköröket; a fennmaradó félköríves mezőket jeles férfiak arcképei díszítették volna. Ennek alapján a földszint képei a következők lettek volna: a pusztaszeri gyűlés; I. Szent István (970 körül – 1038) átveszi a II. Szilveszter (Gerbert d'Aurillac [946 körül – 1003]) pápa által küldött koronát; Könyves Kálmán (1074 körül – 1116) elfoglalja az Adria partját; Mátyás (1443–1490) tudósaitól körülvéve a Corvinában; Tinódi Lantos Sebestyén (1505–1510 között – 1556) mint az egri hősök lelkesítő dalnoka; Pázmány Péter (1570–1637) és a nagyszombati egyetem alapítása; végül Bethlen Gábor (1580–1629) Enyeden mint az erdélyi magyar tanügyi és tudományos mozgalmak megindítója. A karzatra kisebb méretben olyan városok és helyek ábrázolásai kerültek volna, amelyek a hazai művelődéstörténetben kiemelt szerepet játszottak: Munkács; Szent Margit (1242–1271) kolostora a Nyulak szigetén; Visegrád Nagy Lajos (1326–1382) korában; a kassai plébániatemplom építése; Körmöcbánya mint a bányaművelés központja; Pécs mint egyetemi székhely; Brassó mint a könyvnyomdászat első befogadója; illetve Nagyszombat mint az újkori magyar tudományosság bölcsője.

A terem kifestésére és a gyűjtés szervezésére az Akadémia bizottságot állított fel, amelynek első elnöke a történetíró Horváth Mihály (1809–1878) lett.² Az ő feladata volt a terem kifestéséhez szükséges összeg gyűjtésének megszervezése is. 1871-ben, Eötvös halála után Lónyay Menyhért akadémiai elnöksége idején egy újabb bizottság állt fel, amely módosította Eötvös koncepcióját. Az újabb elképzelés a magyar művelődéstörténetben az irodalom és tudományosság fejlődéséhez kapcsolódó fontosabb személyeket csoportokban rendezve vonultatta volna fel a díszterem falain. Ezt az intézményhez jobban illeszkedő programot az 1873. május 21-én tartott ülésen fejtették ki. A jelenlévő tagok – Horváth Mihály, Ipolyi Arnold (1823–1886), Rómer Flóris (1815–1889) és Toldy Ferenc (1805–1875) – részletesen leírták a programot, illetve meghatározták a terem kifestésének kompozíciós elvét. Példaként hozták fel Raffaello *Disputáját*, a genti oltár *Adoratio agni* jelenetét; közelebbi példaként pedig Wilhelm von Kaulbach (1805–1874) a reformációt ábrázoló kompozícióját a berlini Neues Museum (építés: Friedrich August Stüler [1800–1865], 1843–1955) lépcsőházában.³ Az elképzelés szerint egy adott irodalomtörténeti korszak egy-egy jelentős történelmi személy körül csoportosuló és korabeli öltözködést viselő alakokból állt volna, a témának megfelelő háttér előtt. Nyolc képi

Lotz Károly: Akttanulmány, illetve drapéria- és fejtanulmányok, 1870-es évek első fele (?)

Ceruza, papír, 386 × 563 mm, karton, 702 × 500 mm

Felirat: „Museum plafond scientia”

Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 2361/102

A rajz, felirata alapján, a Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőházának mennyezetén feltűnő allegorikus alakok egyikéhez, a *Tudományhoz* készült előtanulmány. A beállítás azonban inkább az Akadémia dísztermének mennyezetén látható *Scientia* megszemélyesítését idézi; a múzeumi lépcsőházban ugyanis az egyébként hasonló testhelyzetben ábrázolt női alakot Lotz a térben 90 fokkal elforgatta, azaz nem oldalról, hanem frontálisan vette fel. Mindenesetre a rajz és kifejlései jól jelzik, hogy Lotz a megtalált – vagy ha úgy tetszik, részben Michelangelo Eritreai szibillájáról kölcsönzött – formákhoz vissza-visszatért az évek során.

De nemcsak egyes formákat, hanem egész képi (elbeszélő) szerkezeteket, falfestészeti sémákat is újra és újra felelevenített. A múzeumi falképeken Than Mórral együtt dolgozott; a koncepcióért Than felelt.¹ A korabeli – Raffaello vatikáni falfestményeit mintának tekintő, még a reneszánszban gyökerező – mennyezetfestészeti elméletekkel összhangban álló elgondolásának megfelelően az egységből (a középpontból), azaz a szárnyas Képzelet megszemélyesítéséből áramlik ki a Szép iránti lelkesedés, az lhletettség, a Szemlélődés és a Hagyomány, akiket két oldalról a Tudomány és az egyes Tudományágak, illetve az (ugyancsak szárnyas) Költészet és Művészetek alakjai öveznek, hogy ezek az allegorikus tartalmak az oldalfalakon a magyar história konkrét eseményeiben manifesztálódjanak.²

A múzeumi falképeknek ez a vázlatos ismertetése is jelezheti a hatást, amelyet a képi hagyománnyal összhangban álló program Lotzra gyakorolt, és amelyet következő nagy és immáron önálló közmegegyezésén, az akadémiai díszterem seccókkal való díszítésénél lényegében átvett, szinte megismételt. A mennyezetén, mintegy az Akadémia kettős hivatását absztrahálva, a világ megértésének két módját – két lehetséges episztemológiai közelítést – elvontan szimbolizáló, az okszerűségeket kutató Tudományt és az isteni inspiráltság által szárnyaló Költészetet ugyanis a lunetták fő- és mellékalakjai „magyarázzák”: az (1865-ös) akadémiai osztályok, azaz a specializálódott tudományágak; míg gyakorlóik, a honi művelődéstörténet nagy alakjai az oldalfalak hármasképein tűnnek fel, csoportozatokba rendezve.

1 Szvoboda Dománszky 1986: 139–141.

2 Szvoboda Dománszky 1986: 141–143, 167.

B. É.

egységben gondolkodtak, amelyek fő alakjai lettek volna: I. Szent István, amint átadja az *Intelmeket* fiának, Imre hercegnek (1000 után – 1031); Könyves Kálmán törvénykönyvével és ennek fordítói, kompilátorai; a vegyesházi királyok; Mátyás tudósai körében; az újabb korból Sylvester János (1504 körül – 1551 után), Pesti Gábor, Komjáti Benedek az előtérben, mellettük Tinódi Lantos Sebestyén, Balassi Bálint (1554–1594) stb.; Bessenyei György (1747–1811) és köre, illetve Révai Miklós (1750–1807) és a nyelvészek; majd Kazinczy Ferenc (1759–1831) és köre (költők és grammatikusok), illetve Kisfaludy Sándor (1772–1844) és köre Vörösmarty Mihályig (1800–1855); végül Széchenyi István (1791–1860), az Akadémia alapításával és a palota építése.

A munka azonban még ekkor sem indult meg, részben az adományok szűkössége, részben a koncepció kiforratlansága miatt.⁴ 1881 októberében egy újabb – immáron a negyedik – bizottság alakult, amelynek feladata az 1873-as program pontosítása és a rendelkezésre álló anyagi források kimutatása, valamint költségvetés készítése volt.⁵ Keleti Gusztáv (1834–1902) egy 1882. január 20-án kelt beadványában felvetette, hogy a terem díszítése és „kedvező összehatása az építészeti jellegben díszítendő falterületek harmonikus összehangolásától függ”.⁶ Megjegyezte azt is, hogy az építészeti tagozatok és elemek, valamint a mennyezet és a falak aranyozással és ornamentális kifestéssel való díszítése volna kívánatos. Javaslatát ekkor még nem fogadták el.

Keleti 1882-ben tett észrevételei nyomán 1886-ban kérte fel az Akadémia elnöke Schickedanz Albertet, hogy tervezze meg a terem egységes, keretelő díszítőfestését és adjon be erre vonatkozóan költségvetési tervezetet is. Az 1886. november 2-i ülésen⁷ pedig felkérték Lotz Károlyt, hogy készítsen vázlatokat az előre meghatározott koncepció, azaz a magyar irodalomtörténet mérgköréből. Lotz a bizottság elé terjesztette azon javaslatát, hogy nyolc különálló falkép helyett két hármast osztatú, de egységes kompozíció valósuljon meg: egy a középkori művelődés, egy az újkor témakörében. Ugyanezen az ülésen Schickedanz felterjesztését is felolvasták, amely szerint a mennyezetet kazettás mezőkre kellene osztani, a fehér gipszkariatidákat pedig tompa aranyozással ellátni. A bizottság egyetértett a dekoratív kifestéssel és az aranyozással, azonban a mennyezet átalakításába nem egyezett bele a költségek miatt. Ezt a döntést azonban, feltehetően Schickedanz érvelésének hatására, később felülrakták, úgy határozva, hogy a dekorativitás érdekében, valamint az irodalomtörténeti kompozíciók méltó kialakítása végett átalakíttatják a mennyezeti struktúrát.⁸

Lotz Károly: Akttanulmány, 1870-es évek első fele
Ceruza, kréta, papír, 225 × 278 mm, karton, 702 × 500 mm
Felirat: „K”
Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 2361/154

Lotz Károly: Akttanulmány, 1870-es évek első fele
Ceruza, papír, 358 × 269 mm, karton, 702 × 500 mm
Felirat: „Könyvtár”; „i”
Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 2361/114

A Vigadó (1864–1866) és a Nemzeti Múzeum (1874) után Than és Lotz az Egyetemi Könyvtár oszlopcsarnokos aulájának, valamint első emeleti nagytermének falfestészeti dekorációján dolgozott újra együtt, 1874 és 1876 között; Lotz az előcsarnok oldalfalain látható sgraffitókért felelt.¹ Hat íves mezőben hat antik író, illetve államférfi, filozófus – Homérosz, Hérodotosz (i. e. 484 körül – i. e. 425 körül), Arisztotelész, Szolón (i. e. 638 körül – i. e. 558 körül), Cicero (i. e. 106 – i. e. 43) és Platón – arcélét festette babérkoszorúval keretelt medalionokba, amelyeket töprengő, olvasó vagy egymással diszkusszióban lévő, ülő vagy elnyújtózó, mezítelen ifjak vesznek közre. Ezek megformálása, elrendezése és beállítása egyszerre idézi Michelangelo római Sixtus-, illetve firenzei Medici-kápolnájának (sokszorosított grafikai reprodukciók formájában elterjedt) *ignudóit* – egyben előre vetíti az akadémiai díszterem lunettái alatti ívmezőkben látható, az egyes tudományágakat megjelenítő, monokróm mellékalakokat is.

Az itt látható rajzok előtanulmányok a Könyvtár aulájában Szolón, illetve Hérodotosz mellett feltűnő egy-egy ifjúhoz. Mint ilyenek, a fentebbi példához hasonlóan ugyancsak illusztrálhatják azt, hogy a művész bevált megoldásait, kisebb változtatásokkal, újra és újra felhasználta különböző műveiben, de ezen túlmenően megvilágíthatják a 19. századi akadémikus festészet lényegét is: nagymesterek alkotásainak, formanyelvének és beállításainak, kompozícióinak olyan fokú el- (illetve ki) sajátítását (többek közt a képzőművészeti akadémiaák oktatási gyakorlata, remekművek másoltatása révén), hogy azok többé már nem másolatok vagy idézetek, hanem saját formanyelvvé vált, mintegy szabadon alakítható (dekoratív) elemek.

1 Szvoboda Dománszky 1986: 143–144, 168.

B. É.

1887-re készült el, Schickedanz tervei alapján, a díszterem belsőépítészeti dekorációja, 16. századi itáliai reneszánsz stílusban. Az ő javaslatára a bizottság Lotzot nem csupán a két történeti témájú hármaskép megfestésére, hanem a gazdag ornamentális és figurális mennyezeti kompozíciók, továbbá az ablakok feletti mezők kifestésére is alkalmazta.⁹ A hármasképek 6000 forintos díjazásán felül a festő ezekért a munkákért külön 3300 forintot kapott.¹⁰

Lotz Károly bécsi képzőművészeti tanulmányai lezárultával, tanárának, Carl Rahnak (1812– 1865) műterméből tért haza 1864-ben Magyarországra. Az 1870-es évektől fogva egyre nagyobb megbízásokat kapott. Több köz- és magánépület belső dekorációját végezte már el, amikor az 1880-as évek végén megbízták az Akadémia dísztermének kifestésével. Az allegorikus nőalakok – amelyek egyrészt a palota építésének idején fennálló, és az épület homlokzati szobrain megjelenő akadémiai osztályokat, illetve a rizalit tondóiban feltűnő Apollót/Költészetet és Minervát/Tudományt jelenítik meg –, Carl Rahl és Wilhelm von Kaulbach klasszikus akadémizmusát idézik.

1 Eötvös József: Az akadémia megnyitásakor. *Politikai Hetilap*, 1865. december 11. (1. évf. 24. sz.), 301–302.
2 I. Igazgatósági ülés. 1873. január 12. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1873 (7. évf. 1. füzet), 8.
3 A nagyterem falfestményei tárgyában a II. osztály [azaz a Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya] által kiküldött bizottság 1873. május 21-én tartott ülésének jegyzőkönyve. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888.
4 A koncepció elfogadása után állt fel egy újabb, kilenctagú bizottság, amelynek feladata a munkálatok megszervezése és a kivitelező művészek megkeresése lett volna, azonban az összegyűlt 6000 forint nem bizonyult elegendőnek a nagyszabású terv megvalósítására. Az igazgatótanács által a nagyterem díszítése tárgyában kiküldött bizottság 1873. május 24-én tartott ülésének jegyzőkönyve. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888. Az új bizottság tagjai: Haynald Lajos, Pulszky Ferenc, gróf Waldstein János, Horváth Mihály, Ipolyi Arnold, Toldy Ferenc, Keleti Gusztáv, Ligeti Antal (1823–1890) és Ybl Miklós voltak.
5 Az akadémiai nagyterem és ülésterem díszítése tárgyában kiküldött bizottság ülése. 1881. december 13. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888.
6 Keleti Gusztáv indítványa a nagyterem általános díszítésére. 1882. január 20. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888.
7 A nagyterem díszítése tárgyában kiküldött bizottság ülése. 1886. november 2. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888. (Jelenlévő tagok: Trefort Ágoston [elnök], Pulszky Ferenc, Keleti Gusztáv, Ybl Miklós, Rauscher Alajos, Fraknói Vilmos).
8 A nagyterem tárgyában kiküldött bizottság ülése. 1887. november 5. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888. (Jelenlévő tagok: Trefort Ágoston [elnök], Stoczek József, Pulszky Ferenc, Keleti Gusztáv, Henszlmann Imre, Ybl Miklós, Fraknói Vilmos).
9 A nagyterem tárgyában kiküldött bizottság ülése. 1887. november 5. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888. (Jelenlévő tagok: Trefort Ágoston [elnök], Stoczek József, Pulszky Ferenc, Keleti Gusztáv, Henszlmann Imre, Ybl Miklós, Fraknói Vilmos).
10 A nagyterem falfestményeinek bizottságának ülése. 1888. március 9. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888. (Jelenlévő tagok: gr. Andrássy Gyula, Stoczek József, Pulszky Ferenc, Keleti Gusztáv, Pulszky Károly, Rauscher Alajos, Lotz Károly, Ligeti Antal, Schickedanz Albert, Fraknói Vilmos).

B. H.

DECORATIO 3.6 **Lotz Károly: Akttanulmányok, 1870-es évek első fele**
Ceruza, fehér kréta, papír, 320 × 444 mm, karton, 702 × 500 mm
Felirat: „M”
Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 2361/103

DECORATIO 3.7 **Lotz Károly: Akttanulmány, 1860-as évek első fele**
Ceruza, papír, 328 × 405 mm, karton, 702 × 500 mm
Felirat: „Redoute”
Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 2361/118

Hogy a reneszánsz remekművek alakjai mennyire szabadon alakítható, a térben „forgatható” és különböző tartalmakkal felruházható (jelentésükben az előképektől elszakadó) formai elemekké váltak Lotz aktfestészetében – és a képzőművészeti akadémiai képzésében, az azon alapuló akadémizmus festői gyakorlatában –, azt ismét jól példázhatja egy újabb tanulmányrajz. A Vigadó elpusztult, kartonokból és olajvázlatokból ismert falképeinek egyik mezítelen ifja ugyanis jórészt a Sixtus-kápolnának a Teremtéstörténetet a Perzsiai szibilla alakjával összekötő *ignudójáról* eredeztethető (→ DECORATIO 2.15). Michelangelo mezítelen ifjának összetett és dinamikus, az egész testre kiterjedő mozgáseggyüttese azonban lényegesen leegyszerűsödött Lotz a térben szabadon forgatható, mozgást alig végző – tulajdonképpen pusztán egy emelő (kar)mozdulatot tévő –, a Vigadóba készült alakján, hogy aztán az akadémiai díszteremben a *Mennyiségtani tudományok* egyik mellékalakján teljesen elcsituljon: egy atletikus, de pusztán az eget kémlelő (és ehhez előrenyújtott karjával az égbolt atlaszát tartó) ifjú nyugalmi testhelyzetévé – egy állapottá: szemlélődéssé – redukálódjon (→ DECORATIO 3.14).

B. É.

DECORATIO 4.1 **Arany János: Kapcsos könyv. Ártatlan dacz című vers, 1865. december 11.**
179 (44 beírt) fol. autográf, toll, papír, bőrkötésű kötetben, 223 × 155 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 510, fol. 8r

Az akadémiai palota teremсорainak egy részét már eredetileg, tervezéskor is tisztviselői lakásoknak szánták (→ CONSTRUCTIO 7.9); sőt a titoknoki lakás beosztását például Szalay László (1813–1864) kívánságára módosították is.

Szalay halála után Arany János került a titoknoki pozícióba 1865 januárjában. Joggal remélhette, hogy az (elsősorban hivatali adminisztrációt jelentő) tisztséggel együtt jár a szolgálati lakás is, de megválasztása után arról értesült, hogy azt az Akadémia 1865 Szent Mihály-napjától (azaz szeptember 29-étől) egy esztendőre bérbe adta gróf Waldstein Jánosnak (1809–1876), évi 1700 forintért (azaz meglehetősen magas díj ellenében).¹ Aranynak 800 forint lakbérkiegészítést, illetve egy szerényebb lakrészt ajánlottak az Akadémia épülő bérházában.

Arany rendkívül méltatlannak érezte a helyzetet; ennek adott hangot az *Ártatlan dacz* című, az Akadémia palotája megnyitására írt versében is. A költeményt Juliska lányának (1841–1865) is elküldte, „de nehezen fogom elmondani”, áll a kísérlőlevelében.² A verset – legalábbis életében – nem akarta közzélni: „Maradjon még kéziratban. Ez a generáció rossz néven vehetné ezt a kis humort” – írta.³

Másfél évvel a palota megnyitása után sem tudta még túltenni magát az eseten; egy Lónyay Menyhértnek, az Akadémia alelnökének írt levelében újra felelevenítette a történeteket. „Úgy esett, mintha az Akadémia – vagy elnöke – mégsem tekintene Sz[alay] utódjának, mintha a kéz, mely a koszorút nyújtá, titkon töviseket csapott volna szemembe” – írta. Számára a lakás kérdése meghatározó volt; Lónyaynak úgy fogalmazott, hogyha elesne azon könnyítéstől, ami a beköltözéssel jár – azaz naponta Üllői úti lakásától az Akadémiáig kellene gyalogolnia, majd vissza –, akkor kénytelen lenne lemondani tisztéről.⁴ (Arany egyébként egészségi állapota miatt is ragaszkodhatott az akadémiai lakáshoz: reumás panaszainak enyhülését várta az egészségesebb környezettől.⁵) Lónyay 1867 márciusának végén írt levelében igazat adott Aranynak: a „szállás” őt illeti, maga részéről csak azt kívánta, hogy „abban hazánk első költője [...] számos boldog éveket tölthessen”.⁶

Hogy a téma újra felmerült Arany és a vezetőség között, az annak köszönhető, hogy Waldstein a bérleti szerződést betegségére hivatkozva 1866 szeptemberében felmondta,⁷ így a titoknoki lakás 1867 áprilisában, Szent György-nap után újra megürült. Ekkor költözhetett be az Arany család az Akadémia palotájának első emeletén lévő hivatali lakásba, amely két, az Akadémia utcára

dalmárokból, művészekből és tudósokból álló kisebb csoportokat, akik tevékenységük révén a halhatatlanok csarnokába kerültek.

A középső mező főalakja a művészet és a tudomány mecénása, Mátyás király, akit többek között az Academia Istropolitana alapítólevelét kezében tartó Vitéz János (1408 körül – 1472), Janus Pannonius (1434–1472) és Bakócz Tamás (1442–1521) vesz körül. Nemcsak magyar férfiak vonulnak fel, hanem udvarába Itáliából érkezett kiválóságok is, mint Fra Filippo Lippi (1406 körül – 1469), Bonfini (1427/1434–1503) vagy Galeotto Marzio (1427–1497).

A bal oldali mezőn Pázmány Péter alakja emelkedik ki az egyházi és történeti írók csoportjából, akik között ott találjuk Szenci Molnár Albertet (1574–1634), Károli Gáspárt (1529 körül – 1591), Dávid Ferencet (1510 körül – 1579) vagy Sylvester Jánost. A háttér loggiás erkélyén pedig Lorántffy Zsuzsanna (1600 körül – 1660) irodalmi munkássága révén szintén helyet kapott.

Az ablak felőli mező költői Zrínyi Miklós (1620–1664) (→ **SESSIO** 3.33) körül helyezkednek el. Egy török viseletben ábrázolt alak mellett II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) és Mikes Kelemen (1690–1761) áll, a lépcsőn pedig Balassi Bálint halad lefelé. A karzat-on Petrőczy Kata Szidónia (1662–1708) (→ **DECORATIO** 11.2) és Széchy Mária (1610–1679) alakja is feltűnik.

A kiválóságok csoportosításával és ábrázolásával (már a korszakban is) foglalkozó szerzők a vatikáni Stanza della Segnatura egyik festményét, Raffaello *Athéni iskoláját* említették analógiaként,² amelyen a természet- és az erkölcsfilozófia köré csoportosított személyek a festő humanista kortársainak arcvonásait viselik.

Amint a vatikáni Stanza della Segnatura festészeti programjában a mennyezeten megfestett allegorikus alakokhoz – mint a Költészet, a Filozófia, az Igazság és a Teológia megjelenítéséhez – is hozzárendelhetőek a terem félköríves kompozíciói, úgy az Akadémia dísztermének mennyezetén a Költészet és a Tudomány ábrázolásához is illeszkednek a történelmi korszakok szereplőit felvonultató jelenetek.

A Költészet allegóriája a nyugati falkép-együttes felől került elhelyezésre, a középkorban kibontakozó írásbeliségre és irodalomra utalva. I. Szent István a középpontban az *Intelmek* szerzőjeként került fő helyre. Könyves Kálmán király híres, törvénybe foglalt mondatára mutat: „De strigis, quae non sunt...” („Boszorkányokról pedig, akik nincsenek...”); mögötte Árpád-házi Szent Margit (1242–1270) és Rogerius (13. század eleje – 1266), a *Carmen miserabile* (Síralmas ének) szerzője is megjelenik. Nagy Lajos, a művészetpártoló és egyetemalapító király körül megtaláljuk a *Thuróczi-krónika* szerzőjét, Thuróczi Jánost (1435–1490), Anonymust (11. század vége – 12. század eleje) és Julianus barátot (12. század vége/13. század eleje – 1237 után) is.³

A Tudomány allegóriája pedig a keleti, a humanizmustól a 18. századig terjedő időszak nagyjait felvonultató együttes felől kapott helyet. A középrészen Mátyás trónusánál látható földgömb, palmaág, nyomdagép és az első magyar növényteni író, Beythe István (1532–1612) szerepeltetésével kívánta a festő jelezni a természettudományok éledésének korszakát.

Közvetlenebb kompozíciós előzményt nyújtott Wilhelm von Kaulbach a berlini Neues Museum lépcsőházát díszítő falképe (1842–1865).⁴ Egy hatalmas székesegyház közepén Luther Márton (1483–1546) a Biblia német fordítását tartja a feje felett, körülötte az újkor természettudósai, irodalmárai és művelt teológusai helyezkednek el külön csoportokban.

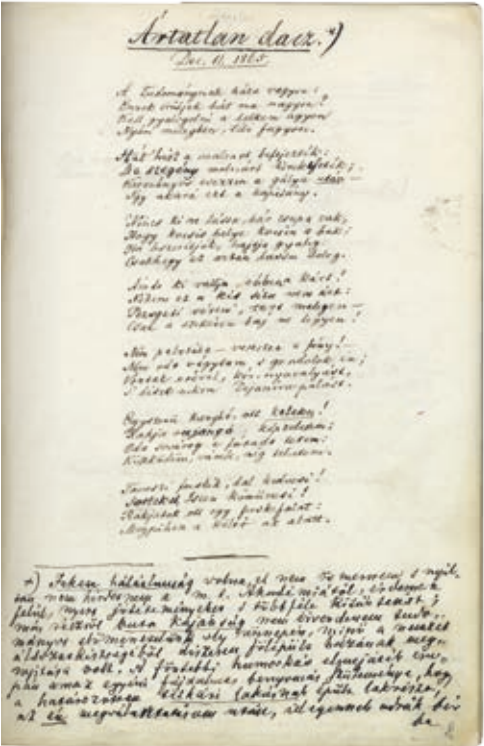
1 Bojtos 2012: 136.

2 Keleti 1910: 382; Ybl 1938: 245.

3 Kat. Budapest 2000: kat. XII-4.

4 Bojtos 2012: 150–151.

B. H.

és két, a palota udvarára néző szobából állt.⁸ 1870-ig „csekély bért” fizettek a szállásért, majd az igazgatótanács teljesen elengedte a bérleti díjat; a főtikári pozícióról való lemondás után (1879) pedig a vezetéség ingyen átengedte Aranyéknak a lakást.⁹ A család Arany Jánosné Ercsey Julianna elhunytá után (1885. február 19.) költözött ki az Akadémia palotájából.

- 1 Lakásbérleti szerződés a Magyar Tudományos Akadémia és gróf Waldstein János között. H. n. és é. n. [1865. január (?)]. MTA KIK KRKGy, RAL 1459/1865.
- 2 Arany János levele Széll Kálmánné Arany Juliskának, [Pest, 1865. december 12. körül]. Arany XVIII. 2014: 661–663.
- 3 Az *Ártatlan dacz* először a *Budapesti Szemle*ben jelent meg, 1885-ben. Arany I. 1951 [1954]: 427.
- 4 Arany János levele Lónyay Menyhértnek, Pest, [1867.] március 20. Arany XIX. 2015: 81.
- 5 Arany János levele Ercsey Sándornak, Pest, 1867. április 9. Arany XIX. 2015: 87.
- 6 Lónyay Menyhért levele Arany Jánosnak, Pest, 1867. március 23. Arany XIX. 2015: 85.
- 7 Waldstein János levele a Magyar Tudományos Akadémiának, Csicsó, 1866. szeptember 24. MTA KIK KRKGy, RAL 1459/1865.
- 8 Arany XIV. 1964: 604.
- 9 Gyulai 1885: 273.

M. B.

Lotz Károly: A Tudomány vázlata az Akadémia dísztermének mennyezeti dekorációjához, 1887–1888

Olaj, karton, 259 × 309 mm

Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály, ltsz. 1905–360

Lotz elsőként a Schickedanz Albert tervezte kazettás tükörcboltozat nyolcszögletű mezőinek kifestését végezte el. A *Vasárnapi Ujság* egy 1883-as tudósítása szerint – amely még Benczúr Gyula (1844–1920) megbízásáról számolt be – a mennyezet közepére Prometheus, két oldalára a Tudomány és a Költészet alakját tervezték; a szegélyekre pedig a leláncolt természet nyers erőinek allegóriái kerültek volna.¹ Ez a terv ilyen formában nem valósult meg, csupán a Tudományt és a Költészetet jelképező allegorikus nőalakok készültek el.

A Tudomány alakja trónuson ülve maga elé réved, egy szárnyas géniusz által fáklyával megvilágított tér felé. Kezében nyitott könyvet és íróeszközt tart. Az olajjal készült kisméretű színvázlat annak ellenére, hogy részletei kevésbé kivehetők, alkalmas lehetett arra, hogy Lotz bemutassa az Akadémia „terembizottságának” elképzeléseit és kivehető legyen illeszkedésük a már kialakított mennyezeti kazettákba.

¹ Az akadémia nagytermének falfestményei. *Vasárnapi Ujság*, 1883. december 16. (30. évf. 50. sz.), 813.

B. H.

Lotz Károly: A Költészet vázlata az Akadémia dísztermének mennyezeti dekorációjához, 1887–1888

Olaj, karton, 255 × 295 mm

Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály, ltsz. 1905–359

Az olajvázlaton a Költészet babérkoszorús, szárnyas nőalakja és a vele, a földi, köznapi valóságból az égi szférák felé repülő lélek, Psziché megjelenítése látható, Amornak a kompozíció bal oldalán alig kivehető alakjával.

A *Költészet* és a *Tudomány* kazettája a díszterem mennyezetén közrefogta egykor a magyar címert, amelyről a *Vasárnapi Ujság* 1888. május 6-i számában illusztrációt is közölt.¹ A címert a háborús károk helyreállításakor, 1953–1954 táján lefestették.

A vatikáni Stanza della Segnatura mennyezetének középső mezőjében ugyancsak (amorettek által tartott pápai) címer látható; a körülötte elhelyezett allegorikus alakok között pedig a Költészet szárnyas nőalakja is megtalálható, amely a későbbi korok számára a lírai irodalom ábrázolásának prototípusává vált; így Lotz előképévé is (→ DECORATIO 2.7). A címer a Költészet és a Tudomány (úgy is, mint a Filozófia), valamint a kardinális erények (a Bátorság, a Bölcsesség, a Mértékletesség), továbbá a Jogtudomány alakjával kellően illusztrálhatják a Stanza della Segnaturának nemcsak kompozicionális és tematikus értelemben vett döntő hatását, hanem a vatikáni terem egészének, a dekorációs együttes képi struktúrájának meghatározó jellegét is a díszterem kialakítása során (→ DECORATIO 2.6; DECORATIO 5.2–5.3).

¹ Az akadémia díszterme. *Vasárnapi Ujság*, 1888. május 6. (35. évf. 19. sz.), 305.

B. H.

A Magyar Királyi Festészeti Mesteriskola anyakönyve, 1883/1884–1911/1912

395 számozott old. nyomtatvány, toll, papír, 470 × 310 mm

Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, 11/b/2

A 18. század végétől kezdve, a 19. század folyamán a hazai művészeti élet egyik meghatározó témáját jelentette egy képzőművészeti akadémia létrehozásának az eszméje, amelyet a kortársak a nemzet kulturális fejlettségének fokmérőjeként láttak.¹

Ennek az ideának, ha nem is az első megvalósulása, de az egyik előzménye az 1871-ben alapított Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde lett.² Hivatalosan ugyan rajztanítókat képzett és külföldi akadémiai tanulmányokra készített fel, a gyakorlatban azonban alak- és drapériatanulmányokat folytattak a festészeti pályára lépni szándékozó hallgatók az intézményben, 1876-tól kezdve már a Sugárúti saját épületükben (építész: Rauscher Alajos), a Képzőművészeti Társulat (épülő) palotája mellett.³

Az intézményesülés felé vezető út egy újabb állomásának tekinthető, hogy 1880. december 4-én Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszterhez küldték át azokat az indítványokat, amelyeket a Magyar Írók és Művészek Társasága, illetve hűsz, Münchenben, Benczúr Gyula vezetése alatt tanuló magyar művésznövendék intézett az országgyűléshez egy hazai művészeti akadémia érdekében. A döntéshozó szakemberek eltérő véleményeket fogalmaztak meg az ügyben. Noha abban mindenki egyet értett, hogy egy államilag finanszírozott akadémiát kell alapítani, a Mintarajztanodával és az ott folyó alapszintű művészeti képzéssel való szervezeti és elhelyezéssel kapcsolat kérdésében már eltértek a vélemények. Voltak, akik egy önálló akadémia megalapítását szorgalmazták; mások mesteriskolák párhuzamos felállítását látták célravezetőnek, és akadtak olyanok, akik egy, a Mintarajztanodával összekapcsolt akadémia kiépítését javasolták. Végül az alapszintű művészképzés meghagyása és fejlesztése, valamint egy önálló festészeti és szobrászati akadémia létrehozása mellett foglalt állást a miniszter.⁴

Trefort felterjesztését az uralkodó 1882. szeptember 22-én hagyta jóvá. Így az 1882/1883-as tanévben nyitották meg a Mintarajztanodán kívül elhelyezett, de szervezetenként odatartozó Gyakorlati Festészeti Szakosztályt Lotz Károly vezetésével, amelynek az volt a hivatása, hogy „természetes és szükséges kapcsolatot képezzen” az alapszintű képzés és a jövőben megalakuló festészeti és szobrászati mesterműhelyek között. A festészeti Mesteriskola Benczúr Gyula vezetésével jött létre. Mivel önálló épülete még nem készült el, az intézményt az 1883/1884-es tanévben az Akadémián lévő Országos Képtár két termében helyezték el. A festő továbbá használatba kapta a díszterem melletti termet annak előszobájával együtt, portrék készítése céljából.⁵ (Itt érdemes megjegyezni, hogy Ábrányi Lajos [1849–1901] festőnek is volt az épületben műterme az 1880-as években.)⁶

Lotz Károly: A Tudomány kartonja az Akadémia dísztermének mennyezeti dekorációjához, 1887–1888

Szén, papír, 1780 × 2050 mm

Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály, ltsz. 1870

Az olajvázlattal ellentétben a nagyméretű kartonon a Tudományt jelképező nőalak és a háttérben megjelenő szfinx is jól kivehető.

A díszterem kifestésének egyik koncepciójában Ipolyi Arnold azt javasolta, hogy a történelmi alakok csoportosításánál Raffaello vatikáni *stanzáit*, köztük is a *Disputát* kell előképül venni.¹ A mennyezet allegorikus alakjainak mintáit is a Stanza della Segnatura ábrázolásain kell keresnünk. A vatikáni palota termének mennyezetén ábrázolt Filozófia alakja, aki kezében könyvet tartva a távolba réved és szfinxekkel díszített trónuson foglal helyet, előképként szolgált a későbbiekben a kétkedésen alapuló (filozófiai) gondolkodás allegorikus megjelenítéseihez, így a Lotz által ábrázolt Tudományhoz is. Az alak Keleti Gusztáv megfogalmazásában „a természet titkait jelképező sphinxszel szemben, az emberi szellemtől lelkesített nő”.²

1 A nagyterem falfestményei tárgyában a II. osztály [azaz a Bölcsészeti, társadalmi és történeti tudományok osztálya] által kiküldött bizottság 1873. május 21-én tartott ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1873. május 21. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888.
2 Keleti 1910: 390.

B. H.

A budapesti magy. kir. festészeti az 1897. tanév									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Benczúr Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
2	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
3	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
4	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
5	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
6	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
7	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
8	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
9	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
10	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés

mesteriskola növendékeinek anyakönyve									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Benczúr Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
2	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
3	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
4	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
5	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
6	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
7	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
8	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
9	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés
10	Horváth Károly	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés	festés

A Lotz-féle szakosztályban kiterjedt akttanulmányokat és kompozíciós vázlatokat készítettek a növendékek; a Benczúr-féle Mesteriskolában pedig ezen ismereteket és készségeket mélyítették el, például „aktfestő estéli” órák során. A Mesteriskola műhelyként is működött; a tanítványok ösztöndíjakban, segélyekben és hivatalos megbízásokban is részesültek, amelyek teljesítéséhez használhatták a termeket és a felszerelést.

Nők jelentkezésével senki sem számolt. A megnyíló Mesteriskolába felvételüket kérő hölgyeket így egyszerűen elutasították. Mégis, nagy számuk felvetette magasabb festészeti képzésüknek a férfiakétól elkülönült és „speciális igényeikhez” igazított megoldását.

1885. november 5-én nyílt meg a Női Festészeti Tanfolyam (később: Magyar Királyi Női Festészeti Iskola) Lotz Károly vezetésével (állítólag az Akadémia utcai szárny második emeletén⁷). A Tanfolyam keretében a fej- és alakrajzi stúdiumok mellett leginkább táj- és csendéletfestésben képezték magukat a hallgatók, és már ebből is leszűrhető, hogy képzésük színvonala, metodikája és célja jelentősen eltért a férfiakétól. Ennek ellenére az ott folyó munka pozitív szakmai értékelést kapott, noha például a termék „világítása egy festő-iskola céljaira valóban fogyatékos” volt.⁸

Furcsa módon az elhelyezésből vezették le a szervezeti hovatartozást és a képzés célját, mondván, amikor „a körülmények annak végleges és minden szempontból

Szén, papír, 1800 × 1900 mm

Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály, ltsz. 1869

A lepkeszárnyakkal ábrázolt, a lelket megtestesítő Psziché, valamint a Költészet szárnyas alakja többször felbukkan Lotz Károly oeuvre-jében, utóbbi a Raffaello Stanza della Segnatura-jának mennyezetén látható ikonográfiai hagyományt folytatva.

Lotz és Than közösen dolgoztak a Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőházának falképein az 1870-es évek első felében. A mennyezetén ábrázolt allegorikus-történeti összefoglaló része *A művészetek allegóriája*, Lotz műve. A kompozíció középső alakjában a Költészet (*Poesis*) jelenik meg, különböző művészeti ágakat jelképező nőalakokkal körbevéve. Lotz egy másik mennyezetképe, *A Génusz ihleti a Fantáziát* ugyancsak az Akadémia díszterme számára készült *Költészet* előzményeként tekinthető.

De később is több városi palota, reprezentatív épület belső dekorációján festette meg Lotz a babérkoszorús, kezében lantot tartó Költészetet (→ DECORATIO 12.3). Az Akadémia dísztermének alakját szinte teljesen megismételte a pesti Új Városháza (építész: Steindl Imre [1839–1902], 1870–1875) dísztermének mennyezetére 1880 és 1882 között festett *Művészet* alakjában.

B. H.

célirányos elhelyezését megengedik, [...] fog azon kérdés is eldölhetni, hogy vajon e tanfolyamot a mesteriskolával, vagy a mintarajziskolával lesz e lehetséges szerves összefüggésbe hozni”⁹. És ugyan a jelentkezők nagy száma miatt a Tanfolyam az 1888/1889-es tanévet már a Várkert Bazárban kezdhette meg, az alsóbb szintű képzésbe való beolvasztás felé dőlt lassan a mérleg nyelve.

A honi Szépművészeti Akadémia végül hivatalosan az 1908/1909-es tanévben állt fel, egy intézménybe fogva össze az egymásra épülő Sugárúti művészeti alaptanfolyamot és az epreskerti mesteriskolákat, valamint a Várkert Bazárbeli Női Festőiskolát. A Rajztanárképző Főiskolával együtt így egyfajta „pavilon”-rendszer keretében alkotta a kettő együtt a Képzőművészeti Főiskolát, Szinyei Merse Pál (1844–1920) vezetése alatt. A nemzeti képzőművészeti akadémiába való betagozódás mégsem jelentett kitörési pontot a nők számára: a képzésük szervezése és célja, anyagi támogatásuk továbbra is radikálisan eltért a férfiakétól. A képzési formákat az 1921/1922-es tanévtől koedukálták; ennek ellenére a nők képzőművészeti oktatásának diszkriminatív formái, kevésbé látható módon, de tovább éltek.

1 Rabinovszky 1952.

2 Történetére vonatkozóan lásd: Kat. Budapest 2002.

3 Bicskei 2002: 225–229; Bicskei 2004a: 141–143; Bicskei 2004b; Bicskei 2007a: 55–56.

4 A következő bekezdésekben tárgyalt Gyakorló Festészeti Szakosztály, a Mesteriskola, valamint a Női Festészeti Tanfolyam történetére vonatkozóan lásd: Bicskei 2007a: 58–76.

5 Divald 1917: 36.

6 „Az orsz. Képtár rendezése következtében az összes helyiségeket használatba veszik, és így kénytelen vagyok addigi műtermemet elhagyni; telyes tisztelettel kérem a tisztelt M. Tud. Akadémiát, hogy, amíg egy alkalmas atelier helyiséget találhatok, – arczképfestés céljából a díszterem mellett lévő sarok előtermet November 1-ig kegyesen engedélyezni.” Ábrányi Lajos levele az Akadémiának, Budapest, 1888. június 22. MTA KIK KRKGy, K 1273/2–100.

7 Divald 1917: 36.

8 *A vallás- és közoktatási m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése az 1886/87 évr.*

Budapest: 1887. 324.

9 *A vallás- és közoktatási m. kir. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett jelentése az 1883/84 évr.*

Budapest: 1884. 588.

B. É.

Lotz Károly: Az Akadémia dísztermében a Jog- és Államtudományok allegóriájához készült karton, 1887–1888

Szén, papír, 1900 × 2830 mm

Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály, ltsz. 1875/A

A díszterem ablakai feletti lunettákba Schickedanz Albert javaslatára az Akadémia osztályait mint a tudományágakat jelképező nőalakokat, a lunetták alatti ablakok ívmezőibe pedig a segédtudományokat megtestesítő monokróm mellékalakokat festettek Lotz Károllyal.¹

Lotz feljegyzéseit felhasználva Peregriny János (1853–1924), a Nemzeti Múzeum titkára ismertette először az ablakok feletti mezők falképeit, majd Divald Kornél 1917-es munkájában tőle vette át a leírást.² A seccókkal szemben állva, jobbról balra – tulajdonképpen a homlokzati *niche*-ekben álló allegorikus nőalakok sorrendjében – a Jog- és Államtudományok főalakja látható, az Oklevéltan és a Szónoklattan megtestesítőivel; majd a Történettudomány a Régészettel és a Filológiával. Ezt követi a Szépirodalom főalakja, a Lírai és a Drámai költészet melléalakjaival; majd a Mennyiségtani tudományok főalakja a Csillagászattal és a Földrajzzal. Végül a Természettudományok főalakja, azaz a Természettudomány jelenik meg, a hozzá kapcsolódó két alsó mezőben a Kémia és a Fizika alakjával.

A Jog- és Államtudományok főalakja bal karjára támaszkodva ül, jobbát elgondolkodva állához emeli. Mérleget; így pillant az előtte álló, mérleget és pallost tartó fiúra. E két tárgy gyakran kísérelője *Justitia* (avagy az Igazság) allegorikus megszemélyesíté- seinek. Lotz a lunetták alakjainak megformálásához ugyan a Sixtus-kápolna Michelangelo által festett szibilláit és prófétáit vette előképül, mégis a Jog- és Államtudományok megszemélyesítésének beállítása Raffaello Stanza della Segnatura-beli, a *Justitia* falmezejének tetején látható kardinális erények alakjait is idézi, mintegy kompozit formában.

1 A nagyterem díszítésének tárgyában kiküldött bizottság ülésének jegyzőkönyve, 1886. november 2. MTA KIK KRKGy, RAL 500/1888.

2 Divald 1917: 44–46.

B. H.–B. É.

Erdélyi Mór: A Kisfaludy Társaság szobája, 1900 körül

Fénykép, 223 × 283 mm, karton, 285 × 430 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézírtár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 5072/37

1836-ban Kisfaludy Károly (1788–1830) barátai a magyar irodalom támogatására megalapították a Kisfaludy Társaságot. Fénykorában, a 19. század második felében, a Társaság az irodalmi élet megkérdőjelezhetetlen irányítója volt. Vezetői között megtaláljuk a legjelentősebb írókat és irodalmárokat: Arany Jánost, Eötvös Józsefet, Kemény Zsigmondot (1814–1875), Gyulai Pált.¹

Az Akadémia és a Társaság tagsága között jelentős átfedések voltak, így a Társaság kezdettől fogva helyet kapott az Akadémia palotájában. Először egy, az Akadémia előtti térre néző emeleti terem lett az otthonuk, majd 1891-ben az első emeleti üléstermek egyikébe költöztek, amely egyben az Akadémia II. (azaz a Bölcsleleti, társadalmi és történeti tudományok) osztálya titkárnak szobájaként is szolgált. A szívességet a Társaság azzal honorálta, hogy bibliotékáját az Akadémia Könyvtárának ajándékozta.

Az 1870-es évektől nagy számban érkeztek tárgyi emlékek a Társasághoz, így elhatározták, hogy külön kézirategyűjteményt, valamint ereklyetárat alapítanak.² Ekkoriban döntötték el azt is, hogy a Társaság jeles tagjait programszerűen megfestetik vagy megformáztatják.³ A portrék a Társaság szobájában, a szobrok pedig a palota különböző termeiben kaptak helyet. A II. világháború alatt a kéziratosokat és az ereklyetárat az Akadémia pincéjében elrejtették, így azok nem szenvedtek jelentős kárt. 1952-ben a Társaság politikai nyomásra feloszlott; alapszabálya értelmében vagyona a Akadémiára szállt. A kéziratosok, valamint a tárgyi emlékek nagy része az Akadémia Könyvtárának Kézírtárába került; a festményeket és a szobrokat pedig az Akadémia épületében helyezték el.

1 A Társaság történetére összefoglalóan lásd: Kéky 1936a.

2 A Társaság ereklyetáráról összefoglalóan lásd: Kéky 1927; Kéky 1936b.

3 Bicskesi 2005.

M. B.

DECORATIO 3.14 **Lotz Károly: Az Akadémia dísztermében a Mennyiségtani tudományok allegóriájának egyik mellékalakjához készült karton, 1887–1888***
Szén, papír, 1970 × 2030 mm
Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály, ltsz. 1872/B

* A *Mennyiségtani tudományok* két mellékalakja közül az egyik a Csillagászatot testesíti meg, aki az égbolt térképével és távcsővel a kezében került megfestésre.

DECORATIO 3.15 **Lotz Károly: Az Akadémia dísztermében a Természettudományok allegóriájának egyik mellékalakjához készült karton, 1887–1888***
Szén, papír, 1900 × 2020 mm
Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály, ltsz. 1871/B

* A *Természettudományok* mellékalakjai, a Kémia és a Fizika ruhátlan ifjakként jelennek meg; előbbi könyvvel és lombikkal. Az ablakok felső, íves záródását keretelő mezőkben elhelyezett alakok Michelangelo Sixtus-kápolnájának mennyezetén látható, szintén ruhátlan, változatos testtartásban ábrázolt ifjait idézik, akik ugyancsak építészeti elemekként ható kereteken „ülnek”.

3.14

3.15

DECORATIO 7.1 **Erdélyi Mór: A Goethe-szoba, 1900 körül**
Fénykép, 224 × 284 mm, karton, 287 × 430 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 5072/38

Elischer Boldizsár ügyvéd (1818–1895) több évtizeden át gyűjtötte Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) műveinek kiadásait, a tőle származó, vagy rá vonatkozó kéziratokat és tárgyi emlékeket. Európai jelentőségű gyűjteményét unokaöccse, Elischer Gyula (1846–1909) orvos, egyetemi tanár ajánlotta fel a Magyar Tudományos Akadémiának. Az ajándékozást feltételekhez kötötte: az Akadémia rendezzen be külön Goethe-szobát a gyűjteményből; tegye nyilvánossá azt; gondoskodjon biztonságáról és gyarapodásáról; jelentessen meg katalógust a gyűjteményről.¹

Az intézmény az Akadémia utcára és a Ferencz József térre néző földszinti saroktermet jelölte ki a Goethe-gyűjtemény helyéül; a szobát könyvszekrényekkel, valamint tárlókkal rendezték be. A kollektív katalógusát Heller Ágost (1843–1902), az Akadémia Könyvtára akkori vezetője állította össze.² A Goethe-szoba 1896 májusában nyílt meg, és a fennmaradt vendégkönyv tanúsága szerint nagy látogatottságnak örvendett. Az Elischer-gyűjtemény számos eredeti Goethe-kéziratot, valamint kortársak kézirateit (köztük egy autográf Beethoven-kottát) és leveleket, korabeli metszeteket, Goethe-hez kapcsolható tárgyi emlékeket bírt. A nagyszámú nyomtatvány között megtalálható Goethe összes munkáinak húszféle kiadása és a rá vonatkozó, jelentős szakirodalom is.

Az Akadémia 1949-ben történt államosítása nyomán felszámolták a palotában kialakított emlékszobákat. A Goethe-szoba kéziratei, nyomtatott anyaga, a metszetek, a tárgyi emlékek az Akadémia Könyvtárának Kézirattárába kerültek át.³

1 R. Marth 2004: 54.
2 Heller 1896.
3 György 1963; György 1968. A Goethe-gyűjtemény katalógusa: Marth 1974.

M. B.

Ujváry Ignác: Akttanulmány, az 1880-as vagy az 1890-es évek eleje
Szén, fehér kréta, papír, 376 × 280 mm, karton, 702 × 500 mm. Jelezve jobbra lent: „Ujváry”
Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 20/57

Ujváry Ignác (1860–1927) már a budai Paedagogiumban szerzett tanítói diplomája (1882) után, amatőr képzőművészeti gyakorlattal a háta mögött köteleződött el a festészet mint életpálya mellett. Tehetségére hamar felfigyeltek: a hazai művészképzés alapintézményét jelentő Mintarajztanodába (1882 őszén történő) beiratkozása után Lotz Károly szinte azonnal, már 1883 elején a tanítványai közé fogadta, és freskófestészeti megbízatásainál segédként alkalmazta. Így Ujváry az Akadémia dísztermének freskóin, például a magyar művelődés korai századait bemutató hármasképeken is dolgozott Lotzcal¹ (továbbá a VII. és VIII. kerületi kör helyiségeinek mennyezetein, valamint a mai Andrássy úti Saxlehner-ház [építész: Cziegler Győző (1850–1905), 1884–1886] falképein). Kiállításokon aratott sikereinek köszönhetően beutazta Európát (járt Münchenben, Spanyol- és Olaszországban, sőt Afrikában is); korában jónevű, keresett festőnek számított.

Itt kiállított, datálatlan tanulmányrajza készülhetett a Lotz-féle festészeti gyakorló iskolában, vagy akár a Benczúr-féle Mesteriskolában is (amelynek az 1891/1892-es tanévtől kezdve az 1895/1896-os tanévig volt diákja); mindkettő hangsúlyt fektetett ugyanis az alak- és drapériatanulmányokra, a klasszikus nagymesterek beállításainak és kompozícióinak, formanyelvének ismeretére. A rajz maga Michelangelo Sixtus-kápolnájának egyik, grafikai kiadások révén különösen ismertté váló *ignudóját* idézi: a Perzsiai szibilla feletti egyik ifjat (→ DECORATIO 2.15).

1 Az akadémia falképei. *Fővárosi Lapok*, 1887. július 26. (24. évf. 204. sz.), 1499.

B. É.

Ismeretlen fényképész: Széchenyi íróasztala a M. Tud. Akadémia Széchenyi-múzeumában, 1905 után
Képeslap, 138 × 87 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 297/81

Széchenyi István végrendeletében kézíratos hagyatékát, műveinek kiadási jogaival együtt, legközelebbi munkatársára, Tasner Antalra (1808–1861) hagyta, hogy ezzel a Tasner családnak anyagi biztonságot nyújtson. Az Akadémia 1875-ben megvásárolta a hagyatékot a családtól, megvetve ezzel a Széchenyi-Múzeum alapjait. A következő években Széchenyi fia, Béla (1837–1918) nagy mennyiségű iratanyagot és levelet ajándékozott az Akadémiának. Így Széchenyi István hagyatékának nagyobbik része az Akadémia birtokába került.¹

Az Akadémia 1896-ban Szily Kálmán főtítkár javaslatára elhatározta, hogy alapítójával kapcsolatos dokumentumok és emléktárgyak megőrzésére emlékhelyet állít fel székházában. A dokumentumokat és relikviákat, amelyek számát magánosok és közintézmények is gyarapították, Szily és Viszota Gyula (1871–1947) történész rendezte bemutatható és kutatható gyűjteménnyé.² 1905. november 3-án az Akadémia palotájának első emeletén, az Akadémia utcára és a térre néző három sarokszobában nyílt meg a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-Múzeuma (ezek a helyiségek jelenleg az elnökség és az elnöki titkárság részei). A gyűjtemény egyszerre volt látogatható emlékhely és tudományos műhely. Külön nyomtatott vezető segítette az érdeklődőket; bővebb tárgyjegyzék a kutatókat. A Széchenyi-Múzeum vezetője, Viszota Gyula itt dolgozott forráskiadványain, amelyek közül kimagasló Széchenyi István naplójának kritikai kiadása.³

Budapest ostroma során a Múzeum szobáit találat érte; a gyűjtemény jelentős károkat szenvedett. Helyreállítását megkezdték, de az Akadémia átszervezése 1949-ben megállította a folyamatot. Az Akadémia Könyvtárának vezetője, Keresztury Dezső (1904–1996) akadémiai ereկletár létrehozását tervezte, a politika azonban őt is félreállította 1949-ben, így terve lekerült a napirendről. 1952-ben a Széchenyi-Múzeum könyvtára, illetve a festmények és metszetek egy része az Akadémia Könyvtárába került, a többi műtárgy az Akadémia különböző helyiségeiben nyert elhelyezést.⁴ A kézíratos anyagot a Kézirattárban dolgozták fel; ez az alapja az Akadémia Könyvtára Széchenyi-gyűjteményének.⁵

1 H. Boros 1967.
2 Szily–Viszota 1905.
3 Körmendy 1991: 329–331.
4 Körmendy 2004: 57–58.
5 Körmendy 1976.

M. B.

Vaskovits Erzsébet: Akttanulmány, 1897

Ceruza, papír, 358 × 258 mm, karton, 702 × 500 mm. Jelezve jobbra lent: „Vaskovits E. 1897. XI/27.”

Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 6315/8

Vaskovits Erzsébet (1867 – 1939 után) középosztálybeli családban született. Gondos nevelést kapott; az esztergomi apácnánál tanult, és magánoktatásban is részesült.¹ Idős korában összeállított életrajza szerint miniszteri különengedéllyel az 1880-as évek közepén még gimnáziumi tanulmányokat is folytatott. A magyar mellett németül és franciául beszélt.

Feltehetően otthon sajátította el a festészet alapjait, és ezek birtokában jelentkezett az 1871-ben alapított Mintarajztanoda női osztályába. 1885-től 1888-ig tanult ott, majd a Női Festészeti Tanfolyam hallgatója lett. Két év után viszont, feltehetően amiatt, hogy az intézményt a Mintarajztanodába olvasztották, és a képzés színvonala (egy rövid időre) visszaesett, kihagyott néhány évet, majd 1900-ig újra a Tanfolyam növendékeként tartották nyilván. Hosszú benn-tartózkodása, ami tipikusnak tekinthető a nőhallgatók közt, jelzi, hogy ő is azok közé tartozott, akik a képzésen és továbbképzésen túl műhelyként is használták az intézményi kereteket, megrendeléseket is teljesítve ott. Mintegy ráadásképpen rajztanítónői oklevelet is szerzett. Az újpesti állami polgári leányiskolában tanított 18 évig; onnan nyugdíjazták.

Itt kiállított műve a Tanfolyamon zajló alakrajzi tanulmányok gyakorlatát példázza. A „társadalmi illem” kérdésével összefüggésben kezdetben csak női (akt)modellt alkalmaztak az intézményben. A kis számban fennmaradt növendéki munkák – köztük az ő tanulmánya – viszont azt jelzik, hogy az 1890-es évek második felében (alsóruházatot viselő) férfimoddell is elősegítette a nők tanulmányait.² Erzsébet a képzés során magas szinten sajátította el a Lotz-féle aktfestészetet,³ de az idő előrehaladtával le is vetkőzte annak akadémizmusát. Késői művei a modernizmus különböző stílusirányzatainak hatását mutatják.

Először 1890-ben állított ki, a Tanfolyam növendékeinek munkáiból rendezett tárlaton.⁴ A századfordulótól kezdve rendszeresen szerepelt hazai bemutatókon: a millenáris kiállításon, a Nemzeti Szalon különböző tárlatain, az akvarell- és pasztellfestők műveinek felvonultatásain, a Magyar Képzőművésznők Egyesületének bemutatóin.⁵ A Művészház alapító, a Múcsarnok és a Szent György Céh rendes tagja volt. Többször járt Münchenben tanulmányok céljával, de Nagybányán is megfordult. Hivatalos elismerést, kitüntetést vagy ösztöndíjat soha nem kapott.

Az Akadémia egy, a századfordulón készült művét őrzi: Széchenyi István (1791–1860) egyik fiatalkori, 1812-es képmása az ő másolatában került a Széchenyi-Múzeumba.⁶

1 Az életére vonatkozó információkat, ha másképp nem jelzem, az Országos M. Kir. Mintarajztanoda és Rajztanárképezde, illetve az Országos M. Kir. Képzőművészeti Főiskola, illetve a Magyar Királyi Női Festészeti Iskola anyakönyveiben és minősítési lapjain (Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 11/a, illetve 11/b/3), illetve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium művészkataszterében (MTA BTK MI, Adattár, MKCs-C-I/57/386-1.) közölt adatok alapján állítottam össze.

2 Bicskei 2007a: 72–76.

3 Lásd festményét: *Kandallónál melegedő női akt*, 1899. Olaj, vászon, 146 × 106 cm, Polgár Aukciósház, 67. Karácsonyi Aukció, 2006. november 27. kat. 170.

4 *Vasárnapi Ujság*, 1890. június 22. (37. évf. 25. sz.), 409; *A Hét*, 1890. június 29. (1. évf. 26. sz.), 420; Szana Tamás: A női festőiskola kiállítása. *Pesti Napló*, 1890. június 21. (41. évf. 169. sz.) [1.].

5 MTA BTK MI, Adattár, MDK-C-I-5/9940.2252.1.

6 Vízfesték, ceruza, papír, 133 × 105 mm, jelezve jobbra középen: „Johann Ender után B. Vaskovits Erzsébet.” MTA KIK KRKGy, Széchenyi-gyűjtemény, K 300/11.

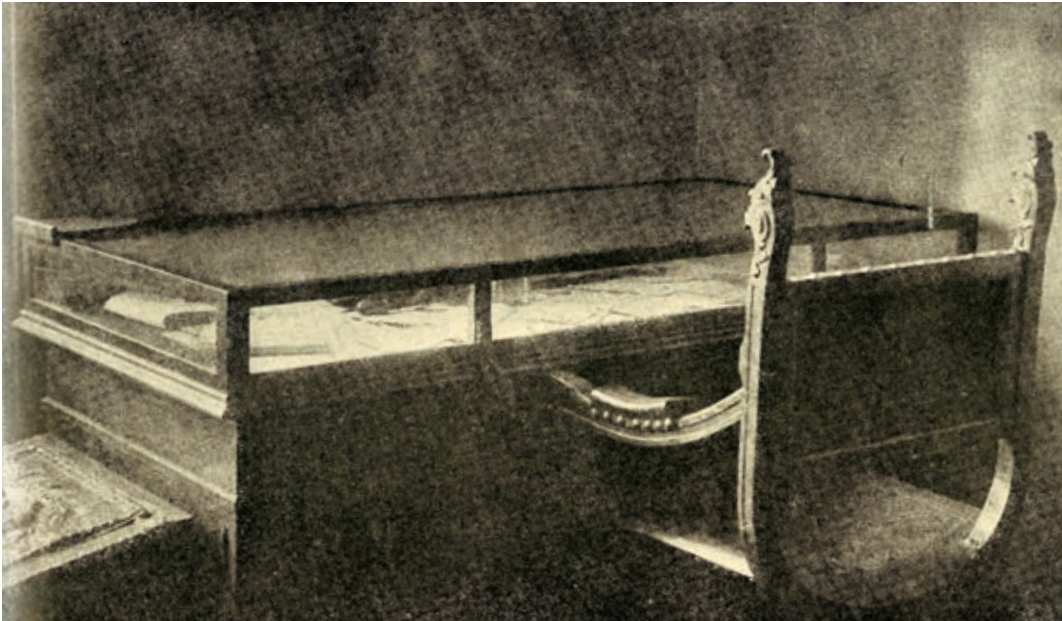
B. É.

Révész és Biró fényképészek: Mikszáth-szoba az Akadémiában. Mikszáth íróasztala és karosszéke

Megjelent: Az Érdekes Ujság, 1913. november 23. (1. évf. 3. sz.), 3.

Nyomtatott fénykép, 112 × 181 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

DECORATIO 6.2 Pákh Albert aranytolla, 1863
Aranyozott ezüst (?), 233 mm
Véset: „Pák Albertnek a Vasárnapi ujság tiz éves Szerkesztőjének elismerése jeléül a nagy-kállói Casino”
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 45

DECORATIO 6.3 Gyulai Pál aranytolla, 1862
Aranyozott ezüst (?), 252 mm
Véset: „Gyulai Pálnak emlékül / a kolozsvári ref. tanuló ifjuság 1862.”
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 44

DECORATIO 6.4 Greguss Ágost aranytolla, 1880
Aranyozott ezüst (?), 270 mm
Véset: „Dr. Greguss Ágost úrnak / tanítványai Budapest 1880 május hó 9én”
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 46

DECORATIO 9.2 Révész és Bíró fényképezsek: Mikszáth-szoba az Akadémiában. Mikszáth íróasztala melyen minden érintetlenül maradt, úgy, ahogy rajta utoljára dolgozott
Megjelent: Az Érdekes Ujság, 1913. november 23. (1. évf. 3. sz.), 1.
Nyomtatott fénykép, 117 × 185 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Mikszáth Kálmán (1847–1910) ereklyéit az író özvegye és fiai ajánlották fel az Akadémiának 1913 áprilisában, hálából, mert az Akadémia az írói jubileumát ünneplő Mikszáthot 1899-ben tiszteleti tagjává választotta. Mikszáth Kálmánné Mauks Ilona (1855–1926) még ebben az évben elküldte az emléktárgyak listáját Berzeviczy Albertnek (1853–1936), az Akadémia elnökének. Az özvegy az emlékszobát úgy kívánta berendezni, ahogyan Mikszáth dolgozószobája halála napján volt. Az Akadémiának ajándékozott emlékek között ezért külön sorolta fel az íróasztal tárgyait.

Az intézmény elfogadta a család feltételeit és vállalkozott a Mikszáth-relikviák megőrzésére és méltó elhelyezésére. A Mikszáth-szobát, amely egyben az Akadémia III. (azaz a Matematikai és természettudományok) osztálya titkárnak irodája is volt, 1914. január 16-án – az író születésnapján – nyitották meg az Akadémia palotájának első emeletén. Az ereklyéket az özvegy és fiai rendezték el. A szoba bal oldali sarkában Mikszáth íróasztala és karosszéke állt; az íróasztalon és a fal melletti tárlóban emléktárgyait helyezték el magyarázó feliratok kíséretében. Az íróasztalt úgy rendezték be, ahogy azt az író a halála előtti utolsó estéjén

Lederer Ábrahám aranytolla, 1882
Aranyozott ezüst (?), 323 mm
Véset: „Lederer Ábrahámnak, A Paedagógiai Írónak Budapesten 1882 Kartársai, Tisztelői és Tanítványai”
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 43

Kiemelkedő írók működését aranytollal honorálták különböző tisztelői körök a 19. században; az emléktárgyakat ünnepség keretében nyújtották át, így azok mára a korabeli tiszteletadások különleges formáinak dokumentumai is.

A Kisfaludy Társaság egykori gazdag ereketárából származik például Pákh Albert (1823–1865) író aranytolla, amelyet a *Vasárnapi Ujság* szerkesztéséért kapott;¹ Gyulai Pál irodalomtörténészé, költőé, íróé, a Kisfaludy Társaság elnökéé, aki 1858 és 1862 között a kolozsvári református kollégiumban a magyar és latin irodalom tanára volt (Gyulaira → **SESSIO 3.15.1**);² Greguss Ágost (1825–1882) esztétáé, egyetemi tanáré (portréja → **SOCIETAS LITTERARIA 16.7**);³ illetve Lederer Ábrahám (1827–1916) tanáré, pedagógiai íróé, akinek 1882-ben budapesti tanári működésének 25. évfordulóját ünnepelték.

1 Az aranytollat Pákh Károly (1828–1909) ajándékozta 1905-ben a Kisfaludy Társaságnak. Kivonatok a jegyzőkönyvekből. Rendes havi ülés 1905. február 22-én. A *Kisfaludy Társaság Évlapjai*, XL. kötet, 1905/1906. Budapest: Franklin, 1906. 224.
2 A tollat özv. báró Bánffy Györgyné ajándékozta 1911-ben a Kisfaludy Társaságnak. Kivonatok a társaság jegyzőkönyveiből. A *Kisfaludy Társaság Évlapjai*, XLVI. kötet, 1911/1912. Budapest: Franklin, 1912. 362–363.
3 Az aranytollat özv. Greguss Ágostné Kemény Mária (1831–1902) ajándékozta a Kisfaludy Társaságnak. A Kisfaludy Társaság 1901. május 29-i jegyzőkönyve. MTA KIK KRKGy, Ms 5776.

M. B.–B. É.

Mikszáth Kálmán tolla, 19. század vége – 20. század eleje
Bükkfa, acél, 20 cm
Balassagyarmat, Palóc Múzeum, ltsz. 82.1.44

hagyta. Külön asztalkán helyezték el Mikszáth 1890-ben elhunyt kisleányát, Jánoskának játékeit, köztük a lovat, a báránykát és a nyulat, a fiú betegségéről írt novella (1910) címszereplőit.

Az emlékszobában elhelyezett festményeket és szobrokat Divald Kornél (1872–1931) ismertette 1917-ben, az Akadémia palotáját bemutató kalauzában.¹ Az emlékszoba gyűjteményét még a következő években is gyarapították, részben az özvegy adományaival.

A relikviák a II. világháborúig maradtak az emlékszobában. Ekkor az anyagot a fővárost is sújtó légítámadások miatt összecsomagolták és biztos helyen tárolták. 1950-ben, az akadémiai emlékszobák megszüntetésekor, a kéziratokat és Mikszáth emléktárgyainak egy részét átadták az Akadémia Könyvtárának.² Az 1980-as évek elején a tárgyak nagyobb csoportját átvette a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága.

A hagyatékok sorsához tartozik, hogy 1950-ben a horpácsi kúriában található Mikszáth-kéziratokat, relikviákat és a család könyvtárát ifj. Mikszáth Kálmán (1885–1950) volt főispán „adó tartozása” miatt az állam lefoglalta, és a Pénzügyminisztérium átadta az Akadémia Könyvtárának.³ 1952-ben a műtárgyak egy részét az Akadémia, a Népművelési Minisztérium rendeletének eleget téve, átadta a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának. Az Akadémia Könyvtára Kézirattárának Mikszáth-gyűjteménye így részben az Akadémia Mikszáth-szobájának kézirataiból, részben ifj. Mikszáth Kálmán hagyatékából áll.

1 Divald 1917: 73–74.
2 Méreiné Juhász 1963: 31–35.
3 A horpácsi anyag leltára: Méreiné Juhász 1963: 21–23.

M. B.

Kisfaludy Károly tintatartója, 19. század eleje (?)*
Porcelán tinta- és porzótartó, 62 × 82 mm; a tál 182 × 235 mm, a tárgyak alján Altwien jelzés
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 81

* Fáy András (1786–1864) Kisfaludy Károly hagyatékának árverésén vette, és 1863-ban a Kisfaludy Társaságnak ajándékozta.¹

1 A Kisfaludy Társaság jegyzőkönyve, 1863. július 30. MTA KIK KRKGy, Ms 5769.

Széchenyi István tintatartója, 19. század közepe*
Aranymintával díszített porcelán, 92 × 162 × 278 mm. Alján jelzés: „Carl Knoll Carlsbad”
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tárgyak 68

* Állítólag a megszüntetett Széchenyi-Múzeum anyagából került az Akadémia Könyvtárának Kézirattárába. Egy 1955-ben készült nyilvántartás a – Szily Kálmán és Viszota Gyula által összeállított – Széchenyi-Múzeum tárgyjegyzékének 1592. számú tételével azonosította,¹ de ez nem igazolható. A tintatartó mindenesetre jól példázza a nagy emberek kultuszához nélkülözhetetlen relikviák keletkezését; a hátramaradt használati tárgyak átlényegülését.

1 Szily–Viszota 1905: 181.

Bernrieder Jánosné Széll Ilona: Vörösmarty Mihály kézíratai, levelei és egyéb emléktárgyainak jegyzéke, é. n. [1920-as évek eleje]*
36 old. autográf, toll, papír, vászonkötésben, 202 × 168 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 2/118

* Jegyzék Vörösmarty Mihály fennmaradt tárgyairól; köztük a mára már elveszett, kovácsoltvas lábakon álló porcelán tintatartójáról.

Vörösmarty Mihály: Hol állasz most, gondold meg oh tudós! ..., 1844*
4 fol. autográf, tinta, papír, 261 × 203 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 721/I fol. 78–81.

* A *Gondolatok a könyvtárban* című vers első fogalmazványa; a könyvtár az Akadémia bibliotékáját jelenti.

Egy Vörösmarty-emlékszoba létrehozásának terve 1923-ban merült fel először az Akadémián. Bernrieder Jánosné Széll Ilona (1868–1945) – a költő unokája – az elnökhöz, Berzeviczy Alberthez írt levelében felajánlotta a család tulajdonában lévő Vörösmarty-emlékeket a Magyar Tudományos Akadémiának. Fiatalon elhunyt fia szándékát kívánta megvalósítani a kéziratok, bútorok és emléktárgyak átadásával. Az ajándékozás feltételéül szabta, hogy az Akadémia külön emlékszobát hozzon létre.

Bernriederné és az Akadémia Brisits Frigyes (1890–1969) ciszter tanár, irodalomtörténész, neves Vörösmarty-kutató közreműködésével 1926-ban tisztázta a hagyaték átadásának részleteit. 1927 januárjában Bernriederné elküldte Berzeviczy Albertnek a hagyaték jegyzékét is.

Az Akadémia a palota földszintjén, a Goethe-szoba (a mai Keleti Gyűjtemény) melletti termet (ma a gépkocsiszolgálat helyisége) jelölte ki az emlékszoba céljaira. 1927 áprilisában megérkezett az Akadémiára az addig a rátóti kastélyban őrzött hagyaték. Az intézmény elvégeztette a szükséges javításokat Vörösmarty bútorain és elkészíttette a szükséges új bútorzatot is, majd 1927. június 20-án ünnepélyesen megnyitották az emlékszobát. A megnyitó beszédet Berzeviczy Albert, az Akadémia elnöke mondta el. Az ünnepségen részt vettek a költő családjának leszármazottai, az Akadémia, a Kisfaludy Társaság, a Szent István Akadémia és az egyetemek küldöttségei. A megnyitás napján az Akadémia megkoszorúzta Vörösmarty sírját a Kerepesi temetőben.

Az emlékszobában – többek között – kiállították a költő íróasztalát; karosszékét, amelyben utolsó óráit töltötte; zárt üveg-szekrényben kisebb használati tárgyait. Külön szekrényben kaptak helyet könyvei, valamint a róla szóló munkák. Kézirataival és leveleivel nyolc tárlót töltöttek meg.

Az érdeklődő közönség és a tanulóifjúság számára az emlékszoba hétfőn és csütörtökön, előzetes bejelentkezés után volt látogatható. A kutatók az Akadémia főtítkári hivatalával egyeztetve tanulmányozhatták a költő kézíratait és emléktárgyait.¹

Vételek könyve. A Magyar Tudományos Akadémia iktatókönyve, 1859–1866
147 fol. több kéz írása Arany János autográf bejegyzéseivel, toll, papír, papírkötésben, 383 x 252 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1788

Arany János halála után fia, László (1844–1898) személyesen, illetve levélben kérte a költő levelező társait, bocsásák rendelkezésére a hozzájuk intézett Arany-leveleket. Ebből a gyűjteményből válogatta azt a 472-t, amelyet két kötetben, *Arany János levelezése író-barátaival* címmel (Budapest: Ráth Mór) 1888–1889-ben tett közzé.

Arany László édesapja irodalmi jellegű levelezését az Akadémia Könyvtárának szánta. Erről tanúskodik özvegyének, Szalay Gizellának (1857–1945) Szily Kálmán (1838–1924) akadémiai főtítkárhoz 1899. március 23-án írt levele: „Boldogult férjem e levelezést az Akadémia Kézirattárának szánta, emlékül Arany Jánosra. Kérem, legyen kegyes e csomagot rendeltetési helyére juttatni, és szívesen fogadni e megemlékezést.”¹

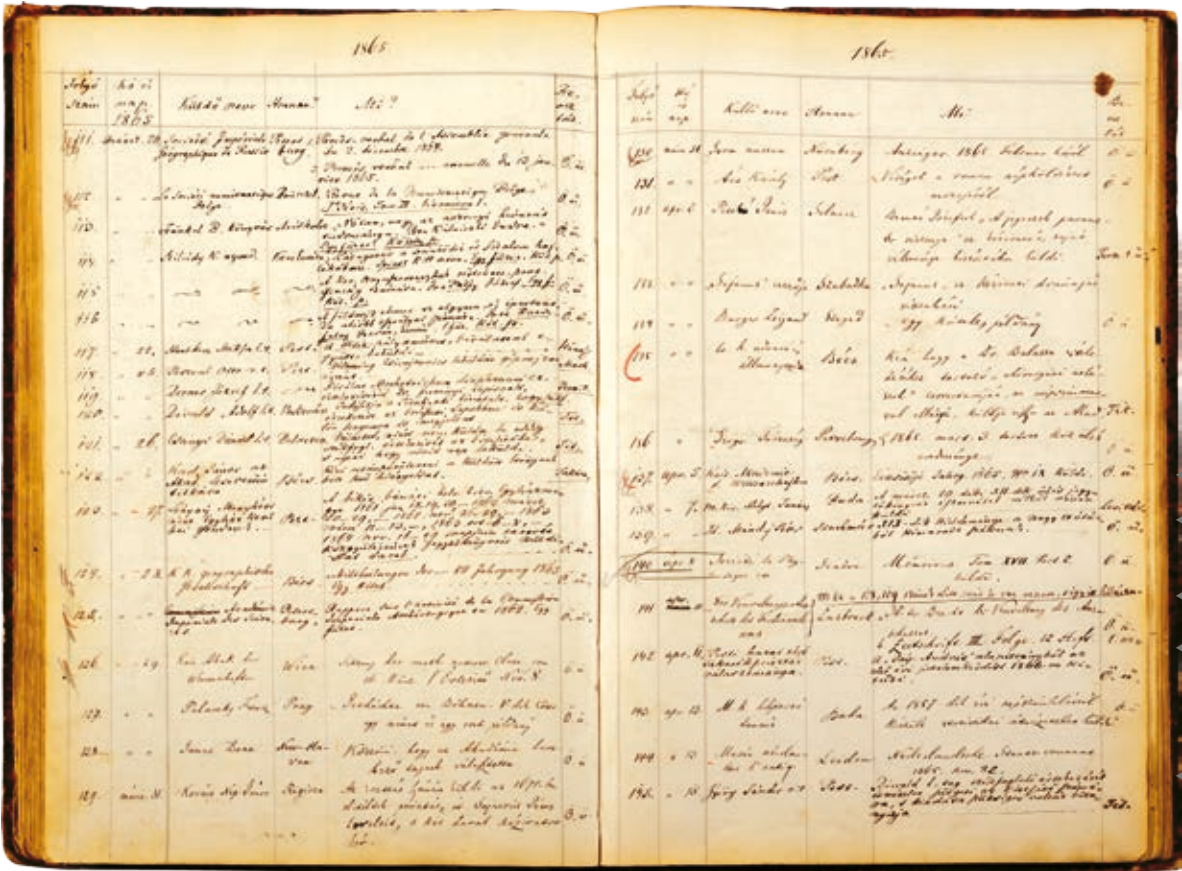
Az Akadémia Könyvtárába ekkor 1331 levél került Arany János levelezéséből. A levelek jegyzékét Jónás Károly (1853–1937) akadémiai gondnok még ugyanabban az évben közölte az *Akadémiai Értesítő*ben.

A család iratai, levelezése Arany László özvegyének birtokában maradt, aki a hagyatékot második férjével, Voinovich Gézával ([1877–1952], irodalomtörténész, az Akadémia főtítkára 1936–1949 között) a Ménesi úton lévő villájukban őrizte anélkül, hogy abba mások betekinthettek volna. Az épület a II. világháborúban bombatalálat következtében rommá lett. Így Arany János hagyatékának jelentős része feltárás nélkül pusztult el, mivel a kéziratok, illetve a levelezés feldolgozásával kizárólagosan Voinovich Géza foglalkozott. Mindössze egy, az Akadémia pincéjében elhelyezett ládája őrzött meg néhány Arany-kéziratot, köztük az Arisztophanész (i. e. 446 körül – i. e. 386 körül) vígjáték-fordítások apró betűs, ceruzáírásos első fogalmazványait, valamint a *Daliás idők* – *Toldi szerelme* fogalmazványi lapjait.

Ezek a család tulajdonából származó kéziratok és levelek képezik az Akadémia Könyvtára Kézirattárának Arany János-gyűjteményének első nagy csoportját.

A második nagy csoportba tartoznak az eredetileg a Kisfaludy Társaság gyűjteményét gazdagító kéziratok és levelek. A Társaság 1952-ben történt megszűntetése után került a Kézirattár Arany-hagyatékába a *Kapcsos* könyv, valamint a Társaság pályázataira érkezett első, jelentős Arany-művek: *Az elveszett alkotmány* és a *Toldi* idegen kezekkel másolt pályázati példányai, valamint a velük kapcsolatos iratok, bírálatok.

A Kézirattár Arany-anyagának harmadik csoportja további ajándékozásokból, vásárlásokból származik. Ezek közül a legtekintélyesebb beszerzést az 1939-ben, Ernst Lajos (1872–1937) gyűjteményéből vásárolt kéziratok jelentik.²

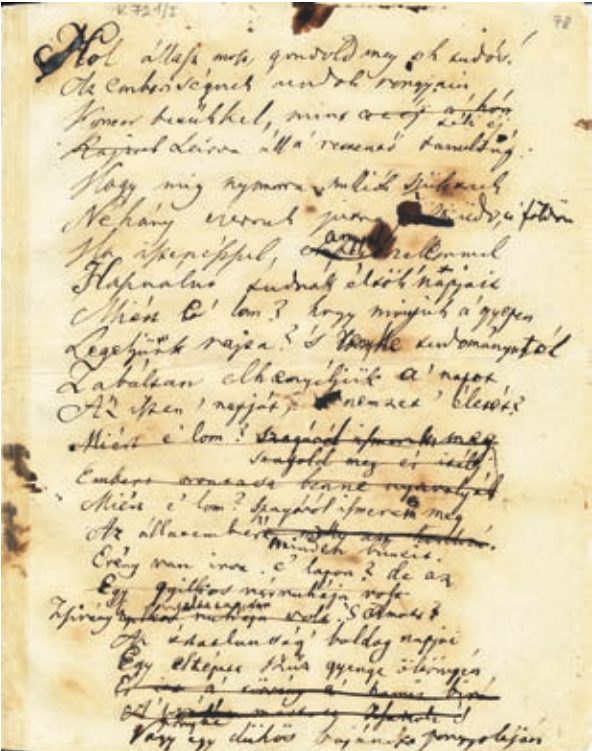
Az emlékszobáról az első tudósítás Brisits Frigyesztől jelent meg az *Irodalomtörténet* című folyóirat 1928. évi 1–2. számában.³ A tanulmány ismertette Vörösmarty Mihály felbecsülhetetlen értékű kéziratok hagyatékát; részletesen felsorolta a költő tárgyi emlékeit, az Akadémiának átadott bútorait; de könyveiről éppen csak említést tett.⁴ Brisits még 1928-ban részletes katalógusban tette közzé Vörösmarty Mihály kézíratainak jegyzékét is.⁴

Az emlékszobaként használt helyiség Budapest ostroma idején megsérült. A kéziratokat, a tárgyi emlékeket és Vörösmarty könyvtárának darabjait azonban már korábban biztonságba helyezték, így azok átvészelték a háborút.

Az átszervezett, államosított Akadémia 1950-ben megszüntette a múzeumként kezelt emlékszobákat. Mivel a Vörösmarty-emlékszoba kéziratgyűjteménye addig is az Akadémia Könyvtárának állományába és gondozásába tartozott, a kéziratokat, a költő könyvtárát és a tárgyi emlékek egy részét átadták az Akadémia Könyvtára Kézirattárának.⁵ 1953-ban a kápolnásnyéki Vörösmarty-emlékszoba számára a Petőfi Irodalmi Múzeum több emléktárgyat átvett.

1 Körmeny 2004: 57–62.
2 Brisits 1928a.
3 Vörösmarty Mihály könyvtárát ismerteti Csapodi 1956: 68–69.
4 Brisits 1928b.
5 A hagyaték katalógusa: F. Csanak 1967.

M. B.

A negyedik csoportot Arany János akadémiai hivatali iratai alkotják. Titkárként, majd főtítkárként, 1865-től lemondásáig, 1877-ig vezette az intézmény adminisztrációját. A legtöbb beérkező iratra, levélre maga fogalmazta meg a választ: a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézírtattárhoz tartozó Régi Akadémiai Levéltár (RAL) fondjában több ezer, az ő kezétől származó válasszfogalmazvány található. Sőt a levelezés iktatását is maga végezte. Pontosságáról és ügyszeretéről tanúskodnak az akadémiai iratok iktatókönyveinek oldalai: 1865. március 27-i bejegyzése szerint, Lónyay Menyhért egyházkerületi gondnokként küldte el az Akadémiának a békés-bánáti református egyházmegye 1861 és 1864 közötti közgyűléseinek jegyzőkönyveit. 1865. június 5-én azt róttá be a kötetbe, hogy Dessewffy elnök hivatalosan értesítette őt titoknokként, hogy Pestre jövételekor összes ülést fog tartani. 1865. október 5-én pedig a nürnbergi Germanisches Museumnak azt a levelét iktatta be, amelyben közlik, hogy elküldték az Akadémiának az *Anzeiger für die Kunde der deutschen Vorzeit* 1865. évi 8. számát.

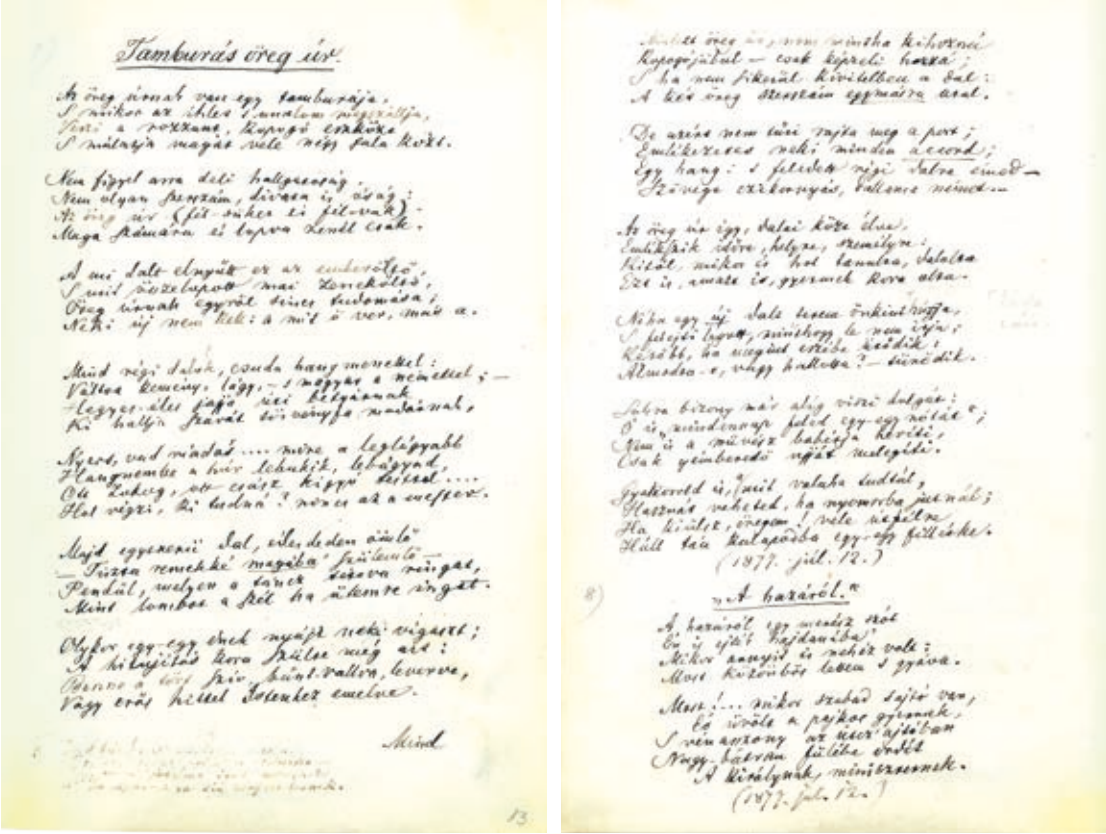
Továbbá, annak ellenére, hogy az intézménynek volt kinevezett jegyzője (Arany János hivatali idejében Csengery Antal), mégis Arany vezette a különböző ülések jegyzőkönyveinek könyvnyomó részét is. A Régi Akadémiai Levéltár anyagában háromszáz-nál több autográf jegyzőkönyv-fogalmazványa maradt fenn.³

- 1 Szalay Gizella levele Szily Kálmánnak, Budapest, 1899. március 23. MTA KIK KRKGy, RAL 220/1899.
- 2 Sáfrán 1982: 5–8.
- 3 Arany János főtitkári teendőiről: Gergely 1957: 76–78.

M. B.

DECORATIO 4.3

Arany János: Kapcsos könyv. Tamburás öreg úr című vers, 1877
179 (44 beírt) fol. autográf, toll, papír, bőrkötésű kötet, 223 × 155 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézírtattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 510, fol. 13r–v

Arany János 1865-től 1870-ig volt az Akadémia titkára, majd 1877-ig főtitkára. Több száz eredeti jegyzőkönyvével és több ezer hivatalos levelével a tudományos szervezés központi feladatait látta el az ügyviteltől a jutalmakig, a felolvasó ülések és a nagygyűlések rendezésétől a kiadványok nyilvántartásáig és a költségvetés összeállításáig, kétségkívül a szépirodalmi művek rovására: 1877 nyarán több lírai verset írt, mint akadémiai éveit alatt.

A *Kapcsos* könyvet 1856. augusztus 20-án kapta Gyulai Páltól (1826–1909); ebben tisztázta le több versét, majd 1877-től, *Új folyam* címmel, az *Őszikéket*. Gyulai „záros könyv”-nek nevezte egykori ajándékát, nem véletlenül: a külvilág elől elzárt öregkori ciklusból neki sikerült köz-zétennie, még Arany életében, néhány költeményt.

K. H. J.

DECORATIO 11.1

Petrás István: Nationale Porträtgalerie. Der Saal der Künstler (Nemzeti Arcképcsarnok. Művészek terme)*
Megjelent: Ungarische Kulturstätten. Hrsg. von. Magyar, Zoltán. Budapest: Typ. Reg. Univ. Hung. Budapest, 1931. 103. kép
Nyomatott fénykép, 114 × 174 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény

* A rövid falszakaszon felülről indulva és balról jobbra haladva Ligeti Antal ifjúkori önarcképe,¹ Madarász Viktor (1830–1917) késői önarcképe² és egy azonosíthatatlan képmás; az alatta lévő sorban Dósa Géza (1846–1871) önarcképe,³ Grimm Rezső (1832–1885) önarcképe⁴ és egy azonosíthatatlan képmás; az alatt lévő sorban Lotz Károly önarcképe,⁵ Izsó Miklós Székely Bertalan által festett portréja⁶ és Carl Rahl (1812–1865) Than Mór által festett arcmása.⁷ A hosszabb falszakaszon felülről indulva és balról jobbra haladva egy azonosíthatatlan képmás, a következő sorban Papp Sándor (1868–1937) által festett arcképe,⁸ Adler Mór (1826–1902) Gross Béla (1835–1914) által festett arcképe (1900)⁹ és egy azonosíthatatlan képmás; a következő sorban Gerhardt Alajos (1837–1889) önarcképe,¹⁰ Molnár József (1821–1889) önarcképe (1849 körül),¹¹ Liezen-Mayer Sándor (1839–1898) Wagner Sándor által festett arcképe (1899)¹² és Ybl Miklós Ernst Lafite (1826–1885) által festett arcképe,¹³ a következő sorban Roskovics Ignác (1854–1915) önarcképe (1884),¹⁴ két azonosíthatatlan arckép, Munkácsy Mihály Zilzer Antal (1860–1921) által festett arcképe,¹⁵ Fesztly Árpád (1856–1914) önarcképe,¹⁶ A bal alsó sarokban Stróbl Alajos (1856–1926) Lotz Károlyt ábrázoló terrakotta bűszkje.¹⁷

1 Olaj, vászon, 55,5 × 45 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 870.

2 Olaj, vászon, 68 × 55 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 1323.

3 Olaj, vászon, 47,3 × 37,5 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 1424.

Arany János: Népdalgyűjtemény. II. Társas dalok (többnyire idegen dallamra.), 38. dal, 1874 előtt
Bejegyzés a címlapon: „Régi dalok melyeket Népdalgyűjteményem számára Arany János gyermekkori emlékeiből sajátkezűleg irt le hangjegyekkel. 1874. Bartalus István.”
44 old. toll, papír, félbőr kötéses kötet, 318 × 255 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 501, 40–41.

Arany zenei műveltsége a zsoltárokkal kezdődött, majd a szalontai iskolában és a debreceni kollégium kántusában folytatódott. Diákként megtanult gitározni, ahogy ezt a *Bolond Istók* egy kihúzott szakaszában írta: „S hallgatni eljárt egy vén tamburáshoz”. Kedvenc nótáját, „A vasvári malomba” sok verebek laknak...” kezdetűt – amely a *Népdalgyűjteményben* II. 38. számon szerepel – gyakran énekelte nagykőrösi tanártársaival, akiknek egyike, Mentovich Ferenc (1819–1879) így emlékezett erre vissza: „én addig nem akarok meg halni, míg meg nem látogatlak, míg együtt Tilli-tulli refrényével el nem fujjuk a »Vasvári verebeket«, nem fogom kívánni hogy – mint a kedves emlékü Kőrösön – te vezesd a primot, elég leend, ha egy-egy contrázó hanggal bele bele mordulsz.”¹

Arany János az 1870-es évek elején Salamon Ferencről (1825–1892) kapott egy gitárt; később fiától, Lászlótól Bartalus István (1821–1899) segítségével egy jobbat. (Az első a Kisfaludy Társaság ereklyetárába került, de 1944-ben, az ostrom alatt eltűnt.) Arany így maga lett a „vén tamburás”, és saját magának idézte fel mindazt, amit ifjúkorában hallott, és azt is, amit egy-egy versre ő szerzett. *Népdalgyűjteménye* a Paedagogiumnak nevezett budai tanárképző főiskola könyvtárában lévő Bartalus-hagyatékából került a Kisfaludy Társaság közvetítésével az Akadémia Könyvtárának Kézirattárába.

Ezt a saját kezűleg lejegyzett, 149 dal kottáját és szövegét tartalmazó népdalgyűjtést Kodály Zoltán (1882–1967) és Gyulai Ágost (1868–1957) jelentette meg 1952-ben, az Akadémia Nyelv- és irodalomtudományi osztályának kezdeményezésére.² Az 1871 és 1874 között Bartalus István kérésére Arany által összeállított kéziratához Gyulai irodalmi, Kodály pedig zenei szempontból fűzött kritikai jegyzeteket.

1 Mentovich Ferenc levele Arany Jánosnak, Marosvásárhely, 1866. október 28. Arany XIX. 2015: 42.
2 Arany 1952.

K. H. J.

- 4 Olaj, vászon, 63 × 49,5 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 1427.
- 5 Olaj, vászon, 45 × 35,5 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 956.
- 6 Olaj, vászon, 56 × 43 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 825.
- 7 Olaj, vászon, 52,5 × 44,5 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 188.
- 8 Olaj, vászon, 93 × 79,8 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 1466.
- 9 Olaj, vászon, 79,3 × 63 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 903.
- 10 Olaj, vászon, 61,5 × 48 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 461.
- 11 Olaj, vászon, 79 × 63 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 189.
- 12 Olaj, vászon, 66 × 54,3 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 889.
- 13 Olaj, vászon, 71 × 58 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 459.
- 14 Olaj, vászon, 46 × 31 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 1390.
- 15 Olaj, vászon, 91,6 × 63 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 1310.
- 16 Olaj, vászon, 63 × 48,5 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 1357.
- 17 Gipsz, 57 cm, Magyar Nemzeti Galéria Szobor Osztály, Itsz. 2323.

A magyar történeti ikonográfia emlékeit, azaz a honi történelem képes forrásait 1884-ben történt megalakulása óta a Történelmi Képcsarnok gyűjti.¹ A kollekció ugyan eredetileg nem a Magyar Nemzeti Múzeum szervezetén belül jött létre, megalakulásának gyökerei mégis a Múzeum képtárának 19. századi történetébe nyúlnak vissza – ma pedig már a Múzeum egyik gyűjteményi egységeként működik.

Gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) a nemzetnek felajánlott gyűjteményében a számos könyv, érem, térkép és metszet mellett néhány festmény – arckép – is szerepelt. A gyűjtemény őre, majd igazgatója, egyben az első múzeumi tervezet szerzője, Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823) a könyv-, az érem-, a régiség- és a természeti tár mellett ezért egy képes gyűjtemény felállítását is javasolta, amelyet a reneszánsz személyiségkultuszában gyökerező, épületek falait vagy könyvek lapjait díszítő „híres emberek” (*uomini famosi*) arcképegységeihez hasonlóan képzelt el.² A múzeum gyűjteményében viszont ekkor még kevés olyan festmény volt, amely ennek az elképzelésnek megfelelt.

Az első nagyobb képzőművészeti gyarapodást Jankovich Miklós (1772–1846) régiséggyűjteményének megvásárlása jelentette 1836-ban; ekkor 60 darab, főleg régi magyar és itáliai táblakép érkezett a tárbá.³ Ezt követte még ugyanebben az évben Pyrker János László (1772–1847) egri érsek, volt velencei pátriárka felajánlása, aki 192 festményét adományozta a Múzeumnak.⁴ (A képek nagy részét velencei tartózkodása alatt gyűjtötte össze; részben ez az oka annak, hogy közöttük csak egy volt magyar művész alkotása: id. Markó Károly [1793–1860] *Szent Hajdan gyöngyei* című festménye, amely az érsek egyik költeményét dolgozta fel.)⁵

Ismeretlen művész (Carl Johann Steinhäuser?): Goethe mint lanton játszó Apolló, 19. század
Gipsz, 43 cm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Kt. 9

A lanton játszó Apolló, azaz Apollo Citharoedus – a költészet, az isteni ihletettség, a magasabb szellemi tartalmak és képességek megszemélyesítőjének – egyik legismertebb ábrázolása az a római Museo Nazionale Romano tulajdonába tartozó (a Palazzo Altempsben kiállított) antik szobormű (→ DECORATIO 2.12), amely előképként szolgálhatott többek közt a 19. század költő-fejedelmének, a *homo universa-lénak* tartott és halála után mintegy kultikus alakká váló Johann Wolfgang Goethe megjelenítéséhez is.

Lanton játszó – de már nem mezítelen, hanem leplekkel borított – Apollóként tűnik fel ugyanis az idős Goethe a klasszicista Carl Johann Steinhäuser (1813–1879) szoborművén is (1852),¹ akinek oldalához Psziché simul. Az itt kiállított és egykor az Akadémia Goethe-szobájába tartozó kisméretű gipszszobor is ennek a műnek lehet vagy a vázlata (*modellőja*) – Heller Ágost, a gyűjtemény lajstromjának készítője a szobrász eredeti alkotásaként vette egyébként azt nyilvántartásba² –, vagy a leszármazottja. Ha utóbbi, akkor a 19. századi Goethe-kultusz tipikus terméke; egy, már Steinhäuser (grafikai sokszorosításban is elterjedt) alkotását is újfogalmazó kultusztárgy.

1 Márvány, 245 cm, Kunstsammlungen zu Weimar, Inv. Nr. G1930.
2 „208. Goethe-szobor (Steinhäuser-től)”. Arczképek. A. Goethe arczképek. MTA KIK KRKGy, K 122/2, A Magyar Tudományos Akadémia. Goethe-szoba. Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény katalógusa. Összeállította Heller Ágost. 1896. fol. 6.

B. É.

A festészeti részleg elkülönítése Általános és Nemzeti Képtárként az 1841-ben kinevezett Kubinyi Ágoston (1799–1873) igazgatóságához köthető. Az ő tevékenységének köszönhető a Nemzeti Képcsarnokot Alapító Egylet létrejötte is 1846-ban, amely az éves tagilletményekből hazai mesterek (jórészt a Pesti Műegylet kiállításain bemutatott) műveit szerezte meg.⁶ 1862-re már 145 darabot számlált a gyűjtemény, és dinamikusan nőtt az elkövetkező években is, a nemzeti romantika virágzásának idején, adományozások és vásárlások útján.⁷ A magyar történeti festészet jeles darabjai kerültek be ekkor – a magyar „szenvédestörténet” és függetlenségi törekvések híres pillanatait megörökítő művek –, például Madarász Viktor *Hunyadi László a ravatalon* című festménye (1859), vagy Orlai Petrich Soma (1822–1880) *Zách Feliciánja* (1860). Így válhatott a Nemzeti Múzeum képtára a kulturális identitásban is megjelenő, tényleges „Nemzeti Képtárrá”.

A következő nagy változást az Esterházy Képtár – magyar állam általi – 1871-es megvásárlása⁸ jelentette, amelynek során létrejött a Nemzeti Múzeumtól független, ám a közös ügykezelés miatt lényegében filiáléként működő Országos Képtár (→ DECORATIO 2.1–5). A gyűjteményeket 1875 és 1877 között egységesítették: az Országos Képtár 1800 után keletkezett műveit áttették a Nemzeti Múzeum Képtárába, onnan pedig a régi mesterek festményeit átvitték az Országos Képtárba.⁹ Tehát nem a külföldi és a magyar műveket különítették el egymástól, hanem a régi, művészettörténeti gyűjteményt a modern galériától. Az Országos Képtár az akadémiai épület második és harmadik emeletén kapott helyet, míg a Nemzeti Képtár a Múzeum második emeletének termeiben volt kiállítva.

Mivel a 19. század végére a Nemzeti Múzeum gyűjteményei kinőtték az épületet, valamint azért, mert a humán tudományokban egyre inkább előtérbe került a történelmi és a művészeti szempontok elkülönülése, napirendre került egy egységes művészeti múzeum létrehozása. Ez először a Nemzeti Múzeumot vizsgáló 1881-es minisztériumi bizottság báró Radvánszky Béla (1849–1906) által összeállított jelentésében¹⁰ fogalmazódott meg; ezt ismételte meg az újabb bizottság nevében Berzeviczy Albert is 1892-ben.¹¹ 1894-ben pedig Pulszky Károly, az Országos Képtár igazgatója nyújtotta be *Emlékirat a Szépművészeti Múzeum tárgyában* című elaborátumát a pénzügyminisztériumnak.¹² A politikai szándék megvolt; így a kormányzat komoly pénzösszegeket szavazott meg kül- és belföldi műtárgyvásárlásra. Ezért aztán, amikor a millenniumi törvénnyel 1896-ban megalakult az intézményileg egységes Szépművészeti Múzeum, az Országos Képtár és múzeumi képtár műtárgyai mellé számos új érkezett. Végül a Schickedanz Albert tervei szerint 1906-ra elkészült Szépművészeti Múzeum épületében helyileg is egyesítették a kollekciókat, azaz a Nemzeti Múzeum a 20. század elejére képtári részleg nélkül maradt.

Ez persze a Nemzeti Múzeumban lévő képzőművészeti gyűjtemény formálódásának inkább csak az intézménytörténeti része; a Nemzeti Képtár, illetve a mai Történelmi Képcsarnok anyagának kiépülését azonban a koronként változó (arckép)gyűjtési

Ismeretlen festő: Gróf Pekry Lőrincné Petrőczy Kata Szidónia arcképe, 17. század vége – 18. század eleje

Olaj, vászon, 74,5 × 60,5 cm

Felirat jobbra fent: „Comitissa Catharina Sidonia / Pekry nata Baronessa Petrőczy / consors Comitis Laurenti Pekry.”

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 52

„Petrőczy Kata Szidónia az egyetlen a régi magyar költőnők közül, aki jelen van a köztudatban.”¹ A nem is olyan rég tett kijelentéssel csupán azért vitatkozhatunk, mert a folyton (és egyre gyorsabban) változó köztudatból mára, úgy tűnik, nemcsak a kora újkori költőnők, hanem – néhány kivételtől eltekintve – költőink is kihullottak. A 19. század beköszönte előttől alig néhány, a verses formát választó írónőről van tudomása az irodalomtörténetnek. Dóczi Ilona, Ládonyi Sára, Massay Ágnes, Telegdy Kata (1550 után – 1599 után), Zay Anna (1687–1731 után) vagy Újfalvy Krisztina (1761–1818) (nem ritkán csupán néhány költeményből álló) munkásságáról gyakran még a korszak hazai irodalomtörténetét tárgyaló, összefoglaló munkák sem szólnak. Velük szemben Petrőczy Kata Szidónia költői életműve – annak 19. századi felfedezése óta – folyamatosan kívívja az irodalomtörténetesek érdeklődését.

A költőnő által írt verseket tartalmazó kéziratos könyvecskét Radák Istvánné Rhédey Klára (1809–1868) juttatta el Gyulai Pálnak 1864-ben. 1867-ben Toldy Ferenc írt a felfedezésről; szemelvényeket a versekből először Thaly Kálmán (1839–1909) közölt 1874-ben. A kéziratos könyv teljes szövegét Harsányi István (1874–1928) és Gulyás József (1885–1954) közölte az *Irodalomtörténeti Közleményekben* 1915-ben.² Noha csaknem negyven év telt el az életutató és az életművet utoljára bemutató monográfia³ megjelenése óta, és a versek kritikai kiadása sem régen készült el,⁴ Petrőczy Kata Szidónia alakja gyakran idéződött meg az elmúlt másfél évszázad folyamán; a Történelmi Képcsarnokban lévő portréja pedig napjainkban is gyakran tűnik fel szakmunkák és antológiák lapjain.

Petrőczy Kata Szidónia 1662 januárjában vagy februárjában született Kaszaváron (ma: Košecké Podhradie község fölött álló vár, Szlovákia), Petrőczy István (1623/1633–1678 és 1680 között), a felső-magyarországi protestáns nemesség egyik vezéralakja és Thököly Erzsébet (1629–1662) leányaként. Tragédiák árnyékolták be gyermekkorát (1680-ban már csak egyetlen bátyja volt életben); 1681-ben kényszerűségből feleségül ment Pekry Lőrinchez (1656 körül – 1709), akinek tizenegy gyermeket szült. „Siralmas volt, tudom, az én születésem, / Siralmas s árvájul volt fel-nevelésem, / Siralmas s keserves szárnyomra kelésem, / Siralmas lesz holtig buba gyötrődésem.”⁵ Házasságuk elején Erdélyben telepedtek le, majd miután a Thököly Imre (1657–1705) pártján álló férjét többször a magyar király börtönébe vetették, az úgy

koncepciók is meghatározó módon befolyásolták. Mint volt róla szó, a kezdetek ugyan pusztán néhány portrét jelentettek, ezek száma folyamatosan növekedett. A Nemzeti Képtár első, 1851-es kiállításán 52 festmény közül 27 volt képmás; az 1870-es években viszont már 113 függött kint.¹³

A gyarapodás összefüggött a nemzeti pantheon kialakításának a 19. század folyamán egyre inkább az előtérbe kerülő programjával. Ez fogalmazódott meg P. Szathmáry Károlynak (1831–1891) a közgyűjtemények vizsgálatára kiküldött első országos bizottság nevében írt jelentésében 1874-ben;¹⁴ majd Pulszky Ferenc múzeumigazgató utalt egy 1878-as cikkében arra, hogy a képtárban honi jelesek leendő arcképcsarnokának kezdetei mutatkoznak.¹⁵ A Magyar Írók és Művészek Társasága pedig az 1882 nyarán tartott értekezleten Barabás Miklós (1810–1898) festőt, Fenyvessy Ferenc (1855–1903) országgyűlési képviselőt és P. Szathmáry Károlyt, a népszerű író és történészt kérte fel arra, hogy készítsenek egy „emlékiratot egy magyar történeti arcképcsarnok ügyében.”¹⁶ A nyomtatásban is megjelent munka szerint egy ilyen gyűjtemény a történetírás életszerűségét segítően elő, hiteles mintákkal látná el a festőket és színházi rendezőket, és legfőképp a hazafias szellemet fejlesztené. Ennek a kollekciónak az anyagát a Nemzeti Múzeum Képtárából, a Széchényi Könyvtár metszeteiből és egyéb közintézményekből tervezték egybe-gyűjteni, az alábbi kritériumokkal: „1. bír-e az ábrázolt történelmi fontossággal, 2. van-e a képnek művészi értéke, 3. bír-e az viselettörténeti értékkel [...] Ha ezek közül akármelyik szempontnak megfelel a kép, úgy az elfogadandó, ha kettőnek, vagy mind a háromnak, annál inkább.”¹⁷ A koncepcióban tehát a tudományos igény a nemzeti dicsőség keresésével keveredett, ráadásul utóbbi volt a hangsúlyosabb: még a történelem nagyjairól készült modern képmások is belefértek a válogatásba.

Éppen emiatt szállt vitába a pantheon tervével Pulszky Károly, aki egy, a történeti hitelességet előtérbe helyező gyűjtemény kialakítását támogatta volna, az erre legelühivatottabbnak érzett Nemzeti Múzeum keretein belül. Az elképzelések parlamenti vitája után végül ő kapott felkérést az új intézmény koncepciójának kidolgozására. Pulszky alapvetése szerint „[a] Történelmi Képcsarnoknak oly intézetnek kell lenni, mely a magyar kultúrfejlődésnek egyfelől hiteles forrását képezze, másfelől pedig oktatólag, nevelőleg hasson a magyar közönségre; szóval egy tisztán nemzeti intézet, egy idővel nagyramenendő musée historique eszméje lebeg előttem.”¹⁸ Végül 1884. május 13-án Ferenc József jóváhagyta Trefort Ágoston felterjesztését a Történelmi Képcsarnok létrehozására. A Pulszky Károly igazgatása alatt és az Országos Képtár szervezeti keretén belül megalakuló Képcsarnok anyagát a Nemzeti Múzeum képtárából (403 festmény és szobor) és a Széchényi Könyvtár metszettárából (15 301 grafika) válogatták össze.

Az első kiállítás 1886-ban az Ybl Miklós tervezte Várkert Bazár helységeiben nyílt meg.¹⁹ Az anyagot azonban a falak vizesedése miatt át kellett költöztetni a Városligetbe az 1885-ös országos kiállítás műcsarnokába és királpavilonjába. Ott nyílt meg 1894-ben a Pulszky Károly és Peregriny János (1853–1924) által újrendezett tárlat, és ekkor jelent meg annak első önálló

döntött, hogy I. Lipót (1640–1705) oldalára áll. Pekry 1689 őszén hűségével együtt katolizált, amely a protestáns vallás mellett végig kitartó felesége számára elfogadhatatlan volt. Kata ezek után egyre inkább az evangélikus egyházon belül kibontakozó, új vallási mozgalom, a pietizmus felé fordult; német evangélikus szerzők (Johann Arndt [1555–1621] és Johann Freidrich Mayer [1650–1712]) több munkáját is lefordította – talán férje okulására is. (Életében csupán e fordításai jelentek meg nyomtatásban.) Pekry a Rákóczi-szabadságharc kitörésekor kuruc fogságba esett, és a leendő fejedelem oldalára állt. A férj – királyához való – hűtlensége miatt Katát és gyermekeit Jean Rabutin (1642–1717) császári tábornok tartotta fogságban Nagyszebenben. Több év után, fogolycsere révén szabadultak. Kata lakhelyét ezután a fejedelem kezén maradt Huszt várában jelölték ki. Ott halt meg 1708. október 21-én, egy évvel férje előtt.⁶

A Petrőczy Kata Szidónia verseit tartalmazó kötet 150 évig a magyarózdi (ma: Ozd, Románia) kastély könyvtárában „pihent”. A könyvecskét Kata lánya, Pekry Erzsébet örökölte, az ő révén került a Radák család tulajdonába. A piros-fekete kötésű könyv 45 verset tartalmaz, amelyeket két kéz írt; a versek többségét (36-ot) nem a költőnő jegyezte le. A költeményeknek azok felfedezése után azonnali sikere több okból is érthető. „Petrőczy Kata Szidónia modern értelemben is költő: számára a versírás az egyéni érzelmek kifejezésének egyik módja...”; „Képes nyíltan vallani érzelmeiről, szubjektív önkifejező lírát alkotni olyan korban, amikor a legjobb férfi lírikusok is csak áttételesen tehetik meg ezt (mint pl. Zrínyi), vagy csak olyan érzelmekről vallanak, amelyeknek nyilvánosságát a társadalom férfiak számára is tolerálja...”.⁷ Kata őszintesége, közvetlensége – a kor lírájával ellentétben – morálizálást kerülő hangja tette időszerűvé költészetét a 19. században. Később, egészen napjainkig, zavarba ejtő, már-már (pre)egzisztencialista lírája foglalkoztatta az irodalomtörténészeket.

A költőnő arcvonásait szerencsére egy festmény is őrzi. Petrőczy Kata Szidónia a 17. század végén vagy a 18. század elején készült portréja 1880-ban, Révay József ajándékaként került a Történelmi Képcsarnokba; 1907-ben szerepelt a Képcsarnoknak az akadémiai székház harmadik emeleti helyiségeiben megnyílt kiállításán; majd az I. világháború után, 1922-ben ugyanott újrendezett tárlaton is. Az arckép 1939-ben – a Történelmi Képcsarnoknak a Magyar Nemzeti Múzeumhoz való csatolása után – került át a Múzeum körüli épületbe.⁸

A sötét, homogén háttér előtt élesen kirajzolódó mellkép a 17. század hazai portréfestői hagyományát követi. Az aprólékosan részletezett ruházat reprezentatívan „keretezi” a költőnő a háttér fénytelenységére elemi világossággal válaszoló fehér testét; egyénített, idealizálástól mentes, karakteres arcát. A sötétből való (fel)világlásból fakad a portré „világlása” is – a kép negatívjából koncentráltan oldódik ki a személyiség. Petrőczy Katának a képen megjelenő teste a rá ható – bár a néző számára láthatatlan – erők hatására (de)formálódott: érzelmi és intellektuális magányától, a (nem kívánt) terhektől. Ugyanezen erők alakították az arc törődöttségét is. Rezignáltsága melankolikus, feszélyezetlen tekintetében, némaságra ítélt, de mégsem összeszorított, egyszerűen csak zárt ajkain jelenik meg. Egy, sorsán „békességes tűréssel” felülemelkedő asszony portréja tűnik szemünk elé. A reménytelenségben való megnyugvás kiváltságos állapot, de a rezignáltságot létmódjukká tevők számára sem mentes a megszakításoktól. A megtalált nyugalom simának látszó szövete gyakran felfeslik. E felfakadások mentén született meg Petrőczy Kata – a hasonlóan nehéz sorsú női (kor)társainak is mintát adó – önvallomásos lírája. „Csak magamba tartom holtig gjötrelmeimet, / Versekkal enyhitem keserűségemet, / Kinek terjeszthetném elejbe sebemet, / Nints, csak sirván nezem írot verseimet.”⁹

1 S. Sárdi 2003: 465.
2 S. Sárdi 1976: 5–6.
3 S. Sárdi 1976.
4 *RMKT* XVII/16. 2000: 377–435.
5 *RMKT* XVII/16. 2000: 379. (103. vers, 1–4.).
6 S. Sárdi 1976: 9–34.
7 S. Sárdi 2003: 466, 467.
8 Kat. Budapest 1988: kat. C. 83.
9 *RMKT* XVII/16. 2000: 395. (112. vers, 22–25.).

U. B.

katalógusa.²⁰ A Képcsarnok igazgatását 1896-tól Peregriny vette át. Nemsokára azonban újra költözködnie kellett az intézménynek. Miután ugyanis felépült a Szépművészeti Múzeum és az Országos Képtár festményeit elszállították, az Akadémia székházának megüresedett harmadik emeleti tereibe átköltöztették a kollektíót. A Képcsarnok új állandó tárlata 1907-ben nyílt meg az Akadémián, Felvinczi Takács Zoltán (1880–1964) rendezésében, aki a festményeken túl grafikai anyagot is beválogatott a Szépművészeti Múzeum anyagából.²¹

Az állandó mellett időszakai bemutatókat is rendeztek az Akadémia palotájában elhelyezett Képcsarnokban. 1918-ban Zrínyi Miklós (1620–1664) születésének 300. évfordulója²² alkalmából egy emlékkiállítást terveztek;²³ a kurátor gróf Zichy István (1879–1951) volt. A kutatás és az anyag előkészítése miatt a megnyitó 1919 januárjára tolódott ki, amikor is – a fényviszonyok kedvezőtlenége miatt, illetve azért, mert a népőrség az épület egy részét elfoglalta – elhalasztották azt.²⁴ Végül 1920. május 10-én, az ünnepi közgyűlést követő napon Berzeviczy Albert, az Akadémia elnöke nyitotta meg a kiállítást (→ *sessio* 3.33).²⁵ A tárlat anyagát a Történelmi Képcsarnokon túl a Zágrábi Egyetemi Könyvtár, az Országos Levéltár, a Nemzeti Múzeum, valamint gróf Apponyi Sándor (1844–1925) gyűjteményéből válogatták össze.²⁶ A Zrínyi-kiállítás után a Történelmi Képcsarnok újrendezett állandó kiállítását 1922-ben nyitották meg az Akadémia harmadik emeleti termeiben.²⁷

A Képcsarnok történetében a következő nagy változást az 1934. évi VII. törvénycikk hozta, amely egy átfogó intézményi reform keretében az összes hazai muzeális közgyűjteményt a Nemzeti Múzeum égisze alatt vonta össze.²⁸ Ekkor a Képcsarnok a Szépművészeti Múzeum igazgatása alól a Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma alá került; annak egyik főosztálya lett és a gyűjteményt az Akadémia palotájából a Nemzeti Múzeumba költöztették. Magát a költözést és az újrendezést – amely 1939-re fejeződött be – már Vayer Lajos (1913–2001) művészettörténész vezényelte le,²⁹ aki 1950-ig volt a Képcsarnok osztályvezetője. Vayer nevéhez fűződik a gyűjtemény új osztályzási rendszere is, amely máig meghatározza a raktári és nyilván tartási rendet.³⁰

A II. világháború után jelentősen gyarapodó gyűjtemény jelenleg több mint 2500 festmény³¹ és 60 000 grafikát foglal magában.

Papírra ragasztott, préselt növénypéldány, 474 × 313 mm

Felirat jobbra lent: „HERBAR. MUSEI NAT. HUNGAR. BUDAPEST. / FLORA HUNGARICA / Laurus nobilis L. / Dalmatia. Bocche di Cattaro. Mons Radostak, supra / Zelenika, in dumosis, ad rivulum / sub p. Sasovic, a 1500 m. / 28. IV. 1934. S. Jávorka”

Magyar Természettudományi Múzeum Növénytár, Herbarium Generale gyűjtemény, BP131671

A babérfélék (*Lauraceae*) családjába mintegy 52 nemzetség több mint 3000 faja tartozik; képviselői többnyire örökzöld fák és cserjék. A babérfélék ősi családjának képviselői már az egykori szuperkontinens, a Gondwana területén megtalálhatók voltak. Szélesebb elterjedésük a felső kréta korban indult, azonban a család több ágának mára csak néhány élő képviselője maradt. Jelenleg a trópusokon elterjedtek, ahol jelentős erdőalkotó fák. Ebbe a családba tartozik a Közép-Amerikában honos, de sokfelé termesztett avokádó (*Persea americana* Mill.) is, amelynek gyümölcsét fogyasztjuk. Ma Európában őshonosan csak a babér nemzetség két faja él. A kanári babér (*Laurus azorica* [Seub.] Franco) a Kanári-szigeteken és Madeirán fordul elő, míg a közönséges- vagy nemes babér, esetleg egyszerűen csak babér (*Laurus nobilis* L.) Európa mediterrán részein őshonos. Itt különféle erdőkben, cserjésekben fordul elő, de fűszerként használt leveléért sokfelé ültetik; így városokban, falvakban is gyakran találkozhatunk többméteresre megnövő bokraival, kisebb fáival. Mivel fagyérzékeny, hazánkban dézsás növényként, hidegházakban nevelhető; teleinket nem bírja a szabadban.

A herbáriumlapon található hajtást Jávorka Sándor (1883–1961) botanikus, akadémiai tag 1934-ben gyűjtötte a Kotori-öbölben.

B. Z.

- 1 A gyűjteményről legutóbb: Basics 2002; Gödölle 2009.
- 2 Miller 1807.
- 3 Garas 2002.
- 4 H. Takács 1989.
- 5 Sinkó 2009: 15.
- 6 Fejős 1957.
- 7 Csernitzky 1995: 239.
- 8 Szvoboda Dománszky 1999.
- 9 Sinkó 2009: 20.
- 10 Radvánszky 1881.
- 11 A Berzeviczy Albert által vezetett múzeumügyi bizottság iratai 1956-ban elpusztultak. A fennmaradt regeszták összefoglalója: Sinkó 2009: 22.
- 12 Pulszky Károly: Emlékirat a Szépművészeti Múzeum tárgyában. (Szépművészeti Múzeum, Irattár) közli: Tóth 2007: 244–251.
- 13 Fejős 1959: 285.
- 14 P. Szathmáry 1874.
- 15 Fejős 1959: 285.
- 16 Fejős 1959: 285.
- 17 Barabás–Fenyvessy–P. Szathmáry 1882.
- 18 Pulszky Károly 1884. március 15-én kelt fogalmazványát (Szépművészeti Múzeum, Irattár, 268. sz.) idézi: Fejős 1959: 286.
- 19 Felvinczi Takács 1907a: III.
- 20 Peregriny 1894.
- 21 Felvinczi Takács 1907a; Felvinczi Takács 1907b.
- 22 A korabeli történeti kutatás Zrínyi Miklós születését 1618-ra tette.
- 23 Petrovics Elek (1873–1945) múzeumigazgató levelét közli: *Akadémiai Értesítő*, 1918. március–április (29. kötet, 3–4. füzet), 132.
- 24 *Akadémiai Értesítő*, 1919. január (30. kötet, 1. füzet), 48–49.
- 25 Ferenczi 1919.
- 26 A Zrínyi-kiállítás. *Budapesti Hírlap*, 1920. május 9. (40. évf. 111. sz.), 6.
- 27 Ekkor jelent meg a 748 műtárgyat tartalmazó katalógusa is: Felvinczi Takács 1922.
- 28 Fejős 1959: 288.
- 29 Vayer 1940.
- 30 Gödölle 2009: 143.
- 31 Rózsa 1977.

G. M.

Babér, 19. század

Papírra ragasztott, préselt növénypéldányok (4 hajtás), 475 × 305 mm

Felirat közepén: „Laurus nobilis L. / Roma. Villa Pamfili. 2a Martii, 1866. / Haynald / 1117.”; jobbra lent: „Laurus nobilis L. / foem. / Romae, Villa Borghese. / 17a Apr. 1866. / Haynald”; ovális pecsétben közepén, közepén lent, jobbra lent: „HERBARIUM ARCHIEPISCOPI. DRIS LUDOVICI HAYNALD.”

Magyar Természettudományi Múzeum Növénytár, Herbarium Generale gyűjtemény, BP131725

A Gianicolón épült „régí” villát és a hozzá tartozó kertet Giovanni Battista Pamphilj (1574–1655) bíboros, a későbbi X. Ince pápa szerezte meg családjá számára. 1644-ben, pápává választása után újabb területet vásárolt hozzá, és azonnal hozzálátott egy reprezentatív palotaépület, a Casino del Bel Respiro építéséhez; a tervezéssel Alessandro Algardit (1598–1654) bízta meg.¹ A Casino és árkádiái környezete hangsúlyozottan a rekreáció színtereként épült ki, távol a város, Róma forgatagától, az ott dúló járványoktól. Míg a képzőművészeteknek szentelt Casino a szellem, a környező park a test felfrissülését szolgálta: sportolni, horgászni, vadászni lehetett benne.² A Casino szobrászati díszének ikonográfiája fizikai és politikai értelemben is az (egészséges) testre koncentrál. A homlokzati szobrok közt atléták, vadászok, harcosok jelennek meg; az előcsarnokot Aesculapius két szobra uralja; de maga a Casino neve (Bel Respiro) is a jó levegőre, tiszta lélegzésre utal.

Az épületet és a parkot a 19. században komoly károsodás érte: 1849-ben a francia intervenciók csapatok elleni harcok közvetlenül a villaépület előtt zajlottak. 1854-ben az akkori tulajdonos, Filippo Andrea Doria Pamphilj (1813–1876) angol származású felesége, Lady Mary Talbot (1815–1858) kívánságára a park egy részét angolkertté alakíttatta. 1856-ban területe tovább növekedett: ekkor ugyanis a herceg megvásárolta a szomszédos Villa Corsinit is, amellyel együtt kertje az akkori (és a jelenlegi) Róma legnagyobb parkjává vált. A botanikus kert jellegű park már ekkor is látogatható volt; Doria Pamphilj 1856 januárjában nyomtatott katalógust jelentetett meg a villa kertjében található növényekről, amely 600 különféle dísnövényt sorolt fel.³

Róma legnagyobb parkját a városba látogató utazók is gyakran felkeresték. A botanika iránt ifjúkora óta érdeklődő Haynald Lajos (későbbi) kalocsai érsek 1859 és 1867 közt többször is megfordult Rómában; 1864 és 1867 közt hivatali tevékenysége miatt ott is élt (→ SOCIETAS LITTERARIA 19).⁴ Első utazásai alkalmával kísérője Lönhárt Ferenc (1819–1897) volt; az ő naplója két ízben is beszámolt a Villa Doria Pamphilj kertjében tett látogatásról: 1859. április 30-án és 1862. június 2-án.⁵ A herbáriumlapon látható négy babérhajtás „begyűjtésére” viszont néhány évvel később, 1866-ban került sor.

1 Benocci 1999.
2 Russel 2012.
3 Hoffmann 1976: 393–407.
4 Lakatos 2003.
5 Lönhárt 1862: 186, 203.

B. O.

Peneus folyamisten lányáért, „Daphnéért lobogott legelőször lánggal Apolló, / mit nem véletlen, de Cupido vad dühe gyújtott.”¹ A költészet istene gúnyos szavakkal illette Venus gyermekét, amikor meglátta kezében a meglett férfiak fegyverét. A sértett Cupido ezért felrepült a Parnasszus legmagasabb pontjára, ahonnan „szerelembe-taszító” jhat lőtt Apollóba; egy „szerelem-taszító” pedig Daphne nimfába. A Cupido önző bosszújának ártatlanul áldozatul esett gyönyörű lányt kérők sora ostromolta sikertelenül; apja pedig nem értette, miért kér tőle lánya engedélyt a szűzi életre. Az istenek önkénye miatt szerencsétlenül járt Daphnét egy napon meglátta Apolló, és üldözni kezdte szerelmével. A menekülésben kimerült lány, amikor Apolló már majdnem utolérte, kétségbeesve kérte az isteneket, hogy változtassák el a rá veszedelmet hozó külsejét. „Így csak alig szólt esdve, merev lett máris a teste, / zsenge leánykebelét tüstént friss kéreg övezte. / Fürtjei lombokká, fordult két karja faággá; / s lába, imént oly gyors, végződik lomha gyökérben; / arcát lomb fedi már, egyedül szép fénye a régi.”² Apolló ebben a pillanatban érte utol a nimfát, karjai azonban már csak egy fa törzsét ölelték át: egy babérfát.

A herbáriumlap negyedik babérhajtását 1866. április 17-én feltehetően maga a karthágói címzetes érsekként három éven keresztül Rómában élő Haynald Lajos törte le a római Villa Borghese egyik fájáról, hogy azzal később saját (mintegy attribútumává váló) növénygyűjteményét ékesítse. Talán egy, a Casino Nobile (ma a Galleria Borghesének helyet adó Villa Borghese Pinciana) közelében álló fáról származik a hajtás. A Casino Nobile épületében állították fel 1625-ben a fiatal művészek, Gian Lorenzo Bernini (1598–1680) és Giuliano Finelli (1601–1653) márványszobrát,³ amely azt az Ovidius (Publius Ovidius Naso, i. e. 43 – i. sz. 17/18) által megénekelt pillanatot ábrázolja, amikor az istenség épp eléri a lányt – hogy karja már csak egy babérfa törzsét fogja át. A szöveghellyel ellentétben – „S Phoebus ezért is lángol még: rányomja a jobbját / arra a törzsre, s a kéreg alatt dobogó szívet érez.”⁴ – a kompozíció Apollója nem jobb, hanem bal karját fonja a nimfa dereka köré; keze azonban már csak a kemény kérget tapintja; vágyát egyik ujjá jelzi, mely sóvárgón csúszik a lány köldöke felé, de sosem érheti el azt.

Ismeretlen fényképész: A helyreállított Növénytár az Akadémia épületében, 1949 és 1951 között

Fénykép, 90 × 60 mm

Magyar Természettudományi Múzeum Könyvtára, ltsz. 2009.123.1

A Széchenyi Ferenc könyvtárából 1802-ben létrehozott Nemzeti Múzeumban a természettudományos gyűjtemények alapját Széchenyi feleségének, Festetics Juliannának (1753–1824) az ásványgyűjteménye jelentette. A múzeumban belül 1810-ben létrejött a Természetiek és Kézműtaniak Tára, amelyben már egy kisebb herbárium is volt Eder József Károly (1760–1810) történész Erdélyből származó növényeivel. A tár gyors bővülésnek indult, így Kitaibel Pál (1757–1817) és Sadler József (1791–1849) herbáriumán kívül fatörzsgyűjtemény, viaszból készült gombok és magok is gazdagították.

Az önálló Növénytár 1870-ben állt fel, továbbra is a Nemzeti Múzeumban belül; gyűjteményeinek, elsősorban herbáriumainak gyarapodása ezután is folyamatos volt. 1892-ben Haynald Lajos (1816–1891) kalocsai érsek mintegy 100 000 példányt számláló anyaga került be, végakaratóval összhangban (→ SOCIETAS LITTERARIA 19). Részben emiatt a hatalmas gyarapodás, részben a Nemzeti Múzeum többi gyűjteményének felduzzadása miatt a Növénytár a belvárosi Széchenyi utca 5. alá költözött.

A folyamatosan gyarapodó gyűjtemények a tár további tagolását vonták maguk után: a virágos növények anyagából leválasztották az akkori Magyarország területéről

A szeretett nő megtalálásának és elvesztésének egyazon pillanata a szobor e hangsúlyos részletén összegződik. Az elért pillanatnyiságával ellentétben a veszteség végleges: az érintés momentumában kezdődik és a végtelenségig tart. A visszafordíthatatlanság azonban nem szül reménytelenséget. Az ovidiusi történetben az ifjú isten perzselő vágya már a következő pillanatban szublimálódik: „...»Lám, nem akartál lenni a nőmmé, / fám léssz hát ezután. Ott díszlesz, tudd meg, örökké, / fűrtjeimen, te babér, díszíted a lantom, a tegzem...»⁵. Apolló nem süllyed a szenvedély-szenvedés végtelenített élményébe; mi több, kiegyensúlyozottságát és ihletettségét éppen a(z illékony) fájó tapasztalat hozza el. A szerelmet a költészet szeretete váltja fel (illetve a kudarc erősíti a már meglévő kötődést); az isten a helyettesítés (és a fokozás) aktusa révén nyeri el harmóniáját. Apolló a költészet kínálta átlényegült lét, az emelkedettség jelképévé az ahhoz vezető utat teszi: a vágyott nő babérfává nemesült testét nyújtja át az arra érdemes költőknek.

- 1 Ov. Átv. I. 452–453.
- 2 Ov. Átv. I. 548–552.
- 3 Márvány, 243 cm, Róma, Galleria Borghese, Itsz. 105. A keletkezéséről és a szobor elhelyezéséről: Wittkower 1955: 240; Mormando 2011: 45.
- 4 Ov. Átv. I. 553–554.
- 5 Ov. Átv. I. 557–559.

U. B.

származó példányokat, de külön gyűjteményük (és saját kutatójuk, azaz múzeumőrük) lett a páfrányoknak (1904-ben Kümmerle Jenő Béla [1876–1931]), a moháknak (1905-ben Szepesfalvy János [1882–1959]), a gombáknak (1906-ban Moesz Gusztáv [1873–1946]) és a zuzmóknak is (1909-ben Timkó György [1881–1945]).

A gyűjtemények további gyarapodásával a Széchenyi utcai épületet is hamar kinőtte a tár, ezért 1905-ben újra költöznie kellett: ekkor került a Magyar Tudományos Akadémia épületébe, az Országos Képtár egykori második emeleti termeibe, ahol 45 éven keresztül működött. A gyűjtemények itt sértetlenül vészelték át a II. világháborút, míg a vidékre (Váchartyánba és Alsópeténybe) menekített anyagok jelentős része megsemmisült.

Miután az Akadémiának az egész épületre szüksége lett, 1951-ben az ekkor már a Magyar Természettudományi Múzeumhoz tartozó Növénytárnak újra csomagolnia kellett: a városligeti Vajdahunyadvárba költözött. A következő költöztetésre szintén kényszerűségből került sor: 1979–1981 között kerültek át a gyűjtemények a Könyves Kálmán körút 40. alatti Tündérpalatába (építész: Kőrössi Albert Kálmán [1869–1955], 1909–1911), egy kisebb helyre. Többségük ma is itt található, míg egy részük 2005-ben átkerült a Ludovika épülete (építész: Pollack Mihály [1773–1855], 1829–1835) alatt található mélyszintű raktárakba.

A gyűjtemények gyarapodása a Növénytár létrejötté óta folyamatos; mennyiségét tekintve legnagyobb részét a herbáriumi anyagok (elsősorban virágos növények) jelentették, és jelentik. A bővülés ma sem állt meg: a herbáriumok az utóbbi tíz évben mintegy 150 000 példánnyal gyarapodtak. Folyamatosan kerülnek a gyűjteményekbe új anyagok gyűjtés, adományozás és vásárlás útján. Mára a Növénytárban található példányok száma meghaladja a 2 milliót, amelyből jóval több mint 1,5 milliót edényes növények herbáriumi tesznek ki. A Növénytár gyűjteményei a Kárpát-medence teljes növényvilágát reprezentálják, de kiemelkedő anyagok találhatók itt a Balkánról, Ázsiából, Afrika trópusi területeiről és Közép-Amerikából. Ezzel a példányszámmal és az itt található értékes, egyedi anyagokkal Európa legjelentősebb növénytani gyűjteményei között szerepel a Növénytár, ennek köszönhetően az itt található gyűjtemények ismertek, kutatásuk folyamatos és kiterjedt kapcsolataink vannak növénytani gyűjteményekkel szerte a világban.

B. Z.

Babér, 19. század*

Papírra ragasztott, préselt növénypéldányok (2 hajtás és 5 külön ragasztott levél), 475 × 305 mm

Felirat balra középen: „Laurus nobilis L. Creta. Sciber.”; jobbra lent: „Do Heldreich plantae exsiccatæ / e Graecia. / Laurus nobilis L. / In Attica. / April.”; ovális pecsétben középen lent és jobbra lent: „HERBARIUM ARCHIEPISCOPI. DRIS LUDOVICI HAYNALD.”

Magyar Természettudományi Múzeum Növénytár, Herbarium Generale gyűjtemény, BP131696

* Theodor von Heldreich (1822–1902) botanikus által Görögországban (Attikában és Krétán) gyűjtött, Haynald Lajos érsek herbáriumából származó példányok. 19. század közepéről (?) való gyűjtés.

„– Mi köze a filozófiának, e hideg, fenséges tudománynak a költészethez?
– Ennek a tudománynak – feleltem magabiztosan – a költészet a kezdete s a vége. Mint Juppiter fejéből Minerva, úgy pattan ki egy végtelen, isteni lét költészetéből, és benne, a költészet titokzatos forrásában olvad egybe végül ismét minden ellentét.”

Részlet Friedrich Hölderlin *Hüperion* című művéből (Ford. Szabó Ede. Budapest: Európa, 1958. 81.).

SESSIO

Úgy az intézmény működésének, mint palotája fennállásának legfontosabb és leggyakoribb eseményeit az ülések jelentették, és jelentik ma is – vagy, hogy Arany János egyik fogalmazványának kifejezésével éljünk: a *sessiók*. Ezek lehettek az Akadémia testületének együttes, főleg adminisztratív problémákkal foglalkozó tanácskozásai, vagy a tudományáganként elkülönülő osztályok, bizottságok szakkérdéseket tárgyaló megbeszélései; évenkénti nagy- vagy havi kisgyűlések; székfoglalók, védések, kongresszusok, konferenciák; informális szakmai egyeztetések (illetve esetenként mértékadó kulturális vagy jótékonykodó egyesületek, szervezetek évenkénti vagy alkalmankénti találkozói; sőt országgyűlések is).

Az említett alkalmak sommásan összefoglalhatók úgy is, hogy azokon legtöbbször egy-egy akadémikus – 1949-ig mindig férfi – felolvasást, előadást tartott a tudós hallgatóság előtt, vagy felszólalt, hozzászólt, vitázott; a különböző ülések menete, lezajlása szerkezetileg lényegében nem változott. Az évenkénti közgyűléseken például az elnöki megnyitó után az elmúlt év működését ismertette a titkár, majd egy tag tartott az egész tudós közösséget érdeklő előadást.

Első pillantásra ezért monotonnak tűnik majd az itt összeválogatott anyag: az ünnepi közgyűlésekre, a tudományos osztályok üléseire etc. szóló meghívók szerkezetének, az ülések felépítésének, azaz a tudomány rituáléinak sematikussága; az a repetitív jelleg, amely például a díszteremben zajló eseményekről tudósító képek sajátja. Azonban korántsem csak az előadók nevei vagy a konferenciák és kongresszusok témái cserélődtek, illetve a résztvevők ruházatának szabása, a kalapok fazonja alakult át, hogy látszólag minden változatlanul ismétlődjek a tagság tekintetében (viszonylag) stabil tudós testületben.

Néha csak egy-két apró, de sokatmondó részlet változott meg, máskor viszont gyökeresen átalakult a belső terek dekorációja. Az intézmény működését, a tudomány saját törvényei szerint való gyakorlását ugyanis jelentősen befolyásolták – néha megszabták –, az arra szolgáló terek kialakítását pedig meghatározták azok a társadalmi folyamatok, politikai és kulturális történetek, sőt törések, amelyek, többek közt például éppen az épület előtt, a város közepén, a kereskedelem színteréből egyre inkább a nemzeti jelek emlékparkjává avanzsáló, nevét (szimbolikusan) váltogató téren zajlottak.

A *sessiók* százötven éves történetéből való, itt következő válogatásnak (SESSIO 3.1–3.78.1–2) nem célja egy lineáris (nemzeti) történet felrajzolása. Nem interpretál, hanem felmutat; momentumokat és párhuzamosságokat – vagy párhuzamosan futó, egymással azonban gyakran ellentétes narratívákat – emel egymás mellé, értékítélet nélkül, felhívva a figyelmet arra, hogy a tudós társaság és épülete nemcsak a kultúra, a művészetek és a tudomány székhelye volt, de a nemzeti közösségé is, és mint ilyen, kulturális rendezvényeken túl társadalmi-politikai eseményeknek és szereplőknek is teret adott, így legitimált, vagy éppen képviselt.

Mindezek kontextualizálásához, az épület (belső és külső dekorációjának) lassú, de folyamatos átalakulásához megfelelő háttérrel a palota előtti tér arculatának fokozatos átrendeződését illusztráló (SESSIO 1.1–14), illetve az elmúlt százötven évben ott zajló eseményeket (SESSIO 2.1–28) felvonultató kép- és dokumentumválogatások szolgáltathatnak.

Bicskei Éva

Eötvös József másodelnök és Arany János titoknak meghívó levele az Akadémia székházának megnyitójára, Pest, 1865. november 15.
Nyomtatvány Arany János latin nyelvű fordításának autográf soraival, toll, papír, 246 × 230 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, RAL 817/1–1865

A dokumentum érdekessége, hogy a magyar nyelvű meghívó szövegét a lap alján a titkár Arany János latinra is lefordította. Ez jelzi, hogy az esemény jelentőségének megadásához még ebben az időben is, a magyar nyelv kiművelésén – a germanizmusoktól és latinizmusoktól való megtisztításán – fáradozó Tudós Társaság is az európeársággal és a klasszikus műveltséggel egyet jelentő latin nyelvhez, annak jól bevált *terminus technicus*aihoz fordult: „Academia Literarum Hungarica, quod in votis erat, nempe ut e domicílio angusto eoque conductio in proprias aedes commigrandi atque ibidem otio ad colendas Artes necessario fruendi facultas ei daretur, tandem adepta est; jamque ea prosperitate gaudet, quod domum bene ornatam, pecunia civium voluntarie oblata recenter exstructam, confessa publico die 11a mensis Decembris 1865. ibidem habendo inaugurare ponerit. // Vos igitur, Viri illustres et doctissimi, quorum nominis aut collegii apellatione literae hac externe signatae sunt, in sessione illa publica inaugurali praesentes esse cupimus, eoque maxima cum reverentia invitare officii nostri duximus Valet.”

B. É.

Jegyzék a m. t. Akadémia házának megnyitása alkalmával kiosztott belépti jegyekről, 1865. november 24.–december 8.
5 fol. kézirat, toll, ceruza, papír, 368 × 220 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, RAL 830/1865

Az ünnepélyes megnyitón részt vevő személyeket gondosan megválogatták; csak belépőjegyekkel lehetett bejutni. Karzatra szóló, illetve ülő- vagy állójegyet biztosítottak (a teljesség igénye nélkül) például a Habsburg Birodalom tudományos intézeteinek; a pesti tudományegyetem tanári karának; hírlapok szerkesztőségének. Eötvös József tíz, Dessewffy Emil hat darab jegyet kapott. De belépőjegyet adtak Greguss Ágost (1825–1882), Zsoldos Ignác (1803–1885) (→ MOTIO 1) és Marczibányi Antal (1793–1872) családjának is. Székely Bertalan, Izsó Miklós egy-egy állójegyet kapott, akárcsak gróf Andrássy Gyula (1823–1890). Belépést biztosítottak még gróf Károlyi György (1802–1877) (→ SOCIETAS LITTERARIA 17), Bajza József (1804–1858) és Vörösmarty Mihály családjának; gróf Széchenyi István fiának, Ödönnek (1839–1922); Ghyczy Kálmánnak (1808–1888); Frankenburg Adolf (1811–1884), Hunfalvy János (1820–1888) és Pál (1810–1891) (→ SESSIO 3.37, SESSIO 3.40, SOCIETAS LITTERARIA 1.5) családjának, özv. Damjanich Jánosné Csernovics Emiliának (1819–1909) és az Akadémia egyik, Károlyihoz hasonlóan még élő alapítójának, gróf Andrássy Györgynek (1797–1872).

De sokan, akik úgy vélték, megérdemelnék a belépést, nem jutottak be, és ez „aprehenzióhoz” vezetett.¹ Az építkezés és a gyűjtés kezdeményezőjének tekinthető Ujhelyi Róbert sem kapott meghívót az ünnepélyre. Az akkor fejergyarmati szolgabíró így rosszul leplezett keserőséggel küldte be az addig visszatartott 786. számú aláírási ívet és az azzal járó 136 forint 76 krajcárt, mondván, amint egykor az Akadémia palotájához ő vitte „az első marok homokot”, úgy most, a megnyitás előestéjén az ő adománya legyen az utolsó, „mellyel a’ megkezdett nemzeti büszkeség teljesen kiegészítve és befejezve legyen” (→ MOTIO 9).²

A megnyitót a már nagybeteg Dessewffy a távolból, levél útján és a praktikum szem előtt tartásával igyekezett előkészíteni, elnökségének legfontosabb reprezentatív eseményéről lévén szó. Gondolt az akadémiai és az igazgatótanács tagok privilegizált bejutására és helyfoglalására; a gyalog, illetve a kocsin érkezők, majd távozők szétválasztására, valamint elkülönülő terelésükre az épületen belül, sőt ezek publikussá tételére is; az új épület megóvására – félt, hogy az „öszve fog piskoltatni” –; sőt olyan, korántsem elhanyagolható részletekre, mint amilyet az alkalmi *pissatoire*-ok beszerzése jelentett (mondván, „számos edényekről gondoskodni kellene, ott az Elnöki szoba háta mögött, – az ülés 3-3½ óráig eltart – hogy az öreg uraknak félre kell menni, hova mennének?”).³

1 Tóth Lőrinc levele Dessewffy Emilnek, Pest, 1865. december 11. MTA KIK KRGy, RAL 1401/1865.

2 786. számú aláírási ív. Ujhelyi Robert fejergyarmati szolgabíró aláírási íve. MTA KIK KRGy, K 1272/1g–47/1865.

3 Dessewffy Emil levele Szkalnitzky Antalnak, Szentmihály, 1865. november 26. MTA KIK KRGy, RAL 1160/1865. Hat éjjeljedény beszerzésének a számlája: MTA KIK KRGy, K 1274/3d, Számlák, nyugták 1865, 1405.

M. B.–B. É.

Handwritten list of names and their corresponding ticket numbers, organized in columns. The text is written in cursive script. The list includes names like "Károlyi György", "Andrássy Gyula", "Széchenyi István", etc., and ticket numbers like "1", "2", "3", etc. The list is titled "Jegyzék a m. t. Akadémia házának megnyitása alkalmával kiosztott belépti jegyekről".

Ismeretlen festő: Klasszicista épületek a Lánchíd téren: az Európa szálló, a Diana fürdő, a Nákó-ház és a Kaszinó (azaz a Lloyd-palota) épülete, 1850-es évek
Vízfestmény, papír, 263 × 445 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Grafikai Gyűjtemény, ltsz. 547

A mai Széchenyi István tér elnevezése az elmúlt kétszáz évben sokszor változott, jelezve a terület szerepének folyamatos átalakulását. Kezdetben a Salz Platz (Só tér; 1804–1809), majd Salzamts Platz (Sóhivatal tér; 1809–1812); ezután pedig hosszabb ideig Zimmerer Platz (Ács tér), illetve Auslade Platz (Kirakodó tér; 1812–1840-es évek) nevet viselte. A Duna-parti klasszicista paloták megjelenésével Obere Donau Zeilének (Felső Duna sor; 1840-es évek – 1850), a Lánchíd felépülése után pedig Kettenbrücke Platznak (Lánchíd tér; 1850–1858) hívták.

Ferenc József (1830–1916) osztrák császárnak az ikervárosban tett látogatása után kapta a Franz Josefs Platz (1858–1867) elnevezést, amelyet a kiegyezéskor, a császár királlyá koronázásakor magyarosítottak, összefüggésben azzal, hogy a rituálé egyik fontos fázisa – az ország külső ellenségektől való megvédését jelképező, a négy világtáj irányába tett kardvágás – a téren kialakított koronázási dombon (→ SESSIO 1.2 és SESSIO 1.3 és SESSIO 2.2.1–2) zajlott, azaz a magyar névhasználat szimbolikusnak is tekinthető. Több

SESSION 3.1.3
 Belépti jegy a Magyar Tudományos Akadémia MDCCCLXV. december 11-én saját házában először tartandó közülésére, 1865
 Nyomtatvány, papír, 108 × 148 mm
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1865.12.11

SESSION 3.1.4
 Haske Ferenc után Rusz Károly: A m. tud. akademia palotájának díszterme. A megnyitási ünnepély 1865. decz. 11.
 Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1865. december 17. (12. évf. 51. sz.), 648.
 Fametszet, papír, 180 × 235 mm
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

SESSION 3.1.5
 Ismeretlen rajzoló és metsző: Az országgyűlés megnyitása emlékére (1865. decz. 14.)
 Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1865. december 17. (12. évf. 51. sz.), 649.
 Fametszet, papír, 252 × 240 mm
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Az Akadémia újonnan épült palotájának ünnepélyes közléssel egybekötött megnyitójára 1865. december 11-én került sor; több mint fél évvel azután, hogy az épületet használatba vették az akadémiai tagok. Az ünnepi gyűlést az alelnök Eötvös József vezette le az akkor már nagybeteg, távollévő Desseffy Emil helyett, akinek üdvözlő szövegét id. báró Vay Miklós (1802–1894) olvasta fel. A zajos éljenzés után Arany János, az új titkár foglalta össze az elmúlt évi működést, majd Eötvös tartott emlékbeszédet az elhunyt előző titkár, Szalay László (1813–1864) történész fölött. Az ülést Toldy Ferenc (1805–1875) irodalomtörténeti előadása zárta a nagygyűlések rendjének akkor már megszilárdult szerkezete szerint. A gyűlést követően új tagokat is választottak; ekkor lett a Matematikai osztály levelező tagja Szkalnitzky Antal (1836–1878), a palota építése során tanúsított érdemeinek elismeréseképpen. Végül egy, az Európa szállóban rendezett lakoma zárta a jeles napot.

A megnyitó alkalmából az Esterházy Képtár is nyitva állt a látogatók előtt (annak ellenére, hogy a képek installálása ekkor még nem fejeződött be és a katalógus sem jelent meg); akárcsak a Képzőművészeti Társulat műcsarnoka, „reggeltől estig díjtalanul”.

Ez azonban csak az ünnep lezajlásának rövid összegzése; nem mond semmit arról, hogy a ház átadása, maga az ünnep mit jelentett meg és milyen tartalmakat hordozott az építető nemzeti közösség számára az abszolutizmus időszakát jellemző szimbolikus politikában.

A megnyitó például azért is toldódhatott ki, mert azon túl, hogy a díszterem kialakítása elhúzódott (→ CONSTRUCTIO 24), a vezetőség egy gyorsan változó aktuálpolitikai kontextusban a lehető legmegfelelőbb időpontot keresve többször is módosította annak dátumát. Először augusztus 19-ét jelölték ki¹ – az államalapító Szent István király ünnepe előtti napot –, nyilvánvalóan

mint ötven éven keresztül Ferenc(z) József(-)térek hívták a területet. Az ősrírózsás forradalom alatt egy rövid időre Október térre¹ változott a neve (1918–1919) (→ SESSION 1.8), hogy a két világháború közti időszakban, a Habsburgok trónfosztása után – mintegy annak ellenére –, érdekes módon ismét Ferenc József térnek hívják a város ezen központi, reprezentatív helyszínét. 1946-ban az egy évvel korábban elhunyt amerikai elnök nevét vette fel; így mintegy hatvanöt éven át Roosevelttér 9. volt a Magyar Tudományos Akadémia hivatalos címe. 2011-ben Pálkinkás József (1952) akadémiai elnök kérésére a főváros a területet Széchenyi István térre keresztelte át.

A kezdetben a gazdasági élet központjának számító, a pesti kikötőnek, a vámhivatalnak, raktáraknak helyet adó tér a Lánchíd megépülésével, valamint különböző kereskedelmi, kulturális és társasági intézmények, köztük az Akadémia neoreneszánsz épületeinek megjelenésével a nemzet fővárosának központjává lett. Így válhatott a szimbolikus politika színterévé, a nemzeti közelmúlt kiemelkedő alakjainak – Széchenyinek (1791–1860) (→ SESSION 2.5.1-3), Deáknak (1803–1876) (→ SESSION 1.7), Eötvösnek (1813–1871) (→ SESSION 1.6), Szarvas Gábornak (1832–1895), Salamon Ferencnek (1825–1892) – szobrait magába foglaló emlékparkká.

A tér egykori összetett funkciója azonban lassan elenyészett, párhuzamosan a dunai hajózás jelentőségének csökkenésével, a kikötő gazdasági szerepének letűnésével. A klasszicista paloták helyén emelkedő historizáló-szecessziós épületeket – Gresham-palotát (építésszek: Quittner Zsigmond [1859–1918], Vágó József és László [1877–1947, 1875–1933], 1905–1907); a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot, a Belügyminisztérium későbbi székházát (építész: Quittner Zsigmond, 1906–1909) (→ SESSION 1.8, SESSION 1.10, SESSION 2.19) – az idő előrehaladtával modern építmények – az Atrium Hyatt, később a Sofitel szálloda (építész: Zalaváry Lajos [1923], 1979–1982); az ún. „Spenótház”, azaz különböző állami hivatalok székháza (építésszek: Hofer Miklós [1931–2011], Hübner Tibor, Horváth Lajos, 1970–1980) (→ SESSION 1.14), majd helyén a Roosevelttér 7/8 irodaház (terv: Mesteriskola, 2001–2006) – váltották fel; minisztériumok és hivatalok, hotelek sajátították ki. A Reitter Ferenc (1813–1874) térrendezési elvei szerint (→ SESSION 1.4) kialakított emlékpark pedig az idő előrehaladtával lassan megközelíthetetlené vált a nagyvárosi – a Lánchíd előtti, az áthaladásra koncentráló, a megállást tiltó – forgalom miatt, kiszorítva a városlakókat a honi történelem egy meghatározó helyszínéről; az Akadémia előtt elterülő, az egyre inkább közhivatallá váló intézmény pufferzónájaként szolgáló parkoló miatt pedig megfosztva őket a (nemzeti) kulturális identitás egyik alapvető elemétől, a tudomány (felszabadító) élményétől.

1 A tér ekkori neve a köztudatban máig tévesen, Október 29. térrént él. Krúdy Gyula a Fővárosi Közmunkák Tanácsának tett 1918. novemberi javaslata ellenére ugyanis a teret Október térnek nevezték el. Erre vonatkozóan: Vörös 2000: 147, 166.

nem függetlenül a korábbi évek politikai töltetű egyházi körmeneteitől és a különböző honi intézetek alapítójára, azaz Széchenyi Istvánra való közösségi megemlékezésektől (→ **SESSIO 2.5.1–2**). Május végén azonban – feltehetően a Deák húsvéti cikkét³ követő politikai enyhülés hatására – az Akadémia alapításának 40. évfordulójára, azaz november 3-ára tették azt át.

Amikor azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az év végén, 1861 óta először összehívják az országgyűlést, az épület hivatalos megnyitóját e jelentős politikai esemény megnyitására időzítették (csakúgy, mint az épület terveinek kiállítását 1861-ben). Pontosabban, 1865. december 11-én zárult le a képviselők választása; az országgyűlést december 14-én nyitották meg a Deák vezette Felirati Párt túlsúlyával – és a császár trónbeszédével, amelynek meghallgatására, ellentétben 1861-gyel, immáron az összes képviselő felvonult a budai királyi palotába. (Maguk az ülések azonban továbbra is Pesten, a Múzeumban, illetve 1866 áprilisától az újonnan épített, ideiglenes képviselőházban [építész: Ybl Miklós, 1865–1866] zajlottak.)

117 | **SESSIO 2.1** Székely Bertalan után ismeretlen metsző: The Emperor of Austria Crossing the Illuminated Suspension-Bridge at Pesth, Hungary (Az osztrák császár a kivilágított Lánchidon át Pestre érkezik)*
Megjelent: The Illustrated London News, 1866. January 13. (Vol. 48. No. 1352.), 49.
Fametszet, papír, 260 × 338 mm
Magántulajdon

* „(Az ünnepélyes kivilágítás Pesten) Ő Felsége megérkezése napján [sic!] [1865. december 12.] egyike volt a legfényesebbeknek, a minőt csak valaha Pest látott (→ **SESSIO 3.1.5**). Már korán reggel megkezdtek sok helyen a lámpasorok fölrakását s este az egész város fényterekben uszott. Különösen nagy gondnal voltak kivilágítva a középületek. A városház tornyán egy kivilágított korona ragyogott, s a szem káprázott, ha a dunagőzház-társaság épületére, a Lloyd-épület szögletén lángoló csillagra tekintett, míg az akademia palotája, a vigadó-épület, a nemzeti és német színház is feltűnő díszszel voltak világítva; különösen ez utóbbi homlokzatán Ő Felsége képe körül Sennyey [Pál (1824–1888), főtárnokmester, a Helytartótanács elnöke, az Akadémia igazgatótanácsának tagja], Mailáth [György (1818–1883), tárnokmester, magyar udvari főkancellár, az Akadémia igazgatótanácsának tiszteleti tagja], Scitovszky [János (1785–1866), esztergomi érsek, az Akadémia igazgatótanácsának tagja] és Deák képei fényben ragyogtak. Dísz és fény tekintetében a magánházak sem maradtak hátra, s nem egy helyen lehetett látni díszes transparenteket találó föliratokkal. Az utcákon és téreken mindenütt a népek ezrei hullámoztak. Ő Felsége 8 óra tájt jött át Pestre a világítás megsejmelésére. Utjában mindenütt néptengerral találkozott, mely szíves éljenekkel kísérte az uralkodó kocsiját. A menet egy hosszú sor kocsiból állott, melyeknek élén három lovas, nemzeti lobogót emelve lovagolt. Az első kocsiban az alpolgármester és Havas Ignác [1803–1887, orvos, a városi tanács tagja], a fogadtatási készülékek bizottmányának buzgó elnöke, ülték. A második kocsiban Sennyey főtárnokmester és Bartal György [1820–1875, a Helytartótanács tagja]. A harmadik kocsiban ült Ő Felsége szárnysegédével. Ezután több udvari kocsi jött, Ő Felsége kíséretéhez tartozó magas uraságokkal. Ő Felsége 9 óra után kocsizott Budára vissza.”¹

Azaz közadakozásból működve (és lakhelyet emelve), mintegy a nemzeti közösség kiépülését megtestesítve, az Akadémia továbbra is fenntartotta igényét arra, hogy a nemzet legfontosabb, az országgyűléssel egyenrangú (politikai) intézményeként tekintsenek rá. Ezt az átfedést az is megkönnyítette, hogy jócskán akadtak olyanok, akik mindkét testületnek tagjai voltak, mint báró Eötvös József, Deák Ferenc, id. gróf Teleki Domokos (1810–1876), gróf Mikó Imre (1805–1876), báró Kemény Zsigmond (1814–1875), Fábíán Gábor (1795–1877), Jókai Mór (1825–1904), Székács József (1809–1876), báró Podmaniczky Frigyes (1824–1907), Lónyay Menyhért, Trefort Ágoston (1817–1888), báró Kemény Gábor (1830–1888), Gorove István (1819–1881), Kerkápoly Károly (1824–1891) etc.

A két eseményt a nyilvánosságban is egyenrangúként és mintegy egymás tükörképeként, *pendant*-jaként tálták – a *Vasárnapi Ujság* például az Akadémia palotájának átadásáról, valamint az országgyűlés megnyitásáról (azaz a trónbeszédről) szóló illusztrált tudósításokat egymással szemben lévő oldalakon, hasonlóan tördelve hozta, miközben a szövegben kiemelték, hogy előbbi mintegy „prologja” utóbbinak.

A palota ünnepélyes megnyitóját ábrázoló *reportage* azt a pillanatot választotta tárgyául, amikor a feszülten figyelő, megindultságukban helyükről fel is pattanó résztvevőkkel teli, zsúfolt díszteremben Eötvös Vaynak adja át a szót, hogy a férfi Dessewffy üdvözlétét felolvassa. (Külön érdekessége a fametszetnek, hogy a terem Akadémia utca felőli oldalfalát Haske Ferenc [1834–1894] három íves mezőben, kora újkori történelmi jelenetekkel – mintegy falképekkel – díszítette, noha ekkor még falfestészeti dekorációja a díszteremnek nem volt.)

Az országgyűlés megnyitását viszont nem eseménykép, hanem allegória illusztrálta. Egy drapériával gazdagon díszített oszlopcsarnokban a gyűlés (beazonosítható) tagjai tekintenek tiszteletteljes várakozással Ferenc József fölējük magasodó, monu-mentális büsztjére. A büszt felett, felhőben, a magyar királyi korona lebeg puttóktól körülvéve, akik mintegy a képviselők jelére várnak, hogy azt az uralkodó fejére illeszthessék. Az (országgyűléssel szemben támasztott) felfokozott várakozást képezte le tehát az ábrázolás. A képes újság dupla oldalának kontextusában így viszont a nemzeti (politikai) közösségen és annak épületén túl a szembenálló politikai felek közti „kölcsonös megegyezés és kiegyező megfontolás” szükségessége is megjelenhetett, amelyet a félrevont drapériák által felfedett, egymással szemben lévő városrészek is szimbolizálnak a háttérben: a magasan álló barokk budai vár és a pesti Duna-part a városháza prominens tornyával.

- 1 Arany János és báró Eötvös József levele az igazgatótanács tagjainak, Pest, 1865. május 29. után, MTA KIK KRKGy, RAL 1333/1865.
- 2 Még néhány szó a „Botschafter”-nek ápril 9-iki cikkére. *Pesti Napló*, 1865. április 16. (16. évf. 4500. sz.), [1–2].
- 3 Arany János és báró Eötvös József levele az igazgatótanács tagjainak, Pest, 1865. május 29. után, MTA KIK KRKGy, RAL 1333/1865.

B. É.

SESSIO 3.1.6

Karl Radnitzky: Az Akadémia palotájának megnyitása alkalmából kibocsátott emlékérem, 1865 (és 1865 után)

Bronzérem (illetve ezüstözött bronzérem), 51 mm

Előlap felirata: „XI. DEC. MDCCCLXV”. Jelezve jobbra közepén: „C. RADNITZKY”

Hátlap felirata hat sorban: „HÁZA / MEGNYITÁSÁNAK / EMLÉKEÜL / A / MAGYAR TUDOM. / AKADEMIA”

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Beck Mihály ajándéka 10, illetve Érmek 59

Az Akadémia 1865. május 29-i igazgatótanácsi ülésén indítványozták, hogy a Társaság fennállásának 40. évfordulója alkalmából emlékérmet bocsásson ki, egyik oldalán a palota épületével, másikon felirattal.¹ A készítettéssel kapcsolatos június 24-i ülésen azonban már nem az évforduló alkalmából kiadott éremről, hanem a palota megnyitásának ünnepélyére szánt „megnyitási emlékéremről” beszéltek.²

Az ügyben bizottságot állítottak fel Toldy Ferenc, Csengery Antal (1822–1880), Érdy János (1796–1871), Henszlmann Imre (1813–1888) és Rómer Flóris (1815–1889) részvételével, hogy meghatározzák a készítendő érem nagyságát és feliratát. A bizottság július 22-én négy pontban foglalta össze elgondolásait; az emlékérem nagysága az 1859-ben Kazinczy Ferenc (1759–1831) születésének 100. évfordulójára kibocsájtottával egyezzen meg; az egyik oldalán a palota szerepeljen, amelyet vagy fénykép, vagy kézíraj után véssenek (utóbbi esetében Szkalnitzky Antalt javasolták rajzolóknak). A másik oldalra, koszorú (→ DECORATIO 12.4) által közrefogva, az alábbi szöveget szánták: „HÁZA MEGNYITÁSÁNAK EMLÉKEÜL A MAGYAR TUDOM. AKADEMIA 1865”. A kivitelező művész kérdését függőben hagyták.³

Néhány nap múlva, július 31-én az Akadémia palotájának megnyitó ünnepélyét rendező bizottság újra tárgyalta az emlékérem tervét, és Eötvös József, Károlyi István (1797–1881), Pauler Tivadar (1816–1886), Pólya József (1802–1873), valamint Toldy Ferenc döntése alapján Henszlmann Imrét az Akadémia költségén Bécsbe küldték,⁴ hogy ott kapcsolatai és tapasztalata révén keressen megfelelő vésnököt a munkára.

1 *Vasárnapi Ujság*, 1865. december 17. (12. évf. 51. sz.), 653.

„Pest még aligha volt ily fényesen, – tegyük hozzá örömmel; ily önkényt – kivilágítva. Nemcsak a középületek, de a magánházak is vetekedtek egymással izlésben, fényben. Ha zászló-erdő közepette, mely némely utca házsorait elborítja, csak a kiválóbb pontokon állapodunk meg, fel fog tűnni bizonyos egybehangzás az ábrákban, s e szerint az érzelmekben. Legkiválóbb helyet foglalja el a fejedelem arcképe, az ő és felséges neje nevének kezdőbetűi. E két ábrázolat, számtalan változatban csillagkoszoru, csinos csoportozat közepette, színes lámpa, gázfény, virág, örökzöld-füzértől körítve legtöbb házon található. – Itt-ott felirat, mely üdvözlést, örömet, bizalmat említ. Kiváló előszeretettel van a szent korona képe alkalmazva. A váci utcán egyhelyett Vörösmarty sorai kíséretében, miszerint lelje népe boldogságán örömet, a sz. korona fölébe e szavak vannak írva: koszoruzza szent fejét. A városháza tornyán, s a régi és az új német színház tetején, fenn a budai várban, mindenütt a korona ragyog.”¹

1 Pest, dec. 12. 1865. *Pesti Napló*, 1865. december 13. (16. évf. 285. sz.), 4696.

Henszlmann Karl Radnitzky (1818–1901), a bécsi Akadémia professzorának személyében találta meg a megfelelő mestert. Az árat és a határidőket, amelyeket Radnitzky meg- és kijelölt, Eötvös József, a bizottság elnöke elfogadta.⁵ Arany János, aki Henszlmann és Eötvös között az érmet ügyében közvetített, arra a felvetésre, hogy az épület modellje felett az angyalos címer is szerepeljen, a következőképp reflektált: „Az én magánvélekedésem szerint a czímer-tartó angyal közönséges eszmének látszik, Radniczky úrnak új lehet, de mi, magyarok annyit láttunk már ilyet, hogy részemről inkább üresen hagynám azt a tért, mint ily elkopott eszmével tarkítsam be.”⁶

Az érmet a július 22-én elhatározott szempontok szerint öntötték 2000 példányban bronzból; hat darabot pedig 20 dukátos aranyból.⁷

Az ezüstözött emlékérem méretében, súlyában és megformálásában egyezik a bronzváltozattal.⁸ Nem valószínű, hogy 1865-ben készült volna; ugyanis a számla, amelyet Radnitzky az Akadémia számára kiállított, csak bronz- és aranyváltozatokról szól. Henszlmann 1865. augusztus 27-én kelt és Aranynek címzett leveléhez mellékelte Radnitzky levelét, amelyben a vésnök többek között arra tett ígéretet, hogy október végéig 500 bronz- és több ezüstérmet elkészít.⁹ A későbbi levelezésben azonban az ezüstérmek nem kerültek szóba. Így nem valószínű, hogy a homályosan megfogalmazott „több” ezüstérmek közé tartoznának a ma ismert ezüstözött példányok.

1 Eötvös József levele az Akadémia igazgatótanácsának tagjaihoz, Pest, 1865. május. 29. MTA KIK KRKGy, RAL 817–124/1865.

2 Divald 1917: 103.

3 Az Akadémia Közülési tervkészítő állandó Bizottságának, emlék-érem Küldöttsége” 1865. július 22-i ülésének jelentése a palota megnyitására kibocsájtandó érmet ügyében. MTA KIK KRKGy, RAL 1031/1865, 1.

4 Jegyzőkönyvi kivonat az Akadémia palotájának megnyitási ünnepségét rendező vegyes bizottság 1865. július 31-i üléséről. MTA KIK KRKGy, RAL 817–209/1865.

5 Henszlmann Imre jelentése Karl Radnitzkyvel folytatott egyeztetéséről, Pest, 1865. augusztus 29. MTA KIK KRKGy, RAL 1069/1865.

6 Henszlmann Imre jelentése Karl Radnitzkyvel folytatott egyeztetéséről, Pest, 1865. augusztus 29. MTA KIK KRKGy, RAL 1069/1865.

7 Az épület ünnepélyes megnyitásának napjára, december 11-ére csak 1500 darab készült el; a hiányzókat a vésnök december végén szállította le. Karl Radnitzky levele Henszlmann Imrének, Bécs, 1865. december 24. Kassa, Východoslovenské múzeum, Archiv, ltsz. 300/7; Karl Radnitzky levele Arany Jánosnak, Bécs, 1865. november 24. MTA KIK KRKGy, RAL 1364/1865.

8 Nem unikum; a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába 2000-ben a Mészáros-hagyaték révén került be egy füzettelt változat: ltsz. M.200.

9 Henszlmann Imre levele Arany Jánosnak, Pozsony, 1865. augusztus 27. Mellékelve: Karl Radnitzky levele Henszlmann Imrének, Bécs, 1865. augusztus 26. MTA KIK KRKGy, RAL 1067/1865. Az 1865. június 12-i igazgatótanácsi ülésen úgy döntöttek, hogy négy aranyérmet veretnek, továbbá annyi ezüstöt, amennyire megrendelés lesz, és nagyobb számú bronzpéldányt. MTA KIK KRKGy, K 1312. Az 1865. december 11-i igazgatótanácsi ülés határozata szerint a bronzérem ára a nagyközönség számára 2 forint, az ezüstéremé 10 forint volt. MTA KIK KRKGy, K 1312.

B. H.

SESSIO 3.2.1

Schrecker Ignác: Magyar Akadémiai Album, 1865

32 lap, vitzkártya méretű fényképekkel, bőrkötéses kötetben, az Akadémia címerének domborművű bronzveretével, 310 × 240 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 10.899

Hogy mind az Akadémia (palotája megnyitása alkalmából), mind az összeülő országgyűlés mennyire a nemzet életének legfontosabb, mintegy összetartozó, egymást kiegészítő (politikai) intézményeként határozta meg magát, azt legjobban két, párhuzamosan készülő díszalbum illusztrálhatja.

Az országgyűlés 1865. decemberi összeülésének emlékére Schrecker Ignác (1834–1888) fényképész (több fotográfus közreműködésével) egy nagyméretű, reprezentatív albumot jelentetett meg a képviselők portréival. Ezt megelőzően, illetve ezzel párhuzamosan, palotájának megnyitása alkalmából az Akadémia is kiadatta tudós tagjainak arcképcsarnokát, ugyancsak Schrecker közreműködésével.

SESSIO 2.2.1

Ismeretlen rajzoló után Rusz Károly: Kardvágás a koronázási halmon

Megjelent: Képes-Ujság, 1867. július 1. (3. évf. 19. sz.), 583–586.

Fametszet, papír, 235 × 325 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Az Akadémia épülete előtti téren rendezett királykoronázások – koronázására érkezve IV. Károly (1887–1922) is keresztülvagolt a téren –, tiszteletadások, megemlékezések, felvonulások, gyűlések, ünneplések és tüntetések jelzik, hogy a 19. századdal megjelenő tömegpolitika megfelelő környezetet talált rendezvényeihez, hol alkalmi építmények kihelyezésével (→ SESSIO 2.6 és SESSIO 2.11 és SESSIO 2.14), hol a nemzettudatban kiemelkedő jelentőséggel bíró környező épületeknek (mint például az akadémiai székháznak vagy a budai királyi palotának, → MOTIO 35.1-6), illetve a nemzetté válás jeleseit ábrázoló szobroknak (→ SESSIO 1.7 és SESSIO 2.5.1-3) a mindenkor hatalom szempontjából való újraértelmezésével.

B. É.

Igy a kiadványok a testületi önreprezentáción túl az abszolutizmus korának nyilvánosságában megtestesítették a nemzet mint politikai közösség erejét.

A bőrkötéses, fedelén az Akadémia címerét viselő album a tudósok vizitkártya méretű és mellkép formátumú arcképeit tartalmazza, oldalanként négyet. (Az albumnak van kisebb és egyszerűbb kialakítású verziója, amely a tagokat tudományágak szerint csoportosítja.) Az országgyűlési képviselőket felvonultató kiadvány kiállítása még gazdagabb; az aranyozott keretekben félalakos portrék láthatók.

B. É.

SESSIO 3.2.2 Eötvös József körlevele az akadémiai tagoknak, Pest, 1864. november 23.

Nyomtatvány, papír, 300 × 235 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Tört. 4-rét 41

Eötvös József akadémiai alelnök levélben kérte fel az akadémiai tagokat, hogy a palota ünnepélyes megnyitására készíten-dő díszalbum számára fényképeztessék le magukat Schrecker Ignác fényképésznél. (Schrecker műterme Pesten, a Bálvány utca 3. szám alatt működött.)

Az album kiadásával és terjesztésével a kiadó amellett, hogy „a bekövetkező ritka ünnepélyt emelni és az ekkor életben levő tisztelt tagok külső emlékét egy díszes gyűjteményben az utókornak átadni akarja, [...] egyszersmind az Irói segélyegylet vállalatához is járulni törekszik”.

M. B.

SESSIO 3.3 Posner Károly Lajos és Weber Henrik: Az Akadémia Aranykönyve, 1860–1862

473 számozatlan, beíratlan fol. nyomtatvány, toll, akvarell, papír, aranyozott, préselt bőrkötésben, domborított rézveretekkel és alabástrommedalionokkal, 560 × 350 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 11.230

A historizmus, pontosabban a neorene-szánsz könyvészeti remekének hátoldalán, egy aranyozott, ovális réztábla felirata szerint „Ezt az Aranykönyvet készítette 's a Magyar Tudományos Akadémiának, mély hazafiúi tisztelete jeléül felajánlotta Posner Károly Lajos [1822–1887] 1862 évben.” A megrendelő az intézet – köze-lebbről: Dessewffy Emil – lehetett.¹

A nagy, vastag és nehéz, vörös bőrborításán préselt és aranyozott inda-motívumokkal gazdagon ékesített kötetet ugyancsak aranyozott, indás-leveles réz-veretek díszítik; a sarkokon pedig – úgy az elő-, mint a hátsó kötéstáblán – a félgömb díszítményeken „(ös)magyar” (azaz bajszos-süveges) férfiak profiljai lát-hatók. A borítótáblán ezentúl öt mives, gondosan megformált – mára azonban már megrongálódott – alabástromme-dalion is található (ismeretlen mestertől). A középső, koszorúba foglalt a magyar címet mutatja; a sarkoknál lévő pedig allegorikus nőalakokat: a jogtudomány, a kereskedés, a képzőművészetek és a köl-tészet megiszemélyesítőit.

SESSIO 2.2.2 Székely Bertalan után ismeretlen metsző: Coronation of the King of Hungary: His Majesty Brandishing the Sword on the Franz Joseph Platz at Pesth (Ófelsége magyar királlyá koronázása: Kardvágás a pesti Franz Josefs Platzon)

Megjelent: The Illustrated London News, 1867. June 29. (Vol. 50. No. 1433.), 653.

Fametszet, papír, 199 × 238 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Ferenc József császár magyar királlyá koronázása 1867. június 8-án nemcsak a hazai politikai életben, hanem az európai nagy-politikában is meghatározó eseménynek számított; a kiegyezés és a politikai berendezkedés – a nemzetközi *status quot* is érintő – megváltozása miatt jóval többnek, mint uralkodóházak jogfolytonosságát biztosító reprezentatív aktusnak. Az érdeklődésnek köszönhetően szinte nem volt magára valamit is adó helyi érdekű, illetve nemzetközi forgalmazású napi- vagy hetilap Európában, amely ne közölt volna részletes politikai elemzést vagy koronázási beszámolót (legalább másodkézből) – illetve, ha tehette, ne hozott volna a ceremónia egyes fázisairól nagyméretű, jó minőségű fametszetes illusztrációkat.

Ezért például a *Times*, a belga *Independence*, a kölni *Zeitung* és a frankfurti *Allgemeine Zeitung* politikai tudósítói már 1866 végén a fővárosba érkeztek.¹ A híradások szerint az angolok is „jó előre gondoskodtak »special artist«-ról, ki a koronázási ünne-pélyek főbb mozzanatait az »Illustrated London News« számára lerajzolja. Máskor ily célból külön művészt szoktak küldeni a hely színére. Ezuttal tapintatosabban jártak el, s e szép föladdattal hazai festésünk egyikét: Székely Bertalant [1835–1910] bízta meg.”²

Székely (külföldi és hazai, kevésbé ismert) tudósítói karrierje néhány évvel korábban indult. A fiatal pályakezdő még müncheni továbbképzése idején fedezhette fel, hogy a korabeli képes újságokban közölt fametszetekhez készített előrajzokkal egyszerre biztosíthatná megélhetését, egyben egy szélesebb, úgy nemzeti, mint nemzetközi közönség előtt tehetné ismertté nevét. 1861 decemberében tűzte maga elé az előrajzoláshoz szükséges manuális készségek elsajátítását: a tollal való rajzolás könnyűségében való jártasságot; a különböző anyagok és felületek apró vonalkázással való érzéletes visszaadását, amely után aztán a képet a dúcra vivő metsző dolgozhattat.³ És mintegy négy év alatt nemcsak megszerezte ezeket a készségeket, hanem, amint egy 1866 közepi (ön)életrajza fogalmazott, „mint a fontosabb napi események illusztrátora, [...] keresett művész a külföldi képes lapok részéről”.⁴ Valóban, az 1860-as évek második felétől az 1870-es évek elejéig több tucat, a fontosabb honi politi-kai vagy kulturális eseményekről készült rajza jelent meg sokszorosításban Európa vezető képes újságaiban: a lipcsei *Illustrirte Zeitung*-ban, a *The Illustrated London News*-ban vagy a párizsi *L'illustration*-ban, illetve a hazai legnagyobb példányszámú illusztrált hetilapban, a *Vasárnapi Újság*-ban.⁵ Ehhez a rövid idő alatt bekövetkező, átütő sikerhez – nagy lapkiadó vállalatok professzionális

A lapok metszésére a rövidebb oldalakon virágdíszeket festettek; a hosszanti oldalra viszont I. Szent István királyá koronázásának jelenetét. Alkotójuk Weber Henrik (1818–1866) volt, aki – azon túl, hogy ebben az időben kezdett magyar történelmi jelenetek rajzolásába az *Ország Tükre* számára – a kötet belső címlapjait is rajzolta, illetve a lapok tükrét tervezte.

A zöld moaréval bevont, nyomtatott aranybetűs belső címlap utáni lapon látható rajz ugyanis Weber szignált és 1862-re datált műve, és az Akadémia címerét (pontosabban az acélmetszetes pecsétén feltűnő változat derivátumát, → MOTIO 4 és MOTIO 5) mutatja, gazdag növényzettől övezve. A következő, vizuálisan jól strukturált oldalon – ugyancsak 1862-ből és Webertől – a nemzet különböző társadalmi rétegeit megjelenítő alakok tűnnek fel. Paraszt, polgár, nemes, arisztokrata, nő, férfi és gyermek járul a legmélyebb tisztelettel Minerva oltárához, hogy honszeretetéről tanúságot téve áldozatot hozzon (azaz felajánlást tegyen) a tudomány (épületének) nemzeti ügyére, amelyet a felettük lebegő *Patrona Hungariae* vesz oltalma alá. Az ábrázolás önmagában jól érzékelteti azokat a dimenziókat, amelyeket (az ország absztrakt fogalma helyébe lépve) az Akadémia úgy is, mint nemzeti intézmény és úgy is, mint a nemzeti közösség épülete – egy ösztársadalmi ügy – az 1860-as évek elején, a nemzeti mozgalmak intenzív időszakában a közgondolkodásban elfoglalt.

Az ezt a lapot követő, több száz, Rohn és Grund által nyomtatott oldalon már csak a Weber terve szerinti tükör (1861) látható: felül a magyar koronával, alul a magyar címerrel; a hosszanti lapszéleken pedig Magyarország történelmi tartományainak feliratos címerai sorakoznak egymás alatt.

Maguk a lapok üresek; holott a kötetet az intézmény elnöke a célból készítette, hogy abban alapítói – azaz jórészt az építendő palotára tett adakozók – nevét öröktse meg.² Hasonló, a mecénásokat megtisztelő „aranykönyvek” nem számítottak szokatlannak kiemelkedő uralkodói vagy főúri támogatást élvező, így reprezentációt jobban igénylő egyesületeknél a korban: például a Mária Dorottya-egylet is bírt ilyen kötettel.³ De az *Erdélyi Protestáns Közlönyben* is ezzel az elnevezéssel indítottak rovatot az egyház vagy annak iskolái számára adományt tévők neveinek megörökítésére.⁴ Sőt, „azon nagyméltóságú, méltóságos és nagyságos Asszonyságoknak [a névsorát], kik 1859-től bezárólag 1868-ig évenkénti három aranyat köteleztek az Akadémiai Női Díjra, melynek tárgya népszerű tudományos kézikönyvek pályázat útján előállítása”, ugyancsak egy aranykönyvnek nevezett kötetbe jegyezték be.⁵

1 Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, Sz[ent]Mihály, 1860. augusztus 22. MTA KIK KRKGy, Tört. 4-rét 256.

2 „A’ mi az *aranykönyvet* illeti, itten egy igen ügyes műkönyvkötő lévén, ha kielégítő rajzot készít nekem, azt itten kívánnám készíttetni, azonban előbb kegyedtől kérek választ a’ következők iránt, megjegyezve, hogy abba *minden* eddigi adakozó bé fog jönni, és helynek kell maradni a jövődökre is. 1) milyen legyen a Formátum, 2) milyen a’ papiros 3) hány árkusbol álljon. Gondolatom szerint *dátum* szerint következzenek az aláírók, illetőleg alapítók – caligraphice írva – egy lapon több egyes alapító is lehet, – a’ *gyűjtők* neve után a’ legapróbb adakozók is békjónének – és ez teszi szükségessé, hogy a’ könyv vastag legyen.” (A dőlt betűs részek Dessewffy Emil kiemelései.) Dessewffy Emil levele Tóth Lőrincnek, [Hely nélkül], 1860. MTA KIK KRKGy, Tört. 4-rét 256. Az akadémiai építkezés részleteit jól ismerő szerkesztő, Pákh Albert később, 1862 nyarának végén úgy nyilatkozott, hogy „tervben van valamennyi adakozó nevének külön jegyzékben való kinyomatása az ugynevezett aranykönyv alakjában.” *Vasárnapi Ujság*, 1862. augusztus 31. (9. évf. 35. sz.), 420.

3 *Vasárnapi Ujság*, 1885. július 12. (32. évf. 28. sz.), 457.

4 *Vasárnapi Ujság*, 1871. január 15. (18. évf. 3. sz.), 37.

5 MTA KIK KRKGy, K 1622.

B. É.

tudósítógárdájának háttérbe szorításához – azonban a technikában való jártasságon és különböző témák kompozíciós sémáinak, azaz egy széles, nemzetközi közönség számára is érthető és felismerhető megfogalmazási módnak az ismeretén túl Székelynek szüksége volt még valamire: jó kapcsolatokra.

Ezt paradox módon pesti letelepedése hozta el. Hazatérve kerülhetett be a *Vasárnapi Ujság* szerkesztője, Pákh Albert (1823–1867) körül szerveződő baráti körbe. A szerkesztő nemzetközi kapcsolatai – azaz a híryanagokon túl a képes újságokban megjelenő illusztrációk fadúcainak nemzetközi forgalmazása –, az ő személyes támogatása tették lehetővé, hogy magyarországi tudósítóként (vagyis *special artist*ként, *special correspondent*-ként) rangos képes vállalatoknak küldhessen előrajzokat (más szóval *Originalzeichnungen*okat, *sketch*eket, *croquis*kat) „történelmi mozzanatokról”, azaz a *Tagesgeschichte*, a *reportage* körébe tartozó eseményekről.

Székely az 1867-es koronázás képes újságokba szánt jele- netein sokat dolgozott. Végiglátogatta a ceremónia különböző helyszínein zajló előkészületeket; skicceket készített az alkalmi dekorációról, a kellékekről, a díszruhákról. Mivel maga az esemény egy szigorúan kodifikált rítus szerint ment végbe, ábrázolásának is kialakult képi hagyománya volt. Székely a koronázás egyes fázisait, állomásait ennek a tradíciónak az ismeretében mutatta be, a részletek tekintetében aktualizálva a kompozicionális-tematikus sémákat. Utóbbi azonban nem jelentette azt, hogy képei a – városképi vagy dekorációs – részletek tekintetében hű képét adták volna az eseményeknek. Az egyik, a Lánchíd előtti téren, az ott az

CORONATION OF THE KING OF HUNGARY: HIS MAJESTY HANDING THE SPUR TO THE PRINCE JOSEPH PLATE AT FIFTH.—SEE TEXT PAGE.

388 számozatlan, 129 beírt fol. nyomtatvány, toll, akvarell, papír, bőrkötéses kötetben, ezüstözött réz veretekkel, 560 × 350 mm
 MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 11.229

Hogy mennyire más idők jártak 1865 decemberében, mint 1861 tavaszán, azt jól jelezheti, hogy az országgyűlés megnyitására, azaz a császár trónbeszédének meghallgatására ekkor már felmentek a budai barokk királyi palotába a képviselők, míg erre nagy részük 1861-ben nem volt hajlandó. De Ferenc József is tett egy, a kortársak számára a nemzeti politikai legitimitást megtestesítő épülettel összefüggő, szimbolikus gesztust, amikor az országgyűlés megnyitását követő napokban – december 16-án – gyermekeivel együtt meglátogatta az Akadémiának a nemzet adományaiból Pesten épült és újonnan átadott, neo-reneszánsz épületét. Így az Akadémia – ugyancsak Posner Károly Lajos neves könyvkötő mester által adományozott és ugyancsak reneszánsz könyvkötészeti emlékeket idéző, és valószínűleg szintén az intézmény által rendelt – *Vendégkönyvében* az ő neveik szerepelnek az intézmény „első” látogatóiként. (Az uralkodó néhány hónappal korábban egyébként már járt az épületben a Képzőművészeti Társulat kiállítása alkalmából [→ DECORATIO I]).

A *Vendégkönyv* az *Aranykönyv* kevésbé gazdagon kiállított, mégis reprezentatív változata. A barna bőr borítású kötetet ezüstözött rézveretek díszítik, bár a bőrről a nemesfém préselést már elhagyták. A sarkok veretein az indákkal és ősmagyar férfi-fejekkel díszített félgömbök ugyan megtalálhatók, de az alabástrommedalionok már nem; helyettük közepén az angyalok által tartott magyar címer rézdomborítása kapott helyet. A hátsó kötéstáblán ugyancsak ezüstözött rézvereten olvasható, hogy „Ezt a vendégkönyvet készítette a Magyar Tudományos Akadémiának Posner Károly Lajos 1862 évben”.

A belső borítás piros moaré; nyomtatott aranybetűk hirdetik funkcióját. A Weber által rajzolt címlapképen fent az Akadémia oklevelein használt acélmetszet ábrázolása látható, alatta pedig Friedrich August Stüler (1800–1865) az *Ország Tükrében* 1862 tavaszán közölt, korai tervének leegyszerűsített rajza. A lap alján, az előtérben – hiszen egy Duna-parti palotáról van szó – a folyót megszemélysítő, félmeztelen nő hever (→ MOTIO 19).

A következő lapon látható rajzon egy függönytartó rúdról gazdag drapéria omlik alá; jobbról egy leplekbe burkolt nőalak foglalatoskodik egy díszszalagnak a rúdra való erősítésével, míg balról egy puttó kapaszkodik abba. Az érkező (néző) őket „zavarja meg”; a puttó ezért tollat is nyújt felé, így invitálva az (első) látogatót nevének a papírra való feljegyzésére, azaz átvitt értelemben a lepel elhúzására és a feltárló bejáraton keresztül az épületbe való belépésre. És valóban itt áll egymás alatt a császár és gyermekei aláírása: „Ferencz József, Rudolf [1858–1889], Gizela [1856–1932]”. Az alul a Habsburg Birodalom uralkodói jelvényeivel díszített – tehát eredetileg is Ferenc József számára fenntartott, sőt tulajdonképpen az ő látogatására készített – lap kellően illusztrálja, hogy az Akadémia vezetői mennyire készültek az uralkodó fogadására. A függönytartó rúd felett, a lap legtetején lévő magyar királyi korona ábrázolása pedig azt is felfedi, hogy a nemzeti közösség épületébe való belépés aktusára szimbolikus tekintettek: a császárnak (egyszer majd mint magyar királynak) a nemzetállamba való (1865 telén még be nem következő) betagozódásaként (→ SESSION 2.1 és SESSION 2.2.1–2). (A lapon nem vehető ki, hogy Weber pontosan mikor készítette a rajzot.)

alkalomra emelt királydombon zajló, az ország megvédését szimbolizáló, a négy világtáj irányába tett kardvágást ábrázoló, gondosan kidolgozott jelenetét a metszők – talán a rendelkezésre álló idő rövidsége miatt – nem tudták vagy nem akarták megfelelően értelmezni: így maradt le a híd egyik pilonja és vált a megmaradt értelmezhetetlen építészeti elemmé.

De az újságillusztrációknak nem is pontosság volt a lényegi elemük – más igényeket elégítettek ki; és ezt Székely jól tudta. Az olvasók a képek révén lehettek „jelen” a történeti fontosságú napi eseményeken; élhették át azokat. Hogy ezt a hatást biztosítsa, Székely általában távolról és magasabb nézőpontból vette fel a jeleneteket, továbbá *repoussoir* szereplőket alkalmazott: olyan, az előtérben háttal álló alakokat, akik azt az érzést kelthették a nézőben, hogy „köztünk”, mintegy a „tömegben” áll, illetve akiknek gesztikulációi a tekintet a kép közepterében zajló történetre irányították. Ezekkel az eszközökkel Székely egyszerre emelhette ki a történéseket és különíthette el a kiemelkedő személyiségeket – a főszereplőket – a jelenet közepén, eltávolítva őket az átlagos (persze jól öltözött) olvasóktól. Ők ugyanis társadalmi státuszuk miatt csak nézői lehettek a fontos eseményeknek, résztvevői nem – a „karosszékekben” ülve élhették át azokat.

1 *Fővárosi Lapok*, 1866. december 16. (3. évf. 288. sz.), 1144.

2 *Fővárosi Lapok*, 1867. április 19. (4. évf. 91. sz.), 363.

3 Székely Bertalan ifjúkori naplója. MNG, Grafikai Osztály, ltsz.: 1915–1760. fol. 141v.

4 Székely Bertalan. *Vasárnapi Ujság*, 1866. július 1. (13. évf. 26. sz.), 310.

5 Bicskei 2010: 337–343.

De bármekkora igyekezetet is tanúsítottak 1865 telén az Akadémia vezetői, hogy Ferenc Józsefet méltóképp fogadják újonnan épített palotájukban, gondjuk volt arra, hogy a nemzeti közösség épülete ne legitimálja a jogtalan császári hatalmat, és hogy a vizit ne kájon publicitást. Annak ellenére, hogy a decemberi heti- és napilapokban szinte másról sem lehetett olvasni, mint az Akadémiáról és újonnan megnyílt palotájáról, illetve az uralkodó pesti útjának egyes állomásairól, alig utaltak a császár akadémiai látogatására. Mert ugyan tehettek szimbolikus gesztusokat egymás irányába a szembenálló politikai legitimitásokat képviselő felek, mindenki megtartotta a pozícióját; nem keveredett. (Az 1861 tavaszán a trónbeszéd meghallgatására a királyi palotába fel nem menő ellenzékiek 1865 telén is a többiekől elkülönülve, „a trónnal szemközt, többnyire egy csoportban álltak.”¹)

Az ezt követő lapot ugyancsak uralkodók számára tartották fenn. De ezután már a Weber rajza után Rohn és Grund által nyomtatott, felül a magyar koronával, körben Magyarország történelmi tartományainak címereivel díszített – azaz az intézményt hangsúlyosan a nemzetállam politikai legitimitásához kapcsoló – lapokon sűrű rendben sorakoznak a magyar és külföldi magán-személyek látogatását tanúsító aláírások, egészen az 1930-as évekig. Szórványosan 1949-ből, illetve 1954-ből is olvashatók még cirill betűs nevek – szovjet küldöttségek tagjainak aláírásai –, majd végleg megszakadt a *Vendégekönyv* használata.

Az aranykönyvekhez hasonlóan a díszes kiállítású vendégekönyvek sem hiányozhattak jelentősebb egyesületek tanácsstermeiből a 19. században, az első oldalakat uralkodói vizitek számára tartva fenn. Ferenc József így például 1883-as szegedi látogatása során, a Somogyi Károly (1811–1888) esztergomi kanonok által ajándékozott könyvtár felavatásakor róhatta fel nevét az intézmény vendégekönyvének díslapjára; 1888-ban pedig az akkor már több évtizede funkcionáló Országos Erdészeti Egyesület vendégekönyvének első lapjára (mindkét esetben, mintegy magától értetődően, dátum nélkül).²

Ezek az uralkodói megnyitások, látogatások, belépések és az ezeket megőrkítő díslapok, az ezeket dokumentáló, látszólag sematikus vendégekönyvi bejegyzések a kortársak számára összetett (politikai) jelentésekkel bírtak; a kiegyezés előtti, felfokozott várakozással teli időszakban pedig kifejezetten szimbolikus értelemmel telítődtek. Az akadémiai látogatást és bejegyzést kommentálhatja az uralkodónak a Király utcai lövöldében tett látogatása és beírása. Az egyletbe ugyanis, ahol már 1852-ben is járt „az akkor még absolutistikus császár”, az 1865-ös téli napokban visszatért. Az épület az alkalomra díszbe borult: az előcsarnok „tündérileg volt átvarázsolva” és „a bejárat fölött s körül vörös fehér függönyzet lebegett”. Ezt hajtotta félre a császár, hogy a lövölde fő termébe lépjen. „A terem közepén kis asztal állt, melyre a lövészkönyv volt fektetve. E könyvnek arany füzérrel szegélyezett első lapjára tizenhárom év előtt »Franz Josef«-et írt bele Ő Felsége [majd lőtt, és talált; a tagok mellélóttek], míg ezuttal magyarul – »Ferencz József, 1865« jegyzette be nevét.”³ Majd lőtt, és nem talált (az egyletiek sem mertek); és ezt is mindenki kedvező politikai jelként interpretálta. (1880-ban harmadszorra is meglátogatta a király a lövöldét; nevét ugyanazzal az ezüsttollal jegyezte be a kötet egy üres oldalára; sokszor lőtt és szinte mindig talált – akárcsak a tagok, akik felszabadultan lövöldöztek.)⁴

- 1 *Vasárnapi Ujság*, 1865. december 17. (12. évf. 51. sz.), 649.
- 2 *Vasárnapi Ujság*, 1883. október 21. (30. évf. 42. sz.), 684; *Vasárnapi Ujság*, 1888. február 26. (35. évf. 9. sz.), 147.
- 3 *Vasárnapi Ujság*, 1865. december 24. (12. évf. 52. sz.), 664.
- 4 *Hirmondó*, 1880. május 16. (13. évf. 20. sz.), 233–234.

B. É.

Némethi Lajos után Elischer Lajos: Fáklyásmenet Türr tábornok tiszteletére Pesten*
Megjelent: Magyarország és a Nagyvilág, 1867. szeptember 28. (3. évf. 39. sz.), 459.
Fametszet, papír, 225 × 293 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „(Türr István [1825–1908] tábornok,) hazánk egyik kitűnő fia, az egykori osztrák katona, ki idegen földön lón világhírű tábornokká, az egyszerű polgár ki egészen önmaga erejéből, öszeköttetései által oly hatalomra emelkedett, a marsalai hős, szept. 10-én este ½ 9 órakor fővárosunkba érkezett. Mindamellett is, hogy levelei alig nyújtottak tájékozódást, sem hogy mikor, sem hogy minő alkalommal érkezik, senki bizonyosan nem tudta: a gőzös kiszálló helyét és a rakpartot nagy néptömeg lepte el, mely harsányan üdvözölte a kiszállott hazatérőt, még harsányabban nejtét, a franciaia véru magyar menyecskeit [Adeline Bonaparte-Wyse (1838–1899)]. A tábornok a néptömegben keresztül kocsijához érve, katonás rövid köszönetet mondott a tisztelgőkhez körülbelül eképen: »Honfitársak! El vagyok ragadtatva, hogy midőn hazám fővárosába lépek, ily sokan jelentek meg önök fogadásomra, üdvözlétüket nem fogadom el a magam részére, de elfogadom azon ügynek, melyért egész életemben küzdöttem, s ez az, hogy Magyarország ismét az lehessen, a mi volt egykor. S ha mindenki megteszi, a mit tennie kell, Magyarország nagy leend.« Ezzel a tábornok, nejtével, kis fiával [Raoul Türr (1865–1906)] és néhány barátjával az Európa vendéglőbe hajtattott.”

A metszeten már az látható, amint (az általános amnesia kihirdetésének köszönhetően hazalátogató) Türr és kísérete az Európa szálló teraszáról üdvözlö az összegyűlt, ünneplő tömeget.

1 *Vasárnapi Ujság*, 1867. szeptember 15. (11. évf. 37. sz.), 460.

Eötvös József levele Arany Jánosnak, Pest, 1865. december 15.

1 fol. autográf, toll, papír, 230 × 146 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, RAL 1226/1865

A másodelölülő (azaz az alelnök) Eötvös József levélben értesítette a titoknokot (azaz a főtitkárt), Arany Jánost arról, hogy Ferenc József császár a hivatalos megnyitó után néhány nappal, 1865. december 16-án meglátogatja az Akadémia palotáját. Aranynak kevesebb mint egy napja volt arra, hogy összehívja a tagokat, hogy azok „kard nélkül, de illően öltözve” tisztelegjenek a császár előtt. A gyülekezőhely a Kisfaludy Társaság terme volt – Eötvös külön utasításba adta annak felfűtését –; az uralkodó fogadása a „nagy földszinti atriumban”, azaz az előcsarnokban zajlott.

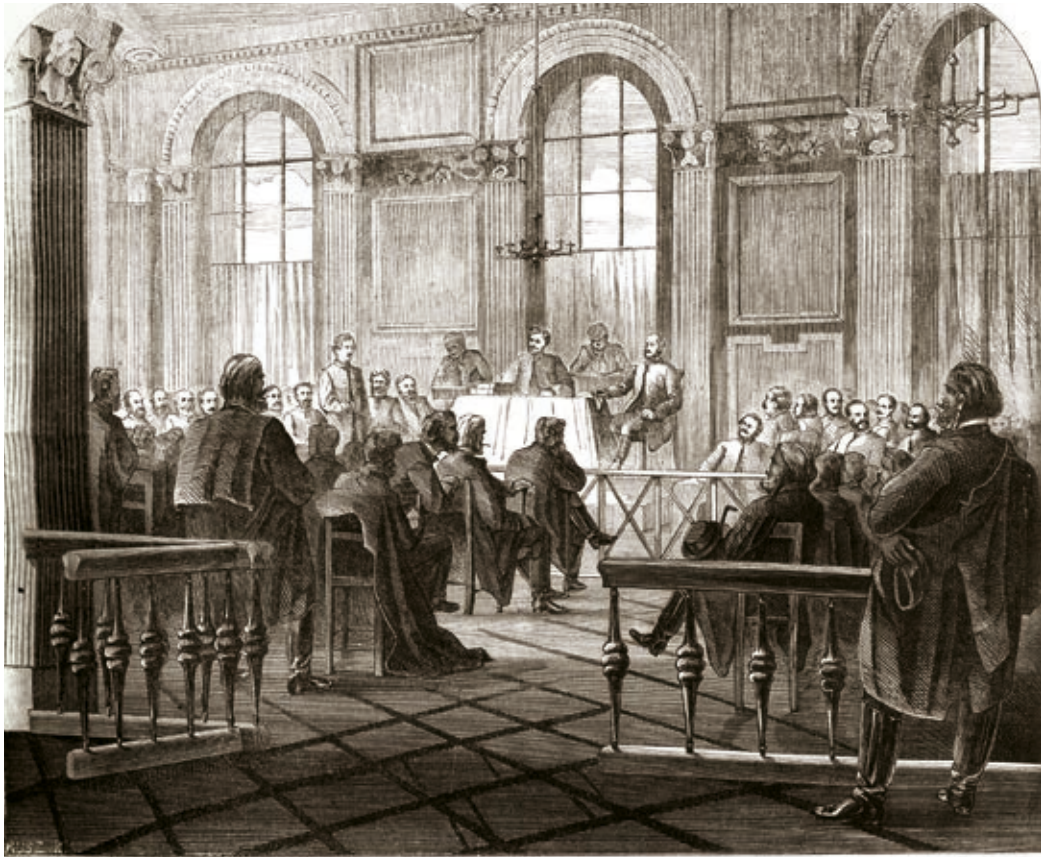
B. É.

Greguss János után Rusz Károly: A képviselőház 67-es bizottságának ülése az akademia gyűléstermében

Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1867. február 24. (14. évf. 8. sz.), 89.

Fametszet, papír, 197 × 245 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

A képviselőház 67-es bizottságának ülése az akademia gyűléstermében. – (Greguss J. rajza.)

A Magyarország és a Habsburgok által kormányzott többi ország közös ügyeinek rendezését előkészítő, a képviselőház által kijelölt 67 (illetve két fő elhunytja miatt később már csak 65) tagból álló bizottság 1867. január 28. és február 6. között az Akadémia kis gyűléstermében (azaz a hetiülések termében, a mai felolvasóteremben) ült össze. (Az Akadémia egyébként évi ünnepélyes közgyűlését ezzel a „haza életkérdéseit érintő”,¹ és éppen a palotájában zajló eseménnyel párhuzamosan tartotta január 31-én.)

A bizottsági zárt ülésekre csak a képviselőház tagjai mehettek be, tudósítók nem. Az ülésekről szóló, illusztrációval kísért, de szűkszavú összefoglaló is már azután jelent meg, hogy Ferenc József az új, parlamentnek felelős magyar kormányt kinevezte és az alkotmány visszaállítását bejelentette 1867. február 18-án. Ugyanezen a napon Kautz Gyula (1829–1909) rendes tag tartott felolvasást az Akadémián egy újságíró, Toldy István (1844–1879) *Magyarország politikai viszonyai a honfoglalástól 1848-ig* című, nagy sikert arató jogtörténeti írásából.

A 67-es bizottság elnöke gróf Andrássy Gyula volt; Greguss János (1838–1892) jelenlétén mellette az asztalnál Csengery Antal ül; az asztaltól jobbra az első sorban Eötvös és Deák is felismerhető; balra pedig az épp szónokló Ghyczy Kálmán áll; mellette Tisza Kálmán (1830–1902) foglalt helyet.

1 *Vasárnapi Ujság*, 1867. február 24. (14. évf. 8. sz.), 89.

B. É.

Klősz György: A Ferencz József tér a koronázási dombbal és az Akadémia épületével, 1872

Fénykép, 280 × 390 mm, karton, 460 × 580 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtár, 001367

A felvétel a Ferencz József tér déli oldaláról, a Kereskedelmi Társulat székházának (Lloyd-palota; építész: Hild József [1789–1867], 1830) egyik első emeleti ablakából készült. A nézőpont megválasztása korántsem lehetett véletlen. Erzsébet királyné (1837–1898) 1867. június 8-án szintén innen követte a koronázási dombon zajló kardvágási ceremóniát.

A tér a Lánchíd megépítésével vált Pest közlekedési-, kereskedelmi- és kulturális központjává.¹ A hídfő két oldalán Reitter Ferenc vámhivatali épületei alatt a Dunagőzhajózási Társaság raktárai húzódtak. A még viszonylag új hidat főként gyalogosok és fuvarosok használták, de sokáig itt hajtották át a marha- és disznócsordákat is. A téren volt a bérkocsi-járatok megállója; itt gyülekeztek az egyfogatú konflisok és a kétlovas fiákerok, amelyek Pest vámsorompóin belül reggel 6-tól este 10-ig óránként 80 krajcár, illetve 1 forint ellenében szállították utasaikat.

A lovak körül jól kivehető, hogy a városi köztereket ekkoriban még nem takarították rendszeresen, és a Széchenyi által annyit kárhoztatott poros utcák is locsolásra szorultak, de a teret az 1850-es évek végétől esténként már gázlámpák világították meg.

A Felső Duna sor házainak harmonikus összképét évtizedeken át Hild József klasszicista homlokzatai uralták; a tér arányai csak az Akadémia palotájának befejezése után kezdtek megváltozni. A kép jobb oldalát elfoglaló Deron-, később Nákó-palotára (→ MOTIO 7) Pucher József (1836–1904) tervei alapján 1869-ben emeltek harmadik szintet. A ház lakója volt 1835–1836-ban Barabás Miklós (1810–1898) akadémiai festő. Pályatársa, Giacomo Marastoni (1804–1860) az 1840-es évek elején itt készítette első dagerrotípiáit; Adam Clark (1811–1866) pedig itt fejezte be a Lánchíd tervezését. Fennállása első éveiben a Magyar Tudós Társaság is bérelt termeket az épületben; míg az 1870-es évektől a palota nagy részében minisztériumi hivatalok működtek. Északabbra az egykori Ullmann-ház (építész: Hild József, 1833–1834) – utóbb Európa szálló – épülete látható; egykor az itáliai szobrász, Marco Casagrande (1804–1880) és Széchenyi István pesti lakhelye. Éttermében rendszeresen játszottak cigányzenét; díszterme többek között az Országos Nőképző Egyesület, az Országos Kisdédóvó Egyesület és a Képzőművészeti Társulat híres báljainak adott otthont (→ MOTIO 14).

Az Akadémia székházának szomszédságában ma is áll az ifj. Zitterbarth Mátyás (1803–1867) által tervezett István főherceg szálló (1835). Egy ideig itt lakott József Bem (1794–1850); később Jókai Mór (1825–1904), Liszt Ferenc (1811–1886), Mikszáth Kálmán (1847–1910) törzshelye lett. Itt kezdte pályafutását a vendéglős dinasztia alapítója, Gundel János (1844–1915). A hajdani Felső Duna sor utolsó klasszicista épülete a Tánzer-ház (építész: Hild József, 1836); mögötte épp befejezéséhez közeledett az 1871–1872-ben

Ismeretlen rajzoló és metsző: Országgyűlés az Akadémia termében
 Megjelent: Magyarország és a Nagyvilág, 1867. november 23. (3. évf. 47. sz.), 555.
 Fametszet, papír, 202 × 246 mm
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

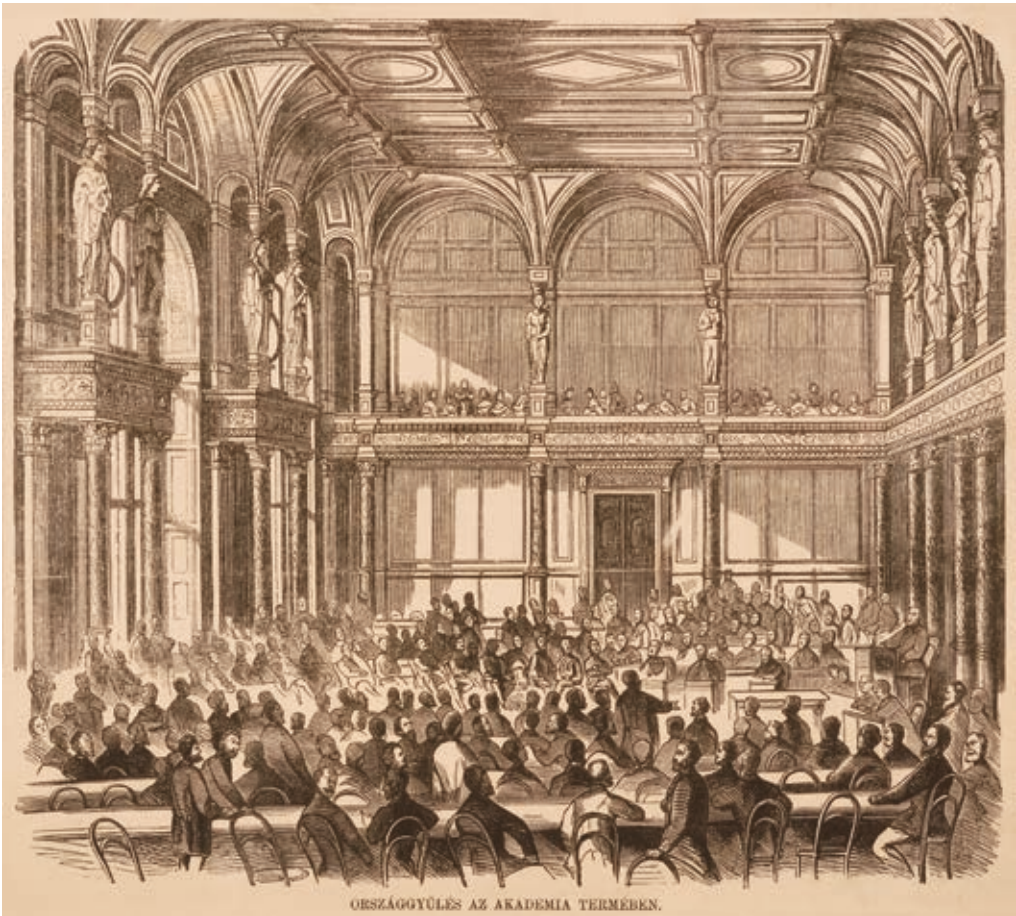
A kiegyezést követően, 1867. szeptember 30. és november 25. között, átmenetileg, az országgyűlés üléseit az Akadémia palotájának dísztermében tartották, az (ideiglenes) képviselőház felújítása miatt. Az eseményről több, képekkel kísért híradást is közöltek a hazai lapok,¹ ami jól jelzi jelentőségét a kortársak számára.

Az Akadémia dísztermében tartott, kiegyezés utáni országgyűlési ülésekre – és tulajdonképpen már a kiegyezést megelőző közösügyi bizottsági ülésekre is (→ **SESSION 3.5**) – szimbolikusan is tekinthetünk. Annak a folyamatnak a betetőződéseként, amelynek során az abszolutizmus időszakában, társadalmi *motio* eredményeképpen megvalósuló akadémiai palota épületét – terveinek kiállítását, az építkezésről szóló tudósításokat, a hivatalos megnyitó időpontjának kiválasztását, az első látogatók nevének megörökítését etc. – az összeülő (illetve a feloszlott) országgyűlésekkel összefüggésben kontextualizálták, annak érdekében, hogy a tudományos intézmény a nemzeti közösség önálló politikai életének legfontosabb, az országgyűléssel egyenrangú építményeként való – bizonyos tekintetben máig élő – (ön)meghatározása kiépüljön és megszilárduljon.

A kiegyezéssel létrejövő dualista államban azonban megváltozott az Akadémiának mint nemzeti intézménynek a pozíciója, szerepköre, és ezzel együtt az önképe is. Betagozódott az államszervezetbe, ami legkifejezőbben abban a tényben manifesztálódott, hogy elnökei (hosszabb-rövidebb ideig) egyben a (vallás- és közoktatásügyi) miniszteri (sőt, miniszterelnöki) posztot is betöltötték. Így a már a reformkorból és az abszolutizmus idejéből is jól ismert, nagyszámú, politikailag aktív tudós-hazafiak helyébe a tudós-politikusok – még inkább: a politikus-tudósok – léptek. A nemzetiként aposztrofált intézet ezért nem pusztán a tudomány, hanem a kormányzati politika mellett is elköteleződött, ráadásul kettős szerepben: egyszerre legitimált és képviselt.

1 Székely Bertalan után ismeretlen metsző: A képviselőház ülése az akadémia dísztermében. *Vasárnapi Ujság*, 1867. december 1. (14. évf. 48. sz.), 589.

B. É.

emelt Tüköry-palota építése. A feltűnően magas, felállványozott ház (a székház építésekor, 1863-ban kőműves-segédde szabaduló) Hauszmann Alajos (1847–1926) első komoly alkotása. Falai között nevelkedett a Kelet-kutató Stein Aurél (1862–1943).

A híd tengelyében álló királydomb 1877-ig a téren maradt; a helyére a Széchenyi-szobrot szánták, amelynek modelljén Engel József (1815–1901) szobrász Futó utcai műtermében már javában dolgozott.

A kép kartonján a nevét még németesen író Klösz György (1844–1913) szárazbélyegzője látható, Hatvani (ma Kossuth Lajos) utcai, 1872-ben megnyíló második műtermének jelzésével. A korszak legnagyobb karriert befutó városfényképésze ekkor még csak 28 éves volt.² Nagyméretű, reprezentatív felvételének „szellemalakjai” és elmosódott (valójában mozgásban lévő) figurái érzékeltetik a kép készítéséhez szükséges hosszú expozíciós időt.

Klösz felvétele afféle búcsú a tértől. Az újonnan megalakult Közmunkatanács rendezési terve a hangsúlyt rövidesen újabb városrészekre tette át, és megkezdődött a Sugárút kiépítése.

1 Részletes történetére lásd: Rokken 1933.

2 Klösz György életéről és tevékenységéről bővebben Klösz 2002; Lugosi Lugo 2002; Cs. Plank 2002; Kolta 2007: 141–147.

N. Z.

Akin Károly: Apróbb közlemények
Megjelent: A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1868 (2. évf. 14. füzet), 250–251.
Nyomtatvány, papír, 220 × 150 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye

A Matematikai és a Természettudományi osztályok 1868. február 10-i ülésén Hunyadi Jenő (1838–1889) matematikus arról tájékoztatta a jelen lévő tagokat, hogy Akin Károly (1830–1893) fizikus a könyvtár fizikai, matematikai és kémiai témájú köteteit rendezve rábukkant Jean Le Rond d'Alembert (1717–1783) *Dinamikájának*¹ első kötetére, amelyben kézírásos jegyzeteket fedezett fel. Akin feltételezése szerint ezek a jegyzetek a szerző saját kezétől származhattak.

A világhiállítás miatt hivatalos tanulmányútra Párizsba utazó Akin felkereste Joseph Louis François Bertrand (1822–1900) francia matematikust, aki 1853-ban adta ki d'Alembert életművének összefoglaló kötetét.² A matematikus a kézírásban d'Alembert saját kezű írását ismerte fel és megállapította azt is, hogy a jegyzetek szövege korrekció a dinamikáról szóló traktátus második kiadásához. Bertrand ekkor még nem volt tagja az Académie des sciences-nak; így egy bizottságot neveztek ki a szakvélemény megerősítésére vagy cáfolására. A bizottság élére Michel Chasles-t (1793–1880), a geometria, a kinematika és a dinamika terén is jelentős publikációkkal bíró matematikust helyezte a párizsi Académie des sciences.

Akin júliusi beszámolójában arról tett említést, hogy a kinevezett bizottság megállapította, hogy a kötetben talált jegyzetek kiegészítések d'Alembert *Traité de Dynamique, dans lequel les Loix de L'Equilibre & du Mouvement des Corps sont réduites au plus petit nombre possible* című traktátusának második kiadásához (Paris: David, 1758).

1 Hatodik (math. és természettudományi osztály-) ülés. 1868. február 10-én. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1868 (2. évf. 3. füzet), 46–47. (67. pont). *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője* helytelenül *Mechanika* címmel közölte a mű rövidített címét; az Akin beszámolóját idéző júliusi szám viszont már helyesen, *Dinamika* cím alatt említette.
2 Bertrand 1853.

B. H.

Jean le Rond d'Alembert: Traité de Dynamique, dans lequel les Loix de L'Equilibre & du Mouvement des Corps sont réduites au plus petit nombre possible
Megjelent: Paris: David L'ainé, 1743
Nyomtatvány, kézirat, toll, papír, bőrkötéses kötetben, 225 × 172 mm, a „Telekiek Alapítványa” pecséttel ellátva
MTA Könyvtár és Információs Központ, Math.Qu.239

Azt a mintegy 30 000 kötetet magában foglaló könyvgyűjteményt, amelyet az 1825–1827-es országgyűlésen maga és családja nevében gróf Teleki III. József (1790–1855) ajánlott fel a Tudós Társaság számára, még a nagyapa, gróf Teleki II. József (1738–1796) alapozta meg.¹ Utóbbi Bod Péternek (1712–1769), a széles körűen művelt, felvilágosult tudósnak volt magántanítványa,² majd a marosvásárhelyi gimnáziumban teológiát, matematikát és jogot hallgatott. Tanulmányai során korán megnyilvánult a természettudományok iránti érdeklődése, amely arra sarkallta, hogy az uralkodó, Mária Terézia (1717–1780) engedélyével bejárja Nyugat-Európa nevesebb egyetemeit, és matematikai és fizikai témájú előadásokat hallgasson. Megfordult Hollandiában, Németországban, Franciaországban és Svájcban is, ahol Daniel Bernoulli (1700–1782) magántanítványaként és a bázeli egyetem előadásait hallgatva több hónapot is eltöltött.³ A kétéves tanulmányi és utazási periódus alatt több olyan kötetet vásárolt, amelyek a modern kor, a felvilágosodás eszméit hirdették.

1760-ban több mint fél évet töltött Párizsban, ahol az Académie des sciences előadásait is látogatta, és nagy érdeklődést mutatott Jean Le Rond d'Alembert francia matematikus előadásai iránt is. Párizsi tartózkodása alatt személyes ismeretséget is kötött a nem csak a matematika, hanem a fizika és a filozófia terén is nagy hírnévnek örvendő tudóssal. Tanulmányútajáról Teleki részletes naplót vezetett, amelyben d'Alembert-rel való találkozásait is feljegyezte; noha inkább a francia tudós kalandos élettörténetét és II. Frigyes (1712–1786) porosz királlyal való levelezését részletezte.⁴ A naplóbejegyzésekből kitűnik, hogy jó viszonyt ápoltak: maga d'Alembert is többször felkereste Telekit annak franciaországi tartózkodása alatt. Joggal feltételezhető tehát, hogy d'Alembert a Teleki Könyvtár részeként az Akadémia Könyvtárába került, *Traité de Dynamique* című könyvét ebben az időszakban szerezte be. Akin Károly feltételezése szerint az akadémiai példány a szerző jegyzeteit is tartalmazza, így ebből kiindulva ajándék vagy vásárlás lehetett magától d'Alembert-től.

Zograf & Zinsler fényképészek: A Ferencz József tér, 1872–1875 körül
Fénykép, 107 × 146 mm, karton, 112 × 165 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtárház, 021452

A mechanika alapjait képező axiómákat és a dinamika alaptörvényeit összefoglaló Isaac Newton (1643–1727) munkásságának folytatói között találjuk d'Alembert-t, aki a Newton II. törvényét leíró egyenlet átdolgozásával jutott el elmélete felállításához. 1743-ban adták ki művét, amely röviden *Traité de Dynamique* (Értekezés a dinamikáról) címet viseli.

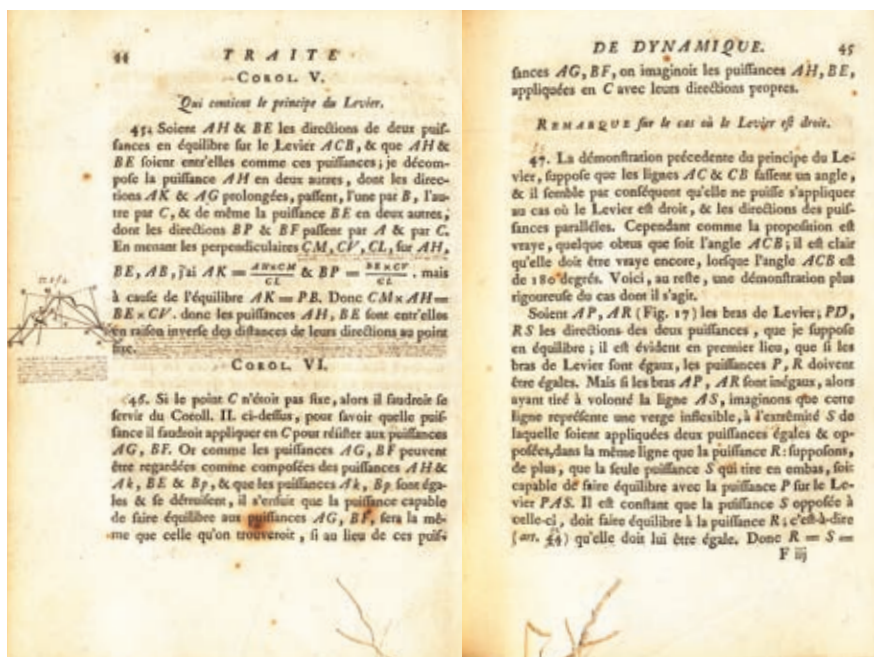
A könyv egy bevezetésből és két fő részből áll. Előbbiben a szerző kifejti a mechanika fogalmát és felvázolja az értekezés tartalmát. Az első részben ismerteti a mozgás általa felállított három törvényét, amelyek a tehetetlenségre, a mozgás paralelogramma-módszerrel történő leírására és az egyensúlyra vonatkoznak. Ez a rész leginkább egyfajta ismertető, amely az alapvető elveket írja le azok számára is érthetően, akik, a szerző megfogalmazásában *commençans*, tehát kezdők a fizika terén.

A kötet második fele saját tételének leírásával indul; három fejezetben, konkrét példákon keresztül mutatja azt be. Teóriája a mozgó testre ható erők egyensúlyát, azaz a kinetikus egyensúlyt magyarázza, és több mechanikai és technikai problémára, de különösen a folyadékok áramlására alkalmazható.⁵ (A folyadékok mechanikájának d'Alembert egyébként egy külön tanulmányt is szentelt 1740-ben *Mémoire sur le réfraction des corps solides* címmel.)

A második rész harmadik fejezetében tizennégy problémát válaszol fel d'Alembert, azok részletes megoldásával együtt. Ezek között olyan, a mechanika tárgykörébe tartozó kérdéseket tett fel, amelyek már James Hermann (1680–1734), Leonhard Euler (1707–1783) és a Bernoulli-fivérek (Jakob [1654–1705] és Johann [1667–1748]) műveiben is felerőlték.

A mű második, átdolgozott kiadása 1758-ban látott napvilágot; az elsőhöz képest néhány újabb kutatási eredménnyel, illetve 60 olyan magyarázó jegyzettel egészülve ki, amelyek megírásában d'Alembert ifjú munkatársa, Étienne Bezout (1730–1783) is közreműködött. A második kiadás módosításai nem változtatták meg az értekezés szerkezetét vagy tartalmát; az első kiadásban lefektetett elveket és magyarázatokat írják le világosabban és részletesebben.

A párizsi Académie des sciences – a kézírás tanulmányozására felállított – bizottságának 1868-as írásos szakvéleménye nem ismert. Teleki József útinaplóiban (1760–1761) sem található arra utalás, hogy a szerző saját kézírásos jegyzeteivel ellátott kötet birtokába került volna, így egy alaposabb kutatás elvégzéséig sajnos csak feltételezés, hogy a jelen kötetben olvasható jegyzetek valóban magától d'Alembert-től származnak.

В. Н.

A koronázási domb az 1867-es királykoronázás után még tíz évig állt az Akadémia előtti Ferencz József téren. Elhordásának gondolata már 1868-ban felmerült; a város vezetése szorgalmazta eltávolítását a növekvő forgalom miatt, a koronázás emlékét Ferencz József koronázási tér elnevezéssel őrizve meg.¹ 1874-ben kerül elő ismét a terület rendezésének kérdése. Egyrészt Széchenyi István készül a szobrának felállításával összefüggésben, másrészt azért, mert akkor már mintegy két éve zajlott a Margit híd építése, ami időszerűvé tette a Lánchíd és a leendő híd funkcióinak elkülönítését. A tervek szerint a Margit hidat a teher-, a Lánchidat a személyforgalom lebonyolítására szánták – így a Ferencz József térre a koronázási domb helyébe egy szoborparkot terveztek.

Reitter Ferenc, a fővárosi Közmunkatanács főmérnök tagja a teret a londoni Trafalgar Square-hez, a párizsi Place Vendôme-hoz, a velencei Piazza San Marcohoz és a brüsszeli Place du Congrès-hez hasonló reprezentatív területként képzelte el; berendezéséhez stuttgarti Schlossplatz elemeit vette példának; a parkosítás tekintetében pedig a brüsszeli Boulevard du Régent fái, alacsony cserjéi és gyepszőnyege vált mérvadóvá.

Négy tervváltozatot mutatott be; az első egy magas allegorikus szoborkompozíció – a Duna allegóriája – körül Széchenyi István és Deák Ferenc szobra emelkedett volna. A második középpontjában egy koronázási emlékmű állt, amelyet Arany János (1817–1882), Vörösmarty Mihály (1800–1855) és Pannónia szobrai vettek volna körül. A harmadik javaslat Ybl Miklósé (1814–1891) volt, aki a Lánchíd építészeti elemeihez illő oszlopok és árkádívek kialakításával rendezte volna a teret. Végül a negyedik változat szerint – és a *Magyarország és a Nagyvilág* egyik, 1874-es számában megjelent fametszet ezt ábrázolja – egy szökőkutakkal tagolt parkot alakítottak volna ki, amelynek közepén, magas talapzaton Ferenc József lovas szobra állt volna, Szent István és Mátyás király karsú oszlopokon elhelyezett szobraival körülvéve. A tervek közül az első fővárosi, míg a többi három országos jelentőségűnek ítélték.

Az 1874. március 3-án tartott ülésen végül, Reitter javaslatára, a negyedik és az első terv elemeinek ötvözése mellett döntöttek. Ez a nagyszabású rendezési terv rendkívül költséges lett volna: a szabályozási és parkosítási munkákat 252 736 forintra becsülték, amelyet részben a főváros, részben a Közmunkatanács finanszírozott volna.²

Az Akadémia feszültségekkel, véleményütközésekkel teli működésébe leginkább kézíratos forrásokon, leveleken, naplókön keresztül nyerhetünk betekintést; a különböző bizottságok és akadémiai ülések hivatalos jegyzőkönyveiben ugyanis csak elvéve tűnnek fel kritikai észrevételeket dokumentáló esetek. Nem meglepő tehát, hogy az adminisztratív vagy éppen tudományos ülésekről a sajtó legtöbbször egyhangú, tényszerű tudósításokat közölt. Éppen ezért figyelemre méltó az 1868. november közepén több hetilapban¹ is említett „vihár” az intézményben.

A kritika, amely annyira felkavarta a Matematikai és a Természettudományi osztályok november 9-i ülésének résztvevőit, Akin Károlytól,² a Matematikai osztály 1868. március 18-án megválasztott levelező tagjától hangzott el. Akin *Az exact tudományok jelen állapotáról Magyarországon* című székfoglaló értekezése helyett ugyanis egy éles hangú, az Akadémiát és annak (a kultuszminiszteri posztot is betöltő) elnökét, Eötvös Józsefet bíráló kritikát olvasott fel. Akin előadása kapcsán *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője* csak annyit közölt,³ hogy az elhangzottak nem egyeztek az előre bejelentett cím témájával, így a jelenlévő tagok, a szabályok értelmében, megkérdőjelezték annak székfoglaló értekezésésként való elfogadhatóságát.

A hírlapok viszont „a botrányos felolvasásról” ennél jóval részletesebben, Akin szavait szó szerint idézve számoltak be. A *Vasárnapi Ujság* november 15-i számában ismeretlen szerző cinikus hangon kommentálta a „fiatal tudós” szavait, aki azt is felrótta az Akadémiának, hogy a nemzet számára fényes palotát épített, azonban magára a tudományra nincs pénze. Példaként azt hozta fel, hogy míg az ablakok tisztítása 400 forintba kerül évente, tudományos irodalom vásárlására mindössze 1000 forint jut. A hírről beszámoló szerző nem értett egyet Akinnal – úgy tartotta, az magas lóról beszélt –, és a *Budapesti Közlöny* egy ugyancsak elítélő írását is idézte. Utóbbiban azt rótták fel a tudósra, hogy Angliából való visszatérteinek okai nem tisztáztak, és azt az Akadémiát bírálja, amelynek alkalmazásában áll.⁴

A *Fővárosi Lapok* november 11-i számában olvasható tudósítás szerzője Akin néhány gondolatát azonban megszívlelendőnek tartotta és hosszan idézett az elhangzott előadásból: „Nem használjuk föl azt az értelmi erőt sem, melylyel bírunk. Szomorú tanúság erre az az értelmi emigratio, mely a politikainak hazatérte után is künn maradt. A Lahore-ban megtelepült kitűnő nyelvész és college-igazgató: magyar; a dráma nagynevű berlini historikusa: magyar; a régi physiokrata Parisban élő történetírója: magyar; a parisi observatoire egyik legelőkelőbb csillagásza: magyar. Egyiptomban és Peruban most is van, nálunk pedig csak volt csillagda. Épülete most gyár; könyvtára, készülékei oda vannak, s alapítója az idén halt meg külföldön.” Akin előadása után „voltak, kik éljent kiáltottak neki; de többen hallgattak megdöbbenve a szavak súlya alatt, melyeket hallottak. Greguss Ágost kelt föl először, nem annyira [Akin] egyes állításainak cáfolatára, mint inkább a miniszter és országgyűlés védelmére. Majd Jedlik [Ányos (1800–1895)], Ballagi [Mór (1815–1891)], Römer [Flóris], Szász Károly [1829–1905] és Stoczek [József (1819–1890)] filippikáztak. Különösen pedig Rónai Jácint [1814–1889], ki legkeményebben szólt.” A cikk szerzője végül megjegyzi a tudósítás végén: „A mi gondolataink pedig felszökkentek a második emeletre, honnan – ki tudja – az Eszterházy képtár festményei nem kívánczoltak-e le, hogy bizonyosságot tegyenek Akin mellett?”⁵

Az Akadémia palotája felépülése után tehát tükre lett az intézmény belső viszonyainak, amelyeket nem csupán az akadémikus, hanem a laikus szemlélő is könnyedén le tudott szűzni. Nem véletlen tehát, hogy Akin Károly az ablakok tisztítási költségeit a tudományos irodalomra szánt összeggel állította szembe, illetve az, hogy a *Fővárosi Lapok*ban megjelent tudósítás szerzője az Esterházy Képtárat említi, amely ebben az időben még nem volt a magyar állam tulajdona és helyiségei az Akadémia épületében tűzveszélyesek voltak (→ DECORATIO 2.5).⁶

Akin Károly nevével első ízben *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője* 1867-es kiadásában találkozunk, amikor Szabó József (1822–1894) geológus felolvasta az Akadémia palotájában kialakított, és az igazgatótanács által 3000 forinttal támogatott fizikai termekben folyó kutatás megszervezésének feltételeit és célkitűzéseit.⁷ Ő jelentette be azt is, hogy Akin Károly jeles természettudós, aki három évet Angliában élt és dolgozott, kapta a lehetőséget, hogy évi 1000 forintos tiszteletdíj fejében a fizikai termekben saját kutatásaival foglalkozhasson, és ezen termeket felszerelje kísérletezésre alkalmas berendezésekkel.⁸

Az akadémiai palota belső helyiségeinek tervezésekor Csengery Antal történész-közgazdász volt az, aki a tudomány házában a tudomány gyakorlati művelését is vizionálta: „Az Akadémia épületének, Isten és a nemzet kegyelméből, maholnap leteszsűk alapját. Ez épületben, úgy hiszem, nem csupán a könyvtár s a kis és nagy gyűlések számára lesznek szükségesek teremek. Részemről tek. Akadémia, sokszor foglalkozom ez intézet jövődjével, s azon haladásból következtetve, melynek hazai tudományosságunk terén naponként tanúi vagyunk, látom immár és pedig nem messze jövőben, mikor az állam részéről

A tervet három év alatt kívánták végrehajtani; a munkálatokat a koronázási domb elhordásával kezdték volna meg. A földet először az építendő Parlament helyére akarták átszállítani, majd az eredeti helyszínen ástak volna gödröt a domb elsüllyesztésére, és azt egy kőlappal fedve emlékeztettek volna az itt zajlott eseményre. A megvalósítás azonban három évet csúszott; a süllyesztést csak 1877 augusztusában végezte el a főváros mérnöki hivatala. A halomból egy nagyobb mennyiségű földet elraktároztak, és – egy 1891-ban kelt mérnöki hivatali jelentés szerint – egy részét az 1884-ben a János-hegyen épült Erzsébet királyné-emléknél, illetve az 1890-ben az Istenhegyen létesített Eötvös-park kerítésénél használták fel.³

De az 1874 márciusában elfogadott tervváltozat egészében nem valósult meg. Egyrészt a tervező, Reitter Ferenc még 1874-ben, a határozathozatal után néhány hónappal elhunyt, másrészt a szoborpark kialakításához szükséges összeg sem állt ekkor még rendelkezésre. Közrejátszhatott a tér rendezésének elhalasztásában, hogy Széchényi István szobrának gipszmintája ugyan 1871-re elkészült (→ SESSIO 2.5.2), azonban különböző tervmódosítások miatt csak 1880-ban állították fel; illetve az, hogy míg Deák Ferenc emléke a szoborpark első tervváltozatán szerepelt, felállítását csak 1876-ban foglalták

évenkénti segélyezéssel dotált Akadémiában observatorium, nagyszerű physikai terem és vegyész laboratórium lesz minden szükségességgel felszerelve, s a nemzet tekintélyesebb tudósai, biztosítva anyagi gondok ellen, az ifjabb erők segédkezése mellett, tisztán tudományuknak élve töltik napjaikat. Menynyiben vérmesek reményeim, a jövendő fogja megmutatni: de annyit biztos vélek állíthatni, hogy a tudományok akadémiaja épülettervében az érintett helyiségekről gondoskodni nem épen fölösleges.”⁹

Csengery 1860. május 14-i felszólalásában sürgette egy állandó Matematikai és Természettudományi Bizottság felállítását is. Az Akadémián az 1850-es évektől kezdve alakultak állandó bizottságok, amelyek tudományos műhelyként, mintegy kutatócsoportként működtek. (Az első a Történettudományi Bizottság volt; 1854-ben jött létre.)

A Természettudományi Bizottság fő feladata ekkor még a „házánk földjének, égalji viszonyainak, virányának és állatvilágának ismertetése, szóval minden oldalról kimerítő természettudományi leírása” volt.¹⁰ Az 1860–1870-es években főként a geológiai és növénytani kutatásokat és felméréseket támogatta az intézmény, de fő célkitűzése egy meteorológiai intézet létrehozása volt. Az 1850-es években sorra alakultak vagy kerültek előtérbe az időjárási, „földdelejességi” vizsgálatokat végző állomások Európa-szerte. Az Akadémia Matematikai és Természettudományi Bizottsága Schenzl Guidó (1823–1890) és Kruspér István (1818–1905) kutatásainak finanszírozásával teremtette meg a Meteorológiai és Földdelejességi Intézet megalakulásának feltételeit, amely intézet 1870-re az állam kezelésébe került.

A fizikai kísérletek termei, amelyek az akadémiai palota dunai szárnyának első emeletén valóban helyet kaptak, a díszterem szomszédságában voltak és a Csengery által életre hívott Matematikai és Természettudományi Bizottság felügyelete alá tartoztak (→ SOCIETAS LITTERARIA 1.5).¹¹

Akin Károly, a külföldet is megjárt tudós, aki Michael Faraday (1791–1867) mellett dolgozott Angliában, bele is kezdett 1867-ben a termék berendezésébe és a kutatómunka megszervezésébe. Sohasem fukarkodott kritikáival, amelyek a tudomány finanszírozására (és főként annak hiányára) hívták fel a figyelmet.¹² Már első, 1867. június 1-jén készült jelentésében az alapvető természettudományi kézikönyvtár és folyóirat-állomány beszerzésének kívánalmát fogalmazta meg. Jelentéséhez hosszú listát is mellékelte a levél tartalma szerint, amely azonban mára elveszett. A jelentésben arról is beszámolt, hogy könyvek beszerzésére 580 forintot kapott, de ebből az összegből kellett a termeket őrző személy (230 forint) és a szolga bérét (250 forint) is kigazdálkodnia. Elpanaszolta, hogy a mestertől, akinél a helyiségek bútorzatát rendelte meg, hónapok óta hírt sem kapott, nemhogy bútorokat. A beszámoló végén megjegyezte, hogy ideje eddig sok „administratív s tudományos fontoskodással” telt, és ehelyett „valódi tudományos munkálkodásnak” kívánja szentelni a következő időszakot.

1868-ban Párizsba utazott, hogy a megfelelő berendezéseket felmérje, a szükséges költségekkel együtt; emellett korábban angol nyelven megjelent tanulmányait magyarra fordítva is publikálta. Akin Károly legismertebb munkája 1867-ben látott napvilágot magyarul *A gázok összenomhatóságáról* címmel,¹³ amely négy oldalon összegzi az 1863-ban a *Philosophical Magazine*-ban megjelent, angol nyelvű tanulmányát.¹⁴ A bevezetés szerint Akin e témával már 1858-ban elkezdett foglalkozni, még hozzá a heidelbergi egyetem hallgatójaként, majd a königsbergi egyetemen töltött éveit alatt írta meg azt az értekezést, amely felhívta a figyelmet Henri Victor Regnault (1810–1878) a Boyle–Mariotte-féle gázállandóra vonatkozó törvénytől eltérő számításainak hibáira.

Akin Károly 1868-tól kezdve, felelős értelmiségiként, politikai, szociológiai és közgazdaságtani jellegű írásokkal és felolvadásokkal is felhívta magára a figyelmet. Az *Ideen zur Reform des höheren Unterrichtswesens: Denkschrift an der ungar. Minister für Cultus u. Unterricht* címen Pesten 1868-ban napvilágot látott, és Eötvös Józsefhez, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett röpiratában az egyetem és az Akadémia elmaradottságát bírálta, összehasonlítva azokat a nyugati intézményekkel. Reformjavaslatai között szerepelt a College de France mintájára elképzelt modern főiskola szervezése; külföldi tudósok meghívása az egyetemre; a hallgatók és az oktatók érintkezését és együttműködését elősegítő, az oxfordi és cambridge-i *union*okhoz hasonló körök létrehozása. Az Akadémia részéről pedig a tudomány népszerűsítését várta: egy olyan folyóirat elindítását, amely a legújabb tudományos munkák kiadását, az új felfedezésekről szóló híradásokat, külföldi folyóiratokban az irodalom és tudományok terén megjelent eseményeket, illetve külföldi bibliográfiát közölné. Felvetette, hogy Magyarországnak csak egy egyeteme van, amely leginkább hivatalnokképző, és nem a tudományos élet középpontja. Követendőbb példának tartotta olyan egyetemek létesítését a fővárostól távol, ahol angol vagy amerikai mintára, vidéki városokban, zavartalanabban folytatható a tudományos munka, mint a nagyvárosban. Továbbá a hallgatók külföldi tanulmányainak állami támogatását is hasznosnak tartotta volna, új magyar tudósnemzedék kiképzése céljából.¹⁵

A társadalmi, közéleti kérdések nyilvános tárgyalása mellett a politikai csatározások sem maradtak ki pályájából. Párizsban 1869-ben jelent meg a *Vérítés politiques concernant la Hongrie* című pamfletje; *A magyar bank szervezéséről* címmel kiadott írása Budapesten, 1873-ban. 1872-ben Lipótváros országgyűlési követjelöltjeként alulmaradt Wahrmann Mórral (1832–1892) szemben.¹⁶

törvénybe, magát a művet pedig 1887-ben helyezték el a téren. A szoborpark – vagy ahogy a korabeli sajtóban említették: a Walhalla⁴ – nem valósult meg abban a formában, ahogy az 1874-ben bemutatott terveken szerepelt; a királysobrok és a szökőkutak nem kaptak helyet az Akadémia előtti téren.

1 *Fővárosi Lapok*, 1868. december 1. (5. évf. 277. sz.), 1105. A *Fővárosi Lapok* egyik tudósítása szerint a városi tanács a Lánchíd előtti területnek a Ferencz József koronázási tér nevet szavazta meg. *Fővárosi Lapok*, 1869. augusztus 26. (6. évf. 194. sz.), 775.
2 Reitter Ferenc javaslata a Ferencz József tér rendezésére. MNL OL, Miniszterelnökség iratai. 1874. március 3. 87. III. 540 (kivonata: MTA BTK MI, Levéltári regesztagyűjtemény A-I-3 00744–00749).
3 Rokken 1933: 62.
4 *Fővárosi Lapok*, 1878. december 5. (15. évf. 280. sz.), 1353.

Hazai sikertelenségei után Bécsbe költözött, ahol a hírlapok tudósításai szerint orvosként praktizált.¹⁷ Konstantinápolyban bankigazgatóként működött; majd Fiuméba utazott, ahol 1893-ban öngyilkos lett Lloyd-szállodabeli szobájában.¹⁸ Halála előtt megírta saját nekrológját,¹⁹ illetve három búcsúlevelet: gróf Tisza Lajosnak (1932–1898), a király személye körüli miniszternek, gróf Batthyány Lajos (1860–1951) fiumei kormányzónak és Emil Kurandának (1852–1917), az Adria Magyar Tengerhajózási Részvénytársaság igazgatójának.

Élete során bejárta Európát, a nagyobb nyugati egyetemeket; mégis, a fizika, a vegytan és a társadalomtudományok terén is művelt férfit szélsőséges véleménynyilvánítási szokásai, idealizmusa és feltehetően erős igazságtudata egyre nagyobb konfliktusokba sodorták, noha meglátásait és tudományos eredményeit kortársai és az utókor is elismerték.

1 A *Nefelejtsen* kívül a *Vasárnapi Ujság* (november 15-i száma), a *Fővárosi Lapok* (november 11, 12, 13, 15-i számai) és a *Pesti Napló* (november 14- i száma) is említette az esetet.

2 Eredeti nevén Kohn Károly. Óbudán született 1830-ban; nevét fivérével, Lajossal (1843–1893) együtt Aquincum városrész után Akinra változ- tatta. Az öngyilkos tudósról. *Budapesti Hírlap*, 1893. november 2. (13. évf. 303. sz.), 5.

3 Harminczötödik (math. és természettudományi osztály-) ülés 1868. november 9. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1868 (2. évf. 18. füzet), 319. (355. pont).

4 *Vasárnapi Ujság*, 1868. november 15. (15. évf. 46. sz.), 556.

5 *Fővárosi Lapok*, 1868. november 11. (5. évf. 260. sz.), 1036.

6 A tiszti főorvos és mérnöki hivatal 1866-os jelentésében felszólította az Akadémiát, hogy a második és harmadik emelet válaszfalait tűzvédetté köteles átalakítani, ugyanis az eredeti építési engedélyhez képest „csak tartófákból állítottak elő, melyek bedeszkáztattak és bevakoltattak”. 1866. márc. 22-i Pesten tartott tanácsülés Jegyzőkönyvének kivonata. MTA KIK KRKGy, RAL 1272/74.

7 Tizenegyedik (math. és természettudományi osztály-, egyszersmind összes-) ülés 1867. április 1. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1867 (1. évf. 6. füzet), 127–129. (113. pont).

8 Akin Károly 1865-ben tért vissza Magyarországra, ekkor már többek között a *Philosophical Magazine* hasábjain több publikációja jelent meg a fizika tudományának témáiban folytatott kutatásairól: Note on the compressibility of gases. 1863. Ápril (Vol. 25. No. 168.), 289–300; Note on ray-transmutation. 1864. January (Vol. 28. No. 192.), 554–560; On a new method for the direct determination of the specific heat of gases under constant volume. 1864. May (Vol. 27. No. 183.), 341–346; Further statements concerning the history of calcescence. 1865. February (Vol. 29. No. 194.), 136–151; On the history of force. 1864. December (Vol. 28. No. 191.), 470–477; On calcescence. 1865. January (Vol. 29. No. 193.), 28–43; On the conservation of force. 1865. March (Vol. 29. No. 195.), 205–206.

9 Szabó József szerkesztői bevezetésében idézi Csengery Antal 1860. május 14-én tartott beszédét. Szabó 1861: [VIII–IX].

10 Csengeryt idézi Vekerci 1996: 5, 11.

11 Tizenegyedik (math. és természettudományi osztály-, egyszersmind összes-) ülés 1867. április 1. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1867 (1. évf. 6. füzet), 127. A 113/2. pont mondta ki a felügyelet jogát.

12 MTA KIK KRKGy, RAL 405/1867.

13 Akin Károly: A gázok összenyomhatóságáról. *Értekezések a Természettudományi Osztály Köréből*, 1867 (1. évf. 6. sz.), 3–7.

14 C. K. Akin: Note on the compressibility of gases. *Philosophical Magazine*, 1863. Ápril (Vol. 25. No. 168.), 289–300.

15 Akin tulajdonképpen a Collegium Hungaricumok intézményrendszerét írta körbe. *Magyar Pedagógia*, 1930 (39. évf. 5–6 sz.), 176–177.

16 Egy felolvasást is tartott az Akadémián 1881. október 10-én *Két social-politikai dilemmáról* címmel.

17 Egy magyar akadémikus öngyilkossága Fiumében. *Pesti Hírlap*, 1893. november 1. (15. évf. 302. sz.), 8.

18 Akin Károly öccse, Lajos kereskedő ugyanebben az évben, április 1-jén Pozsonyban, a Magyar Király szállóban öngyilkosságot követett el. Anyagi helyzete miatt döntött úgy, hogy megváltik életétől, amely szerencsejáték-függőség miatt vált kilátástalanná. Búcsúlevelében keserűen azt is megjegyezte, hogy a zárt levelezőlap feltalálójaként semmit sem kapott, noha a találmány forgalomba került. Az 1872-ben Bécsben bejegyzett találmány azonban Akin Károly nevén szerepel. Akin Lajos özvegye viszont arról tudósította a *Budapesti Hírlapot*, hogy férje tudós öccse hírvéneke növelésére engedte át a találmány jogát. A zárt levelezőlapok földalálója. *Budapesti Hírlap*, 1898. január 5. (18. évf. 5. sz.), 7.

19 A később felfedezett tényről tudósít: Üzenetek a sír széléről. Öngyilkosok levelei. *Tolnai Világ-Lapja*, 1906. május 27. (6. évf. 22. sz.), 397.

B. H.

SESSIO 3.7.4 Akin Károly elmarasztalásának fogalmazványja, 1868. december 21.

1 fol. kézirat, autográf aláírásokkal, toll, papír, 342 × 210 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, RAL 1247/1868

Akin 1868. november 9-i előadása után, december 7-én¹ egy újabb felolvasásával vívta ki az akadémiai ülés résztvevőinek ellenszenvét. A *M. T. Akadémia physikai termében megindított dolgozatokról* címmel bejelentett előadását ismét az intézmény és a magyar tudományos élet kritikájával kezdte meg. A *Magyar Tudományos Akadémia Értesítője* beszámolt az esetről; a tagok Akin iránti rosszallásukat jegyzőkönyvileg is rögzítették. Az ülést Toldy Ferenc vezette; az ő kezdeményezésére fogal- mazványnt írtak: „A tisztelt akadémia háromízben volt tudományos tekintélyével és méltóságával össze nem férő, botrányos jelenetek színhelye. Az akadémia jegyzőkönyvileg fejezte ki ugyan rosszallását e botrányokat okozó tag egyetlen magaviselete fölött, de ezen komoly és mindenre nézve a kit ér, szégyenítő határozata, úgy látszik, nem biztosítja az akadémiát jövőre hasonló esetek ismétlése ellen.

SESSIO 1.5 Klösz György: Academiepalast (Az Akadémia palotája és környezete a Duna felől, háttérben az István főherceg szálló részletével), 1876–1880 körül

Fénykép, 188 × 252 mm, karton, 277 × 364 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtárhívum, 010601

Gyökeres orvoslásról csak a legközelebbi nagygyűlés gondoskodhatván, addig is indítványozzuk: Utasíttassék a matematikai és természettudományi osztály-értekezlet, hogy az ügyrend 30-dik szakasza f, pontjának határozatát, mely így szól: *általában ellenőrködik* (az osztály-értekezlet) *hogy az ülésekben a tudomány állásához és méltóságához illő előadások tartassanak* – [a dőlt betűs rész a fogalmazók kiemelése] különösen Akin Károly úr, mint a matematikai osztály ajánlottja irányában lelkiismeretesen foganatosítsa.”

Megjegyzésre érdemes, hogy az aláírók között a többség a humán tudományok terén munkálkodott, mint Greguss Ágost, Rónay Jácint, Toldy Ferenc, Nagy Iván (1824–1898), Pesthy Frigyes (1823–1889), Ballagi Mór, Hunfalvy Pál, Römer Flóris, Horváth Mihály, Keleti Károly (1833–1892), Gönczy Pál (1817–1892), Thaly Kálmán (1839–1909) és Szepesi Imre (1811–1875). A Természettudományi osztály tagjai közül csupán Pólya József orvos, Frivaldszky János (1822–1895) zoológus és Lázár Kálmán (1827–1894) ornitológus írták alá a fogalmazványt.

A *Nefejejts* című lap ismételten beszámolt az esetről, és megjegyezte azt is, hogy „zajos vitává nőtte ki magát ez a különös, soha nem látott jelenet, mely azzal végződött, hogy az akadémia mintegy jeladásra fölkerekedett, s ott hagyott ülést, értekezést, szóval mindent, mire Akin ur is összeszedte iratait és elvonult”.² A fogalmazvány három „botrányos jelene-tet” említi Akinnal kapcsolatban. A harmadik minden bizonnyal a másik két, már említett esethez képest kisebb vihart kavart; november 30-án Akin egy indítványt olvasott fel, amelyben reformok előmozdítására egy bizottság felállítását sürgette.³

1 Harminczkilencedik (math. és természettudományi osztály-, egyszersmind összes-) ülés. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1868 (2. évf. 20. füzet), 329. (389. pont).

2 *Nefejejts. Szépirodalmi-, társaséleti-, művészeti és divatlap*, 1868. december 13. (10. évf. 50. sz.), 599.

3 Harmincznyolcadik (math. és természettudományi osztály-, egyszersmind összes-) ülés. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1868 (2. évf. 20. füzet), 324. (375. pont).

B. H.

SESSIO 3.8

Toldy Ferenc: Indokolt indítvány, 1874 körül

10 old. nyomtatvány, Toldy Ferenc autográf aláírásával, toll, papír, 234 × 155 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1871

Az Akadémia testülete fennállásának első évtizedében együttesen ülésezett; az egyes tudományágak szakembereinek tanácskozásai nem különültek el. Toldy Ferenc irodalomtörténész – hosszú időn át az Akadémia titkára – mindig is kritikával illette ezt a gyakorlatot, mivel emiatt „üléseink tárgyat tulajdonképp nem a tudomány, hanem az adminisztráció tette ki. T. i. senki sem érzett vágyat szakbeli magán működése gyümölcseit társainak ülésben előterjeszteni, tudva vagy feltéve, hogy az öt más osztály – tehát rendszerint öt hatoda a jelenlévő tagoknak – az ő szakjabeli specialítások által nem érdekeltetik. [...] így történt elégszer fontosabb, az Akademia jó hírével szorosan kapcsolatos ügyekben, úgymint: pályamunkák [...] elítélésében, s majd mindig a jutalomkérdések megállapításában, végre tagok választásánál, hogy nem a szakvélemény döntött.” Ráadásul, egy irodalomtörténész számára különösen fájón, az együttes ülésezés miatt „a nyelvészet, mely eddig szaknak sem tekintetett, számot tarthatott arra, hogy mindenki, tehát az is ki nyelvtudományi készséggel nem bírt, hozzászóljon, a többi szak viszont arra, hogy unalommal találkozzék”. Ha mindez még nem lett volna elég az osztályülések „emancipációjának” követeléséhez, Toldy a közülések legnagyobb hátrányát abban látta, hogy ott a tudósok „műkedvelői szinten” adtak elő, hogy a különböző szakmák képviselői értsék egymást.

Ezért ő volt az, aki 1841-ben keresztülvitte az együttes ülésezéssel szemben az elkülönült osztályülések tartását; az adminisztratív ügyintézés helyett a tudományos eszmecsere felértékelését az intézményen belül. A folyamatot a forradalom és szabadságharc bukása is elősegítette: a nagygyűléseket ugyanis betiltották, így a működés súlypontja a kis ülésekre esett (amelyekből egyre inkább kizárták a vidéki tagokat). Így jött létre az 1850-es és 1860-as években egy, a fővárosban koncentrálódó, szaktevékenységet folytató akadémiai szervezet.

Az 1870-es évekre azonban, Toldy meglátása szerint, ez az elkülönülő tudományos ülésezés a testületi egység rovására ment, illetve az Akadémia nem tudta betölteni alapításának egyik nagy eszméjét, a tudományok előmozdításán túl a tudományosság terjesztését, alpmunkák megjelentetése révén.

Toldy a probléma orvoslását elsősorban a havonta tartott összes ülések bevezetésében látta, amelyeken közös, mindenkit érintő – azaz irodalomtörténész meglátása szerint nyelvi – ügyekben tartanának tudományos előadásokat. Mégis, ezáltal visszajutott valahol oda, ahonnan évtizedekkel korábban elindult.

B. É.

SESSIO 2.4

Ismeretlen rajzoló és metsző: Deák Ferencz temetési gyászmenete

Megjelent: Magyarország és a Nagyvilág, 1876. február 20. (13. évf. 8. sz.), 117.

Fametszet, papír, 230 × 320 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtár, 010757

Elhunyt akadémiai tagok végtisztességéhez a családnak küldött intézményi részvényt nyilvánításon és a szakmai életutat méltató emlékbeszéden túl (amelyet egy tagtárs tartott), a koporsóra helyezett babérkoszorú is hozzátartozott a 19. század folyamán (→ DECORATIO 12.2–4).

A koszorúkat az Akadémia az 1870-es évektől kezdve Szelnár József (1828–1889) közeli – belvárosi és divatos: Koronaherczeg utcai – virágcsarnokából hozatta (az üzletet az apa halála után a fiú, Adolf [1858–1908] vitte tovább). A cseh felmenőkkel rendelkező férfi a bécsi udvari kertészetben mélyítette el a ritka, illetve egzotikus növényfajtákra vonatkozó ismereteit, majd az 1850-es évektől uradalmi kertészként dolgozott Magyarországon. 1873-ban önállóította magát; üzlete az 1880-as évekre a főváros legnagyobb és legkeresettebb kereskedelmi kertészetévé nőtt (meleg- és hidegházai az akkori VII. kerületben, az István úton, részben a mai Zuglói területén voltak). Szelnár specialitásai közé a pálmák és más egzotikus dísznövények, valamint az alkalmi, élő, illetve száraz növényekből font koszorúk tartoztak. Temetési babérkoszorúit ritkaságszámba mentek, és kifejezetten drágák voltak: áruk az Akadémia fűtőjének egyhavi illetményével volt egyenlő.¹

1 Lásd például a Fogarasi János (1801–1878) nyelvész, illetve Fabritius Károly (1826–1881) történész, valamint Tóth Kálmán (1831–1881) költő koporsójára küldött babérkoszorúk kifizetését: 1878. augusztus 29-én, illetve 1881. február 20-án 20–20 forint. Utalványkönyv 1878. január 1.–1883. december 29. MTA KIK KRGy, K 1666.

B. É.

Deák Ferenc – akit az Akadémia 1839-ben választott a Törvénytudományi osztály tiszteleti, majd 1855-ben az igazgatótanács tagjává – hosszú szenvedés után, 1876. január 28-án, pénteken hunyt el Egyetem téri lakásában. Már másnap kihirdették az országos gyászt; a haza bölcsét a nemzet halottjának tekintették; a temetés költségeit az országgyűlés állta.

A tetemet vasárnap bebalzsamozták; hétfőn reggel pedig átszállították az Akadémia „pompásan díszített, s egészen fekete posztóval bevont oszlopos csarnokába, hol ravatalra helyezték”.¹ Így „a sírkápolnává alakított csarnokban melynek falai, oszlopai, s a fülkében Deák Ferencz egykori barátjának Vörösmartynak álló szobra [→ SOCIETAS LITTERARIA 2.1-3] fekete posztóval vagy gyász-fátyollal voltak bevonva, óriás nagyságu viaszgyertyák halvány lángjai közt feküdt a nagy halott, a felismerhetetlenségig elváltozott arczzsal”.² Ide tért be Erzsébet királyné hétfő délután, hogy kegyelete jeleként koszorúját elhelyezze, és a koporsó előtti zsámolyra térdelve imádkozzék a halott lelki üdvéért.

Másnap, február 1-jén, kedden, „a közönség bemenetelt nyert a ravatalhoz. Az akadémia előtti tért már korán reggel nagy közönség lepte el, mely majdnem ostromolta a palota főkapuját. [...] Bent a csarnokban a rend fenntartásáról maguk a képviselők gondoskodtak, kik magyar diszruhában díszörséget képeztek. [...] A tolongás óráról órára nagyobb lett a téren, úgyhogy a rendőrség alig védhette meg a bejáratot. Délután 2 órakor lovasok vontak félkört az akadémia előtt; s e félkörbe csak egyenként bocsátották az embereket. Ennek daczára is már öt órakor be kellett csukni a kapukat, minthogy a rendőrség képtelen volt visszatartóztatni az egyre sűrűbb tömegekben az akadémiahoz seregülő közönséget.” Este, gyertyafénynél, a királyi család tagjai rótták le kegyeletüket.

Február 2-án, szerdán még nagyobb volt a csoportosulás. Ünnepe levén, „szakadatlan sorban hullámozott a lakosság [...] az akadémia felé. [...] A főváros a legmélyebb gyászt öltötte magára. [...] Gazdagon voltak díszítve fekete gyászszöveggel főleg a lánczhidtérszobái [...], továbbá a fürdő-utca, hol nemcsak a házak és erkélyek voltak föllobogózva, hanem az ablakokból is fekete szőnyegek hullottak le a falakra [...], a kerepesi-uton egész zászlóerdő sötéttett.” Este, gyertyafénynél, a család búcsúzott a halottól.

A temetés 3-án volt; egy ködös, hideg csütörtöki napon. „A csarnokba, hol a ravatal állt, csak külön belépti jeggyel lehetett bejutni.

Már 10 órakor leszedték a koszorukat és virágokat, s egy külön gyászkocsira aggatták föl, melyet egészen elborított, úgy hogy egy koszoru és szalag tropheum lett belőle.” Bent az aulában a katonatisztek a koporsó jobb oldalán, „a fej mögött az emeltebb részen az országgyűlés két házának tagjai s az osztrák képviselők álltak; a lépcsőzeten az akadémia tagjai. A ravatal lábánál a papság helye volt, jobbról és balról pedig a család és rokonsága. A miniszterek a csarnok lépcsőköin nyugvó padmalán álltak.” Simor János (1813–1891) esztergomi érsek szentelte be a koporsót; az egyházi ének után Ghyczy Kálmán, a képviselőház elnöke búcsúzott a halottól. A koporsót a képviselőkből álló díszörség vitte ki és helyezte az Akadémia utcai bejáratnál álló, hat fekete ló által húzott kocsira.

Alighogy az Akadémia megvetette lábát a Franz Josefs Platzon – néhány hónappal korábban szerezte csak meg a reprezentatív helyen fekvő telket; az ott emelendő palota pályázatása pedig még le sem zárult –, máris újabb gyűjtésbe kezdett, ezúttal nemrég elhunyt alapítója emlékszobrának felállítására; végső soron a tér (és a város) arculatának saját elképzelései szerinti formálására. Nem egy rég letűnt történelmi nagyságot kívánt megjeleníteni, hanem a közgondolkodásban nagyon is jelen lévő alakot: az akkor még csak néhány hónapja halott Széchenyi Istvánt, akit így a téren alkotásai vettek volna körül – a Kaszinó, az Akadémia, a Lánchíd –, ráadásul a budai királyi palotával átellenben.

Sőt, a közeli József térrel „átellenben”. Ugyanis 1860 nyarán ott kellett volna felavatni Johann Halbig (1814–1882) müncheni szobrász József főherceget és nádort (1776–1847) megjelenítő, gránittalapzaton álló ércszobrát. Szobor készítése felől József nádor halála után szinte azonnal döntöttek, de a megrendelésre végül csak 1857-ben került sor (Halbig novemberben a városba is érkezett¹). A leleplezést először 1860. május 7-ére időzítették; majd a Széchenyi István halála (1860. április 8.) miatt az egész országon végigsöprő és nem szűnő, a nemzeti ellenállást újraélesztő kommemorációs hullám miatt augusztus 20-ára tették.²

A hír, hogy a (szóbeszéd szerint még csak nem is magyar ruhát viselő) Habsburg főherceg szobrát (az államalapító) István ünnepén lelepleznék le, még inkább felkorbácsolta a nemzeti érzéseket. Ezért arra a napra Pesten „egyházi” menetet és misét hirdettek, amely a Széchenyire való országossá duzzadt megemlékezéssel fedésbe kerülve végül az önálló magyar államiság elvesztése miatti, hatalmas tömegeket megmozgató és a fél városra kiterjedő, politikai szónoklatokkal és a Szózat ismétlődő tömeges éneklésével tarkított, de máskülönben békés utcai demonstrációjává szélesedett.³

Az osztrákok hátráltak meg; az ellenállás eskálálódásától tartva nem mertek kockáztatni. József nádor szobra évekig a Városháza udvarán egy ládában porosodott. A kiegyezés után, sőt a felállítás után majdnem fél évvel, 1869. április 25-én avatták fel.

Ebben a kontextusban Dessewffy Emil (1814–1866) akadémiai elnök 1861. januári felhívása az alapító emlékművére nem független a nádor szobrától: a szimbolikus politizálás része. A Habsburgokkal – még ha a „legmagyarabbról” is volt szó⁴ – szemben egy másik politikai autoritás mellett tette le voksát a nemzet egyik vezető (politikai) intézménye. (Ennek jeleként a József nádort megjelenítő ércmű felállítására és leleplezésére 1860 áprilisában Pestre érkező, Széchenyi jelentőségét azonnal felismerő Halbignak a grófról készített gipszmintáját a hónap végén egy hétig ki is állították az Akadémia Trattner-Károlyi-palotában lévő nagytermében.⁵)

A menet előbből indult; különböző fővárosi és országos társulatok, egyletek, tanintézetek, valamint a katonai és honvédségi tisztikar képviselőivel és a koszorúkat szállító kocsival (→ **sessio** 2.4). A Deák koporsóját vivő, fáklyát tartó lovasoktól övezett kocsi jóval emögött haladt; a család tagjai, majd a miniszterek követték. Lépésben mentek; az utcákat soha nem látott tömeg borította. A menetben, egymástól jókora távolságra, három zenekar játszott; a harangok egész nap zúgtak a városban. Fél kettőkor értek a koporsóval a temetőhöz, de oda is csak azok léphettek be, akiknek jegyük volt. A sírkápolnában negyed háromkor ért véget a szertartás; háromnegyed háromkor pedig már le is zárták azt. Ezt követően országszerte gyászmisék és -ünnepélyek kezdődtek.

Deák felravatalozása az Akadémia aulájában ugyan nem az első, de halotti pompáját tekintve a legkiemelkedőbb volt egy hosszú sorban: (az épületben eluralkodó pantheonizációval összefüggésben) a közösségi tiszteletadás és gyász, a kommemoráció méltó színhelyévé váló tér számos hasonló eseménynek adott helyet a későbbiekben. A magyar tudományos és kulturális (esetenként politikai) élet több nagysága indult innen utolsó útjára, köztük Toldy Ferenc titkár, Csengery Antal másodelnök, Arany János titkár, Majláth György, Lónyay Menyhért és Trefort Ágoston elnökök, Andrássy Gyula, Hunfalvy Pál, Heller Ágost (1843–1902), Than Károly (1834–1908), Gyulai Pál (1826–1909), Mikszáth Kálmán (1847–1910),³ Fraknói Vilmos (1843–1924), Kodály Zoltán (1882–1967), Bartók Béla (1881–1945),⁴ legutoljára pedig Kosáry Domokos (1913–2007).

1 A nemzeti gyász hete. *Vasárnapi Ujság*, 1876. február 6. (23. évf. 6. sz.), 89. Ha másképp nem jelzem, a tételben az idézetek és leírások ebből a számból, a 81–84, 89–92 oldalakról származnak.

2 Erzsébet királyné Deák ravatalánál. *Vasárnapi Ujság*, 1876. február 13. (23. évf. 7. sz.), 102.

3 Divald 1917: 32–33.

4 A politikai rendszerváltást temetések és újratemetések vezették be Magyarországon; a sort, különös módon, Bartók Béla újratemetése nyitotta 1988 júliusában. A kommunista hatalom a zeneszerző hamvait, a család néhány tagjának ellenkezése dacára, hazahozatta; az Akadémián ravataloztatta fel; és legitimítása megerősítése érdekében közös állami és egyházi szertartás keretében temettette el. A temetésen a Központi és a Politikai Bizottság egyes tagjai is díszőrséget álltak.

B. É.

SESSIO 3.10

Haske Ferenc után Rusz Károly: A királyi család Budapesten. A vörös kereszt-egylet közgyűlése

Megjelent: Hirmondó. Politikai, gazdasági, ismeretterjesztő és mulattató képes néplap, 1880. május 16. (13. évf. 20. sz.), 233.

Fametszet, papír, 180 × 235 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

A 19. századi fametszetes újságillusztrációk újrahasznosítását példázhatja az az Akadémia palotájának ünnepélyes megnyitását ábrázoló, 1865-ös jelenet (→ **sessio** 3.1.4), amellyel a nemrégiben alakult Vörös Kereszt Egylet első, 1880. május 10-én tartott közgyűlését is illusztrálták.

Utóbbi esemény Erzsébet királyné, az egyesület fővédnökének elnöklete alatt ment végbe. Kíséretét fián, Rudolf trónörökösön, valamint József Károly főhercegen és Klotild főhercegnőn (1846–1927) kívül országgyűlési képviselők jelentették; a meghívottak között pedig további jótékonsági egyletek vezetői mellett a magyar kormány tagjai, a főudvarmester és különböző egyházi és katonai méltóságok is helyet kaptak. Az egyleti közgyűlés így egy alapvetően a civil szférát érintő, de rangos társasági rendezvényből hivatalos eseménnyé nőtt, vagy, ahogyan a kortársak látták, „a legkritikább” alkalommá.

A tudósítás szerint, „a palota előtt már 10 órákor az uri fogatok hosszú sora állt; az érkező vendégek alig bírtak negyedórai várakozás után is a palotába bejutni. [...] [A díszteremben az] elhelyezkedés nem kis időbe került.” A királynét és kíséretét az egyesület elnökei, gróf Zichy Nándorné gróf Zichy Livia (1839–1913) és gróf Teleki Sándorné gróf Teleki Jozefa (1838–1915), valamint a miniszterek és a polgármesterek fogadták; az elnöki asztalnál, a királyné után, ők vitték a szót.

Amikor Erzsébet a terembe érkezett, „a közönség tiszteletteljesen felállt és éljenzésben tört ki. A királyné egyenesen a számára készített zöld asztalkához lépett és mély meghajlással köszönte meg az üdvözlést”, majd a következőket mondta: „Szívélyesen üdvözlöm az emberbaráti és hazafias működés terén az országos segélyező nőegylet választmányát, a vidéki és fiókegyletek küldötteit. A közgyűlést ezennel megnyitottnak nyilvánítom” és helyet foglalt az elnöki asztal mellé készített, piros selyemmel bevont, aranykeretű karosszéken.

Szavait az egylet elnöknőjének, Zichy Nándornénak üdvözlő beszéde követte, aki az egyesület céljait „az emberiség legborzasztóbb kinszenvedéseinek és fájdalmainak” enyhítésében határozta meg, azaz legfőképp „a trón és a nemzet dicsőségére” hadba vonuló férfiak és családjaik megsegítésében, ami különösen aktuálissá vált Bosznia-Hercegovina okkupációját (1878) követően. (Az egyesület egyébként a szegedi árvíz [1879] károsultjai és a kiseddóvók számára is gyűjtött.)

A tanácskozást Klotild főhercegnő vezette le, az újabban csatlakozó közösségek felsorolásával, majd a titkár, Lintner Imre számolt be az egyesület elmúlt évi tevékenységéről és anyagi viszonyairól, illetve döntöttek a befolyt összegek felhasználása felől. Ezt követően az ideiglenes választmány helyébe újat választottak, majd a királyné berekesztette az ülést.

B. É.

133

A Széchenyi-szoborra való adakozás nem ült el. Az akadémiai építkezés megindulása után Dessewffy újra elővette az ügyet. A felszólítások műfájához fordult: levélben kérte a tehetőseket, illetve a jelentősebb hazai egyesületeket a kezdeményezés hathatós anyagi támogatására.⁶ Egy Eötvösnek írt levele pedig arról tanúskodik, hogy egy ilyen léptékű köztéri emlékmű megvalósításához külföldi példák ismeretét is szükségesnek tartotta. „Igen jó lenne nekünk tudni, hogy más országokban, olyankor mikor ilyen szoborra nézve, általános pályázás iratlik ki, micsoda elveket követnek. Ez nekünk kellő tájékozásul fog szolgálni. E’ tekintetben légy szíves Münchenből, hol sok ismeretségeid vagynak, adatokat szerezni. En Bécsből szerez, és Stüler utján Berlinből.”⁷

Eötvös az egyébként is jó ismerősének számító Halbiggal vette fel a kapcsolatot, aki a köztéri Széchenyi-szoborra való gyűjtésről értesülve azonnal egy *modello* készítését vetette fel.⁸ Az évekkel később kiírt pályázatn viszont nem indult, mert nem felelt meg a kiírás feltételeinek.

1 Gálos 1911: 44.

2 *Vasárnapi Ujság*, 1860. július 1. (7. évf. 27. sz.), 324; Buday 1895a: 22–24.

3 *Vasárnapi Ujság*, 1860. augusztus 19. (7. évf. 34. sz.), 413–414; augusztus 26. (7. évf. 35. sz.), 423–424; Buday 1895a: 24.

4 Gerő 2004: 82.

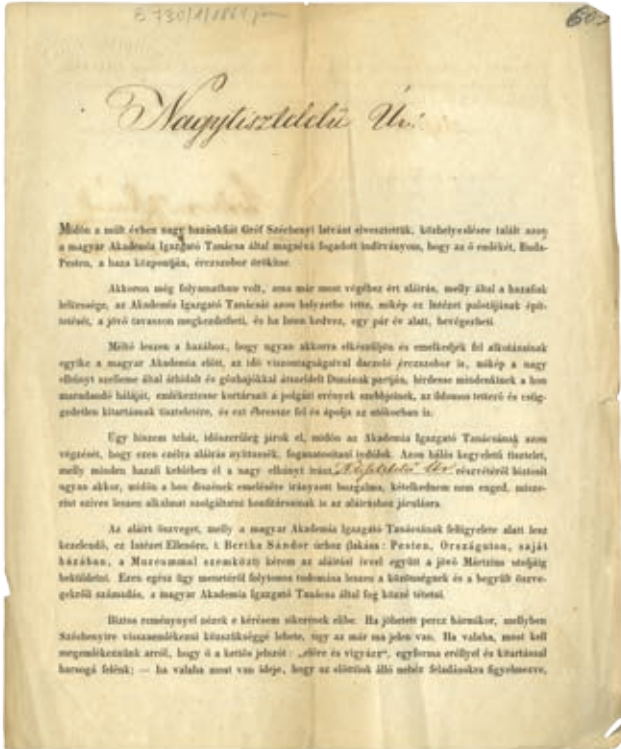
5 Egy tudósító szerint, „a minta meglepően híven adja vissza a nagy férfiú alakját legjobb korából. [...] Sőt] a minta szerint a művész carrarai márványból fog véсни egy szobrot, mely Pest város tanácstermében fog felállíttatni.” *Vasárnapi Ujság*, 1860. május 6. (7. évf. 19. sz.), 226. A márványváltozat, amely 1861-ben készült el (Gálos 1911: 45–46), a tanácsteremben állt sokáig; onnan került a Fővárosi Képtárba, majd a Szépművészeti Múzeum 1800 utáni Gyűjteményébe (márvány, 75 cm, jelezve hátul: „Modellirt u. in Marmor ausgeführt von Prof. loh. Halbig. München 1860”; ltssz. 56.14.U).

6 Dessewffy Emil levele Eötvös Józsefnek, Pozsony, 1862. április 1. MTA KIK KRKGy, RAL 895/1862.

7 Dessewffy Emil levele Eötvös Józsefnek, Pozsony, 1862. április 1. MTA KIK KRKGy, RAL 895/1862.

8 Gálos 1911: 44–45.

B. É.

Weinwurm Antal: Pulszky Károly műtárgyszemle közben, 1880-as évek*
Fénykép, 262 × 200 mm
Magyar Nemzeti Múzeum Fényképtár, Portré Gyűjtemény, Itsz. 62.1919

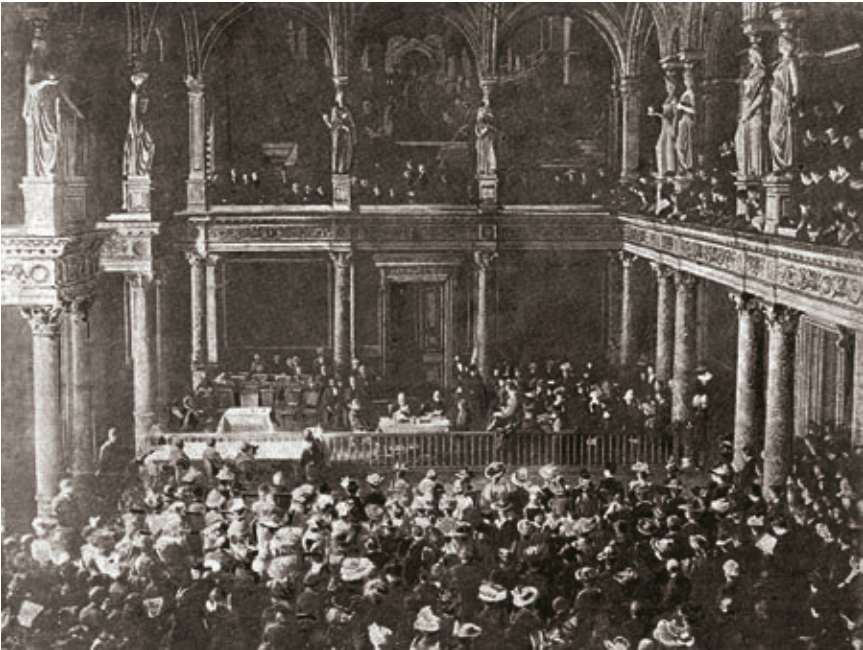

* A beállított, megrendezett – a kora újkori festészet és a korabeli karikatúrák kedvelt témáját, *connoisseur*ök műtárgyszemléjét tematizáló, azaz bizonyos értelemben szellemes, intellektuális szerepjátéknak is tekinthető – jeleneten egyedül a jobb oldalon, széken ülő Pulszky Károly (1853–1899), az Országos Képtár vezetője,¹ illetve maguk a festmények azonosíthatók egyértelműen.

A vizsgált festmény Wouter Knijff (1607–1693) *Folyóparti torony* című alkotása;² a háttérben látható nagyméretű kép Regnier van Gherwen (1620 körül – 1662) *Krisztus Pilátus előtt* című vászna;³ mellette fent egy Jacobs Ferdinand Voet-nak (1639–1689) attribuíált férfiképmás;⁴ alatta pedig Hendrick Bloemaert (1601/1602–1672) *Olvadó férfi* című képe⁵ látható.

- 1 A hazai sajtó rendszeresen beszámolt az Országos Képtárat látogató külföldi tudósokról, többek között a gyűjtemény németalföldi festményeit kutató Abraham Bredius (1855–1946), a hágai Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst igazgatójának, a neves holland Rembrandt-szakértőnek a látogatásairól is. (Például: *Fővárosi Lapok*, 1880. október 3. [17. évf. 227. sz.], 1120.) A közepén álló alakot is vele azonosítják; a Pulszky mögött, a jobb szélen álló férfit pedig Thallóczy Lajos (1857–1916) történésszel, aki ekkoriban a Magyar Országos Levéltár tisztviselője volt.
- 2 Olaj, tölgyfa, 39 × 55,6 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Itsz. 339.
- 3 Olaj, vászon, 216 × 174 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Itsz. 229.
- 4 Olaj, tölgyfa, 68,5 × 56,2 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Itsz. 226.
- 5 Olaj, vászon, 73 × 64 cm, Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Itsz. 392.

Ellinger Ede: A Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közlése febr. 7-én az akadémiai palota dísztermében. Gyulai Pál elnöki megnyitó beszédét olvassa*
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1892. február 14. (39. évf. 7. sz.), 121.
Nyomtatott fénykép, 172 × 218 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Az Akadémia székházának – a már a teljes falfestészeti dekorációját elnyert és a közönség előtt újra megnyitott, reprezentatív – dísztermében tartották meg a Kisfaludy Társaság éves közgyűlését. Az irodalmi társaság székhelye a palotában volt (→ DECORATIO 6.1), így főbb közösségi eseményeit is az épületben tartotta.

Engel József: A Franz Josefs Platzra tervezett Széchenyi-szobor mintája, 1867
Gipsz, 73 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 205

Alapítója halála után két nappal, 1860. április 10-én az Akadémia igazgatótanácsa az elnök javaslatára, rendkívüli ülés keretében, a székház előtti téren emlékszobor felállítását határozta el.¹

A szoborra való gyűjtésnek lendületet Dessewffy két, nagyobb nyilvánosság – tulajdonképpen tömegek – előtt elhangzott beszéde adott. Az elsőt a Széchenyiért a pesti belvárosi templomban rendezett gyászmise után, a másodikat az Akadémia éves, az alapítóra való megemlékezéssel egybekötött közgyűlésének berekesztésekor, október 13-án tartotta. Utóbbiban úgy vizionálta a leendő szobrot, hogy az „ott fog állani a Duna partján, Budával szemközt, legjelentékenyebb alkotásaival, az Akadémia [akkor még csak tervezett épülete], a lánczhíd, a mindinkább élénkülő dunai gőzhajózás mozgalmának közepette. És ez ércszobor néma nem leszen, ha ezt oly ivadék fogja körülállhatni, mely ha a hegy ormára tekint, dagadó kebelével ismételhessen Széchenyi jelszavát: »Él magyar, áll Buda még«.” Az alkotásai közt és a budai várral szemközt álló Széchenyi(-szobor)nak ez a víziója azért figyelemre méltó, mert bevezeti, pontosabban folytatja azt a szimbolikus politizálást, amely nem csak az abszolutizmus korát jellemezte; azt a beszéd- és gondolkodásmódot, amely épületeket és műtárgyakat egy adott aktuálpolitikai kontextus függvényében, sőt egymással összefüggésben, szimbolikus jelentőséggel és jelentéssel felruházva magyaráz: mint például a nemzeti közösség alkotásait (az Akadémia palotáját/a Széchenyi-szobrot) és a sokáig az elnyomó császári hatalmat, majd a magyar államiságot szimbolizáló budai királyi palotát (→ MOTIO 35.1-6).

A szoborra való aláírási íveket 1861 elején bocsátotta ki az Akadémia (miután a gyűjtést a helytartótanács engedélyezte, illetve csökkent a palotaépítéssel összefüggő adakozási kedv); 1073 darabot. Az év végére több mint 66 000 forint gyűlt össze (ezután viszont már alig folytak be adományok), amely összeg akkor elegendőnek tűnt ahhoz, hogy egy (akadémiai tagokból, majd egyre növekvő számú külsősökből, végül egy szűkebb és egy tágabb, tagjait tekintve folyamatosan változó választmányból álló) emlékszobor-bizottságot állítsanak fel, amelyben a szobrászathoz is értő szakemberek meglehetősen későn kaptak helyet.

A bizottság 1862 novemberében tartotta első ülését – már azután, hogy Dessewffy tájékozódott arról, hogy a köztéri emlékművek pályáztatása hogyan zajlik Európában –, és amint az várható volt, a sok tag más és más véleményen volt úgy a szobor alakja, mint helye felől (utóbbi miatt éveken át tartó vitába keveredve a városi tanáccsal, míg az 1865 nyarán jóváhagyta

Klősz Győrgy: A román királyi pár Budapesten: Látogatás az akadémiai képtárban*

Megjelent: Ország-Világ, 1897. október 3. (18. évf. 40. sz.), 631.

Nyomtatott fénykép, 123 x 195 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* I. Károly (1839–1914) román király, az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország szövetségese és felesége, Erzsébet királyné (a Carmen Sylva néven ismert író) [1843–1916]) 1897. szeptember 28-án – II. Vilmos német császár látogatása (→ SESSIO 2.6) után néhány nappal – érkezett Budapestre. A pár másnap délelőtti látogatást tett a Magyar Tudományos Akadémia palotájában, ahol Wlassics Gyula (1852–1937) vallás- és közoktatásügyi miniszter, Kammerer Ernő (1856–1920), az Országos Képtár kormánybiztosa, Peregriny János (1853–1924), az Országos Képtár titkára, Petrovics Elek (1873–1945), belügyminisztériumi tisztviselő és Beer József Konstantin (1862–1933) restaurátor fogadta és kalauzolta őket az épületben. A társasághoz csatlakozott Benczúr Gyula (1844–1920) festő és Hubay Jenő (1858–1937) zeneszerző, hegedűművész is.

Erdélyi Mór: A Petőfi-Társaság január 6-iki ünnepélyes közgyűléséről*

Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1902. január 12. (49. évf. 2. sz.), 24.

Nyomtatott fénykép, 98 x 228 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A Petőfi-kultusz terjesztését és a hazai irodalom pártolását tűzte céljává a Petőfi Társaság, amely első nyilvános ülését 1876. január 1-jén az Akadémia dísztermében tartotta. Az állandó székhellyel nem rendelkező Társaság – Lónyay Menyhért akadémiai elnök közbenjárására – havi felolvasóületeire az Akadémia palotájában gyűlhetett össze. A Petőfi Társaság fennállásának 25 éves jubileumát (valójában 26 éves évfordulóját) is az Akadémia dísztermében rendezték meg. Az esemény után a megjelent 21 tag az Akadémia udvarán fényképeztetette le magát. Az első sorban középen (jobbról ötödikként) Jókai Mór, a Társaság első (és akkori) elnöke ül.

az akkor már álló akadémiai palota, pontosabban a Lánchíd lejárata előtti teret). Ráadásul már ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy az addig befolyt, és alig növekvő közel 80 000 forintból valóban nagyszabású emlék nem finanszírozható.

Miután a helytartótanács is engedélyezte a helyszínt, Dessewffy 1865 szeptemberében hazai és külföldi lapokban közzé tette a pályázati felhívást: Magyarországon született vagy ott élő művészekről vártak – Ormós Zsigmond (1813–1894) még 1863-ban, a *Koszorúban* publikált klasszicista diktátuma alapján – nemes egyszerűségű, a gróft magyaros ruhában és idealizált vonásokkal ábrázoló emlékműterveket. A minták beküldésének határideje 1866. március 31. volt.

A bizottság májusban ült össze, hogy megvitassa a tizenhárom művész által beküldött 22 pályaművet.² Közelebbi megbírálásra csak Dunaiszky László (1822–1904), Faragó József (1821–1895), Izsó Miklós (1831–1875), ifj. báró Vay Miklós (1828–1886) (→ SOCIETAS LITTERARIA 2.3) és Engel József (1815–1901) mintája került. Ugyan egyiket sem találták kiemelkedőnek, a pályadíjakat kiosztották. Az első helyezett Engel, a második Izsó, a harmadik Vay lett (az általa beküldött büsztöt pedig megvásárolták, mert azt találták a leghasználhatóbbnak a gróf vonásainak megörökítéséhez³). A beérkezett mintákat ekkor még nem tették közszemlére (csak az eredményhirdetés után, 1866 nyarán), és ez, akárcsak a pályadíjak elosztása – a közönség kezdettől fogva Izsót és annak művét pártolta⁴ –, nagy felzúdulást okozott, közadakozásból megvalósítandó műről lévén szó.

Így 1866 kora nyarán új pályázatot írtak ki, amelyen már csak a díjazottak és Faragó vehettek részt, mintáikat újrafogalmazva. A határidő év vége volt, azonban a bizottság 1867 februárjában sem hirdetett győztest. De mivel ismét Engel mintáját tartotta legjobbnak, egy új, az utasítások szerint átalakított változatot kérték tőle. Ez a szobrász 1867. június 11-én mutatta be (feltehetően ezzel azonos az itt bemutatott mű).

Kisebbségi korrekciók kérése után a mintát el is fogadták, és június 14-én megkötötték a szerződést Engellel – egy héttel azután, hogy Ferenc József a Lánchíd előtti téren emelt királydombon, ott, ahová Széchenyi emlékszobrát szánták, a magyar királlyá koronázáshoz elengedhetetlen kardvágásokat tette (→ SESSIO 1.2; SESSIO 1.3 és SESSIO 2.2.1-2). Tehát új helyet kellett keresni a szobornak – mivel a királydomb a 18 év után helyreállt alkotmányosság kvázi „emlékműveként” szolgált (elbontását akkor még nem tervezték). (Egyébként az új helyszín keresésének szükségessége adott alapot arra, hogy a vesztes pályázók – Vay és Izsó, legalább egymás közt – új pályázat kiírását sürgessék.)⁵ Ekkor döntöttek a szobornak az akadémiai palota elé állítása, méretének

Jakobey Gyula és Latinovics Endre: Az Akadémia május 15-iki ünnepi közülése. Gyulai Pál felolvassa emlékbeszédét*

Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1904. május 22. (51. évf. 21. sz.), 358.

Nyomtatott fénykép, 126 × 95 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „A lelkes tetszésnyilatkozatokkal kísért elnöki megnyitó után Gyulai Pál lépett a felolvasók számára készített emelvényre. A közönség éljenzéssel üdvözölte az egyszerű fekete atillába öltözött ősz író, ki eleinte a meghatottságtól fojtott hangon, később azonban mindinkább nekimelegedve olvasta fel emlékbeszédét Deák Ferenczről. Klasszikai tisztaságú stílben irt s a kitűnő író régebbi emlékbeszédeihez minden tekintetben méltó mű ez; kiérezni belőle az író meghatottságát, midőn Deák általa oly jól ismert s annyira tisztelt alakjára visszaemlékezett, de ép úgy a kort s eseményeit alaposan ismerő s magas szempontból megítélő tudóst és író is. [...] Gyulai Pál beszéde után hosszasán tapsolt a közönség. Az ősz író, mikor az emelvényről le akart szállani, megbotlott a lépcsőn, de akadémikus társai fölfogták s így nem esett semmi baja. A közönség az első pillanatban aggódva nézte az esetet, de azután látva, hogy Gyulai nyugodtan elfoglalja, mint osztálytitkár, helyét az elnöki asztalnál, újabb éljenzésbe és tapsba tört ki.”¹

1 Az Akadémia ünnepi közülése. *Vasárnapi Ujság*, 1904. május 22. (51. évf. 21. sz.), 358–359.

Ismeretlen fényképész: Az Akadémia május 15-iki ünnepi közülése*

Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1904. május 22. (51. évf. 21. sz.), 358.

Nyomtatott fénykép, 112 × 142 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Gyulai Pál, Thallóczy Lajos, Görgey István (1825–1912), Lévy József (1825–1918) és Szily Kálmán (1838–1924) az Akadémia elnöki tanácstermében a Deák Ferenc emlékének szentelt május 15-i, ünnepi közülés után.

A falon Benczúr Gyula Rudolf főherceget ábrázoló képe (1891).¹

1 Olaj, vászon, 261 × 155 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2282.

csökkentése és újabb részletek megváltoztatása felől (de a pontos helyszínt végül csak 1876 nyarán mérték ki, összhangban a tér Reitter Ferenc által kidolgozott rendezési tervével, → SESSION 1.4).

Engelnek 1867 novemberéig kellett elkészítenie az életnagyságú szobrot, amelyet a bizottság 1868 márciusában vett szemügyre a székház aulájában. A már megszokott bírálatok és változtatáskérések következtek: hol a kis változatot vetették össze a naggyal, hol külföldi művészekről akartak állásfoglalást kapni, hol Engelt kötelezték elismert szobrászok véleményének kikérésére. A végső szerződést 1868 júniusában kötötték meg a művésszel.

Ezután Engel hozzá is fogott a nagy agyagválozat megformálásához, de 1869 tavaszán a vas tartószerkezet összeomlott és a minta összetört. A szobrász őszre újat készített, de mivel ismét sokan kifogásolták azt, csak a szokásos kisebb módosítások megtetele után engedélyezték a gipszminta öntését.

A gipszmintát Engel 1871 elején fejezte be; bírálatra Albert Wolff (1814–1892) berlini szobrászt, az Akadémia palotájának homlokzatán álló Galilei-szobor mintájának készítőjét (→ CONSTRUCTIO 14.2) kérte fel. Ő is változtatásokat javasolt; és miután azokat Engel elvégezte, Wolff még egyszer ellenőrizte azt az öntés előtt, 1872 szeptemberében. A gipszszobrot 1873-ban szállították Bécsbe, a Röhlich- és Pönninger-féle öntödébe. A munkát azonban félbe kellett szakítani a mintában talált technikai hibák miatt – és ez már sok volt Engelnek is, miközben a nyilvánosságban folyamatosan támadták. (Ezzel párhuzamosan zajlott a talapzat szobrainak pályáztatása is; kezdetben, 1873-ban, a bizottság domborműveket rendelt, majd allegorikus alakokat szántak oda; a kivitelezett változatra végül antik istenek szobrai kerültek – ugyancsak Engeltől.)

1879 őszén végre úgy tűnt, hogy minden együtt áll az Akadémia kezdeményezéséből készült emlékműnek az intézet alapítása napján, azaz november 3-án történő felavatásához. De ekkor az ércöntő műhely késlekedett a szállítással, illetve a bizottságnak elő kellett teremtenie a befejezéshez hiányzó összegeket (maga az emlékmű 120 000 forintot emésztett fel; a hátralékokat 1884-ig egyenlítették ki). A szoboralakok 1880 májusának elején érkeztek a városba; felállításuk egy bő hetet vett igénybe. Eközben kertészetiileg is rendezték a területet; ennek felelőse a bizottsági titkár, Telepy Károly (1828–1906) tájképfestő volt.

Az elkészült emlékszobrot a palota előtt 1880. május 23-án leplezték le (ekkor egyébként már állt a téren Eötvös József később megkezdett, de hamarabb befejezett emlékszobra, Huszár Adolf [1843–1885] műve → SESSION 1.6); a későbbi Széchenyi-megemlékezéseket itt tartották (→ SESSION 2.8 és SESSION 2.16.1–2).

Balogh Rezső: Az Akadémia május 15-iki ünnepi közülése. Deák Ferencz arczképe az elnöki asztal mögött*

Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1904. május 22. (51. évf. 21. sz.), 358.

Nyomtatott fénykép, 126 × 95 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Az ünnepi közülés alkalmából Deák Ferenc Barabás Miklós (1810–1898) által festett portréját a képes teremből átvitték a díszterembe és ott, a kommemoráció szokásos formái szerint, gazdagon feldíszítették: egzotikus növényekkel, drapériákkal övezték (→ SESSIO 2.5.3; SESSIO 3.27; SESSIO 3.33; SESSIO 3.45; SOCIETAS LITTERARIA 12; SOCIETAS LITTERARIA 13; SOCIETAS LITTERARIA 15; SOCIETAS LITTERARIA 17). A portréra → SOCIETAS LITTERARIA 10.4.

Havas Ernő: A Kisfaludy-Társaságnak Jókai-emlékünnepe május 31-én, az Akadémia dísztermében*

Megjelent: Új Idők, 1905. június 11. (11. évf. 24. sz.), 565.

Nyomtatott fénykép, 113 × 179 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „A Kisfaludy-Társaság május 31-iki ülését Jókai emlékeztetének szentelte, a nagy költő halálának évfordulója alkalmából. Az ülést az Akadémia nagytermében tartották, melyet teljesen elfoglalt az előkelő hallgatóság. [...] Szabolcska Mihálynak [1861–1930] «Jókai» című ódáját Somló Sándor [1859–1916], a Nemzeti Színház igazgatója kifejezőn és nemes pathoszsza adta elő, a közönség nagy tetszése közt. A lelkes hangulatú költemény befejező része így han[g]zik:

Nagy mesemondónk! Nagy időnk regéjét
Minek vitted még el, minek? ...
Hadd hintenéd még fényét a jövőnkre
A múlt emlékeinek!
Óh, márcziusi ifjúság vezére,
Nehéz napok forgásán légy velünk.
Lesz-é meg újra, ki tized magával
Milliók elszánt, nagy szava-sulyával
Mondja ki, hogy «mit kíván» nemzetünk?
[...]»¹

1 Jókai emlékünnepe a Kisfaludy-társaságban. *Vasárnapi Ujság*, 1905. június 4. (52. évf. 23. sz.), 366.

1 A következő bekezdésekhez a Széchenyi-szobor keletkezését elbeszélő forrásmunkát használtam fel: Buday 1895b.
2 Engel József, Izsó Miklós, Benda György, Benck János, ifj. Kugler Ferenc, Faragó József, Szandház Károly (1824–1892), Schaffer Károly, Tilgner Viktor (1844–1896) egyet; Dunaiszky László, Marschalkó János (1818–1877) kettőt; id. Kugler Ferenc (1836–1875) hármat; ifj. báró Vay Miklós négyet; Vay és Dunaiszky pedig ráadás képpen egy-egy mellszobrot is beküldött.
3 Másodpéldánya az 1950-es években a sárospataki Református Kollégium gyűjteményében volt.
4 Izsó szobormintája alapján készítette Mátrai Lajos (1875–1965) a soproni Széchenyi-szobrot.
5 MTA BTK MI, Adattár, MKCs-C-I-37/1353-5.

SESSIO 3.17 **Ismeretlen fényképész: A nemzetközi állatorvosi kongresszus. A résztvevők távoznak az Akadémiában megtartott megnyitó diszüléről***
Megjelent: Tolnai Világ-Lapja, 1905. szeptember 10. (5. évf. 37. sz.), 1435.
Nyomatott fénykép, 70 × 100 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „A kongresszus programjába egész serege van főlvéve a fontos kérdéseknek úgy az állategészségügy, mint az állatkórtan és a biológia köréből s ezért az eddigi kongresszusok szervezetétől eltérően három szakosztályra osztották: állategészségügyi, kórtani és biológiai szakosztályokra s ezenkívül a dél-afrikai angol gyarmatok állategészségügyi értekezletének kívánságára tropikus szakosztályt is állítottak.
A kongresszusra oly nagy számmal – 1236-an – jelentkeztek a tagok, mint az eddigiek közül egyikre sem. A tárgyalásra kitűzött 28 kérdés előadására 58 szakembert sikerült a bizottságnak megnyerni.
A kongresszus költségeinek fődözésére a kormány 20,000, a főváros 10,000, a magyar országos állatorvos-egyesület 4000 s az országos magyar gazdasági egyesület 500 koronát adott. A tárgyalások magas tudományos színvonalon állottak s az állatorvosi tudomány haladását nem egy tekintetben előmozdították.”

1 Állatorvosok nemzetközi kongresszusa. *Vasárnapi Ujság*, 1905. szeptember 10. (52. évf. 37. sz.), 595.

SESSIO 3.18 **Ismeretlen fényképész: A [nemzetközi] börtönügyi kongresszus tagjai a megnyitó-ülésre az Akadémiába mennek***
Megjelent: Tolnai Világ-Lapja, 1905. szeptember 10. (5. évf. 37. sz.), 1431.
Nyomatott fénykép, 65 × 100 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „És ki nem kongresszista, vagy kinek nincs ma kongresszista vendége? A börtönügyészek, az állatorvosok, a mértékletesek és mértéktelenek sokkal nagyobb számban vonulnak föl, semhogy a szállók magukba tudnák fogadni az ország szívébe törekvő ünnepies alakokat.
Mert mind ünnepies, lévén megkülönböztető jelük a többé kevésbé hosszú fekete kabát, mely a harmadik napon már a tudomány, az élvezetek és a kalandok változatos nyomait viseli magán. S a míg a kongresszistát a közönséges halandótól a fekete kabát, — egyik kabátot a másiktól a gomblukba tűzött jelvény különbözteti meg. Ez árulja el, hogy ki utazik humanitásban, ki lépfene-szérumban és ki irtózik a szesztől úgy naturált, mint denaturált állapotában.”

1 Kongresszisták mindenütt. *Vasárnapi Ujság*, 1905. szeptember 10. (52. évf. 37. sz.), 591–592.

SESSIO 2.5.3 **Szemlér Mihály: A Széchenyi-szobor leleplezési ünnepélye, 1880**
Toll, papír, 436 × 584 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézírtattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 4410/18

A Széchenyi-szobor leleplezését az Akadémia éves közgyűlésével kötötte össze: a kettős ünnepet 1880. május 23-án tartották.

A jelentős alkalomra a díszteremben az előadói emelvény háttérében felállították az alapító Friedrich von Amerling (1803–1887) által 1836-ban festett egészalakos arcképét (→ SOCIETAS LITTERARIA 12); virágokkal és „cserjés bokrokkal” övezték azt; följele babérkoszorút függesztettek (→ DECORATIO 12.4).¹ Az ünnepségen a király képviselőjében József Károly főherceg (1833–1905) vett részt – a férfit a következő évben igazgatótanácsi taggá választották –, aki pontban tíz órakor való megérkezése után egy bíorbáronnyal borított asztalnál foglalt helyet az emelvényen. Körülötte a kormány, a katonaság és a főpapság kiemelkedő személyiségei ültek a teremben; hátrább az akadémikusok, illetve egy megválogatott közönség; mindenki díszöltözetet viselt.

A közgyűlés többé-kevésbé a szokásoknak megfelelően zajlott. Lónyay Menyhért (1822–1884) elnöki megnyitójában – vagy inkább politikai beszédében – Széchenyi szobrára is kitért, ugyan az, illetve annak tágabb kontextusa már a korábbiakétól jócskán eltérő jelentéssel bírt. Az ő meglátásában Széchenyi „magasztos, néma alakja letekint a gőzhajók rajától ellepert hatalmas nagy Dunára, azon hatalmas folyamra, melynek forgalmát emelni először ő törekedett; – előtte emelkedik a két fővárost tetteleg egyesítő lánczíd, ki a két város egyesítését először hangoztatá, sőt mostani nevét is annak ő adá, – föltekint a királyi palotára, hol az alkotmányos magyar király uralkodói tisztét teljesítve székel, valósitva az ő politikájának sarkkövét”. És ebben az interpretációban a szobornak a budai királyi várra való pillantása már nem dacos szembeszegülést jelent, hanem a királyi hatalomnak való lojális alárendelődést, egyfajta behódolót, (lentől) fölfelé irányuló pillantást – ami a jelenlévők koráról, annak hatalmi viszonyairól árulkodik.

Az elnöki megnyitót Fraknói Vilmos (1843–1924) főtitkárnak az Akadémia elmúlt évi munkálkodásáról szóló jelentése követte; majd egy emlékbeszéd az elhunyt kiváló történész tag, Horváth Mihály (1809–1878) felett, amelyet szokatlanul rövidre vágta a téren zajló szoborleleplezés pontban délre való időzítése miatt. (Éppen ezért az összakadémiai tudományos előadás is elmaradt.)

A közgyűlésen részt vevők ugyanis ekkor felálltak, és a díszteremből a térre vonultak „a szoborhoz, melynek környéke alacsony bokrokkal van beültetve s pázsit borítja, s ezt vasrács veszi körül. A szobrot sűrke vitorlavászon borította, s a lefogó köteleknek volt mit szorítani, mert heves szél fújt, s a vászonlepel koronkint úgy feldagadt, mint a telő léggömb. A szobor-téren

Ismeretlen fényképész: Földmérési kongresszus külföldi tagjai Budapesten. Tanácskozás a Magyar Tud. Akadémia [hetiülések] termében*

Megjelent: Tolnai Világ-Lapja, 1906. szeptember 30. (6. évf. 40. sz.), 1745.

Nyomtatott fénykép, 48 × 74 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „A földmérők nemzetközi kongresszusa ma délelőtt tartotta záróülését Bassot tábornok [Jean Antonin Léon Bassot (1841–1917)] elnöklésével. A Van Bakhuyzen titkár által előterjesztett jegyzőkönyv hitelesítése után Darwin [George Howard Darwin (1845–1912)] (Cambridge) és Lallemand [Charles Lallemand (1857–1938)] (Paris) tették meg jelentésüket az akadémiák nemzetközi szövetségének a földmérési konferenciához intézett ama kérdéseiről, a melyek a legutóbb előfordult földrengésekre vonatkoztak. A Darwin által előterjesztett jelentés egy magyar tudósnak nagy sikerét jelenti, a mennyiben a konferencia egyhangúlag elfogadta Darwin-nak azt az ajánlatát, hogy a nemzetközi földmérési konferencia értesítse az akadémiák nemzetközi szövetségét, hogy ezidőszerint az Eötvös Lóránt [Eötvös Loránd (1848–1919)] báró által föltalált torzió-mérleget tartja egyedül hivatva e kérdés tanulmányozására. Kéri a magyar kormányt, hogy Eötvös bárót méréseinek intenzív folytatásában támogassa. [...] Holnap reggel 7 óra 25 perckor a konferencia számos tagja Eötvös Lóránt báró kíséretében Arad vidékére utazik a torzió-mérleggel való nehézségmérések tanulmányozása céljából. A kongresszus más tagjai az ország különböző vidékére tesznek kirándulásokat.”

A falon Ligeti Antal (1823–1890) *Szepes vára*,² illetve *Hricsó vára* (1870) című festménye.³

1 (A földmérők kongresszusa.). *Budapesti Hirlap*, 1906. szeptember 29. (26. évf. 267. sz.), 5.

2 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 103.

3 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 104.

Jelfy Gyula: Az Akadémia Bolyai-jutalma ítélő-bizottságának ülése*

Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1910. október 23. (57. évf. 43. sz.), 884.

Nyomtatott fénykép, 100 × 127 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A képes teremben ülésező bizottság tagjai balról jobbra: König Gyula (1849–1913), Rados Gusztáv (1862–1942), Jules Henri Poincaré (1854–1912) és Gösta Magnus Mittag-Leffler (1846–1927).

A Magyar Tudományos Akadémia által a Bolyaiak – elsősorban János (1802–1860), illetve apja, Farkas (1775–1856) – emlékére alapított, 10 000 koronás jutalmat 1905-től minden ötödik évben adományozta az arra kijelölt bizottság egy kiemelkedő matematikai szakmunka szerzőjének. 1910-ben a díjat David Hilbert (1862–1943) német matematikus, a göttingeni egyetem tanára kapta.

A falon látható két nagy, reprezentatív festmény közül az egyik Barabás Miklós gróf Károlyi Györgyöt ábrázoló portréja (→ SOCIETAS LITTERARIA 17); a másik Johann Nepomuk Ender (1793–1854) által az Akadémia számára festett címer (→ SOCIETAS LITTERARIA 21).

letűzött árbóczok, póznák zászlókkal, címerekkel teleaggatva; köröskörül az épületeken mindenütt vigan lengő lobogó; a kikötők nagy árbóczaihoz feszített kötelek hegyétől végeig ellepve minden színű zászlóval [...]. A lánczid-tért roppant tömeg szállta meg [a jelenlévők számát huszonötezerre tették]. Szerencsére oly nagy tér ez, melyen százezernyi tömeg is könnyen elhelyezkedhetik. A kik a ráccsal körülvett színhelyre nem birtak belépni jeggyel, nyugodtan foglalhattak állást akárhol, mert a két emeletnyi magas szobrot teljesen láthatták. Néhol állványokat is ácsoltak össze, sok helyen pedig rögtönöztek ilyet, szekereken, székeken, asztalokon. [...] Az idő borongós volt s néhány perczig ritka szemű eső is hullt. [...] A főhercegi sátoztól jobbra balra és a szobor körül oszlottak el a meghívottak, a testületek képviselői, a küldöttségek (majd minden megye és sok város képviseltette magát), nőegyletek s általában az a körülbelül 2000 főnyi közönség, mely jegyeket kapott. A sátor előtt állt Széchenyi két fia; Engel József, a szobrász, egy kis termetű, ősz férfiú, kinek oly sok kemény bírálatot kellett túrnie. A szobor lépcsőinek alját koszoruk lepték el. A mint a palotából megérkezett a menet, a katonai zenekar kezdte játszani a Schweida [Rezső, 1833?–1916] által szerzett alkalmi himnuszt [mások szerint Schweida csak vezényelt: Machik László (1805–1890) szerezte a zenét], s a szövegét dalegyletek énekelték. Ezalatt tűzoltók kezdtek foglalkozni a lepel

Erdélyi Mór: József királyi herceg megnyitja a patronage-kongresszust a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében*

Megjelent: Új Idők, 1909. szeptember 19. (15. évf. 38. sz.), 248.

Nyomtatott fénykép, 174 × 271 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A József Ágost főherceg (1872–1962) által megnyitott kongresszus egyik fő kérdése az volt, hogy a fiatalok bünelkövetők társadalmi jellegű pártfogásban vagy államilag alkalmazott hivatalnokok gondozásában részesüljenek. A főherceg az elnöki asztaltól balra, egy kisebb asztalnál ült.

„Mikor végre a toronyóra lassan elverte az éjfél, készülődni kezdtek. Meggyújtották a kislámpát, a fiatalabb Witman fiú a harapófogót, a reszelőt és a lámpát vette magához, a másik csak a hosszú pengéjű nyitott zsebkését. Ő ment elől. Biztos nyugodtsággal lopóztak át a középső ebédlőszobán, azután a nagyobbik fiú előrement, és kinyitotta a Witmanné hálószobájába vezető ajtót. Az ajtószarok semmit se nyikorgott. Föllélegeztek. Witmanné a fal felé fordulva, nyugodtan aludt, csak a kövér, széles háta látszott belőle, amelyet kötött hálóköntös takart. Elhelyezkedtek a szekrény előtt.”

Részlet Csáth Géza Az *anyagilkosság* című novellájából (Nyugat, 1908. május 1. [1. évf. 9. sz.], 494–495.).

zsinórjainak felbontásával. Az erős szél megnehezítette e munkát. [...] Végre két felé vált a nagy vászon palást, s lehullt: egyik oldalon megakadva Minerva dárdája hegyében, honnan azonban gyorsan lefejtették; a másik oldalon pedig rávetette a szél az ott állókra, de azok is hamar lelepleztettek. Riadó éljenzés zúgott végig a téren, mikor a szobor kibontakozott, s mindenki nagy érdekeltséggel nézett oda, és a kik az előleges ócsárlások teljesülésétől tartottak, már az első tekintet után nyugodtabban lélekzeltek föl, s kedvezően hangolva nézhették tovább Széchenyi e monumentális emlékét, melyet – hiányai dacára – épenséggel nincs okunk szégyenleni a külföld előtt sem. Pulszky Ferencz [1814–1897], mint a szoborbizottság elnöke tartott még beszédet a szobor talapzatánál, megemlékezvén Széchenyi alkotásairól, s a főváros szépítésére irányuló törekvéseinek említésénél a körüllevők zajos éljenzése szólt közbe, mikor azt monda, hogyha Széchenyi most látná Budapestet, mint világvárost, büszkén dobogna szíve és »mélyen meghajolna a haza azon nagy fia előtt, ki a Duna legszebb gyöngyét, a Margit-szigetet tűzte a főváros kebelére.«² Utóbbi személyen a jelenlévő József Károly főherceget értette; Széchenyi egykori ellenlábásának, József nádornak a fiát. Szemlér Mihály (1833–1904) tollrajza Pulszky lelkesült beszédének ezen utolsó pillanatait örökítette meg.

Pulszky után Ráth Károly (1821–1897) főpolgármester emelkedett szóra, majd Nagy Imre (1849–1893), a Nemzeti Színház művésze szavalt el Arany János *Széchenyi emlékezete* című versét (1860); végül a dalegyletek a *Szózat* éneklésébe fogtak. Az ünnepség az akadémiai tagok és a díszvendégek számára az Európa szállóban tartott lakomával fejeződött be.

1 A magyar tudományos akadémia közgyűlése. *Vasárnapi Ujság*, 1880. május 30. (27. évf. 22. sz.), 357–358. A közgyűlést ezen beszámoló alapján foglalom össze.

2 A Széchenyi-szobor leleplezése. *Vasárnapi Ujság*, 1880. május 30. (27. évf. 22. sz.), 358–359.

Ismeretlen fényképész: A Petőfi-Társaság mult heti nagygyűlése a Magyar Tudományos Akadémiában*

Megjelent: Tolnai Világlapja, 1911. június 22. (11. évf. 4. sz.), 201.

Nyomtatott fénykép, 144 x 255 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A kép felirata: „Ez alkalommal először készült ilyen fénykép erről a népszerű irodalmi társaságunkról, mely a Petőfi-kultuszt ápolja és a Petőfi-Házat is megalkotta. Annál érdekesebb ez a fényképfelvétel, mert éppen azt a jelenetet ábrázolja, a mikor Jászai Mari [1850–1926], a Petőfi-Társaság rendes tagja, a Nemzeti Színház nagy művésznője felolvassa a Társaság másik nőtágjának, gróf Teleky Sándornénak [Kende Júliának (1864–1937)], írói nevén »Szikrá«-nak »Nora és mi« című tanulmányát. A nagygyűlés alkalmából egészen megtelt az irodalom iránt érdeklődő közönséggel a Magyar Tudományos Akadémia díszterme. A képünkön megjelölt személyek: 1. Erődy Béla [Erődi-Harrach Béla (1846–1936)] kir. főigazgató, 2. Heinrich Gusztáv [1845–1922] egyetemi tanár, az Akadémia főtítkára, 3. Molnár Viktor [1859–1918] államtitkár, 4. Kossuth Ferencz [1841–1914], 5. Ferenczy Zoltán dr. [Ferenczi Zoltán (1857–1927)] a Petőfi Társaság alelnöke, 6. Herczeg Ferenc [1863–1954] a Petőfi Társaság elnöke, 7. Kéry Gyula [1869–1912] a Petőfi Társaság titkára. A X-tel jelzett Jászai Mari, a Nemzeti Színház művésznője, felolvassa gróf Telekyné tanulmányát. A karzaton az egyetemi ifjúság nagy csoportja látható.”

Ismeretlen fényképész: Diadaloszlop a Lánchidnál*

Megjelent: Ország-Világ, 1897. szeptember 26. (18. évf. 39. sz.), 624.

Nyomtatott fénykép, 140 x 242 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* II. Vilmos német császár (1859–1941) 1897. szeptember 20-i budapesti látogatásakor egy (babérkoszorút nyújtó) Hungária alakjával díszített, gipsz diadaloszlopot emeltek a Lánchíd lejárataánál a Ferencz József téren. Az alkalmi dekorációt Ligeti Miklós (1871–1944) szobrász tervezte és kivitelezte.

SESSIO 3.23 Jelfy Gyula: A magyarországi hírlapírók nyugdíjintézetének jubiláris díszgyűlése az Akadémia üléstermében*
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1911. március 26. (58. évf. 13. sz.), 244.
Nyomtatott fénykép, 147 × 210 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A képen gróf Khuen-Héderváry Károly (1849–1918) miniszterelnök felszólal a hetiülések termében.

A falon Ligeti Antal *Szepes vára*,¹ illetve *Hricsó vára* (1870) című festménye.²

- 1 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 103.
2 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 104.

SESSIO 3.24 Ismeretlen fényképész: Karácsonyi bazár*
Megjelent: Tolnai Világlapja, 1912. december 22. (12. évf. 52. sz.), 3116.
Nyomtatott fénykép, 85 × 167 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A kép felirata: „A Lorántffy Zsuzsanna Egyesület, mint minden esztendőben, ez évben is nagy karácsonyi bazárt rendezett jótékony célra. Az idei bazár az Akadémia dísztermében volt s tetemesen jövedelmezett az egyesület által megjelölt jótékony célra. Képeink a jótékony-bazárban közreműködött urinők egy részét ábrázolja.”

SESSIO 1.6 Ismeretlen fényképész: Az Eötvös-szobor, a háttérben a Stein-házzal, 1880-as évek*
Fénykép, 140 × 100 mm, karton, 160 × 110 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtár, 020356

* Az Akadémia Eötvös József 1871. február 2-án bekövetkezett halála után néhány héttel döntött arról, hogy szobrot emel elhunyt elnökének. A szoborbizottság 1871. október 11-én tartotta első ülését, és rögtön gyűjtést kezdett az emlékének költségeinek előteremtésére. Majd pályázatot hirdettek a szobor elkészítésére, amelyet az akkor Bécsben, ifj. báró Vay Miklós műhelyében segédként dolgozó Huszár Adolf nyert meg. A gipszminta 1877-ben készült el; a bécsi K. u. k. Erzgiessereiben öntötték. A majdnem négy méter magas szobor gránittalapzatát Ybl Miklós tervezte.¹
Az emlékművet – amelyen Eötvös magyar díszruhában, beszédet tartva látható – 1879. május 25-én avatták fel, az Akadémia ünnepélyes közülését követően.

¹ Liber 1934: 161–165.

Ismeretlen fényképész: Ünnepelt költő*

Megjelent: Tolnai Világlapja, 1913. december 14. (13. évf. 50. sz.), 2.

Nyomtatott fénykép, 77 × 165 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A kép felirata: „A magyar irodalom az elmúlt héten melegen ünnepelte a 70 éves Kiss Józsefet [1843–1921]. Az ősz poétát – aki szívében és lelkében örök ifju maradt – rengeteg közönség várta az Akadémiában és az Akadémia előtt. Az ünnepélyen író társai ékes szavakban tolmácsolták a magyar nemzet háláját és forró szeretetét. Az ünnepelt költő meghatott szavakban mondott köszönetet a forró ünneplésért. Képünk azt a jelenetet ábrázolja, amikor az ősz költő távozik az Akadémiából.”

Rákos jelzéssel: A Duna-konferencia – A német kiküldöttek az Akadémia bejárata előtt*

Megjelent: Élet, 1916. szeptember 17. (8. évf. 38. sz.), 286.

Nyomtatott fénykép, 67 × 100 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Az Akadémia dísztermében 1916. szeptember 4-én megrendezett konferencián magyar, német és osztrák szakemberek tanácskoztak a dunai hajózás (műszaki) kérdéseiről; a mintegy 200 külföldi résztvevő Regensburg városából indulva, Bécs és Pozsony érintésével, gőzhajóval érkezett Budapestre.

Alois Beer: A Deák-szobor, a háttérben a Lloyd-palotával, 1887 után*

Fénykép, 140 × 100 mm, karton, 150 × 110 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtár, 020359

* Az országgyűlés Deák Ferenc halálának évében törvényben írta elő a „haza bölcsé” emlékművének a fővárosban való felállítását (1876. évi III. tc.). A nem sokkal később kiírt nemzetközi pályázatra 16 művész adta be munkáját; a nyertes az Eötvös József szobrát is mintázó Huszár Adolf lett. Deák ülő alakja egy kilencméteres talapzaton (tervezte: Schickedanz Albert [1846–1915]) foglal helyet. A szoborminta 1884-ben készült el; a talapzatot körülvevő, az államférfi tetteit és karakterét megjelenítő allegorikus alakok és csoportok (Igazságszolgáltatás, Kiegyezés, Honszeretet, Népművelés és Nemzeti Haladás) mintáit Huszár 1885-ben bekövetkezett halála miatt Keszler Adolf (1859–1903) és Mayer Ede (1857–1908) fejezték be. A szobrokat a budapesti Schlick-öntödében öntötték – ott, ahol az Akadémia Könyvtára olvasótermeinek vasoszlopait is (→ TRANSLATIO 4.2 és 4.3) –; magát az emlékművet pedig 1887. szeptember 29-én avatták fel.¹

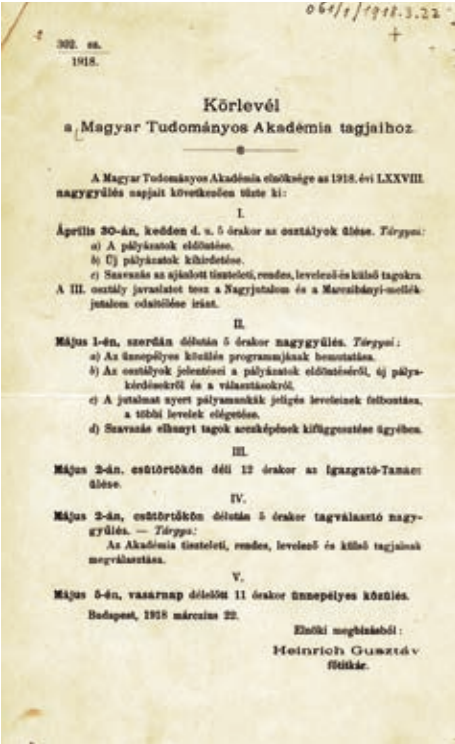
1 Liber 1934: 198–203.

Heinrich Gusztáv: Körlevél a Magyar Tudományos Akadémia tagjaihoz, 1918. március 22.*

Nyomtatvány, papír, 210 × 125 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1918.3.22

* Párhuzamosan futó, de egyre inkább szétartó narratívákat példázhatnak az 1918-as év folyamán az Akadémián zajló tudományos események, felolvasások és körlevelek. 1918 tavaszán a tudós testületben a tudományos élet látszólag háborítatlanul, szokásos medrében folyt; a megszokott rendben sorjázta az osztály- és közülések; a nagygyűlés főbb pontjait pedig a több évtizedes gyakorlatnak megfelelően ekkor is többek közt a kommemoráció jelentette: azaz az elhunyt tagok arcképeinek megfestetéséről való szavazás; illetve a külső tagok választása. Mindeközben azonban, bár a központi hatalmak a frontokon még tartották magukat, a hátsószágokban egyre inkább érezhetővé vált az elhúzódó háború miatti gazdasági, életszínvonalbeli visszaesés, az élelmiszerhiány.

Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1918. április 15-én (hétfőn) délután 5 órakor tartandó ülésére*

Nyomtatvány, papír, 115 × 172 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1918.4.15

* A Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya ülésének tárgyai: Angyal Dávid (1857–1943) Az 1615-iki bécsi török békének titkos pontjai című székfoglaló előadása; Grosschmid Béni (1852–1938) Télly [lván (1816–1898)] contra Dr. Gans Eduard [1797–1839] és az attikai öröklési jog című előadása.

Kimnach László: Ünnepély Deák Ferencz szobránál Budapesten Deák századik születése napján*

Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1903. október 25. (50. évf. 43. sz.), 709.

Tuszrajzról készült nyomtatott fénykép, 148 × 228 mm

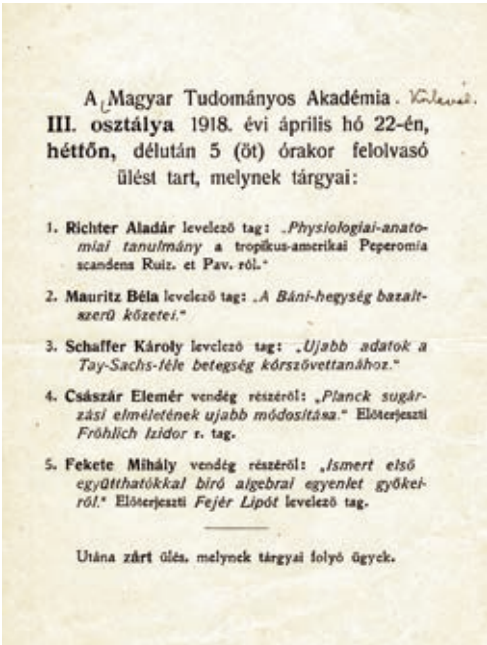
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A Deák Ferenc születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett ünnepség keretében Halmos János (1847–1907) polgármester a Ferencz József téren felállított dízsátor előtt beszédet mond.

A Magyar Tudományos Akadémia III. osztálya 1918. évi április hó 22-én, hétfőn, délután 5 (öt) óraker felolvasó ülést tart*
Nyomtatvány, papír, 230 × 147 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1918.4.22

* A Matematikai és természettudományok osztálya ülésének tárgyai: Richter Aladár (1868–1927) *Physiologiai-anatomiai tanulmány a tropikus-amerikai Peperomia scandens Ruiz. et Pav.-ról*; Mauritz Béla (1881–1971) *A Báni-hegység bazaltszerű kőzetei*; Schaffer Károly (1864–1939) *Ujabb adatok a Tay-Sachs-féle betegség kórszövettanához*; Császár Elemér (1891–1955) *Planck [Max (1858–1947)] sugárzási elméletének újabb módosítása*; Fekete Mihály (1886–1957) *Ismert első együtthatókkal bíró algebrai egyenlet gyökeiről* című előadása.

Müllner János: A középeurópai orvosok kongresszusa Budapesten. A megnyitó ülés az Akadémián*
Megjelent: Érdekes Ujság, 1918. szeptember 26. (6. évf. 38. sz.), 38.
Nyomtatott fénykép, 98 × 195 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Bal oldalon József Ferenc főherceg (1895–1957), a király képviseletében; előtte az asztalon a magyar királyi korona másolata látható (→ SESSIO 3.32). A felolvasó Berzeviczy Albert (1853–1936) akadémiai elnök mellett jobbra báró Sztérényi József (1861–1941) kereskedelmi miniszter ül.

Ismeretlen fényképész: Az amerikai magyarok megkoszorúzzák a Széchenyi-szobrot*
Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1906. szeptember 23. (53. évf. 38. sz.), 610.
Nyomtatott fénykép, 99 × 142 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* 1906. szeptember 16-án a Városligetben leleplezték George Washington (1732–1799), az Amerikai Egyesült Államok első elnökének szobrát (alkotója Bezerédi Gyula [1858–1925]). Az ünnepségen a szoborállítást támogató Amerikai Magyarok Szövetségének képviselői is részt vettek, az Atlanti-óceán túlsó partjáról érkezett küldöttség is részt vett. A delegáció tagjai később megkoszorúzták Széchenyi István szobrát a Ferenc József téren.

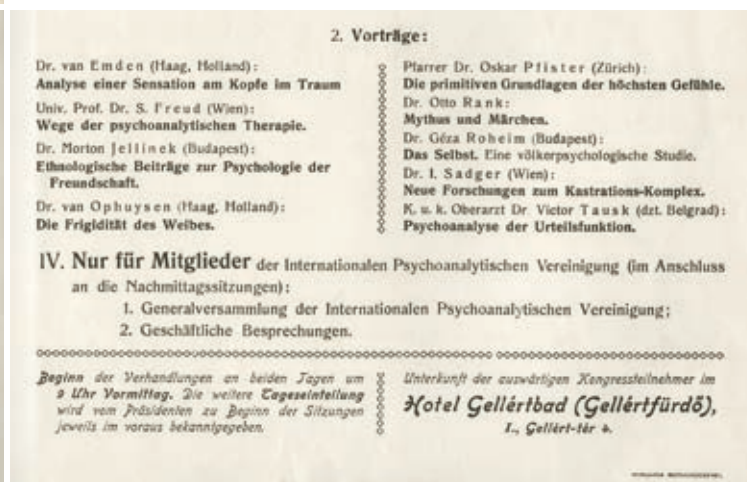
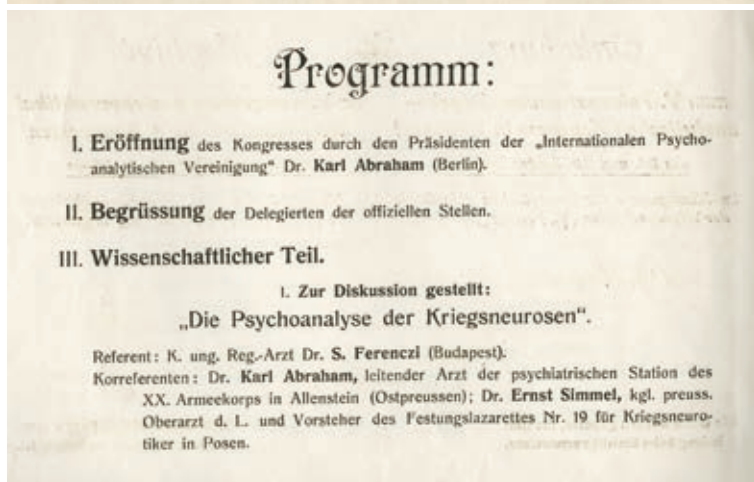
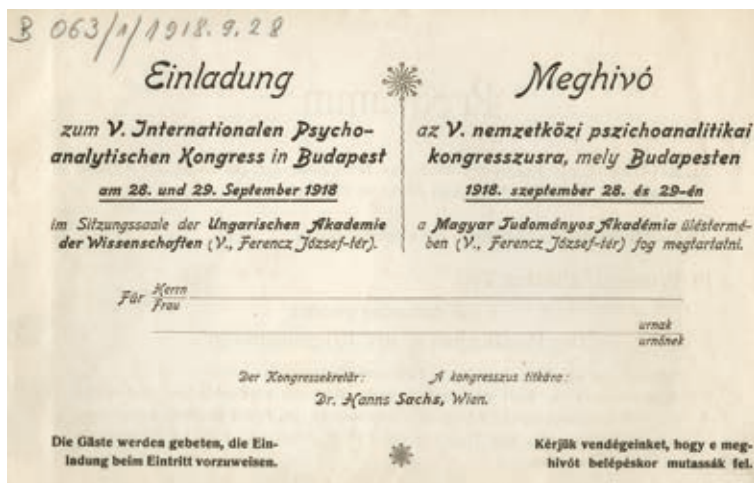
Einladung zum V. Internationalen Psychoanalytischen Kongress in Budapest am 28. und 29. September 1918 im Sitzungssaale der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (V., Ferencz József-tér). Meghívó az V. nemzetközi pszichoanalitikai kongresszusra, mely Budapestén 1918. szeptember 28. és 29-én a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében (V., Ferencz József-tér) fog megtartatni*

4 old. nyomtatvány, papír, 150 × 236 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 063/1/1918.9.28

* 1918 szeptemberének végén – a nyilvánvalóan vesztes háború végjátékához közeledve – egy, a háborús neurozís kérdéskörével foglalkozó kongresszust tartottak az Akadémia hetiülés-termében. A tudományos ülésen a központi hatalmak pszichoanalitikusai mellett Hagábiól, Zürichből és Belgrádból érkező szakemberek is részt vettek, és olyan kiemelkedő (bár nem akadémikus) kutatók adtak elő, mint Ferenczi Sándor (1873–1933), Ernst Simmel (1882–1947), Sigmund Freud (1856–1939) vagy Róheim Géza (1891–1953).

Egy hónap múlva kitört az őszirózsás forradalom; a parancsot megtagadó, felkelő katonák tömegei társaikat ettől kezdve a Ferencz József téren várták (→ **SESSIO 2.10**). Pontosabban az Október téren; ugyanis több mint ötven év azonos névhasználat után a teret, a forradalmi átalakulás, egy új politikai rend létrejöttét kifejezően, átnevezték.

Sitz Ferenc: Az ifjúság tüntetése az elzárt Lánchíd közelében
Megjelent: Az Érdekes Ujság, 1918. október 31. (6. évf. 43. sz.), 3.
Nyomatott fénykép, 57 × 194 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Berzeviczy Albert: A Magyar Tudományos Akadémia szózata a művelt világ összes akadémiaiához, 1918. december

8 old. nyomtatvány, papír, 238 × 160 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1918.12

Az Akadémia, amely működése első évtizedeiben a nemzeti mozgalom erejét testesítette meg egy elnyomó Habsburg-uralommal szemben, ugyan a kiegyezés után is megmaradt a nemzet (politikai) közösségét szimbolizáló intézménynek, de már az állam szférájával fedésben. Nem annyira az országgyűlés alkalmi befogadásáról van szó, mint inkább arról, hogy elnökei – mint Eötvös József és Loránd, valamint Trefort Ágoston, majd Lónyay Menyhért – egyben (vallás- és közoktatásügyi) miniszterek is voltak; nemcsak a tudományt és a politikát, hanem különböző szintű és jogállású intézményeket is összekapcsolva. A századfordulón azonban – amikor a nacionalizmus jellegében, lényegileg alakult át – az Akadémián is egyre nagyobb tért nyert a hivatalossá váló ideológia, a magyarság Osztrák–Magyar Monarchián belüli vezető szerepének hangoztatása; Berzeviczy Albert elnöksége alatt, az I. világháború idején pedig tovább erősödött. A háború utolsó éveiben, illetve lezajlása után ennek a képnek a fenntartásához az egyre konzervatívabbá váló intézmény integrálta az egykori Habsburg-uralom, a letűnt Monarchia képviselőit is, és korántsem szimbolikus, hanem tényleges szereppel, sőt hatalommal ruházta fel őket a tudomány területén (és mindez a nemzetit megtestesítő intézményben átvittén is értelmezhető).

A Habsburgoknak is szükségük volt arra, hogy jelen legyenek és befolyást nyerjenek (a revizionista) Magyarországon, annak vezető nemzeti intézményében. Jellemző a család tagjainak térnyerése a tudományos intézetben a 19. és a 20. század folyamán: József nádor pártfogó volt; fia, József Károly 1881-től igazgatótanács, 1888-tól pedig tiszteletbeli tag (ő egyébként tudományos munkássággal is bírt, a cigányság történetére, folklórára és nyelvére vonatkozóan). Az unokát, illetve a fiút, József Ágost főherceget a Monarchia szétesésének árnyékában, 1917 májusában tiszteletbeli taggá választották; Berzeviczy 1936-os halála után pedig, Horthy Miklós kormányzóval való jó kapcsolatának is köszönhetően, az Akadémia elnöke lett.

Hogy mennyire fontos volt a kultúrfőlény koncepciója úgy az Akadémiának, mint a hatalmukat (egy kiemelkedő nemzeti [tudományos] intézet keretein belül) átmenteni igyekvő Habsburgoknak, az a Monarchia tényleges szétesése előtti tudományos rendezvényeken is lemérhető. A közép-európai orvosok 1918 szeptemberében az Akadémián megrendezett kongresszusa (→ **SESSIO 3.30**) például kísérlet volt arra, hogy, a reprezentáció szintjén, az uralkodócsalád saját hatalmát, a (nemzetközileg elszigetelt, szétesőben lévő) Monarchiát, azon belül pedig a magyarok kulturális vezető szerepét – egyben az Akadémia vezető szerepét – a közép-európaiság örve alatt megerősítse. A megnyitó ünnepségen a díszasztalnál, a király, IV. Károly képviselésében (!) a nemrég tiszteletbeli taggá választott József Ágost főherceg fia, József Ferenc főherceg ült; előtte az asztalon egy díszpárnán a magyar királyi korona másolata nyugodott. A politikai hatalom így mintegy legitimálta és reprezentálta magát a nemzeti közösség (és a tudományosság) intézményének falai közt, egy nemzetközi – azaz Monarchiabeli – esemény keretében; az pedig megerősíthette szerepét és jelentőségét egy tágabb kontextusban.

Ez persze nem az első és nem is az utolsó alkalom volt, hogy politikai vezetők a tudományos élet színterét jelentő és a nemzeti közösséget képviselő intézményben legitimálták hatalmukat: József Ágost főherceg mellett Horthy Miklós, majd Kádár János (1912–1989) is gyakori látogatói voltak az épületben zajló tudományos eseményeknek.

Ebbe az összefüggésbe illeszkedik Berzeviczy Albert elnöknek az I., II., illetve III. osztály elnökeivel – Goldziher Ignáccal (1850–1921) (Nyelv- és széptudományi osztály), Concha Győzővel (1846–1933) (Bölcseleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya) és Entz Gézával (1842–1919) (Mathematikai és Természettudományok osztálya; ennek volt tiszteletbeli tagja József Ágost) – együtt szignált szózata, amelyet az ezeréves magyar állam fennmaradása érdekében fogalmaztak meg, mondván „a magyarság hegemon-szerepének kulturális súlya jóval nagyobb,” mint a környező népeké. Céljuk az volt, hogy a saját szakterületükön nemzetközileg is elismert, tekintéllyel bíró tagok az ideológia mögé álljanak és azt – egy gyökeresen megváltozott nemzeti és nemzetközi kontextusban – képviseljék.

B. É.

Sitz Ferenc: Az ifjuság tüntetése: Andrássy, Apponyi és Huszár Károly beszélnek az ifjusághoz

Megjelent: Az Érdekes Ujság, 1918. október 31. (6. évf. 43. sz.), 3.

Nyomtatott fénykép, 108 × 194 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Ismeretlen fényképész: Berzeviczy Albert a Zrínyi-emlékünnepepy megnyitóját olvassa, 1920. május 10.*

Fénykép, 160 × 230 mm, karton, 187 × 240 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtár, 022595

* Berzeviczy Albert a palota harmadik emeletén, a Történelmi Képcsarnokban megrendezett Zrínyi-kiállítás elnöki megnyitó szövegét olvassa 1920. május 10-én. Az emelvényen az elnöktől jobbra Heinrich Gusztáv főtitkár, balra Herczeg Ferenc ül (az eseményre → DECORATIO 11.1).

1920-ban az éves ünnepi közgyűlést május 9-én tartották. A szokásoknak megfelelően az elnök, Berzeviczy Albert mondta el megnyitóját *Nemzeti katasztrófáink* címmel, majd Heinrich Gusztáv főtitkár számolt be az intézmény előző évi működéséről. Ezt követően Balogh Jenő (1864–1953) rendes tag – a második Tisza-kormány igazságügy-minisztere – olvasta fel nekrológját *Gróf Tisza István [1861–1918] tiszteleti tag emlékezete* címmel, végül Gárdonyi Géza (1863–1922) *Világ közepe* című novellája (1920) hangzott el.

Hogy mennyire az egykori és nemrég meggyilkolt miniszterelnök emlékének szentelték a közgyűlést, azt jól illusztrálja az is, hogy a díszteremben megrendezett eseményen az elnöki asztal mögött, drapériákkal és dísznővényekkel övezve, Tisza egyik, Benczúr Gyula által festett arcképét helyezték el.¹

Még inkább figyelemre méltó, hogy a másnap, május 10-én, a költő Zrínyi Miklós (1620–1664) születésének 300. évfordulója² alkalmából ugyancsak a díszteremben rendezett emlékünnepepyen – amelynek egyik eseménye volt a palota harmadik emeletén, a Történelmi Képcsarnokban megrendezett

Zrínyi-kiállítás – meghagyták ezt az installációt. Azaz Berzeviczy elnöki megnyitóját a Tisza-portré előtt ülve olvasta fel, akárcsak Herczeg Ferenc *Zrínyi Miklós és a délvidék* című előadását. Majd Vargha Gyula (1853–1929) mondta el *Zrínyi* című alkalmi versét ugyancsak a kép előtt; végezetül pedig az irodalomtörténész Ferenczi Zoltán, az Akadémia rendes tagja beszélt ugyanott a *Zrínyi-ereklyékről*.

Tisza és Zrínyi alakját már a közgyűlésen tudatosan összejátszották, a két férfinak a nemzet védelmében játszott szerepével érvelve. Balogh emlékbeszéde szerint „Tisza István előtt 228 esztendővel a másik halhatatlan magyar: Zrínyi Miklós, a költő, nagyszerű politikai művében [*Az török áfium ellen való orvosság*, 1661], mely katonai emlékirat is, nemzete romlásának közeledtekor, hazájához való szereteténél fogva, »hű őrálló gyanánt« kiáltja: »hallj meg engem élő magyar, ihon a veszedelem!« Ha elfajzott is a magyar, szedje össze magát és kössön kardot, csakis így kerülheti el végső romlását.

Egyik ó-testamentomi prófétára hivatkozva, kiemeli Zrínyi, hogy az őrállónak meg kell jelentenie az ellenséges támadásnak fenyegető veszedelmét, mert különben a fegyver által elveszetteknek vérét tőle kéri számon az Úr! [...] Tisza István nem ilyen hangos riadóval, mint Zrínyi Miklós, de beszédek és cikkek útján több mint két évtizeden keresztül ismételve intette nemzetét, hogy legfontosabb létérdekeiért majd fegyvert kell fognia, készüljön a védelemre.³

A nemzetre (kívülről) támadó (török, majd nemzetiségi) veszedelem elleni katonai védelemnek ez a hangsúlyozása persze nem is annyira Zrínyiről vagy Tiszáról szólt – hanem inkább a közönség soraiban ülő, a nemzetet a „vörös veszedelemtől” megmentő Horthy Miklós kormányzónak, valamint József Ágost és fia, József Ferenc főhercegnek (a képen az alsó asztalnál, szemben ülnek), mintegy a történelmi kontextussal legitimálva uralmukat és tetteiket; valamint a kormány részéről jelenlévő Simonyi-Semadam Sándor (1864–1946) miniszterelnöknek, Dömötör Mihály (1875–1962) belügyminiszternek, Soós Károly (1869–1953) honvédelmi miniszternek, és Teleki Pál (1879–1941) külügyminiszternek.

1 8 Órai Ujság, 1920. május 11. (6. évf. 112. sz.), 3.

2 Zrínyi születését 1920-ban még május 10-ére tették; az újabb kutatás tisztázta, hogy aznap a keresztelése zajlott, és valójában május 3-a születésének dátuma. Hanák 2014.

3 Balogh 1920: 77.

B. É. – B. H.

Sitz Ferenc: Az ifjúság tüntetése. Az ifjúság az erkély alatt a beszédeket hallgatja*

Megjelent: Az Érdekes Ujság, 1918. október 31. (6. évf. 43. sz.), 3.

Nyomtatott fénykép, 63 × 194 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Az őszirózsás forradalom kezdetén ifj. Andrássy Gyula (1860–1929) külügyminiszter, Apponyi Albert (1846–1933) kultuszminiszter és Huszár Károly (1882–1941) néppárti országgyűlési képviselő (későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd miniszterelnök) az utcára vonuló – főként fiatalokból álló – tömegnek beszédet tartanak.

Ismeretlen fényképész: József Ágost főherceg székfoglalója az Akadémia dísztermében, 1921. május 8.*
Fénykép, 230 × 170 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtár, 022594

* Habsburg-Lotaringiai József Ágost főherceg Magyarország utolsó nádorainak családjából származott. Katonaként szolgált; az I. világháborúban főleg a hatalmas vérvesztéssel és katonai kudarcokkal járó olasz fronton. A háborús vereség és a Monarchia összeomlása is itt érte, a déli hadtest parancsnokaként. A forradalmak ideje alatt, majd után családjá, illetve saját hatalmi pozíciójának megőrzésére törekedett; 1919 augusztusában államcsínnel magához ragadta a hatalmat és kormányzóknak kiáltotta ki magát. Néhány hét leforgása alatt kénytelen volt lemondani; ettől kezdve Horthy Miklós és revizionista rendszere mellé állt. Még a Monarchia fennállása alatt, 1917-ben akadémiai tiszteletbeli taggá választották (Mathematikai és természet-tudományok osztálya). Székfoglalóját 1921-ben tartotta *A magyar vitézség nagy napjai (Képek a háborúból)* címmel. Aktívan részt vett a háború utáni kulturális életben. Ennek, valamint hét kötetben megírt visszaemlékezésének köszönhetően – *A világháború, amilyenek én láttam* (Szerk. Rubint Dezső. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1926–1934) – a Kisfaludy Társaság is taggá választotta 1929-ben. 1936-ban, Berzeviczy halála után az Akadémia elnöke lett. Az üléseken maga helyett alkalmanként fia, József Ferenc főherceg képviselte őt távollétében ahogy az uralkodókat is meghatalmazott helyetteseik képviselték távollétükben (→ SESSIO 2.5.3). Nem határolódott el a nyilasoktól; az 1944. októberi hatalomátvétel után hűséget esküdött Szálasi Ferencnek (1897–1946); családjával jelen volt ünnepi gyűléseiken. Az év végén Amerikába emigrált; majd az NSZK-ban élt haláláig. Akadémiai igazgatói tagságától 1945. április 26-án fosztották meg; a tagok közül július 20-án zárták ki.

Ismeretlen fényképész: A Magyar Irodalmi és Színházi Szövetség nagygyűlése az Akadémia dísztermében, Horthy kormányzó jelenlétében
Megjelent: Érdekes Ujság, 1921. április 28. (9. évf. 16. sz.), 4.
Nyomtatott fénykép, 69 × 192 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Ismeretlen operatőr: Katonák az Október téren, 1919. január*
Képkocka forrása: Zendülés a Láncföldnél – A népkörség, Az Est-Film 11.
Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tára

* „Kósza kicsi ágyak vérző sebes-husú katonákat ringattak át a hetyke, cicomás városra.
Csukló, idegen jajra ámult rá a reggel,
s ő jaj, hol tegnap még fűre párok tiptektek a táncra,
vén veteránok izmát dacra veri a dűh,
a gyerekek elfelejtik fehér meleg ágyuk
s az asszonyok riadt, fekete arcáról is
ma lekönnyezett a lárva.

Sima grániton botlik a nehéz táltosok körme
s míg közöttük szívek csokra csokroz koszorút,
ringó ágyak ölén, mint bágyadt gyerekek, pihegnek a katonák:
bús üveg szemük tágra eresztí bús önmaguk sorsát
és nem látják a várost s hogy fölöttük tüzrel bevetett az ég,
csak az örök-éhes kérdőjelek ősze csiklandja a szemük:
édes asszonyszagra lesnek és a távoli mezőkre gondolnak szeliden,
hol pufók, mezitelen gyereket, drága tejjel melengtet az anyja –
s olykor érzik, hogy minden messze, veszve már;
némelyek bölcs égi ígétet bogoznak békítőn
s némelyek fás, csücsöri állal mosolyognak a semmibe
s a szőrös, kemény takaró fölött unottan malmoz két fagyos ujjuk.”

Részlet Kassák Lajos *Kelet felől bús, téveteget karavánt öklözött az éj, ...* kezdetű verséből (*Éposz, Wagner maszkjában*. H. n. [Budapest]: Hunnia Nyomda, 1915. 25–26.).

SESSIO 3.36.1 Ismeretlen fényképész: A Magyar Földrajzi Társaság ötvenéves jubileuma*
Megjelent: Új Idők, 1922. május 14. (28. évf. 20. sz.), 385.
Nyomtatott fénykép, 148 × 159 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* József Ágost főherceg és felesége, Augustza hercegnő (1875–1964) távozik a Magyar Földrajzi Társaság ötvenéves jubileumi közgyűléséről, amelyet az Akadémián rendeztek meg. Az ünnepi ülésen a Társaság újonnan megválasztott védnökeként a főherceg elnökölt. Tudományos előadását *Marokkó* címmel tartotta meg.

SESSIO 3.36.2 Ismeretlen fényképész: Az Akadémia bejárata, a Magyar Földrajzi Társaság 50. éves jubileumi gyűlésének zárónapja, 1922. május 7.*
Fénykép, 118 × 168 mm
Magántulajdon

* Balra Teleki Pál, a Földrajzi Társaság főtítkára, akadémiai levelező tag, volt külügyminiszter és miniszterelnök; középen József Ferenc főherceg; mellette díszmagyarban Cholnoky Jenő (1870–1950) földrajztudós, az Akadémia rendes tagja, a Társaság elnöke. A lépcsőn álló hölgy Cholnoky Jenóné Fink Ida (1889–1945).

SESSIO 1.8 Ismeretlen fényképész: Légifelvétel az Október térről, 1919. május 1.*
Fénykép, 181 × 239 mm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, ltsz. F. 86.347

* A felvételen kivehető a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank székházának az Október térre néző homlokzatára kifeszített, hatalmas molinó, amelyen Bíró Mihály (1886–1948) az ünnepre tervezett, 1919. május 1. című plakátja látható.

„Az új plakát, mint az új festészet is, csak az új társadalom, az új vallás kibontakozásával fog nekilendülni és kifejlődni. Szerepe lesz: a tömegbe szuggerálni az új hitet, az új erkölcsöt, a szociálizmus minden ideájának gyakorlatba valóstása, segíteni vérré válni az új embert, az új rendet. Hirdetni a kultúra alkalmait, a kulturális kötelességeket: a színházat, könyveket, tárlatokat, zene-előadásokat, népünnepélyeket etc. etc. Egysszóval a jövő plakát a kultúra, a tömegkultúra szolgálatában fog állni nem pedig, mint eddig, a kapitalista kereskedelemében.”¹

1 Hevesy Iván: Az új plakát. *Ma*, 1919 (4. évf. 5. füzet), 107.

Gárdonyi Testvérek: A Népszövetségi Ligák Uniójának ülése Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia disztermében [valójában az elnöki ülésteremben], október 20-ikán*

Megjelent: Új Idők, 1922. október 29. (28. évf. 44. sz.), 313.

Nyomtatott fénykép, 103 × 172 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „[...] a Nemzetek Szövetsége a kormányok képviselőiből áll, az Unió pedig csak társadalmi alakulat, mindazonáltal a legjobb viszony van közöttük és a Nemzeti Szövetség a legnagyobb figyelemmel kíséri az Unió működését. Sajnálatos, hogy a jó viszony ellenére a szövetség nem igen veszi tekintetbe az Unió határozatait.”¹

Az elnöki ülésterem falán látható képek balról jobbra: Ipolyi Arnold (1823–1886) Balló Ede (1859–1936),² valamint Bolyai Farkas Thanoffer Lajos (1843–1909) által festett mellképe;³ középen báró Eötvös József Székely Bertalan által festett egészalakos portréja;⁴ majd Hunfalvy Pál Bicző Géza (1853–1907),⁵ illetve Szabó József (1822–1894) Wellmann Róbert (1866–1946) által festett mellképe.⁶

- 1 A Népszövetségi Ligák Uniója. *Budapesti Hírlap*, 1922. október 21. (42. évf. 241. sz.), 5.
- 2 Olaj, vászon, 81 × 62 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 179.
- 3 Olaj, vászon, 76 × 64 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 132.
- 4 Olaj, vászon, 258 × 163 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 165.
- 5 Olaj, vászon, 79 × 63 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 160.
- 6 Olaj, vászon, 82,5 × 64 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 115.

Macsi András: A Korvin Mátyás Magyar–Olasz Egyesület Jókai-ünnepélye az Akadémia üléstermében*

Megjelent: Tolnai Világlapja, 1925. március 18. (27. évf. 12. sz.), 4.

Nyomtatott fénykép, 75 × 127 mm, a portréképpel együtt: 75 × 188 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A képen az Akadémia előtt álló társaság első sorában (1.) Rákosi Jenő (1842–1929) újságíró, az Akadémia levelező tagja, (2.) Nemes Antal (1855–1941) püspök, (3.) Berzeviczy Albert, az Akadémia elnöke és (4.) ropai Stepanescu József nyugalmazott tábornok látható. A portréfelvétel Berzeviczy Albertet mutatja.

Ismeretlen fényképész: Marx szobra az Október téren*

Megjelent: A vörös május. Összeáll. Vajda Manó. Budapest: Közoktatásügyi Népbiztosság, 1919. 4.

Nyomtatott fénykép, 176 × 109 mm

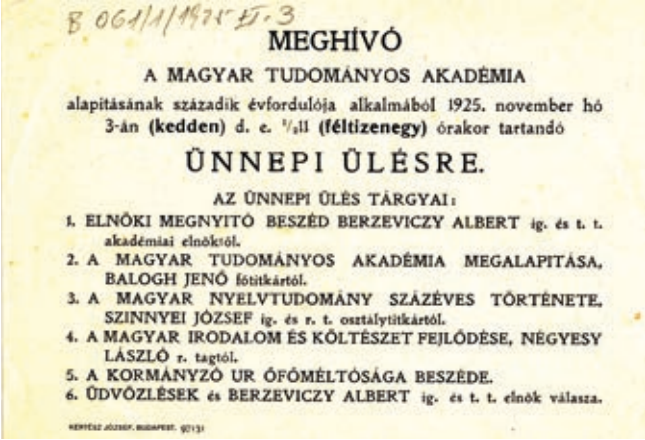
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „Meg akarok emlékezni a május elsejére tervezett vörös ünnepélyről is, melyről már ma merem állítani, hogy pompája mindent el fog homályosítani, amit Budapest hasonló téren eddig látott. Különösen művészeti szempontból nyújtunk sokat és nagyszabású dolgokat. Mindenekelőtt *el fogjuk tüntetni városunknak összes régi rossz szobrait*. A Körönd négy idétlen szobra helyett négy szoborcsoportot létesítünk, amely *talapzatával fog szolgálni egy kilenc méter magas szobrát, kétoldalt két munkásalakkal*. A városban több helyen valamivel kisebb ötméteres méretben ugyancsak felállítjuk *Marx Károlynak, továbbá Leninnek [1870–1924], Szabó Ervinnek [1877–1918], Liebknecht Károlynak [Karl Liebknecht (1871–1919)] és Engels Frigyesnek [Friedrich Engels (1820–1895)] szobrait*. A városligeti Iparcsarnokot *teljesen vörösbe burkoljuk*, frízekkel és ornamentikával dísszel látjuk el. Az Országháztéren *Andrássy [Gyula (1823–1890)] szobra el fog tűnni, fölötte a Munka görögstíli temploma fog felépülni*. Különböző díszműveket helyezünk el még a Várban a Gellérthegy citadellán, valamint az Anker-palota előtt. Mindezekkel a munkálatokkal kettős célt szolgálunk: egyfelől emeljük vele vele az ünnepély jelentőségét és művelvezetet nyújtunk az abban résztvevő proletártömegeknek, másfelől pedig néhány hétre munkaalkalmat adunk a munkanélküliek tetemes részének.”¹

- 1 Kulturpropaganda a Vörös Hadseregben: Budapest művészi dísz május elsején. Szamuely Tibor közoktatásügyi népbiztos nyilatkozata. *Fáklya*, 1919. április 20. (10. évf. 94. sz.), 2–3.

Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia alapításának századik évfordulója alkalmából 1925. november hó 3-án (kedden) d. e. ½11 (féltizenegy) óraker tartandó ünnepi ülésre*
 Nyomtatvány, papír, 105 × 154 mm
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1925.11.3

* Az ülés tárgyai: Berzeviczy Albert elnöki megnyitója; Balogh Jenő: *A Magyar Tudományos Akadémia megalapítása*; Szinnyei József (1857–1943): *A magyar nyelvtudomány százéves története*; Négyesy László (1861–1933): *A magyar irodalom és költészet fejlődése* című előadása; Horthy Miklós beszéde. Üdvözlések és Berzeviczy Albert elnök válasza.

„Ezután Magyarország főméltóságú kormányzója a következő beszédben üdvözölte a M. T. Akadémiát: «Most száz esztendeje indult meg a magyar nemzet életének egyik legértelmesebb korszaka: a reform kor. Megindult Széchenyi István fellépésével, kinek első nagy cselekedete a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása volt. Az ő örök érdeme, hogy felismerte ebben az intézményben a nemzet kulturális fejlődésének leghatásosabb eszközét. Mert nem állhatott volna meg a magyar Európa közepén nyelvének kipallérozása és művelődésének elmélyítése nélkül. Az Akadémia ekként nemzetmentő és nemzetépítő munkát végzett, midőn intézményesen folytatta Bessenyei [György (1746–1811)] és Kazinczy művét és megvetette alapját a tudományok rendszeres művelésének. Sok száz magyar elme szellemi munkáját fogja össze nemzeti összecslekedetté a száz éves Akadémia. Innen van az, hogy a mai korszakos évfordulón az egész nemzet bensőséges szeretettel és osztatlan elismeréssel fordul Akadémiánk felé, mely kiolthatatlanul beleszövődött a nemzet életébe. Magyarország nevében melegen üdvözlöm mai nemzeti ünnepünkön Tudományos Akadémiánkat és őszinte örömömnnek adok kifejezést afelett, hogy a népek szellemi együttműködésének nemes vágyától vezetve, a hazánkkal és művelődésünkkel rokonszenvező vagy az iránt érdeklődő nemzetek is szép számmal küldték el hozzánk kimagasló képviselőiket. Kérem a Mindenhatót, áarssa áldását a magyar szellemi munka éltető forrására, a Magyar Tudományos Akadémiára.»”¹

1 *Akadémiai Értesítő*, 1925. október–november (36. kötet, 10–11. füzet), 280.

Kluger Zoltán: Előkelőségek a budapesti nemzetközi gyermekorvos kongresszuson*
 Megjelent: Tolnai Világlapja, 1927. szeptember 21. (29. évf. 39. sz.), 5.
 Nyomtatott fénykép, 121 × 188 mm
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A képen az elnöki tanácssteremben látható (1.) Sipőcz Jenő (1878–1937) főpolgármester; (2.) ifj. Bókay János (1858–1937) professzor; (3.) Arthur Schlossmann (1867–1932) német egészségügyi tanácsos, a kongresszus elnöke; (4.) Vass József (1877–1930) népjóléti miniszter; (5.) Scholtz Kornél (1871–1962) államtitkár; (6.) Gerlóczy Zsigmond (1863–1937) professzor; (7.) Dréhr Imre (1889–1936) államtitkár.

A falon Hunfalvy Pál Biczó Géza,¹ illetve Szabó József Wellmann Róbert által festett mellképe.²

1 Olaj, vászon, 79 × 63 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 160.

2 Olaj, vászon, 82,5 × 64 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 115.

Kinszki Imre: Rendőri egységek felvonulása a Ferenc József téren, 1932
 Digitalizált fénykép
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtárház, N000080

1932 áprilisának végén 1200 rendőr vonult díszmenetben a Szent István bazilika elé, hogy ott búcsút vegyen nyugalomba vonuló lelképásztortól, Csizsárik János (1860–1936) címzetes püspöktől. A felvételen feltehetően a bazilikától elvonuló, az Akadémia székháza előtt, a Duna irányába elhaladó rendőri csapatok látszanak.

A fényképet a vészorszak áldozatául esett Kinszki Imre (1901–1945) készítette. A zsidó származású Kinszki a *numerus clausus* miatt nem kezdhetett meg egyetemi tanulmányait; 1920-ban a Gyáriparosok Országos Szövetségénél kapott hivatali munkát.¹ Az intézmény 1917-ben vásárolta meg az Akadémia utca és a Vigyázó Ferenc utca sarkán álló ingatlant (amely egykor az István főherceg szálló volt, majd lakóház lett); 1927 és 1928 között pedig Hikisch Rezső (1876–1934) tervei alapján irodaházzá alakíttatta át az épületet.² Kinszki, aki 1926-ban kezdett fényképezni, több felvételt készített az irattár – Vigyázó Ferenc utcára néző, első emeleti – ablakából (→ SESSION 1.9).

Kinszki felesége és lánya mentette meg azt a barna bőrtáskát, amelyben a fényképész legjobban sikerült felvételeinek negatívjait gyűjtötte. Ezekből a negatívokból őriz hozzátvetőleg 150 darabot a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye – köztük több olyan felvételt, amelyeken a harmincas évekbeli Ferenc József tér látható.

1 Serotta 2009: 7.

2 Nagy–Horogszegi 2011: 215.

SESSIO 3.41.1 **Ismeretlen fényképész: Giuseppe Bottai olasz államtitkár előadása az Akadémián**
Megjelent: Képes Pesti Hirlap, 1928. április 17. (50. évf. 87. sz.), 1.
Nyomtatott fénykép, 97 × 165 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

SESSIO 3.41.2 **Ismeretlen fényképész: Giuseppe Bottai olasz államtitkár előadása az Akadémián**
Megjelent: Képes Pesti Hirlap, 1928. április 17. (50. évf. 87. sz.), 1.
Nyomtatott fénykép, 77 × 62 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

SESSIO 3.41.3 **Ismeretlen fényképész: Giuseppe Bottai olasz államtitkár előadása az Akadémián***
Megjelent: Képes Pesti Hirlap, 1928. április 17. (50. évf. 87. sz.), 1.
Nyomtatott fénykép, 100 × 165 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „Vasárnap délután az Akadémia dísztermében óriási közönség előtt tartotta meg előadását Giuseppe Bottai [1895–1959] olasz államtitkár. A közönség soraiban az olasz milícia budapesti tagjai mellett a magyar fascistákat tizenöt feketeinges képviselte. Az első sorban ültek József főherceg mellett Bethlen [István (1874–1946)] miniszterelnök, Vass [József], Walkó [Lajos (1880–1954)] és Klebelsberg [Kuno (1875–1932)] gróf miniszterek, Puky [Endre (1871–1941)] a képviselőház alelnöke, Ripka [Ferenc (1871–1944)] főpolgármester, Dréhr államtitkár s Durini di Monza [Ercole (1876–1968)] olasz követ az olasz követség tagjaival. Bottai államtitkár Apponyi Albert gróf, Berzeviczy Albert és Pekár Gyula [1867–1937] kíséretében lépett a terembe, amelynek közönsége éljenzéssel, »evvivá«-val és fascista karlendítéssel üdvözölte. Apponyi a Külügyi Társaság nevében olasznyelvű beszéddel üdvözölte Bottai államtitkárt. Fölolvasásának befejezése után Bottai államtitkár az eddiginél is lendületesebb modorban beszédet intézett a közönséghez:
– A magyarok nyugodtak lehetnek, hogy a mai fiatal olaszság, a fascizmus generációja, tisztában van azzal, hogy Magyarország a történelem folyamán mit jelentett a szláv áramlatokkal szemben. Magyarország izoláltságában is le tudja győzni a bolsevizmust és azt várjuk tőle, hogy ezután is szilárd és hajthatatlan ellenállást fog tanusítani vele szemben. Különösen köszönöm Bethlen gróf [Bethlen István] megjelenését, akinek Mussolini [Benito Mussolini (1883–1945)] üdvözlétét hoztam.”¹

1 A *Reggel*, 1928. április 16. (7. évf. 16. sz.), 4.

SESSIO 1.9 **Kinszki Imre: A Ferenc József tér, 1936***
Digitalizált fénykép
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtárház, N000084

* „Délután hat és hét között megyek az utcán. A járda a lábam alatt majdnem fekete, téliés. Bundát hordok még. Köröttem is préme- ket, télikabátokat látni. Egyszerre meg kell állapodnom – a lábam gyökeret ver, a szájam távta marad –, mert olyan kép tárul elém, melyre nem számítottam. Amint haladok fölfelé, szemben a tág égbolttal, a Dunával, a palotákkal, valami ravasz és andalítóan furcsa világitást veszek észre, mely hirtelen megváltoztatja az utca egész arculatát és hangulatát. Néhány pillanatig úgy rémlik, hogy valahova máshova kerültem, talán egy színpadra, melyet titkon eldugott fényszóró ragyog be láthatatlan sugárkévéivel. [...] Egy kis szél sétál erre, s a víz szagát hozza, az ibolya enyhén párologó illatát, a csordultig megtelt fellegek szagát, és én tudom, hogy ebben a pillanatban vonul közénk észrevétlenül a nagyvárosi tavasz. [...] Kinyílt az idő. Ez a nagyralátó reménységek és oktan várakozások ujjongó perce, emlék a legrégibb gyermekkorból és üzenet a legtávolabbi jövőnek. Nálam minden esztendőben ilyenkor jelentkezik, délután hat és hét között, az utcán.”

Részletek Kosztolányi Dezső *Délután hat és hét között* című novellájából (*Pesti Hirlap Vasárnapja*, 1934. április 8. [56. évf. 14. sz.], 4.).

SESSIO 3.42.1

Ismeretlen fényképész: Nemzetközi orvoskongresszus Budapesten*
Megjelent: Képes Pesti Hirlap, 1928. szeptember 4. (50. évf. 200. sz.), 1.
Nyomtatott fénykép, 59 × 161 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Az asztaloknál, balról jobbra Horthy Miklós kormányzó; Kaufman zürichi professzor; Győry Tibor (1869–1938) orvostörténész, miniszteri tanácsos; Vass József népjóléti miniszter, Gortvay György (1892–1966) miniszteri tanácsos látható az ipari balesetekről és foglalkozási betegségekről tanácskozó nemzetközi orvoskongresszuson.

SESSIO 3.42.2

Kurir Fotóriport Laboratorium: Az Akadémia díszterme. Az ipari balesetekről és foglalkozási betegségekről tanácskozó nemzetközi orvostörténeti kongresszus közönsége, 1928
Fénykép, 176 × 236 mm
Sемmelweis Egyetem Központi Levéltár, 302. fond, 10. doboz

SESSIO 1.10

Ismeretlen fényképész: A Lánchíd budai hídfője, a túlsáton az Akadémia székháza, illetve a Magyar Kereskedelmi Bank (a mai Belügyminisztérium) épülete, 1936
Digitalizált fénykép
Fortepan/Ted Grauthoff, képszám 39254

Ismeretlen fényképész: A Baumgarten Ferenc Irodalmi Alapítvány emlékünnepe az Akadémián a nagylelkű adakozó halála évfordulóján*

Megjelent: Képes Pesti Hirlap, 1929. január 20. (51. évf. 16. sz.), 2.
Nyomatott fénykép, 65 × 112 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Schöpfung Aladár (1872–1950) Baumgarten Ferencről (1880–1927) írott tanulmányát olvassa fel. Az asztalnál balról jobbra: Babits Mihály (1883–1941); Steinecker Ferenc (1876–1938) miniszteri tanácsos, a közalapítványok igazgatója; Voinovich Géza (1877–1952), az Akadémia rendes tagja és dr. Basch Lóránt (1885–1966), aki Babits Mihállyal együtt az alapítvány kurátora volt.

„Van az íróknak egy külön fajtája: közepén áll a tudós és alkotó költő között [→ DECORATIO 12.4], abból megvan benne a megismerés vágya, a kutató és bűvárkodó szellem, az ismeretek tömeges felrak-tározására és elrendezésére való törekvés, ebből a gondolatok szép formában való közlésének ösztöne, a belső nyugtalanság, az asszo-ciálás bősége és könnyűsége s a gondolatnak érzés-elemekkel való átítatása, a minden dolgokkal szemben személyes állásfoglalás. […] Ebből a típusból valók a tudomány művészei és a művészet tudósai, a nagy essay-írók. Átmeneti lények, örökké kielégületlenek, önmagukkal meg hasonlításban élők, mert a tudomány nem elégíti ki őket, a művészi alkotásig pedig nem tudnak eljutni, illetőleg csak közvetve, más műv- szeti alkotásokon át érik el. Idegalkatban, fogékonyságban legfino- mabb hajtásai az emberi kultúra fájának, de éppen ezért homlokukra rá van írva születéstől fogva a nyugtalanság, az elérhetetlen után való sóvárgás és csillapíthatatlan bánat kézjegye. Ebből a típusból való volt Baumgarten Ferenc Ferdinánd.”¹

1 Schöpfung Aladár: Baumgarten Ferenc mint író. *Nyugat*, 1929 (22. évf. 5. sz.), 333.

Ismeretlen fényképész: A kultuszminiszter a Magyar Könyvkiadók- és Könyvkereskedők Országos Egyesületének elnök- sége körében, a Tudományos Akadémián, ahol vasárnap délelőtt, díszközgyűlésen ünnepelte az egyesület fennállásának ötvenedik évfordulóját*

Megjelent: Új Idők, 1929. június 9. (35. évf. 24. sz.), 735.
Nyomatott fénykép, 139 × 170 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Klebelsberg Kuno jobbján dr. Keéri-Szántó Andor (1889–1955), az egyesület elnöke; balján Erdősy Károly (1873–1945), tiszteletbeli elnök. Az álló sorban balról jobbra: Gárdos Alfréd (1872–1942), Fejes Sándor, Wolfner József (1856–1932), Zádor Béla, Ranschburg Gusztáv (1866–1944).

A falon Szabó József Wellmann Róbert által festett mellképe.¹

1 Olaj, vászon, 82,5 × 64 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 115.

R. H. [Rötzer Henrik?]: III. Viktor Emánuel olasz király látogatása Budapesten, 1937. május 22.

Fénykép, 120 × 172 mm, karton, 175 × 245 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtár, 022807

III. Viktor Emánuel olasz király (1869–1947) és felesége, Ilona királyné (1873–1952) 1937-ben Magyarországra látogatott; Horthy Miklós (1868–1954) 1936-os, Rómában és Nápolyban tett látogatását viszonzták. Május 19-én érkeztek a magyar fővárosba, majd hintókon (elől a király és Horthy; mögöttük a királyné és Horthy Miklósné Purgly Magdolna [1881–1959]) hajtottak a Keleti pályaudvartól a budai várba. A négynapos tartózkodás során a királyi pár látogatást tett többek közt az olasz háborús hősök rákos- keresztúri temetőjében; megkoszorúzta a Hősök (1929-ben avatott) emlékművét a Hősök terén; Gödöllőn sólyomva- dászaton, a budai várban pedig *garden party*-n vett részt; illetve megtekintette a budapesti lóversenypályát is. A fel- vétel valószínűleg május 22-én, a pár távozásakor készült: a várból érkező menet a Lánchídon és a Ferenc József téren keresztülhajtv haladt tovább a Keleti pályaudvar felé.

U. B.

Ismeretlen fényképész: Cholnoky Jenő földrajztudós előadása a hetiülések termében, a Magyar Földrajzi Társaság díszközgyűlésén, 1930. április 24.*
Fénykép, 179 × 230 mm
Magántulajdon

* Balról jobbra: Cholnoky Jenőné Fink Ida; Hans Kaunz altábornagy; az asztalnál Réthly Antal (1879–1975) és Cholnoky Jenő földrajztudósok; Paikert Alajos (1866–1948), a Mezőgazdasági Múzeum igazgatója; jobb oldalt, a közönség soraiban Teleki Pál.

„A Magyar Földrajzi Társaság csütörtökön este tartotta meg ötvennyolcadik közgyűlését. A közgyűlés egyben ünnepi ülés is volt, mert megünnepelték elnökének, Cholnoky Jenőnek hatvanadik születésnapját, egyetemi tanárságának 25-ik évfordulóját és a [...] Társaságban eltöltött főtítkári és elnöki működésének negyedszázadát. [...] Az üdvözlések után Réthly Antal dr. főtítkár bemutatta a teremben elhelyezett Cholnoky-arcképet, amelyet [tiszteletére és a Társulat helyiségei számára] Edvi Illés Aladárné [Karádi Etelka (1877–1963)] festett. Cholnoky Jenő meghatottan mondott köszönetet az ünnepséért. Hangsúlyozta, hogy a magyar tudomány színvonalának a nyugateurópai tudományosság színvonalán kell mozogni. A mai nemzedéknek dolgoznia kell – mondta –, kötelességét kell teljesítenie és minden erejével résztvenni abban a munkában, mely a haza felvirágoztatására vezet.”¹

A teremben ifj. báró Vay Miklós (1828–1886) gróf Dessewffy Emilt (→ SOCIETAS LITTERARIA 14.1),² illetve báró Eötvös Józsefet (1871);³ valamint Kiss György (1852–1919) Kisfaludy Károlyt (1788–1830) ábrázoló mellszobra.⁴
A kép jobb szélén a falon Ligeti Antal *Szepes vára* című festményének⁵ egy részlete látható. A középső ablak zárt fatábláin alkalmi installációként a Magyar Földrajzi Társaság megrendelésére készült Cholnoky-arckép függ.

- 1 Cholnoky Jenő jubileuma. *Budaapesti Hírlap*, 1930. április 25. (50. évf. 93. sz.), 10.
- 2 Lappang. Reprodukciója Divald 1917: 12. és 13. oldalak között.
- 3 Márvány, 74 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 110.
- 4 Márvány, 69 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 245.
- 5 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 103.

Ismeretlen fényképész: Kosztolányi Dezső, a Pesti Hírlap kiváló munkatársa, szerdán tartotta székfoglalóját a Kisfaludy Társaságban*
Megjelent: Képes Pesti Hírlap, 1930. november 7. (52. évf. 209. sz.), 3.
Nyomtatott fénykép, 81 × 111 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* Bal szélén Hegedüs Lóránt (1872–1943); Kosztolányi Dezsővel (1885–1936) szemben társaságbeli elődjének, Bartóky Józsefnek (1865–1928) családja: özvegye, lánya, veje (Szőnyi István [1894–1960] festő), fia a hetiülések termében.

„Arra, hogy mi az értelme annak, hogy egy nép a saját nyelvét beszélí és mi az értelme annak, hogy mi magyarul beszélünk, épp oly kevésbé lehet észszerűen válaszolni, mint arra, hogy mi az értelme annak, hogy egyáltalán élünk. Itt valami titok kezdődik.
Multkor egy erdőben bolyongtam, ahol óraszámra nem találkoztam járókelővel. Valami tisztáson megpillantottam egy virágot, melynek az a szeszélye, hogy csak Európa e keleti szögén terem, a mi hazánkban, s egyebütt gyökeret se ver. Arany-lennek nevezzük mi, linum dolomiticum-nak tudósaink. Megálltam előtte. Azon töprengtem, hogy miért oly tökéletes a levele, hogy miért oly kecsesen-lenge, hogy miért oly aransárga a szirma s egyáltalán miért virít, mikor valószínűleg egész nyáron nem látja emberi szem ezen az ember-nem-járta mezőn s valószínűleg el fog hervadni anélkül, hogy valaki észrevenné, anélkül, hogy valaki gyönyörködne benne. Mégis virágzik errefelé az arany-len, nagyon sok arany-len. Nem kérdezi, hogy mi ennek az értelme s nem törődik azzal sem, hogy másutt az azaleákat és a nympheákat becézgetik.”¹

A falon Ligeti Antal *Szepes vára*,² illetve *Hricsó vára* (1870) című festménye.³

- 1 Kosztolányi Dezső: A magyar nyelv helye a földgolyón. Nyíltlevél Antoine Meillet úrhoz, a Collège de France tanárjához. *Nyugat*, 1930 (22. évf. 14. sz.), 92.
- 2 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 103.
- 3 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 104.

Ismeretlen fényképész: A Ferenc József tér a 34. Eucharisztikus Világkongresszus idején felállított (éjszaka világító) kettős kereszttel, háttérben a Gresham-palotával, 1938*
Digitalizált fénykép
Fortepan/Magyar Bálint, képszám 55537

* „Vasárnap befejeződik a Hősök-terén az Eucharisztikus Kongresszus ünnepségeinek sorozata és hétfőn reggel az Országház-téren tartandó nagymisével megkezdődnek a Szent István-év jubiláns ünnepségei. Még el sem lobbant a kettőskereszt lángja Szent Gellért püspök hegyén, amikor a magyar nép elkezdi a hála és mélységes kegyelet ünnepének sorozatát annak az országalapító-nak emlékeztetére, aki a keresztény hit fáklájával világította meg az Ázsiából bejött ősök előtt a jövőnd egyetlen célhoz vezető és egyenes útját. Ünnepelni fogja a magyar nép azt a szent királyt, akihez nevének ünnepén minden esztendőben fohászkodik, akinek szellemi erejéből épült fel az ezeréves alkotmány és aki megteremtette nekünk azt az életet és erőt, kitartást, bizalmat és hitet jelentő közjogi fogalmat, amelyet Magyar Szent Korona néven ismerünk és tisztelünk.”¹

„A magyar nép helyes életössztöne nyilatkozik meg abban is, hogy *rendet és igazságot kíván a maga belső életében csakúgy, mint más népekkel való viszonyában: a szabadság rendjét és a szociális igazságot*. És nem hátrafelé akar menni, hanem *előre akar haladni*. Nem vissza néz a rendiség idejét múlt intézményeire, hanem *előre, a szociális demokrácia, az alkotmányos parlamentarizmus útjára, amelyről tudja, hogy fölfelé vezet...*”²

- 1 1038–1938. *Budaapesti Hírlap*, 1938. május 29. (58. évf. 120. sz.), 1.
- 2 1038–1938. *Népszava*, 1938. május 31. (66. évf. 122. sz.), 1.

Ismeretlen fényképész: A Tudományos Akadémia ünnepi ülése Kazinczy halálának 100-ik évfordulója emlékére*

Megjelent: Képes Pesti Hírlap, 1931. október 24. (53. évf. 200. sz.), 11.

Nyomtatott fénykép, 64 × 105 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A 71 éves Kazinczy Ferenc 1831. augusztus 23-án halt meg Széphalmon; az idős költő a Galíciából Magyarországra áterjedő kolerajárvány áldozata lett. A Magyar Tudományos Akadémia egykori tagja halálának 100. évfordulóján a hetiülések termében tartott megemlékezést. Jobbra az elnöki emelvényen Balogh Jenő, az Akadémia főtítkára és Berzeviczy Albert elnök. A közönség soraiban (1.) Hegedüs Lóránt gazdaságpolitikus, az Akadémia levelező tagja, (2.) Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeum igazgatója.

A hetiülések termében a falon Ligeti Antal *Trencsén vára* (1870),¹ illetve a *Szigliget* című tájképe (1868).²

1 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 102.

2 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 105.

Ismeretlen fényképész: Washington-ünnepély az Akadémia dísztermében, 1932. február 21.*

Fénykép, 170 × 220 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtár, 022591

* A kétszáz éve született George Washingtonra, az Amerikai Egyesült Államok első elnökére emlékeztek az Akadémián. Nicholas Roosevelt (1893–1982) amerikai diplomata (Theodore Roosevelt [1858–1919] amerikai elnök unokatestvére) és Berzeviczy Albert akadémiai elnök beszédet mondott; majd egy, a terem végében álló kórus elénekelte előbb a magyar, utána pedig az amerikai himnuszt.

Meghívó a Magyar Tudományos Akadémiának 1938. évi november hó 28-án (hétfőn) délután 5 (öt) órakor tartandó összes ülésére*

Nyomtatvány, papír, 115 × 152 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1938.11.28

* Az ülés tárgya: Lukinich Imre (1880–1950) *A lengyel kérdés és a magyar kormány 1914–1917* című előadása.

Ismeretlen fényképész: A Lánchíd pesti hídfője árvíz idején, háttérben az Akadémia székháza, 1940

Digitalizált fénykép

Fortepan/Album002, képszám 22239

SESSIO 3.50 Ismeretlen fényképész: A Petőfi-Társaság a Magyar Tudományos Akadémia nagytermében díszgyűlésen ünnepelte Herczeg Ferencet, mert ötven éve tagja a Társaságnak*
Megjelent: Új Idők, 1941. március 16. (47. évf. 11. sz.), 313.
Nyomtatott fénykép, 53 × 181 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A Petőfi Társaság (ünnepi) üléseit hagyományosan az Akadémia székházában tartotta (→ **SESSIO 3.14**, **SESSIO 3.22**). Herczeg Ferenc (aki nem látható a fényképen) 1891-ben lett a Társaság tagja; 1904 és 1919 között pedig annak elnöke volt. Az elnöki asztal mellett Kornis Gyula (1885–1958), a Társaság (utolsó) elnöke olvas fel; jobbján Havas István (1873–1950-es évek) és Gáspár Jenő (1894–1964); balján Kállay Miklós (1885–1955) és vitéz Bodor Aladár (1880–1952), valamint Agyagfalvi Hegyi István (1886–1975) írók, a Társaság tagjai ülnek.

SESSIO 3.51 Ismeretlen fényképész: Herczeg Ferenc ünneplése a Tudományos Akadémia összes ülésén, október 25-én*
Megjelent: Új Idők, 1943. november 6. (49. évf. 45. sz.), 546.
Nyomtatott fénykép, 129 × 178 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A képen József Ágost főherceg elnöki megnyitóját olvassa. Jobbján Vendl Aladár (1886–1971) földrajztudós, az Akadémia rendes tagja, balján Voinovich Géza főtítkár a hetiülések termében.

Az Akadémia az 1943. október 25-én tartott összes ülésén ünnepelte Herczeg Ferenc 80. születésnapját. A két világháború közötti politikai kurzus reprezentatív alakjává vált író kötetét is köszöntötték, amelyet Kornis Gyula irodalomtörténész – 1945-ben az Akadémia elnöke – szerkesztett, és amelyhez Horthy Miklós írt ajánlást.

A falon ífj. Vay Miklós Eötvös Józsefet ábrázoló büsztje (1871).¹

¹ Márvány, 74 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 110.

SESSIO 2.16.1 Magyar Filmiroda: Dr. Varga József iparügyi miniszter emlékbeszédét tartja a Széchenyi-szobornál
Megjelent: Tolnai Világlapja, 1941. október 1. (43. évf. 40. sz.), 3.
Nyomtatott fénykép, 115 × 78 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályának 1947. május 19-én, hétfőn d. u. öt órákor a főtítkári hivatalban tartandó felolvasó ülésére*
Nyomtatvány, papír, 107 × 157 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1947.5.19

* Az ülés tárgyai: Gombás Pál (1909–1971) *Az inhomogén tér által előidézett elektrosztatikus polarizáció elmélete*; Tárczy-Hornoch Antal (1900–1986) *A földalatti koordinata-rendszer tájékozása függőleges aknákon keresztül*; Vendel Miklós (1896–1977) *Tanulmányok a fiatal kárpáti érc-provinciából. I. rész: Összefüggések a magmák és a fiatal arany-ezüst és rokon formációbeli ércesedések közt*; Bruckner Győző (1900–1980) *A dien synthesis átvitele aromás rendszerekre* című székfoglaló előadása. Gombás Pál *Bevezetés az atom-elméletbe*, illetve Náray-Szabó István (1899–1972) *Szervetlen chemia* című könyvének bemutatása.

Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia 1947. június 8-ai, 107. ünnepi közülésére
Nyomtatvány, papír, 272 × 208 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, B 061/1/1947.6.8

1947 nyarán is a megszokottak szerint zajlott az ünnepi közgűlés: Kodály Zoltán tartotta az elnöki megnyitót; az előző évről a főtítkár, Voinovich Géza számolt be. Több tudományos előadás is elhangzott: Varga István (1897–1962) a gazdasági élet fejlődéséről és a közgazdaságtanról; Csűrös Zoltán (1901–1979) a kémiáról és a társadalom szükségleteiről beszélt. Tamási Áron (1897–1966) *Zöld ág* (1948) című regényéből olvasott fel egy részletet, *Különös almafa* címmel (→ TRANSLATIO 1.9–10).

Az 1930-as évek végén Kodály már a magyar kulturális élet egyik legismertebb személyiségének számított, nemzetközi hírnévvel. Az Akadémia 1943-ban levelező, 1945-ben pedig rendes tagjává választotta. A II. világháborút követően meghatározó szerepet vállalt az ország szellemi újjáépítésében. A Magyar Művészeti Tanács és a Magyar Zeneművészek Szabad Szervezetének elnöke, valamint nemzetgyűlési képviselő lett; kinevezték a Zeneművészeti Főiskola igazgatósági tanácsának elnökévé; 1946. július 24-én pedig a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé választották.

Egy igen nehéz időszakban került az Akadémia élére. A háború és az azt követő időszak komoly gazdasági gondokat okozott; az Akadémia készpénzvagyonra, értékpapírai megsemmisültek; a földosztással földbirtokait is elvesztette; épülete romokban hevert (→ TRANSLATIO 1.1–8, TRANSLATIO 2.1). Az intézmény belső helyzete sem volt könnyű, mert 1945 őszén Szent-Györgyi Albert (1893–1986) vezetésével negyven természettudósból létrejött a Természettudományi Akadémia, és egy ideig úgy nézett ki, hogy kettészakad az intézmény. Kodálynak sikerült békét teremtenie, és megtartania az Akadémia egységét.

Elnöki székfoglalójában, amelyet a palota romos állapota miatt az egyetem (a mai ELTE Állam- és Jogtudományi Kar) dísztermében tartott, erről beszélt: „Nagy szellemi nyomástól szabadult meg a nemzet. Itt az ideje, hogy keressük a magunk útját, minden befolyástól mentesen. Ne legyünk uszályhordozói egy nemzetnek sem” – figyelmeztetett. „A tudomány, művészet nem szolgálhat senkinek. Önnönmagáért van. Nem lehet sem ancilla theologiae, sem meretrix politicae [azaz sem a teológia szolgálólánya, sem a politika szeretője]. De a világ minden akadémiaja egy-egy nemzet nevét viseli. Ez a név nem azt jelenti, hogy minden ott folyó munka a nemzetre vonatkozzék. Hisz egy nemzet felett a matematikai tétel, vagy természettudományi felfedezés csakúgy az illető nemzet dicsősége, mint egy irodalmi remekmű. Bolyai, Eötvös Loránd neve csakúgy növeli a magyarság becsületét a világ népei előtt, mint Madáché, Petőfié. Ezért örömmel üdvözljük az Akadémia körében a természettudomány megnagyobbodott képviselőit; működésüktől sokat várunk.”¹

Elnökké választása után, minden akadémiai ügy érdekelte és tevékenyen intézett mindent, amit kellett, a személyi ügyektől az anyagiakig, roppant energiát szentelve a romos palota újjáépítésének” – írja Gergely Pál (1902–1982), működésének közeli tanúja.² Még ugyancsak elnöki székfoglalójában a következőképp fogalmazott: „Jómagam, bár e korszak szemtanújaként nőttem

Magyar Filmiroda: Elindul a fáklás staféta a Széchenyi szobortól az ország négy tája felé*
Megjelent: Tolnai Világlapja, 1941. október 1. (43. évf. 40. sz.), 3.
Nyomtatott fénykép, 115 × 78 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* A kép felirata: „Gróf Széchenyi István születésének százötvenedik évfordulója alkalmából országszerte emlékünnepek keretében hódoltak a »legnagyobb magyar« emlékének. Budapesten a Vigadó épületében folyt le a feledhetetlenül szép ünnepség. A feldíszített nagyteremben vitéz nagybányai Horthy Miklós [1868–1954], Magyarország kormányzója, a magyar közélet tagjainak jelenlétében meggyújtotta az emlékezés fákláját és azt átnyújtotta az ifjúság képviselőjének. Ez alkalommal Magyarország kormányzója szöveget intézett a nemzethez és szövegében többek között a következőket mondotta: »A Széchenyi szelleméből fakadó tűz az áldozatos, tiszta hazaszeretet tüze. Átadom ezt a tüzet a magyar ifjúságnak. Hordozza lelkében, védje a viharban és vigye embertől emberig, faluról falura, városról városra! A vigadói ünnepségen dr. bárdosi Bárdossy László [1890–1946] miniszterelnök mondott emlékbeszédet, a Széchenyi-szobor előtt pedig dr. Varga József [1891–1956] iparügyi miniszter [az Akadémia rendes tagja] méltatta Széchenyi István érdemeit. A Széchenyi-szobortól indult el fáklás staféta az ország négy tája felé.”

fel, mindig bíztam az Akadémia regeneráló képességében. Sohasem tudtam elfogódottság nélkül belépni az épületbe. Már az épület is a szellemnek a mindennapi élet változásai felett lebegő függetlenségét lehelte. Nagyjaink nyoma mindenütt, az ő hangjukat itták be, verték vissza a falak. S ha néha az udvaron messziről megláttam egy öreg akadémikust, pillanatra megálltam: nem lép-e melléje Arany János titoknak úr, a botos és kalapos... – Később is, már deresedő fejjel, mikor a patkós teremben dolgozva megláttam, hogy egy gőzhajó átúszott a Lánchíd alatt: Széchenyi három nagy alkotása láttán úgy éreztem: Numen adest! [Az isteni erő jelen van!³] Most a falak jórészt romokban hevernek. Új falak épülnek, melyek nem hallották a régi nagyok hangját. Feltámasztani és bevinni az új falak közé a régi nagyok szellemét: íme a megújuló Akadémia legfőbb tennivalója. Mert az a szellem teremtette meg és éltette az Akadémiát fénykorában, s igazi megújulás nem lehet más, mint újra felemelkedni e szellem magasságáig.”

Az 1947-es közgyűlést már a félig rendbe hozott díszteremben nyitották meg (→ TRANSLATIO 1.8-9). Megnyitóját Kodály ezzel kezdte: „Felemelő érzés, hogy bár még romok közt, de újra e nagymúltú teremben gyűlhettünk egybe. Igaz: ittlétünk inkább csak jelképes. Az épület nagyobb része még hasznavehetetlen. [...] Ha azt kérdezzük, mennyit javult a helyzet egy év alatt, azt kell mondanunk: keveset vagy semmit. A tudósok anyagi gondjai alig kevesbedtek. Az eszközök hiánya csakúgy fennáll. Az eddig jelentkezett külföldi segítség csepp a tengerben. [...] Eddig türelemmel hallgattunk, mert égető kérdések vártak megoldásra. De most egyre hangosabban kell hirdetnünk, hogy itt az utolsó óra. [...] Kérjük és intjük a kormányzatot: ne hagyja elsorvadni az Akadémiát! Tekintse a nagymúltú és tiszteletreméltó intézmény nemzeti és nemzetközi fontosságát: tegye lehetővé, hogy munkáját teljes erővel folytathassa és múltjához méltó jövődőnek mehessen elébe.”⁴

Kodály három évig volt az Akadémia elnöke, és az akadémiai hagyományokra támaszkodva sikerült megőriznie (és megújítania) az intézményt. A kommunista hatalomátvétel után, 1948 végén, a Magyar Dolgozók Pártja politikai koncepciójának megfelelően létrehozták a Magyar Tudományos Tanácsot – elnöke Gerő Ernő, főtitkára Alexits György (1899–1978) lett –, amelynek feladata a tudomány szocialista átalakítása volt. A Tanács felállítása világossá tette, hogy a politikai hatalom lényegi változást vár az Akadémiától, és ennek irányítását kézbe is vette.⁵

1949 folyamán Kodály lelkiismeretesen végezte munkáját, azonban látva a változásokat, tudta, hogy elnöki ideje lejárt. Gyengélkedésre hivatkozva kimentette magát az Akadémia szervezetét átalakító 1949. október 31-i ülésről, így távollétében történt meg az alapszabály módosítása, és ezzel az új típusú, szocialista intézmény létrejött. Az 1949. novemberi 29-i közgyűlésen, amikor lejárt az elnöksége és az új tisztkart megválasztották, külföldi útja miatt nem vett részt.

1949-től csak a *Magyar Népzene Tára* kiadványsorozattal foglalkozott, és a Népzenekutató Csoport megalakításán (pontosabban megmentésén) dolgozott (→ DECORATIO 4.4 és SESSIO 3.70), a közszerepléstől visszavonult. Bár 1956-ban néhányan szereték volna, ha elvállalja az Akadémia elnöki posztját, de ezt táviratban utasította vissza, arra hivatkozva, hogy már öreg és beteg.⁶

- 1 Kodály 1946: 28–29.
- 2 Szalay 2007: 625.
- 3 A szólas eredete Ovidius *Ars Amatoria* I. könyvének 640. sora: „Innocue vivito, numen adest” (Élj becsületesen, az isten ebben megsegít).
- 4 Kodály 1947: 13–15.
- 5 Kónya 1998.
- 6 AL, 3. Elnök (Rusznák) 36/1/1.

H. D.

SESSIO 3.54 **Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia IV. osztályának 1947. június 30-án, hétfőn d. u. hat órakor, a főtitkári hivatalban tartandó felolvasó ülésére***
Nyomtatvány, papír, 107 × 157 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1947.6.30

* Az ülés tárgyai: Sántha Kálmán (1903–1956) *A beszéd-központ viszonya a jobb- és balkezességhez*; Törő Imre (1900–1993) *Adatok a kötőszöveti sejtek átalakulásának kérdéséhez* című székfoglaló előadása; Ábrahám Ambrus (1893–1989) *A szív koszorús ereinek mikroszkopikus idegrendszere* című előadása.

SESSIO 1.11 **Ismeretlen fényképész: Budapest látképe, előtérben a Ferenc József tér, mögötte a Parlament, háttérben a budai hegyek, 1945 előtt***
Fénykép, 172 × 224 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Budapest-képtár, 023533

* „Mert testem folytatása, táguló lakásom, unalmam és anekdotáim színhelye, mert minden helyrajzi számát ismerem, mert tízezer arcnak köszönök benne, s közös istállónk, kaszárnyánk, gettónk szagát tengeren túl vakon is megérzem, mert néhány száz épületének én adtam arányos vagy idétlen alakot, mert múltját megírom, jövőjét megtervezem, és csak dinamittal helyesbíthető tévedéseim itt állnak vasbetonfegyverzetben körülöttem, mert kicsit vedlett, kicsit fojtogató s némiképp érthetetlen, miért időztem benne egy hétnél tovább, mert néha minden téglája, macskája gyönyörű, és minden látványa otthonos, mert elhittem magamnak, hogy beleépülök...”

Részlet Konrád György *A városalapító* című regényéből (Budapest: Magvető, 1977. 31.).

SESSION 3.55.1 Charles Falus: Julian Sorell Huxley beszédet mond az UNESCO magyarországi nemzeti bizottságának előkészítő értekezletén, az Akadémia hetiülések termében, 1948. június 14.*
 Fénykép, 118 × 177 mm
 MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 1054/148

* A falon ifj. Vay Miklós Eötvös Józsefet ábrázoló büsztje (1871).¹
 1 Márvány, 74 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 110.

Julian Sorell Huxley (1887–1975) zoológust, az evolúció-elmélet társadalmi jelentőségének hirdetőjét és az UNESCO első főigazgatóját (1946–1948) 1948-ban választotta külső taggá az Akadémia. A tudós még ebben az évben Budapestre látogatott a magyar kormány meghívására. Kodály Zoltán elnök felvezetése után tartotta meg beszédét, amelyben a nemzetek közti megértés és megismerés fontosságát hangsúlyozta.¹
 Huxleyt azonban 1960-ban, a külső tagrevízió alkalmával kizárták (a 38/1960 számú elnökségi határozattal, → SESSION 3.65). A Szovjetunió Tudományos Akadémiája ugyanis nem jó tudósként véleményezte a férfit, mivel a szovjet genetikai tudománnyal ellentétes nézeteket vallott. 1989-ben rehabilitálták (a 39/1989 számú, belső elnökségi határozattal); 1990-ben (a 44/1990. számú elnökségi határozattal) rendelték el a döntés nyilvánosságra hozatalát és az értesítést.

1 Huxley professzor a kapitalizmus haldoklásáról. *Népszava*, 1948. június 15. (76. évf. 135. sz.), 13.

B. H.

SESSION 3.55.2 Charles Falus: Julian Sorell Huxley beszédet mond az UNESCO magyarországi nemzeti bizottságának előkészítő értekezletén, az Akadémia hetiülések termében, 1948. június 14.*
 Fénykép, 118 × 177 mm
 MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 1054/149

* A festmény alatt a leghátsó sorban balról jobbra: Gombás Pál fizikus; Gergely Pál könyvtáros, művelődésszervező; ismeretlen férfi; Szentpétery Zsigmond (1880–1952) geológus; a bal oldalon az első sorban: I. Tóth Zoltán (1911–1956) történész; hátul középen az ajtónál állva: Voinovich Géza irodalomtörténész, esztéta; a széksorok közt áll: Heller Farkas (1877–1955) közgazdász; az első sor bal szélén Riesz Frigyes (1880–1956) matematikus látható.
 A falon Ligeti Antal Trencsén várát ábrázoló festménye (1870);¹ a jobb oldali falmezőről hiányzik a *Szigliget* című tájkép (1868).²

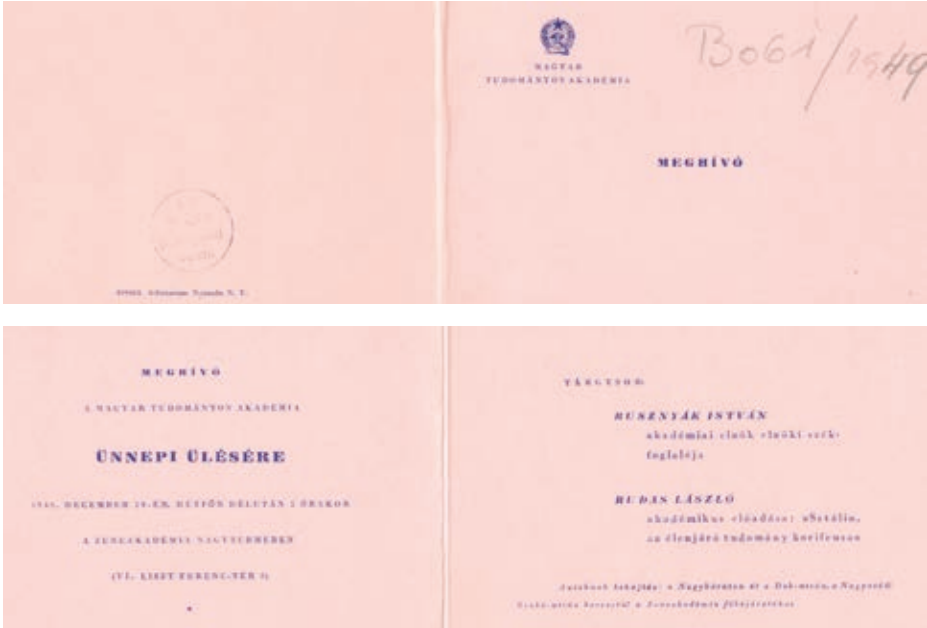
1 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 102.
 2 Olaj, vászon, 150 × 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 105.

SESSION 2.17.1 Ismeretlen fényképész: A Ferenc József tér a kiégett Lloyd-palotával, 1945
 Digitalizált fénykép
 Fortepan, képszám 60143

Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia ünnepi ülésére 1949. december 19-én, hétfőn délután 5 órakor
 Nyomtatvány, papír, 100 × 145 mm
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kísnyomtatványtár, B 061/1949

temen végezte, majd a Korányi Sándor (1866–1944) vezetése alatt álló III. számú Belklinika került. Orvosi látásmódját és egész pályafutását döntő módon befolyásolta a Korányi mellett töltött időszak.

1931-ben megüresedett a szegedi belgyógyászati tanszékvezetői státusz; Rusznyák is pályázott, és miután Korányi személyesen közbenjárt Horthynál, megkapta az állást. Szegeden emiatt először hűvösen fogadták, de hatalmas orvosi tudása, széles körű műveltsége és jó modora nagy tekintélyt szerzett neki, így hamar beilleszkedett. Különösen jó barátságba került a vele egykorú Szent-Györgyi Alberttel.

A német megszállás után Szegeden egymást érték a zsidóságot korlátozó rendeletek: először a rádiók, majd a személygépkocsik beszolgáltatását rendelték el; végül megtiltották a házak engedély nélküli elhagyását. 1944. április 5-től Szegeden is kötelesek voltak a 6. életévüket betöltött zsidók hatágú sárga csillagot viselni, 1944. június 15-ig pedig a zsidó lakosság gettóba zárása is befejeződött. Ez alól a kikeresztelkedett zsidók sem kaptak felmentést. Rusznyák és családja is már régen katolizált, de ez rajtuk sem segített. A szegedi egyetemi tanárok egy része elérte, hogy a belügyminiszter, Jaross Andor (1896–1946) Rusznyákot és néhány egyetemi tanártársát – Purjesz Béla orvost (1884–1959), Riesz Frigyes matematikust, Sík Sándor költőt és irodalomtudóst (1889–1963) – mentesítse a gettóba költözéstől (így a saját lakásukba voltak zárva), de a deportálástól már nem sikerült megmenteni őket.²

1944 júniusában Rusznyák családjával együtt nem az Auschwitzba menő, hanem az ausztriai Strasshofba irányított vonatra került, de a barátok közbenjárásának eredményeként az osztrák határnál leszedték őket a vonatról. A források szerint megint sikerült Horthyt megnyerni, hogy utasítsa a belügyminisztert (Szent-Györgyi levelet írt Johan Bélának [1889–1983], aki felkereste Horthyt).³ Rusznyák és családja ezután Budapesten bujkált, a Slachta Margit (1884–1974) vezette Szociális Testvérek Társaságának Thököly úti rendházában; majd az ostrom utolsó heteiben Waldemar Langlet (1872–1960), a svéd Vöröskereszt magyarországi főmegbízottjának segítségével egy Üllői úti kórházban talált menedéket.⁴ Az Akadémiai Levéltárban található önéletrajzában⁵ csak annyit említ erről az időszakról, hogy megfosztották egyetemi állásától, majd deportálták, de a vagonból a szegedi egyetem közbenjárására kiemelték és Budapestre hozták.

Az elnöki iratok között viszont van egy levél,⁶ amelyben Rusznyák 1951-ben a belügyminisztertől felmentést kért a kitelepítési végzés alól egy soproni fogadás részére. A levélben leírja, hogy miután leszedték a vonatról, ez a fogadás emberséges volt hozzájuk, így most ő is kötelességének érzi, hogy tegyen valamit érte. (Rusznyák nagyon ritkán kért szívességet, alig egy-két levél említhető az anyagából.)

Ismeretlen fényképész: A Széchenyi rakpart, a háttérben a lerombolt Lánchíd és a romos királyi palota, 1945*
 Digitalizált negatív
 Fortepan, képszám 45594

* „Egy autó járt Budára át
 a régi hídon át.
 Ott ültünk hárman szótlantul,
 te meg én, s a boldogság.

Az ajkad forrón rám tapadt,
 s ígérted esküvel,
 míg nyár lesz, híd és alkonyat,
 amíg élsz, enyém leszel.

A vígjátékból dráma lett,
 a függöny rég lehullt.
 A nyár, a csók, az esküszó
 és a híd a vízbe hullt.”¹

1 Egy, a 20. századi tömegkultúrában rendkívül népszerűvé és elterjedté vált – eredetileg régi skót – dallamra (*Auld Lang Syne*) G. Dénes György (Guttmann Dénes [1915–2001]) által szerzett dal; leginkább Záray Márta (1926–2001) előadásában volt ismert (*A régi hídon át*). A lemezen egy rövid propaganda-szöveg is kísérté: „A hídak a vízbe hulltak, igaz, de valamennyi újra fölépült, és hátukon újra autók ezrei robognak Budára. És újra van nyár, újra van csók és újra van esküvés.”

A háború után Rusznyák szakmai karrierje Budapesten folytatódott: 1946-tól 1963-ig a budapesti I. számú Belgyógyászati Klinika vezetője volt. 1946 júliusában a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, mivel a Szent-Györgyi Albert vezetésével létrejött Természettudományi Akadémia beolvadt a Magyar Tudományos Akadémiába. Az 1946. decemberi közgyűlés rendes taggá, illetve igazgatótanácsi taggá választotta. Ettől kezdve egyre nagyobb szerepe volt a tudományos közéletben. 1949-ben az újjászervezett Akadémia elnöke lett és 1970-ig maradt hivatalában. A politikai életben is aktívan részt vett: 1945 és 1947 között nemzetgyűlési képviselő; 1949 és 1967 között Szeged országgyűlési képviselője; 1949 és 1958 között az Elnöki Tanács tagja volt.

Rusznyák elnöki működése alatt igyekezett megőrizni és ápolni a hazai tudomány értékeit, de a megváltozott politikai viszonyokhoz alkalmazkodva kihasználta az új lehetőségeket is: létrehozta az akadémiai kutatóintézeti hálózatot (többek között a Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetet is, melynek 1954 és 1970 között vezetője volt). Tanítványa, Stark Ervin (1922–1995) szerint „az egyetemek fokozott jövőbeni jelentősége a kutató munkában, az akadémiai intézetek és az egyetemek közötti arányok és viszonyok helyessége sokat foglalkoztatta még aktív működésének befejezése után is”.⁷

- 1 Rusznyák 1949–1950: 19.
- 2 Fazekas 2003b: 57–68.
- 3 Fazekas 2003b: 69; Libik 1981: 37.
- 4 Fazekas 2003b: 69; Libik 1981: 37.
- 5 AL, 45. Személyzeti iratok 143. doboz.
- 6 AL, 3. Elnök (Rusznyák) 37/2, 678/R-1951.
- 7 Stark 1975: 442.

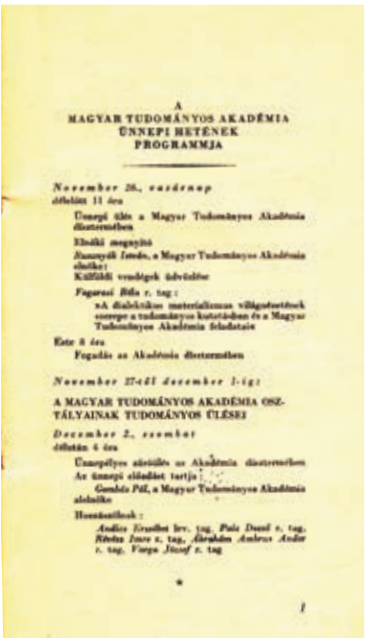
H. D.

SESSIO 3.57 **Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának 1950. május 22-én, hétfőn, délután öt órakor az Akadémia elnökségi termében tartandó felolvasó ülésére***
Nyomtatvány, papír, 107 × 157 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1950

* Az ülés tárgya: Trencsényi-Waldapfel Imre (1908–1970) *A lenini tükröződési elmélet és a görög irodalom története* című székfoglaló előadása.

SESSIO 3.58.1 **A Magyar Tudományos Akadémia ünnepi hetének programja, 1950***
27 old. nyomtatvány, papír, selyem, papírborítóval, 210 × 118 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1951.IX.XII

* A tudományos intézmény 125 éves fennállását egy nemzetközi tudományos kongresszussal ünnepelte 1950. november 26. és december 2. között. Bár a megnyitó és záróülések előadásait a dialektikus materializmus világnézete hatotta át, és a Nyelv- és irodalomtudományok, valamint a Társadalmi-történeti tudományok osztályainak együttes ülésein elhangzó felolvasások témáját Sztálin nyelvtudományi meglátásainak az egyes tudományterületeken való alkalmazása monopolizálta (például → SESSIO 3.58.7), az élő és élettelen természettudományi osztályok tanácskozásait szakkérdések és szakmai viták töltötték ki.

SESSIO 2.18.1 **Ismeretlen fényképész: A Roosevelt tér az újjáépített Lánchíd átadásakor, 1949. november 20.**
Digitalizált fénykép
Fortepan/UVATERV, képszám 80327

A II. világháborúban Budapest összes hídját felrobbantották; utolsóként, 1945. január 18-án az Erzsébet hidat és a Lánchidat.

A romokban lévő országban az újjáépítés egyik legsürgősebb feladata a közlekedés helyreállítása volt (a másik az élelmiszer-ellátás biztosítása, → SESSIO 2.21.1 és SESSIO 3.58.6). A kommunisták hamar átlátták, hogy népszerűségük az ezen a téren elért sikerekkel könnyen növelhető. Így 1945 májusától (1949-ig) a közlekedési miniszteri posztot az ő emberük – Gerő Ernő (1898–1980) – töltötte be, aki nagy lendülettel fogott a munkához: 1946 végéig a hidak közel felét helyreállították. (A férfi ekkoriban kapta a kommunista propaganda által terjesztett „Gerő, a hídverő” nevet.)

Ismeretlen fényképész: Nagygyűlés (közgyűlés) az Akadémia alapításának 125 éves jubileumán, 1950. november 26.
 Fénykép, 115 × 175 mm, karton, 170 × 220 mm
 Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1397

1950-re befejeződött az ország háború utáni újjáépítése és a szocialista állam kiépítése. Az Akadémia alapításának 125. évfordulójára szervezett ünnepi hét üléseire nemcsak helyreállították az épületet, hanem gondoskodtak az „új kornak” megfelelő terem-dekorációról is. Ekkorra már Magyarországon is kialakult szovjet mintára a személyi kultusz; de Sztálin helyett az ő „legjobb magyar tanítványa”, Rákosi Mátyás állt a középpontban. Így látható az ő képe Vlagyimir Iljics Lenin (1870–1924) és Joszif Visszarionovics Sztálin képe alatt, az államcímert fölött.

Az előadótérmei díszítését – a képeket, a drapériákat és a jelmondatokat – a Dekoráció Nemzeti Vállalattól kellett megrendelni. A velük való levelezésből derül ki, hogy az ünnepi ülés díszletén az utolsó pillanatban még változtatott a pártközpont. A pótmegrendelés alapján tudható, hogy a Rákosi- és Sztálin-idézetek mellé az Akadémia alapítására utaló Bessenyei- és Széchenyi-idézetek is kerültek a falra. A Széchenyi-idézet elég hosszú volt ahhoz is, hogy az előcsarnokban levő *Erzsébet királyné Dedk Ferenc ravatalátni* című domborművet (→ TRANSLATIO 4.4) eltakarják vele.¹

1 Szabó János, az Akadémia Titkári Hivatala osztályvezetőjének levele a Dekoráció Nemzeti Vállalathoz, Budapest, 1950. november 25. AL, 30. Elnökségi Titkárság 18/2 – 24.640/1950.

H. D.

Ismeretlen fényképész: Nagygyűlés (közgyűlés) az Akadémia alapításának 125 éves jubileumán (1950. november 26.), 1970
 Fénykép, 115 × 170 mm, karton, 170 × 225 mm
 Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1398

A papírkép valószínűleg 1970-ben készült, egy, az Akadémia 125 éves jubileumakor, 1950. november 26-án tartott nagygyűlést (→ SESSION 3.58.2) mutató felvétel retusálásával. 1970-ben a *Magyar Tudomány* című folyóirat egy összevont számot (1970/4–5) készített *A magyar tudomány 25 éve – Ünnepi kiadvány felszabadulásunk negyedszázados évfordulójára* címmel. 1970 nemcsak az ország szempontjából, hanem az Akadémia életében is fontos év volt, mert ekkor már az Akadémia 20 éve működött a tudományt országos szinten irányító szervezetként, továbbá ennek az évnek az elején zajlott le az Akadémia szervezeti reformja, amire a kutatóhálózat növekedése miatt volt szükség. Az ünnepi számba több képet választottak az Akadémiai Levéltár gyűjteményéből, többek között az 1950-es ünnepi nagygyűlés képeit is. A dekoráció teljes eltüntetése nem lehetett cél, de Rákosi képe különösen kínos volt, mert még élt (1971-ben halt meg, száműzetésben, a Szovjetunióban), és személyét hallgatással próbálták meg kiiktatni a magyar történelemből. Így Lenin és Sztálin arcéle alól Rákosi Mátyásét kiretusálták.

H. D.

„Bár forgalmi indokok nem írták elő a Lánchíd haladéktalan helyreállítását, a kormányzat mégis úgy határozott, hogy a Szabadság híd és Margit híd elkészülte után ezt a hidat fogják újjáépíteni. E sorrend betartásával elérhető volt, hogy a Lánchíd újjáépítése még 1949-ben befejeződjék; az újonnan való megnyitás napjául 1949. november 20-át, az első felavatás 100. évfordulóját tűzték ki.

A határidő igen közel volt és ezért a munkának teljes erővel neki kellett látni. Az állami tervberuházásokban azonban a Lánchíd ilyen korai újjáépítése nem szerepelt, és ezért a pénzügyi fedezetről más úton kellett gondoskodni. A Lánchíd újjáépítésének ügyét különválasztották a közlekedési szükségszerűség által megszabott műszaki programtól és azt közvetlenül is az egész magyarság ügyévé tették. E tradicionális gondolat jegyében alakult meg a Lánchíd Újjáépítési Mozgalmát Vezető 48-as Bizottság, amely az építés ügyét a társadalom széles rétegeinek bekapcsolásával, hazai és külföldi gyűjtéssel kívánta előmozdítani. Ennek megfelelően tartották 1947. szeptember 15-én és 16-án a Lánchíd újjáépítésére rendezett országos gyűjtést; ennek a célnak az érdekében bocsátották ki a különféle Lánchíd-plaketteket, érmekeket, levelezőlapokat és emlékbélyegeket is. [...]

A tervezés és irányítás legfelsőbb fokon előbb Gerő Ernő, majd Bebrits Lajos [1891–1963] közlekedésügyi miniszter kezeiben futott össze; az újjáépítés központi felügyelője dr. Palotás László [(1905–1993), az Akadémia levelező (1990), majd rendes tagja (1991)], a II. sz. Hídépítési Tanszék jelenlegi vezetője, egyetemi tanár volt. A számítások mellett az általános terveket és a vasbetonrészletterveket Sávoly Pál [1893–1968] és dr. Méhes György, a vasszerkezeti részletterveket pedig Fáber Gusztáv [1901–1969] és mérnöki kollektívája készítették.”¹

A tervezőket az vezérelte, hogy a híd megfeleljen a 20. századi műszaki igényeknek, de őrizze meg a régi szépségét is, bár ahogyan a rajta lévő címer története bizonyítja, ez sosem volt független a politikai helyzettől. 1946-ban, a Kossuth-címer bevezetésekor a koronát levették. Az 1949-es újjáépítéskor az új Alkotmány népi demokratikus címerét, 1973-ban pedig az 1957-ben létrehozott, úgynevezett pajzsos címet helyezték el a hídon. A mai címer 1996-ban került a hídra, miután 1990. július 3-án az országgyűlés elfogadta az Alkotmány módosításáról szóló 1990. évi XLIV. törvényt, és visszatért a történeti hagyomány szerinti koronás címerhez.

Ismeretlen operatőr: Andics Erzsébet beszámolója a varsói II. Béke Világ-kongresszusról az Akadémia 125 éves fennállása alkalmából rendezett ünnepi héten, 1950. december 2.

Képkocka forrása: Magyar Filmhíradó, 1950/49

Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára

Az Akadémia alapításától fogva pártolta közgyűlésein a női közönség jelenlétét, és gyakran fordult a honi hölgyekhez különböző vállalatainak finanszírozása érdekében (→ SESSIO 3.3). Palotájának dísztermében különböző társasági rendezvények, illetve kulturális események keretében, még ha ritkán is, de (főrangú) nők is szólásra emelkedhettek (→ SESSIO 3.10, SESSIO 3.22 és SESSIO 3.24). Az intézmény azonban mindezzel sokáig kimerítettnek tekintette a nők akadémiai (épületbeli) térfoglalását. Az egyetemek kapui egyébként – ha nem is mindegyik karé – a 19. század legvégén nyíltak meg előttük; de a nőhallgatók száma csak az I. világháború után indult növekedésnek; jelentőssé pedig a II. világháború után vált.

Az első női akadémiai levelező tagot, Andics Erzsébetet (1902–1986) – a Tanácsköztársaságban való részvétele miatt bebörtönzött, majd fogolycserének köszönhetően tanulmányait a Szovjetunióban befejező történészt és kommunista politikust (a Magyar Kommunista Párt, a Magyar Dolgozók Pártja, majd a Magyar Szocialista Munkáspárt parlamenti képviselőjét) – politikai nyomásra választották meg a szocialista átszervezést végrehajtó összes ülésen 1949 novemberében. Andics a következő évben, 1950-ben rendes tag lett; székfoglalóját *Kossuth Lajos és a békepárt* címmel tartotta. Történetírói tevékenységét alapvetően meghatározta, hogy elsődlegesen politikus volt; kutatási témáját is így választotta meg: a magyar történelemben a progresszív haladást kívánta megvilágítani, és a reakciót leleplezni. Teleologikus elgondolásához azonban komoly kutatómunkával gyűjtötte az adatokat.¹

A tudomány szocialista átszervezése a régi tudományos címek megszüntetésével és új fokozatok – úgymint a kandidátus vagy a tudományok doktora címek – bevezetésével járt. A tudományos minősítés új rendszerének beindításához a volt egyetemi tanárok, elismert kutatók közül egyesek rövid határidőn belül, határozattal kaptak fokozatot. Az Akadémián éppen a minősítettek között jelentek meg először nagyobb számban a nők. A Tudományos Minősítő Bizottság három – az 1952. július 14-i, az október 18-i és a december 31-i – ülésén foglalkozott a régi egyetemi tanárok, illetve elismert kutatók minősítésével, és így 854-en kaptak fokozatot addigi munkásságukra. Közöttük 28 nő volt (ebből négy művészettörténész: Balogh Jolán [1900–1988], Berkovits Ilona [1904–1986], Erdélyi Gizella [1906–1970] és Zádor Anna [1904–1995]).

Miután növekedésnek indult az egyetemi tanárok és a minősített tudósok között a nők száma, a levelező tagok között is megjelentek a női tagok: 1961-ben Radnót Magda (1911–1989) orvos személyében még egy, majd 1967-ben Szabolcsi Gertrúd (1923–1993) biokémikus révén egy újabb női levelező tagot avattak, 1973-ban pedig még négy nő – Garas Klára (1919–2017) művészettörténész, Hollán Zsuzsa (1920–2008) orvos, Kliburszky Béláné Vogl Mária (1912–1996) geokémikus és Péter Rózsa (1905–1977) matematikus – lett az Akadémia levelező tagja.

Jelenleg a 364 fős tagságban – azaz a rendes és levelező tagok között – 24 nő van. Magasabb akadémiai vezetői pozícióba 2008-ban választottak először nőt, amikor Csépe Valéria (1951) pszichológus lett a főtitkárhelyettes (2011-ben újraválasztották). A posztot 2014 óta Barnabás Beáta (1948) biológus tölti be.

1 Ember 1986: 891.

H. D.–B. É.

Gerő Ernő, aki kiváló szervező volt, a „hídcsata” befejezése és a kommunista hatalomátvétel (1948) után azt a feladatot kapta, hogy vezényelje le a tudomány szocialista átszervezését.² Így lett 1948-ban az erre a célra létrehozott Magyar Tudományos Tanács elnöke (egyben pénzügyminiszter), továbbá ő szervezte át 1949 novemberére (a hídavatással egy időben) a Magyar Tudományos Akadémiát, amely ezután már nem szűk körű tudományos testületként, hanem az egész ország tudományos életét irányító szervként működött tovább. 1949 októberében választották az Akadémia tiszteleti tagjává.

1 Páll 2007: 153–159.

2 Kónya 2000: 240–243.

H. D.

Ismeretlen fényképész: Naggygyűlés (közgyűlés) az Akadémia alapításának 125 éves jubileumán, 1950. november 26.*

Fénykép, 110 × 170 mm, karton, 170 × 220 mm

Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1410

* Külföldi delegációk tagjai: az alsó sorban (balról jobbra) Pak Den Aj (1907–1985) asszony, a Koreai Béketanács helyettes elnöke; Lu Taj-Zun koreai író; Szergej Vlagyimirovics Kiszeljov (1905–1962) orosz régész; Aszen Ivanov Hadzsiolov (1903–1994) bolgár biológus; Kuo Mo-zso (1892–1978) kínai régész, történész, költő (→ SESSIO 3.58.7–8); Mihail Mihajlovics Dubinyin (1901–1993) orosz kémikus; Mihail Ivanovics Varencov (1902–1977) orosz geológus; Nicolae Gh. Lupu (1884–1966) román belgyógyász; Marcel Prenant (1893–1983) francia biológus/parazitológus; Alexandru Graur (1900–1988) román nyelvész. A felső sorban a kínai delegáció tagjai; a negyedik személy Vladimir Kirilov Hrisztov (1902–1979) bolgár geodéta; egy kínai vendég; Leopold Infeld (1898–1968) lengyel fizikus; Josef Macúrek (1901–1992), a közép-európai, azon belül is a magyar történelemre specializálódó cseh történész, brnói egyetemi tanár (majd az első cseh nagy-követ Budapesten); egy kínai vendég.

Az Akadémia 1949-es átszervezése után a nemzetközi kapcsolatok terén is nagy változás állt be. Az 1950-es ünnepi ülésen Rusznyák így számolt be erről: „Igyekezni fogunk a Szovjetunió és a baráti népi

demokráciákkal való kapcsolatainkat minél fokozottabban kiépíteni, kiemelkedő tudósaikat előadások tartására megnyerni. [...] A szovjet tudomány megismerése és ezzel együtt a kozmopolitizmus elleni harc nagy lépésekkel halad előre. Szovjet tudományos munkák magyar-nyelvű kiadása és a szakmai dokumentációs központok működése révén kutatóink egyre jobban megismerkednek a Szovjetunió tudományának élenjáró eredményeivel, és egyre inkább kikerülnek a nyugati burzsoá, különösen pedig az imperializmust szolgáló amerikai tudomány uszályából.”¹ A jubileumi kongresszus vendégeinek névsora is ezt tükrözi: egyetlen egy francia biológus kivételével mindenki szocialista országból jött.

A tudósok életútját egyenként számba véve viszont látható, hogy többségük nyugat-európai egyetemeken tanult, nemzetközileg elismert kutató volt, akiknek szoros kapcsolata volt a magyar tudományos élettel, és az Akadémia néhány éven belül tiszteleti (illetve külső) tagjává választotta őket;² és hogy a francia vendéget viszont azért hívták meg, mert a Francia Kommunista Párt (Parti communiste français [PCF]) tagja volt.³

- 1 Akadémiai Értesítő, 1949–1950 (57. kötet, 482. füzet), 10.
- 2 Ilyen volt például Leopold Infeld, aki 1953-ban lett tiszteleti tag, és akinek pályája emlékeztet Jánossy Lajoséra (1912–1978). Infeld Krakkóban született, és a Jagelló Egyetemen végzett 1921-ben. Már korán érdeklődni kezdett a relativitáselmélet iránt; 1920-ban Berlinben folytatta tanulmányait, ahol Albert Einsteinnel (1879–1955) is megismerkedett. Majd hazájába visszatérve a lvovi egyetem oktatója lett, de 1932-ben arra kényszerült, hogy elhagyja az országot. 1933-ban a Rockefeller-alapítvány támogatásával Cambridge-be utazott. Ezután tudományos munkásságát Angliában folytatta tovább, ahol Max Bornnal (1882–1970) együtt az elektronnak egy nem-lineáris térelméletét dolgozta ki. 1936 és 1938 között Einsteinnel vizsgálta együtt az égitestek általános relativitáselmélet szerinti mozgását. Ekkor dolgozta ki „Az általános relativitás formulációját”-t, amelyben a részecskék mozgásegyenlete a téregyenletek következménye. Einsteinnel közös könyve, *A fizika evolúciója* 1938-ban jelent meg. Infeld 1938-tól 1950-ig Kanadában, a torontói egyetemen tanított. 1950-ben – politikai meggyőződését követve – visszatért Lengyelországba, hogy részt vegyen a fiatal lengyel fizikus-utánpótlás nevelésében. Haláláig szoros kapcsolat volt közte és a magyar fizikusok között.
- 3 Marcel Prenant tudományos munkája mellett a harmincas évektől aktívan részt vett a politikai életben is. Csatlakozott a Francia Kommunista Párthoz, részt vett az ellenállásban, 1944 júniusában a náci elfogták és a Hamburg-Neuengamme-i koncentrációs táborba vitték. Túlélte; 1946-ban a hamburgi perben tanúskodott az ott átélt borzalmakról. 1946 és 1950 között a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának a tagja volt. Kizárásában szerepet játszott, hogy komoly tudósként tudománytalannak tartotta a liszenkoizmust.

H. D.

Ismeretlen fényképész: Az újjáépített Lánchíd átadási ünnepsége a Roosevelt téren, 1949. november 20.*

Digitalizált fénykép

Fortepan/UVATERV, képszám 80344

* A fénykép az újjáépített Lánchíd felavatásán készült; a tribünön az első sorban ülnek, balról: Vas Zoltán (1903–1983), Gerő Ernő, Dobi István (1898–1968), Rákosi Mátyás (1892–1971), Bebrits Lajos, Kállai Gyula (1910–1996), Kádár János (1912–1989), Ries István (1885–1950), Zsófinyecz Mihály (1906–1986).

1949. november 20-án, „dél előtt 10 órakor ünnepélyes keretek között avatják fel a hároméves terv keretében újjáépített száz-esztendős Lánchidat. A Roosevelt-téren a felavató ünnepségre dísztribünt állítottak fel. Az ünnepségen megjelenik Rákosi Mátyás elvtárs is, valamint Szakasits Árpád [1888–1965] és Dobi István vezetésével a Népköztársaság Elnöki Tanácsának és kormányának tagjai. Részt vesznek a felavatási ünnepségen a hídépítő munkások, valamint azok az ózdi és diósgyőri dolgozók is, akik a hídalkatrészeket készítették.

Az ünnepséget Fa György, a Lánchíd-építkezés pártszervezetének titkára nyitja meg. Ezután Palotás László,

Rónai Róbert ügyvezető titkár levele a Gundel Étterem Nemzeti Vállalatnak a 125 éves fennállás alkalmából rendezett ünnepi közgyűlés fogadásán felszolgált ételek megrendelése tárgyában, Budapest, 1950. november 16.
2 old. gépirat, papír, 293 x 211 mm
Akadémiai Levéltár, 30. Elnökségi Titkárság 17/4, 23923/1950

Az élelmiszerellátás akadozása Magyarországon már a II. világ-háború elején megkezdődött. A nehézségeket jól jelzi, hogy az állam ettől kezdve beavatkozott az ellátás menetébe. 1939 augusztusában bevezették az állami árszabályozást; 1940-től pedig az élelmiszertermelés és -kereskedelem megszervezését egy tárca nélküli közellátásügyi miniszter irányította. 1941-ben bevezették a zsírbeszolgáltatást; a mezőgazdasági termelőknél gabonafejadagot állapítottak meg; majd 1942-ben minden lényeges termékre kiterjesztették a kötelező beszolgáltatást. A városi lakosság jegyre kapta a kenyeret, lisztet, zsírt és a burgonyát.

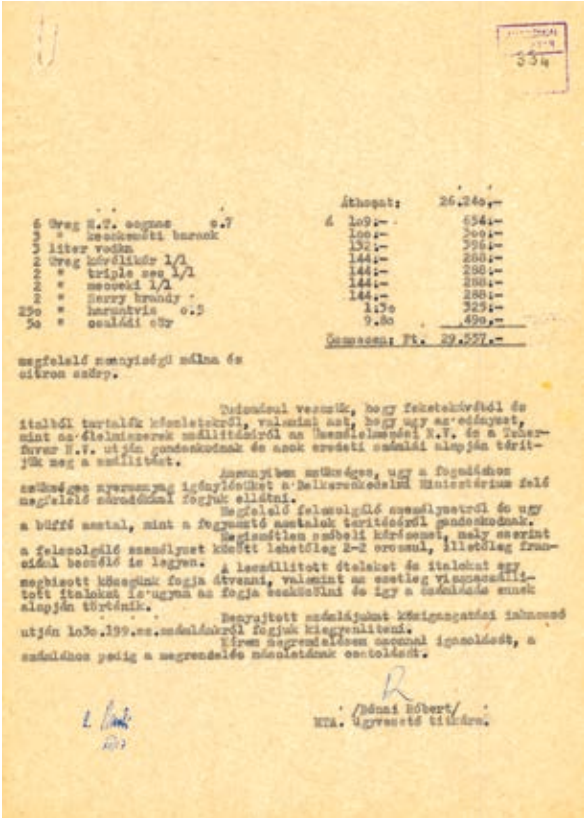
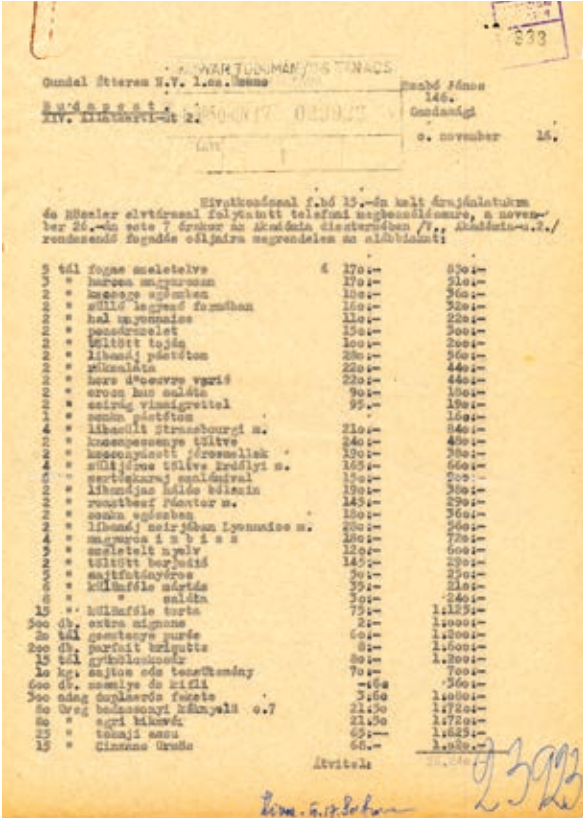
A helyzet a világháború után sem javult; az élelmiszerhiány gyakorlatilag általánossá vált az országban. A háború pusztításain túl a helyzet súlyosbodásához a mezőgazdasági termelés csökkenése is hozzájárult. Ennek egyik oka az 1945-ben végrehajtott földosztás volt, amelynek következtében a jól működő mezőgazdasági nagyüzemek helyett kis parcellákon gazdálkodó és tőkehiánnyal küszködő földműveseknek kellett volna megtermelniük az élelmezés alapját képező terményeket.

A háborús gazdálkodás alatt és után folyamatosan működő jegyrendszert 1949. szeptember 1-jén szüntették meg, de a mezőgazdasági ágazat rossz működése és a nehézipar erőltetett fejlesztése következtében 1951. január 1-jétől ismét be kellett vezetni.

Így elmondható, hogy az 1940-es években a lakosság döntő többsége hiányosan (és nem a szokásainak megfelelően) táplálkozott; a városokban és a fővárosban élőknek különösen komoly gondot jelentett a napi ennivaló biztosítása.

Mindezek fényében érdemes végigböngészni az Akadémia 125 éves fennállására rendezett, 1950. november 26-án tartott dísztermi fogadás ünnepi menüjét. Ez az ételsor is azt bizonyítja, hogy ebben az időszakban az erős politikai-ideológiai nyomás ellenére az előző korszak életmódjának mintái érvényesültek. Egyrészt magától értetődően; hiszen az akadémikusok nagy része még az előző korszakban szocializálódott. Másrészt azonban az új elit ideálját is ez jelentette; ráadásul a külföld felé is meg akarták mutatni, hogy a szocializmusban minden szebb és jobb, mint a kapitalista országokban.

H. D.

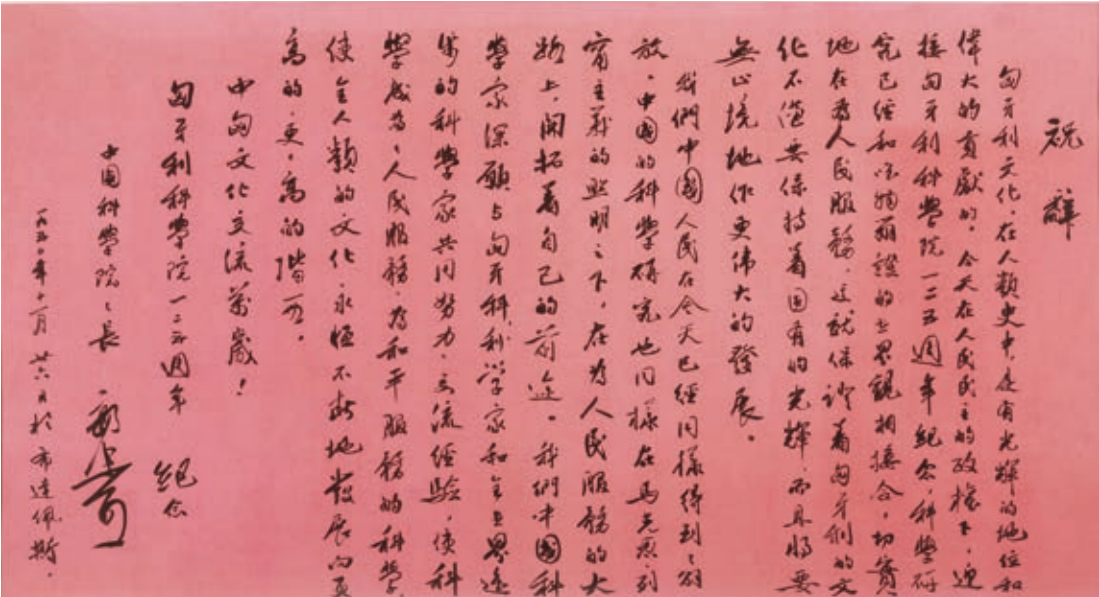
az építkezés vezetője ismerteti a Lánchíd újjáépítését. A hídavatás ünnepi szónoka Bebrits Lajos közlekedésügyi miniszter. A főváros nevében Pongrácz Kálmán [1898–1980] polgármester veszi át a hidat. A felavató ünnepségről a rádió 13 órakor helyszíni közvetítést ad.”¹

Bebrits beszédében többek közt a következőket említette: „A Lánchíd Budapest történelmi hídja [...]. Egy évszázaddal ezelőtt Haynau [Julius Jacob von Haynau (1786–1853)], a Habsburg császár hóhérségédje volt az első, aki a hídon átment. Ma az újjáépített Lánchíd avatásánál letöröljük a gyalázatot. Magyarország szabad. A szabadsághoz a nagy Szovjetunió és dicső hadserege segített hozzá bennünket. A hídra ma a magyar dolgozó tömegek, 1848 örökösei és továbbfejlesztői lépnek rá először a szocializmus felé vezető nagy menetelésükben. A Lánchíd hároméves tervünk nagy alkotásai közé tartozik. Határidőre történt elkészülte legfőbb lényesebb bizonyítéka a hároméves terv sikerének.”²

1 Népszava, 1949. november 20. (77. évf. 270. sz.), 3.
2 Népszava, 1949. november 22. (77. évf. 271. sz.), 3.

H. D.

Kuo Mo-zso: Üdvözllet, 1950
Tus, papír, 670 × 1190 mm
Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 769

Kuo Mo-zso – azaz Guo Moruo; eredeti nevén Kuo Kaj-csen – kiemelkedő kínai költő, író, műfordító, történész és régész, valamint politikus volt. A mandzsu Csing-dinasztia (1644–1911) uralkodásának végén és az első kínai-japán háború (1894–1895) küszöbén, 1892. november 16-án született egy Savan nevű – ma közigazgatásilag a Szecsuan tartománybeli Lösanhoz tartozó – kis faluban, földbirtokos családban. Alkotott a köztársaság idején (1912–1949); élt a kulturális forradalom alatt (1966–1976); elhunyt a Teng Hsziao-ping (1904–1997) által meghirdetett „reform és nyitás” politikájának kezdetén, 1978. június 12-én. Három feleségétől tizenegy gyermeke született.

Ifjúkor című önéletrajzi műve szerint apja nagy hangsúlyt fektetett a taníttatására. Kiváló memóriájának köszönhetően már ötévesen a családi iskola padját koptatta; 1905-től pedig a lakhelye közelében nyílt alsófokú középiskolában folytatta tanulmányait, ahol már

a nyugati hatás is érvényesült. 1907-ben Csiatingban kezdte meg felsőfokú középiskolai tanulmányait.¹ 1914-ben Japánba utazott; orvosnak készült. Megtanult angolul, németül, oroszul és japánul is. 1921-ben tért haza, és néhány társával együtt megalapította az *Alkotás* elnevezésű írói társaságot és folyóiratot.

Az 1910-es évek végén kibontakozó modern kínai irodalom első nemzedékének meghatározó alakjaként az ő alkotásait is áthatotta a kor szellemiségét meghatározó szocialista realizmus. Először szabadversekkel jelentkezett; majd a világirodalom klasszikusainak kínaira fordításával foglalkozott.

1926–1927-ben részt vett az északi hadjáratban, majd Japánba menekült, ahol tíz éven keresztül a kínai jóslócsontokon és bronzedényeken fennmaradt írásokat kutatta. 1937-ben hazatért, és Mao Ce-tung (1893–1976) oldalán részt vett a japán–kínai háborúban. 1947-ben Hongkongba menekült, ahol folytatta történelmi tanulmányait. Mao hatalomra kerülése után ismét visszatért és vezető szerepet vállalt a politikai életben: 1950-ben a Kínai Béketanács elnökévé választották, a Központi Népi Kormány tagja lett, és 1978-ban bekövetkezett haláláig a Kínai Tudományos Akadémia elnöki tisztét is betöltötte.²

Az irodalom- és történettudomány mellett a kultúrdiplomáciában is meghatározó szerepet játszott. Ezt példázhatja a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 125. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi héten való részvétele. Miniszterelnökhelyettesként és a Kínai Tudományos Akadémia elnökeként ő vezette a kínai delegációt. Ahogy erről a korabeli híradások is beszámoltak,³ kíséretébe tartoztak még Jen Csi-ce (1901–1996) és Csou Pej-jüan (1902–1993) fizikusok,⁴ Ma Jin-csu (1882–1982) közgazdász,⁵ Ting Can pszichológus, H. C. Jüan vegyész és Hsich Sing-Ping belgyógyász.⁶

Az ünnepi megnyitó ülésen Kuo Mo-zso az elnöki asztalnál foglalt helyet; onnan olvasta fel üdvözlő beszédét, amelyet egy (mára megfakult) piros papírra fekete tussal általa írt, kalligrafikus írásjegyeket is tartalmazó emlékirat formájában az Akadémiának ajándékozott.

Üdvözlete a következőképpen szól: „Tisztelt Akadémia! A magyar kultúra jelentős eredményeket ért el, és nagy érdemei vannak. Ma, amikor a népi demokratikus Magyarországon a Magyar Tudományos Akadémia fennállásának 125. évfordulóját ünnepeljük, a magyar tudományos kutatás a dialektikus materializmus világnézetével összekapcsolódva, valóban a népet szolgálja. Ez a biztosítéka annak, hogy a magyar kultúra nemcsak meg tudja őrizni eddig elért nagyszerű eredményeit, hanem további fejlődése előtt korlátlan lehetőségek állnak. Kínai népünk, akárcsak a magyar nép, felszabadult. Kínában a tudományos kutatómunka a marxizmus-leninizmus fényével a nép szolgálatának útjára lépett, és ezen az úton haladva, óriási távlatokat nyit meg. Szeretnénk

Ismeretlen fényképész: Az újjáépített Lánchíd átadási ünnepsége a Roosevelt téren, 1949. november 20.
Digitalizált fénykép
Fortepan/UVATERV, képszám 80343

a magyar tudósokkal és az egész világ haladó tudósaival kicserélni tapasztalatainkat, és arra törekedni, hogy a tudomány valóban a nép tudománya legyen, amely a béke ügyét szolgálja, és hogy az egész emberiség kultúrája hatalmas fejlődésnek induljon, és egyre magasabb fokot érjen el. Éljen a kínai és magyar nép barátsága! Éljen a Magyar Népköztársaság!⁷

Kuo Mo-zso az ünnepi hét nyelvtudományi ülésén *Sztálin elmélete helyességének bizonyítékai a kínai nyelvben és írásban* címmel tartott előadást.⁸ Majd Ma Jin-csu közgazdász kíséretében ellátogatott a Történettudományi Intézetbe,⁹ és felszólalt a Margitszigeti Nagyszállóban (építés: Ybl Miklós, 1873) rendezett sajtófogadáson is.¹⁰ A nagygyűlést követően részt vett az Országos Béketanács nagygyűlésén is, ahol szintén beszédet mondott és tolmácsolta a kínai nép üzenetét, biztosítva a magyar népet afelől, hogy a kínai nép a kongresszus minden határozatát támogatja.¹¹

Az Akadémia 1953-ban választotta külföldi tiszteletbeli tagjává.

- 1 Kuo Mo-zso 1961.
- 2 Cselényi 1989: 15, 19; Hegedüs 1994: 537–538; Salát 2013: 27–39; Major 2013: 40–51.
- 3 A *Szabad Nép* kiemelten tárgyalta hasábjain az ünnepi hét minden mozzanatát.
- 4 Csou 1936-ban a Princetoni Egyetemen tanult; Albert Einstein tanítványa volt.
- 5 Ma Jin-csu nevéhez fűződik a Kínában 1979-ben bevezetett „tervezett születési politika”.
- 6 Erdey-Grúz 1949–1950: 5.
- 7 Erdey-Grúz 1949–1950: 17, 19; A magyar tudomány minden erejével hazánkat, a haladó, békeszerető emberek nagy táborát szolgálja. *Szabad Nép*, 1950. november 28. (8. évf. 276. sz.), 5.
- 8 Erdey-Grúz 1949–1950: 107; Kuo Mo Zso felszólalása az Akadémia Ünnepi Hetének nyelvészeti vitájában: Sztálin elmélete helyességének bizonyítékai a kínai nyelvben és írásban. *Szabad Nép*, 1950. november 29. (8. évf. 277. sz.), 5.
- 9 Kiszeljov akadémikus előadása az ugor törzsek vándorlásával kapcsolatos kérdésekről. *Szabad Nép*, 1950. december 1. (8. évf. 279. sz.), 3.
- 10 A magyar tudomány megtette első lépéseit a szocializmus építésének útján. *Szabad Nép*, 1950. december 3. (8. évf. 281. sz.), 8.
- 11 Minden becsületes magyar embernek ott a helye a békénket védők táborában. *Szabad Nép*, 1950. december 5. (8. évf. 282. sz.), címlap, 2.

B. J.

SESSIO 3.58.8 Ismeretlen fényképész: Nagygyűlés (közgyűlés) az Akadémia alapításának 125 éves jubileumán, 1950. november 26.*

Fénykép, 115 × 175 mm, karton, 170 × 225 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1412

* A díszteremben az asztalnál ül: Horváth Márton (1906–1987), a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának tagja, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége agitációs és propaganda osztályának vezetője; Mihail Mihajlovics Dubinyin, orosz fizikokémikus, a szovjet küldöttség vezetője; Rusznyák István, az Akadémia rendes tagja, elnök; Kuo Mo-zso, a Kínai Tudományos Akadémia elnöke, a Kínai Népköztársaság miniszterelnök-helyettese; Ligeti Lajos (1902–1987), az Akadémia rendes tagja, alelnök.

Szántó Lajos (1928–1983) és Csillei Edit – a Titkári Hivatal munkatársai – bemutatják a Kínai Tudományos Akadémia ajándékát, amelyet annak elnöke, Kuo Mo-zso régész, történész, költő festett kínai nyelven.

Az asztal alatti pódiumon az a díszszőnyeg látható, amelyet „magyar hölgyek” hímeztek és ajándékoztak az intézménynek 1867-ben, az újonnan épült palota díszterme számára. Az elnöki pulpitus (illetve alkalmanként az elnöki asztal) letakarására használták egészen az 1980-as évek végéig (→ SESSIO 3.16, SESSIO 3.20, SESSIO 3.22, SESSIO 3.30, SESSIO 3.34, SESSIO 3.35, SESSIO 3.48, SESSIO 3.58.2–4, SESSIO 3.62, SESSIO 3.66.1–2).¹

1 Eredetileg 160, cca. 70–75 × 70–75 cm-es, koszorúba font vagy csokorba rendezett „hazai” virágokat ábrázoló, gyapjúfonállal hímzett mezőből összevarrt szőnyeg, amelyet már feltehetően 1917 előtt két, 80–80 darabból álló részre vágtak, 1.: 582 × 710 cm, 2.: 566 × 728 cm. MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 466.

SESSIO 2.19 Ismeretlen fényképész: A Roosevelt tér a Belügyminisztérium épületével, 1953. május 1.*

Digitalizált fénykép
Fortepan/iMRe, képszám 17951

* „Ma vörös zászlók lengenek a földkerekség emberlakta területének nagyobb részén és milliók emelik magasra május elsejének, a proletárnemzetköziségnek harcos zászlaját. A Szovjetunióban, a nagy Kínai Népköztársaságban, a népi demokratikus országokban május elseje nemzeti ünnep, olyan ünnep, amelyet a győzelmes szocializmus által egybeforrasztott egész dolgozó nép ünnepel. A kapitalista országokban ez a nap a munkásosztály és a dolgozó nép szabadságjogaiért való tüntetés napja, amelyen a dolgozók harcos egységüket és erejüket mutatják meg. Az egész világon, a szocializmus országaiban éppúgy, mint a kapitalista országokban, ezen a napon száz- és százmilliók a béke mellett szállnak síkra és arra figyelmeztetik a háborús méregkeverőket: van erő, amely féken tudja tartani az imperialista fenevadat, ez az erő a nemzetközi békétábor, amely a Szovjetunión vezetésével, Lenin és Sztálin zászlaja alatt lankadatlan éberséggel áll őrt az emberiség békéje felett.”¹

1 A diadalmas májusi zászló alatt. *Szabad Nép*, 1953. május 1. (11. évf. 121. sz.), 1.

SESSIO 3.59 Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti tudományok osztályának 1951. évi május hó 30-án, szerdán délután ½6 órakor az Akadémia heti üléstermében (V., Akadémia-u. 2.) tartandó felolvasó ülésére*
Nyomtatvány, papír, 103 × 147 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1951

* Az ülés tárgya: Lukács György (1885–1971) *Az irracionalizmus problémái* című előadása.

SESSIO 3.60 Meghívó a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályának 1952. évi december hó 1-én, hétfőn délután 5 órakor az Akadémia felolvasótermében (V., Akadémia-u. 2.) tartandó felolvasó ülésére*
Nyomtatvány, papír, 105 × 150 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B 061/1/1952.12.1

* A Matematikai és fizikai tudományok osztálya ülésének tárgyai: Selényi Pál (1884–1954) *Egy egyszerű kísérlet a szelénegyenirányító zárdó-rétegének ismeretéhez; Szelénfényelemek érzékenyítése az infravörösre higanygőzzel* című előadása; Gombás Pál bemutatja Gombás Pál és Gáspár Rezső (1921–2001): *Atomelektronok sajátfüggvényének és energiájának közelítő meghatározására szolgáló analitikus módszerről. II., A magasabb energiájú állapotok meghatározása*, valamint Pauncz Rezső (1920) *Négygyűrűs kondenzált aromás vegyületek diamágneses anizotrópiája* című dolgozatait; Rédei László (1900–1980) *Waring [Edward Waring (1736–1798)] képletének újabb bizonyítása; A determinánsosztókról* című előadása; Hajós György (1912–1972) bemutatja Fejes-Tóth László (1915–2005) *Egy bizonyítási módszer az ikozaéder izoperimetrikus tulajdonságára vonatkozóan*, valamint Aczél János (1924) *Megjegyzések a vektorok és kvaterniók szorzásához* című dolgozatát. Kalmár László (1905–1976) bemutatja Bereczki Ilona (1927–2004) *Egy, az elemi függvény fogalmának kiterjesztésére vonatkozó Markov-féle [Andrej Markov (1856–1922)] probléma megoldása* című dolgozatát. Rédei László bemutatja G. Georgiev *Egy diofantoszi egyenletről* és Lev A. Kaloujnine (1914–1990) *Szimmetrikus csoportok p-Sylow csoportjának általánosítása* című dolgozatait. Rényi Alfréd (1921–1970) bemutatja Takács Lajos (1924–2015) *Poisson-folyamatok [Siméon Denis Poisson (1781–1840)] által származtatott másodlagos folyamatokról és azok fizikai alkalmazásairól* című dolgozatát.

SESSIO 3.61.1 Vigovszky Ferenc: Nagygyűlés a Magyar Tudományos Akadémián, 1953. május 25.*
Fénykép, 180 × 240 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1555

* A díszteremben az asztalnál tapsoló tagok: balról a harmadik személy Alekszandr Vlagyimirovics Pallagyin (1885–1972), az Akadémia tiszteleti tagja (1953), az Ukrán Tudományos Akadémia elnöke; egy ismeretlen; Mihail Mihajlovics Dubinyin, az Akadémia tiszteleti tagja (1953); Rusznyák István, az Akadémia rendes tagja, elnök; egy ismeretlen; Kesztyűs Loránd (1915–1979), az orvostudomány kandidátusa (1952), a Debreceni Orvostudományi Egyetem dékánja.

A falon látható felirat: »Az értelmiség a saját népét szolgálja, és a munkásokkal / és a dolgozó paraszttal egyenrangúan építi / az új, fejlettebb szocialista társadalmat.« / Rákosi".

SESSIO 2.20 Ismeretlen fényképész: Árvízveszély. A pesti alsó rakpart az Eötvös térnél; a Lánchíd hídfője és az Akadémia épülete, 1954
Digitalizált fénykép
Fortepan/Nagy Gyula, képszám 51821

Munk Tamás: Nagygyűlés a Magyar Tudományos Akadémián (A Magyar Tudományos Akadémia osztályainak együttes ülése – a II. Társadalmi-történeti tudományok osztályának előadásai), 1953. május 25.*
Fénykép, 182 × 240 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1557

* Molnár Erik (1894–1966), az Akadémia rendes tagja, külügyminiszter előadást tart *A sztálini mű jelentősége a társadalmi-történeti tudományok számára* címmel a díszteremben; az asztalnál Issekutz Béla (1886–1979), az Akadémia rendes tagja.

A háttérben Lenin-szobor; az előtérben egy bőrborítású Thonet-szék a székház 1890-es évekbeli berendezéséből.

Bartal Ferenc: Nagygyűlés a Magyar Tudományos Akadémián (A Magyar Tudományos Akadémia osztályainak együttes ülése – a II. Társadalmi-történeti tudományok osztályának előadásai), 1953. május 25.*
Fénykép, 185 × 240 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1558

* Hevesi Gyula (1890–1970), az Akadémia levelező tagja, a VI. Műszaki tudományok osztályának osztálytitkára (osztályelnöke) *A tudomány és termelés kapcsolata a szocializmus építésében* címmel előadást tart.

A háttérben egy Rákosi-szobor látható.

Ismeretlen fényképész: A Roosevelt tér, szemben a Gresham-palota, 1956*
Digitalizált fénykép
Fortepan/Berkó Pál, képszám 79436

* „A rádió szinte óránként bement, hogy a harcoló felek most már tényleg végleges fegyverszünetet kötöttek, ám ha itt vége volt a lövöldözésnek, másutt kiújult. Akkor aztán megint csak mindenütt folytatódott. Ez már három napja így ment, s csak keveseknek volt otthon valami kis élelmiszertartalékuk. Valami mindenkinek hiányzott, s ezért mindenki ment valahová a városban, mintha az lenne a legfontosabb, hogy menjen és beszerezze a legszükségesebbeket és biztosítsa a tartalékokat. Mintha ezeknek a tartalékoknak a felhalmozása valójában fontosabb lenne, mint maga az élete. Az üzletvezető azt ordította az üzlet nyitott ajtajában felállított asztal mögül a párás sötétben, hogy a kenyere elfogyott, nem is kap több szállítást, mert a Király utcai pékség a kormány utasítására ma a kórházaknak dolgozik. Néhányan visszaordították, hogy mondhatta volna előbb, ne vártak volna hiába. Csak az maradjon, aki cukorra, grízre, lisztre, olajra vár, ordította az üzletvezető. Más nincs. Só nincs. Ne kérdezzék mindig előlről, mert élesztője, gyufája sincs. A Gláznernél azonban egész nap folyamatosan sütni fognak, ott állítólag mindenki kap. Azonnal megrítkult a sor. Még akkor is láttam a szétégett nőt. Rövid perzsabundát viselt, nadrágot, bakancsot, s valamit magyarázott egy idősebb férfinak. Mentünk a Gláznernőhöz a Szent István körútra. Azokban a napokban elég gyakran történt ilyesmi, s úgy látszott, mintha senkit nem zavarna, hogy megint menni kell. Különben sem volt jó sokáig egy helyen megmaradni. Néha ki sem hirdettek semmit, hanem csak híre ment, hogy valamit, valami értékecsesbet másutt mégis osztanak, s akkor egy kisebb tömeg zaklatottan elindult egy újabb bizonytalanság felé. Senki nem panaszkodott. Előre úgysem lehetett tudni semmit, s azt sem lehetett előre tudni, hogy másutt bizonytalanabb lesz-e, vagy hol lesz biztonságosabb. Nem volt jövő, ténylegesen csak az adott pillanata volt mindenkinek. Az ember megadta magát a szükségnek, ettől lett zaklatott, de ment, s ez adta a biztonságát. Olykor kiderült, hogy az utcai harcok miatt még kerülő utakon sem lehet eljutni oda, máskor meg el lehetett ugyan jutni, de az üzlet már zárva volt, ki sem nyitották, vagy éppen szétlőtték közben. Valami azonban mindig adódott. És ennek a valaminek a reményében mindenki kidolgozta a maga egyéni stratégiáját.”

Részlet Nádas Péter *Párhuzamos történetek. Az éjszaka legmélyén* című művéből (Pécs: Jelenkor, 2005. 204–205.).

SESSIO 3.61.4 Farkas Tamás: Nagygyűlés a Magyar Tudományos Akadémián, 1953. május 29.*
Fénykép, 177 × 240 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1559

* Vang Kan-csang (az akkori magyar szövegben Van Fan-Csan [1907–1998]), fizikus, a Kínai Tudományos Akadémia küldötte *A tudomány jelenlegi helyzete Kínában* címmel tartott előadást a díszteremben.

A háttérben egy Sztálin-szobor látható.

SESSIO 3.62 Sziklai Dezső: Nagygyűlés a Magyar Tudományos Akadémián, 1954. június 19.
Fénykép, 176 × 127 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1562

Sztálin halála (1953) után Rákosi pozíciója megrendült. Szovjet nyomásra le kellett mondania; helyette 1953. július 4-étől Nagy Imre (1896–1958) lett a miniszterelnök (1955. április 18-ig). Nagy Imre szakított a terror és a személyi kultusz gyakorlatával; megszüntette az internálásokat, megkezdte a munkatáborok felszámolását, a koncepciók perек megszüntetését és felülvizsgálatát. A gazdasági életben a nehézipar egyoldalú fejlesztése helyett az életszínvonal növelésére és egy arányosabb gazdasági szerkezet kialakítására törekedett. Ez a politikai változás az akadémiai ülések dekorációjában is megjelent: 1954-től a közgyűlések bármifajta dísz – zászlók, szobrok, feliratok – nélkül zajlottak a hagyományoknak megfelelően felújított épületben.

Nagy Imre politikai pályafutásával párhuzamosan alakult akadémiai tagsága is: 1950-ben levelező, 1953-ban pedig rendes tag lett. 1955. május 14-én politikai nyomásra kézzel írt levélben mondott le akadémiai tagságáról;¹ majd az 1956. október 20-i elnökségi ülésen kérésére tagságát visszaállították.²

1 AL, 3. Elnök (Rusznák) 56/1/24 – 52/B-1955.

2 AL, 3. Elnök (Rusznák) 77/5/85 – 849-R/1956; a leveleket közzétették: *Magyar Tudomány*, Új folyam. 1989. június (34. évf. 6. sz.), 508–511.

H. D.

„A harc mértéke mégis kezdett kisebbedni, mert a fegyveresek csoportjai az Árpád híd pesti hídfőjénél, a Vörösmarty-utcában, majd a Lánchídnál megadták magukat. Délután a rendőrökkel beszélgettünk. Gyuli átvolt nálunk, vele is sokat szórakoztunk, elmondtam neki azt a történetet, amit tegnap a Mór tanár mesélt. Este 6-kor nem mindenki tette le a fegyvert. Ezek tisztogatása miatt 6. órától kijárási tilalmat rendeltek el. A kapuk ezalatt zárva voltak. A rendőrök nálunk, a kisházban aludtak. Éjszaka nem volt különösebb lövöldözés. A Palace szállónál hallatszott, még 1-2 lövés.”

Részlet [Kovács János] *Magyar forradalom 1956* címen megjelent naplójából (Budapest: Kieselbach Galéria, 2006. [11.]).

Ismeretlen operatőr: Rusznyák István, az Akadémia elnöke, 1957. április*
Képkocka forrása: Egyezmény a Szovjet és a Magyar Tudományos Akadémia között, Magyar Filmhíradó, 1957/18
Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára

* Hangalámondás a filmben: „Szovjet tudósok félmillió rubel értékű műszert ajándékoztak magyar kollégáinknak. Ezek az atomfizikai és egyéb berendezések nélkülözhetetlenek a tudományos kutatómunkában.”

Ismeretlen fényképész: Nyikita Szergejevics Hruscsov látogatása a Magyar Tudományos Akadémián, 1958. április 9.*
Fénykép, 115 × 175 mm, karton, 170 × 223 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 187

* A fényképen, a díszlépcsőn mennek felfelé: Hruscsov testőre; Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971); hátul Jánossy Lajos, az Akadémia rendes tagja, akadémiai titkár (főtitkárhelyettes); Kádár János, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára; Kállai Gyula (1910–1996), államminiszter; Erdei Ferenc (1910–1971), az Akadémia rendes tagja, főtitkár; egy ismeretlen.

Nyikita Szergejevics Hruscsov, a Szovjetunió Kommunista Pártja (Kommunizisztjicseszka Partyija Szovjetszkovo Szojuza [KPSZSZ]) Központi Bizottságának első titkára(ként) öt ízben járt Magyarországon: 1957 januárjában, 1958 áprilisában, 1959 júniusában, majd ugyanezen év novemberének végén és decemberének elején, végül 1964 tavaszán. Első hivatalos látogatása (1958. április) alkalmával előadást tartott az Akadémia székházában, amelyben a „régí értelmiséggel” szembeni toleranciáról, türelemről beszélt.¹

1 A látogatásról: Rainer M. 1994.

Ismeretlen fényképész: A Roosevelt tér, 1956
Digitalizált fénykép
Fortepan/Berkó Pál, képszám 79435

Ismeretlen fényképész: Nyikita Szergejevics Hruscsov látogatása a Magyar Tudományos Akadémián (Petőfi-szobor átadása), 1958. április 9.*

Fénykép, 87 × 117 mm, karton, 172 × 225 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 196

* Balról jobbra: Nyikita Szergejevics Hruscsov; Tőkés Ottó (1922), a Magyar Tudományos Akadémia Hivatalának vezetője 1956 és 1974 között, majd főosztályvezető; Rusznyák István elnök.

Hruscsov nemzetközi megítélése – elsősorban a sztálini rendszer nyilvános bírálata miatt – 1957-ben jelentősen javult. A párt elnökségében már csak saját emberei foglaltak helyet. A pozíciójában megerősödött első titkár 1958 tavaszán egy politikailag látszólag konszolidálódott ország pártvezetésének meghívására érkezett Magyarországra – az alig másfél évvel korábbi események azonban még mélyen éltek a lakosság emlékezetében. A kilenc napos látogatás (április 2–10.) reflektorfényben zajlott ugyan – az első titkár több vidéki helyszínre (Ceglédre, Karcagra, Szolnokra, Sztálinvárosba, Tatabányára) is ellátogatott; a vizit eseményeiről a sajtó folyamatosan tudósított –, mégis feltűnő, hogy hiányoztak a nagyszabású, szabadtéri, népes közönség elé szervezett programok. A közösségi eseményekre szinte kivétel nélkül belső terekben került sor (többnyire a párt tagjainak kizárólagos részvételével). Egyedül a ferihegyi fogadáson jelent meg nagyobb tömeg – a 30 000 dolgozó azonban a párt szervezésében érkezett a repülőtérre.¹

1 A látogatásról: Rainer M. 1994.

U. B.

Ismeretlen fényképész: Chandrasekhara Venkata Raman indiai fizikus látogatása a Magyar Tudományos Akadémián, 1958. június 20.*

Fénykép, 127 × 174 mm, karton, 170 × 225 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 262

* A háttérben a falon II. Rákóczi Ferenc gyermekkori portréja (1684).¹

1 Olaj, vászon, 50 x 41 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 30.

1949 őszén, az Akadémia átszervezésekor, politikai alapon tagrevíziót hajtottak végre, de ez csak a belső (magyar) tagokra vonatkozott; a külföldi tiszteleti tagokkal ekkor még nem foglalkoztak. A következő években ez a kérdés nem merült fel, hiszen gyakorlatilag nem volt kapcsolat a szocialista országok és a világ többi része között. A nemzetközi helyzet enyhülésével, az utazások megindulásával felvetődött a kérdés, hogy mi legyen az 1937 után megválasztott külső tagokkal.

Elsőnek Chandrasekhara Venkata Raman (1888–1970) Nobel-díjas indiai fizikus akadémiai külső tagságát (1937) tisztázták. Mivel Raman 1958-ban európai körútja során Magyarországra is ellátogatott, így sürgős volt az ügy rendezése. A 7/1958. számú elnökségi határozat megerősítette tagságát, és budapesti tartózkodása alkalmával megkapta az erről szóló oklevelet, ahogy ezt a dokumentumok és fényképek igazolják. A fotón látható, amint Raman a Tudósklubban átveszi tagsági oklevelét Rusznyák Istvántól.

A Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya 1958. április 16-án készített egy jelentést az Akadémia 1945 előtt választott és még 1958-ban is élő külföldi tagjairól. Ekkor már csak 16 rendezetlen ügy volt, mert 1942 és

Bernáth Aurél: Budapest-panoráma, 1958

Olaj, alumínium, hegesztett struktúra (66 darab 95 × 95 cm-es fára erősített alumíniumlemez), 380 × 1710 cm
Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fővárosi Képtár, ltsz. nélkül

1958 között a 91 külső tag közül 63 elhalálozott, illetve 12 élő külföldi tagról azt az információt szerezték be, hogy „különböző fasiszta rezsimekben annyira kompromittálták magukat, hogy tagságuk felújítása politikai szempontból egyáltalán nem látszik kívánatosnak”.¹

A következő két évben folyamatosan gyűjtötték az információkat, majd a 244/1960. számú elnökségi határozattal hajtották végre a külső és tiszteleti tagok revízióját. Ebben (és a 38/1960-as) határozatban név szerint felsorolták a kizárt külső tagokat: Giulio Battaglini (1885–1961) olasz jogászt, Theophilos Boreas (1873–1954) görög filozófust,² Louis Réau (1881–1961) francia művészettörténészt, Max Vasmer (1886–1962) német nyelvészt, Gustav Schwartzot,³ Carlile Aylmer Macartney (1895–1978) angol történészt, Julian Sorell Huxley angol biológust (→ **SESSIO 3.55.1-2**). A 39/1989, illetve a 44/1990. elnökségi határozat rehabilitálta őket.

1 A Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának előterjesztése a külső és tiszteleti tagok függőben levő tagságainak rendezéséről (60.493/1/59) az 1959. május 22-i elnökségi tanácsülésére. AL, Elnökségi ülések 1959. május–október kötet.
2 Ebből is látszik, hogy az adatgyűjtés nem volt tökéletes: csak később derült ki, hogy 1960-ban már nem is élt.
3 Mivel sok függőben levő kérdésnek kellett utánanézni a 244/1960 határozathoz, és kevés volt a biztos forrásanyag, később azt állapították meg, hogy „Schwartz Gusztáv magyar származású matematikus soha sem szerepelt az Akadémia tagjai sorában, sőt a matematikátörténetek szerint nem is volt ilyen nevű jelentős matematikus, aki szóba jöhetett volna tiszteleti tagságra”. Így az 1989-es rehabilitációs listán már nem szerepelt.

H. D.

SESSIO 3.66.1 **Molnár Edit: Haydn-emlékülés a Magyar Tudományos Akadémián, 1959. február 2.***
Fénykép, 125 × 177 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1072-I

* A fényképen az Akadémián rendezett Haydn-esten (Joseph Haydn [1732–1809]) Kodály a zongorán játszó Szabolcsi Bence (1899–1973) zene- és művészettörténeteknek lapoz.

Molnár Edit: A Tátrai Vonósnégyes játszik a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében tartott Haydn-emlékülésen, 1959. február 2.*
Fénykép, 126 × 175 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1074–I

* „Ami Haydn zenéjében magyar muzsikának bizonyul, illetve ilyennek visszfényét hordja, fontos következtetésekre vezethet bennünket a kor magyar és általában kelet-európai zenéjét illetően. Hangsúlyozottan iktattuk oda a »magyar« mellé a »kelet-európai«-t, mert mind nyilvánvalóbb, hogy Haydn és kortársai számára a magyar, a szláv, a cigány, a román, a török muzsika egyetlen – vegyes, de alig szétbontható – komplexust alkotott. (Tudjuk, így vegyül Mozartnál is »turcizmus« és »hungarizmus«, például az A-dur hegedűverseny és az utolsó vonósnégyes fináléjában.) A múlt század végén egy horvát és egy angol zenekutató: Frantisek Xaver Kuhač [Franjo Ksaver Kuhač (1834–1911)] és William H. Hadow [1859–1937], kísérletet tettek rá, hogy Haydn zenéjében nagyszámú jugoszláv, nevezetesen horvát népi elemet mutassanak ki, sőt – hivatkozással a művész szűkebb hazájának soknemzetiségű, kevert jellegére – Haydnt horvát zeneszerzőnek is megtegyék. Mellettük és ellenükben azután felsorakoztak mások, akik a művész magyar, sőt cigány származását igyekeztek bizonyítani. Úgy hisszük, az effajta túlzásokra ma már semmi szükség: Haydn Józsefet, a nagy osztrák-német zeneszerzőt nyilván senki sem fogja többé népétől elvitatni. Annál fontosabb, hogy az említett művek valóban rámutathattak Haydn zenéjének bizonyos szláv népi elemire. Mi magyarok az effajta kutatással jó ideig adósok maradtunk, holott a különböző Haydn-művek »Ongarese« és »Zingarese« feliratai épp bennünket figyelmeztettek elsősorban az idevágó kutatómunka elvégzésére.”¹

1 Szabolcsi Bence: Haydn és a magyar zene. *Magyar Tudomány*, 1959. december (66. évf. 12. sz.), 631–632.

Ismeretlen fényképész: Richard Meister átveszi tiszteleti tagsági oklevelét a Magyar Tudományos Akadémián, 1960. március 21.*
Fénykép, 88 × 117 mm, karton, 170 × 225 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 419

* A fényképen a jobb szélen ülő Richard Meister (1881–1964) körül (balról jobbra) Rusznyák István elnök; Hevesi Gyula akadémiai titkár (főtitkárhelyettes); Fodor Zoltán (1911–1983) külügyminisztériumi főosztályvezető és Trencsényi-Waldapfel Imre klasszika-filológus látható.

Az 1960-as kizárásokkal egy időben azoknak a tiszteleti tagoknak, akiket megerősítettek tagságukban, átadták az erről szóló oklevelet. Volt, akinek a külhoni magyar követségen; volt, akinek magyarországi látogatása során. Közéjük tartozott Richard Meister osztrák klasszika-filológus, pedagógus is, aki 1951 és 1963 között az Österreichische Akademie der Wissenschaften elnöke volt.

Bernáth Aurél (1895–1982) 65 négyzetméteres alumíniumfestménye a brüsszeli világkiállítás magyar pavilonjának egyik külső falát díszítette 1958. április 17. és október 19. között. Az épületegyüttest, amelynek belső terében (a B pavilon emeletén) Domanovszky Endre (1907–1974) egy pannója is helyet kapott, Gádoros Lajos (1910–1991) tervezte.

A kormányzat 1956 elején döntött úgy, hogy Magyarország is részt vesz a világkiállításon. Az expo kormánybiztosa Odze Endre, a Magyar Kereskedelmi Kamara főtitkára lett; „az épületek és dekorációik programját a Magyar Kereskedelmi Kamara és a Külkereskedelmi Minisztérium szakembereiből álló bizottság dolgozta ki, és Boldizsár Iván [1912–1988] író fogalmazta meg. A művészeti ügyekkel foglalkozó kulturális albizottság vezetője pedig a Művelődésügyi Minisztérium ekkori miniszterhelyettese, Aczél György [1917–1991] volt.”¹

A Magyar Kereskedelmi Kamara meglehetősen későn, 1957. december 27-én kötött szerződést Bernáthtal a pannó elkészítésére; a művész két hónap alatt végezte el a munkát (a mű bírálatára 1958. február 27-én került sor). A kompozíció előképe egy, Petrich András (1765–1842) 1818-as rajza nyomán készült színezett metszet volt, amely Budát és Pestet a Gellérthegyről nézve ábrázolta.

A világkiállítás bezárása után az alumíniumlapokból álló művet darabjaira szedték, és a Kiscelli Múzeum pincéjében (beletárolzatlanul) tárolták 58 éven keresztül.² 2016-ban az újra felfedezett paneleket Gróf Ferenc (1972) installációjaként állították ki a múzeum Templomterében.³ (Az itt közölt kép több felvételtől álló kompozit; még a panelek kiállításon való felállítása előtt készült.)

1 Rum 2016: 59.

2 Rum 2016: 60, 63, 66.

3 *Mutató nélkül. B. A. úr X-ben*. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának Templomterében, 2016. október 29.–2017. január 15.

Ismeretlen fényképész: Koszorúzás az Akadémia alapítását ábrázoló domborműnél Széchenyi István halálának 100. évfordulóján, 1960. április 8.*

Fénykép, 100 × 90 mm, karton, 225 × 171 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 7120

* A fényképen jobbról balra Kónya Sándor (1927), az MTA Hivatala osztályvezetője; Tőkés Ottó, az MTA Hivatala vezetője; egy riporter; Erdei Ferenc (1910–1971), az Akadémia rendes tagja, főtítkár; Szabó Imre (1912–1991), az Akadémia rendes tagja, a II. Társadalmi-történeti tudományok osztályának osztálytitkára (osztályelnöke); Bognár Géza (1909–1987) az Akadémia rendes tagja, akadémiai titkár (főtítkárhelyettes) és Dibácsi Miklós, az Akadémia Hivatalának munkatársa a koszorúval.

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége 1960. április 7-én, Széchenyi István halálának 100. évfordulója alkalmából ünnepi ülést rendezett az Akadémia dísztermében. Az ülést Rusznyák István, az Akadémia elnöke nyitotta meg, majd Ortutay Gyula (1910–1978) tartott előadást *Az élő Széchenyi* címmel.¹ Másnap, április 8-án Erdei Ferenc főtítkár az Elnökség nevében megkoszorúzta Holló Barnabás (1865–1917) az Akadémia épületének oldalfalába illesztett, az intézmény alapításának jelenetét ábrázoló bronz domborművét (1893). (A fényképen ez az esemény látható.) Az Akadémia Könyvtára, az évforduló tiszteletére, kiállítást rendezett a birtokában levő Széchenyi-emlékekből a székház előcsarnokában.

Az Akadémia alapítóját a következőképp méltatta Rusznyák István megnyitó beszédében: „Akadémiánk mai ünnepi ülését a száz éve halott Széchenyi István emlékének szenteli [...]. Méltó és kegyeletes feladat, hogy az az intézmény emlékezzék meg elsőnek Széchenyiről, amely létrejöttét neki köszönheti. [...] De az alapító emlékének kijáró kegyeleten túl, a száz éve halott Széchenyi Akadémiánk számára tudományos jelentőségű probléma is. A marxista történettudománynak a százéves forduló alkalmat szolgáltat arra, hogy a felszabadulás óta eltelt másfél évtized tartózkodó szemléletével szakítva, világosan meghatározza Széchenyi helyét népünk történetében. Az 1848/49-es szabadságharcot követő évszázad publicisztikája és történetírása azt a Széchenyit emelte magasra és állította példaképül a magyar nép elé, aki rettegett a forradalomtól, s az elnyomó Habsburg-hatalommal való békés összeférést hirdette. A marxista történettudomány tisztán látja a társadalmi haladás feladatait a feudalizmusból kibontakozó Magyarországon, s Széchenyi nagyságát is ahhoz méri, mennyiben szolgálta tevékenységével ezeknek a feladatoknak a megoldását. Széchenyi gazdag életművének ilyen marxista elemzése arra a megállapításra vezet, hogy Széchenyi ma is megérdemli azt a megbecsülést, amely személyét egy évszázadon át övezte. A különbség csak az, hogy ma elsősorban nem azért tiszteljük Széchenyit, amiért száz éven át tömjéneztek: nem a fontolva haladást, a törvényességhez, a Habsburg-uralkodóházhoz való ragaszkodást. Nem a forradalom elutasítását tiszteljük benne, hanem ellenkezőleg azt, amivel a magyar feudalizmus forradalmi úton való megdöntéséhez hozzájárult. Nem azt a Széchenyit tiszteljük, aki a múlt század negyvenes éveiben a forradalom felé haladó fejlődés elé vetette magát, hogy megállítsa, hanem azt a Széchenyit, aki a húszas-harmincas években minden kortársánál világosabban ismerte fel a kor szükségleteit, s szavával, írásaival, cselekedeteivel akarva-akaratlan elindítója lett a 48-as polgári forradalomhoz vezető fejlődésnek.”²

1 Ortutay 1960; illetve beszámoló az eseményről: Ünnepi ülés Széchenyi István halálának 100. évfordulóján. *Magyar Tudomány*, 1960. május–június (67. évf. 5–6. sz.), 372–373.
2 Rusznyák 1960: 372.

H. D.

Bojár Sándor: Kormányfői bevonulás. Sukarno indonéz elnök látogatása Magyarországon, 1960*

Megjelent: Bojár Sándor: Fél évszázad pillanatai. Budapest: Corvina, 1980. 98. kép
Nyomtatott fénykép, papír, 206 × 179 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „Gazdag programja volt pénteken, magyarországi látogatásának második napján dr. Ahmed Szukarnónak [Sukarno (1901–1970)], az Indonéz Köztársaság elnökének. Koszorúzás a Hősök terén, megkezdődtek a magyar–indonéz tárgyalások, látogatás a Nemzeti Galériában, majd Kisfaludi Stróbl Zsigmond [1884–1975] Kossuth-díjas szobrászművésznél. Az Elnöki Tanács díszbéride után az elnök meglátogatta a főtí gyermekvárost, este pedig részt vett Dobi István fogadásán. [...] – Hány festménye van Önnek, Elnök úr? – kérdezte Szukarnót Kállai Gyula. – Ötszázötven jelentősebb alkotás – felelte az elnök. – Minden megtakarított pénzemre erre költöttem. De most, hogy megnéztem a Galéria gyűjteményét, megmondom őszintén, csökkent a szememben a saját gyűjteményem értéke. [...] Az indonéz vendégek ezután Kisfaludi Stróbl Zsigmond Kossuth-díjas szobrászművészt keresték fel műtermében. Beszélgetés közben Szukarno kérte Kisfaludi Stróblt, tegyen árajánlatot a »Reggel«, a »Vénusz«, a »Vízbelépő« és a »Strandoló« című szobrára.”¹

1 *Magyar Nemzet*, 1960. április 16. (16. évf. 91. sz.), [1.].

Ismeretlen fényképész: Kármán Tódor tiszteletére rendezett fogadás a Magyar Tudományos Akadémián, 1962. október 16.*
Fénykép, 127 x 181 mm, karton, 173 x 226 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 153

* A fényképen Rusznyák István elnök és Kármán Tódor (1881–1963) mellett a jobb oldalon Novobátzky Károly (1884–1967) fizikus látható, az Akadémia akkori alelnöke.

Kármán Tódor gépészmérnök, feltaláló, az aerodinamika világhírű tudósa. Apja, Kármán Mór (1843–1915) pedagógus és oktatáspolitikai szakember volt. Ő hozta létre a Mintagimnáziumot (ma ELTE Trefort Ágoston Gyakorló Gimnázium), és Ferenc József egyik unokaöccsének tanítását is rábízták. Munkája elismeréseként 1907-ben nemesi címet kapott az uralkodótól (von Szölköslaki) – ezért szerepel Kármán Tódor idegen nyelvű publikációiban Theodore von Kármán néven.

Kármán Tódor 1902-ben szerezte gépészmérnöki oklevelét a budapesti műegyetemen. Itt barátkozott össze a vele egykorú Fonó Alberttel ([1881–1972], mérnök, feltaláló,¹ az Akadémia levelező tagja), akinek komoly szerepe volt Kármán 1962-es magyarországi meghívásában. Kármán 1906-ban a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíjával Göttingenbe ment tanulmányai folytatására; itt fedezte fel a mozgó hajó mögött keletkező, később róla elnevezett örvénysor törvényét. 1912-ben Aachenbe hívták tanítani, egyben megbízták az Aeronautikai Kutató Intézet megszervezésével, majd vezetésével.

Az I. világháború idején, katonai szolgálata alatt fejlesztette ki munkatársaival (Petróczy Istvánnal [1874–1957], Zsurovecz [Zurovetz] Vilmosossal [1883–1935] és Asbóth Oszkárral [1891–1960]) együtt azt a helikopter működési elvein alapuló, de csak egy helyben lebegő, kötött tüzéségi megfigyelőeszközt, amelyet később vezetékeveik kezdőbetűiből rövidítve PKZ néven szabadalmaztattak.

Kármán a Tanácsköztársaság idején a Műegyetem meghívott előadója volt, és az Oktatásügyi Népbiztosság felsőoktatási osztályán a mérnökképzés reformjának előkészítésén dolgozott. Ezért 1919 után vissza kellett térnie Aachenbe. 1926-ban a California Institute of Technology a Pasadenában létesítendő Guggenheim Aeronautical Laboratory megszervezésére hívta meg. 1930-ban így elhagyta a fasiszálódó Németországot, és a pasadenai intézet igazgatója lett, és ettől kezdve haláláig Amerikában élt és kutatott. Kármán sikeréhez tudásán kívül az is hozzájárult, hogy remek szervező volt, és egy személyben volt tudományos menedzser és tudós üzletember.

Eredményei miatt a hangsebességen felüli (szupersonikus) repülés atyjának nevezik. A rakétatechnológia és hiperszonikus űrhajózás egyik úttörője volt, és mint fizikus és alkalmazott matematikus sokban hozzájárult a hidrodinamika és az aerodinamika 20. századi fejlődéséhez. Munkássága elismeréseként a Holdon és a Marson krátert neveztek el róla.

¹ Kidolgozta a nagy magasságban, hangsebességnél gyorsabban haladó repülőgép számára alkalmas hajtóművet; elgondolását kompresszorral kombinált hajtóműre is kiterjesztve 1928-ban szabadalmaztatta. Később az általános energetika, ezen belül az ipartelepek, kohóművek és bányák energiagazdálkodása foglalkoztatta, és ezen a téren is több találmánya volt.

H. D.

Ismeretlen fényképész: Óvodások a Roosevelt téren, 1961
Digitalizált fénykép
Fortepan, képszám 57637

Vas-Zoltán Péter jelentése Kármán Tódor professzor és a kíséretében levő Frank Joseph Malina és felesége magyarországi látogatásáról Rácz Pálnak (Külügyminisztérium), Budapest, 1962. október 31.

2 old. gépirat, papír, 285 × 193 mm

Akadémiai Levéltár, 40. Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya 63/1

A hidegháború hétköznapijait világítja meg az a levél, amelyet az Akadémia Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának vezetője, Vas-Zoltán Péter (1919–1992) írt a Külügyminisztériumnak Kármán Tódor magyarországi látogatásáról (természetesen szigorúan titkos minősítéssel). Ebből a levélből kiderül, hogy mindkét szuperhatalom tartott a másik féltől; mindenki mindenkit megfigyelt és ellenőrzött; így még saját emberét sem engedte kísérő nélkül a másik tömb országába. Kármán személye mindkét oldal számára fontos volt, mert a tudós ebben az időben a NATO Repülésügyi Kutatási és Fejlesztési Tanácsadó Csoportjának (AGARD) az elnöke volt. Kármán látogatása idején a nemzetközi helyzet különösen feszült volt a kubai rakétaválság miatt, és mindenki egy újabb világháború, az atomháború kitörésétől félt.

Kármán amerikai kísérője Frank Joseph Malina (1912–1981) volt, a Nemzetközi Asztronautikai Unió alelnöke. Kármán régóta ismerte őt, mert 1935-ben egy közös kutatócsoportot alakítottak, amellyel rakéták fejlesztésén dolgoztak. Munkájuk a nehézbombázó-repülőgépek felszállását segítő starttrakéták kifejlesztésére irányult, és a megfeszített munka 1941 augusztusára már eredményeket hozott. 1945-ben Malina és társai elkészítették az USA legelső hordozórakétáját, amely elérte a világűrűt. A hadiiparhoz kötődő rakétakutatásból kiábrándult Malina a negyvenes évek végén az UNESCO Tudományos Bizottságának élére került. Párizsba költözött; majd az UNESCO-tól is megvált, és főleg művészként tevékenykedett, kinetikus fényművészetet művelve. 1968-ban megalapította a *Leonardo* című tudományos-művészeti folyóiratot.

A kísérők beszámolójából azonban úgy tűnik, hogy az idős tudós tényleg azért jött Magyarországra, mert szerette volna még egyszer látni szülőföldjét és találkozni gyerek- és ifjúkori társaival, és igyekezett távol maradni a politikai kérdésektől. Ódzkodott minden hivatalos ténykedéstől; nem akart találkozni a sajtó képviselőivel sem (végül a kísérőnek sikerült rábeszélnie egy, a *Magyar Nemzet*nek adott interjúra).

„Kármán első perctől hangoztatta, hogy ő magánemberként jött. Célja az, hogy az édesapja sírját meglátogassa, az Egyetemi Könyvtárban megkeresse azokat a kéziratokat, amelyek a családi könyvtárral együtt kerültek oda, továbbá néhány napot Debrecenben kíván tölteni Fornet professzor [Fornet Béla (1890–1966), debreceni belgyógyász orvos] magánvendégeként.” „[Az] rögtön világos volt, hogy Fornetnét [Fornet Béláné Strauss Katalin (1884–1976)] Kármánhoz szoros baráti szálak fűzik, és az ügyek előzetes megszervezésében (pontosabban keresztbeszervezésében) oroszlánrésze lehet Fornetnének. (Később tudtam meg, hogy Kármán ifjú korában el akarta venni feleségül Fornetnét, aki nem ment hozzá, a barátság azonban megmaradt és a legutóbbi időkben is rendszeresen találkoznak külföldön [Fornetnének három unokája él külföldön, úgy tudom, hogy mindhárom Belgiumban], a jelekből pedig feltehető, hogy Fornetné külföldi utazásait Kármán anyagilag támogatja.)”

Természetesen, mivel elfogadta az Akadémia meghívását, Kármán több szakmai programon is részt vett: „Kármán valóban el is jött a METESZ-be [valójában: MTESZ, azaz Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége. Több tucat társaságból állt; ezek egyike volt az MTESZ Központi Asztronautikai Szakosztálya], és 1962. október 22-én délután hatalmas közönség előtt nagyszerű előadást tartott (természetesen magyarul). Első kézből hallhattunk tőle az amerikai rakétafejlesztés történetéről és eredményeiről. A szakmai előadást humorral és anekdotákkal fűszerezte. Felejthetetlen este volt mindannyiunknak.”¹ Ugyanerről a meghívásról a magyar kísérő, Rózsa Pál (1925–2011) matematikus azt írta, hogy Kármánnak „furcsa információi lehetnek a METESZ-ről [sic!], mert az ottani összejövetel iránt lelkesedett a legkevésbé.” Ugyanakkor, amikor már ennek a lefolyásáról ír, akkor a következőket közli: „Jól sikerült a METESZ-ben [sic!] rendezett találkozó fiatalabb és idősebb tudósokkal, műszaki emberekkel. Számos kérdést tettek fel neki, amelyekre készségesen és részletesen válaszolt és bámulatos szellemi frissességről tett tanúságot. Rendkívül érdekelte minden kezdeményezés, ötlet, amellyel a fiatal kutatók foglalkoznak, és amelyek új irányokba kívánják továbbfejleszteni azokat a területeket, amelyen az alapokat az ő elméletei rakták le.”

1 Almár 2006: 202.

H. D.

Ismeretlen fényképész: A pesti alsó rakpart árvíz idején a Lánchíd pesti hídfőjénél, szemben az Akadémia, 1965. június

Digitalizált fénykép

Fortepan/Nagy Gyula, képszám 50481

Ismeretlen operatőr: Kodály Zoltán munkahelyén, a Népzenekutató Csoportban, 1965*
 Képkocka forrása: Portré, Mafilm Riport- és Dokumentumfilm stúdió, rendező: Kis József
 Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára

* A képkockán Kodály mögött egy historizáló, neoreneszánsz négyajtós könyvszekrény¹ látható, amelyet Schickedanz Albert (1846–1915) tervezett a Magyar Tudományos Akadémia számára, hogy kiadványait abban mutathassa be az 1885. évi, Budapesten rendezett Országos Általános Kiállításon (1885).

1 Tölgyfa, sötétzöld festés, aranyozás, 275 × 205 × 62 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 771.

Kodály Zoltán a nagyszombati érseki gimnáziumban érettségizett; majd az Eötvös Collegium tagjaként a budapesti tudományegyetem magyar–német szakán folytatta tanulmányait. Ezzel párhuzamosan a Zeneakadémián zeneszerzést tanult. 1904-ben zeneszerzői, 1905-ben magyar–német szakos tanári, 1906-ban bölcsész-doktori oklevelet szerzett; disszertációja a magyar népdal strófa-szerkezetéről szólt. 1907-től a Zeneakadémián tanított. 1910-ben elindult zeneszerzői karrierje is: önálló szerzői estjén Bartók Béla és az ekkor alakult Waldbauer–Kerpely kvartett adta elő műveit. Ugyanebben az évben feleségül vette Sándor Emmát (Schlesinger Emma [1863–1958]), aki maga is tehetséges zongorista, zeneszerző és műfordító volt. 1912-ben népdalgyűjtő körutat tett feleségével és Bartókkal Erdélyben. Ezután Kodály és Bartók együtt nyújtotta be *Az új egyetemes népdalgyűjtemény tervezete* című programot a Kisfaludy Társaságnak; ebből alakult ki később a *Magyar Népzene Tára*.

Az 1920-as években keltette fel Kodály figyelmét az iskolai ének- és zenetanítás. Láтта, hogy a zenei közoktatás nem kielégítő, ezért 1935-től Ádám Jenővel (1896–1982) együtt egy új módszert dolgozott ki annak megreformálására. Elképzelésük szerint az éneklés tanítását már az óvodában el kell kezdeni, majd az iskolában folytatni, ahol a kóruséneklésnek a szolfézsszal, a zenei hallás nevelé-

sével együtt kell a műzenéhez vezető utat egyengetnie. Úgy találták, hogy a népzene a korai zenei nevelés ideális eszköze egyszerű nyelvezete, rövid alakzatai és pentaton hangkészlete miatt.

1933-ban az Akadémia döntött a magyar népzeneinkincszközreadásáról, és megbízta Bartókot és Kodályt, hogy személyesen gondozzák a közreadást, illetve végeztessenek további gyűjtéseket, valamint irányítsák a Vigyázó-hagyatékából fizetett segéderőket. Hét évig az akadémiai székház első emeletén levő úgynevezett patkós-szoba – a benne álló nagy patkó alakú asztalról nevezték így – volt Bartók és a népzenekutató csoport munkahelye. (Ma az alelnökök titkársága működik a helyiségben; az asztal már nincs meg.)

Kodály 1942-ben, 35 évi zeneakadémiai tanári munka után vonult nyugdíjba. Ettől kezdve a *Magyar Népzene Tárá*nak szerkesztésére koncentrált; ezt egy rövid időre háttérbe szorította akadémiai elnöksége (→ SESSION 3.53, TRANSLATIO 1.9), de ennek lezárulása után a közszerepléstől teljesen visszavonult.

H. D.

Magyar–jugoszláv tudományos együttműködési szerződés, 1966
 17 old. magyar és horvát gépirat, papír, selyembélésű bőrkötésben, 345 × 270 mm
 Akadémiai Levéltár, 41. Nemzetközi szerződések 7

Az Akadémia nemzetközi kapcsolatairól az első részletes jelentés 1959-ben készült;¹ korábban nem volt igazán kapcsolat a külföldi tudományos szervezetekkel. Az első együttműködési egyezményeket 1955 és 1957 között írták alá.

A jelentés szerint a jelentős fejlődés ellenére sok volt még a hiányosság és a fejlesztés terén is nehézségekkel küzdöttek. A jelentés kiemeli, hogy a nemzetközi kapcsolatok ápolása tervszerűbbé vált: az érdemi kérdések eldöntésénél pedig a jövőben figyelembe veszik az illetékes tudományág szakembereinek a véleményét, de a szükséges politikai ellenőrzés és irányítás az Akadémia vezetőinek a joga maradt. A jelentés azt is előrelépésként értékelte, hogy egyre több, a népi demokráciához hű munkás- és parasztszármazású fiatal ment tanulmányútra, míg az 1950-es évek elején csak a nemzetközi híró idős professzorok utaztak. A szocialista országok akadémiai közötti együttműködés javulásához hozzájárultak a megkötött egyezmények. Az előterjesztő, Jánossy Lajos (fizikus, az Akadémia rendes tagja, a nemzetközi ügyekért felelős akadémiai titkár, → SESSION 3.64.1) örömmel közölte, hogy rendeződött az Akadémia tagsága számos nemzetközi tudományos szervezetben; elmélyültebbé vált a tudományos

Ismeretlen fényképész: A Roosevelt tér, 1968
 Digitalizált fénykép
 Fortepan/UVATERV, képszám 96719

kapcsolat a szocialista országokkal; és valamennyire fejlődtek a nyugati kapcsolatok is. Az elnökség ezután határozatot hozott a nemzetközi kapcsolatok fejlesztéséről és kimondta, hogy a tudományos együttműködési egyezményeket a későbbiekben tartalmazóbbá kell tenni, azaz a tudományos osztályok, intézetek konkrét közös témákra vonatkozó munkatervi javaslatait már a tárgyalásokra el kell majd készíteni, és ezek alapján kell megkötni az egyezményeket.²

1950 és 1963 között Magyarországnak gyakorlatilag nem volt kapcsolata Jugoszláviával, mert a Kominform (Tájékoztató Iroda; a kommunista pártok nemzetközi szövetsége) 1948. június 28-i határozata elítélte Josip Broz Tito (1892–1980) jugoszláv államfő „antimarxista, szovjetellenes” politikáját, és kizárta az országot a Tájékoztató Irodából, így a szocialista tömbből is. 1950-ben a jugoszláv–magyar határon létrehozták a határsáv intézményét, ahol csak az arra érvényes igazolvánnyal lehetett tartózkodni. A következő évben pedig katonai védelmi rendszer kiépítésébe kezdtek ezen a szakaszon, ami 1955-re készült el. Éppen akkorra, amikor ideiglenes enyhülés következett be, így hamarosan elkezdődött a védelmi rendszer bontása is, ami 1961-re fejeződött be.

A jugoszláv–magyar kapcsolatokban áttörést hozott, hogy 1962 decemberében lekerült az ENSZ napirendjéről a magyar ügy, és megkezdődött a Kádár-rendszer konszolidációja, valamint normalizálódni kezdett a viszony a nyugati és az el nem kötelezett országokkal, köztük Jugoszláviával. A kapcsolatok felvételét a legfelső szinten kezdték: 1963 szeptemberében találkozott Kádár Titóval, majd októberben kulturális egyezményt írtak alá. Ebbe a sorba illeszkedik a jugoszláv–magyar akadémiai együttműködési szerződés aláírása is.

1 AL, Elnökségi ülések 1959. március–április kötet, 1959. március 27-i Elnökségi ülés.
2 85/1959. számú határozat. AL, Elnökségi ülések 1959. március–április kötet, 1959. március 27-i Elnökségi ülés.

H. D.

SESSIO 3.71.2 **Ismeretlen fényképész: A magyar–jugoszláv tudományos együttműködési szerződés aláírása, 1966. március 22.***

Fénykép, 90 × 115 mm, karton, 170 × 223 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 808

* Sida Marjanovic (1921–1994), a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Tudományos Tevékenységet Koordináló Szövetségi Tanácsának képviselője és Lengyel Béla (1903–1990), az Akadémia levelező tagja, a Kémiai Tudományok Osztályának osztálytitkára (osztályelnök) aláírja a szerződést.

A falon egy, a Vigyázó-hagyatékából származó, 17. századi flamand kárpit.¹

1 Gyapjú és selyem, gobelinteknikával szőtt kárpit, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 512.

A Roosevelt téren álló fák egyikét, egy ma is meglévő akácfát a koronázódomb elhordása után (→ SESSIO 1.4), a tér rendezésekor ültethették 1879-ben. Az idős fa az 1970-es évekig dacolt az időjárás és a történelem viszontagságaival (→ SESSIO 2.21.2), az évtized végére azonban felfelé nyúló főága elszáradt. Hogy ki ne dőljön, a FŐKERT gondjaira bízott fát két helyen „mankóval” támasztották alá; ma is így áll.

A felvételen jól kivehető az is, hogy az 1960-as évek végén – a háború idején, illetve a forradalomban megsérült – Széchenyi-emlékművet szétszedték: a gróf álló szobrát, valamint a mellékalakokat leemelték a talapzatról, és ideiglenesen a földön elhelyezve, fakerítéssel vették körbe, amíg az új vörösmárvány talapzat elkészítésére vártak. A *Ludas Matyi* 1969. március 27-i száma *Széchenyi a palánk mögött* címmel közölt egy rövid írást, amely az általános elégedetlenséget fejezte ki a munkálatok elhúzódása és a szobrok méltatlan elhelyezése miatt:

„A Roosevelt téren álló Széchenyi-szobrot és a mellékalakokat levették a talapzatról, és leállították a fűbe. Hónapok múlva a szobor környékét körüldezkázták – és azóta is úgy hagyják. Szegény Széchenyi még kilát a palánk tetején [→ SESSIO 2.5.2–3], a mellékalakoknak csak a fejbúbja, na meg a kétágú szigony vége látszik ki. Azt mondják: ki kell cserélni a szobor talapzatát.

De miért tart ez már két esztendeje?”¹

1 *Ludas Matyi*, 1969. március 27. (25. évf. 13. sz.), 2.

B. H.

SESSIO 3.72 Hámori Gyuláné: Bartók Béla születésének 90. évfordulójára rendezett emlékülés a Magyar Tudományos Akadémián, 1971. március 25.*
Fénykép, 127 × 175 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 569

* A fényképen szereplő személyek balról jobbra: két ismeretlen; Aczél György, az MSZMP Központi Bizottságának titkára, a Kultúrpolitikai Munkaközösség elnöke; Erdély-Grúz Tibor (1902–1976), az Akadémia rendes tagja, elnök; Bartók Béláné Pásztory Ditta (1903–1982) zongoraművész; egy Bartók-rokon; Kadosa Pál (1903–1983) zeneszerző; Csanádi György (1905–1974), az Akadémia rendes tagja, közlekedési és postaügyi miniszter; Simó Jenő (1925) művelődési miniszterhelyettes; illetve Pátzay Pál (1896–1979) szobrász, aki Bartók egykori akadémiai dolgozószobájában – a patkós-szobában, a mai alelnökségen – elhelyezett emléktábláját¹ (1956) készítette.

1 Márvány, 119 × 77,5 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 123.

SESSIO 3.73.1 Hámori Gyuláné: Farkas Bertalan űrhajós és Magyarai Béla tartalékos űrhajós látogatása az Akadémián; fogadás a Tudósklubban, 1980. június 17.*
Fénykép, 126 × 175 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1149

* A fényképen balról jobbra Márta Ferenc (1929–2010), az Akadémia rendes tagja, az Interkozmosz Tanács elnöke; Szentágothai János (1912–1994), az Akadémia rendes tagja, elnök; Pál Lénárd (1925), az Akadémia rendes tagja, főtítkár; Farkas Bertalan (1949) és egy ismeretlen személy látható a Tudósklubban.

Farkas Bertalan – az Interkozmosz program keretében egy Szovjet-36 típusú szovjet űrhajóval, Valerij Kubaszov (1935–2014) szovjet űrhajós társaságában – első magyarként tett űrutazást 1980. május 26. és június 3. között. Farkas és Kubaszov, valamint Magyarai Béla (1949) tartalékos űrhajós és Alekszej Jeliszejev (1934), a közös űrrepülés földi parancsnoka június 16-án érkeztek meg a magyar fővárosba; az országában tartott ünnepek napján, június 17-én (kedden) az Akadémiára látogattak, ahol az Interkozmosz Tanács ülésén vettek részt. A küldöttség tagjai a nap folyamán később sajtókonferenciát tartottak az Intercontinental szállóban (tervezte Finta József [1935], 1979–1981), illetve a csepeli sportcsarnokban találkoztak a budapesti dolgozókkal.

A háttérben a falon Kisfaludy Károly (1788–1830) *Venus és Amor* (1829) című képe.¹

1 Olaj, vászon, 43,3 × 53,7 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 86.

SESSIO 2.25 Ismeretlen fényképész: A nyitott városnéző buszok a nyári Budapest megszokott képéhez tartoznak, 1970*
Megjelent: A mi negyedszázadunk 1945–1970. Szerk. R. Sánta Ilona. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1970. 351, 7. kép
Nyomatott fénykép, papír, 158 × 131 mm
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

* „Budapest egyik legfontosabb pontja a Roosevelt tér. Az idegenforgalmi főidényben a téren képződő dugók egyik oka az, hogy a Gresham palotában levő Budapest Tourist előtt a BKV autóbuszmegállóban várakoznak hosszabb-rövidebb ideig a városnéző panorámbuszok. Emiatt a 2-es, 4-es, 15-ös, 16-os városi BKV buszok ott nem tudnak a járda mellé, rendes megállójukhoz állni, hanem a forgalmi sávban kénytelenek megállni, hogy az utasok fel- és leszállhassanak. Ezzel maguk is dugót okoznak, a téren áthaladás tovább lassul. Miért nem az irodával szemben levő parkolóban biztosít helyet városnéző buszai számára a Budapest Tourist? Indulhatnának ezek a buszok akár a Bazilika előtti parkolóból is, oda a Zrínyi utca sarkán levő irodából idegenvezető nélkül is könnyen elszétálhat a városnézésben részt venni kívánó turista.”¹

1 Roosevelt téri dugó. *Ludas Matyi*, 1979. augusztus 2. (35. évf. 31. sz.), 13.

Hámori Gyuláné: Farkas Bertalan űrhajós és Magyarai Béla tartalékos űrhajós látogatása az Akadémián (fogadás a Tudósklubban), 1980. június 17.*
Fénykép, 125 × 175 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1152

* A fényképen az asztalnál ülnek (balról jobbra) Valerij Nyikolajevics Kubaszov űrhajós; Szentágothai János, az Akadémia rendes tagja, elnök; Farkas Bertalan űrhajós; Magyarai Béla tartalékos űrhajós; Alekszej Jeliszejev; Márta Ferenc, az Akadémia rendes tagja, az Interkozmosz Tanács elnöke. Bal szélen Hámori Péter (1953) fényképész; Farkas háta mögött Tóth Istvánné Erzsike áll, a Tudósklub felszolgálója, aki 1950-től kezdve dolgozott az Akadémián.

A háttérben a falon Kisfaludy Károly *Tengeri vész*¹ és *Tengerparti kikötő* (1820-as évek) című képei.²

1 Olaj, vászon, 23 × 39,5 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 47.
2 Olaj, vászon, 66 × 91,5 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 28.

Ismeretlen fényképész: Willy Brandt német politikus látogatása az Akadémián, 1981. november 11.*
Fénykép, 126 × 176 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1056-I

* A fényképen balról jobbra Pach Zsigmond Pál (1919–2001) történész, az Akadémia rendes tagja, alelnök; Bognár József (1917–1996), az Akadémia rendes tagja, politikus; Willy Brandt (1913–1992), az SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands [Németország Szociáldemokrata Pártja]) elnöke; Szentágothai János, az Akadémia rendes tagja, elnök.

Az elnöki szobában egy, a Vigyázó-hagyatékából származó, 17. század második felében készült flamand kárpit (*A szemüvegdrusus*) látható.¹

1 Gyapjú és selyem, gobelinteknikával szőtt kárpit, 400 × 200 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 266

Ismeretlen fényképész: Épül a „Spenótház” a Roosevelttéren, 1980*
Digitalizált fénykép
Fortepan, képszám 08946

* Az Akadémia mellett, az egykori Európa szálló helyén emelt épületet a Kereskedelmi Beruházási Vállalat rendelte meg 1969-ben a Középület Tervező Intézettől; Hofer Miklós, Hübner Tibor és Horváth Lajos építészek tervei szerint épült 1970 és 1980 között. A budapesti lakosság körében színe miatt többnyire „Spenótház” gúnynéven ismert épületbe – az eredeti elképzeléstől eltérően – az Országos Tervhivatal, a Munkaügyi Minisztérium és az Országos Anyag- és Árhivatal irodái költözhettek be.

Ismeretlen fényképész: Kádár János látogatása az Akadémián (rendkívüli, kibővített elnökségi ülés), 1981. november 17.

Fénykép, 130 × 175 mm

Akadémiai Levéltár, Fényképtár, 1066–I

jártak a Cukor utcai elemi iskolába. Magán az ülésen a párt részéről Kádáron kívül csupa olyan vezető volt jelen, aki maga is foglalkozott tudományos kérdésekkel: Aczél György (a fényképen Szentágotthai és Kádár között a háttérben), a Minisztertanács elnökhelyettese, a Tudománypolitikai Bizottság titkára, aki nemcsak funkciójánál fogva, hanem személyes kapcsolatairól is az értelmiségi politika első számú irányítója volt; Övári Miklós ([1925–2003], a fotón a jobb szélén), az MSZMP Központi Bizottságának titkára, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, aki Eötvös-kollégistaként latin-olasz szakon végezte az egyetemet, szintén nem volt ismeretlen a tudósok előtt; Kornidesz Mihály ([1930], a fényképen bal oldalon, háttal), az MSZMP Központi Bizottság Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának vezetője, aki 1953-ban az ELTE Bölcsészettudományi Karon történelem szakos tanári oklevelet szerzett, majd a pártapparátusban dolgozott, és egy évet tanított is a József Attila Gimnáziumban, mielőtt 1973 és 1983 között az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási- és Kulturális Osztályának főosztályvezetője lett (Kornidesz mellett a fényképen Prohászka János [1920–2012], az Akadémia rendes tagja, választott elnökségi tag); valamint Huszár István (1927–2010), az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének főigazgatója, a Tudománypolitikai Bizottság alelnöke. Huszár 1951-ben szerzett közgazdász diplomát, majd egy ideig a pártapparátusban dolgozott; 1963-tól 1969-ig a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, majd 1973-ig elnöke; 1973 és 1980 között miniszterelnök-helyettes; 1975 és 1980 között a Politikai Bizottság tagja; 1980 júliusától pedig az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete főigazgatója volt.

Az értekezleten „az MTA elnöke a megjelentek üdvözlése után köszönétét nyilvánította Kádár János elvtársnak, hogy nagy elfoglaltsága mellett elfogadta az Elnökség meghívását. Az elnöki megnyitót hivatkozott az Akadémia néhány intézetének (KFKI, KKKI, ATOMKI, SZTAKI, SZBK)^[2] az utóbbi években elért, gyakorlati szempontból is jelentős eredményeire. Szólt azokról a gondok-ról, melyek a kutatómunkában és a tudományos közéletben jelenleg a legtöbb feszültséget okozzák. Ezek során utalt az extenzív fejlesztés hátrányaira, csapdáira, a kutatói mobilitás gyengeségeire, a kutatási eredmények gyakorlati alkalmazásba vételének lassúságára.” A tájékoztató megállapítja, hogy a megnyitót követően „14-en szólaltak fel, és kötetlen eszmecsere-tájékoztatták Kádár János elvtársat a tudományos műhelyek, általában a tudományos élet eredményeiről és gondjairól.” Kádár János hozzászólása zárta az elnökségi ülést, ebben „kiemelte a tudományos élet vezetőivel való találkozás jelentőségét. Megállapította, hogy az elnöki megnyitóban, majd a felszólalásokban felvetett problémák a korábbiaknál szorosabban kapcsolódnak azokhoz a kérdésekhez, amelyek a párt Központi Bizottságát, a kormányt és társadalmunkat foglalkoztatják.” Kádár hozzászólásából kiderül,

Philipp Tibor: Eötvös tér, lejáró a pesti alsó rakpartra. Élőlánc a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer építése ellen, 1988. október 3.*

Digitalizált fénykép

Fortepan/Philipp Tibor, képszám 60412

* „A bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer műszaki létesítmény, amely azonban messzemenően figyelembe veszi a környezeti hatásokat. A tervezők, a kutatóintézetek egész sora vizsgálta, vizsgálja és még a megépítés után is vizsgálni fogja a változásokat, illetve ellenőrzi, hogy a tervben meghatározott folyamatok a valóságban miként alakulnak. A hatásvizsgálat a vízepítés területén nem új, nem valami kikényszerített, csak a bős–nagymarosi vízlépcsővel kapcsolatos különleges igény, hanem természetes velejárója valamennyi vízügyi beruházásnak. Pl. az 1954-ben létesült Tiszalöki-vízlépcső állékonyági, medermorfológiai, vízminőségi és egyéb hatásvizsgálatait azóta is folyamatosan végzik. Szeretnénk felhívni a figyelmet néhány olyan tényre, amelyeket a vízlépcsőrendszer értékelésénél figyelembe kell venni. A kiviteli terv elkészültekor a környezeti hatásokat is figyelembe vevő állapotfelmérés, tanulmány rendelkezésre állt.

hogy a pártvezetés nem volt tisztában a valós gazdasági helyzettel, amely a következő években a rendszer válságához, illetve bukásához vezetett. „Politikánk, a rendszer szilárd; gazdaságilag megalapozott! Ezt bizonyítja egyebek között az a legutóbbi nyolcévi világgazdasági nyomás, amit népgazdaságunk – amely a nemzeti jövedelem realizálást tekintve csaknem felerészben a világgazdaságtól függ – kiállt. Ezt szem előtt tartva kell tovább lépni az irányítás területén és árpolitikánk, nemzetközi pénzügyi politikánk a jövőben is népgazdaságunk számára a jobb működési feltételeket kell, hogy segítse.”³

- 1 Pótó 1994.
- 2 Központi Fizikai Kutatóintézet, Központi Kémiai Kutató Intézet, Atommagkutató Intézet, Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet, Szegedi Biológiai Központ.
- 3 Tájékoztató a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének folyó évi [1981] november 17. napján tartott rendkívüli, kibővített üléséről. AL, 130. Testületi Végyes 58. doboz.

H. D.

SESSIO 3.75.2 Ismeretlen fényképész: Kádár János látogatása az Akadémián (rendkívüli, kibővített elnökségi ülés), 1981. november 17.*

Fénykép, 132 x 180 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1071–I

* Szentágotthai János előadást tart a felolvasóteremben. A fényképen (balról jobbra haladva) Óvári Miklós, Pál Lénárd akadémiai főtítkár, Kádár János, az előadását felolvasó Szentágotthai és Aczél György látható.

A falon Ligeti Antal *Hricsó vára* (1870) című festménye.¹

- 1 Olaj, vászon, 150 x 220 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 104.

SESSIO 3.75.3 Ismeretlen fényképész: Kádár János látogatása az Akadémián (rendkívüli, kibővített elnökségi ülés), 1981. november 17.*

Fénykép, 130 x 175 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 1069–I

* Kádár János előadása a felolvasóteremben. A képen Pál Lénárd akadémiai főtítkár, Kádár János és Szentágotthai János látható.

A kutatók és a tervezők abban a szerencsés helyzetben voltak, hogy alapul vehették a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában angol nyelven megjelent, a világon egyedülálló, majd 1988-ban második kiadást is megért, a folyami vízlépcsőkről (Water Power Development) szóló könyvet, amelyet Mosonyi Emil [1910–2009], a karlsruhei egyetem ny. egyetemi tanára írt. A sokat vitatott hordalékmozgással kapcsolatban Bogárdi Jánosnak [1909–1998], az MTA tagjának, ny. egyetemi tanárnak, szintén az MTA által angol nyelven kiadott Vízfolyások hordalékszállítása és Stelczer Károly [1922–2016] c. egyetemi tanárnak az USA-ban kiadott Görgetett hordalék szállítása (Bed-load transport. Theory and Practice) című könyve, a hidrológiával kapcsolatban ugyancsak az USA-ban kiadott magyar szerzőcsoportoknak a könyvei, Applied Surface Hydrology (szerk. Starosolszky Ödön [1931–2006]) és Subterranean Hydrology (szerk. Kovács György [1925–1988] akadémikus) álltak rendelkezésre. (A közel sem teljes felsorolást annak érzékeltetésére említjük, hogy a bős–nagygyarosi vízlépcsőrendszer munkájában közvetlenül vagy közvetetten résztvevő szakemberek mennyire a világ színvonalon tevékenykednek.) A terv készítői abban az előnyös helyzetben is voltak, hogy a bösi, illetve a nagygyarosi vízlépcsőhöz hasonló folyami vízlépcső Európában a második világháború után *több mint száz épült*, különösebb környezeti károsítás nélkül. Természetesen ezek tapasztalatait elemezték és felhasználták.”¹

- 1 Stelczer Károly: Épül a bős–nagygyarosi vízlépcsőrendszer. *Vízügyi Közlemények*, 1988 (70. évf. 4. füzet), 479–482, 480–481.

SESSION 3.76 Terry O'Neill: Erzsébet királynő és Fülöp herceg a windsori kastély Grand Corridorján, 1992
 Fénykép, 500 × 400 mm
 MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 798

A hivatalos közéleti és diplomáciai rendezvényeken szigorú szertartásrend működik, amit a protokoll előírásai szabályoznak. A protokoll a diplomácia fontos eszköze, amely megszabja a diplomáciai képviselők egymással való hivatalos érintkezésének módját, így biztosítva, hogy a résztvevők nem tévesztik el a helyüket és nem bántják meg egymást. Így II. Erzsébet (1926), az Egyesült Királyság királynője hivatalos magyarországi látogatásának programjánál az események minden percét protokollárisan megszervezték a Külügyminisztérium szakemberei, hogy az események gördülékenyen menjenek, és hogy a protokollban kevésbé jártas résztvevők is tudják, hogy mi a követendő magatartás és öltözk.

II. Erzsébet a Magyar Tudományos Akadémiát is meglátogatta (1993. május 5-én, szerdán), így az elnöki irattárban fennmaradt az erről szóló program. Itt azt a részletet idézzük, amely az akadémiai – 35 perces – látogatásról szól:

„11:00 Látogatás a Magyar Tudományos Akadémián
Az Akadémia főbejáratánál Mádl Ferenc [(1931–2001) az Akadémia levelező tagja] művelődési és közoktatási miniszter és Kosáry Domokos, az MTA elnöke üdvözlí a királynőt és a férjét.

Kosáry Domokos bemutatja az Akadémia vezetőségét.^[1]

Bemutatásra kerülnek:

Halász Béla [1927] alelnök, a herceg [azaz a királynő férje, Fülöp edinburgh-i herceg (1921)] kísérője az Akadémián

Berényi Dénes [1928–2012], alelnök

Ujfalussy József [1920–2010], alelnök

Láng István [1931], főtítkár

Csurgay Árpád [1936], főtítkár-helyettes

Ezután Mádl Ferenc és Kosáry Domokos a jobb oldali főlépcsőn az Akadémia Dísztermébe kíséri a királynőt.

A Díszterembe menet az Akadémiával kapcsolatos kisebb kiállítás megtekintése. (2 tárló)

A királynő és a férje a terem jobb oldali bejáratán lép be, és a teremben elhelyezett dobogóra áll.

Kosáry Domokos üdvözlő beszédet mond.

A meghívott akadémiai tagok és vendégek félkörben, 12 kis csoportban^[2] állnak a pódiummal szemben.

Az üdvözlő beszédet követően Kosáry Domokos ezüst plakettet ad át a királynőnek.

Az ajándékatadást követően a királynő a jobb, a herceg a bal irányba indul, és pár szót vált minden kis csoporttal.

A királynőt Kosáry Domokos, a herceget Halász Béla alelnök kíséri.

A beszélgetések befejeztével Edinburgh hercege és Mádl Ferenc csatlakozik a királynőhöz és a baloldali bejáraton át elhagyják a Dísztermet.

Mádl Ferenc és Kosáry Domokos az Akadémia főbejáratáig kíséri II. Erzsébet királynőt és férjét, ahol elköszön tőlük.”³

Látogatásukat követően a királyi pár az itt látható fényképet ajándékozta az intézménynek.

1 Ennél a pontnál megtört a protokoll, mert Kosáry nemcsak a vezetőséget mutatta be, hanem az épületet is, és röviden elmondta az *Erzsébet királyné Dedk Ferenc ravatalándí* című dombormű történetét (→ **TRANSLATIO 4.4–5**).

2 Előzetesen megszervezték, hogy minden osztály arányosan legyen képviselve, és előre eldöntötték azt is, hogy kik lesznek bemutatva a királyi párnak.

3 AL, 3. Elnök (Kosáry) 343. doboz. 273/1993.

H. D.

SESSION 2.27 Ismeretlen fényképész: Tüntetők vonulása a Roosevelt téren, 1989. március 15.*
 Digitalizált fénykép
 Fortepan/Hegedűs Judit, képszám 16061

* 1989. március 15-én a Magyar Televízió székházának lépcsőjén Cserhalmi György (1948) olvasta fel az ellenzéki tüntetés szervezői által megfogalmazott 12 pontot:

„Mit kíván a magyar nemzet?
 Szabad, független, demokratikus Magyarországot.

1. Valódi népképviseletet és többpártrendszert. Biztosítsák a választások szabadságát és tisztaságát.
2. Rendőrállam helyébe jogállamot. Érvényesüljenek az emberi jogok, legyen bírói függetlenség.
3. Szólás-, sajtó-, lelkiismereti és oktatási szabadságot. Számolják föl a hírközlés állami monopóliumát. Oszlassák föl az Állami Egyházügyi Hivatalt.
4. Jogot a sztrájkra. Ne korlátozzák az érdekvédelem, a követelés és a szolidaritás szabadságát.
5. Méltányos közteherviselést, a közkiadások társadalmi ellenőrzését. Szüntessék meg az egyéni és csoportos kiváltságokat. Adják meg mindenkinek az emberhez méltó élet alapfeltételeit.
6. Ésszerű gazdálkodást, működő piacot, a tulajdonformák egyenjogúságát. Állítsák le a pénzemésztő és környezetpusztító nagyberuházásokat, szüntessék be a veszteséges vállalatok támogatását, vessenek véget a vállalkozás és a lakosság megsarcolásának.
7. A bürokrácia és az erőszakapparátus leépítését. Oszlassák föl a Munkásőrséget és az Ifjűgárdát.
8. Szabadságot és önrendelkezést Kelet- és Közép-Európa népeinek. Szűnjék meg Európa katonái, gazdasági és emberjogi kettéosztása.

Ismeretlen fényképész: Kosáry Domokos 80. születésnapja, 1993. július 31.*

Fénykép, 127 × 175 mm

Akadémiai Levéltár, Fényképtár 6128

* A fényképen Mádl Ferenc (bal oldalon), az Akadémia rendes tagja, művelődési és közoktatási miniszter, a Tudománypolitikai Kollégium elnöke; Szentágothai János (középen), az Akadémia rendes tagja, volt elnök; Halász Béla (jobbról a második), az Akadémia rendes tagja, alelnök és Mészöly Miklós (1921–2001), a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia alapító elnöke közötti Kosáry Domokost (balról a második) a Tudósklubban.

A falon egy, a Vigyázó-hagyatékból származó, 17. századi flamand kárpit.¹

1 Gyapjú és selyem, gobelinteknikával szőtt kárpit, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 512.

Az Akadémián az 1960-as években alakult ki az a szokás, hogy a vezetők kerek számú születési évfordulóit megünnepelték. Állófogadást rendeztek az ünnepelt tisztele-tére, amelyre meghívták az elnökséget és azt a tudományos osztályt, amelyhez az ünnepelt tartozott. Ezenkívül gyakran még állami kitüntetésre is felterjesztették az ünnepeltet. A szokást a 2/1962 és 36/1992 számú elnökségi határozattal szabályozták.

1993-ban Kosáry 80 éves lett; ez alkalmából megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Nagykeresztjét. A kitüntetést 1991-ben újították fel: Varga Béla (1903–1995), a magyar Nemzetgyűlés volt elnöke és Wittner Mária (1937), 1956-os halálraítélt kapta meg; 1993-ban pedig Antall József (1932–1993), a Magyar Köztársaság miniszterelnöke, valamint Kéri Kálmán (1901–1994) vezérezredes (katonai tagozat) és Kosáry Domokos Széchenyi-nagydíjas történész, az Akadémia elnöke.

Mivel nyáron született, a születésnap ünnepségre az 1993. májusi közgyűlés után került sor, ahol újraválasztották, így az is hozzájárult az örömhöz, hogy értékelték munkásságát és bizalmat szavaztak neki újabb három évre. Kosáry a közgyűlésen e szavakkal zárta elnöki beszámolóját: „[A] mi régióinkban a magyar tudomány és a Magyar Tudományos Akadémia őrizte meg leg-inkább teljesítőképességét, működőképességét és éppen ez volt a megújulás, a reform mellett az a feladat, amelyet három évvel ezelőtt a közgyűlés rám bízott.”¹ „Hogy ez mennyiben sikerült, azt a közgyűlés hívatott eldönteni, amelynek ezt az intézményt még mindig épen, működőképesen, egy történelmi forduló három éve után tisztelettel visszaadom és kérem felmentésem.”² Ezek után hatalmas szavazattöbbséggel (mert minden posztra kettős jelölés volt) megint őt választották.

Nemcsak a kortársak ismerték el erőfeszítéseit, hanem az utódok is. A születésének 100. évfordulóján tartott megemlé-kezésen így jellemezték akadémiai működését: „A rendezvény több volt, mint a történész akadémikus gazdag és nagyhatású tudományos munkásságának méltatása, az egész Akadémia emlékezése volt korszakos jelentőségű tagjára, elnökére, aki fordula-tos életútjának előrehaladott szakaszán felvállalta a felelősséget az intézmény sorsáért, és meg is óvta, meg is újította azt. A szó szoros értelmében sorsfordító idők jártak a magyar tudományosság intézményrendszerére is, amikor az MTA a hetvenhét éves Kosáry Domokos leszűrt bölcsességére, kivívott tekintélyére, energikus vezetésére bízta átalakítását és túlélését.”³

Kosáryról szóló nekrológiájában Vizi E. Szilveszter (1936) ezt írta: „1990-től, a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként azért küzdött, hogy az Akadémián belül politikamentesen, a boszorkányüldözést elkerülve, kizárólag a szakmai érdekek érvé-nyesülhessenek. Előkészítette az akadémiai törvényt, amelyben leszögezte: az MTA autonóm köztestület, költségvetési pénzből gazdálkodik, és irányítása szigorúan politikamentes. A viharos tengerről tehát a csendes kikötőbe vontatta az Akadémia hajóját. Független tudott maradni, így ennek a hajónak a vitorláit sohasem állította a politika szélirányába. Tudta, hogy csak egy autonóm Magyar Tudományos Akadémia és egy autonóm tudós lehet hiteles. Hitte, vallotta, és ami több, elnökként úgy cselekedett, hogy az Akadémia nemzeti intézmény, az európai reformgondolat letéteményese legyen.”⁴ „A tanulság nyilvánvaló. A jövő alternatívája is. Az Akadémia a megszerzett nagy lehetőségekkel akkor fog tudni élni, nemzeti feladatainak pedig eleget tenni, ha politikamen-tességét, egységét, szakmai elkötelezettségét, stabilitását és megújulási készségét megőrzi” – vallotta az Akadémia elnökeként.⁵

Kosáry erőfeszítéseinek köszönhetően jött létre – mintegy az 1949-ben megszűnt Széptudományi alosztály helyébe lépve – a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia, társult testület formájában, ezért vettek részt a SZIMA tagjai is a születésnap ünnepségen.

1 AL, Közgyűlési iratok 1993. Az 1993. május 13. közgyűlés 2. napjának jegyzőkönyve, 282.

2 AL, Közgyűlési iratok 1993. Az 1993. május 13. közgyűlés 2. napjának jegyzőkönyve, 294.

3 Az Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztálya 2013. május 14-én tudományos ülésen emlékezett meg Kosáry Domokos születésének 100. évfordulójáról. Az idézet Hunyady György osztályelnök bevezetőjéből származik a „Kosáry 100” emlékülésen. Hunyady 2013: 1410.

4 Vizi 2007: 1515–1516.

5 Vizi 2007: 1516.

H. D.

9. Semleges, független Magyarországot. Vonják ki a szovjet csapatokat hazánk területéről. Töröljék a magyar ünnepek sorából november 7-ét.

10. Felelős kisebbségi és menekültpolitikát. A kormány lépjen föl a nemzetközi fórumokon a magyar kisebbségek védelmében. Szűnjék meg a rendőri szemlélet és a jogtalan megkülönböztetés a romániai menekültek ügyében.

11. Nemzeti önbecsülést. Vessenek véget a történelemhami-sításnak. Adják vissza a nemzetnek címerét.

12. Igazságot '56-nak, tisztességet a forradalom mártírjainak. Nyilvánítsák nemzeti ünneppé október 23-át.”¹

1 A tüntetés szervezői által kibocsátott szórólapról [Budapest, 1989]. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, Plakát- és Kisnyomtatványtár, B I/1/1989.

SESSIO 3.78.1 Hámori Erzsébet: A Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése, 1996. május 6.*
Fénykép, 127 × 175 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 6501

* A közgyűlés első napján jelen volt Göncz Árpád (1922–2015), a Magyar Köztársaság elnöke; a felvételen őt fogadja az elnöki szobában Kosáry Domokos, az Akadémia rendes tagja, leköszönő elnök.

Az elnöki szobában hátul az a kőrisfából készült „szavazógép” látható, amelyet a tagválasztó nagygyűléseken használtak, és amelyet állítólag Széchenyi István ajándékozott a Pest megyei Agarászegyletnek, az pedig a Széchenyi-Múzeumnak.¹

¹ Szily–Viszota 1905: kat. 1651. Kőris gyökérfa, az asztal: 83,5 × 88 cm, a ládikó: 28,5 × 28,5 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 256.

SESSIO 3.78.2 Hámori Erzsébet: A Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése, 1996. május 9.*
Fénykép, 127 × 175 mm
Akadémiai Levéltár, Fényképtár 6503

* Az elnöki szobában a fotósok fényképezik az asztalnál ülő Horn Gyulát (1932–2013), a Magyar Köztársaság miniszterelnökét; Kosáry Domokost, az Akadémia rendes tagját, leköszönő elnököt, és Glatz Ferencet (1941), az Akadémia levelező tagját, az új elnököt.

A közgyűlés utolsó napján megválasztották az új elnököt, őt köszöntötte Horn Gyula.

SESSIO 2.28 Mónos Gábor: Az ország életét megbénító taxis blokád ellen tüntettek több ezren Budapesten. A demonstrálók menete a Lánchídon, 1990. október 28.*
Digitalizált fénykép
Magyar Távírti Iroda Fotó

* A magyar kormány 1990. október 25-én délután parlamenti sajtótájékoztatót tartott, amelyen másnapról életbe lépő, 65%-os benzináremelést jelentett be az olaj világpiaci árának hirtelen megduplázódása, illetve a Szovjetunióból érkező olajszállítmányok csökkenése miatt. A bejelentés ellen tiltakozó fővárosi taxiskok már aznap délután gyülekezni kezdtek a Hősök tere és a Kossuth tere, másnap reggelre pedig taxi-gépjárművek álltak el – a Lánchíd kivételével – a budapesti hidak feljáróit és 25 főbb közlekedési csomópontot. Október 26-án az ország főútjain és a vidéki városokban is megbénult a közlekedés az utakat autókkal eltorlaszoló taxiskok és a hozzájuk csatlakozó magán- és teherfuvarozók miatt. A három napig tartó blokád a kormány, valamint a taxiskokat és fuvarozókat képviselő testületek közötti megegyezéssel zárult: október 29-étől a benzinárak csökkentek, a forgalom az országban újra helyreállt. A blokád idején több, a kormánnyal szimpatizáló tüntetés is zajlott; október 28-án este a taxiskok által szabadon hagyott Lánchídon demonstrálók tömegei vonultak át a Roosevelt tér irányába.

TRANSLATIO

A II. világháború során a Magyar Tudományos Akadémia székháza jelentős károkat szenvedett. A dunai szárny második emelete rászakadt az első emeleti hetiülés-teremre és az elnöki tanácsteremre; a főhomlokzat Akadémia utcai sarkának első emelete leszakadt; megsérült a középrizalit harmadik emeletének tetőszerkezete és födéme, ami a dísztermet is pusztulással fenyegette. Az épületkárokon kívül jelentős veszteségek keletkeztek a könyvtári állományban, a különgyűjteményekben és a képzőművészeti anyagban is.

A háborút követő politikai átalakulás magában az intézményben (annak működtetésében, felépítésében, feladataiban) is mélyreható változásokat hozott. Az 1945-ös földreformtörvénynek köszönhetően az Akadémia elvesztette bevételeinek fő forrásait, azaz az (elsősorban a Vigyázó-hagyatékából származó) földbirtokait; az 1946-os infláció következtében pedig pénz- és érték-papírvagyona lett semmivé. Habár az Akadémia ígéretet kapott a kormánytól kárpótlásra, illetve a korábban is folyósított állami segély összegének emelésére, az ígért pénzek töredékét kapta meg, és ezek nem fedezték fenntartásának költségeit. 1949-ben olyan döntés született, amely a következő 40 évben meghatározta az intézmény működését és finanszírozását. Az 1949. évi XXVII. törvénycikk az 1948-ban felállított, tudományügyi minisztériumként működő Magyar Tudományos Tanácsot összeolvasztotta a Magyar Tudományos Akadémiával, amelynek működése ezentúl az államhatalom felügyeletével folyt – és (bizonyos fokig) annak szolgálatában állt. E változás következménye lett a palota épületének új képe is: a Parnasszus visszavonhatatlan leépülése, azaz a külső és belső reprezentáció radikális átalakulása, a muzeális gyűjtemények széthullása és új gyűjteményegységek létrejötte.

A székház felújításának több fázisa volt: az 1946-os év jórészt romeltakarítással, az újabb károk megelőzésével, a beszakadt boltozatok falazásával telt. A következő hároméves időszakban az épület külső sérüléseit javították ki; helyreállították a földszinti termeket és néhány első emeleti helyiséget. Ezek után megkezdődött a dunai szárny második emeletének helyreállítása. 1954-ben restaurálták a díszterem falképeit (majd egyes részeit 1956 után újra). 1958-ban a második emelet többi termeit állították helyre. A homlokzat felújítása az 1960-as évek elején zajlott.

Az épület rekonstrukciója új terek kialakításával is járt, amelyek új funkciókkal bírtak. A Kézirattár 1949-ben költözött az északi szárny első emeletére, ahol a háború előtt a főtitkári hivatal (és lakás) volt. 1951-ben nyílt meg a Roosevelt tér és az Akadémia utca sarkán, az épület földszintjén a Keleti Gyűjtemény – többek között – az egykori Goethe-múzeum helyén. Az Akadémia utcai szárny első emeletén 1954-ben alakították ki a Tudósklub terem sorát. A dunai szárny második emeletén – az egykori Képtár, majd a Növénytár helyén – előadótermeket létesítettek; velük átellenben, a keleti szárny legfelső szintjén irodai szobák sorakoztak. Jól látható, hogy jelentős fordulat állt be az épület funkciójában: az intézmény és a székház önképét már nem (bemutatott) tudományos és művészeti gyűjteményei, hanem a kollektív munkára felhívó, a centralizálást és a demokratizálást – egyszerre – hangsúlyozó terek fejezték ki. A székházban a hagyományok ápolásáról a – bizonyos esetekben minden régít megtagadó – jövő építésére helyeződött a hangsúly. A palota a tudományok szervezésének központja lett: a szabályozásé, az eszmecsereé és az eredmények bemutatásáé.

Az államszocializmus kora további átalakításokkal is járt: a korszerűsítés a falakon belül és a föld alatt is zajlott, mert a palota már a háború előtt sem volt megfelelő műszaki és gépészeti állapotban. Az ötvenes évek rekonstrukciója azonban nem oldotta meg az Akadémia Könyvtára állományának dinamikus növekedéséből fakadó helyhiányt; és a közművesítés, gépesítés vonatkozásában sem volt kielégítő. A hetvenes évektől egyre gyakrabban vetődött fel egy újabb korszerűsítés szükségessége. A könyvtárnak a bérházba való átköltöztetése után (1985–1988), a kilencvenes évek első felében zajlott le a palota újabb, máig utolsó, immár műemléki szempontokat is figyelembe vevő rekonstrukciója. A terveket a Középülettervező Vállalat munkatársai, Borsos Írisz és Schinagl Gábor készítették; a feltáró és díszítő munkák Dávid Ferenc művészettörténész és Szebeni Nándor restaurátor vezetésével zajlottak. A dunai szárny egykori könyvtártermeinek helyén klubhelyiségeket alakítottak ki; és új helyre költöztek a főtitkár irodái. A csaknem fél évszázadon át nem – pontosabban csak könyvtári raktárként, illetve irodaként – használt harmadik emeleten kapott helyet az Esterházy (majd az Országos) Képtár, valamint a Történelmi Képcsarnok örököseként a Művészeti Gyűjtemény, amelynek köszönhetően az Akadémia székházában a II. világháború ideje óta szünetelő muzeológiai tevékenység is újraindult.

Napjainkban a székházban a háború után kialakított gyűjtemények mellett az Akadémia vezető adminisztratív szervei működnek, illetve továbbra is a tudományos közélet legfontosabb eseményei kapnak benne méltó helyet. Már a 19. és 20. század fordulóján nyilvánvalóvá vált, hogy az egyre erőteljesebben differenciálódó és személyi állományában is dinamikusan növekvő tudományos tevékenység nem valósulhat meg egyetlen épület falain belül. A palota így 1989 után (újra) reprezentatív épületté vált, amely azonban az átalakulás után sem veszített nyitottságából. Az Akadémia székháza mint a tudományok legfőbb hazai képviselője, 150 éves fennállása során a nyilvánosság része kívánt lenni; minden változása ellenére őrizni kívánta azt a szerepet, amelyet még megálmodói képzeltek el számára: sikeresen végezte el újra és újra a *translatio studii* feladatát.

Ugry Bálint – Boncz Hajnalka

Palotai Szkalos Gyula: Az Akadémia homlokzatán lévő Lomonoszov-szobor modellója, 1963
Festett gipsz, 59 cm
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály, Itsz. 77.40

A II. világháború során jelentős károkat szenvedett az épület: sok belövés – 26 aknata-lálat – érte a Duna-parti, illetve a Ferenc József tér felőli részt. 1948 áprilisáig a legfon-tosabb részeken elkészült az épület külső állagbiztosítása, így a belső munkálatokat is megkezdhatték.

1949 végén az Akadémia új elnöksége meghozta a szükséges intézkedéseket az épület teljes rendbehozatalára. Az 1950-es években így átfogó felújítási munkák folytak, amelyek elsősorban a belső tereket érintették, hiszen a legfontosabb az volt, hogy használni lehessen az épületet. 1956-ban viszont újabb károk érték a palota főhomlokzatát, és csak miután ezeket a sérüléseket kijavították, kerülhetett szóba ismét a homlokzatok teljes rekonstrukciója.

1960-ban ráadásul a Fővárosi Műemlék Felügyelőség egy átiratot is intézett az Akadémiához, amely a homlokzat mielőbbi helyreállításának szükségességét tárgyalta, tekintettel a székház városképi jelentőségére. Utaltak arra is, hogy minél később kezdik meg a munkálatokat, azok annál többbe kerülnek majd.

1960. szeptember 8-án Dibácsi Miklós gazdasági vezető írt egy feljegyzést Rusznyák Istvánnak (1889–1974), az Akadémia elnökének, amelyben Major Máté (1904–1986) épí-tésszel (az Akadémia rendes, és a VI. Műszaki tudományok osztály osztályvezetőségé-nek tagjával) való megbeszélést foglalta össze. Major egyetértett a Fővárosi Műemlék Felügyelőség véleményével, és fontosnak tartotta a munkálatok mielőbbi megkezdését, hiszen a teljes felújítás meglátása szerint két-három évet is igénybe vehet.

A helyreállítás meg is indult 1960-ban, viszont gondot jelentett a hiányzó szobrok pótlása. Egy újabb, a Gazdasági Hivatal által az elnökségnek írt feljegyzés¹ egyrészt felsorolta a megsemmisülteket, illetve súlyosan sérülteket – többek között az épületnek a Roosevelttér és a Duna-part sarkán levő, Raffaellót (1483–1520) és Galileit (1564–1642) ábrázoló szobraikat (→ CONSTRUCTIO 20) –, másrészt döntést kért arra nézve, hogy az allegorikus szobrokat a régi elnevezésükkel állítsák-e helyre; illetve, hogy a hiányzó tudósszobrok közül melyeket pótolják (esetleg cseréljék-e ki a megmaradtakat). Az 1961. október 20-i elnökségi tanácsülésen az „egyebek” napirendi pontban szerepelt ez a kérdés.

Miután 1949-ben megszűnt a Széptudományi alosztály, az elnökség nem akarta, hogy Raffaello feltűnjön a homlokzaton. Voltak, akik úgy gondolták, hogy igazodni kell a kor elvárásaihoz: Rusznyák egy cédula² tanúsága szerint felvetette, hogy Marx (1818–1883) és Lenin (1870–1924) szobraival pótolják a hiányzókat (vagy Galileiével és Mihail Vasziljevics Lomonoszovével [1711–1765]);³ utóbbinak 1961-ben ünnepelték születése 250. évfordulóját).

A kor szokásainak megfelelően kikérték a pártközpont véleményét. Azt a meglepő választ kapták Szántó Lajostól (1928–1983), a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Kulturális és Tudományos Osztályának munkatársától (a Kutatásszervezési Intézet későbbi igazgatójától), hogy nem lenne helyes Lenin vagy Marx megjelenítését a homlokzatra tenni, máskülönben viszont nem szólnak bele, hogy kit (illetve kiket) választ az elnökség.⁴

Ezután az 1962. január 12-i elnökségi tanácsülésen Galilei és Lomonoszov szobra-nak a homlokzaton való felállítására felől döntöttek; utóbbit Palotai Szkalos Gyula (1911–1976) készítette el.

H. D.

Gergely Pál (?): A Lánchíd pesti hídfőjéről a Dunába zuhant emléktábla darabjai, 1945*
Fénykép, 115 × 86 mm, karton, 273 × 213 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 6298/185

* 1861-ben két gránittáblát illesztettek a Lánchíd budai, illetve pesti hídfőjének északi oldalán álló, Marschalkó János (1818–1877) szobrász által faragott oroszlánok talapzatára. Az átadásnak¹ emléket állító táblákra a következő sorokat vésték: „V. Ferdinánd Király [1793–1875] Országglása Alatt Gróf Széchenyi Istvánban Támadt A Gondolat Buda És Pest Városokat A Lánchíddal Összekapcsolni, S A Nagy Hazafi Ezen Óriási Mű Kivitелére Báró Sina Györggyel [1783–1865] Egyesült, Ki Is József Főherczeg [1776–1847] Magyarország Nádora, Mint Az Országos Küldöttség Elnökével Az 1840. XXXIX. T. Cz. Által Helybenhagyott Szerződést Kötvén, Annak Alapján Még Báró Rothschild Salamon [1774–1855] És Kapriorai Wodianer Sámuel József [1778–1852] Csatlakoztak A Vállalathoz. — Az Építmény Thirney [sic!] Clark Vilmos [1783–1852] Angol Mérnök Tervei Szerint Helyettese Clark Ádám [1811–1866] Mérnök Által, Tíz Év Alatt Vitetett Véghez, És A Híd 1849. Nov. 21-én Adatott Át A Nyilvános Közlekedésnek. — Isten Áldása Legyen E Művön S Alapítóinak Emlékezete Éljen A Hazában.”² A vésés Jablonszky Vince műve volt. Az 1945. január 18-ára virradó éjjelen felrobantott Lánchíd pesti hídfőjének és lánckamráinak darabjai a Dunába estek, az emléktáblából csak egy középső nagyobb és több kisebb, de nem az összes darab maradt fent. A híd újjáépítésekor (→ **SESSIO 2.18.1–3**) ezért azt nem is tudták a helyére visszatenni; a budai oldalon pedig nem az északi, hanem a déli oldalon lévő oroszlán talapzatába illesztették a pesti oldalihoz hasonlóan sérült, de hiánytalanul megmaradt darabokat.

1 Az ünnepélyes átadás 1849. november 20-án volt. Az emléktáblán szereplő 1849. november 21. a vámszedés – azaz a hivatalos forgalom megindulásának – első napját jelöli.
2 Fölírás a budapesti lánchídon. *Vasárnapi Ujság*, 1861. szeptember 22. (8. évf. 35. sz.), 455.

Fényes Tamás: A homlokzaton álló Révai Miklós-szobor restaurálása, 1963*

Fénykép, 237 × 184 mm, karton, 241 × 186 mm

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, ltsz. nélkül

* A fénykép háttérében a II. világháborúban súlyosan megsérült budavári palotának az 1960-as években zajló rekonstrukciós munkái láthatók: a korábbi, Hauszmann Alajos (1847–1926) tervei szerint épült neobarokk kupola helyett egy magasabb, klasszicizáló (vasbeton) konstrukciót emeltek. A helyreállított épületegyüttesben 1967-ben nyílt meg a Budapesti Történeti Múzeum (E épület), 1975-ben a Munkásmozgalmi Múzeum (A épület) és a Magyar Nemzeti Galéria (B és D épületek), 1985-ben pedig az Országos Széchényi Könyvtár.

„Révai Miklós (Nagyszentmiklós, 1750. febr. 24.–Pest, 1807. ápr. 1.): nyelvész, költő, rajzoló. 1781-től Bécsben tanult rajzolást és építészetet. 1787-től a győri városi rajziskola tanítója lett; tankönyvet írt az építészetről Várasí építésnek eleji (Buda, 1790 [sic!]) címen. A Széchényi Könyvtárban levő több mint 120 rajza építészeti elemeket és díszítményeket ábrázol. Alkalmi dekorációkat is készített.” (→ CONSTRUCTIO 19, → SOCIETAS LITTERARIA 3)

Révai Miklós szócikk a *Művészeti lexikon*ban (Főszerk. Zádor Anna–Genthon István. IV. kötet, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968. 57.).

„IX. fejezet.
Az épületeknek helyzetetésekről.

A. Elmékedések, és Megmutatások.

1. Az épület olly helyen állitassék fel, mellyet jó, ét [sic!] tiszta levegő jár. Mert a' jó, és tiszta levegő mind a' lakosoknak egészségekre vagyon: mind pedig az épületbenn el tettett dolgoknak meg tartásokra igen hasznos, és szükséges.

2. A' hol az épületnek helyet szabadon lehet keresni, leg jobb annak termékeny, dombos, és vízhez közel lévő helyet választani: Mert így közel esik az élés, és a' víz sints meszsze az épülettől; a' mi külömbenn igen alkalmatlan volna. [...]

5. Más szomszéd házakkal össze ragasztatott épületet inkább hosszas négy szegre építessék. Mert az illyen épületnek tsak két felől lehet világossága, az útszáról, és az udvarról: következendőképen tsak két oldalaira eshetnek a' szoba rendek.

6. Az épületnek homlok eleje délre légyen helyeztetve. Mert az épület homlok elejébenn, szükség hogy leg nagyobb világosság légyen. E' pedig kétség kívül bőven meg lészen, ha ezt délnek fordítjuk. [...]

9. Azok a' szobák légyenek egymással össze kaptsolva, mellyeknek egymással mint egy összevótótt szükségek, és alkalmatosságok vagyon. Ezt az alkalmatosság javallja, mellyet meg nem lehet vetni. Így p. o. a' tanuló szoba, és az hálólház egymást érje, hogy az éjeli tanulástól az aluvásra könnyen által lehessen menni. [...]

11. Minden épületnek leg alább egy szabad ég alatt való udvara légyen. Előszöris sok ollyas dolgok vagynak, a' mellyeket nem lehet végbe vinni szabad ég alatt való udvaron kívül. Alkalmatlan volna tehát e' nélkül az épület. Azután, kívált a' szomszédházhoz értetett házakbann, ha minden felől világosságot bé nem lehet ereszténi az épületbe, legalább két felől, az útszáról, és a' szabad égalatt való udvarról ereszzünk, a' mennyit lehet.”

Részletek Révai Miklós a *Várasí építésnek eleji* című munkájából (Buda: Királyi Akademia, 1780. 34–36.).

Ismeretlen fényképész: Az Akadémia székháza. Háborús pusztítások nyomai a homlokzaton és a téren, 1945 körül

Fénykép, 175 × 82 mm

Akadémiai Levéltár, Fényképtár 5259

TRANSLATIO 4.2

Seidner Zoltán: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának folyóirat-olvasója, 1950*
Fénykép, 180 × 233 mm
Hild–Ybl Alapítvány, Archívum, Itsz. V-137-607

* A falon Lenin és Sztálin (1878–1953) arcképei.

TRANSLATIO 4.3

Ismeretlen fényképész: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának raktára az épület északi szárnyában, 1986*
Fénykép, 239 × 182 mm
Hild–Ybl Alapítvány, Archívum, Itsz. V-137-469

* Az egykori, Schlick-féle öntöttvas oszlopokkal kialakított könyvtári olvasótermet raktárhelyiségekként használták.

TRANSLATIO 1.4

Gergely Pál (?): Felvétel a háborús sérüléseket szenvedett akadémiai épületről. A Könyvtár, 1945. február
Fénykép, 118 × 82 mm, karton, 300 × 230 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 6298/184

Holló Barnabás: Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál, 1914
Márvány, 244 × 215 cm. Jelezve jobbra lent: „HOLLÓ BARNABÁS”
MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 2

Deák Ferencet halála után az Akadémia előcsarnokában ravatolták fel; Erzsébet királyné (1837–1898) személyesen is leróta tiszteletét a halott előtt (→ **SESSIO** 3.9). A látogatásról a sajtó is megemlékezett: többek között a *Vasárnapi Ujság* is részletes beszámolót közölt az eseményről: „A főváros e napon már külsőleg is teljesen gyászba volt borulva. Délelőtt kegyelettel szemlélte a hullámozó közönség a váci utcza virágkereskedés kirakatában a pompás – babérlevelekből és fehér kaméliákból kötött – koszorút, melyet a királyné küldött Deák Ferencz ravatalára, s melynek fehér atlasz szalagjára e szavak voltak hímezve: »Deák Ferencznek Erzsébet királyné.« A király által küldött hasonló koszorú az akadémia egyik termében volt dél előtt látható, s szalagjára szintén arany betűkkel van ráhímezve: »Deák Ferencznek Ferencz József király.« E napnak feledhetetlen eseményét azonban a királyné megjelenése képezte a nemzet nagy halottjának ravatalánál. Főnséges, mélyen megható jelenet volt az, midőn a nemzet legelső asszonya, mély gyászba öltözve lépett föl a ravatal emelvényére, könyező szemekkel tekintve a nemzet legelső polgárának örökre meghidegült arczára, miközben udvarhölgye által segítve, ráhelyezé koszorúját a nagy halottra, s aztán áhítatos imába merült a koporsó végénél levő imazsámolyon. A jelenlevők szemei nem maradhattak meghatottság nélkül.”¹

Miután Erzsébet is elhunyt, az Akadémia meg kívánt emlékezni róla is. Eötvös Loránd (1848–1919) elnök a királyné fölött mondott gyászbeszédében jelentette be annak a domborműnek a megrendelését, amely azt a jelenetet örökítené meg, amikor Deák Ferenc előcsarnokban elhelyezett ravatalánál Erzsébet személyesen róta le tiszteletét. Ezt a momentumot Zichy Mihály (1827–1906) egy 1877-es, már korában ikonikussá váló festménye is tárgyál választotta.² (Ráadásul Zichy alkotása a 19. század végén egy ideig az Akadémián volt kiállítva; azaz a dombormű a későbbiekben mintegy pótolta a festményt.)

A domborművet Holló Barnabás (1865–1917) készítette. Személye biztos választás volt: a szobrász ezt megelőzően már többször dolgozott az Akadémia számára. Ő készítette azt a reliefet, amely az intézmény 1825-ös alapítását ábrázolta, és amelyet az épület Akadémia utca felőli oldalfalába illesztettek (→ **SESSIO** 3.68); majd ő faragta márványba Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842) mellszobrát is 1909-ben³ (utóbbi kezdetben a heti-ülés-teremben volt; jelenleg a Keleti Gyűjtemény bejárata mellett van elhelyezve).

1 A nemzeti gyász hete. *Vasárnapi Ujság*, 1876. február 6. (23. évf. 6. sz.), 89.
2 Olaj, vászon, 450 × 347 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 489.
3 Márvány, 82 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 112.

B. H.

Beck András: Az Olvasó munkás című szobor gipszváltozata, 1950
Gipsz, 108 cm
Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály, Itsz. 74.56

Felavatásától, 1914 novemberétől fogva Holló Barnabás *Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál* című reliefje az aula falába illesztve állt; 1950-től Beck András (1911–1985) *Olvasó munkás* című szobrával szemben. Ekkor ugyanis az új akadémiai vezetés a kor szellemének megfelelő műalkotást keresett a domborművel szemkösti oldalra, hogy az Akadémia alapításának 125. évfordulójára (→ **SESSIO** 3.58.1–8) érkező nemzetközi és magyar vendégereg már a székházba belépve is érzékelje a változásokat. A Művészeti Alkotások Nemzeti Vállalatától vették meg Beck alkotását, amely a Múcsarnokban rendezett I. Magyar Képzőművészeti Kiállításon (1950. augusztus–szeptember) Munkácsy-díjat nyert. A művész a szobrot eredetileg a Derkovits-kollégium¹ jelképeként szánta; a tanulni vágyó munkás- és parasztszármazású fiatalokat jelképezte, de a művet végül nem állították fel a népi kollégiumok megszűnte miatt.² Így az Akadémiára került műről a vezetőség saját interpretációt alkothatott, mondván az „hű kifejezője a munkáosztály és a tudomány új egységének”.³

Az 1970-es akadémiai reformot követően a székház és a bérház felújítása – új szervezeti struktúrájának megfelelő átépítése – újabb lendületet kapott. Ennek részeként, az akadémiai vezetés az *Olvasó munkás* és a Deák ravatalát ábrázoló dombormű azonnali, gyors és feltűnés nélküli eltávolítása mellett döntött 1973 januárjában. Erdey-Grúz Tibor (1902–1976) elnök egy kisebb helyreállítás ürügyére hivatkozva szedette ki mindkettőt, és felhívta a gondnoknő figyelmét, hogy „a munkálatokkal kapcsolatban a legkörülményesebben járjon el. A két szobor egyidejű beállványozása és bontási munkálatai” pedig azonnal kezdődjenek el.⁴

Valójában az egyik már, a másik viszont még nem volt kívánatos reprezentáció az Akadémián a konszolidálódott szocializmus rendszerében. Az *Olvasó munkás* nemcsak sztálinista műalkotássá minősült át, hanem egy disszidens munkájává is: Beck 1957-től Franciaországban élt emigrációban.

Gergely Pál (?): Felvétel a háborús sérüléseket szenvedett akadémiai épületről. Az Akadémia utcai bejárat melletti második lépcsőház, 1945*
Fénykép, 91 × 115 mm, karton, 273 × 213 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek
Gyűjteménye, Ms 6298/185

* 1945 januárjának elején szakadt le a lépcsőház. A vörösmárvány lépcsők eredetileg az első emeleti titkári (egykor Arany-) lakásba, illetve a második emeleti Növénytárba vezettek.

Holló domborművét egy félreeső szolgálati folyosón tárolták évekig; kezdetben szabadon, majd egy idő után paravánnal eltakarva. A gödöllői helytörténeti gyűjtemény vezetője, Polónyi Péter (1931–1993) erről értesülve, 1979-ben elhatározta, hogy megszerzi a kastély akkor már tervbe vett rekonstrukciójához Holló szoborművét. Éveken keresztül levelezett és érkezett különböző bürokratikus szervekkel – kezdve a Városi Tanácstól a helyi pártbizottságon át a Kőfaragó Vállalatig, illetve a Képzőművészeti Kivitelező Vállalatig –, hogy aztán egy, az állását is veszélyeztető huzavona után a helytörténeti gyűjtemény szűk – műtárgy elhelyezésére alkalmatlan – lépcsőházában 1984-ben végre felállítsák azt.

Ezek azonban már Ráday Mihály (1942) társadalmi visszhangot kiváltó város- és műemlékvédő kiadványának, illetve televíziós sorozatának évei voltak. Ráday az *Unokáink sem fogják látni* című televízióműsor 1981. március 13-i adásában már megsejlesztette a relief – akkor még az Akadémia székházán belüli – méltatlan elhelyezését, nyilvánosan is felvetve visszahelyezésének szükségességét.⁵ 1985 végétől kezdve többször sürgette Berend T. Iván (1930) elnöknél annak újrainstallálását. Berend T. ígéretet tett arra, hogy a tervezett nagy házrekonstrukció során a reliefet visszaillesztik eredeti helyére.⁶ Ráday a kérésével nem volt egyedül, mert a szobrász menyje, Holló Barnabásné (1914–2002) is többször kérvényezte a dombormű visszahelyezését.⁷

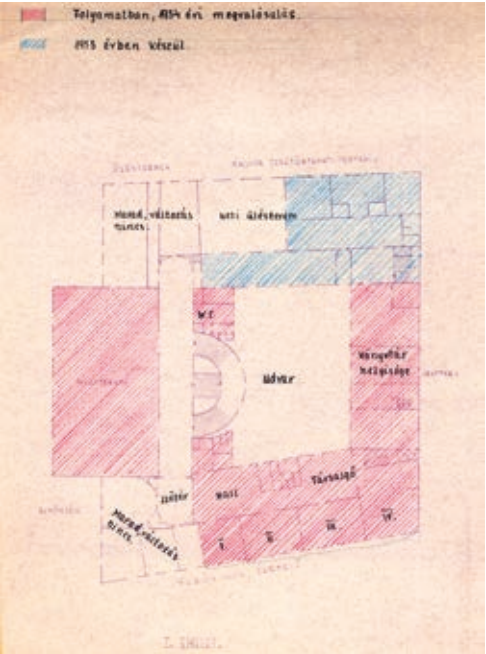
Végül a politikai rendszerváltás után és Kosáry Domokos (1913–2007) elnöksége idején – még mindig Ráday közbenjárására, de már egy másik gödöllői múzeumi vezetővel való tárgyalást követően – indult meg egy újabb egyeztetés a szobor újbóli akadémiai felállításáról. Az *Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál* című relief 1992 óta látható ismét régi helyén. Amikor II. Erzsébet (1926) angol királynő meglátogatta a Magyar Tudományos Akadémiát 1993-ban (→ **SSSIO** 3.76), Kosáry Domokos elnök hosszan mesélte neki a dombormű történetét, a királynő pedig érdeklődéssel hallgatta.

- 1 A Népi Kollégiumok Országos Szövetségének (1946–1949) művészeti kollégiuma.
- 2 A bronzvázlatot 1951-ben állították fel a csepeli Béke téren.
- 3 Rusznyák István elnök és Erdey-Grúz Tibor főtítkár levele Beck Andrásnak, Budapest, 1950. december 14. AL, 3. Elnök (Rusznyák), 61/4/78, 779/R-1950.
- 4 Berecz Jánosné elnöki titkárnő levele Ruzsinkó Gáborné gondnoknak, Budapest, 1973. január 9. AL, 3. Elnök (Erdey-Grúz) 117/1, E-2/1973.
- 5 Ráday 1988: 57–58.
- 6 Berend T. Iván levele Ráday Mihálynak, Budapest, 1986. január 30. AL, 3. Elnök (Berend) 246, E-57/1986.
- 7 Holló Barnabásné levele Berend T. Ivánnak, Budapest, 1986. május 14. Berend T. Iván válasza Holló Barnabásnének, Budapest, 1986. május 30. AL, 3. Elnök (Berend) 247, E-322/1986.

H. D.–B. É.

TRANSLATIO 5.1

Ismertetlen: A folyamatban lévő és az 1955-re tervezett helyreállítások az Akadémia épületében. Az első emelet alaprajza, 1954*
6 old. kézirajz, tus, ceruza, papír, papírkötésben, 235 × 160 mm
Akadémiai Levéltár, 77. Gazdasági Ellátási Főosztály, 47. doboz. 3. dosszié

* 1954-ben az épület Akadémia utcai szárnyában a Tudósklub, az északi szárnyában pedig a Könyvtár Kézirattára helyiségeinek kialakításán, valamint a Roosevelt térre néző díszterem rekonstrukcióján dolgoztak. A hetiülés-termet övező terekben 1955-ben kezdődtek munkálatok.

TRANSLATIO 1.6

Gergely Pál (?): Felvétel a háborús sérüléseket szenvedett akadémiai épületről. A hetiülés-terem, 1945. március 3.*
Fénykép, 90 × 120 mm, karton, 300 × 230 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 6298/184

* A sarokban Stróbl Alajos (1856–1926) Kemény Zsigmond (1816–1875) író ábrázoló, a Kisfaludy Társaság megrendelésére készült, de 1896-tól a hetiülések termében lévő szobra (1895).¹ A falon ifj. báró Vay Miklós (1828–1886) gróf Dessewffy Emilt (1814–1866) ábrázoló büsztje (1871)² (→ **SOCIETAS LITTERARIA** 14.1).

- 1 Márvány, 69 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 111.
- 2 Lappang.

Gergely Pál (?): A hetiülés-terem előtere, 1952*

Fénykép, 177 × 218 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 6298/187

* A hetiülés-terembe három nyitott árkádon keresztül lehetett belépni. Ez a nyitottság mára megszűnt: az árkádíveket befalazták az 1980-as és 1990-es években lezajlott nagyrekonstrukció során, és a szélső falakon ajtónyílásokat helyeztek el; a felolvasóterembe ma is ezeken keresztül lehet belépni. A nyílások közti falszakaszok posztamenseiről hiányoznak a rajtuk korábban felállított búsztok.

Seidner Zoltán: Az elnöki fogadószoba (az egykori Széchenyi-Múzeum egyik helyisége), 1950 körül*

Fénykép, 125 × 181 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 5075/271

* A falon a Vigyázó-hagyatékából származó 17. századi falikárpitok *Dido és Aeneas*,¹ illetve *A szemüvegárus* jelenetével;² az íróasztal mellett a Széchenyi István által vezetett Közmunka és Közlekedési Minisztérium egykori hivatali berendezéséből származó zárt könyvszekrény (1848 körül).³ A könyvszekrény melletti posztamenten egy bronz Sztálin-búsz (már nincs meg). A falikárpitok alatt, a nyitott, ívelt könyvszekrények tetején Eötvös József (1813–1871) asztali órája,⁴ illetve egy bagoly alakú ezüst tolltartó, ugyancsak a Vigyázó-hagyatékából.⁵

- 1 Gyapjú és selyem, gobelinteknikával szőtt kárpit, 340 × 250 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 489.
- 2 Gyapjú és selyem, gobelinteknikával szőtt kárpit, 400 × 200 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 266.
- 3 Fenyőfa alapon dió, illetve diógyökér borítással, a diófa húr met-szetéből válogatott, kiemelt részletekkel, jávorfa vonalfaberakás-sal, sárgaréz kulcslyukpajzs-sal, 272 × 259 × 84 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 478.
- 4 Mahagóni furnérozású óratok, a ma is működő szerkezet az 1800 körül működő pest-budai Peter Paul Huber műve, 32 × 23,6 × 17 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 258.
- 5 Ezüstözött réz, 20 × 9,5 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 292.

Gergely Pál (?): Felvétel a háborús sérüléseket szenvedett akadémiai épületről.

A Széchenyi-Múzeum, 1945. március 3.

Fénykép, 90 × 120 mm, karton, 300 × 230 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 6298/184

Ismeretlen fényképész: Az elnöki tanácssterem, 1986*

Fénykép, 235 × 176 mm

Hild–Ybl Alapítvány, Archívum, Itsz. V-137-407

* Az ablakok közötti falszakaszon a Konyorcsik János (1926–2010) készítette Lenin büszt;¹ a rövidebb falszakaszon az ablak mellett legfelül Balogh Erintől (1925) Kiss Károly (1793–1866);² az ajtó fölött Balló Edétől (1859–1936) Beöthy Zsolt (1848–1922);³ illetve Medgyesy Schwartz Antaltól (1897–1978) Entz Géza (1842–1919) arcképe⁴ látható. A hosszabb falszakaszon fentről lefelé Jendrassik Jenőtől (1860–1919) Hógyes Endre (1847–1906) képmása,⁵ egy azonosíthatatlan portré, alul pedig Komáromi Kacz Endrétől (1880–1969) Mikszáth Kálmán (1847–1910) arcképe;⁶ a következő oszlopban Rákosi Nándortól (1832–1884) Horváth Mihály (1809–1878) térdképe⁷ és Lotz Károlytól (1833–1904) Illosvay Lajos (1851–1936)⁸ portréja függ. Középen Székely Bertalantól (1835–1910) Eötvös József arcképének⁹ részlete látható.

- 1 Mészkö, 66 cm, Magyar Nemzeti Múzeum, Itsz. LTM.89.17
- 2 Olaj, vászon, 90 × 80 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 156.
- 3 Olaj, vászon, 68 × 53 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 159.
- 4 Olaj, vászon, 70 × 60 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 161.
- 5 Olaj, vászon, 78 × 66,5 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 152.
- 6 Olaj, vászon, 78 × 63 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 162.
- 7 Olaj, vászon, 157 × 115 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 154.
- 8 Olaj, vászon, 100 × 75 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 149.
- 9 Olaj, vászon, 258 × 163 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 165.

Ismeretlen fényképész: A Tudósklub zöld szobája (a mai Szentágothai-terem), 1986*

Fénykép, 235 × 176 mm

Hild–Ybl Alapítvány, Archívum, Itsz. V-137-563

* A falon Kisfaludy Károly (1788–1830) *Tengerpart*;¹ Glatz Oszkár (1872–1958) *Kukoricafosztók*;² Than Mór (1828–1899) *Eötvös Józsefné Rosty Ágnes* (1825–1913)³ és Ferenczy Károly (1862–1917) *Fiú arcképe*⁴ című festménye⁴ látható.

- 1 Olaj, vászon, 66 × 91,5 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 29.
- 2 Olaj, vászon, 70 × 53 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 52.
- 3 Olaj, vászon, 60 × 46,5 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 51.
- 4 Olaj, vászon, 63,5 × 47 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 44.

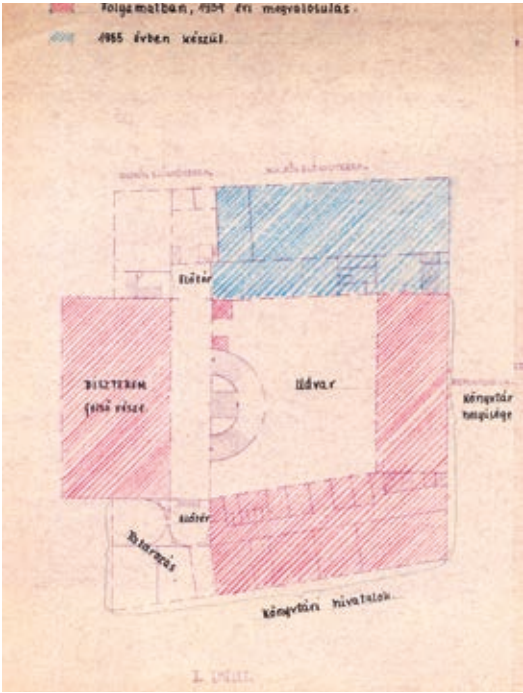
Gergely Pál (?): Felvétel a háborús sérüléseket szenvedett akadémiai épületről. Az elnöki tanácssterem, 1945. január

Fénykép, 90 × 115 mm, karton, 273 × 213 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 6298/185

Ismeretlen: A folyamatban lévő és az 1955-re tervezett helyreállítások az Akadémia épületében. A második emelet alaprajza, 1954*
6 old. kézirat, tus, ceruza, papír, papírkötésben, 235 × 160 mm
Akadémiai Levéltár, 77. Gazdasági Ellátási Főosztály, 47. doboz, 3. dosszié

* Az akadémiai székház második emeletén, a dunai szárnyban – a korábbi képtári, majd növénytári termek helyén – 1955-től kezdődően előadótermeket alakítottak ki. Az északi és keleti szárnyakat a Könyvtár szobái, irodái foglalták el.

Ismeretlen fényképész: A második emeleti száz férőhelyes előadóterem előtere, 1986*
Fénykép, 239 × 180 mm
Hild–Ybl Alapítvány, Archívum, Itsz. V-137-240

* A falon gróf Vigyázó Sándorné báró Podmaniczky Zsuzsanna,¹ illetve Vigyázó Ferenc gyerekkori portréja² látható, ismeretlen festőktől.

- 1 Olaj, vászon, 71 × 58 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 175.
- 2 Olaj, vászon, 71 × 58 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 174.

Ismeretlen fényképész: Felvétel a háborús sérüléseket szenvedett akadémiai épületről. A díszterem félig helyreállítva, repesznyomokkal a falon, 1947. június 8-i ünnepi ülés*
Fénykép, 75 × 130 mm, karton, 230 × 303 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 6298/186

* Az asztalnál balról jobbra ülnek: Varga István (1897–1962), közgazdász, az Akadémia levelező tagja; Kodály Zoltán (1882–1967), az Akadémia elnöke, Szent-Györgyi Albert (1893–1986), biokémikus, az Akadémia rendes tagja és másodelnöke és Voinovich Géza (1877–1952) főtitkár (→ SESSIO 3.53).

A légiriadók ellenére, az ostrom megkezdéséig, azaz 1944 őszéig Kodály rendszeresen bejárt az Akadémiára, és egyike volt az elsőeknek, aki visszatért, hogy meg-szemlélje a károkat. Az ostrom utáni állapotot Gergely Pál (1902–1982) könyvtáros, művelődéstörténész¹ szá-vaival idézzük: „Az ostrom Akadémiánk életét is megbé-nította. A patkós szoba [a mai alelnökség helyiségének] ablakai vakon bámultak a szemközti Halászbástyára,

Ismeretlen fényképész: A második emeleti száz férőhelyes előadóterem, 1986
Fénykép, 176 × 239 mm
Hild–Ybl Alapítvány, Archívum, Itsz. V-137-300

Ismeretlen fényképész: A második emeleti kétszáz férőhelyes előadóterem (egykor az Országos Képtár, majd a Növénytár tere), 1986
Fénykép, 180 × 239 mm
Hild–Ybl Alapítvány, Archívum, Itsz. V-137-313

üléstermeink kiégve, tető nélkül pusztuló szép palotánk száznál több gránáttól találva, egyre nehezebben viselte gazdátlan létezését. A patkós szoba kincseit: fonográfját és kottás lapjait még idejekorán levittük a mély pincébe. 1945 őszén Kerényi Györggyel [1913–1988] hoztuk vissza, hogy az egyetlen épen maradt teremben, a főtítkáriban megszárogathassuk a nyirkos lapokat, s hogy a romok közé ellátogató Mestert megnyugtassuk ezek megmentéséről. Kodály megígérte, hogy mindent megtesz a palota helyreállításáért.

Midőn hármásban körüljártuk a kiégett üléstermeket, Kodály egyszerre megállt az egyik gipsztörmelékénél, és kezébe véve a mennyezetről lehulló puttót, girlandot, arra kért, hozzak nagy papírokat, hogy néhányat összeszedjünk ezekből. Kérdésemre, hogy hová visszük, azt felelte, miközben újságpapírba göngyölte a díszeket, hogy Kecskemétről iparművészeket hívat fel, velük fogja restauráltatni a sérült mennyezetet. Így is történt 1946 őszén.”²

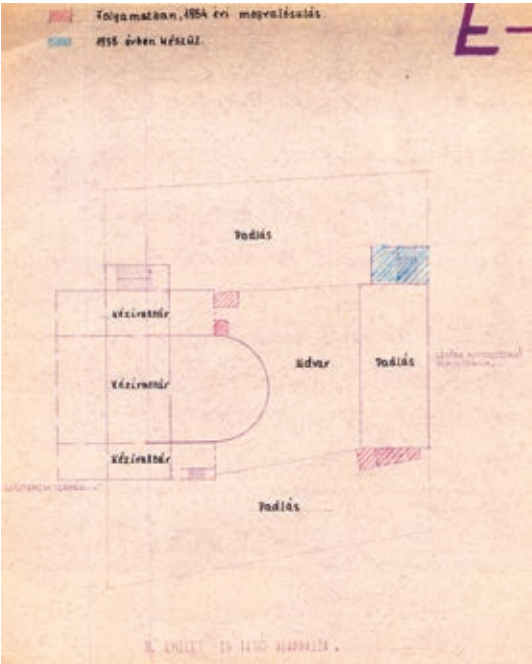
Gergelyt 1945 kora tavaszán az Akadémia gondnokává nevezték ki. E minőségében jelentős részt vállalt az ostrom utáni romeltakarításban és a palota rendbehozatalának megszervezésében. Ekkor készíthetett felvételeket az épületet ért károkról is.

1 Fiatál jogászként került az Akadémia főtítkári hivatalába. 1949-ben, az Akadémia államosítása után áthelyezték a Könyvtárba; ott a Kézirattár munkatársa, majd osztályvezető-helyettese lett nyugdíjba vonulásáig, 1967-ig.

2 Bónis 1994: 121.

Ismeretlen: A folyamatban lévő és az 1955-re tervezett helyreállítások az Akadémia épületében. A harmadik emelet és a padlástér alaprajza, 1954*
6 old. kézirat, tus, ceruza, papír, papírkötésben, 235 × 155 mm
Akadémiai Levéltár, 77. Gazdasági Ellátási Főosztály, 47. doboz. 3. dosszié

* A palota főhomlokzati középizalítjának harmadik emeletén, az egykori képtári termek helyén a Könyvtár Kézirattárának raktárait alakították ki.

Heltay László: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára raktár- és irodahelyiségei (az egykori Országos Képtár nagyterme), 1972
Fénykép, 244 × 182 mm
Akadémiai Levéltár, 502. Kutatási Ellátási Szolgálat, 100. doboz. 52

Ismeretlen fényképész: Felvételek a háborús sérüléseket szenvedett akadémiai épületről. A díszterem félig helyreállítva, repesznyomokkal a falon, 1947. június 8-i ünnepi ülés*
Fénykép, 101 × 160 mm, karton, 230 × 303 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 6298/186

* A képen a csillaggal és GP monogrammal jelölt személy Gergely Pál, az Akadémia gondnoka, könyvtáros, művelődéstörténész (→ TRANSLATIO 1.9 és → SOCIETAS LITTERARIA 1.1–5).

Bertalan Vilmos: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára raktár- és irodahelyiségei (az egykori Országos Képtár nagyterme, a félköríves, illetve a belső terembe vezető ajtónyílásokkal), 1980–1985

Fénykép, 180 × 239 mm

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet, Fényképtár, Itsz. 54.972

Bertalan Vilmos: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára raktár- és irodahelyiségei (az egykori Országos Képtár belső terme délkelet felé), 1980–1985

Fénykép, 175 × 175 mm

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet, Fényképtár, Itsz. 54.979

A Magyar Tudományos Akadémia vagyona a II. világháború végén készpénzből, részvényekből, alapítványi tőkéből – utóbbinak csak kamatait használhatták fel – és szántóföldekből, erdőkből, valamint házas ingatlanokból állt. A mező- és erdőgazdasági területeinek túlnyomó része a Vigyázó-örökséggel szállt az intézményre: a Pest megyei Abonyban 735 kh szántó és 19 kh erdő, Bátyán 1333 kh szántó és 112 kh erdő, Hartán 644 kh szántó és 3 kh erdő, Csabonyban 65 kh szántó és 1118 kh erdő, Prónafalván 1240 kh szántó és 1189 kh erdő, Rákoskeresztúron 1140 kh szántó és 446 kh erdő, Szalkszentmártonban 5180 kh szántó és 194 kh erdő, Tószeg-Paládicspusztán 850 kh szántó és Uszod-Nánapusztán 193 kh szántó; Somogy megyében, Mosdós-pusztán 116 kh szántó, Nagyberkiben 1169 kh szántó és 586 kh erdő; a Horváth Mihály-féle alapítványi birtokkal Somogybabodon pedig egy kisebb, 460 kh terület.¹ Az intézmény 1944 végén összesen 13 825 kh szántó- és 5587 kh erdőbirtok felett rendelkezett. A birtokokon az Akadémia részben saját gazdálkodást folytatott, részben bérbé adta azokat. A földterületek és a bérházak 1943-ban 733 010 pengőt termeltek, ami igen jelentős jövedelemnek tekinthető.²

Az értékpapírok, az alapítványi vagyon, valamint az intézmény pénztőkéje a világháború utáni infláció következtében azonban elenyészett; az 1945. évi földosztás során pedig az állam a birtokokat teljes terjedelemben kisajátította (csak Szalkszentmártonban hagytak meg 100 kh-at). Voinovich Géza főtitkár számításai szerint a földreform során az Akadémiát 14 224 000 aranypengő kár érte. Ugyanő az intézmény teljes háborús veszteségét 20 103 512 aranypengőre tette.³

Az ingatlanvagyon sorsának alakulását érdemes végigkövetni. A Vigyázó-örökség részét képező, az erdélyi Kolozs megyében, Almászentmihályon fekvő 1920 kh erdő és 700 kh szántót a trianoni békeszerződés után a román állam kisajátította. Az ügyben az 1930-as években született román–magyar döntőbírói ítélet 670 143,47 aranykorona fizetésére kötelezte a román felet. Részletfizetés történt 1935-ben és 1938-ban, összesen 3505 aranykorona értékben. Ez a birtok Észak-Erdély 1940. évi visszacsatolása után újra az Akadémia birtokába került, majd az 1947. évi párizsi békeszerződés után Romániában államosították.⁴ 1948 nyarán Márk László kúriai bírő, a vegyes döntőbizottság melletti hivatal vezetője értesítette az Akadémiát, hogy a

Digitális fénykép
MTA Könyvtár és Információs Központ

Az Akadémia alapításától kezdve gyűjtött kéziratokat. Az 1832. évi nagygyűlés megszabta a gyarapítás módját is: kiemelt figyelmet szenteltek a régi magyar nyelvemlékeknek. Ennek köszönhető, hogy ma az Akadémia Könyvtára Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében található az ország egyik legjelentősebb, 114 tételből álló nyelvemlék-gyűjteménye. Az Akadémia Könyvtára számára az első kódexet – egy corvinát – gróf Teleki József (1790–1855) vásárolta 1840-ben, elnöksége idején, majd további négy kódexet vett a következő években. Példáját többen követték, de jelentős mennyiségben csak 1929-ben gyarapodott a kódexállomány, a könyvgyűjtő gróf Vigyázó család adománya révén, 43 tétellel. A Kézirattár kódexgyűjteménye latin, német, olasz, holland nyelvű kódexeket őriz.

Teleki József vette meg az első tudóshagyatékot is a könyvtárnak: Kresznerics Ferenc (1766–1832) nyelvész könyveit, kézirateit és pénzgyűjteményét. Cornides Dániel (1732–1787) történettudós levelezése és kéziratei a könyvtáralapító Teleki család bibliotékájával kerültek a gyűjteménybe.¹

A kéziratok gyarapítása kezdetben meglehetősen körvonalazatlan volt. A Könyvtár gyűjtött minden, a magyar nyelvre, irodalomra, történelemre vonatkozó dokumentumot, átlépve ezzel a kéziratgyűjtemény határait, és részben levéltárrá vált. A Kézirattárat mint különgyűjteményt 1865-ben hozták létre; akkor, amikor az Akadémia Könyvtárát felállították új helyén, az Akadémia palotájában. A kéziratokat – könyvtári mintára – nyitott fapalcokon, szakrendben helyezték el. A feldolgozás módját, a kéziratok anyag elhelyezésének rendjét (amely 1950-ig nem változott) a két első kézirattáros, Rómer Flóris (1815–1889) régész és Jakab Elek (1820–1897) történész dolgozta ki a 19. század második felében.

A Kézirattár 1949-ben került jelenlegi helyére, a palota első emeletére. Az Akadémia államosítása után jutott a Könyvtár évi, rendszeres költségvetéshez. Ekkor újragondolták a gyarapítási stratégiát is, és előtérbe került a vásárláson alapuló szerzeményezés. Új feldolgozási rendet alakítottak ki. A rendezésnél a proveniencia (eredet) elvét vezették be: nem választották szét szak szerint, hanem együtt tartották az azonos eredetű, de különböző műfajú kéziratokat. A szakrendi felállításról áttértek a *numerus currens* (azaz folyószám) alapú raktári rendre.²

Az államosításkor áttették az Akadémia Könyvtárába a megszüntetett emlékszbák kézirateit is. Így került a Kézirattár állományába – amelynek nagyobb részét írók, társadalom- és természettudósok kéziratok hagyatékai alkotják –, a Széchenyi- és Goethe-gyűjtemény, valamint a Vörösmarty-hagyaték. A 20. század második felében több nagy magyar költő – Kosztolányi Dezső (1885–1936), Pilinszky János (1921–1981), Szabó Lőrinc (1900–1957) – hagyatékával is gyarapodott a gyűjtemény.

A Kézirattárral egy szervezeti egységben működik 1954 óta a Régi Könyvek Gyűjteménye. Mintegy 1200 ősnymtatványával az ország második legnagyobb kollektíója, benne öt unikummal. Több mint 6600 régi magyar, azaz 1711 előtti könyv található az állományban, ezek közel harmadát Ráth György (1828–1905) műgyűjtő ajándékozta a 19. század végén.

1 F. Csanak 1992.
2 Berlász 1957.

M. B.

Nemzetközi Agrárhivatal az Erdélyben elkobozott Vigyázó-vagyon ellenértékeként 7000 forintot ítélt meg az intézetnek.⁵ 1949. december 19-én a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium átiratban kért adatokat az almasszentmihályi birtokról, hogy azokat a román–magyar pénzügyi tárgyalások előkészítéséhez használják fel.⁶

A földbirtokrendezés során a Szalkszentmártonban meghagyott 100 kh terület újbóli birtokbavétele is nehezen ment. Voinovich 1947 júniusában a Délpest Vármegyei Földhivatalnál sürgette a határozat hivatalos kiküldését, valamint a 100 kh helyének pontos kijelölését.⁷ A szalkszentmártoni birtok még 1949-ben is szerepelt az akadémiai ingatlanok sorában, hasznosításáról azonban nincsenek adatok. Valószínűleg a község gazdái használták; az bizonyos, hogy a területről nem folyt be jövedelem az Akadémiához.⁸

Közvetlenül a II. világháború előtt több házaspár ingatlan tartozott a Magyar Tudományos Akadémia vagyonához: saját palotáján túl az Arany János utca 1. szám alatti bérház (építész: Ybl Miklós [1814–1891], 1864, → CONSTRUCTIO 21); a Károly körút 1. számú bérház, amely a Vigyázó-vagyon részeként került tulajdonába, és amelyet az 1930-as évek második felében lebontottak, hogy helyén Hütl Lajos (1870–1946) tervei alapján építsenek új házat; a Lónyay utca 52. számú bérház (ezt 1943-ban vásárolták meg 600 000 pengőért a Vigyázó-vagyon jövedelméből); a Podmaniczky II. János (1718–1786) és Podmaniczky Sándor (1723–1786) által építtetett rákoskeresztúri Podmaniczky–Vigyázó-kastély (amelyet az 1945-ös földosztás után külön kezeltek az államosított birtoktól); az Ybl Miklós tervezte széphalmi Kazinczy-mauzóleum és múzeum, a hozzá tartozó kerttel.

1946 folyamán még két ingatlannal gyarapodott az Akadémia vagyona: a Nemzeti Casino eredetileg Hild József (1789–1867) tervei szerint emelt, majd Ybl Miklós által átépített budapesti palotájával (az akkor IV. kerületi Kossuth Lajos utca és a Szép utca sarkán), illetve a Gellérthegy utca 5. és Naphegy utca 10. szám alatti, korábban a Nemzeti Casino tulajdonát képező házaspár ingatlanokkal. A Nemzeti Casinót mint antidemokratikus szervezetet ugyanis 1945-ben belügyminiszteri rendelettel betiltották. Alapszabályai szerint megszűnése esetén vagyona az Akadémiára szállt. Budapest IV. kerületi elöljárósága mint illetékes hatóság

Radnóti Miklós: Guillaume Apollinaire La colombe poignardée et le jet d'eau című versének (Calligrammes. Poèmes de la paix et de la guerre. Paris: Mercure de France, 1918. 73.) fordítása, 1940 előtt*

1 fol. autográf, toll, papír, 211 × 170 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézírttár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 2636/209

* „Régi szelíd esték, ti is emlékké nemesedtek!
Költőkkel s fiatal feleségekkel koszorúzott
tündöklő asztal, hova csúszol a múltak iszapján?
hol van az éj, amikor még vígan szürkebarátot
ittak a fűge barátok a szépszemű karcsu pohárból?

Verssorok úsztak a lámpák fénye körül, ragyogó zöld
jelzők ringtak a metrum tajtékos taraján és
éltek a holtak s otthon voltak a foglyok, az eltűnt
drága barátok, verseket írtak a rég elesettek,
szívükön Ukrajna, Hispánia, Flandria földje.

[...]

Hol van az éj, az a kocsma, a hársak alatt az az asztal?
és akik élnek még, hol vannak a harcra tiportak?
hangjuk hallja szívem, kezem őrzí kezük szorítását,
művük idézgetem és torzók aránya kibomlik,
s mérem (néma fogoly), – jajjal teli Szerbia ormán.

Hol van az éj? az az éj már vissza se jó soha többé,
mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már. –
Ülnek az asztalnál, megbújnak a nők mosolyában
és beleiszznak majd a poharunkba, kik eltemetetlen,
távoli erdőkben s idegen legelőkön alusznak.”

Részletek Radnóti Miklós *À la recherche...* című verséből
(*Radnóti Miklós összes versei és versfordításai*. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Réz Pál.
Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984. 246–247.).

Guillaume Apollinaire: A megsebzett galamb és a szökőkút című, Radnóti Miklós által fordított versének nyomódúca*

Megjelent: Guillaume Apollinaire válogatott versei. Ford. Radnóti Miklós, Vas István. Budapest: Vajda János Társaság, 1940

Faalapra ragasztott fémlemez, 132 × 79 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézírttár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 2636/231

* „Ó jaj, hogy élnek itt most az ifju emberek!
Bűnbánat nincs szívükben s mind gondok közt remeg
és mind aggódik folyton: így élni jó talán?
e bús világban, látom, senki sem vidám.
Nincsen tánc, sem ének, gond marta szerteszét,
keresztény ember még így gyászosan nem élt,
az asszonyok fejéke régen nem ragyog,
parasztgúnyát viselnek büszke lovagok.
Haraggal írt levélben intett meg minket Róma,
örömünk nincs s a bánat oly szívet szaggató ma,
hogy teljesen kifáraszt (jól éltünk hajdanán!)
s most mintha régi kedvünk búra váltanám.
Az égi vadmadár is bánatos felettem,
csodálható-e hát, hogy én is csüggedt lettem?
S mit mondtam vén bolond most sok bajom között?
Aki gyönyörben él itt, mennyekben lesz száműzött,
örökre már, ó jaj!”

Részlet Walther von der Vogelweide *Ó jaj, hogy eltűnt minden*, ... kezdetű verséből (Radnóti Miklós:
Orpheus nyomában. Műfordítások kétezer év költőiből. Budapest: Pharos, 1943. 45–46.).

Digitális fénykép
MTA Könyvtár és Információs Központ

Egy önálló keleti gyűjtemény létrehozásának igényét a tudós testület tagjai már a 19. század végén megfogalmazták. Megvalósulására azonban csak az Akadémia II. világháború utáni átszervezését követően került sor. A Keleti Könyvtár, a magyarországi orientalisztika alapkönyvtára az Akadémia palotájának földszintjén 1951-ben nyílt meg. Végleges kialakítása – beleértve az iszlám építészet motívumait felvonultató olvasótermet is – Rásonyi László (1899–1984) turkológus érdeme, aki a gyűjtemény első vezetője volt. A régi és modern könyveken kívül itt található az ország legteljesebb, sok esetben unikális keleti folyóirat-állománya és kéziratgyűjteménye. A kéziratok közül kiemelkednek a török és a héber kéziratok, valamint a kisebb, de mégis jelentős arab és perzsa gyűjtemény, amely darabjainak többsége hagyaték, illetve ajándékozás révén került a gyűjteménybe. Néhány etióp, indiai és távol-keleti kézirat teszi még változatosabbá a könyvtár anyagát. A gyűjtemény a hagyományos könyvtári szolgáltatások mellett saját kiadásában megjelentetett könyvsorozataival, katalógusaival is szolgálja olvasóit. Ezenkívül keleti kultúrákat bemutató tevékenységet is folytat. Rendszeresen rendez kiállításokat, amelyek digitális változatban világszerte több nyelven is elérhetővé teszik az itt őrzött kincseket.

Itt tanulmányozható számos magyar keletkutató hagyatéka is. Ezek közül kiemelkednek az úgynevezett *Alexander-könyvek*, amelyekben Kőrösi Csoma Sándor (1784?–1842) kérésére buddhista mesterei a tibeti irodalom és tudományosság egy-egy területét összegezték annak valamely alpműve nyomán, illetve a tibeti műveltséggel és vallásossággal kapcsolatos kérdéseire válaszoltak. 2009-ben a Csoma-gyűjteményt felvették az UNESCO Világemlékezet Listájára.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után Kossuth Lajossal (1802–1894) konstantinápolyi emigrációba vonult Szilágyi Dániel (1830–1885) debreceni teológus könyvei képezik a Keleti Gyűjtemény török kéziratainak gerincét. Ezek többsége az Oszmán Birodalom történetével foglalkozik.

Kaufmann Dávid (1852–1899) hebraika-gyűjteménye, amely halála után anyósa, Gomperz Róza (1830–1917) adományként került az Akadémia birtokába, méltán örvend nemzetközi hírnévnek. Kaufmann kiváló tudósa volt a középkori zsidó filozófiának, történelemnek és kultúrtörténetnek, aki szakemberként gyűjtötte a héber kéziratosokat és régi könyveket. Illuminált kéziratai a zsidó könyvművészet legszebb alkotásai közé tartoznak.

Vámbéry Ármin (1832–1913) közel 700 műből álló hagyatéka fia (Vámbéry Rusztem [1872–1948]) ajándékaént került az Akadémia tulajdonába. (Vámbéry Ármin az Akadémia igazgatósági és tiszteleti tagja volt.) Az adományozott 56 kézirat többsége török nyelvű, de vannak köztük perzsa és arab művek is. Vámbérynek köszönhető az is, hogy már 1860-ban a Tudós Társaság tulajdonába került az Magyarország történetére vonatkozó kéziratos forrás, amelyet ő talált Isztambulban.

Az európai iszlámkutatás máig legnagyobb alakja, Goldziher Ignác (1850–1921) felbecsülhetetlen értékű levelezését szintén a Keleti Gyűjtemény őrzi. A hozzá írt több mint 13 000 levelet az Akadémia a tudós fiának, Goldziher Károlynak (1881–1955) rendezésében kapta meg. Goldziher korában a nemzetközi kongresszusok mellett a tudományos érintkezés legfőbb formája a levelezés volt, így leveleiben ő is számos tudományos kérdést vitatott meg a kor legnevesebb tudósaival. Ezek ma már *online* katalógusunkban digitálisan elérhetőek.

A 11 000 kötetes, 59 perzsa kéziratos is tartalmazó Kégl-könyvtár a legnagyobb volumenű adományok közé tartozik az Akadémia Könyvtára történetében; jelentősége csak a Könyvtár alapjait megvető 30 000 kötetes Teleki-könyvtárához vagy a régi magyar könyvgyűjtemény alapjául szolgáló Ráth-gyűjteményhez mérhető. Kégl Sándor (1862–1920) a perzsa nyelv és irodalom első tanára volt a budapesti egyetemen. Szoros szálakkal kötődött a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárához: ő készítette el a keleti kéziratosok első katalógusát és írta le az addig az Akadémia birtokába került török, perzsa és arab kéziratosokat.

Stein Aurél (1862–1943), Belső-Ázsia világhírű kutatója, aki élete nagy részét szülőhazájától távol töltötte, 1925-ben küldte el magánkönyvtára egy részét, 1112 kötetet az Akadémiának. Könyvtárának többi része végrendelete értelmében került a tudós társaság gyűjteményébe, halála után tizennégy évvel. Az Angliából és Indiából érkezett Stein-hagyaték mintegy 2300 könyvet és különlenyomatot, 180 kötetnyi folyóiratot, több mint 8000 saját fotóját, a hozzá írott mintegy 1500 levelet, egyes műveinek kéziratait, térképeit tartalmazza. A Stein-könyvtár máig a Keleti Gyűjtemény Belső-Ázsiára vonatkozó anyagának a magva, mely nagybecsű művekkel gazdagította az iranisztika és az indológia tárgykörét is.

K. Á.

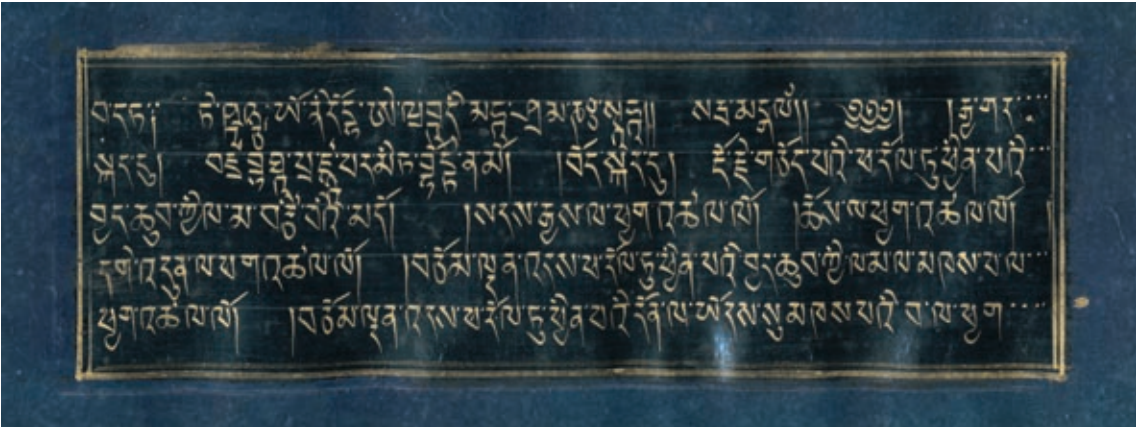
Az Akadémia emlékiratban fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, Keresztury Dezsőhöz (1904–1996) is, aki azt áttette Veres Péterhez (1897–1970), az Országos Földbirtokrendező Tanács (OFT) elnökéhez. Veres 1947. április 9-én válaszolt.¹⁴ Eszerint az Akadémiát a 600/1945. ME. (miniszterelnöki) és későbbi rendeletek értelmében kiosztott ingatlanaiért, mint volt tulajdonost, kártalanítás illette meg. Ennek időben való kifizetéséről és módosatairól az eddigi jogszabályok még nem rendelkeztek; ezek felől a törvényhozásnak kellett intézkednie. Az államháztartás anyagi helyzetét tekintve azonban, az ellenérték kiegyenlítésére, és főként jelentős összegek kifizetésére egyelőre aligha kerülhetett sor; leginkább a költségvetés keretében volt biztosítható az Akadémia működéséhez szükséges pénzösszeg. Veres hangsúlyozta, hogy az OFT ismeri és értékeli az intézet fennmaradásához és zavartalan működéséhez fűződő rendkívüli kulturális érdekeket, de „a pénzügyi fedezetnek birtokpolitikai úton biztosítására gyakorlati megoldási módozatot nem lát”.

Az Akadémia valójában 1867-től részesült, különböző címeken, állami dotációban; az 1923. évi I. törvénycikkkel törvénybe is foglalták támogatását.¹⁵ A háború utáni leromlott, inflációtól és háborús jóvátételtől sújtott államháztartás azonban kevés segítséget nyújtott. 1946-ban mindössze 90 000 forintot tett ki az államsegély.¹⁶ A következő évre 600 000 forintos államsegéllyel biztatták az Akadémia vezetését, de ez ígéret maradt. Az intézmény álláspontja szerint, amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszternek átadott „pro memoria” tartalmaz,¹⁷ az Akadémiának a hároméves terv keretében az első évben másfél millió forintnyi állami támogatásra lett volna szüksége, és a támogatásnak a harmadik évben kétmillió forintra kellett volna emelkednie. Ezzel érte volna el a háború előtti – főként a Vigyázó-javakból származó – jövedelmét. A valóság ezzel szemben az volt, hogy az Akadémia 1947. augusztus 1-től 1948. július 31-ig 286 500 forintnyi rendes államsegélyt kapott. Ez az összeg még a rendkívül szerényre szabott akadémiai kiadásokat sem fedezte, amelyek ezen idő alatt 358 623 forintra rúgtak.¹⁸

A Keleti Könyvtár létrehozásában kiemelkedő szerepe volt Ligeti Lajos (1902–1987) rendes tagnak, az Akadémia orientalista alelnökének, aki mind a mongolisztikában, mind a turkológiában maradandót alkotott. Az ő nevéhez fűződik a Belső-ázsiai Tanszék megalapítása az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, ahol a diákok egyaránt tanulhattak mongol és tibeti nyelvet. Ő hívta Magyarországra Bjambín Rincsent (1905–1977), az első mongol akadémikust – nyelvészt, író és műfordítót –, akit 1970-ben választottak a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává. Ligeti kapcsolatai révén folytatódhatott a szocializmus korában is az a Belső-Ázsia-kutatás, mely már a 19. században megindult hazánkban. Neki köszönhető, hogy a tibetisztika alapítója, Kőrösi Csoma hazájában az ő személyes gyűjtésére alapozva létrejöhetett Közép-Európa egyik legjelentősebb tibeti kézirat- és fanyomat-gyűjteménye. Sokat tett a mongol gyűjtemény létrehozásáért is, e kettő együtt a belső-ázsiai buddhizmus páratlan szöveghagyományát adja.

S. Zs.

TRANSLATIO 9.2
Vadzsracshédika Pradzsnyápáramitá Szútra, 19. század
Tibeti kézirat, arany tinta, kínai lakkozott papír, 105 × 285 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény, Tib. 643

A *Vadzsracshédika*, azaz *Gyémánt Szútra* a buddhista kanonikus irodalom egyik legkorábbi darabja, egy az ún. tökéletes bölcsesség szútrái közül. Az „üresség” ontológiai alapkérdéseivel foglalkozó és a „helyes látásmód” kialakításáról szóló, a Buddha és tanítványa, Szubhúti közti, dialógus formájában megszerkesztett mű eredetileg szanszkritul íródott, majd számos nyelvre lefordították. Így vált a mahájána buddhizmus egyik alapművévé, és terjedt el Kínában, Tibetben, Koreában és Japánban. A mű egy további, magyar vonatkozású érdekessége, hogy a Kínában fellelhető dunhuangi Ezer Buddha

barlangok egyikében találta meg Stein Aurél 1907-ben a *Gyémánt Szútra* kínai fordítását, a világ legrégebbi datált nyomtatott könyvét, amely 868. május 11-én készült, és amit jelenleg a londoni British Library-ben őriznek.

S. Zs.

TRANSLATIO 9.3
Szaszkja Pandita: Szubhásitaratnanidhi, 17. század
Tibeti és mongol kézirat, fekete tinta, kínai papír, 78 × 372 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény, Mong. 54

A 13. században a tibeti Szaszkja Pandita (1182–1251) meghatározó szerepet játszott a buddhizmus terjesztésében a mongolok közt. A szanszkrit nyelvben is jártas tudós buddhista szerzetest hagyományosan Mandzsusri, a mahájána buddhizmus legrégebbi és legjelentősebb bodhiszattvája megtestesülésének tartják. Egyik legfontosabb műve a *Szubhásitaratnanidhi*, azaz a *Bölcsesség*

kincsestára (valójában erkölcsi parancsok gyűjteménye), amelyet nem sokkal megírása után mongolra fordítottak. A tibeti mű részleteinek első angol fordítása Kőrösi Csoma tollából származik. A mongol változat legrégebbi szövegére Ligeti Lajos talált rá 1929-ben Belső-Mongóliában, és tette közzé faksimile kiadásban 1948-ban. A tibeti szöveg Ligeti-féle fordítása 1984-ben, Kőrösi Csoma születésének 200. évfordulója alkalmából jelent meg magyarul Tandori Dezső (1938) költői tolmácsolásában.

S. Zs.

Tibeti-mongol buddhista pokolleírás képekkel, 19. század
Tibeti és mongol fanyomat, vízfesték, papír, 87 × 444 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény, Mong. 279

A buddhista világszemlélet szerint az ember a halál után hat különböző helyen születhet újjá. E hat közül az egyik a pokol, amelynek történeti és képi ábrázolásai, csakúgy, mint Európában, Belső-Ázsiában is igen korán népszerűek lettek. A túlvilági szenvedéseket bemutató szövegek bekerültek a tibeti és mongol buddhista kánonokba, és számtalan kézirat, fanyomat, majd később nyomtatott könyv témájává váltak. Hagyományosan a tibeti-mongol alvilág nyolc nagy meleg pokolból és nyolc hideg pokolból áll. A meleg poklokhoz 16-16 alpokol kapcsolódik, kiadva így összesen 136 poklot, amelyekbe ki-ki a bűneinek megfelelően kerül – kitéve ezáltal a különféle démonok kízásainak – következő újjászületéséig. E képeskönyv a poklok bugyrait mutatja be, és azt, hogy a különböző bűnökért milyen büntetések járnak.

S. Zs.

Tibeti buddhista amulett nyomódúca, feltehetően 19. század
Fa, 140 × 85 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjtemény, ltsz. nélkül

A kézzel írt könyvekkel párhuzamosan már a kínai Tang-dinasztia (618–907) idején megjelentek Ázsiában a nyomódúc segítségével nyomtatott könyvek. A nyomódúcot kezdetben egy fatömbből készítették, s minden egyes oldalhoz külön-külön metszették ki a nyomtatandó szöveget vagy képet. A lenyomatok készítésekor a dúcot bekenték festékkel, majd ráterítettek egy papírlapot, s hátát egy kefével átdörzsölték. E nyomódúcot különféle buddhista szertartások kellékeinek készítésekor használták.

S. Zs.

utca 5. számú alatti üres telek; Szalkszentmártonban 100 kh terület, amelyért haszonbért nem kapott; a széphalmi Kazinczy-mauzóleum és múzeum. A Közületi Ingatlanok Központja kezelésében volt a VII. kerület Somogyi Béla út (korábban Károly körút) 1.; a IV. kerület (ma V.) Kossuth Lajos utca 5.; a IX. kerület Lónyay utca 52.; az úgynevezett pesti réteken 1 kh 44 négyszögöl; és a XIV. kerületben egy 4299 négyszögöl területű telek, a 39.470/1/2 helyrajzi szám alatt.

- 1 Az Akadémia 1941-ben vette birtokba a Horváth Mihály ügyvéd által hagyományozott somogybabodi örökséget, amelyet a terhek kifizetése után 146 000 pengőre értékelték. MTA KIK KRKGy, RAL 217/1941.
- 2 A mezőgazdaságból 354 000, az erdőkből 197 083 (gróf Vigyázó Sándor [1825–1921] és Ferenc [1874–1928] vagyona) és 46 349 (gróf Vigyázó Sándorné báró Podmaniczky Zsuzsanna [1838–1923] vagyona), a Károly körúti bérházból 135 578 pengő tiszta jövedelem folyt be. A Magyar Tudományos Akadémia Igazgatótanácsa 1944. február 3-ai ülésének jegyzőkönyve. MTA KIK KRKGy, K 1351.
- 3 Jelentés a háborús károkról. Jegyzőkönyv az Igazgató-tanács által kiküldött bizottságnak 1948. június 28-án tartott üléséről. *Akadémiai Értesítő*, 1948 (56. kötet, 480. füzet), 70–76.
- 4 Az Akadémia kisajátított almásszentmihályi birtokának kártalanítási ügyéről lásd: MTA KIK KRKGy, RAL 314/1949.
- 5 *Pro domo* feljegyzés ismeretlentől Márk Lászlónak, a Vegyes Döntőbíróság melletti hivatal vezetőjének értesítéséről, Budapest, 1948. július 17. MTA KIK KRKGy, RAL 192/1948.
- 6 Az Akadémia által összeállított anyag szerint az 1930-as években történt, és az 1948-as román részletfizetések után a Magyar Tudományos Akadémia követelése még 663 722,60 aranykoronát tett ki 1949-ben. MTA KIK KRKGy, RAL 314/1949.
- 7 Voinovich Géza főtitkár levele a Délpest Vármegyei Földhivatalnak, Budapest, 1947. június 11. MTA KIK KRKGy, RAL 130/1947.
- 8 Összeállítás a Magyar Tudományos Akadémia ingatlanairól, Budapest, 1949. október 6. MTA KIK KRKGy, RAL 341/1949.
- 9 A Nemzeti Casino vagyonának átadásáról lásd: MTA KIK KRKGy, RAL 68/1946.
- 10 Rákoskeresztúr község előljáráóságának levele az Akadémia „vagyonigazgatóságának”, Rákoskeresztúr, 1945. május 2. Mellette az Akadémia válasza, Budapest, 1945. május 22. MTA KIK KRKGy, RAL 82/1945.
- 11 Voinovich Géza főtitkár levele Kádár János belügyminiszternek, h. n., é. n. [1948], MTA KIK KRKGy, RAL 297/1948.
- 12 A Magyar Tudományos Akadémia levele Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknek és Nagy Imre földművelésügyi miniszternek, Budapest, 1945. április 5. MTA KIK KRKGy, RAL 26/1945.

Láng Klára: Az Akadémiai Levéltár kutatóterme, 2016
Digitális fénykép
MTA Könyvtár és Információs Központ

Az Akadémia megalakulása óta gondoskodott keletkező iratanyagának őrzéséről. Az 1825 és 1949 közötti anyagot ma a Kézirattárban őrzik; ott kutathatók mint a Régi Akadémiai Levéltár anyaga.

Miután a Magyar Tudományos Akadémiát átszervezték, az elnökség – az intézmény hagyományát és a többi szocialista ország gyakorlatát szem előtt tartva – döntött az önálló Akadémiai Levéltár létrehozásáról. Így jött létre 1964. január 1-jén a 48/1963. számú elnökségi határozat alapján – az Akadémia Könyvtára szervezetén belül – az Akadémiai Levéltár. Feladata az 1949 után keletkezett akadémiai iratok (dokumentumok) gyűjtése, őrzése és feldolgozása lett. Az 1994-es akadémiai, majd az 1995-ös levéltári törvény alapján ma köztestületi levéltárként működik.

A levéltár első vezetője, Szelei László (1923–1979) munkatársaival együtt több éven keresztül gyűjtötte össze az Akadémia központi szerveinek iratanyagát, illetve felmérte a kutatóintézetekben levő iratokat. Ő írta az első levéltári ismertetőt és az első fondjegyzéket.

A következő vezetők idején, a nyolcvanas években folyamatossá vált a levéltárérett iratok átvétele az MTA Hivatalától (Titkárságától), miközben egyre több anyag került a törökbálinti külső raktárba. 1991-ben került az Akadémiai Levéltár a jelenlegi helyére, a székház egyik műemléki terébe, és kialakult az a munkatársi gárda, amelyik most is a levéltárban dolgozik.

1998-ban jelent meg az Akadémiai Levéltár új fond- és állagjegyzéke; a 2000-es években pedig elkészültek az első elektronikus nyilvántartások, adatbázisok.

Az állomány zömét az Akadémia központi testületi és hivatali szerveinek iratai alkotják; ennek alapján készült a fondbeosztás is. Az intézmény múltjára vonatkozik a Magyar Tudományos Tanács anyaga. Az intézmény 1948. szeptember 8-tól 1949. december 15-ig működött, feladata a tudományos élet szocialista átszervezése volt. Külön fondcsoportot alkotnak az Akadémia elnökeinek, főtítkárainak és egyéb vezetőinek iratai. Ezek nemcsak az intézmény történetének, hanem az ország tudományos életének is fontos forrásai, mivel az Akadémia vezetői sokszor állami pozíciókat is betöltöttek.

A levéltár egyik legnagyobb fondcsoportja az MTA Hivatalának (Titkárságának) az iratait tartalmazza, ezekből az iratokból teljes képet kaphatunk az intézmény 1950 utáni működéséről.

Az Akadémia tudományos élete kezdetektől fogva a testületben – a tudományos osztályokon – valósul meg. Az osztályok anyagában vannak az osztályokhoz tartozó bizottságok anyagai és az 1950-es, illetve az 1960-as évekből az intézeti anyagok is.

1950 után az átszervezett Akadémia feladata lett a tudományos életben részt vevők értékelése és tudományos minősítése (a kandidátusi és a tudományok doktora címek adományozása), illetve a tudományos életre való felkészítése (aspiráns, tudományos tovább-

képzési ösztöndíjas). Ezek az iratok egy külön fondcsoportba vannak osztva.

A levéltár illetékességi körébe tartozó kutatóintézeti anyagnak csak kis része került a levéltár állományába, azok nagyobb részét az intézetek még maguk őrzik. A levéltár állományában találhatóak továbbá a közgyűlések és egyéb vezetői értekezletek iratai, valamint néhány tudóshagyaték is (amelyek az intézeti iratokkal kerültek be). A levéltár 7036 darabos fénykép-, és 1024 darabos hangszalaggyűjteménnyel is rendelkezik.

A Levéltár gazdag anyagából itt egy olyan válogatás kerül bemutatásra, amely az intézmény muzeális kollekcióinak II. világháború utáni sorsával, egy akadémiai múzeum létrehozásának újra és újra felmerülő eszméjével foglalkozik.

H. D.

13 Zsedényi Béla levele a Magyar Tudományos Akadémia elnökének [Kornis Gyulának], Budapest, 1945. július 10. MTA KIK KRKGy, RAL 26/1945.
14 Veres Péter [az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke] átirata a Magyar Tudományos Akadémiának, Budapest, 1947. április 9. MTA KIK KRKGy, RAL 130/1947.
15 1923. I. törvénycikk a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról. Kónya 1994: 242–243.
16 [Kodály Zoltán], a Magyar Tudományos Akadémia elnökének levele [Keresztury Dezső] vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Budapest, 1947. január 24. MTA KIK KRKGy, RAL 1/1947.
17 *Pro memoria* az Akadémia állami segítéséről történt tárgyalásokról, ismeretlenlől, Budapest, 1947. április 15. MTA KIK KRKGy, RAL 341/1947.
18 Voinovich Géza főtítkár átirata [Ortutay Gyula] vallás- és közoktatásügyi miniszternek az Akadémiának juttatott államsegélyről, Budapest, 1948. augusztus 28. MTA KIK KRKGy, RAL 3/1948.
19 A Gazdasági Főtanács jegyzőkönyve, Budapest, 1949. március 24., illetve A Gazdasági Főtanács határozata a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról. Budapest, 1949. március 31. MTA KIK KRKGy, RAL 10/1949.
20 Az igazgatótanács nem akart lemondani a székházzal egy telken levő és azzal teljesen összeépített bérházzal, ezért levelet írtak, azt kérve a Tudományos Tanácstól, hogy eszközölje ki, hogy az Arany János utca 1. számú ház az Akadémia saját kezelésében maradjon. Kodály Zoltán elnök levele a Magyar Tudományos Tanács Elnökségének, Budapest, 1949. május 7. AL, 2. Magyar Tudományos Tanács 3/5. Jegyzőkönyv az Akadémia igazgatótanácsának 1949. május 6-i üléséről. MTA KIK KRKGy, RAL 106/1949.
21 Jegyzőkönyv az Akadémia igazgatótanácsának 1949. július 1-jeli üléséről. MTA KIK KRKGy, RAL 106/1949.
22 Kodály Zoltán elnök levele a Magyar Tudományos Tanács Elnökségének, Budapest, 1949. május 7. AL, 2. Magyar Tudományos Tanács 3/5.
23 Összeállítás a Magyar Tudományos Akadémia ingatlanairól, Budapest, 1949. október 6. MTA KIK KRKGy, RAL 341/1949.

H. D.–M. B.

Haraszthy Gyula, az Akadémia Könyvtára igazgatója 155/1958-as iktatószámú feljegyzése az akadémiai emlékszobák berendezése tárgyában, Budapest, 1958. május 26.

2 old. gépirat, papír, 296 x 210 mm

Akadémiai Levéltár, Elnökségi ülések, 1958. november–december (a 119. közgyűlés után)

A Széchenyi-Múzeum, a Goethe-szoba, a Vörösmarty-, illetve a Mikszáth-emlékszoba az Akadémia Könyvtárának gondozása alá tartozott. Budapest ostromakor ezek anyagát összecsomagolták és biztonságba helyezték, így csak kisebb veszteségek érték azokat. Az Akadémia palotájában azonban súlyos károk keletkeztek, amelyek az emlékszobákat is érintették. Az épület helyreálítása során ráadásul az egykori gyűjtemények helyén az átszervezett Akadémia új funkcióinak megfelelő tereket alakítottak ki (mint az elnökségi rész vagy a Keleti Gyűjtemény), az összecsomagolt anyagok egy része pedig – eltérő okok miatt – különböző hazai közgyűjtemények között szóródott szét.

1958-ban került sor a székház harmadik emeleti, eredetileg is kiállítótérként működő termei rekonstrukciójának tervezésére; illetve ekkor készültek az Akadémia átszervezésének tízéves évfordulójára is. Így vetődött fel, hogy az ott lévő helyiségekben el lehetne helyezni az Akadémia megmaradt muzeális anyagát. Az 1958. november 25-i tanácsülés „egyebek” pontjában tárgyaltak erről, sőt határozatot is hoztak a palota legfelső szintjén létesítendő emlékszobák felől (27/1958-as számú határozat), és itt található Haraszthy Gyula (1910–1990) májusi feljegyzése arról, hogy az intézmény történetéről szóló tárlat megrendezése előtt tisztázni kellene néhány elvi kérdést az alapítandó Akadémiai Muzeummal kapcsolatban (például újra össze kellene gyűjteni a székház különböző helyiségeibe került képeket; illetve készíttetni kellene az eredeti kéziratokkal megegyező másolatokat). Haraszthy egy másik levele pedig már a Könyvtár dolgozóinak, Gergely Pálnak és Sáfrán Györgyinek (1911–1985) előterjesztése alapján a berendezésre is javaslatot tesz.

A tervek szerint a kiállításnak az újjászervezett Akadémia 10. évfordulójára kellett volna megnyílnia, de mivel a múzeum kérdése építészeti, anyagi, szervezeti és egyéb problémák sorát vetette fel, 1959-re még a tervezet sem készült el.

H. D.

Rózsa György, az Akadémia Könyvtára igazgatója 419/1961 számú levele Erdei Ferenc főtitkárnak, Budapest, 1961. július 19.

2 old. gépirat, papír, 295 x 216 mm

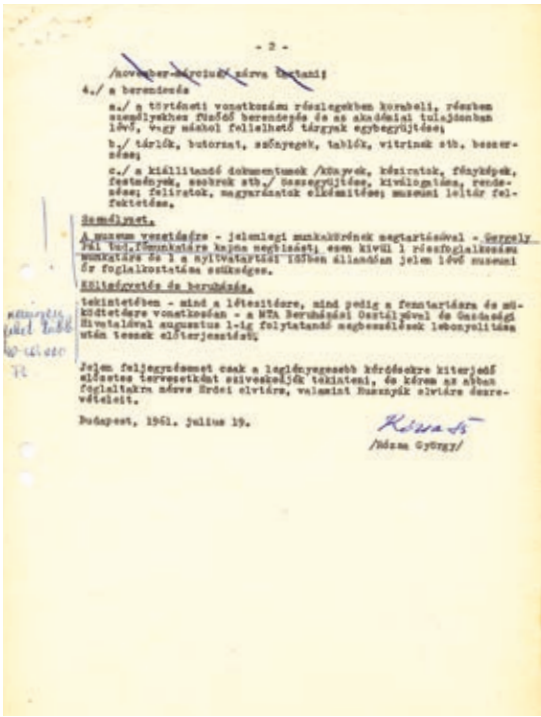
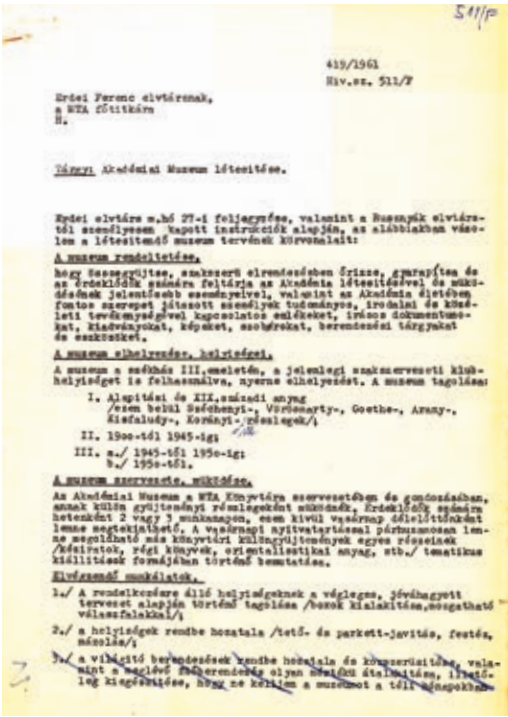
Akadémiai Levéltár, 215. MTA Könyvtára 95/6

Az Akadémiai Múzeum létesítésével kapcsolatban a Könyvtár 1960–1963-as iratai között egy teljes dossziényi levél és előterjesztés található. Miután 1959-re nem sikerült a kiállítást megnyitni, a kialakítandó gyűjteménnyel kapcsolatban folyamatosan változott a koncepció. Az első tervekben például még szerepelt egy Bartók-szoba kialakítása is, de mivel 1961-ben az Akadémia elnökének 9/1961. MTA (A. K. 11.) számú utasításával megalakult az önálló Bartók Archivum, ez kikerült a tervekből. De folyamatosan változott a bemutatandó anyagról szóló tervekben a múlt és a jelen aránya, illetve a természettudományok szerepének felvázolása.

1961-re dőlt csak el, hogy a harmadik emeleti terek felhasználhatók múzeumi célokra. Így Erdei Ferenc (1910–1971) főtitkár felkérte a Könyvtár új igazgatóját, Rózsa Györgyöt (1922–2005) – a múzeumot a Könyvtár részeként képzeltek el –, hogy vegye fel a kapcsolatot az illetékes gazdasági szervekkel az elvégzendő építészeti munkák tárgyában, illetve dolgozza ki a bemutató koncepcióját, és határozza meg a múzeum látogatási rendjét.¹ Rózsa György válaszában részletesen leírta annak rendeltetését, az egyes termek berendezését, a múzeum szervezeti és működési rendjét és az elvégzendő munkálatokat.

1 Erdei Ferenc főtitkár 511/F (419/1961) számú levele Rózsa Györgynek, az Akadémia Könyvtára igazgatójának, Budapest, 1961. június 27. AL, 215. MTA Könyvtára 95/6.

H. D.

Gergely Pál és Sáfrán Györgyi feljegyzése Rózsa György könyvtárigazgatónak az Akadémiai Múzeum tárgyában, Budapest, 1961. augusztus 8.

2 old. gépirat, kézirat, ceruza, papír, 296 × 210 mm

Akadémiai Levéltár, 215. MTA Könyvtára 95/6

Az Akadémiai Múzeum terveinek elkészítésére Haraszthy Gyula, a Könyvtár igazgatója már 1958-ban Gergely Pált és Sáfrán Györgyöt kérte fel; a Kézirattár két olyan régi munkatársát, akik jól ismerték az egykori emlékszbák anyagát. 1961-ben Rózsa György könyvtárigazgató számára is ők írtak egy feljegyzést a tisztázandó elvi kérdésekről és az egyéb problémákról (például, hogy a Tudósklubból, az elnökségről elhozhatók-e az odakerült tárgyak), illetve mellékletben közölték a harmadik emeleten létesítendő múzeum tervrajzát, beosztását.

A terv azonban újra megghiúsult. 1961 végén ugyanis az akadémiai elnök levélben értesítette a Könyvtár igazgatóhelyettesét, hogy – az intenzív tervezéssel telt előző időszak dacára – az Akadémiai Múzeum létesítését egy későbbi időpontra halasztották (gyaníthatóan pénzügyi okok miatt).¹

Néhány évig tartó pihentetés után 1964-ben vették újra elő az ügyet: a 93/1964. számú elnökségi határozat az akadémiai emlékszobák létesítése felől rendelkezett. Ezek

azonban ennek ellenére sem alakultak meg; ekkor viszont már azért, mert időközben megkezdődött egy új könyvtárépület tervezése és felmerült, hogy ott helyeznék el az emlékszobákat. A tervezés azonban elhúzódott: kezdetben megfelelő helyet (telket) kerestek, végül pénzügyi és különböző átszervezések miatt az egész folyamat leállt.

Az 1980-as években vetődött fel újra az Akadémia egykori gyűjteményeinek rekonstrukciója, ami a székház felújításának programjával összekapcsolódva vezetett oda, hogy az elnökség 1989-ben döntött az önálló Művészeti Gyűjtemény létrehozásáról (a 26/1989 számú elnökségi határozattal).

1 Rusznyák István elnök 685/R-1961. számú levele Fodor Zoltánnak, az Akadémia Könyvtára igazgatóhelyettesének, Budapest, 1961. október 26. AL, 215. MTA Könyvtára 95/6.

SOCIETAS LITTERARIA

Az Akadémia palotájának harmadik emeletén négy évtizeden keresztül volt látogatható az Esterházy (később Országos) Képtár, az európai festészet kimagasló, a falakat több sorban beborító alkotásaival. 1907-ben a Történelmi Képcsarnok költözött a helyére, a hazai történelem eseményeit és jeles személyiségeit ábrázoló, ugyancsak rangos műveivel. 1937-ben azonban ez a kiállítás is bezárt, és megkezdtek az anyag Nemzeti Múzeumba való átszállítását. Ezután hosszú időre megszűnt a múzeumi tevékenység az eredetileg is kiállítótérnek tervezett termekben.

A kommunista hatalomátvétel után, 1949-ben felszámolták az Akadémia Szépművészeti alosztályát, és ez a muzeális gyűjtemények és terek sorsát is megpecsételte az épületben. Az egykori képtári termeket az 1960-as évektől könyvtári raktárként és irodaként használták.

A politikai rendszerváltás után, hosszabb egyeztetést, valamint szakszerű előkészületeket – kiterjedt tudományos kutatást és katalogizálást – követően és a palota nagyrekonstrukciójával összefüggésben nyerte vissza eredeti funkcióját (és dekorációját) a harmadik emelet. 1994-ben nyílt meg a Művészeti Gyűjtemény, amely egyrészt az Akadémia néhány egykori muzeális kollekciójának az idők során jelentősen megcsappant anyagát, másrészt az intézmény fennállása során felhalmozódott, saját műtárgyállományát mutatja be.

Ugyanis annak ellenére, hogy az Akadémia (néhány esettől eltekintve, hivatalosan) nem rendelt és nem vásárolt műtárgyakat, azok folyamatosan gyűltek a sokáig még saját épülettel sem rendelkező intézményben. Könyvtárak és kéziratárak mellett festmények, metszetek és régészeti emlékek, sőt gipszöntvények is érkeztek adományok formájában (nagy részük az idők során más szakintézetekbe vándorolt át megőrzés végett).

Kiemelkedő mecénásainak, elnökeinek és tagjainak, tisztviselőinek a „szálában” (majd a képes, illetve még később az ülés-, azaz az elnöki [tanács]teremben, több sorban) elhelyezett arcképeihez is jórészt ajándékozások, családtól való megkérések vagy hagyatékok, illetve cserék és másolatok révén (és csak elvétele vásárlások útján) jutott az intézmény. Az így kiépülő, megjelenését és koncepcióját tekintve eredetileg sem egységes, hiszen (elemeiben) különböző – hol főúri, hol tudós testületi; hol egyleti, hol hivatali, hol miniszteriális – reprezentációs tradíciókat vegyítő, ráadásul folyamatosan alakuló arcképcsarnok a II. világháborút követően széthullott. A portrék egy része különböző hazai közgyűjtemények között szóródott szét; a többi az akadémiai épület(ek) irodáiban kallódott, pusztult, (az ábrázolt és/vagy a festő tekintetében) identitását veszített szobadísszé minősülve át.

A Művészeti Gyűjtemény 1994-es megnyitásakor így az összegyűjtött alkotások kiállításának, elrendezésének célja elsősorban képzőművészeti jelentőségük, esztétikai értékük hangsúlyozása volt, mintegy (újra) bevezetve őket a hazai művészettörténet körébe, és, immár műtárgyakként, az Akadémia megújult muzeális tereibe.

A következők azonban másképp közelítenek ezekhez a festményekhez: (a korábbi, esztétizáló közelítést lebontva) egyszerre rekonstruálják „elhelyezkedésüket”, „szerepüket” az Akadémia 150 éves intézményi reprezentációjában, illetve létrejöttek eredeti kontextusát: arcképek keletkezésének, (magán)arcképcsarnokok kiépülésének történetét. A cél az, hogy az Akadémia jeles tagjai – egyben a nemzeti mozgalom kiemelkedő személyiségei, illetve a Monarchia államférfiai –, pontosabban az ő portréik úgy a hajdani, megbonthatatlan(nak tűnő, viszont korántsem állandó vagy változatlan) intézményi reprezentációval, mint a róluk szóló későbbi, visszatekintő normatív (irodalmi/történeti/művészeti) kánonokkal ütközésben, azaz ezekkel a monolit (nemzeti) elbeszélésekkel feszültségben jelenjenek meg (még akkor is, ha maguk a képek mára már a hazai 19. századi képzőművészet történetének remekművei).

Az a kontextus kerül tehát a középpontba, amelyben ezek az arcmások, illetve ezek a (legtöbb esetben ma már csak töredékesen rekonstruálható) portrégalériák keletkeztek: azok a korabeli (asztal)társaságok, kisebb civil közösségek, informális szerveződések, amelyeknek tagjaiként az ábrázoltak szűk körökben a művészeteket, a tudományt és/vagy a politikát kultiválták; azok az eszmék vagy funkciók, amelyeket a megjelenítettek (a megrendelőkkel együtt) közösen vallottak vagy osztottak. A művek 19. századi barátságok és személyes tiszteletadások emlékei, egymás tevékenysége kölcsönös elismerésének leképezései; (közösségi) köszönetnyilvánítások és (testületi) kommemorációk mára már letűnt és elfeledett gyakorlatának dokumentumai. Laza szövődékű társaságok összetartozásának (csoporttudatának) manifesztációi; és mint ilyenek, egyszerre közösségszervező és identitásformáló művek.

Eredeti környezetükből így vagy úgy az Akadémiára – annak hivatalos reprezentációjába – kerülve viszont ezek a képmások, arcképcsarnokok felfedik magánviszonyok intézményesülését; kánon(ok) formálódását, és ebben a folyamatban az Akadémiának mint nemzeti intézménynek a szerepét is.

Mégis, itt és most a hangsúly minden tudós társaság, minden *societas litteraria* létrejöttéhez és munkálkodásához elengedhetetlen informális csoportosulásokon, személyes viszonyokon alapuló közösségeken van, a *sodalitas*ok láthatóvá tételén – a nagy narratívák mögötti történeteken.

Bicskei Éva

Franz Sales Lochbihler után ismeretlen festő: Révai Miklós arcképe, 1894

Olaj, vászon, 62 × 46,5 cm

MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 113

Révai Miklós áldozópapot, nyelvészt és egyetemi tanárt – egy rövid ideig az első magyar lap, a *Magyar Hírmondó* szerkesztőjét – az Akadémia eszmei alapítói közt tartják számon. Irodalmi, nyelvész, költői, rajztanítói¹ és hírlapszerkesztői tevékenysége mellett egy magyar tudós társaság felállításán munkálkodott. Bessenyei György (1747–1811) *Egy magyar tudós társaság iránt való Jámbor Szándék* című kéziratában (1790) Révai saját eszméit és céljait ismerte fel, ezért előszóval ellátva kiadta és terjesztette. Az 1790-es diéta és a Helytartótanács azonban nem karolta fel egy hazai tudós társaság alapításának ügyét, így Révai kidolgozott egy saját tervezetet is, amely részletekbe menően körvonalazta a tudományos intézmény alapjait, működését; a szükséges helyiségeket; sőt a nagygyűlések időpontját és számát is; továbbá a társaság 16 000 forintos éves költségvetését is elkészítette.² Ez az Orczy család levéltárából 2005-ben előkerült, és egy, báró Orczy Józsefnek (1746–1804) írott levélhez mellélt tervezet – *A' Magyar Tudós Társaságnak képe. A' Társaság után való Ohajtozás*³ – azonban magas rangú pártfogást szintén nem élvezhetett, mivel az uralkodóhoz el sem juttatták.⁴

Révai képmásaira vonatkozóan Kazinczy Ferenc levelezése szolgáltathat támpontokat. Tőle értesülhetünk arról, hogy Ehrenreich Sándor Ádám (1787–1852) már 1810-ben készített metszetet Révairól egy, a férfi munkásságát bemutató, de végül meg nem jelent kötet számára;⁵ illetve, hogy Weiss Dávid (1775–1846) 1814-ben antikizáló ideálportrét metszett róla.⁶ Szó esik a levelezésben egy olajportréről is: Franz Sales Lochbihler (1777–1854) alkotásáról. Utóbbi festményt Horvát István (1784–1846) – a pesti Királyi Magyar Egyetem tanára, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának őre – említette egy 1810. december 25-én Kazinczynak írt levelében, úgy kommentálva, hogy az Ürményi József (1741–1825) országbíró felesége, Komjáthy Anna (1751–1830) megrendelésére készült, az akkor már haldokló tudósról, minden szépítés nélkül. „Vonásai képeének elvagnak találtatva, de a koponya kelleténél nagyobbak tetszik.”⁷ Ezt az arcmást mintegy húsz évvel később reprodukálták is. A *Tudományos Gyűjtemény* 1830. évi II. kötetében Guzmics Izidor (1786–1839) közölte Révai életrajzát és több személyes levelét; értekezésének elejére pedig Lochbihler portréja került, Ehrenreich metszésében. A festményről szólva Guzmics azt is megjegyezte, hogy az Révai egyetlen hiteles arcmása; és Ürményi Józsefné Komjáthy Anna kérésére Franz Sales Lochbihler festette közvetlenül a tudós férfi halála előtt; valamint, hogy a megrendelő azt később Horvát Istvánnak ajándékozta.⁸

Kazinczy egy másik, néhány évvel később, 1815. szeptember 15-én Helmezy Mihályhoz (1788–1852) írott levelében pedig arról beszélt, hogy Horvátot arra buzdította, hogy Donát János (1744–1830) festővel készíttessen egy olajmásolatot Lochbihler festményéről, majd azt metszet formájában a Révai verseit tartalmazó kötetbe tegye be.⁹ Néhány nap múlva mindezt Horvátnak is megírta: „S melly kedves aján-dékot fognál minden tisztelőjinek nyújtani, ha Lochbihler által festett képét Donát által lemásoltatnád, arra vezetvén ötet, hogy a' vékony-testű ember' képéből vegye-le azt a' csontosságot, melyet mindenik orczája, de kivált a' jobbik, mutat. Az ő húsa nem zömök volt, hanem nyálkás [szálkás] inkább, 's a' kép épen ellenkezőt mutat.”¹⁰ A levelezésben nem található válasz Horváttól arra nézve, hogy megfogadta-e a tanácsot. Így forrás hiányában nem tekinthetjük bizonyítottnak azt – a festménnyel kapcsolatban mindeddig tényként kezelt¹¹ – feltételezést, miszerint Donát készített is másolatot a Lochbihler-festményről.

Lochbihler Révairól festett képmása 1852-ben – a nádor 1847-es rendeletére – Horvát István hagyatékának részeként a Magyar Nemzeti Múzeumba került, letétként. A gazdag könyv- és kéziranyag mellett festmények is érkeztek a múzeum gyűjteményébe: Révaié más tudósok – Kazinczy Ferenc, Virág Benedek (1752–1830) és Georg Heinrich Pertz (1795–1876)¹² – képmásával együtt.¹³ Érdekes, hogy az Akadémia megalapításához vezető út egyik legjelesebb személyiségének képmása az intézmény képes termébe éppen a múzeumi gyűjtemény gyarapításának igénye miatt került be. 1894-ben Pulszky Károly (1853–1899), az Országos Képtár igazgatója ugyanis Révai Miklós és Batsányi János képmásának másolatát ajánlotta fel Temple János (1857–1931) Lónyay Kényhértet ábrázoló arcképeért cserébe.¹⁴ Révai Miklós Lochbihler által festett arcmásának kópiája így 1895-ben került az Akadémiára; Batsányi János és Czirjék Mihály (1753–1797) portréjával egyetemben.¹⁵ Utóbbi a könyvtár olvasótermében nyert elhelyezést; előbbinek a képes teremben való kifüggesztéséről csak egy évvel később határoztak.¹⁶

1 Szabolcsi 1976.

2 Kakucska 2005: 343–344.

3 Kakucska 2005.

4 Dézsi 1907: 676.

5 Kazinczy VIII. 1898: 273.

6 A Kazinczy műfordításait közlő sorozat első kötetében (*Kazinczy Ferenc munkái. Szép irodalom*. I. kötet. Pest: Trattner János Tamás, 1814.)

közölték a Weiss Dávid által metszett Révai-portrét, amelyhez a művész Kazinczy kérésére egy Schiller-büszttől ábrázoló metszetet használt előképként. Kazinczy XII. 1902: 209.

7 Kazinczy VIII. 1898: 217.

8 Guzmics 1830: 44.

9 Kazinczy XIII. 1903: 162.

10 Kazinczy XIII. 1903: 173–174.

Erdélyi Mór: A képes terem*

Megjelent: A Magyar Tudományos Akadémia palotája. Budapest, 11. tábla, 1896 és 1905 között

Fénykép, 223 × 284 mm, karton, 324 × 396 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 10.754

* A falon balról jobbra, föntről lefelé: gróf Széchenyi István (1791–1860) Friedrich von Amerling (1803–1887) által festett egészalakos arcképe (→ SOCIETAS LITTERARIA 12). Az ajtó fölött báró Jósika Miklós (1794–1865) Baditz Ottó (1849–1936) által festett mellképe.¹ Az ajtó túloldalán gróf Károlyi György (1802–1877) Barabás Miklós (1810–1898) által festett egészalakos képmása (→ SOCIETAS LITTERARIA 17). Majd Fessler Ignác (1756–1839) Rombauer János (1782–1849) (→ SOCIETAS LITTERARIA 4) és Döbrentei Gábor (1785–1851) Sófalmi Antal (működött az 1840-es években) által festett mellképe (→ SOCIETAS LITTERARIA 7); továbbá Vörösmarty Mihály (1800–1855) (→ SOCIETAS LITTERARIA 10.2), Fáy András (1786–1864)² és Czuczor Gergely (1800–1866) (→ SOCIETAS LITTERARIA 10.6) Barabás Miklós által, valamint Bene Ferenc (1775–1858) Györgyi Giergl Alajos (1822–1863) által festett mellképe.³ A szemben lévő falon az Akadémia címere Johann Nepomuk Endertől (1793–1854) (→ SOCIETAS LITTERARIA 21).

1 Olaj, vászon, 67 × 53 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 140.

2 Olaj, vászon, 80 × 60 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 142.

3 Olaj, vászon, 80 × 64 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 150.

- 11 Bakó Zsuzsanna 2010-ben megjelent, Donát Jánossal foglalkozó tanulmánya – amely a festő *oeuvre*-katalógusát is tartalmazza – Michael Kunits (1765–1835) egy 1824-ben megjelent művére hivatkozva sorolja Révai portróját a művész alkotásai közé. Bakó 2010: 69. Kunits műve azonban nem említi Révai arcképét. Kunits 1824: 265–273.
- 12 Georg Heinrich Pertz német történész, a hannoveri királyi levéltár és könyvtár igazgatója. A Magyar Tudós Társaság 1833-ban választotta külföldi levelező tagjai közé. *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*. II. kötet. Budapest: Magyar Királyi Egyetem, 1835. 47.
- 13 Csernitzky 1955: 239.
- 14 Az Igazgató-Tanács első ülése. 1894. február 18. *Akadémiai Értesítő*, 1894 (5. kötet, 3. füzet), 166. (12. pont).
- 15 Huszadik akadémiai ülés. (Ötödik összes ülés) 1895. május 27. *Akadémiai Értesítő*, 1895 (6. kötet, 7. füzet), 441.
- 16 Divald 1917: 56.

B. H.

SOCIETAS
LITTERARIA 4

Rombauer János: Fessler Ignác Aurél arcképe, 1821

Olaj, vászon, 78 × 67,5 cm. Jelezve jobbra fent: „Joh: Rombaüer pinxit St: Petersburg, 1821”

MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 126

Fessler Ignácot a Tudós Társaság 1831-ben választotta külföldi levelező tagjává. A történetírás, a filozófia és a nyelvelmélet kérdései egyaránt foglalkoztatták a fiatal éveiben kapucinus szerzetesként, majd a lemerbergi egyetemen a keleti nyelvek és az ószövegségi hermeneutika tanáraként, ezt követően pedig az evangélikus vallásra áttért, hercegi nevelőként működő férfit. Fessler egész életében szigorú kritikusa volt a fennálló politikai rendszereknek és a vallásoknak; 1788-ban Kölnben kiadott *Sydney* című ötfelvonásos szomorújátékában II. Jakab (1633–1701) angol király és az angol katolikusok fanatizmusát mutatta be (művének előzménye egy II. Józsefhez [1741–1790] intézett röpirat volt, amelyben a katolikus papság felvilágosultabb képzéséért szállt síkra, eredménytelenül). Már Lembergben töltött évei alatt a szabadkőművesek közé tartozott, azonban reformterveivel sok ellenséget szerzett, így 1802-ben kilépésre kényszerült.

A vallás és a filozófia mellett az irodalom- és történettudománynak szentelte idejét; gondolkodásmódját jelentősen befolyásolta Johann Gottfried von Herderrel (1744–1803) való személyes ismeretsége. *Marcus Aurelius* című művében¹ összegezte németországi időszakának a jozefinizmuson és a spinozizmuson alapuló meggyőződéseit.

1810-től kezdve haláláig Oroszországban élt; a szentpétervári Alexander Nyevszkij Akadémián, majd Szaratovban vállalt állást. 1833-ban az orosz evangélikus egyház legnagyobb méltósága, azaz főszuperintendens lett. Oroszországi évei alatt írta meg a magyarok és a Kárpát-medence népeinek többkötetes, kortársaira nagy hatást gyakorló történetét, amelyet *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen* címen tíz kötetben jelentettek meg Lipcsében 1815 és 1825 között.

A kalandos életű tudós portróját Rombauer János (1782–1849) eperjesi festő készítette el, aki maga is – 1806-tól – Oroszországban élt és alkotott. Elismert és gyakran foglalkoztatott portréfestője volt a cári udvarnak és a városi polgárságnak. A festményen lévő jelzés szerint a képmás 1821-ben készült Szentpéterváron, noha ekkor Fessler már egy éve a szaratovi evangélikus egyház szuperintendensi posztját töltötte be; erre utal díszlőzőkéje is a portrén.

Az első beszámolót a festményről Kazinczy Ferenc egyik, Kis János (1770–1846) evangélikus lelkészhez írott, 1825-ös levelében olvashatjuk; eszerint Rombauer a portrét még abban az évben Szentpétervárról új lakhelyére, Eperjesre szállíttatta.² A művész a

képet 1846-ban az Akadémiának ajánlotta fel megvételre, illetve levelében azt kérte, hogy amennyiben mégsem áll az intézmény módjában megvenni azt, olyan műbarátoknak továbbítsa ajánlatát, mint például Pulszky Ferenc.³ A válaszlevél nem maradt fenn; az Akadémia kiadásai között pedig nem szerepel festményvásárlás. Eötvös József másodelnök is csak az 1856. január 28-i összes ülésén jelentette be, hogy Fessler Ignác levelező tag Rombauer által Szentpéterváron festett eredeti képmását megszerezte az Akadémia (kifüggesztését a tagok meg is szavazták).⁴

Az *Akadémiai Értesítő*ben a képes terem festményeiről megjelent 1891-es leírás szerint⁵ Teleki József hagyatéka révén jutott az arcmás az intézmény tulajdonába, és először a Trattner-Károlyi-házban bérelt ülésteremben, majd az 1865-ben megnyílt akadémiai palota képes termében függesztették ki.⁶ A rendelkezésre álló források alapján azonban nem feltétlenül igazolható, hogy valóban Teleki vagy a Teleki család lehetett az adományozó (→ SOCIETAS LITTERARIA 13).

- 1 A mű első kiadása: *Marc. Aurel*. I–IV. Breslau: Wilhelm Gottlieb Korn, 1790–1792.
- 2 Kazinczy 1841: 326.
- 3 Rombauer János levele Teleki Józsefnek, Eperjes, 1846. június 11. MTA KIK KRKGy, RAL 149/1846.
- 4 *Magyar Akadémiai Értesítő*, 1856 (16. évf. 3. füzet), 157.
- 5 A M. Tud. Akadémia Képesterme (II. közlemény). *Akadémiai Értesítő*, 1891. november 15. (2. kötet, 2. füzet), 664.
- 6 Divald 1917: 54.

B. H.

SOCIETAS
LITTERARIA 1.2

Erdélyi Mór: A képes terem*

Megjelent: A Magyar Tudományos Akadémia palotája. Budapest, 12. tábla, 1896 és 1905 között

Fénykép, 223 × 284 mm, karton, 324 × 396 mm

MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 10.754

* Szemben az ajtó fölött Batsányi János (1763–1845) Heinrich Friedrich Füger (1751–1818) által festett portréjának másolata ismeretlenül.¹ A két ajtó között a falon fentről lefelé és balról jobbra haladva Szalay László (1813–1864) Székely Bertalan (1835–1910) által festett térdképe,² alatta gróf Mikó Imre (1805–1876)³ és gróf Dessewffy József (1771–1843) mellképe (→ SOCIETAS LITTERARIA 14.2), illetve gróf Dessewffy Emil (1814–1866) egészalakos arcképe (→ SOCIETAS LITTERARIA 14.1), utóbbi három Barabás Miklós műve. A hosszabb falon lévő ajtó fölött Révai Miklós (1750–1807) arcmása, ismeretlen festőtől (→ SOCIETAS LITTERARIA 3). Az ajtó túloldalán Deák Ferenc (1803–1876) egészalakos portréja, Than Mórtól (1828–1899);⁴ mellette fent gróf Dessewffy Aurél (1808–1842) Barabás által festett térdképe;⁵ lent pedig Kisfaludy Károly (1788–1830) id. Pesky József (1795–1865) által festett arcképe (→ SOCIETAS LITTERARIA 6.2).

Johann Nepomuk Ender: Gróf Esterházy Vince arcképe (?), 1820-as évek második fele
Olaj, fa, 24,2 × 19 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 22

Johann Nepomuk Ender: Gróf Károlyi György arcképe, 1825–1827
Olaj, fa, 26 × 20,9 cm. Jelezve jobbra középén: „J. Ender”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 21

Ismeretlen festő: Gróf Dessewffy József arcképe, 1820-as évek második fele (?)
Olaj, fa, 25,5 × 20,9 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 80

Ismeretlen festő: Ismeretlen férfi arcképe, 1820-as évek második fele/20. század eleje
Olaj, fa, 24,8 × 19,5 cm. Jelezve jobbra középén: „J. Ender”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 81

A négy olajminiatűr egy nagyobb, legalább tizenegy képből – Dessewffy József, Károlyi György, Esterházy Vince (1787–1835) és egy egyelőre azonosíthatatlan férfi arcképén túl Vay Ábrahám (1789–1855), Ragályi Tamás (1785–1849), Felsőbüki Nagy Pál (1777–1857), Almássy Lajos (1765–1838), Mednyánszky Alajos (1784–1844), Wesselényi Miklós, Esterházy Mihály (1794–1866) és Andrássy György (1797–1872) arcmásából – álló, de mára már széthullott portrégaléria töredéke. Az együttest Széchenyi István rendelte meg 1825 telén a pozsonyi diéta ellenzéki résztvevőiről, saját használatára. Egy olyan szűk, bár laza szövődékű férfitársaság tagjairól, akik az uralkodó (birodalmi) arisztokrata férfiképpel szemben egy új magatartásmintát testesítettek meg és állítottak követendő példaként az „ifjúság”, azaz az újabb honi (főrendi) generáció elé.¹

Ez a viselkedésmódel a (neo)sztoicizmus eszméin alapult; határozott alakot pedig először a francia forradalomban öltött, hogy egy, a helyi viszonyokhoz jól adaptálódó mintává váljon Európában. (Széchenyi újonnan formálódó karakterére azonban a harcos szerzetesrendek hagyománya, az angol *gentleman*ek példája és korának történelemformáló nagy alakjai – köztük Benjamin Franklin [1706–1790] puritán erkölcsisége – is hatottak.) A közszereplő új ideálja tűnt fel: azok az *incredibilis gravitas* (hihetetlen méltóság) eszményét megtestesítő hazafiak, akik tudatosan munkálkodtak önmaguk nemesítésén; akik fizikai és érzelmi szükségleteik háttérbe szorításával, anyagi javaik és (birodalmi) karrierjük feláldozásával a római *virtus* (és a reneszánsz *virtù*) hiteles megtestesítőivé váltak a köz (az országgyűlés nyilvánossága) előtt – megvesztegethetetlen és megfélemlíthetetlen szabad emberekké egy zsarnoki hatalommal szemben.

A „reformkor” tulajdonképpen általuk kezdődött el; mert ahhoz, hogy a liberalizmus egy, a sérelmi politizáláson túllépő, kiterjedt, modern politikai mozgalommá válhasson az 1830-as évekre, új típusú közszereplők tömeges megjelenésére volt szükség. A pozsonyi diéta ellenzéki (ön)reformereiben, valamint a saját karakterét tudatosan fejlesztő Széchenyiben ezeket az új korszak kihívásait felismerő, szigorú erkölcsi normák szerint élő férfiakat ismerhetjük fel. Ők a nagy társadalmi változásokat nem másokon, hanem önmagukon kezdték – követendő mintát éppen ezáltal állítva mások elé –, például azzal, hogy jövedelmeiket a köz, a nemzet javára, egy tudós társaság létesülésére ajánlották fel.

5.1	5.2
5.3	5.4

1 Olaj, vászon, 67 × 52,5 cm, MTA KIK, ltsz. nélkül.
2 Olaj, vászon, 153 × 110 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 15.
3 Olaj, vászon, 71,5 × 66,5 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2294.
4 Olaj, vászon, 280 × 160 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 98.
5 Lappang.

Így az akkor még katonatisztként szolgáló Széchenyi megfogalmazása szerint „a legszebb győzelmeket önmaguk felett arató” reformerek portrégalériája az (uralkodói, illetve arisztokrata) tisztiportré-együttesek szigorú képiségét idézi a nemes gondolkodású, egyenes tartású, méltóságteljes alakoknak a leglényegesebbre összpontosító, ugyanakkor eszményített bemutatásával. Egyszerre jelenít meg önképet és vágyképet; csoporttudatot és tisztelgést a hasonló elveket valló – de az erény megtestesítésében egymással versengő, így szorosabb politikai formáció alkotására képtelen – (harcos)társak előtt.

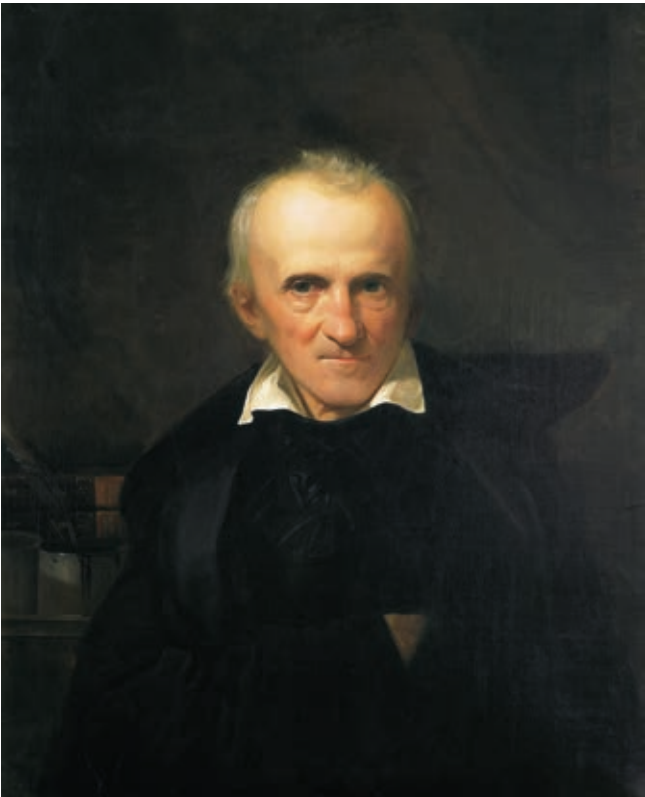
A négy olajminiatűr (közül több) Széchenyi fia, Béla ajándékozása révén került a Széchenyi-Múzeumba (különböző időpontokban); majd a Múzeum felszámolása után, a Művészeti Gyűjtemény megalapításáig (egymástól elválva) a Tudósklub berendezésének képezték részét.

1 Az arcképcsarnok történetére vonatkozóan, részletesen: Bicskei 2015.

B. É.

SOCIETAS
LITTERARIA 6.1

Thugut Heinrich: Kazinczy Ferenc arcképe, 1829–1830
Olaj, vászon, 78,5 × 63,3 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 27

Kazinczy Ferenc talán legismertebb, ikonikussá vált portréját mindeddig Johann Nepomuk Ender (az irodalmárról már halála után készített) alkotásának vélték,¹ egy, a képről 1833 végén készült sokszorosított grafikai reprodukció miatt, amelyet valóban Ender készített elő met-szésre (mint előrajzoló). A festmény alkotója azonban Thugut Heinrich (1798 – 1859 után) volt; egy bécsi akadémiai képzettségű művész, aki a 19. század első felében a közép-(kelet-)európai régióban vándorfestőként tevékenykedett, és akinek az életműve éppen ezért túlságosan szét-szóródott ahhoz, hogy a régió „nemzeti” művészettörténet-írásaiban nyomot hagyjon.

Az 1820-as években Budán élő, a Brunszvikok házi festőjeként tevékenykedő Thugut művészete a fiatalabb, Kisfaludy Károly körül gyülekező pesti irodalmár-generáció mellett a Széphalmon élő és alkalmanként Pestre látogató idős Kazinczyra is hatást gyakorolt. A saját képmásait kedvtelve gyűjtő költő 1829 májusának elején többször ült neki² – ennek ered-ménye a festmény.³

1 Divald 1917: 58; Bártfai Szabó 1930: 588; Rózsa 1957: 183; Csatkai 1983: 53; Kat. Budapest 1992: kat. 15; Kat. Budapest 2001: 23, kat. 29; Papp–András 2004: kat. 57; Révész 2009: 55–92, különösen 72–73; Kat. Budapest 2009b: kat. III/7.
2 Kazinczy XXI. 1911: 56–67.
3 A kép újraazonosításáról bővebben: Bicskei 2016.

B. É.

SOCIETAS
LITTERARIA 6.2

Id. Pesky József: Kisfaludy Károly arcképe, 1830
Olaj, vászon, 76,5 × 61 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 7

A Tudós Társaság az 1830-as évek első felében a Kirakodó téren álló Deron-házban bérelt szobákat működéséhez. Az első eme-leten rendezték be a gyűlések helyszínéül szolgáló, egyszerű kialakítású „szálát” is 1831 kora őszén. Döbrentei Gábor titoknak úgy írta le az öt tucat székkal oda kerülő hatalmas tárgyalóasztalt Széchenyi Istvánnak, hogy az „oly széles, hogy keresztül azon a tagoknak lehetetlen egymás hajába kapniok”.¹ Ez az első generációs akadémiai tagok közt uralkodó viszonyokra nézve oly árul-kodó (mert csak félig tréfás) megjegyzés vázolhatja fel azt a kontextust, amelybe 1833 novemberében, de immáron a Trattner-Károlyi-házban berendezett ülésterembe, az akkor már elhunyt Kazinczy Ferenc és Kisfaludy Károly arcmása került, az Akadémia első reprezentációs együtteseként.

SOCIETAS
LITTERARIA 1.3

Ismeretlen rajzoló: Képek elhelyezésének terve az elnöki teremnek a Ferencz József térrel szemközti, ajtóval megosztott falán (a rövidebb falszakasz képei), 1891 körül*
Ceruza, tus, akvarell, papír, 482 × 375 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1273–2/69

* A rövidebb falszakaszon közepén Szalay László Székely Bertalan által festett arcképe;¹ körülötte meg nem nevezettek mellképei.

1 Olaj, vászon, 153 × 110 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 15.

De míg odakerültek, sok hányattatáson és többszörös jelentésmódosuláson mentek át. A két portré története – provenienciája – a 19. századi arcképek kontextus-, így jelentésváltásainak szép példája: egyéni vonzalmaktól és sajátos elképzelésektől szakmai kapcsolatokon és személyes tiszteletadásokon át szűkebb körben vallott értékek akadémiai kanonizációjáig ível; magánemberek barátságaitól, viszonyok, sőt értékrendek intézményszerűsüléséig.² Kazinczy portréjának megrendelése mögött az idős mester gyűjtőszenvédelye és művészetfelfogása, a portréfestetésnek a magánviszonyokban – barátok között, illetve magánszemélyek utóéletében, a rájuk való megemlékezéseknél – való nélkülözhetetlensége áll. A kifizetetlen képet Kisfaludy váltotta magához hasonló eszmék kultiválása miatt (és hogy a nehéz anyagi helyzetben lévő Kazinczyn segítsen), de a tisztelet és az elismerés kifejeződésén túl az ő tulajdonában vált a kép egy, az elérhető és megszokott esztétikai kvalitáson túlemelkedő műtárggyá is.

A portré további vándorlása során a barátságot és a tiszteletet lassan a megdicsőülés váltotta fel, ahogy a kép Kisfaludy halála után, az ő hagyatékának részeként, akadémiai tagokká és tisztviselőkké avanzsáló *Aurora*-körös barátai és tanítványai pártolása alá került. Az irodalomtörténész Toldy Ferenc avatta azt saját lakásán – önmagáról és apjáról feltehetően Philipp Anton Richter, illetve a már elhunyt Kisfaludyról id. Pesky József (1795–1865) által festett portrékkal együtt – egy, az önlegitimációhoz szükséges kisajátított múlttá: dicsővé, de lezárttá és meghaladottá is. Ebben a folyamatban fontos elem Kazinczy képének Kisfaludy portréjával való összekapcsolódása Toldy birtokában: az *Aurora*-körbeli tagok közül ugyanis sokan emlékezhetek Kazinczynak arra az – adott körülmények között pusztán gesztusértékű – szándékára, hogy a Kisfaludy által bírt arcmásának egyszer majd a „párját” vegye.³ Így egy félig valós, félig képzeletbeli irodalmi barátságportré materializálódott Toldy birtokában és vált (Fáy András közreműködése révén) 1833-ban az Akadémiára kerülve nemcsak egy, az intézményben az uralmat Döbrenteitől (→ SOCIETAS LITTERARIA 7) lassan átvevő érdekközösség csoporttudatának, sőt értékrendjének szimbolikus manifesztációjává, hanem egy új korszakot megalapozó történeti múlttá is: mintegy a magyarországi irodalmi klasszicizmus és romantika kiegyezésévé (még jóval ennek irodalomtörténeti vagy képzőművészeti megfogalmazása előtt). Mert az országos intézményben mindez nemzetivé is emelkedett; az Akadémia önreprezentációján túl egy általa fenntartott és vallott irodalmi kánonná.

1 Döbrentei Gábor levele Széchenyi Istvánnak, Pest, 1831. augusztus 28. Bártfai Szabó 1943: 130.

2 Az arcképek történetére vonatkozóan: Bicskei 2016.

3 Kazinczy Ferenc levele Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1829. július 24. Kazinczy XXI. 1911: 81.

B. É.

SOCIETAS
LITTERARIA 7

Sófalvi Antal: Döbrentei Gábor arcképe, 1847

Olaj, vászon, 78,6 × 63 cm. Jelezve balra lent: „Sófalvi 1847”

MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 114

Döbrentei Gábor emlékeztétét sem az Akadémián,¹ sem az irodalomtudományban nem övezi osztatlan elismerés.² Nem a régi magyar nyelvemlékek felkutatására irányuló történeti munkásságát kérdőjelezték meg már kortársai sem, hanem nyelvsem-léletét, amely felett eljárt az idő; illetve azt az informális befolyást, amelyet az Akadémia fundálásakor az alapító arisztokra-tákra – köztük Széchenyire – gyakorolt. Ezért játszhatott kulcsszerepet az intézményi alapszabályok kidolgozásánál is 1828-ban (a 18. századi erdélyi tudományos egyesületek iratanyagát, szervezetét ismerve) és szerezhetett jól fizetett vezetői pozíciót az intézményben, annak első titkáráként. Sokakat elidegenített saját (középszerű) embereinek taggá választásával, valamint azzal, hogy velük elképzeléseit keresztülvihette a szavazásoknál.

Döbrenteit 1834-ben tartományi albiztossá választották; és ez hozzájárult ahhoz, hogy befolyásos akadémiai tisztségéről 1835-ben lemondjon. Így pályafutásának csúcspontján (vagy ha úgy tetszik, azon éppen túlhaladva) tűnik fel a férfi azon a portrén, amelyet a néhány évig Pesten élő neves bécsi festő, Anton Einsle (1801–1871) készített róla 1835-ben: a mindig magyaros öltözkében járó Döbrentei tartománybiztosi díszruhájában, megingathatatlan méltóságának tudatában, öntudatosan fordul a néző felé.³ Aranyzsínóros dolmánya, prémes mentéje érzékletesen példázza a művész magas szintű festői gyakorlatát.

A képről a másolóként ismert Sófalvi Antal készített kópiát (miután hasonló megrendelést már teljesíthetett Döbrenteinek, a férfi megelégedésére*). A másolat 1851-ben került az Akadémia tulajdonába, miután az elhunyt egykori titoknak felett emlék-beszédet tartó Toldy Ferenc indítványára a tagok megszavazták az örökös, Döbrentei Antal (1827–1863) által felajánlott arckép gyűlésteremben való kifüggesztését.⁵ Az arcmás a palota felépülése után a képes teremben függött, egészen a II. világháború végéig. A kommunista hatalomátvétel után azonban a népharag áldozata lett: Fazekas Mihály (1766–1828) *Lúdas Matyija* (1817) gyűlölt Döbrögiének véelve összekaszabolták – az 1988-ban restaurált kép mai élettelenségének ez az oka.

SOCIETAS
LITTERARIA 1.4

Ismeretlen rajzoló: Képek elhelyezésének terve az elnöki teremnek a Ferencz József térről szemközt, ajtóval megosztott falán (a hosszabb falszakasz képei), 1891 körül*

Ceruza, tus, akvarell, papír, 482 × 375 mm

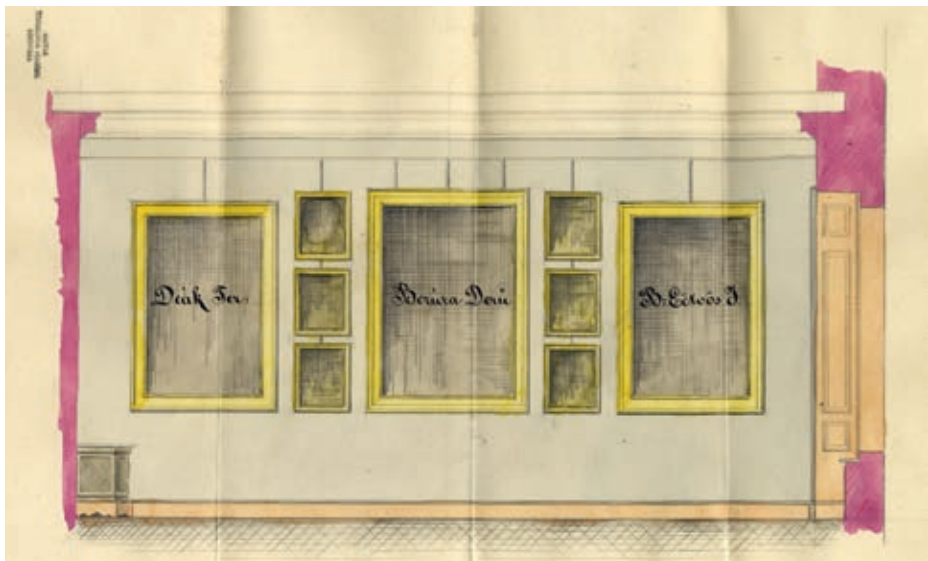
MTA Könyvtár és Információs Központ

Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, K 1273–2/69

* A hosszabb falszakaszon Deák Ferenc Than Mór által festett arcképe;¹ Johann Nepomuk Ender az Akadémia számára festett címere (→ SOCIETAS LITTERARIA 21); báró Eötvös József (1813–1871) Székely Bertalan által festett portréja;² közöttük meg nem neveztettek mellképei.

1 Olaj, vászon, 280 × 160 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 98.

2 Olaj, vászon, 258 × 163 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 165.

- 1 Fáy András emlékjegyzetei kortársakról. Badics Ferenc gyűjtése. MTA KIK KRKGy, Ms 10.057/j.
- 2 Bár megítélése javult az utóbbi időkben. Csetri 2007: 143–149.
- 3 A képet Döbrentei halála után örököse, Döbrentei Antal a Magyar Nemzeti Múzeumnak aján-dékozta 1858-ban. Olaj, vászon, 80 x 64 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 103. A festményről sokszorosított grafikai reprodukció készült, Ehrenreich Sándor Ádám metszésében. „Einsle pinx. 1835 / Ehrenreich sc. 1840. / Döbrentei Gábor / budai kerületi első altartománybiztos; a' magyar / akademiánál legelső titkár 5 évig, 1836 óta Régi / m. nyelvem-lék szerkesztő 's rendes tag / több ns / vármegye táblabírája, bukuresti lev. tag.”
- 4 „Lecz két tarték ma Sófalyvynak. Ajálá egy másolatát 15 pengő forintért, hogy Bécsbe mehes-sen tanulni. Az ifju művésztől tartok már, mondám, mert Nagy Samu [Nagy Sámuel (1783–1845)], Szabó [János (1790–1851)], Szakmáry hálátlanok voltak irántam. S többi. Megvettem azonban tőle, nem lehető hálajáért, hanem hogy talentumát fejthesse.” Hász-Fehér 2011: 157. (1846. június 14.).
- 5 Őszves kis gyűlés. [1851.] május 26. *Magyar Academiai Értesítő*, 1851. április-május (11. évf. 3. füzet), 161; A M. Tud. Akadémia Képesterme (II. közlemény). *Akadémiai Értesítő*, 1891. novem-ber 15. (2. kötet, 2. füzet), 663.

B. É.

SOCIETAS
LITTERARIA 8.1

Id. Pesky József: Báró Jósika Miklós arcképe, 1820–1830-as évek
Olaj, vászon, 32 x 26 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 77

SOCIETAS
LITTERARIA 8.2

Ismeretlen művész: Ismeretlen férfi arcképe, 1820-as évek (?)
Olaj, vászon, 29,7 x 23,5 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 88

SOCIETAS
LITTERARIA 8.3

Simó Ferenc: Kisfaludy Sándor arcképe, 1828
Olaj, vászon, 31,5 x 25,2 cm. Jelezve balra középen: „Simó. 1828.”
MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 25

SOCIETAS
LITTERARIA 8.4

Simó Ferenc: Báró Mednyánszky Alajos arcképe, 1830
Olaj, vászon, 32 x 26 cm. Jelezve jobbra lent: „Simó. 1830.”
MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 73

SOCIETAS
LITTERARIA 8.5

Kozina Sándor: Kállay Ferenc arcképe, 1836
Olaj, vászon, 32 x 26,5 cm. Jelezve hátul tollal: „Kozina Sándor, Octob. 1836”
MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 703

SOCIETAS
LITTERARIA 1.5

Erdélyi Mór: Az elnöki terem*
Megjelent: A Magyar Tudományos Akademia palotája. Budapest, 10. tábla, 1896 és 1905 között
Fénykép, 223 x 284 mm, karton, 324 x 396 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 10.754

* A hosszú oldalfalon balról jobbra, fölentről lefelé: Csengery Antal (1822–1880) Vastagh György (1834–1922),¹ illetve gróf Lónyay Menyhért (1822–1884) Stetka Gyula (1855–1925) által festett térdképe;² alattuk Stoczek József (1819–1890) Zilzer Antal (1860–1921),³ Ipolyi Arnold (1823–1886) Balló Ede (1859–1936)⁴ és Bolyai Farkas (1775–1856) Thanhoffer Lajos (1843–1909) által festett mellképe.⁵ Középen báró Eötvös József Székely Bertalan által festett egészalakos portréja.⁶ Majd Trefort Ágoston (1817–1888) Biczó Géza (1853–1907),⁷ illetve Pauler Tivadar (1816–1886) Burger Lajos (1869–1929) által festett térdképe;⁸ alattuk Hunfalvy Pál (1810–1891) Biczó Géza⁹ és Szabó József (1822–1894) Wellmann Róbert (1866–1946) által festett mellképe.¹⁰ A díszterembe vezető ajtó mellett gróf Andrássy Gyula (1823–1890) Spányik Kornél (1858–1943) által festett térdképe.¹¹

Barabás Miklós: Gróf Széchenyi István arcképe, 1836
Olaj, vászon, 32 × 26,5 cm. Jelezve balra középen: „Barabás. 1836.”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 24

Kevésbé ismert tény Döbrenteivel kapcsolatban, hogy nemcsak a honi irodalom, de a nemzeti művészet ügyét is pártolta. Felkarolta a tehetséges pályakezdő festőket – például az erdélyi Nagy Sámuel és Szabó Jánost, majd az 1820-as évek közepén, már Bécsben, illetve később, Budán a székelyudvarhelyi Simó Ferencet (1801–1869), továbbá az 1835-ben feltűnt Kozina Sándort (1808–1873), valamint az ugyancsak 1835-ben Pest-Budára érkező Barabás Miklóst (1810–1898) –; lakással, kapcsolatokkal és legfőképp megrendelésekkel látva el őket.¹

Többek közt egy kisméretű portrékból álló galériát is épített egy bő évtizeden át, változó intenzitással. Az együttes olyan korabeli magyar irodalmi (és tudós) kiválóságokat vonultatott fel, akiknek nagy része akadémiai tag is volt, vagy azzá vált. Az első képek az 1820-as évek közepén készültek; közülük többet (a Döbrentei budai lakásában élő) Simó festett, de az ő Erdélybe való visszatérése után, a későbbiekben is gyarapodott a galéria más, a megrendelő által pártolt művészek műveivel.

Ennek a kiterjedt irodalmi pantheonnak több darabját Döbrentei, 1847-es végrendelete szerint, a Tudós Társaságra hagyta, azzal a kikötéssel, hogy üléstermében azokat ki is függesse – vagy, „ha nem férnének” (értsd: ha tőle nem kellenének), akkor a Társaság adja el őket. A felajánlott képek között szerepelt Teleki József, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi Dániel, Dessewffy József,

8.1 8.2 8.3
8.4 8.5 8.6

- 1 Olaj, vászon, 155 × 115 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 178.
- 2 Olaj, vászon, 156 × 113 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2280.
- 3 Olaj, vászon, 74,5 × 57,5 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 251.
- 4 Olaj, vászon, 81 × 62 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 179.
- 5 Olaj, vászon, 76 × 64 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 132.
- 6 Olaj, vászon, 258 × 163 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 165.
- 7 Olaj, vászon, 148 × 113 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2279. Divald Kornél (1872–1931)
a Horovitz Lipót (1838–1917) képe után készített másolatot Spányik Kornél művének tartotta. Divald 1917: 64–65.
- 8 Olaj, vászon, 134 × 100 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2278.
- 9 Olaj, vászon, 79 × 63 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 160.
- 10 Olaj, vászon, 82,5 × 64 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 115.
- 11 Olaj, vászon, 153 × 100 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2281.

Az Akadémia intézményi reprezentációja folyamatosan alakult fennállása során, összefüggésben a nemzetit megtestesítő intézmény saját feladat- és hatóköréről alkotott, változó önképével. Ennek megfelelően az ajándékozások, hagyatékok, megkérések és (elvétve) megrendelések révén felhalmozódó (arc)képeket (eltérő, ha nem is radikálisan) változó koncepciók szerint rendezték (át időnként) több, hasonló funkciójú térben. 150 évre – vagy még régebbre – visszatekintve azonban csak néhány terem dekorációjának alakulása dokumentálható (és akkor is csak bizonyos fázisok) leltárak, fényképek, illetve jegyzőkönyvek és feljegyzések, képjegyzékek alapján, mindezek egybevetésével. Általuk felvázolhatók az intézményi reprezentáció formálódásának főbb irányai; párhuzamosságok és koncepcióváltások, hangsúlyeltolódások és jelentésmódosulások azonosíthatók.

A székház felépülte előtt a magánszemélyek adományai, egykori tagok hagyatéakai és közösségi megrendelések révén bekerülő (arc)képeket a Trattner-Károlyi-házban bérelt helyiségek egyikében, a „szálában”, azaz az ülésteremben helyezték el. Ide, a Társaság határozata szerint, „általában csak holtak képei”, és azok is csak titkos szavazás útján kerülhettek;¹ az élők arcmásai – mert olyanok is érkeztek – különböző hivatali helyiségekben függtek (majd az ábrázoltak elhunyt, és a szükséges votizálás

Pázmándi Horváth Endre (1778–1839) és Virág Benedek (1754–1830) irodalmárok, valamint Mednyánszky Alajos (1784–1844) történész Simó által festett portréja, továbbá Kazinczy Ferenc Donát János által festett arcmása ugyancsak Simó másolatában, illetve Jósika Miklós id. Pesky József és Kállay Ferenc (1790–1861) nyelvtörténész (→ MOTIO 5) Kozina Sándor (1808–1873) által 1836-ban festett arcképe, végezetül pedig Széchenyi István Barabás által 1836-ban készített arcmása.² Tizenegynél azonban jóval több portréból állt az egykori literátor-galéria a korabeli források szerint; beletartozott többek közt Döbrentei saját arcmása is.

Döbrentei Gábor örököse, Döbrentei Antal azonban feltehetően nem hajtotta végre a vele oly sok jót tevő nagybátyja végakarátát (vagy esetleg az Akadémia vezetői a felajánlott portrék közül többet nem láttak szívesen), mert az együttesnek csak néhány darabja került az intézménybe, és azok is egy 1939-es leltárban tűntek fel először, a főtitkári iroda berendezéseként.³ A háború után az arcmások szétszóródtak az épületben; több a Tudósklubba került.

1 Hász-Fehér 2011: 157; Barabás 1998: 103, 136.
2 Rexa 1900: 368.
3 Főtitkári szoba leltára, 1939. március 16. MTA KIK KRKGy, K 1727. (Különálló gépirat a Leltár [1920–1930 körül] feliratú kötetben.)

B. É.

SOCIETAS
LITTERARIA 9

Barabás Miklós: Bártfay László arcképe, 1837*
Gouache, karton, 83 × 73 mm, bőrtokban. Jelezve jobbra: „Barabás. 1837”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 54

* „[Biborczfalvi] Székely [Lajos], ki a' külföldre szándékozik utazni festészeti tökéletesbülés végett; megnézegeté képeimet: Barabás' festései jobban tetszenek neki mint Einzle' módja 's kivált színezése. Én [Bártfay László] részemről épen az ellenkezőt tartom. Hanem Barabás az aquarelle modorban jeles, 's crayonban.”

Részlet *Bártfay László naplójából* (Szerk. Kalla Zsuzsa. Budapest: Ráció Kiadó, 2010. 117.).

SOCIETAS
LITTERARIA 10.1

Anton Einsle: Kölcsey Ferenc arcképe, 1835
Olaj, vászon, 65 × 52,5 cm. Jelezve középen lent: „Einsle – 835.”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 85

SOCIETAS
LITTERARIA 10.2

Barabás Miklós: Vörösmarty Mihály arcképe, 1836
Olaj, vászon, 76 × 61,3 cm. Jelezve középen: „festé 1836-ban”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 91

SOCIETAS
LITTERARIA 10.3

Barabás Miklós: Wesselényi Miklós arcképe, 1836
Olaj, vászon, 71 × 57,5 cm. Jelezve balra középen: „Barabás – 836”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 12

SOCIETAS
LITTERARIA 10.4

Barabás Miklós: Deák Ferenc arcképe, 1841
Olaj, vászon, 97 × 79,8 cm. Jelezve jobbra lent: „Barabás. 1841.”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 139

SOCIETAS
LITTERARIA 10.5

Barabás Miklós: Berzsenyi Dániel arcképe, 1859 előtt
Olaj, vászon, 79 × 63,5 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 26

után vitték át őket az ülésterembe). Azaz az intézmény rendeltetésével összhangban álló tudósportrék (megteremteni kívánt) tradíciója mellett megjelentek más reprezentációs formák is, például a korban népszerűvé váló civil közösségekhez, egyesületekhez hasonlóan az alapítókról és mecénásokról, elnökökről még életükben szerzett, közösségi tiszteletadást és köszönetnyilvánítást szolgáló arcmások² (ráadásul alkalmanként az arisztokrata családi reprezentáció hagyományával összefonódva).

Így került a szálába az intézmény első képeiként Kazinczy Ferenc (1759–1831) és Kisfaludy Károly arcmása 1833-ban;³ majd Az *Akadémia címere* 1834-ben.⁴ Gróf Széchenyi István egészalakos, reprezentatív portréját testvérei küldték az Akadémiára 1836-ban (az a titoknoki hivatalban függött; az ábrázolt halála után került át az ülésterembe).⁵ Mintegy válaszként a főúri reprezentáció ezen hangsúlyos feltűnésére egy tudós társaság üléstermében, a tagok meghozatták az Akadémia első elnökének, gróf Teleki Józsefnek (1790–1855) jóval visszafogottabb képmását is, ráadásul az intézmény történetében szinte egyedülálló módon saját költségükön, azaz közösségileg (a portré szintén valamelyik hivatali szobát ékíthette a férfi életében).

Az 1850-es években az intézmény vezető hivatalnokainak, illetve kiemelkedő tudósainak – de már mind elhunyt személyeknek – portréival gazdagodott a gyűjtemény, amelyek ajándékozás révén kerültek be. Döbrentei Gábor, az első titoknok arcképét az örököstől kérték meg; Fessler Ignácé állítólag Teleki hagyatékával jutott be; Bene Ferencéről a család gondoskodott annak elhunytá után.⁶ Berzsenyi Dániel (1776–1836) és Kölcsey Ferenc (1790–1838) képét már az 1840-es évek elején meg akarta szerezni a Tudós Társaság;⁷ végül előbbié Barabás Miklós ajándékaként jutott be 1859-ben,⁸ utóbbié pedig egy nagyobb együttes, Bártfay László (1797–1858) néhai arcképcsarnokának részeként, 1860-ban.⁹ (Meg kell jegyezni, hogy egyik szerzeményezés sem független a közösségi megemlékezések és emlékéllátások köré szerveződő abszolútizmus kori nemzeti ellenállás mozgalmától.¹⁰) Így az 1860-as évek közepén, a bérlemény szalájában, a kiemelkedő tudóstagok mellett az alapító és az elnök arcmásai egyszerre idézték a tudósgalériákat és a korabeli civil közösségek, egyletek arcképcsarnokait (sőt, mint már volt róla szó, elemeikben magukba olvasztották a főúri galériákat is).

Barabás Miklós: Czuczor Gergely arcképe, 1837

Olaj, vászon, 68,8 × 56,2 cm. Jelezve jobbra középen: „Barabás. 1837”

MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 11

Kisfaludy Károly elhunyt után folyóiratát tisztelője és barátja, az *Aurora*-kör egyik tagja, Bajza József (1804–1858) költő, kritikus, színiigazgató szerkesztette tovább. A férfi folytatta az almanach irodalmi törekvéseit, az illusztrációk tekintetében viszont letért a Kisfaludy által kitaposott útról. Egyrészt a hazai irodalmi jeleseinek szövegeit kísérő, azaz honi tematikájú történeti jelenetek helyett ideális szépségeket ábrázoló – külföldön már publikált – acélmetszeteket adott. Másrészt a kötetek belső címlapjain arcképeket hozott, hogy a (korabeli) politikai és/vagy irodalmi élet neves személyiségei – az ő vonásaik – egy szélesebb közönség előtt váljanak ismertté, és idővel egyfajta pantheonná álljanak össze.

Így Bajza az 1833-as kötetben Fáy András képmását közölte,¹ az 1834-esben pedig báró Wesselényi Miklós portréját kívánta megjelentetni. Azonban – feltehetően az évkönyv körüli irodalmi perpatvar² miatt – megkeresésére a férfi nemhogy képet, de még választ sem küldött.³ Ezért gróf Széchenyi Istvánhoz fordult közvetítésért 1833 márciusában; a gróf azonban elérte szándékát, egy, a saját tulajdonában álló művet ajánlott fel sokszorosításra;⁴ kiterjedt arcképcsarnokának (→ SOCIETAS LITTERARIA 5.1–4) egy darabját. Az idő szorításában a szerkesztő kapott az alkalmon; a báró arcmása Johann Nepomuk Ender festménye⁵ után és az ő átrajzolásában, valamint a lipcsei Carl August Schwerdgeburth (1785–1878) metszésében látott napvilágot.⁶

Ezt követően, az 1835-ös almanachban Bajza Széchenyi portréját adta;⁷ az 1836-os *Aurorába* pedig Kölcsey Ferenc arcképét szánta. Elgondolását, azaz egy, a sokszorosítás alapjaként szolgáló képmás megfestetésének szükségességét Toldy Ferenc közvetítette Kölcsey felé.⁸ Kölcsey a kérésnek eleget is tett: az 1832–1836-os

10.1	10.2
10.3	10.4

A székház felépülte után a festmények (azaz a testületi/intézményi reprezentáció) a díszterem előtti folyosóról nyíló, a heti ülések helyiségével szomszédos ún. képes terembe kerültek át (amelyet egy keskeny belső folyosó – az eredeti tervek alapján egy optikai kísérleteket szolgáló szoba – választott el a fizikai kísérletek terétől). (A műtárgyakat a régi bérleményből az új épületbe egyébként a Képzőművészeti Társulat szolgálja vitte át lovas kocsin még 1865 nyarán, külön díjazás ellenében.¹¹) Itt függesztették ki az elhunyt elnökök és kiemelkedő (igazgatótanácsai) tagok, titkárok egész-, háromnegyed-, illetve félalakos portréit (a képek kivágatával mintegy jelezve az ábrázoltaknak az intézmény életében betöltött jelentőségét), lassan feltöltve az üres falfelületeket.

Olyannyira feltöltve, hogy az 1880-as évek közepére – egy 1886 és 1888 között készült (de mindenképpen 1892 előtti), a műtárgyakat nagyság szerint csoportosító akadémiai szobaletár¹² szerint – a képes teremben volt felhalmozva Széchenyi, Eötvös József, Dessewffy Emil és Deák Ferenc egészalakos arcképén, valamint *Az Akadémia* (*Minerva* címmel szereplő) címerén kívül Szalay László, Toldy Ferenc (1805–1875), Horváth Mihály (1809–1878), Arany János (1817–1882), Dessewffy Aurél, Csengery Antal, Lónyay Menyhért és Pauler Tivadar térképe, továbbá egymás felett, több sorban Kisfaludy Károly, Kazinczy Ferenc, Berzsényi Dániel, Kölcsey Ferenc, Fessler Ignác, id. Szász Károly (1798–1853), Dessewffy József, Wesselényi Miklós (1795–1850), Döbrentei Gábor, Teleki József, Vörösmarty Mihály, Szontágh Gusztáv (1793–1858), Bene Ferenc, Fáy András, Czuczor Gergely és Mikó Imre mellképe. A festmények elrendezése a teremben nem ismert; feltehetően oldalfalanként egy-egy reprezentatív, egészalakos portrét vehettek közre több sorban/oszlopban a térd-, illetve mellképek. Ebben a rendszerben vizuálisan meghatározóak a nagyméretű alkotások lehettek – tehát az alapítók, vezetők és néhány kiemelkedő tag arcmásai –, vagyis a tudósportrék hagyománya, illetve az egyleti reprezentáció mellett leginkább a (főúri galériák tradícióját is magába olvasztó) jellegzetes, gazdagabb képi világú közintézményi, illetve a puritánabb hivatali arcképek dominálhattak. Ugyanis a nagyméretű festményeken feltűnő ábrázoltak közül többen – mint Eötvös, Deák, Csengery, Lónyay és Pauler – a nemzet, sőt az állam életében is fontos szerepet vittek:

10.5 10.6

századi európai nagy kiadványvállalatok szerkesztőségében felhalmozódó, irodalmi-közéleti jelek arcképeinek sokszorosítását előkészítő festményekhez, azaz a köz számára nyilvános portrégalériákhoz¹² hasonló együttes Pesten, Bajánál is kiépüljön, már a kezdetektől elenyészett: Wesselényi, Fáy, valamint Széchenyi képét eleve csak kölcsönözték; Kölcseyen pedig hamar túladtak. Utóbbit Bárfay László vette meg (állítólag 1835. október 3-án),¹³ az Akadémia alapításában részt vevő gróf Károlyi György titkára, majd intézője; az *Aurora*-körösök, a pesti irodalmi társasélet, sőt az Akadémia fő szervezője (utóbbi intézménynek egyben levelező tagja is); egy művelt – bár az irodalmi vagy történelmi fellépéséhez fűzött reményeket soha be nem váltó – férfiú.¹⁴

Az eladás után – azaz bevétel birtokában – Bajza már gondolhatott az 1837-es *Aurora*-ban megjelenő arckép megrendelésére is: Vörösmarty Mihályéra. Ugyan a portré keletkezését a költőnek, továbbá Toldynak, és Széchenyi titkárnak, Tasner Antalnak (1808–1861), valamint Bárfaynak az éppen Pestre érkező Barabás Miklósnál 1835 decemberében tett látogatására és utóbbi (mintegy saját maga számára tett) megrendelésére vezeti vissza a művészettörténet-írás (a festő visszaemlékezéseiből kiindulva, azt szó szerint véve),¹⁵ Bajza egy Stettner Györgynek (1799–1866) 1836. január 3-án írott leveléből kitűnik, hogy a szervezésben és közvetítésben jártas férfi pusztán tolmácsolta a szerkesztő megrendelői kívánságát Barabás felé (ahogy azt egy évvel korábban Toldy cselekedte Kölcsey irányába). Bajza megfogalmazása szerint ugyanis „én a képet az Aurora számára készíttettem. Azért festettem először olajban, hogy a metsző számára készítenő rajzolat annál tökéletesebb legyen”.¹⁶ Az említett „rajzolat”, a sokszorosításhoz szükséges színiafestmény is elkészült még ugyanabban az évben¹⁷ – az *Aurora* Vörösmarty arcképét tartalmazó 1837-es kötete azonban az utolsó volt a sorban. (Bajza az almanach megszüntetése mellett döntött, véget vetve a rövid életű és töredékes sokszorosított grafikai irodalmi-közéleti arcképcsarnoknak is.)

A szerkesztő a sokszorosítást követően Vörösmarty portréját sem akarta bírni (értsd: az árát kifizetni). Ehelyett szűk körben gyűjtést indított, hogy a befizetők közt sorsolják ki a művet. „A Miska olajba festett képét óhajtánám, hogy körünkbe maradna; én szerettem volna magam megtartani, de 40 pengő forintot (annyiért festetik) nem adhatok ki képre, s azért azt gondoltam, hogy legjobb lesz az köztünk kijátszani. [...] Előbb legszorosabb barátainkat szólítom meg s a kissé idegenebbet csak akkor, ha még sorsok fenn maradandnak. Vagy két-három pengő forint lesz egy sors ára, több semmi esetre nem.”¹⁸

Hogy a sorsolást (1836 folyamán) mikor tartották, illetve, hogy ki nyerte el a festményt, (biztosan) nem tudni. Mert ugyan Bárfay hagyatékából került a festmény az Akadémiára 1860-ban,¹⁹ a férfi fennmaradt, 1838 és 1841 között vezetett naplói csak Kölcsey és Wesselényi (egy másik, nem a fent említett) portréját nevezik meg, illetve a nála megforduló látogatók ezeket az arcmásokat emlegetik, dicsérik,²⁰ Vörösmartyét nem. Azaz mintha az 1836 elején elkészült arckép egy kisebb kitérő után érkezett volna tulajdonába (hasonlóan Kölcseyéhez), egy közelebből egyszóval meg nem határozható időpontban; esetleg azután, hogy Wesselényit – amelyet ugyancsak Barabás festett 1836 közepén,²¹ függetlenül Bajza képszerkesztői programjától – megszerezte. (Egy későbbi időpontban való szerzeményezésre utalhat a jelzés is Vörösmarty portréján: a „festé 1836-ban” ugyanis elűt Barabás szignóitól, azt az asszociációt keltve, mintha utólag került volna a képre.)

pozsonyi országgyűlésen való rövid szereplése után, 1835 elején hazamosabb ideig Pesten tartózkodott.⁹ A festményt az akkor a városban élő (máskülönben bécsi) művész, Anton Einsle készítette, és a kortársak meglátása szerint az érzékletesen közvetítette a költő fizikumát, hajzatát, sápadt arcszínét és jellegzetes testtartását, sőt karakterét.¹⁰ Bár a kép és annak – ugyancsak Ender által készített – előrajza, valamint maga a sokszorosítás időben elkészült, az 1836. évre szóló *Aurora* mégis a költő arcmása nélkül jelent meg. A metszés ugyanis rosszul sikerült; ezért Bajza az előrajzot Schwerdgeburthnak is megküldte, és az általa sokszorosított képmást az olvasók a kiadó, ifj. Kilián György üzletébe betérve vehették át.¹¹

Ugyan Kölcsey festett arcképe Bajza és Kilián tulajdonát képezte, ők – az anyagiak miatt – nem tudták megtartani azt. Így annak lehetősége, hogy a 18–19.

(másod)elnöki, illetve igazgatótanácsi pozíciójuk mellett miniszterek is voltak. Ezáltal viszont egy jellegzetes és új vonás jelent meg (a kiegyezést követően) az Akadémia intézményi reprezentációjában; igaz, ekkor még mindig a többi között, azoktól el nem válvá; egy egyedülállóan komplex és heterogén egész keretében.

1889 májusára azonban a képes terem megtelt: Trefort Ágoston (majd Rudolf főherceg [1858–1889]) újonnan érkező portréját már nem lehetett elhelyezni.¹³ Ezért az igazgatótanács felkérte az építési bizottságot, hogy dolgozzon ki egy javaslatot a szomszédos fizikai kísérletek termének képes teremmé való fordítására. Mivel közel egy évig semmi nem történt, az 1890. február 2-i igazgatótanácsi ülésen a képek elhelyezésének és a terem átalakításának ügyét a díszterem freskóinak kivitelezését felügyelő bizottsághoz tették át (→ DECORATIO 3.1-2).¹⁴ Csakhogy az több tag elhunytja miatt működésképtelenné vált; ezért 1890. október 19-én „az igazgató tanács a maga részéről gr. Apponyi Sándor [1844–1925], gr. Desseffy Aurél [1846–1928], és gr. Széchenyi Béla [1837–1918] igazgatósági tagokat kéri föl a bizottság kiegészítésére, Ligeti Antal [1823–1890] elhunyt bizottsági tag helyére pedig Benczúr Gyula [1844–1920] urat határozza felkérendőnek”.¹⁵ A munka ezzel lendületet vett: 1891 februárjában döntés született a képes és a fizikai kísérletek termeinek ajtóval való összekapcsolása felől.¹⁶ 1892 elejére a szükséges átalakításokat, beleértve ebbe a képek átköltöztetését, el is végezték.¹⁷

Az átköltöztetéssel állhat kapcsolatban az a – feltehetően 1891 körül (de mindenképp 1876 után) készült – tervezet, amely a képek (egy lehetséges) elrendezését mutatja az elnöki (ülési)terem avanszáló fizikai kísérletek termében, annak egy ajtónyílás által egy rövidebb és egy hosszabb szakaszra osztott falán. (A szemben lévő falon és az egyik oldalfalon ablakok sora húzódik; a másik oldalfal pedig a díszterembe nyíló ajtó foglalja el.)

A terv szerint a nagy, reprezentatív képek között mellképek függtek volna, egymás fölött több sorban, dekoratív és szabályos elrendezésben. A hosszabb falszakasz közepén Az Akadémia címere kapott helyet; két oldalán, mellképekkel elválasztva, Deák és Eötvös egyszakos portréja; a rövidebb falon Szalay térdképe. Ugyan Deák igazgatótanácsi tag volt, Eötvös pedig az Akadémia elnöke,

Kölcsey és Wesselényi portréja mindenesetre jelzi, hogy (a rendezett anyagi körülmények között élő) Bártfay tudatosan törekedett közeli, mélyen tisztelt barátai arcképeinek megszerzésére, akik közé Vörösmarty is tartozott, és akik közé a politikai eszményét megtestesítő Deák Ferenc is lépett.²² (A politikus képmását – Bártfay számára – ugyancsak Barabás festette meg 1841 legvégén, a férfi pesti tartózkodásakor, nyilvános ünnepeltetése idején.²³) Ugyanakkor Bártfay fel is ismerhette a vezető közéleti és irodalmi személyiségek arcképeinek legitimáló erejét; azt, hogy általuk egy informális kör (sőt formális körök), vezető irodalmárok és ellenzéki politikusok szerveződésének központi alakjaként tűnhet fel – nemcsak „szalonjában”, hanem egy szélesebb nyilvánosság előtt.

Az 1838-as nagy pesti áradás idején Bártfayék (Károlyi-palotában lévő) lakásába is betört a víz; tönkretéve a férfi jegyzeteit, naplóit, metszeteit; megrongálva barátai – Kölcsey és Wesselényi – portréit. A festményeket maga tisztogatta meg az iszaptól,²⁴ olyannyira sikeresen, hogy látogatói azok esztétikumát azt követően is élvezhették. Bártfay egyébként Einsle művészetét – az olajfestés terén – Barabásénál magasabbra tartotta,²⁵ viszont utóbbi akvarellfestői tehetségét olyannyira elismerte, hogy saját miniatűr arcképét vele készítette el 1837-ben (→ SOCIETAS LITTERARIA 9).

Kölcsey, Wesselényi, Vörösmarty és Deák portréja haláláig Bártfay tulajdonában maradt. Felesége, Mauks Jozefina (1794–1860) elhunytával az örökösök – teljesítve a férfi végakarátát – az Akadémiának adták át a képeket.²⁶ A Károlyi-Trattner-ház üléstermében függesztették fel őket, majd a székház megépülte után a képes terembe kerültek át a festmények (Deák kivételével, akinek képmása, életében, a titoknoki hivatalban kapott helyet). Nem sokkal előttük, 1859-ben Barabás ajándékozta Berzsenyi Dániel portréját az intézménynek, majd néhány évvel később, 1866-ban Toldy Czuczor Gergelyét.²⁷ Így elmondható, hogy a szellem embereinek (attribútumokkal mérsékeltellátott), a nagy nyilvánosságnak szánt portréi részben „intimebb,” személyes barátságot és tiszteletet kifejező kontextusba kerültek Bártfay birtokában, hogy aztán jeles tagok pantheonjának részeivé váljanak az Akadémián; a nemzeti irodalom, a közélet kanonizálódott alakjává.

- 1 A belső címlappal szemben. Felirata: „Fáy András. Rajz. Jakabfalvy. Hofmann. Metsz.”
- 2 Fenyő 1955: 100–104.
- 3 Vizota 1908: 81–85.
- 4 Széchenyi I. 1889: 235–236.
- 5 Olaj, falemez, 25 x 19,5 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 78.11. A festmény elkallódott; egy fekete-fehér fénykép révén ismert.
- 6 Vizota 1908: 81–84, különösen 82. Egy példány belőle: acélmetszet, papír, 135 x 94 mm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 4577.
- 7 A belső címlappal szemben. Felirata: „Gróf. Széchenyi István. Amerling után rajz. Staub. Metsz. Schuler. Creuzbauer művészi intézetéből Carlsruheban.”
- 8 Csorba 1982: 193–194.
- 9 Csorba 1982: 194–195.
- 10 Csorba 1982: 195.
- 11 Csorba 1982: 195.
- 12 A 19. században talán az elsőként említhető John Boydell (1720–1804) londoni kiadóhivatala, amelynek falain híres személyek portréi függtek. Hazai viszonylatban érdemes megjegyezni, hogy az 1860-es évek elején Heckenast Gusztáv (1811–1878) is törekedett üzletében hasonló galéria kialakítására.
- 13 Csorba 1982: 195.
- 14 Bártfayra lásd: Kalla 2010: 508–528.
- 15 Barabás 1944: 137; Rózsa 1982: 23; Szvoboda 1983: 30; Szabó 1985: 127; Kat. Budapest 1992: kat. 25; Papp–András 2004: kat. 61.
- 16 Bajza 1900: 392. Idézi B. J. 1910: 159–160.
- 17 Szendrei–Szentiványi 1915: 95.
- 18 Bajza 1900: 392. Idézi B. J. 1910: 160.
- 19 A M. Tud. Akadémia Képesterme (II. közlemény). *Akadémiai Értesítő*, 1891. november 15. (2. kötet, 2. füzet), 665.
- 20 Bártfay 2010: 117. (1838. december 7.); Bártfay 2010: 263. (1839. október 6.).
- 21 Szendrei–Szentiványi 1915: 95.
- 22 Kalla 2010: 604.
- 23 Bártfay 2010: 470. (1841. november 28.); Szendrei–Szentiványi 1915: 99.
- 24 Bártfay 2010: 46. (1838. június 16.).
- 25 Bártfay 2010: 117. (1838. december 7.).
- 26 A M. Tud. Akadémia Képesterme (II. közlemény). *Akadémiai Értesítő*, 1891. november 15. (2. kötet, 2. füzet), 665.
- 27 A M. Tud. Akadémia Képesterme (II. közlemény). *Akadémiai Értesítő*, 1891. november 15. (2. kötet, 2. füzet), 665.

B. É.

nyilvánvalóan nem az intézmény, hanem a nemzet életében játszott politikai szerepvállalásuk – sőt, Eötvös esetében az állami adminisztrációban betöltött pozíció – miatt kaphattak (reprezentatív egészalakos megjelenítést és) központi elhelyezést. Azaz, a 19. század utolsó éveiben a legfelsőbb adminisztratív vezetés számára kialakított terem reprezentációját, legalább a tervek szintjén, elsősorban nem a tudós közösség (tudós-politikus) vezetői, hanem a tudós közösségen és az intézményen túl a (kiegyezés utáni) államéletre is befolyással lévő politikus-(tudós)ok uralták (→ *SESSIO* 3.6 és *SESSIO* 3.32). Kiemeltek és elkülönítettek tehát egy, a képes terem kialakításában már korábban is benne rejlő sajátosságot, amelyet aztán az elnöki (ülési)terem reprezentációját vezérlő, egyedüli koncepciónak szántak. (Beszédes az is, hogy a – másodlagosnak tekintett – mellképeket nem azonosították be; azok kiválogatását az installáció tervezője másra hagyta. Ez a kontextus más megvilágításba helyezi, átértelmezi *Az Akadémia címerét* is [→ *SOCIETAS LITTERARIA* 21]; a saját szabályai szerint szerveződő tudós közösséget mintegy állami hatókörű, országos tudományos szervezetté fordítva.)

Az újonnan kialakított elnöki (ülési)teremben azonban feltehetően mégsem a rajzon látható terv szerint rendezhették el a képeket. Maga a tervezet inkább egy (első) megfogalmazása lehetett a koncepcionális irányváltásnak, amely aztán, ha kissé másképp is, de valóban hangsúlyosan bomlott ki az Akadémia legfelsőbb adminisztratív vezetésének helyt adó térben, az ott kialakított politikus-(tudós)ok arcképcsarnokában. Egy 1895 után, de még 1897 előtt készült szobaleltár,¹⁸ valamint Erdélyi Mór (1866–1934) (többé-kevésbé egykorú) felvételei szerint ugyanis míg az elnöki terem hosszú falának rövidebb szakaszán (Szalay arcképe helyett) Rudolf trónörökös Benczúr festette arcmása függött (a többi képtől elkülönítve), addig a hosszabb falszakasz közepét (az elnök és miniszter) Eötvös egészalakos portréja foglalta el, amelyet fent két-két térd-, alul pedig kettő, illetve három mellkép övezett. A térdképek mind (Eötvös utáni) (másod)elnököket és minisztereket (illetve, egy esetben, a kiegyezés megvalósulásában jelentős szerepet játszó férfit) mutatnak: Paulert, Trefortot, Lónyayt és Csengeryt. (Itt érdemes megjegyezni, hogy a díszteremmel közös falon Andrassy Gyula [1823–1890] térdképe függött; őt még külügyministersége idején választották igazgatótanácsai taggá, 1876-ban; tiszteleti tag halála előtt két évvel lett). Az alsó sor tudósai közt, Bolyait leszámítva, mindenki

Friedrich von Amerling: Gróf Waldstein János spanyol kosztümben, 1833
Olaj, vászon, 126 × 102 cm. Jelezve balra lent, karcolta: „FrAmerling 1833”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 794

A cseh–német eredetű és rendkívül kiterjedt Waldstein-Wartenberg család magyarországi ágából származó gróf Waldstein Jánosról (1809–1876) sokáig nem volt portré az Akadémián, noha neve gyakran felbukkan az intézmény – és a vele kapcsolatban lévő intézetek és bizottságok – történetében. Az őt ábrázoló festmény megszerzése, majd kifüggesztése a Művészeti Gyűjtemény arcképcsarnokában egy késői tiszteletadás a jeles arisztokratának, aki Teleki Józsefhez, Haynald Lajoshoz vagy Ipolyi Arnoldhoz hasonlóan egy birtokában lévő gyűjteménnyel gazdagította az Akadémiát.

Waldstein János nagylelkű adománya Thomas Ender (1793–1875) a Felvidék tájait, történelmi várait és főúri rezidenciáit megjelenítő, mintegy 220 darabot számláló akvarellsorozata volt, amelyet 1868-ban, igazgatótanácsi taggá választásakor ajánlott fel.¹ Kétségtelenül ez volt a gróf legemlékezetesebb gesztusa az Akadémia irányában, de részt vett a dísztermi dekoráció koncepcióját kialakító, 1873-as bizottság (→ DECORATIO 3.1–2),² illetve Dessewffy Emil elhunytá után a Széchenyi István köztéri szobrának felállításáért felelős bizottság munkájában is³ (→ SESSIO 2.5.2). Vizuális érzékenysége nyomait a *Magyar Tudományos Akadémia allegóriájaként* ismert festményen (→ MOTIO 4, MOTIO 5 és SOCIETAS LITTERARIA 21) is fellelhetjük;⁴ de ő volt az is, aki 1861-ben, a *Sürgöny* című lap hasábjain éles hangú cikkben szállt síkra a felépítendő akadémiai épület reneszánsz stílusú tervei mellett⁵ (→ MOTIO 27 és MOTIO 34).

Friedrich von Amerling, a bécsi képzőművészeti akadémia tanára, a császárváros előkelő köreinek egyik legkeresettebb portréfestője spanyol lovagi kosztümben festette meg a gróf portréját 1833-ban, minden valószínűség szerint ezzel a Waldsteinek történelmi és irodalmi (h)ősére, a 17. században nagy hírnévnek örvendő Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein (1583–1634), a harmincéves háború császári hadvezérének személyére utalva (akinek nevét Schiller [1759–1805] változtatta Wallensteinre a kedvezőbb hangzás miatt).

Waldstein János előszeretettel ábrázoltatta magát jelmezben; 1835-ben Amerlinggel újra megfestette portréját, már arab viseletben.⁶ Az 1860-as években pedig Carl von Jagemann (1819–1883) felvételén⁷ láthatjuk viszont festőnek öltözve: hosszú kabátban, kezében festőpalettával, első felesége, Zichy Terézia (1813–1868) társaságában. Utóbbi megjelenítés nem tekinthető kizárólag

szerepportrénak, ugyanis a gróf amatőr rajztehetség volt: erről árulkodnak utazási élményeit megörökítő rajzai és Széchenyi Istvánról készült karikatúrái is (ezek Széchenyi hagyatékának részeként kerültek az Akadémia tulajdonába).⁸

A gróf 1831-től kezdve Bécsben, a Kancellárián *concipistaként* (azaz fogalmazóként) volt kénytelen hivatalt vállalni szűkös anyagi helyzete miatt. Mivel naplói 1831 és 1834 között hiánytalanul fennmaradtak,⁹ betekintést nyerhetünk egy arisztokrata hivatalnok (!) hétköznapijaiba, aki nem csupán a főrangúak szalonjaiba volt bejáratos, hanem művészek (főként Johann Nepomuk Ender és Friedrich von Amerling) műtermébe is – hol közvetítőként egy-egy megrendeléssel kapcsolatban,¹⁰ hol rajzkészségének fejlesztése miatt, tőlük leckéket véve.¹¹

Amerling bevételi naplójában, az 1834-es év jövedelmei között található egy „80 Ducatos” honorárium is, amelyet a festő Waldstein gróf ideálportréjáért kapott egy meg nem nevezett vásárlótól.¹² Tekintettel a gróf anyagi helyzetére, nem valószínű, hogy ő szerezte volna meg a képet; annak csupán modellje lehetett. Megerősíti ezt a feltevést, hogy a mű ezután

igazgatótanácsi tag volt (egyben jelentős társadalmi pozíciót is betöltött), mint Szabó József, Hunfalvy Pál, Ipolyi és Stoczek (utóbbi három főrendi házi tag is volt). Szemben, az ablakok között Szabó Károly (1824–1890), Salamon Ferenc (1825–1892), Szvorényi József (1816–1892) és Kazinczy Ferenc (egy újabb) mellképe kapott helyet (utóbbi kivételével mind [egyetem] tanár volt); Haynald Lajos (1816–1891) portréja egy drapériákkal dekoratívan feldíszített festőállványon állt.

Az (optikai kísérletek teréből lett) elnöki előszobában pedig mecénások, titkárok és tagok – Toldy, Horváth, Arany, Amédée Thierry (1797–1873), Sztrokay Antal (1780–1850), Sina Simon (1810–1876), Szontágh Gusztáv, Zsivora György (1804–1883) – térd- és mellképeit tették ki (igaz, a helyiség keskenysége miatt szemlélni vagy látni azokat nemigen lehetett). A képes teremben így Széchenyi, Deák, Dessewffy, Károlyi egyszalakos megjelenítései maradtak, a nyílásokkal sűrűn szabdaltnál mindig szorosan az ajtókeretekhez tolva, valamint *Az Akadémia címere*. A nagy képek szomszédságában pedig egymás felett és mellett akkurátusan, több oszlopba, illetve sorba rendezve Dessewffy Aurél, Szalay, id. Szász Károly, Teleki, Berzsenyi, Kölcsey, Kazinczy, Kisfaludy, Wesselényi, Fessler, Döbrentei, Vörösmarty, Fáy, Czuczor, Bene, Mikó, Dessewffy József, Jósika Miklós (1794–1865), Batsányi János és Révai Miklós mellképei függtek.

Azaz 1892-ben úgy az elhelyezés, mint a koncepció tekintetében is szétválasztották a kiterjedt intézményi arcképcsarnokot: az Akadémia életében 1867 előtt, illetve 1867 után meghatározó személyiségekre bontották. Mégsem egyfajta kronologikus megosztásról van szó, hanem arról, hogy hogyan tekintettek, utólagosan, egy korábbi történelmi és intézményi korszakra, a korabeli jelen aktuálpolitikai-uralkodó viszonyaiból visszanézve. Míg ugyanis a képes teremben az Akadémia első tagjainak – alapítóknak, elnököknek, titkároknak, egyben a magyar irodalom, nyelvtudomány, valamint történetírás kiválóságainak, de mindezekelőtt, a (lezártnak tekintett) nemzeti függetlenségi mozgalom jeleseinak – a portréi kaptak helyet, a jórészt a felsővezetői tárgyalások színterébe, az elnöki terembe a kiegészítés utáni intézményi és állami vezetőkné, sőt az Osztrák–Magyar Monarchia államférfiainak arcmásai kerültek – Eötvös Loránd (1848–1919) vallás- és közoktatásügyi miniszter akadémiai elnöksége idején, az

a bécsi képzőművészeti élet egyik meghatározó személyiségének, Rudolf von Arthaber (1795–1867) műgyűjtőnek a kollekcióját leíró, 1842-es katalógusában került elsőként említésre *Lovag spanyol kosztümben* címmel, Waldstein nevének említése nélkül.¹³ A részletes műleírás alapján egyértelmű, hogy a gróf arcmásáról van szó. Az 1845-ben újra kiadott, Joseph Preleuthner (1810–1877) által összeállított gyűjteményi, illetve az Arthaber halála után megjelent árverési katalógusban viszont már nem található meg a mű.¹⁴

A *Fővárosi Lapok* 1878. november 3-i száma számolt be arról, hogy: „Gróf Waldstein János özvegye férje arcképét ajándékozta a képzőművészeti társulatnak. E művet Amerling hírneves német képművész festette s az elhunyt grófot, ki képzőművészetünk föléledése körül oly nagy érdemeket szerzett, ifjabb korában lovagjelmezben tünteti föl; tehát oly időből való kép, midőn a művész is még teljes virágában volt. A műcsarnok tanácskozó termének méltó díszé lesz e mű, bár alakra nézve elűt az ott levő öt kisebb arcképtől.”¹⁵ Waldsteinhez minden valószínűség szerint Arthabertől került a kép; vagy maga a gróf vásárolta meg tőle, vagy a műgyűjtő ajándékozta azt neki 1842 és 1845 között.¹⁶

Günther Probszt (1887–1973) 1927-ben megjelent Amerling-monográfiájának *oeuvre*-katalógusa szerint az egykor Arthaber gyűjteményében lévő festmény (*Gróf Waldstein János spanyol kosztümben* címmel) ekkor a Műcsarnok tulajdonában volt.¹⁷ A portré a II. világháború idején tisztázatlan körülmények között tűnt el onnan, majd nem sokkal később magántulajdonba kerülhetett, végül 2012-ben a műtárgypiacon bukkant fel.

A Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény a képet tudós tagok és kutatók, illetve adminisztratív beosztásban dolgozók felajánlásaiból vette meg 2012-ben. A tagok közti gyűjtés révén megvalósult szerzeményezés az intézmény történetében ritka példa; a különböző tudományterületeken működő akadémikusok és kutatók támogatása a sarokköve annak, hogy az 1994-ben létrejött Művészeti Gyűjtemény az Akadémiának fejlődő és gyarapodó kollekciójává válhasson.

Adományozók: Balogh Margit, Bitskey István, Csépe Valéria, Dávidházi Péter és Kelevéz Ágnes, Erdei Anna, Fodor Pál, Freund Tamás, Galavics Géza, Hámosi József, Horváth Károlyné és Horváth Károly, Joó Ferenc, Kiss Jenő, Kósa László, Makara Gábor, Marosi Ernő, Náray-Szabó Gábor, Nyomárkay István, Paládi-Kovács Attila, Pálffy Péter Pál, Pléh Csaba, Prékopa András és Széchenyi Kinga, Ritoók Zsigmond és Szalay Ágnes, Roósz András, Roska Tamás, Sisa József, Solymosi László, Somfai László, Szász Domokos, Szegedy-Maszák Mihály, Vámos Tibor, Vékás Lajos, Vízkelety András, Závodszy Péter.

1 Körmendy 2001.
2 Igazgatói ülés 1873. január 27. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1873 (7. évf. 2. füzet), 38.
3 Than Mór: A Széchenyi-szobor ügyében. *Fővárosi Lapok*, 1870. április 2. (7. évf. 68. sz.), 287.
4 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRKGy, K 209/71.
5 Waldstein János: Néhány észrevétel a magyar akadémia építendő palotája tárgyában. *Sürgöny*, 1861. június 26. (1. évf. 145. sz.), [1.].
6 Probszt 1927: 121.
7 Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, Pf. 13519:B (1).
8 Kálnoky [1942]. Például Waldstein János: *Gróf Széchenyi István mint a Vaskapu királyi biztosa*, 1834. Toll, ceruza, vízfesték, papír, 242 × 181 mm, MTA KIK KRKGy, K 293/3; Waldstein János: *Gróf Széchenyi István mint a pesti por és sár utcseprője*, 1839. Toll, vízfesték, papír, 270 × 186 mm, MTA KIK KRKGy, K 293/4.
9 Waldstein János naplói 1831–1834. Moravský zemský archiv v Brně. Rodinný archiv Kálnokyů G 76/ 158, 3027.
10 Igazgatói ülés 1873. január 27. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1873 (7. évf. 2. füzet), 38.
11 Waldstein János: Néhány észrevétel a magyar akadémia építendő palotája tárgyában. *Sürgöny*, 1861. június 26. (1. évf. 145. sz.), [1.].
12 Frankl 1889: 170.
13 Preleuthner 1842: 22.
14 Preleuthner 1845; Kaeser 1868.
15 *Fővárosi Lapok*, 1878. november 3. (15. évf. 253. sz.), 1228.
16 A portré megszerzésének lehetett apropója Waldstein János házasságkötése Zichy Teréziával 1844-ben. Ekkor jutott a várpalotai és csicsói uradalmakhoz, így anyagi helyzete is javult, aminek következtében lehetősége nyílt a portré megszerzésére (amennyiben feltételezzük, hogy vásárlásról volt szó). Az ajándékozás sem elképzelhetetlen, ugyanis Arthaber és Waldstein jól ismerték egymást: az 1850-ben megalakult Wiener Kunstvereinek mindketten alapító tagjai voltak.
17 Probszt 1927: 118.

B. H.

intézmény (választott tisztviselőinek) megnövekedett szerepkörét és megváltozott önképét immáron programszerűen hirdetve. (Jelképesnek tekinthető, hogy 1905-ben Tisza Kálmán [1830–1902] miniszter, miniszterelnök és igazgatótanácsi tag portréját is kifüggesztették a teremben.¹⁹) A tudóstarsadalmon és annak intézetén túl az állam életére is befolyást gyakorló, miniszterként is tevékenykedő politikus-(tudós)ok uralták a falakat – egyfajta miniszterialís, hivatali arcképcsarnok –, maguk alá rendelve (a mellképek kisebb léptékében) úgy a tudósok, mint az Akadémia korábbi vezetőinek a civil közösségekhez, illetve közintézményekhez hasonló galériáját (a képes teremben). A megváltozott intézményi reprezentáció azt a strukturális váltást képezte le, amelynek során az Akadémia egy (Habsburg-ellenes) nemzeti (közösségi) intézményből mintegy állami hivatallá vált és betagozódott az Osztrák–Magyar Monarchia államszervezetébe; és ez a váltás tükröződött a székházban zajló, (gazdaság/kultúr)politikával áthatott (társasági) eseményekben is (amelyek egyben igényelték is a reprezentatív színteret).

A képes és az elnöki teremben (valamint a kettőt összekötő belső folyosón) lévő arcképcsarnokoknak ez a koncepciója és elrendezése több évtizeden keresztül állt fenn. Divald Kornél (1872–1931) 1917-es kalauzában, és annak kissé korábban felvett fényképein a festmények (néhány frissen beérkező arcmástól eltekintve) ugyanabban a rendben, ugyanazt a koncepciót megtestesítve függtek a falakon; csak a zsúfoltság nőtt a folyamatosan érkező, eltérő nagyságú portrék miatt, megbontva az elrendezés korábbi szabályosságát.²⁰

De még az 1939-ben felvett akadémiai szobaleltár²¹ is ugyanazokat a műveket sorolta fel a képes teremben, mint az 1917-es kalauz, és feltehető, hogy elrendezésük is egyezett. Mindez az ülésteremről is elmondható, azzal a kiegészítéssel, hogy az igazgatótanácsi tagok, illetve (másod)elnökök (és miniszterek, illetve miniszteri tanácsosok) arcképcsarnoka Beöthy Zsolt (1848–1922), Vargha Gyula (1853–1929) és Eötvös Loránd portréjával bővült. Tehát az Akadémia, a politikai berendezkedés gyökeres átalakulása ellenére, ragaszkodott egykori intézményi önképéhez (→ *sessio* 3.30), és intézményi reprezentációjában konzerválta, sőt kanonizálta azt (pusztán Ferenc Józsefnek [1830–1916] a hivatali szobákban 1867 után elhelyezett büsztjeit

Friedrich von Amerling: Gróf Széchenyi István egészalakos arcképe, 1836
Olaj, vászon, 250 × 165 cm. Jelezve balra középen, karcolva: „Fr. Amerling 1836.”
MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 97

Az Akadémia hetedik nagygyűlésének második ülésén, 1836. szeptember elején jelentették be, hogy gróf Széchenyi István másodelnök testvérei, Lajos (1781–1855) és Pál (1789–1871) öccsük, azaz az intézmény alapítójának egészalakos, a neves bécsi mester, Friedrich von Amerling által festett portréját küldték be a titoknoki hivatalba. Gróf Teleki József elnök a gyűlésben felolvastatta a képet kísérő levelet is, amely (hatásával) érzékletesen példázza a portréfestésnek, azaz a (közösségi) tisztelatladságnak és köszönetnyilvánításnak a nemzetté válás folyamatában játszott kiemelkedő szerepét, közösségformáló és csoporthoz tartozás érzését biztosító funkcióját – még akkor is, ha a mű nyilvános fogadtatás(ának hivatalos beszámolója) nem nélkülözi a (jelenlévő alapító számára kínosan) panegirikus elemeket.

„Tíz századok (mint hiszszük) tüntek el már ama szép Hon felett, melyben letelepedve dicső Eleink, a' Magyar Nemzet a' fegyverek' dicsőségének, a' polgári jó, vagy kellemetlen életnek változási közt létez. Minden korban találkoznak jelesbb Férfiai, kik a' Nemzet' valódi hasznát, a' Haza' virágzását eszközteni minden áldozatokkal készek valának; mert a Hon szeretetben, 's igaz hazafiuságban a' Magyar még eddig meg nem előzte senki. – Mindazáltal a' jelen századnak vala fentartva, egy oly tudományos Egyesület' alkotása, mely jótévő Napként sugározván az értelem' világában, minden homályt felderíteni, a' komor felleget oszlatni képes lenne. Ezen tudományos Egyesület, a' Magyar Tudós Academia' felséges czéljának, úgy nem különben az azt alkotó 's kegyessen ápoló hazafiuságnak méltánylásából, eltökéllénk mi magunkban, azon férjfiunak, kit hozzánk valamint a' testvéri, úgy az édes Honnak szeretete legszorosbban csatol, [...] Gróf Széchenyi István Öcsénknek mesteri kézzel rajzolt képét tellyes alakban, az Utó kornak átadni, 's az átvevésre a' Magyar Tud. Academiát tellyes bizodalommal megkérni: mert ki is adhatná azt igazában, hiebben mint mi; azon egy édes anyai kebelnek sarjadéki, az atyai, 's anyai szívnek azon egy részei!?' 'S ki fogadhatná azt tőlünk sajátabb joggal, mint az értelmi magyar Világnak halhatlan képviselői!?' – A' midőn Magyar Nemzetünk, 's nemzeti kifejlődésünk eránt vonzó indulatunknak ezen parányi zálogával, a' Magyar Tud. Academiának kedveskedünk, azon legforróbb óhajtasunkat egyszersmind nyilvánítani bátorkodunk: Vajha legkésőbb Unokáink is e' Képnek arczvonalmira pillantván, a' legnemesebb szívnek érzelmire fakadjanak! Hazájokat, 's Nemzetjüket boldogító leg szebb tettekre sörkenjenek!”

A jegyzőkönyv szerint, „a' gyűlés, elkapatva mind a' testvéri szeretet' ezen igen szép jele, mind a' másodelnök képe' birhatásának öröme által, élénken fejezé ki ezt, 's a' nagybecsű ajándékért köszönetét; sokan a' teremtet kívánák azzal ékesíteni: mert noha van határozat, melylynél fogva ott csak holt tagok' képei függhetnek, mégis ez úttal 's ez esetre kivételt kívántak, midőn nem csak olly buzgó részvételű társ, hanem a' legelső alapító

cserélték le Horthy Miklós [1868–1957] megjelenítéseire). A két terem között az összeköttetést biztosító folyosó falain pedig ebben az időszakban is nagy változatosságban gyűltek a képek: másodelnökök, titkárok, rendes és tiszteletbeli tagok újonnan érkező portréi leginkább itt kaptak helyet.

Ha a Monarchia szétesése nem is vonta maga után az önkép és a reprezentáció összeomlását az Akadémián, a II. világháború, majd a politikai uralom szerkezetének radikális megváltozása már gyökerestől felforgatta, sőt el is törölte azt. A székház belső tereiben keletkezett háborús károkat az 1940-es évek végén állították helyre – az intézmény fennállásának 125. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi kongresszusra (→ *SESSIO* 3.58.1–8) –, és ez a képes, valamint az elnöki terem kialakítását is érintette.

Az 1949 végén összeállított akadémiai leltárak²² szerint a helyiségekben, meglepő módon, még többé-kevésbé a századfordulós, illetve a Divald által leírt és 1939-ben is fennálló elrendezés szerint függtek az arcképek. A szembetűnő változás az volt csupán, hogy a képes teremben kevesebb festményt írtak össze, mint korábban; az elnökségi terem és a „ruhatárrá” lefokozott folyosó viszont zsúfolva volt műtárgyakkal.²³ A képes termi hiány (illetve onnan néhány mű a folyosóra, illetve az elnöki terembe való kerülésének oka, hogy az Akadémia reprezentációjának olyan meghatározó, ikonikus darabjai tüntek el (a listákról és/vagy a terekből), mint Eötvös egészalakos portréja, vagy Kölcsey, Wesselényi, Arany, Toldy arcmásai. Ezek feltehetően olyan védendő műveket jelenthettek, amelyeket a vezetőség megőrzésük érdekében elzárhatott (vagy csak nagyon korlátozott nyilvánosság számára lehettek hozzáférhetőek, esetleg létüket egyszerűen el akarta hallgatni). Így az egykori képes teremben inkább tudós, mintsem politikus 19. századi személyiségek arcképei maradtak.

A folyosót és az elnöki termet jellemző zsúfoltság egyrészt a két világháború közti időszakban bekövetkező gyarapodásnak köszönhető, másrészt annak, hogy a korábban máshol elhelyezett festményeket ezekben a terekbe vittek át. Az áthordás leginkább a belső folyosót érintette, amelynek eredményeképpen az egykor szorosabb összefüggést nélkülöző képek lassan, a formai

megtisztelése is forog fenn. Azonban a' tiszt. másodelnök ismételve is arra kérte a' társaságot, hogy soha egyesek miatt törvényeiben és határozataiban kivételeket ne tegyen; ő leginkább az által fogja magát – úgymond – megtiszteltetve érezni, ha e' kérése teljesítetik. Mire hajolván az ülés, a' kép addig is, míg neki fényesebb hely juthatna, péld. a könyvtárban, a' titoknoki hivatalban felfüggesztetni rendeltetett.”²

Széchenyi testvérei az adománnyal öccsük gesztusát kívánták megismételni, aki apjuk, Ferenc (1754–1820) reprezentatív portréját festette meg Johann Nepomuk Enderrel 1823–1824-ben az általa alapított intézmény, a Magyar Nemzeti Múzeum számára (Széchenyi-terem),³ annak halála után. Azonban ellentétben azzal a festménnyel, amely a barokk (uralkodói) előképektől eltávolodva a nyilvánosság elé szánt reprezentatív klasszicista portrék első hazai példájának tekinthető, az Amerling-féle arcmás még a főúri portrégalériák (17. századi) képi hagyományában gyökerezik. Széchenyi megyeházak, illetve kaszinók gyűléstermeiben az 1830-as évek közepétől megjelenő közösségi portréinak nagy része is még ezeken az előképeken alapul, azzal a meg hagyással, hogy az épített környezet mögötti szabad térben a gróf működésére utaló motívumok tűnnek fel.⁴

A kép az alapító halála után, 1860-ban került át a még a Trattner-Károlyi-házban bérelt gyűlésterembe. A saját palotába való költözésétől fogva a vezetői tanácskozársz szolgáló képes terem falán függött; a Művészeti Gyűjtemény megalapítása óta pedig a legkiemelkedőbb nagyméretű alkotásokat felvonultató félköríves teremben (ott, ahol egykor az Országos Képtár spanyol remekeit tartották → DECORATIO 2.4).

1 Gróf Széchenyi Lajos és gróf Széchenyi Pál levele gróf Teleki Józsefnek, Gyöngyösapáti, 1836. augusztus 15. MTA KIK KRGy, RAL 70/1836.

2 Schedel 1837: 93.

3 Olaj, vászon, 318 × 220 cm, Szépművészeti Múzeum, 1800 utáni Gyűjtemény, ltsz. 189 B.

4 Említhető itt Barabás Miklósnak a bihariak számára 1836-ban festett egyszalagos arcképe (reprodukció révén ismert: Szegedy-Masák 1908: 261–262); illetve a hontiak számára festett, ugyancsak 1836-os portréja, amelyen a háttérben gőzhajó úszik a vízen (olaj, vászon, 223 × 138 cm, Selmecbánya, Slovenské Banské Múzeum, Kammerhof, ltsz. UH 3764); vagy 1867-es, a pestiek számára festett arcmása, ahol a gróf háta mögött a Lánchíd tűnik fel (olaj, vászon, 237 × 137 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2215).

B. É.

Barabás Miklós: Gróf Teleki József arcképe, 1836

Olaj, vászon, 79,5 × 64,3 cm. Jelezve jobbra középen: „festé Barabás Miklós. 1836-ban–”

MTA Könyvtár és Információs Központ, Kt 2

Gróf Teleki József az emlékezetes pozsonyi országgyűlés 1826. március 17-i ülésén ajánlotta fel nagyértékű családi könyvtárát a leendő Akadémia számára. Tettéért az alakuló ülésen, 1830 novemberében az intézmény első elnökévé választották (tisztelési tag 1838-ban lett).

A gróf Barabás Miklós által festett mellképéről az az elterjedt, de téves nézet él az akadémiai köztudatban és a művészettörténet-írásban, hogy a portré ajándék vagy hagyaték formájában érkezett az intézménybe a Teleki család tulajdonából, valamikor 1855 és 1878 között (és Ferenczy István [1792–1856] Telekiről alkotott márványbűszjtjét (1842)¹ helyettesítette a könyvtárban annak halála után, azaz *de facto* annak tulajdona).²

Valójában azonban a kép egy korai, az Akadémia történetében pedig ha nem is egyedülálló, de ritka – ezért is jelentős – példája Magyarországon az 1830-as évektől lábra kapó közösségi (egyleti) arcképfestetés műfajának. Kisebb közösségek – kaszinók, egyesületek és társulatok – üléstermeinek jellegzetes reprezentációját a 19. század folyamán ugyanis a kiemelkedő mecénások, elnökök, tagok portréi jelentették.³ A művek tiszteltadást és köszönetnyilvánítást fejeztek ki, egyben követendő példát is állítottak a tagság elé; a felavató ünnepségek a közösségek életében kiemelkedő, az összetartozást – a csoporthoz tartozás érzését – megerősítő eseménynek számítottak. Művek készíttatése felől egyesek felvetésére vagy közösségi felindulásból döntöttek; hol a tagok önkéntes hozzájárulásából, hol a házipénztárból fizették azokat (a család költségén való festetés inkább az adminisztratív szerveket jellemezte).

Az Akadémia életében egy ilyen mű – tehát a Társaság élő és hivatalban lévő elnökének közösségi megfestetése – unikumnak számít. A 19. század első felében ugyanis jobbra (hagyatékok és) felajánlások révén jutott műalkotásokhoz az intézmény, mint Kazinczy és Kisfaludy képéhez, Az *Akadémia* – *allegóriájaként* ismert – címeréhez vagy az alapító(másodelnöklő) portréjához. Éppen utóbbi 1836 szeptemberének elején történő érkezte indíthatta a tagokat arra, hogy első elnöküket az egyletekre jellemző módon megtiszteljék.

A Teleki portréjára vonatkozó, újonnan fellelt kéziratok források – az aláírási (illetve a tényleges befizetési) ívek⁴ – szerint ugyanis 1836-ban, feltehetően a titkár Toldy (Schedel) Ferenc indított gyűjtést a tagok közt a gróf arcképének megfestetésére (az aláíróknak annyi példányt ígérve a festményről készítendő litográfiákból, ahány forintot azok adakoztak⁵).

széttartás ellenére is (különböző tudományterületeken tevékenykedő) hazai tudósok portrégalériájává álltak össze. Az elnöki teremben viszont még ekkor is a 19. század második felének, illetve a századfordulónak meghatározó, már ismert politikus-tudósai uralták a falfelületeket, kiegészülve olyan történelmi személyiségek arcképeivel, mint Prohászka Ottokár (1858–1927), amely mű 1939 után került be.

Ez a már a két világháború közti időszakban is a múlt zárványának tekinthető intézményi (miniszteriális-hivatali) reprezentáció az Akadémia szocialista átszervezése után különösen idejétmúltnak vált, felvetve a képek közti „politikai tisztogatás” szükségességét, pontosabban az ábrázoltak történelmi szerepvállalása fölött a kor ideológiája szerinti ítéletmondást. Hogy a nemkívánatos műveket az akadémiai reprezentációból kiszűrjék, egy olyan képjegyzéket²⁴ készítették, amely a portrészemélyek rövid, sommás életrajzi adatait tartalmazta. Alexits György (1899–1978) főtitkár (vagy már elnökségi tag) ezt a listát küldte tovább Rusznyák István (1889–1974) elnöknek, azzal a megjegyzéssel, hogy akiknek a neve mellé kérdőjelet tett, azoknak a képei „nekem [részben] gyanúsak, részben máris kidobandónak tartom őket”.

A jegyzéket azonban nem ő állította össze, hanem egy (esetleg több) olyan személy, aki nemcsak az Akadémia egykori tagjainak tudományos munkásságát és történelmi szerepvállalását ismerte behatóan, hanem volt érzéke (és bátorsága) ahhoz is, hogy befolyásolja a döntéshozókat: hogy elhallgasson, illetve az adott politikai kontextusnak megfelelően tálaljon életrajzi tényeket, és így minél több képet valamilyen formában *in situ* átmentsen. Ez a személy feltehetően Gergely Pál (1902–1982) volt (→ TRANSLATIO 1.9–10), az Akadémia gondnoka, aki ebben az időben több leltárt is készített az intézmény műkincsállományáról. Akinél csak lehetett, hangsúlyozta tudományos kiválóságát, illetve kiemelte az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban való részvételét vagy Kossuth-pártiságát; azt, hogy az adott személy mennyire tisztelte Rákóczi, (azaz a szocialista forradalom kvázi „előfutáraival” mennyire szimpatizált) – az 1940-es évek végén különösen jól csengő aspektusokat (→ SESSIO 2.18.2, SESSIO 3.58.4 és SESSIO 3.65). Tisztában volt azonban a határokkal: mecénások és/vagy egyháziak, arisztokraták esetében távolságot

Hogy mikor indult meg a gyűjtés, afelől Gegő Elek (1805–1844), illetve Hetényi János (1786–1853) aláírása igazíthat el; előbbit 1835 végén, utóbbit 1836. szeptember 10-én választották levelező taggá. Míg Gegő aláírása betagozódik az akadémikusok sorába, Hetényi kézjegye az utolsó a lapon, sőt láthatóan egy bizonyos idő eltelte után került csak oda, egy meghatározatlan év (talán 1837.) február 4-éje előtt. (Az 1836-ban választott tagok közül egyébként egyedül Hetényi tűnik fel az aláírók között; az 1837-ben választottak közül egy sem szerepel.)

A főúri származásúak 4-5, a többiek 1-1, ritkábban 2 forintot ajánlottak fel. (Néhányan nem voltak hajlandók hozzájárulni az arcmás készíttetéséhez, mint például Wesselényi Miklós személyes sérelmei miatt, vagy Csató Pál [1804–1841]; és voltak olyanok is, akiket felmentettek a fizetés alól, mint idősebb Szász Károlyt [1798–1853].) Úgy tűnik, összesen 83 forint érkezett a képre; ebből (feltételezhetően 1837.) június végén Barabásnak 73 forintot adtak át (ebben akár benne is lehetett a keret 10-12 forintos ára). A festő ebben az időben hasonló méretű férfi mellképeiért 40-60 forintot kért, azaz az akadémiai tagoktól tisztos összeget kapott munkájáért. Hogy műjegyzékében az „Akadémia megrendelésére” festett tétel után nem szerepel összeg (1836-ban), jelezheti, hogy a mű árát csak 1837 (esetleg 1838) kora nyarán egyenlíthették ki. Perger János (1791–1838), illetve Nyiri István (1776–1838) ugyanis még be tudta az 1-1 forintot fizetni, mielőtt 1838 májusában, illetve augusztusában elhunyt volna.

Az 1835 telén Pestre érkező Barabás hazai letelepedésében (azaz megrendelői körének kialakításában) ugyanazok segédkezhettek, mint akik levelező taggá választásában is közreműködtek (ajánlói Toldy és Wesselényi voltak). Nem kizárt, hogy a kép megfestetésének eszméje is Toldytól ered; ráadásul a portré készülése, a festő műjegyzékének időrendjét tekintve, egybeeshet Barabás taggá választásával (1836. szeptember 10.), azaz egyfajta „székfoglalóként” is értékelhető; és mindkettő a festő helyben maradását segíthette elő.

A mű kimagasló Barabás 1836-ban készült produktumai közül. Nyoma sincs rajta annak a száraz, szikár, leíró megfogalmazásnak, amely például Vörösmarty arcképének sajátja. Az egyenletesen szórt, tompa fénnel megvilágított felület részletgazdag, lágy és pasztózus; a zsinóros mente szörméjének kialakítása rendkívül érzékeltes; az ábrázolt tartása pedig egyszerre visszafogott és méltóságteljes. Az Akadémia gyűléstermébe szánt portré kivágatával és háttérének kietlen, alig bevilágított kialakításával tompította a korabeli főúri portrék európai, elsősorban angol festészeti előképeken nyugvó hagyományának átütő hatását, vagy inkább közelítette azt egy puritánabb, polgári közönség, sőt tudós közösség ízlésvilágához és értékrendjéhez. A festmény jól jelzi a fiatal Barabás árnyalt és magas szintű portréfestői gyakorlatát; más képeivel való összevetésben azt a széles festői skálát, amelyen a művész az ábrázolt személye, a megrendelés célja, a kép funkciója és kontextusa ismeretében mozgott.

Maga a mű nem a – holt tagok portréi számára fenntartott – ülésteremben kaphatott helyet, hanem talán a titkári hivatalban és Teleki halála után helyet változtathatott. A képes terem kialakítása után azonban ott függött a II. világháború végéig.

- 1 Márvány, 66 cm, MTA KIK, ltsz. nélkül.
- 2 A kutatókat az az adat(közlés) vezette félre, amely az 1855. február 26-i elegyes ülésen elhangzottakról szól. Ekkor, Teleki halála miatt, Ferenczy márványszobrának az ülésteremben való felállítása mellett határoztak; de az 1891-es szövegközlő megjegyezte, hogy az ülésteremben a festmény függ – nem tudni, mióta. A M. Tud. Akadémia Képesterme (II. közlemény). *Akadémiai Értesítő*, 1891. január (2. kötet, 1. füzet), 663–664. Nyomában: Divald 1917: 60; Hoffmann 1950: 28; Rózsa 1982: 27; Szvoboda 1983: 32; Kat. Budapest 1992: kat. 27; Papp–András 2004: kat. 62; Kat. Budapest 2009a: kat. 3.3.8.
- 3 Bicskei 2007.
- 4 1. Neveik azoknak, kik Nagymélt. Gróf Teleki József Úr Ő Exciája festett képre aláírtak; 2. Aláírás Mélt. Gróf Teleki József Úr olajba festett képre. (Jegyzés. A' hány pengő forintot ad valaki, annyi diszesen kőre irt példányát kapja az elnök képeinek.) MTA KIK KRKGy, Vegyes 2-rét 40:2/XV.
- 5 A litográfia, amely felirata szerint a „m. tud. academia elnökét” mutatja, 1837-es: Litográfia, papír, 304 × 243 mm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 4389.

B. É.

SOCIETAS
LITTERARIA 14.1

Barabás Miklós: Gróf Dessewffy Emil egészalakos arcképe, 1866
Olaj, vászon, 252 × 163 cm. Jelezve balra lent: „Barabás M. 1866.”
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2284

Gróf Dessewffy Emil művelt, konzervatív politikai hagyományokat ápoló családban nőtt fel – apja, József jelen volt az Akadémia alapításánál, majd igazgatótanácsí tag lett –, és maga is egy széles látókörű, olvasott, világot látott férfinév vált. Gróf Teleki József szabolcsi alispánsága alatt a tiszteletbeli jegyző posztját töltötte be; majd a fővárosba költözött, és 1844-től a bécsi kormányzattal való együttműködést pártoló konzervatívok vezető orgánumává nővő *Budapesti Híradó* szerkesztője lett. A forradalmi kormányzatban nem vállalt szerepet; a bukás után, Magyarország alkotmányához ragaszkodva, különböző emlékiratokat intézett az osztrák kormányhoz.

1843-ban választották levelező, 1853-ban igazgatótanácsí, 1858-tól pedig tiszteletbeli taggá. 1855-ben lett elnök; az első előlülő, gróf Teleki József halála után. Kinevezésében közrejátszhatott apja egykori akadémiai pozíciója éppen úgy, mint Telekivel való kapcsolata, valamint az uralkodóház iránti lojalitása – mindenki számára elfogadható volt. Mégis, kinevezését csak 1858 végén ismerte el a kormányzat.

Nehéz politikai és gazdasági helyzetben vette át az Akadémiát. Ennek ellenére nemcsak konszolidálta az intézmény anyagi és működési alapjait, hanem azt a nemzeti közösség vezető (politikai) intézményévé, sőt építményévé tette (felismerve többek közt, az 1861-es országgyűléssel – amelynek Pozsony városa képviselőjeként maga is járó láthatóságot, → MOTIO 35.1–6 és SESSIO 3.1.5). Mindezt úgy, hogy elnökségét szinte kizárólagosan (közösségi) „mecenatúrák” monopolizálták:

tartott; nem exponálta magát; és ha valakiről azt a jellemzést adta, hogy tudományos munkássága jelentéktelen, az egyet jelentett Alexits későbbi kérdőjével.²⁵ (A festmények esztétikuma vagy történetisége egyébként egyiküknél sem merült fel tényezőként.) A „megkérdőjelezett” műveket Rusznyák István elnök 1951. június 22-én örökletét formájában átadta az Országos Magyar Történeti Múzeum Magyar Történelmi Képcsarnokának.²⁶ (Akadémiai tulajdonú képeknek a politikai ideológia miatti, más közgyűjtemények számára való átengedése egyébként az 1980-as évek közepéig gyakorlat maradt.)

A képjegyzék hátoldalain egy másik listát is összeállítottak; mégpedig az elnöki tanácsterem új reprezentációs együttesét (vagy annak egy tervezetét). A válogatás alapjául ugyanazok a kritériumok szolgáltak, amelyek révén bizonyos portrék az Akadémián maradhattak: az ábrázoltak kiemelkedő tudósok és/vagy 1848/49-es forradalmárok, szabadságharcosok, Kossuth-hívek, illetve Rákóczi tisztelői voltak. Különböző tudományterületeken működő és politikailag megkérdőjelezhetetlen tudósok arcképcsarnokának kialakítása volt immáron a cél tehát; de az intézményi reprezentáció több évtizedes programját – egyfajta strukturális folytonosságot – nem lehetett felszámolni, pusztán helyettesíteni. A szelektálás ideológiai-aktuálpolitikai szempontjai miatt az 1867 utáni intézményi és állami vezetők portrégalériájának helyére, ha töredékesen (és mindenképp ironikusan) is, egy másik politikai legitimáció tagjainak, az 1848/49-es idők tudósainak (és minisztereinek) arcképcsarnoka lépett. A tervezet ráadásul ugyanabba a dekoratív szerkezetbe rendezte a képeket a hosszú falon, amelyben azok évtizedeken keresztül függtek a teremben. Azaz középen (továbbra is) az akadémiai elnök, és már nem az 1867-es, hanem az 1848-as miniszter) Eötvös József egészalakos arcképe maradt, amelyet az egyik oldalról Kautz Gyula ([1829–1909] „nemzetgazdász, Kossuth híve”), illetve Jókai Mór (1825–1904) arcképe vett közre; alattuk Mihalkovics Géza (1844–1899) anatómus, Markuszovszky Lajos (1815–1893) és Hőgyes Ede (1847–1906) orvosok arcképeivel; a másik oldalról pedig Csengery Antal (aki ugyancsak Kossuth híve volt) és Arany János arcmása; alattuk Szabó Károly bibliográfus, Ipolyi Arnold művészeti író és Szarvas Gábor (1832–1895), a *Magyar Nyelvőr* szerkesztőjének képeivel. A díszterembe vezető falon Andrássyt Horváth Mihály (1809–1878) történetíró („1849-es kultusz miniszter”) váltotta; a kép alatt Szemere Bertalan ([1812–1869] „1849-es miniszter elnök”),

az intézmény saját épületére való gyűjtés, majd a pályázat és tervezetés, valamint az építkezés lefolytatása, a pénzügyek kézbe tartása; illetve, ezzel szinte párhuzamosan egy köztéri Széchenyi-emlékszoborra való gyűjtés és pályázat megindítása (→ *SESSIO* 2.5.1–3; utóbbi megvalósulását már nem élte meg, de ez több, utána következő akadémiai és szoborbizottsági elnökről is elmondható). De ő volt az is, aki saját költségén hozatta meg testvére, a korán elhunyt akadémiai levelező tag, Aurél térképét a még a bérelt épületben lévő ülésterem számára 1861-ben.¹ Közben más társulatoknál is vezető, az anyagi alapokat rendező szerepet vitt: az Országos Gazdasági Egyesületnél, a Tisza-szabályozásnál és a Magyar Földhitelintézetnél. Talán túl sokat is vállalt.

Elnökké választásakor az Akadémia minimális bevételek felett rendelkezett. Dessewffy konszolidálta az alapokat, és a házra való adakozással párhuzamosan az intézményi tőkét is növelni tudta. Az építkezés előrehaladásával azonban a bevételek apadtak, a kiadások pedig növekedtek és egyre átláthatatlanabbakká váltak. Dessewffy minden eszközt megragadott a pénzszerezésre: személyesen járt ki, nagy fáradsággal, adományokat; és nem riadt vissza a kockázatos pénzügyi lépésektől sem – hol a Széchenyi-szoborra befolyt adományokat csatornázták az építkezésbe;² hol jelentős kölcsönöket adott magánosoknak magas kamatokra.³ De volt egy pont, ahol a pénzügyek túlnőttek az általa kézbe tartható kereteken (→ *CONSTRUCTIO* 21).

Dessewffyt mint a palota építési bizottságának tagját felszólították, hogy még életében gondoskodjon halála utáni akadémiai kultuszáról. Szkalnitzky Antal egyik hozzá intézett, 1862-es levelében ugyanis az építési bizottsági tagok büsztsjeinek (elhunytuk után) az épületben való felállításáért javasolta, hogy a férfi üljön modellként az épp a városban tartózkodó Josef Gasser (1816–1900) szobrásznak (→ *CONSTRUCTIO* 11), különben, ha meghal, „a művész kényszerítve legyen arckép után szobrot készíteni, ami a leg-ritkább esetben sikerülhet”.⁴

Hogy megfogadta-e a tanácsot Dessewffy, nem tudni. A még életében róla készült, jelenleg ismert arcképek ugyanis fényképek⁵ (illetve azok felhasználásával készült sokszorosított grafikák⁶). Feltehetően nem, mivel az a róla készült, patinázott gipszminta, amely a tágabb családból került közgyűjteménybe,⁷ az egyik sokszorosított grafikával mutat hasonlóságot, és felirata szerint ifj. báró Vay Miklós már Dessewffy halála után, 1866-ban készíthette.

Így Dessewffy akadémiai márványbüsztsje⁸ is fénykép, illetve sokszorosított grafika alapján készülhetett. Annak ellenére, hogy Szkalnitzky terveinek megfelelően, már halála után azonnal

illetve Thaly Kálmán ([1839–1909] „Rákóczi történet[ének] írója”) portréja kapott helyet. Arra a rövidebb falszakaszra, amelyen több mint ötven évig Rudolf főherceg portréja függött, Eötvös Loránd, Entz Géza (1842–1919) és Lóczy Lajos (1849–1920) geológus portréját tették. E képeket egyik oldalról Szily Kálmán ([1838–1924] akinek képe, mint láttuk, végül kérdőjelet kapott, annak ellenére, hogy nem főtítkárként említették, hanem „fizikusként”), Beöthy Zsolt (1848–1922) irodalomtörténész és Than Károly (1834–1908) kémikus, illetve a másik oldalról Mikszáth Kálmán (1847–1910), Szász Károly (1829–1905) költő és Ilosvay Lajos (1851–1936) kémikus portréja vette közre. Az ablakok közé Pesty Frigyes (1823–1889) történész, Hunfalvy Pál és Volf György (1843–1897) nyelvész, Tóth Lőrinc ([1814–1903] „szabadság harcos / jogtudomány”) és Szabó József geológus képe került. Az elképzelés különböző, a forradalmi szellem lassú felhígulását mutató változatai jellemezték az arcképcsarnokot a szocializmus későbbi évtizedeiben.

A rendszerváltással jött el az ideje annak, hogy egy koncepciójában új és egységes reprezentációs együttes jöjjön létre az épület különböző hivatali helyiségeiben. Az ezt lehetővé tevő munkát a Szabó Júlia (1939–2004) vezette Művészeti Gyűjtemény szakemberei végezték el a még meglévő képek szakszerű összeírásával, a hiányzó művek felderítésével, és azok (részbeni) visszakölcsönözésével. A politikamentesség meghirdetett elnöki programjával (→ *SESSIO* 3.77) összhangban álló koncepció alapját kizárólag a tudósportrék hagyománya (pontosabban, mint láttuk, megteremtésének igénye) jelentette, leszámolva a politikus-tudósok arcképcsarnokának tradíciójával. Ennek megfelelően az elnöki szobát az alapító Széchenyi, illetve Eötvös József és Loránd arcképei díszítették; bútorzata pedig Eötvös egykori tárgyaival egy hangsúlyozottan polgári, puritán szellemiséget hozott a vezetői reprezentációba (elvetve a szocializmus éveit jellemző – például a 17. századi kárpitok használatában manifesztálódó – arisztokratikus opulenciát, → *SESSIO* 3.71.2, *SESSIO* 3.74 és *SESSIO* 3.77). Az elnöki titkárságot 19. századi, jórészt az Akadémia első generációját adó irodalmárok mellképei ékítették, visszafogott tudósportrék együtteseként (illetve egy kisebb helyiséget saját jogon is neves feleségek arcképei). Az elnöki tanácssteremben, egy vízszintes sorban felvonultatva 19–20. századi akadémiai tagok (inkább a másodvonalhoz tartozó) mellképei kaptak helyet; az egykori képes teremben pedig kiemelkedő tagok háromnegyed-, illetve félalakos arcmásai.

döntöttek büszjtjének felállítása felől, azt végül Vay csak báró Eötvös József elhunytá után, annak szobrával együtt mintázta meg és küldte el az intézménynek, 1871-ben.⁹ Azaz az építési bizottság (holt) tagjait felvonultatató akadémiai együttes megvalósulóban volt, és gróf Károlyi György elhunytával ki is teljesedett: az ugyancsak Vay által faragott büszt 1878-ban került az Akadémiára. Az együttest a hetiülés-terem falain helyezhették el; de a palota építési bizottsági tagjainak emlékezete gyorsan letűnt: a mellszobrok rövid időn belül elkerültek egymás mellől.¹⁰

Dessewffy azonban nem kizárólag a palota építetőjeként kívántak emlékezni halála után, hanem elnökként is. Portréját az özvegygel, Wenckheim Paulinával (1817–1896) hozatták meg az újonnan épült palota akkor még sok üres falfelülettel rendelkező képes termébe. A nagyméretű, reprezentatív kép Barabás Miklós műve.

Az arcot a mester akár emlékezetből is festhette (bár a fejtartás és az alak beállítása az elnök egyik fényképéről ered¹¹); az alak beállítása, a könyvtárter tárgyakkal való berendezése, benne a bútorok elhelyezése pedig már az ősgalériák hagyományától elszakadva azokat a közintézményi reprezentáció által megkövetelt képi toposzokat vonultatja fel, amelyek az építettőt műveltségére és tetteire utaló motívumokkal veszik körbe. Mint ilyen, Barabás alkotása tudatosan idézi az intézményi reprezentáció honi viszonyok közt meghatározó művét: Johann Nepomuk Ender gróf Széchenyi Ferencről 1823–1824-ben festett, a Nemzeti Múzeum éppen akkoriban, 1865-ben megújult és a közönség előtt megnyitott Széchenyi-termében függő arcmását. (Különösen hasonlóak a bútorok, a kellékek és az asztalra tett „teremtő” jobb kéz mozdulata.) Azonban ellentétben az alapítónak máig a teremben függő arcmásával, az elnök arcképét 1951-ben eltávolították az ülések helyszínéül szolgáló képes teremből.

A festmény a későbbiekben kiindulópontként szolgált Dessewffy egy további megjelenítéséhez is: Vaynak a férfiről alkotott, ma már csak leírásból ismert, egyharmad életnagyságú, egészalakos gipszszobrához, amelyen az álló alak jobbójával egy pillérre támaszkodott; a pilléren az Akadémia palotájának terve hevert.¹²

1 Lappang. Szendrei–Szentiványi 1915: 109.
2 Buday 1895b: 78–79.
3 Dessewffy összeállítása a palotaépítésre fordított kiadásokról, 1865 első fele. MTA KIK KRKGy, K 1274/3d, Számlák, nyugták 1865/5.
4 Szkalnitzky Antal levele Dessewffy Emilnek, Pest, 1862. május 27. MTA KIK KRKGy, K 1273/2–48/1862.
5 Lásd például a *Magyar Akadémiai Album*ban (→ **SESSIO 3.2.1–2**), illetve az ugyancsak Schrecker által megjelentetett *Az országgyűlés tagjai* című albumban lévő fényképét.
6 Grimm Rudolf műve. Litográfia, papír, 435 × 310 mm. Felírata: „Gróf Dessewffy Emil. Nyomt. Pollák Testvérek Pesten 1863”; illetve „Kiadta Verebely Soma. Nyomt. Pollak Testvérek Pesten 1886. Az utánnymat fentartatik. Gróf Dessewffy Emil. A Magyar Tudományos Akadémia, s a Földhitelintézet koszorús Elnöke. Megholt Ján 10én 866. Pozsonyban.” Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 5708/a.
7 Patinázott gipsz, 34,5 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály, ltsz. 6812.
8 Lappang. Divald 1917: 12. és 13. oldalak között.
9 Divald 1917: 70.
10 Divald 1917: 70, 72.
11 Zsignárné Buják 1989: Függelék 18.
12 Divald 1917: 75.

B. É.

SOCIETAS
LITTERARIA 14.2

Barabás Miklós: Gróf Dessewffy József arcképe, 1867

Olaj, vászon, 80 × 64 cm

MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 127

Miután elhunyt férje akadémiai emlékezetéről méltó módon gondoskodott, özvegy Dessewffy Emilné báró Wenckheim Paulina apósának, az intézmény alapításánál bábáskodó gróf Dessewffy Józsefnek is emléket kívánt állítani, ugyancsak arckép ajándékozása révén. A feladattal ismét Barabás Miklóst kereste meg, aki – műtárgyjegyzéke szerint – 1867-ben festette meg a gróf portréját Johann Nepomuk Ender egy olajminiatűrje alapján.¹ (Hogy az előkép az egykor gróf Széchenyi István tulajdonában álló, de jelzetlen mű [→ SOCIETAS LITTERARIA 5.3] volt-e, vagy annak egy [ugyancsak szignálatlan] replikája,² esetleg egy harmadik változat, egyelőre nem dönthető el.)

A korban kedvelt formátumhoz – valamint az Akadémia képes termében lévő arcmások méretéhez – igazodva Barabás felnagyította előképét és egy életnagyságú mellképet festett a rég elhunyt grófról. Ez a mű kimerítette a kópiákkal szemben támasztott korabeli követelményeket: miközben hűen, szinte vonalról vonalra követte az eredetit, a nagyság és néhány kellék tekintében el is tért attól (például sárga helyett zöld moaré borította a szófát, amelyen a gróf hanyag testtartásban elnyúlt). Kevésbé szembeszökő és nehezebben megfogalmazható viszont az a különbség, amely a kép részleteinek megformálásában, felületének kialakításában, a festésmódban rejlik – akármelyik olajminiatűr szolgál is mintaként hozzá. Az Akadémián őrzött kisméretű változat esetlegességei – a közvetetlenség – például hiányoznak Barabás művéről, és valószínűleg tudatosan. A szélfüttá, kusza és rendezetlen, néhol kissé darabos részletek helyett selymesen elomló anyagok, lágyan hullámozó hajtincsek, megszelídült vonások tűnnek fel a mellképen, egy szinte ideális, már-már apollói szépségű, kortalan férfi képét adva; az egymás mellé helyezett apró ecsetvonások helyett pedig egy bársonyos bőrfelület és egy egységes, megbonthatatlan, rendkívül sima képfelület állt elő. Ennek a finom kidolgozású (bőr)felületnek, festési módnak – mintegy az eszményítés eltávolító „fátylának” – nagy szerepe volt abban, hogy egy élő személy egyedi portréja egy már rég elhunyt férfi megnemesítő emlékképévé válhasson.

Ez a visszaemlékezést sugalló, a felidézés élményét elősegítő festésmód félrevezette a művészettörténészeket, már ami a kép alkotójának és keletkezésének meghatározását jelenti. Nem ismerve sem a portré keletkezésének körülményeit, sem Barabás egy 1891-es, Szily Kálmán főtitkárhoz írott levelét – amelyben a művész a főtitkár megkeresésére válaszképp, a képes terem

A tudósportréknak ezt az egységes intézményi reprezentációját törte meg az a sorozat, amely Vizi E. Szilveszter (1936) akadémiai elnök megrendelésére készült az Akadémia elnökeiről. Szentágothai János (1912–1994), Berend T. Iván (1930), Kosáry Domokos (1913–2007), Glatz Ferenc (1941) és Vizi E. Szilveszter Gyémánt László (1935) által festett és az egykori Tudósklub egyik helyiségében, a Bolyai-teremben kifüggesztett arcképei mellé 2015-ben érkezett Pálinkás József (1952) Filp Csaba (1973) által készített arcmása. A szomszédos Szentágothai-teremben pedig, mintegy a történelmi kontextust teremtve köréjük, a korábbi elnökök képmását vonultatták fel 2014-ben (reprodukciók formájában). Így a két, egybenyló teremben az Akadémia összes elnökének arcképe felsorakozott. Mindez jól jelzi korábbi reprezentációs struktúrák látenciáját, tovább élő, meghatározó erejét; azaz a független tudományos intézmény és az állam szférájának folyamatos érintkezését, súrlódását.

1 A ’M. T. Társaság’ utasító határozatai tagokra, munkálkodásokra ’s némelly egyebekre nézve, 1835’ végeig. Első fejezet. Tagok. 9. pont.
2 Bicskei 2007b.
3 A M. Tud. Akadémia Képesterme. *Akadémiai Értesítő*, 1891. január (2. kötet, 1. füzet), 33.
4 A M. Tud. Akadémia Képesterme. *Akadémiai Értesítő*, 1891. január (2. kötet, 1. füzet), 33–34.
5 A M. Tud. Akadémia Képesterme. *Akadémiai Értesítő*, 1891. január (2. kötet, 1. füzet), 34–35.
6 A M. Tud. Akadémia Képesterme (II. közlemény). *Akadémiai Értesítő*, 1891. november 15. (2. kötet, 2. füzet), 663–665.
7 A M. Tud. Akadémia Képesterme. *Akadémiai Értesítő*, 1891. január (2. kötet, 1. füzet), 35.
8 A M. Tud. Akadémia Képesterme (II. közlemény). *Akadémiai Értesítő*, 1891. november 15. (2. kötet, 2. füzet), 664.
9 A M. Tud. Akadémia Képesterme (II. közlemény). *Akadémiai Értesítő*, 1891. november 15. (2. kötet, 2. füzet), 665.
10 Gádor 1955: 51.
11 MTA KIK KRKGy, K 1274/3d–74. Számlák, nyugták 1865. április 1. Széchenyi egyik arcképe – valószínűleg Amerling festménye – azonban jóval később érkezett. MTA KIK KRKGy, K 1274/3e–477–483. Számlák, nyugták 1866. január 2.
12 III. Kis képesterem. MTA KIK KRKGy, K 1726. A Magyar Tudományos Akadémia leltára.
13 Igazgatótanács ülés. 1889. május 5. *Akadémiai Értesítő*, 1889 (23. évf. 4. kötet), 133.
14 MTA KIK KRKGy, K 1340, Igazgatósági ülések jegyzőkönyvei 1890. február 2. 7. pont, fol. 2r.

néhány jelzetlen festményének meghatározására tett kísérletet, miközben Dessewffy arc-képét a magáénak vallotta³ –, Johann Nepomuk Ender eredeti és korai, az 1820-as években készült alkotásai közé sorolták azt.⁴ Holott a (bőr)felületnek ez a bársonyossága, „fátyolos-sága” egy letűnt kor vagy az akadémizmus festésmódja helyett inkább a korabeli fényképek simaságára, egyöntetű, nivelláló, részleteket nélkülöző felületeire asszociál a fényképezés-sel (úgy is, mint technikával és úgy is, mint megélhetési móddal éppen ebben az időszak-ban) kísérletező, fotográfiai után (akár elhunytakról is) portrékat festő Barabás életében.

1 Szendrei–Szentiványi 1915: 110.

2 Olaj, fa, 26 × 20 cm, Budapesti Történeti Múzeum Fővárosi Képtár, ltsz.: 17.865. Barabás egyébként már 1845-ben is másolta gróf Dessewffy József egyik arcképét, és nem elképzelhetetlen, hogy az olajmi-niaturók közül az egyik – talán éppen a Budapesti Történeti Múzeum Fővárosi Képtár tulajdona – az ő műve. Szendrei–Szentiványi 1915: 102. Ez az 1845-ös kópia párhuzamosan készülhetett egy, az *Életképek* 1845-ös évfolyamában megjelenő és a gróftól ábrázoló litográfiával, amelynek a létrejöttét József fia, Emil felügyelte (maga a kőrajz Johann Baptist Clarot [1797–1854] műve). Ezért kapcsolatba lépett Széchenyivel, hogy apja portróját elkérje tőle (Bárfai Szabó 1943: 469), és elképzelhető, hogy a Széchenyi tulajdonában lévő olajminiaturt ekkor le is másoltatta, mégpedig Barabással.

3 „Becses soraira határozott választ csak akkor adhatok, ha a képeket látom, addig is a mennyire emlé-kezetem nem csal, következőkben válaszolok. [...] Gróf Dessewffy József képét csak ha látom mond-hatom meg határozottan [hogy ki festette], Természetről nem festettem őt ismerni jól ismertem, úgy emlékszem, hogy Ender János bécsi tanár festménye után, mely úgy nevezett olaj miniature volt, a fej körülbelül három hüvelyk magas volt, másoltam egyet természetes nagyságban, és egyet az eredetihez hasonló nagyságban: úgy gondolom hogy az élő nagyságu mellkép van az akadémiában, melyet én festettem.” Barabás Miklós levele Szily Kálmánnak, Budapest, 1891. október 4. MTA KIK KRGy, RAL 120/1891.

4 Divald Kornél még ismeretlen festőnek tulajdonította a művet (Divald 1917: 52). Elsőként Szabó Júlia azonosította azt az osztrák mester alkotásaként (Szabó 1985: 126); majd Kat. Budapest 1992: kat. 118b; Kat. Budapest 2001: kat. 12; Papp–András 2004: kat. 53.

B. É.

Kovács Mihály: Ipolyi Arnold arcképe, 1872

Olaj, vászon, 181 × 132 cm. Jelezve jobbra lent: „Kovács Mihály”.

Felirat balra, az asztalon fekvő papíroson: „Boldognak érzem / magamat, hogy ezáltal / is honfiui kötelességemet teljesíthetem. / Pest. 1872. Mart. 12. / Ipolyi Arnold. / Adományleveléből melylyel régi képgyűjteményét az országos a. / képtárnak felajánlá. Ezen adományért / a képtár Ipolyi-terme számára jelen arczkép / államköltségen készítettett.”

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 159

Ipolyi (Stummer) Arnoldot, aki az Akadémiának 1858-tól levelező, 1874-től pedig igazgatótanácsi tagja volt, a magyar régészet, néprajz és művészettörténet-tudomány megalapozói között tartják számon. Nem csupán értékes magángyűjteményével gyarapította az esztergomi Keresztény Múzeumot, az Országos Képtárat és a Nemzeti Múzeumot, hanem már fiatalon, 1840-ben a Kisfaludy Társaság felhívására népmesegyűjtésbe is kezdett (ez azonban csak jóval halála után került kiadásra).¹

A nagyszombati tanulmányok után a bécsi egyetemen négy évig tanult teológiát, és ekkor fordult érdeklődése az archeológia és az egyházi művészet felé is. A báró Mednyánszky és a gróf Pálffy család is alkalmazta nevelőként; ekkor tehetett nagyobb magyarországi és külföldi utakat neveltjei társaságában. A pozsonyi és a komáromi járásban kapott kezdetben hitszónoki és lelkesi feladatokat, miközben az ősvallás és hagyomány vizsgálatának summáját tartalmazó *Magyar Mythologia* című művén dolgozott. Első művészettörténeti jellegű cikke a *Vázlatok az egyház-archeológiai műemlékek köréből* címmel jelent meg 1852-ben. Ezzel a tanulmánnyal hívta fel magára Rudolf von Eitelberger (1817–1885), a bécsi egyetem művészettörténész professzora figyelmét, aki megbízta a magyarországi műemlékek felmérésével.

Az Akadémia működésében Ipolyi 1860-tól vállalt nagyobb szerepet; azután, hogy kinevezték a törökszentmiklósi plébánia élére. A palota építészeti tervei körüli vitába is bekapcsolódott; véleményét a *Pesti Napló* hasábjain összegezte 1861. február 28. és március 10. között, *A Magyar Akadémia palotájának tervei* címmel (→ MOTIO 29). A következő évben egy akadémiai bizottság tagjaként Konstantinápolyba utazott Kubinyi Ferenc (1796–1874) és Henszlmann Imre (1813–1888) társaságában, hogy corvinákat kutasson fel.

Az 1860-as évek végétől kezdve egyre magasabb egyházi pozíciókba került: először a pesti Központi Papnevelő Intézet kormányzójává, valamint a pesti egyetem hittan szakának igazgatójává nevezték ki, majd beszercebényai, később nagyváradai püspökké. Ezek a tisztségek tették lehetővé, hogy értékes, középkori táblaképeket, 14–15. századi festményeket, ötvösműveket és kárpitokat vásároljon. Az 1880-as években a kollekciót korabeli (19. századi) művekkel is bővítette, már a Képzőművészeti Társulat

15 MTA KIK KRGy, K 1340, Igazgatósági ülések jegyzőkönyvei 1890. október 19. 39. pont, fol. 9v.

16 MTA KIK KRGy, K 1340, Igazgatósági ülések jegyzőkönyvei 1891. február 15. 7. pont, fol. 15r.

17 MTA KIK KRGy, K 1340, Igazgatósági ülések jegyzőkönyvei 1892. február 14. 6. pont, fol. 28r.

18 II. Elnöki terem. MTA KIK KRGy, K 1727. A Magyar Tudományos Akadémia leltára.

19 Divald 1917: 66.

20 Divald 1917.

21 Szobaleltár, 1939. március 16. (Különálló gépirat a Leltár [1920–1930 k.] felirátú kötetben.) MTA KIK KRGy, K 1727. A Magyar Tudományos Akadémia leltára.

22 Leltár az 19(49) évre. (?) Másolat G. P. (Gergely Pál) gondnoki összeállításából; illetve Melléklet az adatszolgáltatási lap 86. pontjához, Budapest, 1949. december 8. MTA KIK KRGy, K 1277/4. Palotaügyek – leltárjegyzékek.

23 Az elnöki tanácssteremben, úgy tűnik, nagyjából az 1939-es rend szerint sorakoztak a képek (de kikerült Mihalkovics Géza, Szarvas Gábor, Rudolf trónörökös, Salamon Ferenc, Thaly Kálmán arcmása); a ruhatári folyosón 25 kép volt (Arany János és Markuszovszky Lajos arcmásai az elnöki tanácssterembe kerültek át, akárcsak Szász Károly, Szily Kálmán és Horváth Mihály portréja); a képes teremben 23 kép maradt (elvittek Dessewffy József, Batsányi János, Dessewffy Aurél, Csiky Gergely, Csáky Albin, Kölcsey Ferenc, Czuczor Gergely, Szemere Bertalan, Kisfaludy Károly arcképét). Raktárhelyiségben említik a *Csorba tavat* Barabás Ilonától (1844–1929), a Rudolf trónörökös, valamint az egykori főtitkári reprezentációt szolgáló, Döbrenteit, Toldyt, Szalayt és Aranyt ábrázoló arcmásokat. Vagyis néhányan „fel felé” avansáltak, míg mások a tudósportrékhoz csatlakoztak, illetve már ekkor igyekeztek elmenteni darabokat. Melléklet az adatszolgáltatási lap 8. pontjához. 1949. december 8. Műtárgyak jegyzéke. MTA KIK KRGy, K 1277/4, Palotaügyek, leltárjegyzékek.

24 Ismeretlen (Gergely Pál?): Képjegyzék, 1950–1951 június. Gépirat Alexits György főtitkár, később elnökségi tag (és feltehetően mások) kézíratos jegyzeteivel. AL, Elnökségi iratok 37/11/3 (6).

25 Kérdőjelet kapott így Dessewffy Emil (mert „konzervatív” és „Kossuth ellenfele”; utóbbi alá is volt húzva); Fraknói Vilmos ([1843–1924] mert „klerikális” és „reakciós”); Solymossy Sándor ([1864–1945] mert „nem jelentékeny”); Zsivora György (mert mecénás volt); Szabolcska Mihály ([1861–1930] mert „epigon” és a „haladás ellenfele”, ráadásul „képe nem alkalmas kifüggesztésre”); Sina Simon (mert tehetős volt); Laky Adolf (aki, alapító lévén, tudományos munkássággal nem bírt); Berczik Árpád ([1842–1919] mert nem volt „jelentékeny”); Szily Kálmán (annak ellenére, hogy a jegyzék összeállítója elhallgatta főtitkári múltját); Széchenyi Béla (ő a pozitív jellemzés dacára kapott egy kicsi kérdőjelet Alexistől); Beöthy Zsolt ([1848–1922] ugyancsak a pozitív bemutatás ellenére); Ipolyi Arnold, Pauler Tivadar, Haynald Lajos (akinek

elnökeként. Tudományos értékű publikációi a középkori magyar művészet emlékeit fogják át és a műemlékek topografikus nyilvántartására is kiterjednek.

Kovács Mihály (1818–1892) festő a középkori egyházi művészet kutatóját püspöki ornátusában ábrázolta, kezét Guillaume Durand (1237–1296) 13. században írt, és a 15. században kiadott *Rationale divinarum officiorum* című – a római katolikus liturgia ceremóniájáról, kellékeiről és magyarázatáról szóló – művén nyugtatva.²

A kép Ipolyi 1872-es, az Országos Képtár számára tett adománya miatt – 60 műtárgyat adott a gyűjteménynek –, a tiszteletadás és köszönetnyilvánítás céljából készült; ezt tanúsítja felirata is. Kifüggesztését azonnal elrendelték a róla elnevezett teremben.³ Ekkoriban az Akadémia képtári helyiségeiben többnyire – eltekintve néhány vásárolt darabtól – az egykori Esterházy-gyűjtemény festményei voltak; az egyetemes művészettörténeti kronológiát kiegészítve tagozódtak be a gyűjteménybe az Ipolyi ajándékként bekerült művek, az itáliai *trecento* alkotásaival egészítve ki a kollekción.

¹ Kálmány 1914.

² Papp–András 2004: 230.

³ Az Ipolyiról elnevezett terem a második emeleten, az Országos Képzőművészeti Társulat helyiségei mellett, a dunai szárnyban volt. *Fővárosi Lapok*, 1872. április 3. (9. évf. 7. sz.), 326. *Vasárnapi Ujság*, 1873. október 19. (20. évf. 42. sz.), 506.

B. H.

tudományos munkásságát nem értékelte jelentősnek, ráadásul a férfi a szabadságharcnak sem volt híve), Tisza Kálmán (akinél „komoly tudományos munkásságról nem beszélhetünk”), Heinrich Gusztáv ([1845–1922] noha osztályelnökségét és főtítkárságát is elhallgatták); Andrassy Gyula (szabadságharcos múltja ellenére), Rudolf főherceg (mert „tudományos munkája nincs”); Csáky Albin ([1841–1912] az előzőhöz hasonló ok miatt), Prohászka Ottokár (mert „kétségtelenül klerikális”); és Kozma Andor ([1861–1933] mert „nationalista”).

²⁶ Pulszky Ferenc (1814–1897) és Károlyi György portréjával együtt. Ruzsnyák István levele az Országos Magyar Történelmi Múzeumnak, Budapest, 1951. június 22. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Irattár, 549. számú levél. A képek egy részét 1994 óta az Akadémia tartós letét formájában kölcsönzi a Magyar Nemzeti Múzeumtól a Művészeti Gyűjtemény számára.

B. É.

SOCIETAS
LITTERARIA

16.1

Székely Bertalan: Tomori Anasztáz arcképe, 1870–1871

Olaj, vászon, 77 × 63 cm

MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 118

SOCIETAS
LITTERARIA

16.2

Székely Bertalan: Toldy Ferenc arcképe, 1871

Olaj, vászon, 78 × 63 cm

MTA Könyvtár és Információs Központ, Kt 41

SOCIETAS
LITTERARIA

16.3

Barabás Miklós: Kemény Zsigmond arcképe, 1877

Olaj, vászon, 79 × 62,4 cm. Jelezve jobbra lent: „Barabás. M. 1877.”

MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 9

SOCIETAS
LITTERARIA

16.4

Ábrányi Lajos: Ipolyi Arnold arcképe, 1880

Olaj, vászon, 79 × 63,5 cm

MTA Könyvtár és Információs Központ, Kt 3

SOCIETAS
LITTERARIA

16.5

Székely Bertalan: Lukács Móric arcképe, 1882–1883

Olaj, vászon, 76 × 63 cm

MTA Könyvtár és Információs Központ, Kt 35

SOCIETAS
LITTERARIA

16.6

Székely Bertalan: Arany János arcképe, 1884

Olaj, vászon, 78,8 × 63 cm

MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 247

SOCIETAS
LITTERARIA

16.7

Székely Bertalan: Greguss Ágost arcképe, 1884

Olaj, vászon, 80 × 60 cm

MTA Könyvtár és Információs Központ, Kt 21

SOCIETAS
LITTERARIA

16.8

Ábrányi Lajos: Báró Jósika Miklós arcképe, 1888

Olaj, vászon, 79 × 64 cm

MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 407

SOCIETAS
LITTERARIA

16.9

Roskovics Ignác: Madách Imre arcképe, 1889–1890

Olaj, vászon, 79,5 × 63,5 cm

MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 90

SOCIETAS
LITTERARIA

16.10

Zilzer Antal: Szigligeti Ede arcképe, 1897–1898

Olaj, vászon, 81 × 62 cm. Jelezve jobbra lent: „Zilzer Antal”

MTA Könyvtár és Információs Központ, Kt 15

SOCIETAS
LITTERARIA

2.1

Klősz György: A földszinti előcsarnok, 1900 körül*

Fénykép, 248 × 346 mm

Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fényképgyűjtemény, Itsz. F65.2383

* A háttérben ifj. báró Vay Miklós (1828–1886) Kisfaludy-emlékének gipszmintája (1875).¹

¹ Lappang.

16.1 16.2
16.3 16.4

Halála után tisztelői és barátai – az *Aurora* körül csoportosuló irodalmárok Toldy Ferenc vezetésével – gyűjtésbe kezdték Kisfaludy Károly *oeuvre*-jének megjelentetése, valamint egy (Ferenczy Istvánnal kivitelezendő) emlékszóbor felállítása céljából. A kiadások után megmaradt összegből Toldy régi vágyának megvalósítását, egy irodalmi társaság létrehozását szorgalmazta; így alakult meg 1836-ban a Kisfaludy Társaság (→ DECORATIO 6.1).¹

A korabeli nemzeti irodalom pártolását zászlajára tűző egyesület pályázatokkal támogatta a fiatal tehetségeket, például Arany Jánost is. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc után mintegy tíz évig szünetelt a Társaság működése, de 1860-ban újjászerveződve már a magyar irodalom irányítását tűzte céljául az egyesület.

A Társaság első képeinek megrendelése még a korabeli egyleti portrék népszerűségének köszönheti létét: más civil szerveződésekhez hasonlóan kiemelkedő és élő mecénásának, Tomori Anasztáznak (1824–1894) 1871-ben, továbbá alapítójának, Kisfaludy Károlynak 1872-ben, valamint a (másod)elnöknek, illetve tagoknak, például Toldy Ferencnek ugyancsak 1871-ben járt a köszönetnyilvánítás és tiszteletadás ezen formája, az egyletért végzett tevékenységükért, azaz a nemzeti irodalom felvirágoztatásáért.²

1875 után ez annyiban módosult, hogy már csak holt tagok részesülhettek ebben a fajta elismerésben: Kemény Zsigmond (1814–1875) 1878-ban; Lukács Móric (1812–1881) 1883-ban; Arany János és Greguss Ágost (1825–1882) 1884-ben. Ez a kegyeletet kifejező portréfestetés a kommemoráció más formáival együtt viszont lassan átformálta a Társaság portrégalériájának eredeti eszméit.

Az 1880-as évektől, az alapítók generációjának letűnésével egyre inkább a nemzeti hagyomány kijelölésének kérdése került a Társaság érdeklődésének homlokterébe. Az új generáció (Gyulai

SOCIETAS
LITTERARIA 2.2

Erdélyi Mór: A lépcsőház az első és második emelet közti pihenő felől*
Megjelent: A Magyar Tudományos Akadémia palotája, Budapest, 5. tábla, 1896 és 1905 között
Fénykép, 284 × 223 mm, karton, 396 × 324 mm
MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 10.754

* Az első emeleten, a díszterem előtt ifj. báró Vay Miklós Széchenyi-szobortervének gipszmintája (1865 körül).¹

1 Lappang.

Pál [1826–1909] elnökkel az élen) nemcsak egy hagyomány folytatását látta a korábbi elnökökre, tagokra való méltó megemlékezés gesztusában, hanem ez vált az alapjává annak is, hogy az egyesület a magyar nemzeti irodalom letéteményeseként legitimálhassa magát. A kortárs nemzeti irodalmat vezető, új tehetségeket pártoló Társaság ugyanis az ezeket a célokat előmozdító (élő) tagok helyett a nemzeti literatúra általa meghatározott és kiválogatott jeleseinek – mind egykori tag – portréit rendelte meg, mi által a korabeli irodalom ügyének előmozdításán fáradozó egyleti vezetők arcképcsarnoka jórészt a ki egyezés előtt alkotó, rég elhunyt írók és költők programszerűen alakított portrégalériájává változott át: egy irodalmi pantheonná. Jósika Miklós arcképe 1888-ban, Kovács Pálé (1808–1886) 1889-ben, Madách Imréé (1823–1864) és Tompa Mihályé (1817–1868) 1890-ben, Csiky Gergelyé (1842–1891) 1891-ben, Bajza Józsefé (1804–1858) 1892-ben, Garay Jánosé (1812–1853) 1894-ben, Szigligeti Edéé (1814–1878) 1898-ban érkezett be, stb.

A vezetőség a „magyar költészet díszcsarnokát” építve tulajdonképpen a nemzeti meghatározására való jogot sajátította ki: a Társaság tagjai a magyar irodalom jeleseivel lettek azonosak, és *vice versa*. Ezzel a kánonképzéssel a Társaság létét és szerepkörét legitimálta akkor, amikor újabb, jobbára fiatalokat tömörítő, és a nemzeti irodalom jeleseit eltérően definiáló irodalmi csoportok jelentek meg a kulturális közéletben (mint a Petőfi Társaság). Az előre meghatározott program szerint, évenkénti rutinnal készülő és alkalmakhoz nem kötődő arcképek a kvalitásos kivitelezéstől is elszakadtak: a fényképek után dolgozó Székely Bertalan (illetve Barabás Miklós) vagy tanítványai (mint Roskovics Ignác [1854–1915]) helyett nagy fényképezési műtermekben alkalmazott (és már-már iparszerű termelésre szakosodott) középszerű fiatalok

16.5 16.6
16.7 16.8

Isermetlen fényképész: Ifj. Vay Miklós Széchenyi Istvánt ábrázoló szobra a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-Múzeumának előszobájában

Megjelent: Új Idők, 1941. szeptember 28. (47. évf. 39. sz.), 399.

Nyomtatott fénykép, 128 × 60 mm

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet, Lexikongyűjtemény

A palota földszinti előcsarnokában még az ünnepélyes megnyitó előtt, 1865 nyarán állították fel ifj. báró Vay Miklós székesfehérvári Vörösmarty Mihály-emlékének gipszmintáját, amelyet a szoborbizottság elnöke, gróf Zichy Jenő (1837–1906) szerzett meg a művésztől az intézmény számára.¹ A mintát az öntést végző Anton Dominik von Fernkorn (1813–1878) bécsi öntödéjéből szállították a Dunán Pestre.² (Magát az emlékművet 1866-ban leplezték le.)

Ehhez az egészalakos, életnagyságú szoborhoz az aulában egy újabb csatlakozott 1882 októberében: Vay 1875-ös balatonfűredi Kisfaludy Sándor-emlékszobrának gipszmintája (mivel a bécsi műtermét felszámoló, visszavonuló szobrász nagyobb szoborterveit közintézményeknek adományozta).³ A minta a Kisfaludy Társaság földszinti helyiségeihez közel, egy *niche*-ben kapott helyet, átellenben Vörösmartyéval.

Vay azonban nemcsak Kisfaludy-emlékének mintáját küldte 1882-ben az Akadémiára, hanem egy egészalakos, életnagyságú Széchenyi-gipszszobrot is,⁴ amely az alapító köztéri emlékművére kiírt pályázattal összefüggésben keletkezhetett. Az alkotást az első emeleten, a díszterem bejáratai közti fölkében állították fel; 1905-ben, a Széchenyi-Múzeum megnyitása után pedig átszállították annak előszobájába.⁵

SOCIETAS
LITTERARIA 17

Barabás Miklós: Gróf Károlyi György egészalakos arcképe, 1878
Olaj, vászon, 251 × 164 cm. Jelezve balra lent: „Barabás M. 1878.”
Felirat a vászon hátsó oldalán balra fent: „Károlyi gróf Károlyi György 30 éves korában 1830-ban.”
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2283

Gróf Károlyi György az Akadémia alapítói közé tartozik: a pozsonyi országgyűlés 1825. november 3-i kerületi ülésén Széchenyi példáját követve egyévi bevételeinek kamatát ajánlotta fel egy Tudós Társaság céljaira. Adománya – 40 000 forint 6%-os kamata – nagyságrendileg Széchenyiét követte (→ MOTIO 1). Tagja lett az alapszabályokat kidolgozó testületnek is; majd az akadémiai palota építését felügyelő bizottságnak; ezt követően pedig mint igazgatósági, majd tiszteleti tag vállalt szerepet az intézmény működésében.¹

Károlyi 1877. november 9-én, életének 75. évében hunyt el. Másnap az Akadémia gyűlést hívott össze, ahol a tagok elhatározták, hogy tiszteletük jeléül és örök emlékezetül alakját festményen is megörökíttetik és a képes teremben elhelyezik az utókor számára.² A mű 1878-ban készült el; a június 17-i nagygyűlésen, a díszteremben egy emelvényre állítva, ünnepélyes keretek között mutatták be. Az eseményen az Akadémia tagjai mellett részt vettek Tisza Kálmán, Wenckheim Béla (1811–1879), Trefort Ágoston és Ghyczy Kálmán (1808–1888) miniszterek, Mailáth György (1818–1883) országbíró, Haynald Lajos kalocsai érsek, Ráth Károly (1821–1897) főpolgármester, valamint Károlyi György fiai és az arisztokrácia képviselői.³ Az emlékbeszédet Lónyay Menyhért tartotta Károlyi felett a mintegy öt órán át tartó gyűlés második felében.⁴

A festmény – feltehetően az Akadémia kérésére – a gróft fiatal korában ábrázolja; akkor, amikor az Akadémia alapítására a pozsonyi diétán adakozott. A Barabás Miklós által festett mű előképe egy egykorú, George Hayter (1792–1871) brit udvari portréfestő által készített mellkép lehetett,⁵ amelyet a gróf feltételezhetően még az 1829-es párizsi tartózkodása során rendelt a művésztől.⁶

Barabás nem változtatott a mellkép elrendezésén; pusztán egészalakossá egészítette ki azt. Nemcsak az arcvonásokat másolta le, hanem a beállítását és a ruházat egy-egy elemét is meghagyta. A díszes nemesi viselet, a kard, sőt a környezet – a részletezően megfestett könyvtárszoba – is az ábrázolt társadalmi státuszának, műveltségének jele. A festő hitelességre törekedett a részletek megfestésénél is. Ilyen az asztalon látható prémes kalpagot díszítő forgó is, amely a családi hagyomány szerint egykor a Rákóczi-szabadságharcot lezáró szatmári békét megkötő Károlyi Sándoré (1669–1743) volt, és amely feltűnik Károlyi György dédapjának, Károlyi Ferencnek (1705–1758) egyik portréján is.⁷ A Károlyin látható díszruha, illetve annak ötvösdíszei – amelyeket szatmári országgyűlési követévé választása (1830) után készíttetett – ugyancsak megjelennek egy szintén Barabás által, 1867-ben festett időskori mellképén is.⁸ A bal kezében lévő kard pedig szintén a családi gyűjtemény része lehetett, mivel azt egyik fia, István (1845–1907) is viselte az 1896-os millenniumi ünnepségek idején, egy fénykép tanúsága szerint.⁹

(mint Zilzer Antal [1860–1921]) festették azokat, esztétikailag kiürítve a kommemoratív portrék műfaját.

A Társaság vezető szerepének hanyatlása, tőkéjének elértéktelenedése, a II. világháború okozta károk és az államosítás a portrégalériára is kihatottak. Az egyesület feloszlásával a magyar irodalom arcképcsarnoka is letűnt – különböző akadémiai gyűjteményegységek között szét hullott. A tárlat az együttes (egy részének) 1900 körüli, Erdélyi Mór (1866–1934) egy fényképe révén ismert elrendezését rekonstruálta (→ DECORATIO 6.1).

- 1 Kéký 1936a: 24–26, 30; Mázi 2004.
- 2 Erre és a következő bekezdésekre vonatkozóan: Bicskei 2005.

B. É.

16.9 16.10

Így Vay a magyar irodalom kiválóságait (egyben az intézmény jeleseit) megjelenítő, egészalakos, életnagyságú, álló szobormintái (1865, még inkább) 1882 és 1905 (illetve 1945) között az aula és a lépcsőház tereinek, ikonográfiájukat tekintve, az intézményben zajló pantheonizációs folyamatokhoz tökéletesen illeszkedő, és az épület ugyancsak gipszből öntött dekorációs elemeihez illő, azokhoz hasonlóan sima felületekkel és részletgazdag elemekkel bíró és esztétikailag kiemelkedő, sőt emelkedett reprezentációját adták; nem elhanyagolható módon egy korában sem sokat ünnepelt, mára pedig szinte teljesen elfeledett kiváló akadémikus szobrász legfontosabb alkotásainak mintegy állandó „kiállításaként”.⁶

A művész és művei emlékének elhomályosuláshoz az is hozzájárult, hogy a három törékeny gipszminta – amely a csodával határos módon túlélte a II. világháborút (Vay további, ugyancsak az épületben található, de kisebb léptékű gipsz-, illetve márványszobraival együtt) – elkallódott. Ugyan egy 1949 végi leltárban még szerepelnek (a díszteremben lehettek összehordva),⁷ sorsukról nincs további információ.

1 *Hazánk s a Külföld*, 1865. február 26. (1. évf. 9. sz.), 144.

2 MTA KIK KRKGy, K 1274/3d, Számlák, nyugták 1865. 174, 175, 176, 243.

3 *Vasárnapi Ujság*, 1882. augusztus 13. (29. évf. 33. sz.), 528.

4 *Vasárnapi Ujság*, 1882. augusztus 13. (29. évf. 33. sz.), 528.

5 Divald 1917: 80.

6 Társadalmi státuszának (értsd: lényegében ingyen végzett képzőművészeti tevékenységének) köszönhetően Vaynak számos márványszobra, illetve szobormintája díszítette az épületet: a hetiületek termében például Dessewffy Emil és Eötvös József, a szomszédos hivatali helyiségekben Károlyi György márványbúsztye, valamint Eötvös mellszobrának kis mintája; a főtítkári hivatalban Dessewffy egyharmad nagyságú, egészalakos álló, illetve Eötvös búsztyének egy aranyozott gipszmintája; a Széchenyi-Múzeumban a köztéri emlékmű pályázatára készült egyik *modellója*; a könyvtár olvasótermében pedig az Eötvös-szobor pályázatára készült bronzírozott *modellója*. Divald 1917: 70, 72, 75, 80, 87, 99.

A festmény utóéletéhez tartozik, hogy azt Holló Barnabás (1886–1917) is felhasználta az Akadémia 1825-ös alapításának emléket állító dombormű tervéhez (→ *SESSIO* 3.68). A *Vasárnapi Ujság* hasábjain között vázlatos tervezeten Károlyi György a Barabás-portrén látható beállításban (a jellegzetes kéztartással), félprofilból, Széchenyi bal oldalán jelenik meg.¹⁰ A művész végül elhagyta ezt a pózt; az arc megformálásánál pedig Johann Nepomuk Ender egy, a grófról festett olajminiatűrjéhez nyúlt vissza (→ *SOCIETAS LITTERARIA* 5.2).

- 1 Baják 1993: 109; Fazekas 2002: 171–172.
- 2 Harminczkettedik akadémiai ülés. Elegyes ülés. 1877. november 10-én. *Akadémiai Almanach* 1879: 226.
- 3 *Vasárnapi Ujság*, 1878. június 23. (25. évf. 25. sz.), 398–399.
- 4 Lónyay Menyhért: Emlékbeszéd gróf Károlyi György felett. *A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei*, 1878 (16. kötet, 3. füzet), 35–55.
- 5 *Vasárnapi Ujság*, 1878. június 16. (25. évf. 24. sz.), 384.
- 6 A kép a múlt század elején még a pesti Egyetem utcai Károlyi-palotában (ma: Petőfi Irodalmi Múzeum) függött. Feliratát – „Hayter Paris 1830” – és fényképét közli Éble 1913: képmelléklet [44. kép]. Károlyi György párizsi tartózkodásáról ír Fazekas 2003a: 13–14.
- 7 Olaj, vászon, 224 x 151 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2123.
- 8 *Vasárnapi Ujság*, 1913. március 16. (60. évf. 11. sz.), 205. Olaj, vászon, 87 x 72,5 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2109.
- 9 Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár, ltsz. 1611/1956 fk.
- 10 Közli: *Vasárnapi Ujság*, 1891. szeptember 27. (28. évf. 39. sz.), 633.

Ba. J.

7 Leltár az 1949. évre (?). Másolat G. P. (Gergely Pál) gondnoki összeállításáról. MTA KIK KRKGy, K 1277/4, Palotaügyek, leltárjegyzékek. A 149 és 161 közötti tételek említik többek közt Vörösmarty, Kisfaludy, Dessenwffy, Eötvös, Almási Balogh Pál (1794–1867), Vajda Péter (1808–1846) etc. gipszszobrát. Az ugyanitt található, A Magyar Tudományos Akadémia székháza berendezési tárgyai című, 1950. február 15-re keltezett összesítés szerint pedig például a díszteremben 17 szoborművet helyeztek el, ebből 10 gipszminta volt.

B. É.

Viktor Stauffer: Sina Simon portréja, 1879
Olaj, vászon, 74 × 61 cm. Jelezve jobbra fent: „Stauffer 79.”
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, ltsz. 2270

Az akadémiai palota építésére jelentős adományt tévő Sina Simon (→ MOTIO 11) mellképét már jóval az épület átadása és az adakozó elhunyt, sőt portréjának kifüggesztése felőli döntés után, 1888-ban küldték meg az intézmény számára tágabb családjának tagjai, azzal a megjegyzéssel, hogy az Hans Canon (1829–1885) bécsi festő iskolájából származik.¹ A festmény Viktor Stauffer (1852–1934) műve; egy fénykép után készült, kiemelkedő realista alkotás.

¹ Zichy Ágostné Wimpffen Hedvig levele Trefort Ágostonnak, Fiume, 1888. január 16. MTA KIK KRKGy, RAL 49/1888.

B. É.

Munkácsy Mihály: Haynald Lajos kalocsai érsek arcképe, 1884
Olaj, tölgyfa, 117,8 × 88,8 cm. Jelezve jobbra lent: „Munkacsy”
Magyar Nemzeti Galéria, Festészeti Osztály, ltsz. 3816

Haynald Lajos kalocsai érsek, erdélyi püspök 1868-tól lett az Akadémia tiszteleti, majd igazgatótanácsának tagja. Közintézmények – mint a csíksomlyói Székely Főgimnázium és Tanítóképző; a gyulafehérvári Nőnevelő Intézet és Kórház; a kalocsai obszervatórium és üvegház – alapításán túl azzal is nevet szerzett magának, hogy jelentős anyagi és szakmai támogatásával hozzájárult a botanika tudományágának felvirágoztatásához Magyarországon.

A szentírásí mézgák és gyanták termőnövényeiről című műve – amelyet először akadémiai székfoglalóként olvasott fel, noha tiszteleti tagként nem lett volna kötelessége értekeznie, ő mégis vállalta egy tudományos előadás megtartását – 1879-ben a *Magyar Növénytani Lapok*ban, azután a *Gyógyszerészi Hetilap*ban, majd 1894-ben külön illusztrált kiadásban is megjelent.¹ Élete során szenvedélyesen gyűjtötte környezetének flóráját, a növényeket egyre növekvő gyűjteményébe applikálta időről-időre. 1864 és 1867 között címzetes karthágói érsekként tevékenykedett Rómában, ahová püspöki címéről való (kényszerű) lemondása után IX. Piusz (Giovanni Maria Mastai-Ferretti [1792–1878]) pápa hívta. Itáliai tartózkodása alatt herbárium-gyűjteményét mediterrán példányokkal bővítette; ekkor szedte a Villa Doria Pamphilj, illetve a Villa Borghese kertjében herbáriumának babérpéldányait (→ DECORATIO 12.3). Több tudományos konferencián is részt vett előadóként: 1874-ben például a firenzei kertészeti, 1875-ben pedig a brüsszeli közegészségügyi kongresszuson. A hazai botanikusokat, mint például a Verein für siebenbürgische Naturwissenschaftent is támogatta; továbbá különböző növénytani munkák megírását is ösztönözte, mint a Simonkai Lajos (1851–1910) által 1886-ban megjelentetett *Erdély edényes flórájának helyesbített foglalata* (Budapest: Kir. Magyar Természettudományi Társulat) című művet.

1870-ben 12 000 forintot adományozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak, hogy ott Növénytár létesülhessen. A gyűjteményt élete során folyamatosan gyarapította, és mintegy 100 000 példányból álló saját kollekciónját és botanikával foglalkozó könyvtárát is a tárra hagyta² (→ DECORATIO 12.1). Még életében közel félszáz növényt neveztek el róla; köztük több nemzetséget is. (Legismertebb a dél-európai *Haynaldia Schur* és a befőttparadicsomon tenyésző *Haynaldia umbrina Schulzeri* ételpenész.)

A növénytan kutatása és támogatása mellett a művészetek pártolásában is kitűnt. Főként az egyházi zene és festészet érdekelte; közeli barátságban állt Liszt Ferencsel (1811–1886) és Munkácsy Mihállyal (1844–1900), akitől saját portréját is megrendelte.³ Haynald, Liszttel együtt, 1884-ben Colpachban tartózkodott Munkácsy vendégeként, aki ekkor – egy 1880 körül Rómában készült – fénykép⁴ alapján megfestette arcképét.⁵

A portré halála után került az Akadémia tulajdonába Császka György (1826–1904) kalocsai érsek adományaként 1894-ben.⁶ 1907-ben gróf Apponyi Albert (1846–1933) vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratában kérvényezte, hogy az Akadémia a tulajdonában lévő festményt tartós letétként engedje át a Szépművészeti Múzeum számára; Munkácsy Mihály festményeit felvonultató terméből ugyanis a portré műfaja hiányzott.⁷ Az Akadémia Haynald Lajosról ez idő alatt, a Művészeti Gyűjtemény 1994-es megnyitásaig, a festmény Boruth Andor (1873–1955) által 1908-ban festett másolatát őrizte.⁸

1 Balás 1980: 265.
2 Fraknoi 1894: 15.
3 Munkácsy a festményért 21 000 frankot kapott. Sz. Kürti 1994: 19.
4 Fratelli D'Alessandri: Haynald Lajos érsek. Fénykép, 140 x 95 mm, Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, Munkácsy Gyűjtemény, Itsz. 58.26.60.
5 Sz. Kürti 1994: 22.
6 Az Igazgató-Tanács első ülése. 1894. február 18. *Akadémiai Értesítő*, 1894 (5. kötet, 3. füzet), 166. (11. pont).
7 LXVII. Nagygyűlés. 1907. május 3. *Akadémiai Értesítő*, 1907. június 15. (18. kötet, 6–7. füzet), 476.
8 Olaj, vászon, 117 x 89,5 cm, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 2274.

B. H.

SOCIETAS
LITTERARIA 20.1 Kovács Mihály: Döbrentei Gábor arcképe, 1880-as évek
Olaj, vászon, 63 x 50 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 141

SOCIETAS
LITTERARIA 20.2 Kovács Mihály: Toldy Ferenc arcképe, 1880-as évek
Olaj, vászon, 62 x 50 cm
MTA Könyvtár és Információs Központ, Itsz. nélkül

SOCIETAS
LITTERARIA 20.3 Kovács Mihály: Szalay László arcképe, 1880-as évek
Olaj, vászon, 62,5 x 50 cm
MTA Művészeti Gyűjtemény, Itsz. 124

Kovács Mihály: Arany János arcképe, 1881 (után)
Olaj, vászon, 63,3 × 50,3 cm. Jelezve balra lent: „Kovács 1881”
MTA Könyvtár és Információs Központ, Itsz. nélkül

Kovács Mihály: Fraknói Vilmos arcképe, 1879
Olaj, vászon, 79 × 63 cm. Jelezve jobbra lent: „Kovács M. 1879.”
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, Itsz. 2264

20.1 20.2
20.3 20.4

A teológiai és bölcsészeti tanulmányai után pappá szentelt Fraknói Vilmost 17. századi (egyház)történeti kutatásai miatt választották 1870-ben akadémiai levelező, majd 1873-ban rendes taggá (ekkor a Bölcsészeti, társadalmi és történeti tudományok osztályának titkára is lett). A főtitkári pozíciót 1879 és 1889 között töltötte be; ebbéli minőségében különböző hivatalos eseményeket „celebrált” az intézményben és annak épületében, lila kanonoki öltözkékét viselve (→ *sessio* 2.5.3). 1889-ben másodelnökké választották; igazgatótanácsi tag 1892-ben lett.

Már másodelnökként, 1891 végén küldte az Akadémiára azt a négy portrét, amelyet a főtitkári poszt elfoglalása után festetett hivatali elődjéről: Döbrentei Gáborról, Toldy Ferencről, Szalay Lászlórol és Arany Jánosról Kovács Mihállyal, saját költségén.¹ Az együttessel a főtitkári reprezentációt kívánta megteremteni – párhuzamosan az elnökivel, a tanácssterem kialakítása idején; még akkor is, ha hivatali ideje alatt a titkárok képei a lakása falain függtek. A fennmaradt leltárkönyv alapján ugyanis a hivatali helyiségben néhány arcképen túl Ferenc József, illetve akadémiai vezetők (Széchenyi, Eötvös, Arany), valamint korán elhunyt tagok (például gróf Dessewffy Aurél vagy az idealista, romantikus költő, író Vajda Péter) (gipsz)büszkjei, illetve életnagyságnál kisebb, egészalakos szobormintái álltak,² nélkülözve úgy a mélyebb benső összefüggést, mint a formai egységességet.

A Fraknói által megálmodott főtitkári arcképcsarnokba tartozó darabokat viszont nemcsak a tematika kötötte össze, hanem az egyező (a mellképeknél kisebb) méretek; a rendkívül díszes és gazdag, egyforma aranykeretek; továbbá a szokatlanul szűk, (kizárólag) az arcra fókuszáló kivágat is (utóbbi Döbrentei megjelenítését nem jellemzi). Rég elhunyt titkárokról lévén szó, Kovács korábbi portrékat másolt – rá jellemzően rendkívül hűen, az ábrázoltak vonásain túl a festők kézjegyének sajátosságait is megőrizve –; olyan műveket, amelyek hozzáférhetők voltak a képes teremben (a szűk kivágat is azt szolgálhatta, hogy ne idézzék rögtön előképeiket). Döbrenteihez Sófalvi (→ *societas litteraria* 7), Toldyhoz Vastagh György,³ Szalayhoz Székely Bertalan festményét vette mintának.⁴ Aranyhoz az előképet viszont nem egy olajkép szolgálhatta, hanem Ellinger Ede egyik 1880-ban készített fotográfiája a költőről, amelyet Kovács idealizált.⁵ Eltörölte Aranyhoz azt az öregemberes törődöttségét és elnyűttségét – a lenőtt, rosszul fésült hajjal és arcszörzettel együtt –, ami a fényképen látható; kisímította ráncait és lesímította, eligazította hajzatát; lágyabbá és arányosabbá tette vonásait. (A legtöbb, Aranyról a halála után készített portré

is Ellingernek ezen a felvételén alapul, például Szontágh Diego Géza [1841–1891] is ezt használta fel – rendkívül híven – térdképéhez.⁶ Éppen ezért elgondolkodtató, hogy Kovács esetleg már a költő halála után készítette és visszatárolta képét.)

Annak ellenére, hogy Fraknói 1891 végén felajánlotta, az Akadémia pedig befogadta ezt a programszerűen kialakított, az intézmény hivatalnokait megtszélő arcképcsarnokot – kifüggesztését az új főtitkár, Szily Kálmán feladatául jelölte ki –, az Akadémia 1892 körüli leltárkönyvében nem szerepelnek a képek. Először Divald jegyzékében tűnnek fel a főtitkári szoba hivatali reprezentációjaként (a szobrokkal együtt), kiegészülve Fraknói méretét és kivágatát tekintve nagyobb, de ugyancsak Kovács által, még 1879-ben festett mellképével.⁷ Az 1939-es szobaleltár szerint viszont Fraknóinak ez a papi öltözékben, lila kanonoki övvel felvett arcképe akkor már kikerült az együttesből; 1951-ben pedig, mintegy szükségszerűen, el is került az intézményből – az Országos Magyar Történelmi Múzeum Történelmi Képcsarnokába; míg az arcképcsarnok többi darabja az Akadémián szóródott szét.

1 *Akadémiai Értesítő*, 1891. november 15. (2. kötet, 2. füzet), 688.

2 X. Főtitkári szoba. MTA KIK KRKGy, K 1726. A Magyar Tudományos Akadémia leltára.

3 Olaj, vászon, 160 × 113 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 20.

4 Olaj, vászon, 153 × 100 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 15.

5 Fénykép, 93 × 60 mm, Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti és Relikviatár, ltsz. F4612.

6 Olaj, vászon, 140 × 91 cm, MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 199.

7 Divald 1917: 75.

B. É.

20.5

Johann Nepomuk Ender: A Magyar Tudományos Akadémia címere, 1834

Olaj, vászon, 273 × 189 cm. Jelezve balra lent: „Johann. Ender. pinx. 1834”

Felirat jobbra lent: „A' M. Academiának emlékül G. Széchenyi István. 1834.”; a pajzs közepén: „Borúra derű 1831”

MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 95

A ma az Akadémia allegóriájaként ismert festményről szóló (művészettörténeti) historiográfiában – bár korántsem a képpel foglalkozó összes narratívában – felfedezhető egy látens kettősség. Egyfelől a túldimenzionálásról van szó; arról, hogy a nemzeti intézmény jelentősége, mintegy „árnyékként” rávetülve az egyébként is monumentális hatású műre, eleve elvárásokat támaszt annak értékelésével és értelmezésével (műfaji besorolásával) kapcsolatban. De ugyanebbe az irányba hat a megrendelő, gróf Széchenyi István (→ SOCIETAS LITTERARIA 12) személye is: többen az ő, illetve (művészeti ügyeiben eljáró) barátja, gróf Waldstein János (→ SOCIETAS LITTERARIA 11) a formálódó kompozícióval kapcsolatos, szűkszavú megjegyzéseiből bontották ki a képen megjelenő eszméket.¹ Ez azzal is összefügg, hogy a kutatók a (kora) újkori mecenatúra gyakorlatából vezetik le keletkezését, a főúr elgondolásainak elsőbbségét hangsúlyozva a festőével – a világlátott, a bécsi képzőművészeti akadémián tanító és az udvari körök jó nevű, sikeres művészeinek számító Johann Nepomuk Enderével (→ SOCIETAS LITTERARIA 5.1–4) – szemben a kompozíció alakulása során.² (A festőnek mint alkotónak a háttérbe szorítását megkönnyítették azok a képességeit becsmérő megjegyzések is, amelyek Széchenyitől származtak, és kapcsolatuk egy mélypontján keletkeztek.³)

Így az első (leíró, a keletkezéstörténetre fókuszáló) narratívák Széchenyi törekvéseinek benső hajtóerejét fedezték fel a képen: az őt nemes tettekre sarkalló eszményének, gróf Zichy Károlyné Crescence Seilernnek (1799–1875) az idealizált arcát,⁴ aki – Széchenyi és Waldstein megjegyzései alapján – hol a művelődés nemtőjeként nyújtja a tudás serlegét a nemzetnek,⁵ hol ellenkezőleg, Hungariaként táplálja a tudományt.⁶ Az újabb („klasszikus” művészettörténeti) interpretációk – Rózsa György (1925–2008) máig meghatározó 1965-ös értelmezése óta – viszont az ikonográfiára és a műfajra helyezik a hangsúlyt: a mitológiai (azaz „nagy művészeti”) előképekre; a mélyebb, eszmei tartalmakra; egy olyan intellektuális sokrétűségre, amely csak a (barokk) művészettudomány révén (de)kódolható.⁷ A baljában mintegy Athénként pajzsot tartó, jobbában pedig a közelítő sasoknak a felírás kelyhét kínáló nőalak így Hebe lett; a mintát – amelyre „minden valószínűség szerint” Széchenyi talált rá és állított

Ender elé – John Hoppner (1758–1810) egyik szerepportréjában, Frances Henrietta Jerningham, a későbbi Lady Stafford arc másában (1805) (illetve annak grafikai reprodukciójában [1809]) határozták meg a kutatók.⁸ A jelenet egészét Magyarország újjászűlető (tudományos) életére vonatkoztatták; így lett a kép, történetében először, allegóriává.

Másfelől viszont a festményről szóló narratívák egy részében ott bujkál a leértékelés is. Éppen az intézmény jelentőségével, a mű méreteivel, magával a „nagy” műfajjal (az allegóriával), illetve a megrendelő személyével kapcsolatos (normatív) várakozások vezethettek a (szükségszerű) csalódáshoz: annak nyíltan ritkán vállalt „beismeréséhez”,⁹ hogy „ennyi” – és nem több mondható a képről. Hogy a mecénás felkészültsége nem volt elegendő egy ilyen fajsúlyú mű programjának kidolgozásához. Hogy emiatt, minden (művészettörténeti) igyekezet ellenére, egysíkú a festmény jelentése, vagy éppen zavaros és túlterhelt az egymást ütő motívumok miatt. Hogy nemcsak elvonatkoztatott, hanem magánjellegű, személyes tartalmak is kifejeződhetnek rajta, portrévá fokozva le egy kiemelkedő nemzeti intézmény reprezentatív allegóriáját, azaz alacsonyabb szintre sorolva azt a műfajok (19. századi) hierarchiájában.

Annak elutasítása mögött, hogy a festmény, némely vonatkozásaiban, akár egy (valós nő idealizált) arc más(a) is lehet, olyan évszázados, és a 19. században is meghatározó – majd a művészettörténet-írásban tovább élő – műfaji és társadalmi nemi hierarchiák állnak, amelyek összefonódnak és áthatják egymást. Arról a (művészetkritikai) meglátásról van szó, amely szerint egy nő önmagában – hacsak nem a legelőkelőbb körök tagja és a portréjáról van szó – „kevés ily nagy vászonra”;¹⁰ csak egy férfi tölthet ki (*actió*val és/vagy eszmei mondanivalóval) egy grandiózus, a magasabb akadémiai zsánerek körébe tartozó művet.

De a portréfestészet – esetleg még alacsonyabbra tartott zsánerek – körébe vezető gyökerek vajon tényleg méltatlanok lennének egy nemzeti intézmény jelképéhez? Az antagonizmus, a normatív esztétikai és domináns társadalmi nemi kategóriákon túllépve, úgy vélem, feloldható. A következők ezért (a leggyakrabban férfiak, de legalábbis nagy nevek által adott magyarázatok helyett és/vagy mellett) egy másik, egyszerre „festői” (de nem feltétlenül „nagy művészeti”) és „női” olvasatot kínálnak. A mű (egyes, elkülönülő motívumai) jelentésének kutatása helyett a funkciójából következő képiség sajátosságai kerülnek a középpontba: nagyobb formai-színbeli egységek – például drapériák – vizsgálatán, laza vizuális asszociációk sorozatán át kerülnek feltérképezésre azok a képi hagyományok, amelyek a kompozícióhoz kiindulópontot szolgáltathattak. Az allegóriaként (de nem az allegorikusként) való felfogás, illetve a mitológiai Hebeként való értelmezés ellenében különböző, hol „modern” (sőt „forradalmi”) ikonográfiák, hol „archaikus” műfajok (leginkább dekorációt, reprezentációt szolgáló zsánerek), mind a (női) portrék sokszínű válfajához tartozva, azzal érintkezve. Olyan képi tradíciók, amelyeket (a megrendelő helyett és/vagy mellett) a festő – egy széles látókörű és felkészült, a mű funkciójából kiinduló művész – láthatott; amelyeket ő ismerhetett, vagy amelyek körébe tartozó képeket akár ő maga is festhetett.

(*Lepel vs. sál*) Klemens Wenzel Lothar von Metternich (1773–1859) 1795-ben nősült először: Maria Eleonore von Kaunitz-Rietberg grófnőt (1775–1825) vette el, akinek karrierje indulása szempontjából sokat köszönhetett, és aki nyolc gyermeket szült neki. A férfi életében ezt a feltehetően érdekből kötött, mintegy harminc éven át tartó házasságot – amelyben neki magának azért megvoltak a különúttjai – felesége halála után másfél évvel, 1827 novemberében egy szerelmi követte: az ekkor már középkorú, befolyásos államférfi választotta egy rangban alatta álló, de rendkívül vonzó és szociális fiatal nő, Maria Antonia von Leykam (1806–1829) lett. Frigyük rövidéletű volt: az ifjú feleség 1829 januárjában belehalt első gyermeke szülésébe.

A megtört özvegy a kedvesnek még elvesztése évében monumentális emléket állított: reprezentatív, egészalakos portréját Johann Nepomuk Enderrel festette meg **21.1.**¹¹ A mű a kancellárián lévő dolgozószobájában függött – a harmadik feleség, Melanie Zichy-Ferraris grófnő (1805–1854) 1831-es érkezéig, aki Metternich egyik távolléte alatt eltávolíttatta onnan azt.¹²

A portré kiemelkedő jelentőségű Ender életművében. Nemcsak méretei vagy a megrendelő befolyásos társadalmi pozíciója miatt (bár nyilván ez utóbbi miatt szerepelt a festőről szóló korabeli tudósításokban, életrajzokban¹³), hanem azért is, mert Metternich íróasztala felett sokan láthatták (kiváló promóciót jelentve a művész számára újabb, az udvari körökből érkező megrendelésekhez). Esztétikumát tekintve is első rangú alkotás, ahogy egy behatárolt, redukált képi eszköztárral – tulajdonképpen egyfajta „képes” beszéddel – szenszitivén összegezte egy fiatal nő tragikusan rövid életét a műfaj keretein belül.

A festményen Maria Antonia státuszának megfelelően elegáns: divatos vállnálküli, bő ujjú, magas (azaz *empire*) derekú, fehér estélyit visel; gazdagon ékszerezett. Vörös kasmír sálját is a vállára vetette, hogy megszokott sétájára induljon. Kastélyának oszlopcsarnokos teraszáról éppen a lefelé, a parkba vezető lépcső pihenőjére ér, amikor észreveszi a nézőt – férjét. Törékeny, karcsú alakja így kissé szembefordul – ezért talán nem is látja a háttér hegyvidékes tájából előretörő, közelgő vihart. Egy pillanatig mintha két világ határán állna: még nem ért a fák közé, de már kilépett a terasz kettős oszlopainak oltalma alól. Apró bal lábfeje jelzi haladásának irányát; és egy szép, bizonytalan mozdulattal jobbjának ujjai is a lefelé vezető lépcső kökörlátja felé csúsznak. A válláról a terasz kövezetére omló és ott szétterülő nehéz sál sem tudja visszatartani: baljával alig észrevehetően emeli meg és vonja maga után azt. De ahogyan megtorpan a sötét, kéesszürke gomolyagokkal teli égbolt előtt, halvány arca és meztelen, hófehér vállai szinte világítanak a ráeső, vihar előtti fényben, túlvilági jelenéssé változtatva, átlényegítve amúgy is lágy, könnyű anyagokba burkolt testét, éteri lényét; a nézőével – a kép előtt ülő férjével – összefonódó tekintetében pedig ott az örökre szóló válás, annak minden lemondásával, de bármifajta szemrehányás nélkül.

Ez a részletes leírás arra szolgált, hogy érzékeltesse ennek a reprezentatív (és kommemoratív) arisztokrata női portrénak a tudományos intézmény jelképével való hasonlóságát; azt, hogy hatalmas méreteivel, kompozicionális alapelrendezésével, nagy, élénk és tiszta színfoltjaival tulajdonképpen előképe a csak néhány évvel későbbi akadémiai festménynek. Nemcsak a középpontba állított fehér ruhás és vörös sálás nő miatt, akinek alakja a távoli hegyek felől érkező fergeteg előtt rajzolódik ki, az előtérbe

eső éles fény által megvilágítva; vagy a kép meghatározó és ugyancsak fehér-piros-kék színfelületeinek köszönhetően, hanem például olyan esetlegesnek tűnő részletek miatt is, mint amilyent a ruha alól kilátszó bal lábfej jelent; vagy a lépcső korlátját csak az ujjakkal érintő, előrecsúszó jobb kéz mozdulata (bár az akadémiai festményen hasonló gesztust a nőalak bal, pajzsot tartó keze tesz); a hajba tűzött rózsza (ami az intézményi képen babérkoszorúvá változik át), illetve a nézőével összekapcsolódó szempár (ami ott derűsen és kötődően tekint az őt szemlélőre).

De ezek (és a többi) egyezések teszik láthatóvá azt is, hogy mennyire eltér egymástól ez a korabeli arisztokrata női portré és az intézményi jelkép. Az azonos motívumok eltérő megfogalmazásáról van szó, a megformálás másságáról: az utóbbin látható nőalak szoborszerűségéről, és ebből következő dekorativitásáról és monumentalitásáról.

Arról, hogy a (tudatosan) antikizáló és a szoborszerűség felé hajló – beállításában Athena Parthenos egykori szobrát idéző – nőalak által viselt bő ujjú, vállakat fedetlenül hagyó, mélyen dekoltált, mell alatt megkötött khitón ugyan rendkívül hasonló az arisztokrata hölgy *à la grecque* ízlésű öltözkééhez, a ráncok és redők kialakítása mégis eltér. Míg Maria Antonia lágy, könnyű anyagból készült ruhája gazdagon ráncolt – tulajdonképpen sűrűn be van szedve, de a ráncok nincsenek levasalva –, a fűző miatt inkább rejtve domborulatait, addig az intézményi kép nőalakjának nehezebb anyagból szőtt khitónja a keblére simul, illetve a mellék alatt néhány mély redőt, a húzott derékra omolva pedig mesteri ráncokat vet, kiemelve idomait. A redők erősen modellált, kemény plasztikus-sága, szabályossága a klasszikus szobrászat megoldásait idézi; a ráncok pedig, ahogy a derékvonalnál megtörnek, egyfajta dekoratívan ismétlődő mintázatot, mintegy (az antikizáló öltözettel és a klasszikus szobrászattal összhangban lévő) meanderszalagot képeznek.

De nemcsak Maria Antonia ruházatának könnyűsége, a textíliák lágy-sága és festői elomlása hiányzik az intézményi jelképről, plasztikus, kemény és repetitív drapériakezeléssel váltva ki azokat, hanem a szilfidszerű alak is; Metternich feleségének (a kor sztereotíp nőképétől

21.1

hanem) társadalmi státuszának (megteremtése) érdekében: a hatalmas kettősoszlopot; a ruhaalólóló kilátszó, előrelelépő lábfejet; azt a kifinomult kézmozdulatot, amellyel megemelte a mögötte már-már palástszerűen szétterülő, nehéz vörös drapériát. Az akadémiai kép nőalakjának méltóságteljesége – a szigorúan redőzött, fehér ruhával és az azt szinte teljesen befedő vörös lepellel együtt – máshonnan ered.

A francia portréfestészetnek a 19. század első felében az osztrákra gyakorolt hatását az újabb munkák a társadalmi státuszt jelző motívumoktól való tartózkodásban, a spontán és festői pillanatok és mozdulatok megragadásában határozzák meg.¹⁴ Ender esetében az 1826-os párizsi útja során (az osztrák arisztokrácia köreiben népszerű) François Gérard (1770–1837) műtermében látottakat emelik ki: az ábrázoltak mindennapi tevékenység közben való megjelenítését, oldott, könnyed mozgásuk megragadását; az egymás mellé helyezett nagy és élénk, keveretlen, hideg-meleg színfelületeket; a klasszikusan megformált alakok mögött mélyen elnyúló, romantikus táji hátteret.¹⁵

Ezek a – Maria Antonia arcképén, és részben az akadémiai képen is megjelenő – sajátosságok Gérard egy, Caroline Bonapartét (1782–1839), Napóleon (1769–1821) húgát és Joachim Murat (1767–1815) feleségét neuillyi kastélyának kertjében sétálva, egy kis hídon átkelve ábrázoló portréján (1807) is feltálalhatóak **21.2**.¹⁶ De feltűnik a festményen a ruha alól kivillanó apró lábfej is; akárcsak az a kifinomult, az ujjakra támaszkodó kézmozdulat, amellyel Caroline a híd korlátját húzza végig, és amellyel az akadémiai kép nőalakja a pajzsot tartja. De a legérdekesebb Caroline öltözkéke: az arannyal hímzett, mélyen kivágott, magas derekú fehér ruha és az erre vett vörös, szinte az egész testet beborító, úgynevezett (kasmír) sálruha – uralkodói megjelenést adva Berg és Clèves nagyhercegnőjének.

Mert a francia festészet más reprezentációs sémái is relevánssá válhattak egy-egy feladattal összefüggésben. Az akadémiai kép (nőalakja, az ő méltóságteljesége, és ehhez a megjelenéshez jelentősen hozzájáruló öltözkéke), úgy vélem, a forradalom idején, illetve a császárság alatt feltűnő ikonográfiák ismeretéről és megszeliítéséről is árulkodik. Olyanokról például, mint

áthatott) teljesen soha fel nem táruló, bájjal és keccsel teli nőiessége is. Mert az Akadémia képének nőalakja monumentális; (a következők miatt, és minden gúny nélkül:) kannelúrák oszlophoz hasonló, de legalább is márványszoborszerűen tömör és robosztus (arányaiban is több helyet foglal el a képtérben, mint Maria Antonia); beállítása frontális, hatása direkt; nemcsak pillantása, egész lénye kikerülhetetlen. Tántoríthatatlanul áll; bal lábával kilépve, óriási, mezítelen lábfejeit sziklaszilárdan vetve meg a földre. Tombolhat szélvész – kicsavarhat hatalmas fákat, mint amilyen az előtérben is hever –, ő megingathatatlan.

Ezt a márványszoborszerűséget (részben) ugyanaz oldja, ami létrehozta. A magas derékrész ráncából összeálló meanderszalag talán távoli asszociációnak tűnhetett, csak hogy a mintázat folytatódik a vörös lepel aranyhímzésű, spirálisokból álló szegélyében. Sőt a magas derékrésznek ez a dekoratív lejtő íve tulajdonképpen arra szolgál, hogy elindítsa (a kép középpontja, az enyhén domborodó has körül) azt az (óra járásával ellentétes, belülről kifelé pörgő) örvénylő mozgást, amely a vörös köpenyben bontakozik ki. Az elől, a jobb csípőről a bal vállra (kissé visszahajtván) átvett lepel szára ugyanis gazdagon és hosszan omlik le a nőalak hátán, hogy a viharos szél hátulról belekapva, előre fújja és (felemelt jobb karja alól előtörő) ide-oda csapkodó, vadul kavargó drapériává változtassa.

Ez a festmény középrészét kitöltő, élénk színű, lobogó lepel, annak nagy, mély redői egy szakadozottsága ellenére lendületesen felvázolt óriási „rajzolatot” képeznek – mintegy a nőalak felsőteste köré vont, (rézsútos) ovális keretet –, amelyet még ki is emel, „körbe is rajzol” a szegély arannyal hímzett mintázata. Ez a forgatag, ez a kifelé pörgő spirális a kép meghatározó vizuális eleme; nemcsak elleplezi a nőalakban és ruházatában rejlő szoborszerű merevséget, hanem – a húzott ruhaujj szintén ovális redőiben megsokszorozódva és a kissé megdöntött, oldalra fordított pajzs elliptikus formáiban megismétlődve – dekoratív, absztrakt elemekből való tudatos építkezést, a képiség, a látvány önmagáért való, szándékolt elsőlegességére (már-már formalizmusra) való törekvést jelez a mű egészében. A dinamikának és dekorativitásnak ez a fajta egyvelege nem található fel Maria Antonia arcképén; bár a vörös, nehéz kasmír sál egyik, a hátán leomló és a kövezeten szétterülő szára ott is egy alig észrevehető lágy ívet formál, ahogy a fiatal nő egy erőtlén mozdulattal megemeli, hogy maga után vonja, míg másik vége, magát anyagiságának mintegy teljesen megadva, szinte élettelenül lóg le a jobb válláról (tarka szövésében egy tradicionális mintázat kissé csúcsos oválisa is látható).

(*Lepel vs. palást*) Az akadémiai kép nőalakja azonban nemcsak monumentális, hanem monumentalitásának – azaz arányai megnövelésének, szembefordításának, plasztikusságának – köszönhetően tiszteletet ébresztő is; és ez ismét egy olyan vonás, amely markánsan megkülönbözteti Maria Antoniótól. A méltóságteljeség mint olyan ugyanis hiányzik Metternich ifjú nejeének ábrázolásáról – annak ellenére, hogy Ender felvonultatta a (késő)barokk, udvari festészet főrangúak számára fenntartott, évszázados kellékeit (ha nem is származása miatt,

amilyent Antoine-Jean Gros (1771–1835) *A Köztársaság* című, emblematikussá vált festménye¹⁷ (1795) is jelent. Ez a mű kellően összegezheti a forradalom után gyökeresen megváltozott, jórészt sokszorosított grafikaként elterjedő hatalmi reprezentáció¹⁸ jellegzetességeit: elvont politikai-ideológiai eszméknek a római köztársaság szigorú, puritán formavilágát idéző megismerésítését, valamint szimbólumok kiterjedt alkalmazását. Az antikizáló fehér ruhát, valamint piros övet és a vállakra terített, azokról lelógó kék köpenyt – azaz a trikolór színeit –, továbbá díszes sisakot viselő nőalak felemelt jobbájával földnek fordított és így a békét szimbolizáló lándzsájára támaszkodik; azon van az államforma nélkülözhetetlen alkotórésze, a szabadság jelképe: a fríg sapka. Baljának ujjait a köztársaság további tartozékain, az egységet jelző kötegen és az egyenlőséget jelentő mértéken nyugtatja. De (az államforma) megingathatatlanságát valójában a nőalak erő sugalló méretei, frontalitása jelzi; az, hogy kitölti az előteret – alig látható mögötte a háttér messze nyúló tája és a világos lég –, nézése magabiztos.

De meghatározó előképpé válhattak a császárság időszakának hivatalos uralkodó-portréi is, mint ahogy ezt Caroline arcma már felvezette. Napóleon császárrá koronázása (1804) ugyanis cezúrát hozott a teljes alakot a beiktatásakor viselt díszöltözékében mutató, reprezentatív műfaj több évszázados hagyományában is, annak ellenére, hogy a művek egy része megőrizte a (késő)barokk udvari festészet monarchikus (de más politikai kontextusban is jól működő) toposzait – az oszlopot, a leomló, gazdag drapériákat, az aranyozott bútorzatot, valamint olyan tipikus kézmozdulatokat, mint a regáliákat felvonultató asztalra támaszkodó, a birtoklást elegánsan jelző ujjak –, és jellemzi őket az a fajta időtlenség is, amely kizár bármifajta esetlegességet a kompozícióból az uralkodói autoritás és a dinasztikus kontinuitás zavartalansága érdekében.¹⁹ A művek továbbra sem pusztán az ábrázoltat legitimálták vagy propagálták, hanem általuk annak uralmát is leképezték, sőt (távollétükben, szurrogátumként) prezentálták.

A korábbi ábrázolásokhoz képest a különbséget éppen az uralom (természetének), a császárság (megjelenítésének) sajátosságai jelentették. A megváltozott és nem szemlére tett, hanem viselt inszigniaikon túl a római császárkort idéző, arannyal átszőtt fehér díszruháról és az arra boruló, szinte az egész testet befedő, ugyancsak aranyújtásos vörös palástról van szó; a fényűzés újfajta, hűvösebb és elegánsabb, letisztult vonalvezetésű, *empire* elemeiről; a zártabb és tömörszerű alakfelfogásról, az ezzel járó frontalitásról és monumentalitásról, amelyhez a – (kora)keresztény, illetve a ([német-]római birodalmi) ikonográfia jellegzetességeit elnyelő – majesztás szakralitása társul az örökkévalóság és megingathatatlanság érzésével, mint Ingres (1780–1867) *I. Napóleon a császári trónusán* című festményén (1806).²⁰

Ez a fajta hatalmi reprezentáció azonban Napóleon feleségeinek – előbb Joséphine (1763–1814), majd Mária Lujza (1791–1847) – megsokasodó ábrázolásait is jellemezte, sőt leánytestvéreiket szintén. Élisa (1777–1820), Pauline (1780–1825) és Caroline, sőt az anya, Letizia Ramolino (1750–1836) (hivatalos uralkodó)portréin aranyzállal hímzett, magas derekú fehér selyem díszruhában és testüket szinte teljesen körbeölelő, pompás vörös (ritkán kék), ugyancsak dinasztikus szimbólumokkal ékített palástban tűnnek fel. A teljes frontalitás ugyan legtöbbször hiányzik ezekről az ábrázolásokról – a nők kissé elfordulva tűnnek fel –, viszont a mozdulatlan, merev testtartás, a zárt sziluett, a kissé megnyújtott és a nem ritkán egy lépcső tetejére állított, esetleg trónusra ültetett alak együtt azzal, ahogy a súlyos, gazdag drapériák a hát mögött, a lépcsőfokokra leomlanak, illetve a trónust, hatalmas ívekben megtörve, körbefogják és dús ránchegekben feltorlódnak, mintegy körbeölelve az alakot, mégis a monumentalitás és a fenségesség érzetét kölcsönzik nekik.²¹

További elengedhetetlen (monarchikus) kelléke ezeknek a portréknak a gazdagon aranyozott trónus, amely előtt vagy mellett állnak az uralkodónők. A jól láthatóan elhelyezett inszignia stratégiai fontosságú a képeken: a hol köralakú, hol négy-szögletes háttámlák a kárpiton Napóleon nevének kezdőbetűjével és/vagy császárságának szimbólumaival (a babérkoszorúval és a méhekkel) ugyanis, formájuk és díszítésük miatt egy új uralkodói dinasztia címerpajzsaként is felfoghatók. Így Napóleon lánytestvérei a katonai expanzió révén terjeszkedő császári uralom helyi megtestesítőivé, képviselőivé váltak, hivatalos uralkodó-portréikon is, modernizálva a (kora) újkori ország-allegóriák műfaját.

Hogy ez a formai asszociációkra épülő vizuális nyelv mennyire meghatározó hatalmi ikonográfiává lépett elő, azt éppen a restauráció mutatta meg. Lajos Fülöp (1773–1850) herceg felesége, Marie Amélie de Bourbon (1782–1866) Orléans-i hercegnő például egyik nagyméretű, reprezentatív, Gérard által festett arcképén (1819)²² bíborszínű díszruhájában indul sétára gyermekével: éppen a drapériákkal gazdagon díszített, kettősszoplos teraszról lép a lefelé, a parkba vezető lépcső fokaira. Mögötte, az oszlop lábazatán a Bourbonok kőbe véssett (!) címere; Marie Amélie-vel együttesen megtestesítve – és az állandóság, a marandóság képzetét keltő módon hirdelve – a forradalom és császárság utáni Franciaország régi-új politikai rendjét.

(*Lepel vs. sisaktakaró*) Címert tartó (fiktív vagy éppen valós személyiségű) nők képzőművészeti megjelenítése nem új keletű. Sőt jellemzőjük lehet az a fajta hangsúlyozott dekorativitás, plaszticitás, antikizálás, monumentalitás és méltóságteljeség, amely

21.2

21.3

ják, holott az egy, a megrendelő Francesco Barberini (1597–1679) kardinális „hivatali”, azaz „intézményi” címerpajzsát tartó, domináns nőalakot állított a középpontba, és e funkciójával nyilvánvaló összefüggésben, a megrendelő a pápai kancellárián helyezte el. Ez a címerpajzsot tartó nőalak a család politikai, gazdasági és művészeti befolyásának övezetét jelentő Firenze és Róma (folyamistennek általi megszemélyesítései) felett triumfál, hatalmas lábfejeivel a bőség jelképein tapodva. De ő nem területet jelöl meg vagy védelmez (időtlen idők óta, mint későbbi magyarhoni leszármazottja); ő egy újonnan érkezett hódító, területfoglaló. Imént győzelmeskedett; mellkasát még harci vért borítja (akárcsak az acélmetszeten feltűnő személyt); jobbát pedig oly erővel nyújtja ki, lándzsáját oly erővel szúrja le és tartja, hogy kézfeje belevörösödik, erei kidagadnak; balja erőszakosan ragadja meg pajzsát. Az ő érkezése, az ő uralma, az ő ereje vet véget a tomboló káosznak; a sötétlő, viharos tájban ő a fényhozó: a fejét övező falkorona felett felcsillan a nap. Hogy diadala mekkora, azt a derekáról a jobb vállára átvett, a vad szélben szinte vitorlává duzzadt, lobogó vörös köpenye jelzi.

A több kiadást megélt heraldikai kézikönyv pedig Johann Christoph Gatterer (1727–1799) *Abriss der Heraldik oder Wappenkunde zum Nutzen der studierenden Jugend entworfen* című írása (Nürnberg: Gabriel Nicolaus Raspe, 1774). Az abban foglaltak alapján a pecsét(ek) és a festmény (valamint a *modellók*, sőt Valentin alkotásának) alapelrendezése a címerek egy különleges válfaját, a díszpéldányokét (*Prachtstück*) követi; az egyes motívumok pedig azok nélkülözhetetlen alkotórészeiként ismerhetők fel. Ender a Tudós Társaság számára tehát egy díszcímet tervezett, annak összes kellékével: úgymint a címerpajzs (*Schild*; Magyarország címerével) mellett álló címertartóval (*Schildhalter*; akkor is, ha nőalakról van szó!), valamint a címerköpennyel (*Wappenmantel*, *Wappenzelt*; az az uralkodói, kívül vörös, belül hermelinprémme bélelt palást, ami a pecséten, illetve a képen lévő – fejedelmi kiállítás – nőalak khitónjaként és köpenyeként azonosítható, de amelyek, lévén szolidabb darabok, *Mantel*ként is

például az akadémiai képnek is sajátja – éppen azért, mert dinasztikus reprezentációt szolgáltak. (Ország-)allegóriaként határozzák meg legtöbbször őket,²³ amely interpretáció azonban elfedi ezen díszművek heraldikai eredőit, sőt funkciót, amint ez, úgy vélem, az akadémiai kép esetében is történt.

A monumentális, méltóságteljes uralkodónői megjelenést a dinasztikus címerrel együtt azért került kiemelésre, mert a hazai kutatásban Ender festményének allegória-jellege vált meghatározóvá. Holott az akadémiai oklevelekre, valamint a Tudós Társaság *Évkönyveinek* belső címlapjára kerülő acélmetszetes pecséttel (→ MOTIO 5) kapcsolatos korabeli szövegek – bár előfordul bennük az „allegorikus” kifejezés²⁴ – konzekvensen a „címer” megjelölést használták.²⁵

Ezt a „címer” rendeltetésű pecsétet Ender 1831 őszén rajzolta elő, és sógora, Franz Xaver Stöber (1795–1858) véste acélba; 1832 januárjának elejére készült el.²⁶ Évtizedekig használták (majd feltehetően elhasználódása miatt egy egyező kompozíciójú, fadúccal cserélték fel és megsemmisítették).²⁷ Lenyomata a festmény elrendezésétől annyiban tér el, hogy a nőalak mellvértet is visel, és nem a nézőre, hanem felfelé, a sasra pillant; köpenye pedig, ha lehet, még dekoratívabban lobog, pajzsa viszont csak az országcímet mutatja.

De a kifejezés előkerült Ender nagyméretű vásznával kapcsolatban is, például akkor, amikor ezt „a’ társaság’ címerét tevő allegorikai ábrázolatot” bemutatták az 1834. június 4-i kis ülésen.²⁸ A hírt a *Tudománytárban* is közzétették, ahol úgy fogalmaztak, hogy a mű tárgya, az az allegorikai képet, melyet a’ tudós társaság címerében is visel, és Stöber Ferencz által metszve, vignettképen *Évkönyvei’* címén is találtatik.²⁹ De még a 20. század első felében is „címerként” hivatkoztak a festményre az Akadémia, illetve a kép történetével foglalkozó kutatók.³⁰

Ezt a funkciót úgy a pecsét, mint a festmény esetében azért hangsúlyozom, mert úgy vélem, erre – azaz egy címer tervezésére – kaphatott Ender eredetileg megbízást; pontosabban ő így, a funkció felől érthette meg a megrendelést és közelített ahhoz mint feladathoz. A heraldika szabályai, valamint a (családi/ dinasztikus etc.) címertervezés saját korában is élő, évszázados tradíciókkal rendelkező műfajának, formai, motívumbeli és vizuális sajátosságainak ismeretében koncipiálta az alapelrendezést, valamint annak részleteit (és azok „ellentmondásossága” is ennek a mára letűnt és elfeledett zsánernek a jellegzetességeiből fakadnak). Ez a címer-jelleg egy, Ender által még többéves római tartózkodása alatt látott barokk remekmű, illetve egy 18. századi, népszerű heraldikai kézikönyvben foglaltak alapján tálulhat fel.

Ez előbbi Valentin de Boulogne (1591–1632) kolosszális méretekkkel rendelkező műve (1628–1629), amelyet Ender a Palazzo Colonna gyűjteményében bármikor megtekinthetett **21.3**³¹ A festményt Itália allegóriájaként interpretál-

felfoghatók), illetve a címersisakkal (*Helm*; ami a tolldíszes változatok mellett korona, diadém, bástya, illetve tölgykoszorú formáját is ölthette) – utóbbi kettő, tehát a címerköpeny és -sisak egyébként Gatterer szerint a címertartón is feltűnhetett –, végezetül pedig a díszpéldány alján elhelyezett jelmonddal (*Losungsworte*).³²

A kézikönyv alapján már a korai, 1831 szeptembere előtti (csak Waldstein leveleiből ismert) tervezetekről³³ is elmondható, hogy Ender kezdettől fogva egy jelentőségteljes címertartót a középpontba állító *Prachtstück* létrehozásán munkálkodhatott. Azok az elgondolásai például – amelyeket egyébként sem Széchenyi, sem Waldstein nem pártolt,³⁴ mert nem értette okát –, hogy ti. a címertartó fejére (díszes forgóval [*Helmlören*; *Zindelbinden*] ellátott) sisakot illeszt, vagy hogy koronát, diadémot, esetleg falkoronát ad (*à la* Valentin), illetve mellvértbe öltözteti (ismét, Valentin után), nem a nő (harcias) szüzességét voltak hivatottak érzékeltetni, hanem a (dísz)címerek egyik nélkülözhetetlen elemét, a hidegen csillogó, gazdag és műves fémpáncélzatot³⁵ kívánták felvonultatni, miközben a címertartót tiszteletet parancsoló méltóságteljeséggel is felruházták.

Ugyanígy, Gatterert olvasva, a fennmaradt kompozicionális vázlatokon a nőalak mellett látható – illetve általa viselt, már említett (az egyik *modellóról*³⁶ le is radirozott) tollas sisakon, illetve diadémon túli – további motívumok, mint a bagoly és a ragyogó csillag (megint csak Valentin képéről), valamint egy másik, ülő, karjával a pajzsot hátulról megtámasztó alak szerepeltetése,³⁷ vagy a fáklya és a kutya³⁸ arra utalnak, hogy Ender, még ugyancsak 1831 szeptembere előtt, különböző heraldikai címertartókkal, illetve azok kísérőivel kísérletezett. Érdemes kiemelni egy, Stöbernek metszésre szánt, gondosan kivitelezett, de végül el nem fogadott előrajzát is:³⁹ ez a ma ismert *modellók* közül az egyetlen olyan változat, amelyen a címertartó mellett a földön egy felrepülni készülő, szárnyait táró sas (*Scherbvogel*) látható, azaz a díszcímerek egy kedvelt (eredetileg római, majd a napóleoni időkben igen elterjedt) heraldikai motívuma.⁴⁰ A legtöbb fennmaradt verzióan ugyanis a magasban, kiterjesztett szárnyakkal (és a címertan szabályai szerint mindig alulról láttatott tollazattal) repülő sas tűnik fel a (diadémot/falkoronát/babérkoszorút viselő) nőalak feje felett,⁴¹ mintegy elemeire bontva – és az egyes részeket önálló motívumokká nagyítva, egészét pedig képpé fordítva – a díszpéldányoknál egyszerűbb (vagy inkább redukáltabb) címereken a pajzs tetejére halmozott páncélzat egyik leggyakoribb kellékét: a kiterjesztett (sas)szárnyakkal ékesített sisakot.⁴²

Ezekről a verziókról azonban hiányzik egy (kulcsfontosságú heraldikai) elem. Arról a lobogó, vörös köpenyről van szó, amely Waldstein egyik levele⁴³ alapján, 1831 szeptemberének elején tűnt fel Ender javaslatára a fehér ruhás nőalak öltözékének, illetve a kompozíció egészének meghatározó részeként („kísértetszerűsége”⁴⁴ vagy ahogy Waldstein rosszmájúan, de a fentebbiek alapján igen találóan fogalmazott: „oszlopszerűsége”⁴⁵ elleplezésének érdekében); abban az időszakban, amikor a művész, állítása szerint, párhuzamosan dolgozott a pecsét metszésre szánt előrajzán és a festmény alapelrendezésének vászonra való felrajzolásán.⁴⁶ Ez a fehér khitont körbeölelő vörös lepel korábban, Gatterer nyomán, a díszcímereken látható címerköpenyként lett definiálva, de nem elképzelhetetlen, hogy Ender egy másik heraldikai elemet bontott ki – vagy inkább: szabadított el – azon (akárcsak Valentin).

Mert a *Prachtstück*ök tulajdonképpen a címerpajzból (*Schild*) és a címersisakból (*Helm*), valamint a sisaktakaróból (*Helmdecke*, úgy is mint *Gugelhaube*) álló „közönséges” címerek (*Wappen*) „kibontásaiként” és „felnagyításaiként” is felfoghatók: önálló motívumokká fejlesztették, azaz képi kompozícióvá transzformálták (ha úgy tetszik, allegorikus módon) a bevett heraldikai kellékeket (amely motívumok aztán akár a klasszikus ikonográfia alapján is interpretálhatók) – hogy újrafogalmazzuk a jegyzőkönyvben vagy a *Tudománytárban*, illetve a művészettörténeti historiográfiában olvasottakat. A pecséten és a festményen megjelenő vörös lepel (valamint fehér khiton) éppen ezért egy (elemeire bontott és részletezően előadott) sisaktakaróként is felfogható. Gatterer (és más heraldikusok) szerint ugyanis a gótika érvényre jutásával ez az eredetileg négyszögletű lepel, ez az egykori, páncélzatra borított köpeny egyre inkább „elrongyolódott”, és hol vadul tekergő szalagokká, hol ágas-bogas akantuszlevelekké, azaz szövevényes ornamentalsé absztrahálódott a címereken.⁴⁷ Az akadémiai képen ez az (akantuszlevelek [!] előtt/között kibontakozó) drapéria, anyagának pazar, az időjárási viszonyoktól független *flamboyant* örvénylésével, zászló-, sőt *Zindelbinden*-szerű lobogásával leginkább ennek a sisaktakarónak a részletező kibontása; a címertan felől nézve egy jelentését veszített, cirádává stilizálódott heraldikai tartozék (reális) központi képi motívummá növelése; a festészet felől viszont egy „realisztikus” képi motívumnak a gótika/heraldika dekoratív formavilágát idéző ékítőmennyé fordítása.

A sisaktakaró színei, kötelező jelleggel, a címerpajzson láthatóakat ismétlik meg⁴⁸ – akárcsak az intézményi kép esetében. A nőalak által tartott pajzs középrészében ugyanis a magyar címet támasztja meg az ülő (címertartó) Pannónia; tehát a piros, fehér (azaz heraldikai értelemben ezüst) és zöld tér vissza a lepelben és a khitonban – valamint a fejre helyezett koszorúban. Hogy Ender ráállhatott a sisak, illetve a (fal)korona babérkoszorúval való kiváltására (a heraldika iránt kevésbé fogékony) Waldstein javaslatára,⁴⁹ annak csak részben lehetett az oka, hogy ez a fejdísz egy tudós társasághoz jobban illett (→ *DECORATIO* 12.4). Részben viszont az, hogy a heraldika szabályai szerint így a címerpajzs harmadik színe is feltűnhetett a címertartón, akárcsak aranyos, fémes csillogása a vörös lepel szegélymintázatában.

Ezen a ponton érdemes rátérni a képnek erre a részletére: a jobb alsó sarokba, a földre állított, félig takarásban lévő és kissé megdőntött (*gekehrter*), (címertani értelemben) jobbra fordított ovális (*italianischer/eirunder Schild*), domború és figurális – középrészében (*Schildlein*), mint volt róla szó, ráadásul szintén pajzsot, de egy csücsköstalpú pajzsot (*französischer Schild*), valamint az intézmény jelszavát mutató – címerpajzsra.⁵⁰ Megformálása csak első pillantásra üt el a kompozíció nagy, egységes és/vagy repetitív mintázatú felületeitől, geometrikus mintáitól részletező, figurális és narratív ábrázolásaival. Elbeszélő jellege ellenére része a kép egészét átható dekorativitásnak, gondosan és aprólékosan megmunkált bronzfelületével, anyagának tompa, aranyszínű felfénylésével; azzal, hogy (heraldikai, *alias*) iparművészeti dísz tárgyként („*Prachtstückként*”) tűnik fel; mustrára tett reprezentációs objektként; látványosságként, sőt látványként.

Kissé dőlt elliptikus formája adhatja az előképet a vörös köpeny kezdetben még nagyobb, merevebb és töredezettebb, majd szűkülésével összhangban egyre lágyabban kanyarodó íveinek kifejléséhez, amelyek végül a (mintegy a pajzs középrészét megismétlő) domború has, illetve a húzott ruhaujj oválisai körül örvénylenek. Ez a szabadjára engedett képi játék, a festménynek ez a hangsúlyos vizualitása együtt a látvány-jelleggel mind-mind a címerpajzs szerepét emelik ki a kompozíció egészében, tudatosítva azt, ami az ovális pecsét (illetve annak replikája, egy ma már pusztán Rózsa György említéséből ismert ovális [azaz *eirunderl*] elefántcsont-miniatűr⁵¹) esetében magától értetődő volt: hogy az egy (dísz)címer.

Az akadémiai kép egészének ez a mustrára tett reprezentációs tárgy mivolta öncélúságot – vagy mondjuk úgy: – önmagára vonatkoztatottságot sugall; a (dísz)címerek inherens sajátosságát: (*jelentő helyett*) *jelölő* funkciójukat. Ahogy azt az akadémikus Perger János (→ SOCIETAS LITTERARIA 13) is összegezte – részben Gatterer nyomán – a *Közhasznú esmeretek tárában* megjelent szócikkében: a címer „tágabb értelemben teszi valamely dolognak a megismeretető jelét; szorosabb értelemben pedig a’ címer nem egyéb, mint [...] például tudományos érdemeket megkülönböztető képírásbeli jegy (signum hieroglyphicum) [...], melly valamely főbb hatalomtól vagy attól, kinek ahhoz igaza vagyon, által ruháztatik bizonyos személyre, egyesületre, társaságra”.⁵² Tehát amellet, hogy a kompozíció (festményként) leképez egy tudós közösséget, (kis, illetve nagy pecsétként) hitelesíti is a Társaság egészének és az egyes tudósoknak a tevékenységét is. De pusztán a festményről szólva, az a „szálában”, majd a képes teremben az intézményt nem egyszerűen mint Tudós Társaságot, hanem úgy is mint egy tudósokból álló társaságot testesítette meg. Egy egyénekből (és egyének informális, laza szövődékű csoportosulásaiból) verbuválódott *societas litteraria*ra vonatkozott; azokra, akik a teremben körülötte összegyűltek, úgy az ülések alatt a székeken elhelyezkedve, mint portréik révén a falakon sorakozva (→ SOCIETAS LITTERARIA 1.1-2). Elsődlegesen ezt, őket jelöli díszcímerként a kép; egy (másik világhoz tartozó) szellemi közösséget. És csak másodlagosan jelent „ország-allegóriát”, egy szellemi birodalmat (uralkodói méltóságot sugalló vezérlő alakkal), azaz a Társaság alapszabályokban megfogalmazott céljait (→ MOTIO 3): a tudományok és szép művészek honi fejlesztését a (mindenkori, az „isteni”, de legalább „emberi”) civilizáció⁵³ eszményi alakja és annak a Pannónia fátylát felhajtó Athénéé, valamint a rájuk pillantó, I. Leó pápa (390 körül – 461) kérésére seregével visszavonuló Attila képét mutató pajzsa, azaz a „kép(ek) a képben” allegorikus eszköze révén.

Az *Akadémia* címere különböző képi tradíciók egymást átfedő határmezsgyéjén keletkezett – felfogható azok eltérő, vagy éppen közös vonásainak szintéziseként is –; egy egyedülálló feladat sajátos, hagyományokat és korabeli újításokat vegyítő megoldása. Egy reprezentatív díszcímer (de nem kizárólag a címertartó vagy az egymás mellé került [az idők során jelentésüket veszített] heraldikai kellékek miatt). Mint ilyen, az uralkodóportrék évszázados hagyományával is érintkezett, így (ország-, *alias* szellemi birodalmi, intézményi) allegóriaként is interpretálható, valahogy úgy, ahogy Pallas Athéné/Minerva (antik szobor) alakja a bölcsességet és a területvédelmet egyesítette (és ahogy hasonló megszemélyesítések nem voltak idegenek a [kora] újkor felvilágosult (abszolutista) uralkodónőinek ábrázolásaitól sem).⁵⁴ De reprezentatív díszcímer leginkább a címertartó és a többi címertani elem demonstratív, látványelemként való felvonultatása miatt; azért, mert (a kommemoratív, illetve a hivatalos uralkodóportrékhoz és az ország-allegóriákhoz hasonlóan) megjelenített és képviselt; mert azokhoz hasonlóan egy újonnan fundált tudományos intézmény (egy új tudós „dinasztia”) legitimációját és propagandáját jelentette; mert kezdettől fogva hitelesítő, (egy akadémiahoz olyannyira illő) kanonizáló funkcióval bírt. Hogy ezt beteljesíthette, abban nagy része van formai megjelenésének, képi nyelvének, vizuális erejének, azaz alapvetően dekoratív sajátosságok festészeti nyelvre való átültetésének, valamint a korabeli (női uralkodó)portrék megoldásai felhasználásának. Jelölő-mivoltának – jelentésbeli „ürességének” – zavarba ejtő különlegessége azonban azzal is összefügg, hogy a díszcímerek eltűnőben lévő műfajának körébe tartozott; akkor keletkezett, amikor a címertervezés és -festés még ugyan kihívást jelenthetett egy akadémiai festész számára, de amikor már cégek festéséhez is útmutatóul szolgáltatt.⁵⁵

1 A kiindulópontot Waldstein egyik Széchenyinek írt levele jelentette, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRKGy, K 209/71 I–II. Vizota 1904: 7–9; Bártfai Szabó 1930: 588; Rózsa 1965: 805.
2 Vizota 1904: 7–10; Bártfai Szabó 1930: 588; Rózsa 1965: 803; Széphelyi 1981: 70; Kat. Budapest 1992: kat. 2a–2g; Gonda 2001: 23; Papp–András 2004: kat. 56. Enderről újabban: Kat. Budapest 2001.
3 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1833. október 30. MTA KIK KRKGy, K 209/81 I–II; Széchenyi István levele Bajza Józsefnek, Pozsony, 1833. április 25. Széchenyi I. 1889: 235–236; Vizota 1904: 11; Rózsa 1965: 807, 808; Gonda 2001: 23.
4 Vizota 1904: 7–8; Divald 1917: 52–54; Bártfai Szabó 1930: 588.
5 Vizota 1904: 10; Divald 1917: 54.
6 Bártfai Szabó 1930: 588; Marosi 2000: 19; Beke 2009: 194.
7 Rózsa 1965: 806, 809–810; Széphelyi 1981: 70.
8 Rózsa 1965: 807; Széphelyi 1981: 70; Kat. Budapest 1992: kat. 2a–2g; Kat. Budapest 2001: 9; Gonda 2001: 23; Papp–András 2004: kat. 56.
9 Rózsa 1965: 805; Széphelyi 1981: 70.
10 Busongo leány. Életkép. Grimm Rezsőtől. *A Magyar Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1864*. Pest: Kertész József, 1865: 63.
11 Olaj, vászon, 252 × 164 cm, magántulajdon. Reprodukciója: Suida 1914: Tafel 30.
12 Ismeretlen művész enteriörképe. Gouache, papír, 202 × 293 mm, Bécs, Wien Museum, ltsz.: 56.396. Felbinger 2006: 56.
13 Gräffer–Czikann 1835: 51; Ender 2001: 30.
14 Felbinger 2006.
15 Felbinger 2006: 46–47.
16 Vázlat a nagy képhez: olaj, vászon, 34 × 23 cm, Versailles, Musée National du Château, MU 4881, INV 4797, LP 3080. Nagyméretű változata feltehetően Havanna, Museo Napoleónico.
17 Olaj, vászon, 73 × 61 cm, Versailles, Musée National du Château, MV 5498, INV 5071, LP 4869.
18 Landes 2001: 24–56.
19 Lloyd 2007.

20 Olaj, vászon, 259 × 162 cm, Párizs, Musée de Louvre, INV 5420. Letét a Musée de l'Armée-ben.

21 Például Henri-François Riesener (1767–1828): *Joséphine császárné egészalakos portréja*, 1806, olaj, vászon, 235 × 130 cm, Musée National des Châteaux de Malmaison et de Bois-Préau, N 3097; François Gérard: *Joséphine császárné egészalakos portréja* (vázlat), olaj, vászon, 28 × 27 cm, Versailles, Musée National du Château, MV 4860, INV 4777, LP 3060; Guillaume Guillon Lethière (1760–1832): *Joséphine császárné egészalakos portréja*, 1807, olaj, vászon, 225 × 149 cm, Versailles, Musée National du Château, MV 4700 ; INV 6233 ; AC 2070; Marie-Guilhelmine Benoist (1768–1826): *Mária Lujza császárné egészalakos arcképe*, 1812 körül, olaj, vászon, 238,5 × 176,5 cm, Musée National du Château de Fontainebleau, F 2449 C; Robert Lefèvre (1756–1830): *Mária Lujza császárné egészalakos portréja*, 1812 körül, olaj, vászon, 285 × 210 cm, Versailles, Musée National du Château, MV 6526, INV 4438, MR 1973; Robert Lefèvre: *Pauline Borghese hercegnő egészalakos arcképe*, 1806, olaj, vászon, 216 × 151 cm, Versailles, Musée National du Château, MV 7684; Robert Lefèvre: *Madame Mère egészalakos arcképe*, 1813, olaj, vászon, 235 × 150 cm, Versailles, Musée National du Château, MV 6426; Pietro Benvenuti (1769–1844): *Élisa, Toszkána nagyhercegnője*, 1809, olaj, vászon, 244,1 × 170,5 cm, Musée National du Château de Fontainebleau, F 3357 C.

22 Vázlat a nagyméretű képhez: olaj, vászon, 32 × 24 cm, Versailles, Musée National du Château, MV 4920, INV 4832, LP 3115. A nagyméretű változat (1819) egykor Versailles-ban. Másolata: Louis Joseph Noyal, olaj, vászon, 257 × 182 cm, Versailles, Musée National du Château, MV 5213.

23 Sinkó 1984.

24 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRKGy, K 209/71 I–II; 21. ülés 1834. június 4. MTA KIK KRKGy, K 1390, A' magyar tudós Társaság' Héti ülései' Jegyzőkönyve. 1834. fol. 92v; Művészetek. Festészet. *Tudománytár*, 1834 (1. kötet), 245.

25 Így például az *Évkönyvek* tárgyában összeült bizottság 1831. február 20-i ülésén is a címlapra kerülő „címer” felől tanácskozott. Vízota 1904: 5. De így fogalmaztak 1831 decemberében is, amikor az egyik hetiülésen elfogadták a Társaság oklevelekre (valamint az *Évkönyvek*be) kerülő, Széchenyi által javasolt „címerét” (és jelszavát, a „borúra derű-t”). Héti ülések Febr. 28d 1831 – Febr. 28d 1832. *A Tudós Társaság Évkönyve 1831* (1833) 77.

26 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 7. MTA KIK KRKGy, K 209/70; Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRKGy, K 209/71 I–II; MTA KIK KRKGy, K 1303. A Magyar Tudós Társaság Igazgatósági üléseinek jegyzőkönyve, 1832. január 8.

27 Az acélmeszetet 1890-ben váltotta egy, Morelli Gusztáv (1848–1909) által vésett fametszet, amelyen már nem szerepel Ender és Stöber neve. Ez a dúc ma is megvan az Akadémián: Fa, 4,5 × 3,5 cm, MTA KIK KRKGy, Tárgyak 114.

28 21. ülés 1834. június 4. MTA KIK KRKGy, K 1390, A' magyar tudós Társaság' Héti ülései' Jegyzőkönyve. 1834. fol. 92v.

29 Művészetek. Festészet. *Tudománytár*, 1834 (1. kötet), 245.

30 Vízota 1904; Divald 1917: 52–54; Bártfai Szabó 1930: 588. Az 1890-es évek leltárkönyveiben a képet egyébként hol „Minervát ábrázoló nagy olajfestmény”-ként, hol „Az Akadémia szimbólumát jelző kép”-ként emlegették. III. Kis képesterem. MTA KIK KRKGy, K 1726, A Magyar Tudományos Akadémia leltára; illetve V. Képesterem. MTA KIK KRKGy, K 1727, A Magyar Tudományos Akadémia leltára. Az 1939-ben felvett jegyzék viszont, feltehetően Divald nyomán, „Az Akadémia címeré”-nek nevezi azt. Szobaleltár, 1939. március 16. (Különálló gépirat a Leltár [1920–1930 k.] feliratú kötetben.) MTA KIK KRKGy, K 1727.

31 Olaj, vászon, 333 × 245 cm, Róma, Villa Lante sul Gianicolo, Institutum Romanum Finlandiae. A festmény 1632 és 1679 között a római Palazzo della Cancellierián függött, majd az örökös, Maffeo Barberini (1631–1685) herceg a Palazzo Barberinibe vitette át. A Barberini-gyűjtemény részeként ott volt kiállítva 1812-ig, majd az akkori tulajdonos, Maffeo Barberini-Colonna di Sciarra (1771–1849) átvitette a Palazzo Colonnába. 1899-ben került vétel útján Wolfgang Helbig (1839–1915) Rómában élő német klasszika archeológus – az Accademia dei Lincei tagja, a göttingeni Gesellschaft der Wissenschaften és a Bayerische Akademie der Wissenschaft levelező tagja – birtokába és egyben annak a Gianicolón lévő villájába. Az épület – a képpel együtt – a családtól jutott a finn állam tulajdonába 1950-ben. Kat. Paris 2017. kat. 43.

32 Gatterer 1774: 66–67.

33 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRKGy, K 209/71 I–II.

34 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRKGy, K 209/71 I–II.

35 Gatterer 1774: 58–66.

36 Ceruza, toll, akvarell, papír, 200 × 124 mm, MTA KIK KRKGy, K 300/6.

37 Ceruza, toll, akvarell, papír, 200 × 124 mm, MTA KIK KRKGy, K 300/5. Gatterer 1774: 66–67.

38 Ceruza, toll, akvarell, papír, 200 × 124 mm, MTA KIK KRKGy, K 300/6. Gatterer 1774: 66–67.

39 Ceruza, papír, 185 × 134 mm, MTA KIK KRKGy, K 300/8. A rajzot általában Stöbernek tulajdonítják – lásd Bártfai Szabó 1930: 588; Rózsa 1965: 804; Kat. Budapest 1992: kat. 2f. –, de valószínűbb Ender szerzősége.

40 Gatterer 1774: 84.

41 Például: ceruza, papír, 204 × 123 mm, MTA KIK KRKGy, K 300/4, illetve a pecséteken és a festményen.

42 Gatterer 1774: 34–35, 84.

43 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 7. MTA KIK KRKGy, K 209/70.

44 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 7. MTA KIK KRKGy, K 209/70.

45 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRKGy, K 209/71 I–II.

46 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRKGy, K 209/71 I–II.

47 Gatterer 1774: 61–62.

48 Gatterer 1774: 61.

49 Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1831. szeptember 15. MTA KIK KRKGy, K 209/71 I–II.

50 Gatterer 1774: 117, 1. tábla.

51 Gouache, elefántcsont, 130 × 72 mm, magántulajdon. Rózsa 1965: 804.

52 *Közhasznu esmeretek tára* 1832: 491–493.

53 Waldstein egyik Széchenyinek írt levelében ironikusan úgy fogalmazott, hogy a kép, a korabeli politikai viszonyok miatt, még az emberi civilizáltságot sem jelenítheti meg, nemhogy az istenit, és a kifejezések a férfiak meglátásában a mű tartalmával állhattak összefüggésben. Waldstein János levele Széchenyi Istvánnak, Bécs, 1833. október 30. MTA KIK KRKGy, K 209/81 I–II. Wurzbach (Constantin von [1818–1893]) a kompozícióval kapcsolatban ugyancsak „Ungarns Civilisation”-ról beszél, feltehetően Ender testvérének megjegyzései nyomán. Wurzbach IV. 1858: 40.

54 Lásd Simon Vouet (1590–1649): *Ausztriai Anna (1601–1669) francia királyné Minervaként* (fején babérkoszorúval, dereka körül páncélzattal; lábainál bagollyal, illetve pajzsával és azon tollas sisakkal), 1640-es évek?, olaj, vászon, 202 × 172 cm, Szentpétervár, Goszudarsztvennij Ermitazs, Inv. 7523.

55 A kissé később, az Akadémia által megjelentett *A magyar nyelv szótára* (Czuczor–Fogarasi 1862) szerint a „címer” elsődleges értelmében „Képpel, vagy akármely tárgyak rajzával ékesített paizs, mely egyes személyek, családok, nemzetségek, nemkülönbben társulatok és országok ismertető jegyéül szolgál”, másodlagos jelentésében viszont „Különösen a kereskedőházakra, boltokra, fogadókra, műhelyekre kiakasztott tábla, mely azokra figyelmeztet.” A cégért pedig úgy határozta meg, hogy az „Tulajdonkép kocsmák, csapházak czímere”. A címereknek (és a címertervezésnek, -festészetnek) ezt a 19. század folyamán felgyorsuló „nivellálódását” – már, ha egy esztétikailag normatív perspektívából tekintjük – szemléltetheti Warschag Jakabnak (1809 körül – 1854) a budai illatszertár számára az 1830-as években festett cégére is (olaj, fa, 118,5 × 116 cm, Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Újkori Osztály, Ht 64.6), amely a pávák által vontatott kocsin ülő Júnót mutatja, és az alak, valamint a drapériák megformálásában egyértelműen idézi, sőt imitálja *Az Akadémia címerét*.

B. É.

APPENDIX

ABBREVIATURAE

- AL – Akadémiai Levéltár
- MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
- MTA – Magyar Tudományos Akadémia
- MTA BTK MI – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet
- MTA KIK – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
- MTA KIK KRKGy – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
- MTA MGy – Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény

BIBLIOGRAPHIA

ALMÁR 2006

Almár Iván: Úrhajózás – magyar akcentussal. 125 éve született Kármán Tódor. *Természet Világa*, 2006. (137. évf. 5. sz.), 200–202.

ARANY I. 1951 [1954]

Arany János: *Kisebb költemények*. Szerk. Voinovich Géza. (Arany János összes művei I.), Budapest: Akadémiai Kiadó, 1951 [1954].

ARANY 1952

Arany János népdalggyűjteménye. Közzéteszi Kodály Zoltán–Gyulai Ágost. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952.

ARANY XIV. 1964

Arany János: *Akadémiai évek 1859–1877*. Szerk. Gergely Pál. (Arany János összes művei XIV. Hivatali iratok 2.), Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964.

ARANY XVIII. 2014

Arany János levelezése (1862–1865). Szerk. Korompay H. János. (Arany János összes művei XVIII. Levelezés 4.), Budapest: Akadémiai Kiadó, 2014.

ARANY XIX. 2015

Arany János levelezése (1866–1882). Szerk. Korompay H. János. (Arany János összes művei XIX. Levelezés 5.), Budapest: Akadémiai Kiadó, 2015.

BAJÁK 1993

Baják László: Gróf Károlyi György közéleti tevékenysége a reformkorban 1825–1849. (I. rész). *Folia Historica*, 1993 (18. évf.), 107–121.

BAJZA 1900

Bajza József összegyűjtött munkái. Szerk. Badics Ferenc. 6. kötet. Budapest: Franklin, 1900.

BAKÓ 2010

Bakó Zsuzsanna: Donát János festő munkássága. 1810–1832. Donát János műveinek jegyzéke. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 2010 [2011] (36. sz.), 23–55; 55–97.

BALÁS 1980

Balás Anna: Emlékezés Haynald Lajos: A szentírási mézgák és gyanták című művére. *Művészettörténeti Értesítő*, 1980 (29. évf. 3–4. sz.), 263–266.

BALOGH 1920

Balogh Jenő: Tisza István emlékezete. Emlékbeszéd, a M. T. Akadémia közülésén. *Budapesti Szemle*, 1920 (182. kötet, 521–522. sz.), 74–105.

BARABÁS 1944

Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza. Szerk. Szegedy-Maszák Elemérné–Szegedy-Maszák Tihamér. Kolozsvár: Erdélyi Szépművészeti Céh, 1944.

BARABÁS 1998

Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza. Bev. és jegyz. Bíró Béla. Sepsiszentgyörgy: Háromszék Kiadó, 1998.

BARABÁS-FENYVESSY-P. SZATHMÁRY 1882

Barabás Miklós–Fenyvessy Ferenc–P. Szathmáry Károly: *Emlékirat egy magyar történeti arcképcsarnok létesítése ügyében*. Budapest: k. n., 1882.

BARSALI 1960

Barsali, Isabella: Alberti, Cherubino. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 1. Roma: Treccani, 1960.

BARTALINI 2001

Bartalini, Roberto: Sodom, the Chigi and the Vatican Stanze. *The Burlington Magazine*, 2001 (Vol. 134. Nr. 1182.), 544–553.

BÁRTFAY 2010

Bártfay László naplói. Szerk. Kalla Zsuzsa. Budapest: Ráció Kiadó, 2010.

BÁRTFAI SZABÓ 1930

Bártfai Szabó László: Gróf Széchenyi István művész kortársai és barátai. *Magyar Művészet*, 1930 (6. évf. 9. sz.), 586–604.

BÁRTFAI SZABÓ 1943

Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860. Szerk. Bártfai Szabó László. Budapest: A Szerző, 1943.

BARTSCH XIV. 1813

Bartsch, Adam von: *Le peintre graveur*. Vol. 14. Vienne: J. v. Degen, 1813.

BARTSCH XV. 1813

Bartsch, Adam von: *Le peintre graveur*. Vol. 15. Vienne: J. v. Degen, 1813.

BARTSCH XVII. 1818
Bartsch, Adam von: *Le peintre graveur*. Vol. 17. Vienne: Pierre Mechetti, 1818.

BASICS 2002
Basics Beatrix: A Magyar Történelmi Képcsarnok. In: *A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei*. Szerk. Pintér János. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2002. 277–301.

BEGUIN 1982
Beguín, Sylvie: Contributo allo studio dei disegni del Primaticcio. *Bollettino d'Arte*, 1982 (Vol. 67. Nr. 15.), 27–52.

BEKE 2009
Beke László: Johann Nepomuk Ender: „Borúra derű”. Az Akadémia allegóriája. In: *Európa színpadán. Magyarország ezeréves hozzájárulása az európai közösség eszméjéhez*. Szerk. Marosi Ernő. Budapest: MTA Művészettörténeti Kutató Intézete–Balassi Kiadó, 2009. 194–195.

BELLINI 1987
Bellini, Paolo: Some Additions to Giorgio Ghisi. *Print Quarterly*, 1987 (Vol. 4. Nr. 3.), 282–287.

BENOCCI 1999
Benocci, Carla: *Algardi a Roma. Il Casino del Bel Respiro a Villa Doria Pamphilj*. Roma: Edizioni De Luca, 1999.

BERLÁSZ 1957
Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár kézirtatárának átalakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957.

BERTRAND 1853
Bertrand, Louis François: *Oeuvres de d'Alembert: sa vie – ses oeuvres – sa philosophie*. Paris: E. Didier, 1853.

BERZEVICZY 1915
Berzeviczy Albert: Az Akadémia palotájának félszázados fennállása. *Budapesti Szemle*, 1915 (43. évf. 462. sz.), 321–328.

BIBŐ 1971
Bibő István: A pesti megyeháza lakóépületének (V., Semmelweis utca 6.) építése. *Műemlékvédelem*, 1971 (15. évf. 4. sz.), 218–222.

BICSKEI 2002
Bicskei Éva: A női osztály. Nők az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezdében, 1871 és 1908 között. In: *A Mintarajztanodától a Főiskoláig*. Szerk. Szőke Annamária–Blaskóné Majkó Katalin. Budapest: Balassi Kiadó, 2002. 169–185.

BICSKEI 2004a
Bicskei Éva: A helyi mint nemzetközi. Az alakrajz oktatásának és a (női akt)modellek állításának gyakorlata a Mintarajztanodában. In: *A modell. A női akt a 19. századi magyar művészetben*. Szerk. Imre Györgyi. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2004. 141–162.

BICSKEI 2004b
Bicskei Éva: Nők oktatása az Országos Magyar Mintarajztanodában és Rajztanárképezdében, 1871–1908. In: *Anatomies of the Mind, the Body, and the Soul: On the Work of Orshi Drozdi*. Ed. Tímár, Katalin. Kortárs Művészeti Múzeum–Ludwig Múzeum Budapest, 2004. 9–26.

BICSKEI 2005
Bicskei Éva: *Székely Bertalan elfeledett portréi a Magyar Tudományos Akadémián. A Kisfaludy Társaság arcképcsarnoka*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005.

BICSKEI 2007a
Bicskei Éva: A Női Festészeti Tanfolyam – A Magyar Királyi Női Festőiskola története (1885–1921). *Ars Hungarica*, 2007 (35. évf. 1. sz.), 51–94.

BICSKEI 2007b
Bicskei Éva: A nemzeti pantheon formálódása. Közgyűlési termek arcképcsarnokai a 19. századi Magyarországon. In: *Diszciplínák határain innen és túl. Fiatal Kutatók Fóruma*. Szerk. Balogh Margit. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Társadalomkutató Központ, 2007. 163–204.

BICSKEI 2008
Bicskei Éva: On a Journal Illustration by Bertalan Székely. In: *Annales de la Galerie Nationale Hongroise 2005–2007*. Eds. Szűcs, György–Veszprémi, Nóra. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2008. 187–189.

BICSKEI 2010
Bicskei Éva: *Ámor és Hymen. A fiatal Székely Bertalan szerelmi történetei*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010.

BICSKEI 2015
Bicskei Éva: Férfi-kép. Az 1825–1827-es országgyűlés reformereiről egy arcképcsarnok kapcsán. In: *Identitások és váltások*. Szerk. Neumer Katalin. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont–Gondolat Kiadó, 2015. 22–92.

BICSKEI 2016
Bicskei Éva: Viszonyok intézményesülése. Kazinczy Ferenc egy portréjáról. *Irodalomtörténet*, 2016 (47[97]. évf. 1. sz.), 31–55.

BIRIS–KARDAMITSI-ADAMI 2005
Biris, Manos–Kardamitsi-Adami, Maro: *Neoclassical Architecture in Greece*. Los Angeles: Getty Publications, 2005.

B. J. 1910
B. J.: Barabás Miklós Pestre érkezése 1835-ben és első sikerei. *Művészet*, 1910 (9. évf. 4. sz.), 159–163.

BOBER–RUBINSTEIN 2010
Bober, Phyllis P.–Rubinstein, Ruth O.: *Renaissance Artists and Antique Sculpture. A Handbook of Sources*. London–Turnhout: Brepols, 2010.

BOJTOS 2012
Bojtos Anikó: Lotz Károly seccói a Magyar Tudományos Akadémia nagytermében. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 2012 (37. sz.), 125–161.

BÓNIS 1994
Így láttuk Kodályt. Nyolcvan emlékezés. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest: Püski, 1994.

BORSOS 1975
Borsos László: Adalékok a Pest megyei Tanács székházának építéstörténetéhez. *Műemlékvédelem*, 1975 (19. évf. 3. sz.), 153–156.

BÖRSCH-SUPAN-MÜLLER-STÜLER 1997
Börsch-Supan, Eva-Müller-Stüler, Dietrich: *Friedrich August Stüler 1800–1865*. München: Deutscher Kunstverlag, 1997.

BREJON DE LAVERGNÉE 1999
Brejon de Lavergnée, Arnauld: Une série de Muses de l'atelier de Simon Vouet. In: *Ex Fumo Lucem. Baroque Studies in Honour of Klára Garas*. Ed. Dobos, Zsuzsanna. Budapest: Museum of Fine Arts, 1999. 167–180.

BREJON DE LAVERGNÉE 1981
Brejon de Lavergnée, Barbara: New Light on Michel Dorigny. *Master Drawings*, 1981 (Vol. 19. Nr. 4.), 445–455; 491–502.

BREJON DE LAVERGNÉE-DE REYNIÈS-SAINTÉ FARE GARNOT 1997
Brejon de Lavergnée, Barbara-de Reyniès, Nicole-Sainte Fare Garnot, Nicolas: *Charles Poerson 1609–1667*. Paris: Arthéna, 1997.

BRICE 1684
Brice, Germain: *Description nouvelle de ce qu'il y a de plus remarquable dans la ville de Paris*. I. Paris: Nicolas Le Gras, 1684.

BRICE 1752
Brice, Germain: *Description de la ville de Paris et de tout ce qu'elle contient de remarquable*. I. Paris: Libraires Associés, 1752.

BRISITS 1928a
Brisits Frigyes: A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-szobája. *Irodalomtörténet*, 1928 (17. évf. 1–2. sz.), 92–96.

BRISITS 1928b
A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke. Összeáll. Brisits Frigyes. H. n. [Budapest]: Magyar Tudományos Akadémia, 1928.

BUDAY 1895a
József Nádor szobrának leírása és története. Szerk. Buday József. Budapest: Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1895.

BUDAY 1895b
Széchenyi István gróf szobrának leírása és története. Szerk. Buday József. Budapest: Pesti Könyvnyomda, 1895.

BURJÁN-TÖRÖK 2016
Burján Balázs-Török Ákos: Az Akadémia székházához felhasznált kőzetek. *Építés – Építészettudomány*, 2016 (44. évf. 3–4. sz.), 187–225.

BURY 1993
Bury, Michael: On Some Engravings by Giorgio Ghisi Commonly Called 'Reproductive'. *Print Quarterly*, 1993 (Vol. 10. Nr. 1.), 4–19.

CRELLY 1962
Crelly, William R.: *The Painting of Simon Vouet*. New Haven–London: Yale University Press, 1962.

CSANAK 1959
Csanak Dóra: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig: 1826–1849*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai 14.), Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959.

CSAPODI 1956
Csapodi Csaba: Vörösmarty Mihály könyvtára. *Magyar Könyvszemle*, 1956 (72. évf. 1. sz.), 65–68.

CSATKAI 1983
Csatkai Endre: *Kazinczy és a képzőművészetek*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, 1983 [1925].

CSELÉNYI 1989
Cselényi László: A modern Kína irodalma. *A Hét*, 1989 (34[33]. évf. 2. sz.), 15–19.

CSERNITZKY 1995
Csernitzky Mária: A József nádor Nemzeti Képcsarnok kezdeti évei. *Művészettörténeti Értesítő*, 1995 (44. évf. 3–4. sz.), 239–251.

CSETRI 2007
Csetri Lajos: Kazinczy és Döbrentei. In: Csetri Lajos: *Amathus. Válogatott tanulmányok I*. Összeáll. Szajbély Mihály–Zentai Mária. Budapest: L'Harmattan–Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2007. 143–149.

CSORBA 1982
Csorba Sándor: Kölcsy Ferenc hibás szemének kérdéséhez. *Orvostörténeti Közlemények. Communicationes de Historia Artis Medicinae*, 1982 (28. kötet, 1–2. [97–99.] sz.), 191–199.

CS. PLANK 2002
Cs. Plank Ibolya: A tizenkilencedik század pillantása: két könyv Klösz Györgyről. *Fotóművészet*, 2002 (45. évf. 5–6. sz.), 97–109.

CZUCZOR-FOGARASI 1862
A magyar nyelv szótára. I. kötet. Szerk. Czuczor Gergely–Fogarasi János. Pest: Emich, 1862.

DÉRENS-WEIL-CURIEL 1998
Dérens, Isabelle–Weil-Curiel, Moana: Répertoire des plafonds peints du XVIIe siècle disparus ou subsistants. *Revue de l'Art*, 1998 (Vol. 122. Nr. 4.), 74–112.

DEZALLIER D'ARGENVILLE 1749
Dezallier d'Argenville, Antoine Nicolas: *Voyage pictoresque de Paris; ou indication de tout ce qu'il y a de plus beau dans cette grande Ville en Peinture, Sculpture, et Architecture*. Paris: De Bure, 1749.

DÉZSI 1907
Dézsi Lajos: Révai Miklós emlékezete. *Akadémiai Értesítő*, 1907 (18. kötet, 11. füzet), 671–676.

DIMIER 1894
Dimier, Louis: Les fresques de Simon Vouet à Wideville. *Gazette des Beaux-Arts*, 1894 (Vol. 35. Nr. 2.), 497–506.

DIMIER 1900
Dimier, Louis: *Le Primatice. Peintre, sculpteur et architecte des rois de France*. Paris: Ernest Leroux, 1900.

DIVALD 1917
Divald Kornél: *A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1917.

DUSSLER 1971
Dussler, Luitpold: *Raphael: A Critical Catalogue of His Pictures, Wall-Paintings and Tapestries*. London: Phaidon, 1971.

ÉBLE 1913
Éble Gábor: *A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltűntetésével*. Budapest: Franklin Nyomda, 1913.

EINEM 1971
Einem, Herbert von: *Das Programm der Stanza della Segnatura im Vatikan*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1971.

EINHOLZ 2006
Einholz, Sybille: Der Verein für die Geschichte Berlins im Spiegel der Fotografiegeschichte. In: *Der Bär von Berlin. (Jahrbuch des Vereins für die Geschichte Berlins. 55.)*, Hrsg. von Kaeber, Ernst. Berlin: Verein für die Geschichte Berlins, 2006.

EMBER 1986
Ember Győző: Andics Erzsébet (1902–1986). *Magyar Tudomány*, 1986 (31[93]. évf. 11. sz.), 891–892.

ERDEY-GRÚZ 1949–1950
Erdey-Grúz Tibor: CIX. Nagygyűlés, Az Akadémia alapításának 125. évfordulójára rendezett ünnepi hét, 1950. november 26–december 2. *Akadémiai Értesítő*, 1949–1950 (57. kötet, 482. füzet), 5–114.

FALK–KECSKEMÉTHY 1925
Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Szerk. Angyal Dávid. Budapest: Pesti Lloyd-Társulat–Magyar Történelmi Társulat, 1925.

FAZEKAS 2002
Fazekas Rózsa: A »triumvirek«: Károlyi György, Széchenyi István és Wesselényi Miklós barátsága. In: *Thesaurus solemnus. Barátok, munkatársak, tanítványok köszöntik a 90 éves Balogh Istvánt*. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2002. 163–180.

FAZEKAS 2003a
Fazekas Rózsa: *Gróf Károlyi György naplófeljegyzései 1833–1836*. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2003.

FAZEKAS 2003b
Fazekas Tamás: Rusznyák István szegedi belgyógyászati klinikája. *Orvostörténeti Közlemények. Communicationes de Historia Artis Medicinae*, 2003 (48. kötet, 1–4. [182–185.] sz.), 57–76.

F. CSANAK 1967
F. Csanak Dóra: *Vörösmarty Mihály-levelezés. Csokonai Vitéz Mihály-levelezés. Ady Endre-gyűjtemény. K1–K21*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai 3.), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1967.

F. CSANAK 1983
F. Csanak Dóra: *Két korszak határán. Teleki József, a hagyományörző és felvilágosult gondolkodó*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983.

F. CSANAK 1992
F. Csanak Dóra: Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának kialakulása. In: „*Gondolatok a könyvtárban*.” Szerk. Domsa Károlyné–Fekete Gézné–Kovács Mária. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1992. 41–54.

F. CSANAK 1993
F. Csanak Dóra: A naplóíró Teleki József. *Erdélyi Múzeum*, 1993 (55. kötet, 3–4. füzet), 24–33.

FEJŐS 1957
Fejős Imre: A Képcsarnok Alapító Egyesület története. *Művészettörténeti Értesítő*, 1957 (6. évf. 1. sz.), 37–47.

FEJŐS 1959
Fejős Imre: A Magyar Történelmi Képcsarnok 75 éve. *Művészettörténeti Értesítő*, 1959 (8. évf. 4. sz.), 285–289.

FELBINGER 2006
Felbinger, Udo: Französische Einflüsse auf die Wiener Porträtkunst. In: *Aufgeklärt Bürgerlich. Porträts von Gainsborough bis Waldmüller 1750–1840*. Ausstellungskatalog. Wien: Österreichische Galerie Belvedere, 2006. 42–57.

FELVINCZI TAKÁCS 1907a
Felvinczi Takács Zoltán: *A Történelmi Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma*. (A Szépművészeti Múzeum kiadványai IV.), Budapest: Szépművészeti Múzeum, 1907.

FELVINCZI TAKÁCS 1907b
Felvinczi Takács Zoltán: *A Történelmi Képcsarnok grafikai kiállításának leíró lajstroma*. (A Szépművészeti Múzeum kiadványai V.), Budapest: Szépművészeti Múzeum, 1907.

FELVINCZI TAKÁCS 1922
Felvinczi Takács Zoltán: *A Magyar Történelmi Képcsarnok katalógusa*. Budapest: Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, 1922.

FENYŐ 1955
Fenyő István: *Az Aurora: egy irodalmi zsebkönyv életrajza*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955.

FERENCZI 1919
Ferenczi Zoltán: *1618–1918. Zrínyi-kiállítás. Gróf Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér születésének háromszázados évfordulója alkalmából rendezi a Magyar Tudományos Akadémia*. Budapest: Hornyánszky Nyomda, 1919.

FERENCZI 1926
Ferenczi Zoltán: A M. T. Akadémia könyvtárának megalapítása. *Akadémiai Értesítő*, 1926 (37. évf. 1–4. sz.), 7–17.

FISCHER 1812
[Fischer, Joseph]: *Catalog der Gemähde-Gallerie des durchlauchtigen Fürsten Esterhazy von Galantha, zu Laxenburg bei Wien*. Wien: Mathias Andreas Schmidt, 1812.

FOKASZ 2010
Fokasz Nikosz: Sina Simon 1810–1876. Kétszáz éve született a magyar kultúra és tudomány görög mecénása. *Magyar Tudomány*, 2010 (171. évf. 8. sz.), 990–993.

FÓNAGY 2003

Fónagy Zoltán: Széchenyi István. In: Fónagy Zoltán–Dobszay Tamás: *Széchenyi és Kossuth*. Budapest: Enciklopédia Humana Egyesület–Kossuth Kiadó, 2003. 5–132.

FRAISER 1985

Fraiser, Craig: D'Alembert's Principle: The Original Formulation and Application in Jean d'Alembert's *Traité de Dynamique* (1743). *Centaurus*, 1985 (Vol. 28), 31–61.

FRAKNÓI 1894

Fraknói Vilmos: Haynald Lajos (1816–1891) emlékezete. *Akadémiai Értesítő*, 1894 (5. kötet, 1. sz.), 5–21.

FRANKL 1889

Frankl, Ludwig: *Friedrich von Amerling: Ein Lebensbild*. Wien–Pest–Leipzig: A. Hartlebens Verlag, 1889.

FRÁTER 1962

Fráter Jánosné: „Nemzeti részvét emelte.” 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 28.), Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962.

GÁDOR 1955

Gádor Ernő: *Budapest szobrai*. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1955.

GÁLOS 1911

Gálos Rezső: Bárá Eötvös József és a budapesti Széchenyi-szobor. *Művészet*, 1911 (10. évf. 1. sz.), 43–46.

GARAS 2002

Garas Klára: Jegyzetek Jankovich Miklós képgyűjteményének történetéhez. In: *Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei*. Szerk. Mikó Árpád. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2002. 16–18.

GERGELY 1957

Gergely Pál: Arany János akadémiai titoknoki és főtítkári működése. *Magyar Tudomány*, 1957 (64[2]. évf. 1–4. sz.), 31–52.

GERŐ 2004

Gerő András: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből*. Budapest: Eötvös Kiadó–PolgART, 2004.

GOMBRICH 1979

Gombrich, Ernst: *Immagini simboliche: studi sull'arte nel Rinascimento*. Torino: Einaudi, 1979.

GÖDÖLLE 2009

Gödölle Mátyás: Történelmi Képcsarnok. In: *A nemzet múzeuma*. Szerk. Pintér János. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2009. 137–145.

GRÄFFER–CZIKANN 1835

Oesterreichische National-Enzyklopädie, oder alphabetische Darlegung der wissenschaftlichsten Eigenthümlichkeiten des österreichischen Kaiserthumes. II. Hrsg. von Gräffer, Franz–Czikann, Johann Jakob Heinrich. Wien: F. Beck, 1835.

GUZMICS 1830

Guzmics Iszidor: Révai Miklós pályája. Saját leveleiből töredékül ajánlva Horvát Istvánnak a nagy mester nagy tanítványának. *Tudományos Gyűjtemény*, 1830 (14. évf. 2. kötet), 3–44.

GYÖRGY 1963

György, Josef: *Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 39.), Budapest: MTA Könyvtára, 1963.

GYÖRGY 1968

György József: Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 55.), Budapest: MTA Könyvtára, 1968.

GYULAI 1885

Gyulai Pál: Arany János évekkel később írott jegyzete az Ártatlan dac című költeményhez. *Budapesti Szemle*, 1885 (44. kötet, 98. sz.), 271–273.

HAJNÓCZY 1985

Hajnóczy Gábor: Nemzeti építészettünk stíluskérdései az Akadémia székházára kiírt pályázat körüli vitában. *Építés – Építészettudomány*, 1985 (17. kötet, 1–2. sz.), 81–98.

HALL 1997

Raphael's 'School of Athens'. Ed. Hall, Marcia B. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

HANÁK 2014

Hanák Béla: Zrínyi Miklós születésének körülményei. In: *Költő, hadvezér, államférfi. Zrínyi Miklós (1620–1664)*. Szerk. Rostás Tibor. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 59–61.

HARSÁNYI 1864

Harsányi Pál: A magyar képzőművészeti társulat ő. cs. k. apost. Felsége által jóváhagyott Alapszabályai. *Magyar Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1863*. Pest: Magyar Képzőművészeti Társulat, 1864.

HASKELL–PENNY 1981

Haskell, Francis–Penny, Nicholas: *Taste and the Antique. The Lure of Classical Sculpture, 1500–1900*. New Haven: Yale University Press, 1981.

HÁSZ-FEHÉR 2011

„...barátom a túlvilágon is”. Döbrentei Gábor és gróf Gyulay Lajos naplófeljegyzései (1835. május–1861. október 28.). Szerk. és bev. Hász-Fehér Katalin. Szeged: Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, 2011.

HAUGSTED 1996

Haugsted, Ida: *Dream and Reality: Danish Antiquaries, Architects and Artists in Greece*. London: Archetype, 1996.

H. BOROS 1967

H. Boros Vilma: Széchenyi István hátrahagyott iratainak története. (Az Akadémiai Könyvtár gyűjteményének ismertetése). (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 54.), Budapest: MTA Könyvtára, 1967.

HEGEDÜS 1994
Hegedüs Géza: *Világirodalmi arcképcsarnok*. II. Budapest: Trezor, 1994.

HELLER 1896
Heller, August: *Katalog der Elischer'schen Goethe-Sammlung*. Budapest: Verlag von Viktor Hornyánszky, 1896.

HENSZLMANN 1841
Henszlmann Imre: *Párhuzam az ó és újkori művészeti nézetek és nevelések közt, különös tekintettel a' művészeti fejlődésre Magyarországon*. Pest: Landerer–Heckenast, 1841.

HENSZLMANN 2016
Henszlmann Imre levelezése és iratai. II. 1860. augusztus–1864. Közreadja Szentesi Edit et al. Budapest: Balassi Kiadó, 2016.

HOFFMANN 1950
Hoffmann Edit: *Barabás Miklós*. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó, 1950.

HOFFMANN 1976
Hoffmann, Paola: *Villa Doria Pamphilj*. Roma: Edizioni Capitolium, 1976.

H. TAKÁCS 1989
H. Takács Marianna: A Pyrker Képtár a Szépművészeti Múzeumban. In: *Pyrker emlékkönyv*. Szerk. Hölvényi György. Eger: Egri Főegyházmegye, 1987. 205–300.

HUNYADY 2013
Hunyady György: Bevezető – Kosáry 100. *Magyar Tudomány*, 2013 (174. évf. 12.), 1410–1411.

JANSEN 1997
Jansen, Guido M. C.: De Notitie der dagelijxe schilderoeffening van Henrik van Limborch (1681–1759). *Bulletin van het Rijksmuseum*, 1997 (Vol. 45.), 26–67.

JOCHENS–HÜNERT 2000
Jochens, Birgit–Hünert, Doris: *Von Tonwaren zum Olympiastadion. Die Berliner Familie March. Eine Erfolgsstory*. Berlin: Metropol Verlag, 2000.

JOOST-GAUGIER 1993
Joost-Gaugier, Christiane L.: Sappho, Apollo, Neopythagorean Theory, and Numine Afflatur in Raphael's Fresco of the Parnassus. *Gazette des Beaux-Arts*, 1993 (Vol. 121.), 123–134.

JOOST-GAUGIER 2001
Joost-Gaugier, Christiane L.: Plato and Aristotle and their Retinue: Meaning in Raphael's 'School of Athens'. *Gazette des Beaux-Arts*, 2001 (Vol. 129.), 149–164.

JOOST-GAUGIER 2002
Joost-Gaugier, Christiane L.: *Raphael's Stanza della Segnatura. Meaning and Invention*. New York: Cambridge University Press, 2002.

KÁDÁR 2005
Kádár József: *Kőbányai téglagyárak*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 2005.

KÁDÁR 2010
Kádár József: *Óbudai téglagyárak*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 2010.

KAESER 1868
Kaeser, P[eter]: *Versteigerung der Gemälde-Galerie der verstorbenen Herrn Rudolf von Arthaber in Wien*. Wien: Kunsthandlung von P. Kaeser, 1868.

KAKUCSKA 2005
Kakucska Mária: Révai Miklós: A' Magyar Tudós Társaságnak képe. *Magyar Könyvszemle*, 2005 (121. évf. 3. sz.), 335–344.

KALLA 2010
Kalla Zsuzsa: „Mivé egykor talán lehetni álmodoztam.” A naplók és Bártfay. In: *Bártfay László naplói*. Szerk. Kalla Zsuzsa. Budapest: Ráció Kiadó, 2010. 475–750.

KÁLMÁNY 1914
Kálmány Lajos: *Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye*. Budapest: Kisfaludy-Társaság, 1914.

KÁLNOKY [1942]
Széchényi István és Waldstein János keleti utazása 1830-ban. Szerk. Kálnoky Hugó. Budapest: Franklin-Társulat, é. n. [1942]

KAT. AMSTERDAM–LONDON 1995
Het Galante Tijdperk: Schilderijen uit de collectie van het Rijksmuseum, 1700–1800. Eds. Loos, Wiepke–Jansen, Guido–Kloek, Wouter. Exhibition catalogue. Rijksmuseum, Amsterdam–National Gallery, London. Amsterdam–Zwolle: Rijksmuseum–Waanders Uitgever, 1995.

KAT. BASSANO DEL GRAPPA 1998
L'opera incisa di Giorgio Ghisi. A cura di Paolo Bellini. Catalogo della mostra. Bassano del Grappa: Tassotti, 1998.

KAT. BERLIN 1990
Ethos und Pathos. Die Berliner Bildhauerschule 1786–1914. I–II. Hrsg. von Bloch, Peter–Einholz, Sybille–Simson, Jutta von. Ausstellungskatalog. Berlin: Staatlichen Museen Preussischer Kulturbesitz, 1990.

KAT. BUDAPEST 1988
Főúri ösgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Szerk. Buzási Enikő. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 1988.

KAT. BUDAPEST 1992
A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században. Szerk. Szabó Júlia–Majoros Valéria. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete, 1992.

KAT. BUDAPEST 1996
A Magyar Tudományos Akadémia palotájának pályázati tervei, 1861 – Bewerbungspläne für den Palast der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1861. Katalógus és források – Katalog und Schriftquellen. Szerk. Szabó Júlia. Kiállítási katalógus. MTA Művészeti Gyűjteménye. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete, 1996.

KAT. BUDAPEST 2000

Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Szerk. Mikó Árpád–Sinkó Katalin. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2000.

KAT. BUDAPEST 2001

Johann Nepomuk Ender (1793–1854), Thomas Ender (1793–1875) emlékkiállítás. Szerk. Papp Gábor György. Kiállítási katalógus. Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete, 2001.

KAT. BUDAPEST 2002

A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig: az Orsz. Magy. Kir. Mintarajztanoda és Rajztanárképezde, a későbbi Mintarajziskola és Rajztanárképző, majd Képzőművészeti Főiskola rajztanárjelöltjeinek, rajztanárjelöltnőinek és művésznövendékeinek az iskola tantervét illusztráló munkái, valamint az iskola könyvtárában található kézikönyvek, mintakönyvek, mintalapok, metszetek, fotók, reprodukciók és szemléltető eszközök bemutatója az 1871 és 1908–1921 közötti időszakból. Szerk. Blaskóné Majkó Katalin–Szőke Annamária. Kiállítási katalógus. H. n. [Budapest]: Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2002.

KAT. BUDAPEST 2006

Poussin: Bacchandiá. Az élet érzéki örömei – egy letűnt aranykor ígézetében. Szerk. Hudák Zsuzsa. Kiállítási katalógus. Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2006.

KAT. BUDAPEST 2009a

Kálvin hagyománya. Református kulturális örökség a Duna mentén. Szerk. Farbaký Péter–Kiss Réka. Kiállítási katalógus. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 2009.

KAT. BUDAPEST 2009b

A Szép és a Jó. Kazinczy és a művészetek. Szerk. Kovács Ida. Kiállítási katalógus. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009.

KAT. KÖLN–DORDRECHT–KASSEL 2007

Vom Adel der Malerei. Holland um 1700. Hrsg. von Mai, Ekkehard–Paarlberg, Sander–Weber, Gregor J. M. Ausstellungskatalog. Wallraf-Richartz-Museum & Fondation Corboud, Köln–Dordrechts Museum–Museumlandschft Hessen Kassel. Köln: Verlag Locher, 2007.

KAT. LAWRENCE 1981

Shoemaker, Innis–Broun, Elizabeth: *The Engravings of Marcantonio Raimondi.* Exhibition catalogue. Lawrence: Spencer Museum of Art, 1981.

KAT. NEW YORK–SAINT LOUIS 1985

The Engravings of Giorgio Ghisi. Eds. Boorsch, Suzanne–Lewis, Michal–Lewis, R. E. Exhibition catalogue. The Metropolitan Museum of Art, New York–The Saint Louis Art Museum. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1985.

KAT. PARIS 1972

L'École de Fontainebleau. Éd. Béguin, Sylvie. Catalogue d'exposition. Grand Palais. Paris: Éditions des Musées nationaux, 1972.

KAT. PARIS 1989

„L'inspiration du poète” de Poussin. Essai sur l'allégorie de Parnasse. Éd. Fumaroli, Marc. Catalogue d'exposition. Musée du Louvre. Paris: Réunion des musées nationaux, 1989.

KAT. PARIS 1990

Vouet. Éd. Thuillier, Jacques. Catalogue d'exposition. Grand Palais. Paris: Edition de la Réunion des musées nationaux, 1990.

KAT. PARIS 2017

Valentin de Boulogne: réinventer Caravage. Éd. Christiansen, Keith–Lemoine, Annick. Catalogue d'exposition. Musée du Louvre. Paris: Louvre éditions–Officina libraria, 2017.

KAT. ROMA 1980

Incisori mantovani del '500. Giovan Battista, Adamo, Diana Scultori e Giorgio Ghisi dalle collezioni del Gabinetto Nazionale delle Stampe e della Calcografia Nazionale. A cura di Massari, Stefania. Catalogo della mostra. Istituto Nazionale per la Grafica–Calcografia. Roma: De Luca Editori, 1980.

KAT. ROMA 1983

Disegni degli Alberti. A cura di Hermann-Fiore, Kristina. (Il volume 2503 del Gabinetto Nazionale delle Stampe). Catalogo della mostra. Gabinetto nazionale delle Stampe, Villa Farnesina alla Lungara. Roma: Edizioni De Luca, 1983.

KAT. ROTTERDAM 1988

In de Vier Winden. De prentuitgeverij van Hieronymus Cock 1507/10–1570 te Antwerpen. Samenstelling en teksten: Jacqueline Burgers. Rotterdam: Museum Boymans-van Beuningen, 1988.

KAZINCZY 1841

Kazinczy Ferencz levelei Kis Jánoshoz. Szerk. Bajza József–Schedel Ferencz. II. kötet. Budapest: Magyar Kir. Egyetem, 1841.

KAZINCZY VIII. 1898

Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi Váczy János. VIII. kötet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1898.

KAZINCZY XII. 1902

Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi Váczy János. XII. kötet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1902.

KAZINCZY XIII. 1903

Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi Váczy János. XIII. kötet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1903.

KAZINCZY XXI. 1911

Kazinczy Ferencz levelezése. Közzéteszi Váczy János. XXI. kötet. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1911.

KÉKY 1927

Kéky Lajos: A Kisfaludy Társaság ereklyetára. *Könyvbarátok Lapja*, 1927 (1. évf. 1. sz.), 52–56.

KÉKY 1936a

A százéves Kisfaludy-Társaság (1836–1936). Szerk. Kéky Lajos. Budapest: Franklin Társulat, 1936.

KÉKY 1936b

Kéky Lajos: A Kisfaludy Társaság ereklyéi. *Tükör*, 1936 (4. évf.), 87–89.

KELETI 1910
Keleti Gusztáv: Az Akadémia nagytermének falképeiről és művészeti díszítéséről. In: Uő: *Művészeti dolgozatok*. Budapest: Franklin Társulat, 1910. 372–399.

KEMÉNY 1991
Kemény Mária: Stílusválság vagy legitimitási válság? *2000*, 1991 (3. évf. 1. sz.), 57–61.

KEMÉNY 1996
Kemény Mária: A Magyar Tudományos Akadémia Palotájának 1861-es építési tervpályázata. In: *A Magyar Tudományos Akadémia palotájának pályázati tervei, 1861 – Bewerbungspläne für den Palast der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1861. Katalógus és források – Katalog und Schriftquellen*. Szerk. Szabó Júlia. Kiállítási katalógus. MTA Művészeti Gyűjteménye. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete, 1996. 7–20.

KEMÉNY 2014
Kemény Mária: A bérházépítés. In: *Ybl Miklós, az Akadémia bizalmi építész. Kiállítás születésének 200. évfordulója alkalmából*. Szerk. Boncz Hajnalka–Kemény Mária. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény, 2014. 14–20.

KEMÉNY 2015
Kemény Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia palotája*. Budapest: Osiris Kiadó–Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015.

KISS 2000
Kiss Erika: „Történelmi” kiállítások a 19. században. In: *Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. Szerk. Mikó Árpád–Sinkó Katalin. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2000. 514–520.

KLÖSZ 2002
Klősz György 1844–1913. *Fényképek. Photographs*. Vál. Lugosi Lugo László. Budapest: PolgART, 2002.

KODÁLY 1946
Kodály Zoltán: Beköszöntő. (Ünnepélyes közülés 1946. július 28-án.). *Akadémiai Értesítő*, 1946 (54. kötet, 478. füzet), 27–29.

KODÁLY 1947
Kodály Zoltán: Az ünnepélyes közülés tárgysorából. Kodály Zoltán t. tag elnöki megnyitó beszéde az 1947. június 8-i ünnepélyes közülésen. *Akadémiai Értesítő*, 1947 (55. kötet, 479. füzet), 13–15.

KOLTA 2007
Kolta Magdolna: Klősz György 1844–1913. In: *A fotográfia története: előzmények, egyetemes fejlődés, jeles magyarok*. Szerk. Kolta Magdolna–Tőry Klára. Budapest: Digitálfotó Kft., 141–147.

KÓNYA 1994
Kónya Sándor: „... Magyar Akadémia álltassék fel...” *Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 32.), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1994.

KÓNYA 1998
Kónya Sándor: *A Magyar Tudományos Tanács, 1948–1949*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 35.), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára–Argumentum, 1998.

KÓNYA 2000
Kónya Sándor: Gerő Ernő javaslata az Akadémia átszervezésére. *Magyar Tudomány*, 2000 (45[108]. évf. 2. sz.), 240–244.

KOSÁRY 1987
Kosáry Domokos: *A történelem veszedelmei*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1987.

KÖRMENDY 1976
Körmendy Kinga: *A Széchenyi-gyűjtemény*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1976.

KÖRMENDY 1991
Körmendy Kinga: Az Akadémia Széchenyi Múzeuma. In: *Széchenyi és kora*. Szerk. Éri István. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest: Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, 1991. 329–338.

KÖRMENDY 2001
Körmendy Kinga: Thomas Ender és Waldstein János. In: *Johann Nepomuk Ender (1793–1854), Thomas Ender (1793–1875) emlékkiállítás*. Szerk. Papp Gábor György. Kiállítási katalógus. Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete, 2001. 31–41.

KÖRMENDY 2004
Körmendy Kinga: A Széchenyi-gyűjtemény és a Vörösmarty-hagyaték az MTAK Kézirattárában. In: *A Magyar Tudományos Akadémia képzőművészeti kincsei*. Szerk. Papp Gábor György–András Edit. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, 2004. 57–62.

KÖRNER 2013
Körner, Stefan: *Nikolaus II. Esterházy (1765–1833) und die Kunst. Biografie eines manischen Sammlers*. Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag, 2013.

KÖZHASZNU ESMERETEK TÁRA 1832
Közhasznu esmeretek tára. A' Conversations-Lexicon szerint Magyarországra alkalmaztatva. 3. kötet. Pest: Wigand Ottó, 1832. 491–493.

KUNITS 1824
Kunits, Michael: *Topographische Beschreibungen des Königreiches Ungarn und seiner einverliebten Provinzen*. Pesth: Ludwig Landerer Edlen v. Fűskút, 1824.

KUO MO-ZSO 1961
Kuo Mo-zso: *Ifjúkor*. Ford. Szabó Pál. Budapest: Európa, 1961.

LAKATOS 2003
Lakatos Andor: *Haynald Lajos élete és kora (1816–1891)*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2003.

LANDES 2001
Landes, Joan B.: *Visualizing the Nation. Gender, Representation, and Revolution in Eighteenth-Century France*. Ithaca–London: Cornell University Press, 2001.

LIBER 1934
Liber Endre: *Budapest szobrai és emléktáblái*. Budapest: Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1934.

LIBIK 1981
Libik, Georg: *Üzenet a lesiklásból*. Borås: Invandrarförlaget, 1981.

LLOYD 2007
Lloyd, Christopher: Portraits of Sovereigns and Heads of States. In: *Citizens and Kings. Portraits in the Age of Revolutions, 1760–1830*. Ed. Rosenthal, Norman. Exhibition catalogue. London: Royal Academy of Arts, 2007. 58–79.

LÖNHÁRT 1862
Lönhárt Ferencz: Olasz-úti jegyzetek. In: *Gyulafehérvári füzetek, II.* Szerk. Veszely Károly. Kolozsvár: Rom. kath. lyceum, 1862.

LŐVEI 1991
Lővei Pál: Egy bécsi eredetű terrakotta-síremlék Veszprémben. *Pavilon*, 1991 (5. sz.), 36–38.

LŐVEI 2002
Lővei Pál: Adatok a magyarországi téglagyártás és felhasználás történetéhez. In: *Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1991–2001) XI.* Szerk. Bardoly István–László Csaba. Budapest: Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 2002. 225–267.

LUGOSI LUGO 2002
Lugosi Lugo László: *Klősz György élete és munkássága 1844–1913. Monográfia*. Budapest: PolgART, 2002.

MAJOR 2013
Major Kornélia: A jelen mint jövő három kínai tudományos-fantasztikus regényben. *Szépirodalmi Figyelő*, 2013 (12. évf. 2. sz.), 40–51.

MANDER 1991
Mander, Carel van: *Das Leben der niederländischen und deutschen Maler*. Übersetzung nach der Ausgabe von 1617 und Anmerkungen von Hanns Floerke. Worms: Werner, 1991.

MANESCALCHI 2007
Manescalchi, Roberto: *Cherubino Alberti. La luce incisa*. Firenze: Edizioni Grafica–European Center of Fine Arts, 2007.

MAROSI 2000
Marosi Ernő: A magyar történelem képei. A történetiség szemléltetése a művészetekben. In: *Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. Szerk. Mikó Árpád–Sinkó Katalin. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2000. 11–33.

MAROSI 2004
Marosi Ernő: A Magyar Tudományos Akadémia: Az egyetemes képzőművészet örököse, őrzője és ihletője. In: *A Magyar Tudományos Akadémia képzőművészeti kincsei*. Szerk. Papp Gábor György–András Edit. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, 2004. 9–14.

MARTH 1974
Marth, Hildegard: *A Goethe-gyűjtemény (K 115 – K 124)*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai 7.), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1974.

MÁZI 2004
Mázi Béla: A Kisfaludy Társaság gyűjteménye. In: *A Magyar Tudományos Akadémia képzőművészeti kincsei*. Szerk. Papp Gábor György–András Edit. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, 2004. 48–52.

MELLER 1915
Meller Simon: *Az Esterházy Képtár története*. Budapest: Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, 1915.

MENYHÁRT 2010
Menyhárt Miklós: Szülőfalum, Bernecebaráti téglái. In: *Jeles téglák, jeles emlékeink. Az I. és II. Bélyeges Téglá Napok előadásai*. Szerk. Herczig Béla. Baj: Monarchia BTE, 2010. 12–16.

MÉREINÉ JUHÁSZ 1963
Méreiné Juhász Margit: *Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban*. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai 31.), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1963.

MERK 1966
Merk, Grete: *Zwei Pioniere der österreichischen Industrie. Alois Miesbach und Heinrich Drasche*. Graz–Wien–Köln: Böhlau Verlag, 1966.

MÉROT 1987
Mérot, Alain: *Eustache Le Sueur (1616–1655)*. Paris: Arthéna, 1987.

MILLER 1807
Miller Jakab Ferdinánd: *Museum Hungaricum excelsis regni proceribus et inclitis statibus ac ordinibus exhibitum. A nemzeti gyűjtemények elintézése' feltételei Magyar Ország hazafiai' számára*. Buda: Egyetemi Nyomda, 1807.

MONTAGU 1963
Montagu, Jennifer: The Early Ceiling Decorations of Charles Le Brun. *The Burlington Magazine*, 1963 (Vol. 105. No. 726), 395–408.

MORMANDO 2011
Mormando, Franco: *Bernini: His Life and his Rome*. Chicago: University of Chicago Press, 2011.

MOZZETTI 2000
Mozzetti, Francesco: Ghisi, Giorgio. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 54. Roma: Treccani, 2000.

NAGY-HOROGSZEGI 2011
Nagy Veronika–Horogszegi Tamás: „az utolsó hely a hol még főzni tudtak.” Mikszáth Kálmán törzshelye az egykori István Főherceg Szállóban, avagy hol is fogyasztották először azt a híres Palóclevest. In: *„És az oszlopok tetején liliumok formáltattak vala.” Tanulmányok Bibó István 70. születésnapjára*. Szerk. Tóth Áron. Budapest: CentrArt Egyesület, 2011. 213–218.

NESSELRATH 2004
Nesselrath, Arnold: Raphael and Pope Julius II. In: *Raphael. From Urbino to Rome*. Eds. Chapman, Hugo–Henry, Tom–Plazzotta, Carol. London: National Gallery, 2004. 281–293.

NEXON 1983
Nexon, Yannick: L'hôtel Séguier: contribution à l'étude d'un hôtel parisien au XVIIe siècle. *Bulletin archéologique du Comité des travaux historiques et scientifiques*, 1980 [1983] (Vol. 16. fasc. A), 143–177.

OBERHUBER 1999
Oberhuber, Konrad: *Raphael. The Paintings*. München: Prestel Verlag, 1999.

OPLATKA 2005
Oplatka András: *Széchenyi István*. Budapest: Osiris Kiadó, 2005.

OV. ÁTV.
Ovidius Naso, Publius: *Átváltozások. (Metamorphoses)*. Ford. Devecseri Gábor. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1975.

PÁLL 2007
Páll Gábor: *A budapesti Duna-hidak története*. (Lánchíd füzetek 6.), Budapest: Közlekedésfejlesztési Koordinációs Központ Híd Önálló Osztály–Első Lánchíd Bt., 2007.

PAPP–ANDRÁS 2004
A Magyar Tudományos Akadémia képzőművészeti kincsei. Szerk. Papp Gábor György–András Edit. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, 2004.

PAPP 2010
Papp Gábor György: A Magyar Tudományos Akadémia épített öröksége. In: *Épített örökség a magyar tudomány szolgálatában*. Szerk. Papp Gábor György. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2010. 11–47.

PARRAMORE 2008
Parramore, Lynn: *Reading the Sphinx. Ancient Egypt in the Nineteenth-Century Literary Culture*. New York: Palgrave MacMillan, 2008.

PEREGRINY 1894
Peregriny János: *A Magyar Történeti Képcsarnok Iajstroma*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1894.

PFEIFFER 1975
Pfeiffer S. J., Heinrich: *Zur Ikonographie von Raffaels Disputa. Egidio da Viterbo und die christlich-platonische Konzeption der Stanza della Segnatura*. (Pontificia Universitas Gregoriana Miscellanea Historiae Pontificae, 37.), Roma: Università Gregoriana Editrice, 1975.

PÓTÓ 1994
Pótó János: Harmadik nekifutásra. A Magyar Tudományos Akadémia „átszervezése”, 1948–1949. *Történelmi Szemle*, 1994 (36. évf. 1–2. sz.), 79–110.

PRELEUTHNER 1842
Preleuthner, Joseph: *Catalog der Gemälde-Sammlung von Rudolph Arthaber auf dem Tullnerhofe in Ober-Döbling bei Wien*. Wien: Strauss, 1842.

PRELEUTHNER 1845
Preleuthner, Joseph: *Catalog der Gemälde-Sammlung von Rudolph Arthaber auf dem Tullnerhofe in Ober-Döbling bei Wien*. Wien: Strauss, 1845.

PROBSZT 1927
Probszt, Günther: *Friedrich von Amerling: Der Altmeister der Wiener Porträtmalerei*. Zürich–Leipzig–Wien: Amalthea-Verlag, 1927.

P. SZATHMÁRY 1874
P. Szathmáry Károly: *Emlékirat országos közgyűjteményeinkről*. Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1874.

PULSZKY 1845
Pulszky Ferenc: A régi emlékek befolyásáról az új művészetre. (Második osztály. Értekezések 1840–42.) *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, 1845 (6. évf.) 18–35.

PULSZKY 1888
Országos Képtár. A képgyűjtemény leíró Iajstroma. Feldolg. Pulszky Károly. Budapest: Országos Képtár–Hornyánszky Viktor könyvnyomdája, 1888.

[PULSZKY] 1897
[Pulszky Károly]: *Az Országos Képtár műtárgyainak leíró Iajstroma*. Budapest: Athenaeum Társulat R. Könyvnyomdája, 1897.

RABINOVSKZY 1952
Rabinovszky Máriusz: A művészi oktatás kezdetei Magyarországon. In: *A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1951*. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó, 1952. 50–80.

RÁDAY 1988
Ráday Mihály: *Városvédő beszédek*. Budapest: Széchenyi Könyvkiadó, 1988.

RADOS 1958
Rados Jenő: *Hild József. Pest nagy építőjének életműve*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958.

RADVÁNSZKY 1881
Radvánszky Béla: A Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottság jelentése. In: *Magyar Könyvszemle*. Szerk. Csontos János. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1881. 31–63.

RAINER M. 1994
Rainer M. János: Hruscsov Budapesten, 1958. április: egy látogatás anatómiája. *Budapesti Negyed*, 1994 nyár (2. évf. 2. [4.] sz.), 159–190.

REXA 1900
Rexa Dezső: Döbrentei Gábor végrendelete vagy testamentuma Julius hó 9-én 1847. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1900 (10. évf. 3. füzet), 366–373.

RÉVÉSZ 2009

Révész Emese: A „játékba hozott kép”. Kazinczy képi reprezentációja az 1859-es emlékévkben. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 2009 (35. sz.), 55–92.

RIGGS 1977

Riggs, Timothy Allen: *Hieronymus Cock (1510–1570): Printmaker and Publisher at the Sign of the Four Winds*. New York–London: Garland Publishing, 1977.

RIPA 1997

Ripa, Cesare: *Iconologia*. Ford., jegyz. Sajó Tamás. Budapest: Magyar Képzőművészeti Főiskola–Balassi Kiadó, 1997.

R. MARTH 2004

R. Marth, Hildegard: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Goethe-gyűjteménye. In: *A Magyar Tudományos Akadémia képzőművészeti kincsei*. Szerk. Papp Gábor György–András Edit. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, 2004. 53–56.

RMKT XVII/16. 2000

Régi magyar költők tára. XVII. század. 16. Rozsnyai Dávid, Koháry István, Petrőczy Kata Szidónia és Kőszeghy Pál versei. S. a. r. Komlowszki Tibor–S. Sárdi Margit. Budapest: Balassi Kiadó, 2000.

ROKKEN 1933

Rokken Ferenc: A Ferenc József tér. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 1933 (2. sz.), 40–62.

RÓZSA 1957

Rózsa György: Kazinczy Ferenc a művészetben. *Művészettörténeti Értesítő*, 1957 (6. évf. 2–3. sz.), 174–192.

RÓZSA 1965

Rózsa György: A Magyar Tudományos Akadémia allegóriája. *Magyar Tudomány*, 1965 (10[72]. évf. 12. sz.), 802–810.

RÓZSA 1977

Rózsa György: *A Történelmi Képcsarnok legszebb festményei*. Budapest: Corvina Kiadó, 1977.

RÓZSA 1982

Rózsa György: *A Magyar Tudományos Akadémia palotája*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1982.

RUM 2016

Rum Attila: Bernáth Aurél ezüstben-aranyban. In: *Mutató nélkül. B. A úr X-ben*. Szerk. Róka Enikő. Kiállítási katalógus. Budapest: Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum, Fővárosi Képtár, 2016. 57–67.

RUSSEL 2012

Russel, Susan: The Villa Pamphilj on the Janiculum Hill: The Garden, the Senses and Good Health in Seventeenth-Century Rome. In: *Sense and Senses in Early Modern Art and Cultural Practice. Visual Culture in Early Modernity*. Eds. Sanger, Alice E.–Tove Kulbrandstad Walker, Siv. Farnham: Ashgate, 2012. 129–146.

RUSZNYÁK 1949–1950

Rusznay István: Ünneplés díszülés. (1949. december 19-én). I. V. Sztálin 70. születésnapja alkalmából. Rusznay István elnök beszéde. *Akadémiai Értesítő*, 1949–1950 (57. kötet, 481. füzet), 19–30.

RUSZNYÁK 1960

Rusznay István: Elnöki megnyitó. Ünnepi ülés Széchenyi István halálának 100. évfordulóján. *Akadémiai Értesítő – Magyar Tudomány*, 1960 (62. köt. 5–6. sz.), 372–373.

R. VÁRKONYI 1975

R. Várkonyi Ágnes: A reformok jegyében. In: *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada: 1825–1975*. Főszerk: Pach Zsigmond Pál. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975. 41–49.

SÁFRÁN 1982

Sáfrán György: *Arany János-gyűjtemény. Petőfi Sándor–Szendrey Júlia kéziratok (K 501–K 527, K 531)*. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai 13.), Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1982.

S. SÁRDI 1976

S. Sárdi Margit: *Petrőczy Kata Szidónia költészete*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976.

S. SÁRDI 2003

S. Sárdi Margit: Petrőczy Kata Szidónia (1662–1708). In: *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból II. Barokk és késő-barokk rokokó*. Szerk. Kovács Sándor Iván. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. 466–469.

SALÁT 2013

Salát Gergely: A sebekről a webnovelláig: Vázlat a kortárs kínai irodalomról. *Szépirodalmi Figyelő*, 2013 (12. évf. 2. sz.), 27–39.

SCHEDER 1837

Scheder Ferenc: A Magyar Tudós Társaság története. Hatodik év. 1835. nov. 16.–1836. sept. 10-ig. Második szakasz: VII. nagy gyűlés. *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei 1834–1836*. (3. évf.), Buda: Magyar Királyi Egyetem, 1837. 91–147.

SCHRÖTER 1977

Schröter, Elisabeth: *Die Ikonographie des Themas Parnass vor Raffael. Die Schrift- und Bildtradition von der Antike bis zum 15. Jahrhundert*. (Studien zur Kunstgeschichte 6.), Hildesheim–New York: Olms Verlag, 1977.

SEROTTA 2009

Serotta, Edward: Kinszki Imre, egy újra felfedezett mester, egy megsemmisült magyar család. In: *Kinszki Imre 1901–1945. Fotográfák*. Vienna–Budapest: Centropa–Vintage Galéria, 2009. 5–10.

SHEARMAN 1971

Shearman, John: The Vatican Stanze: Functions and Decorations. *Proceedings of the British Academy*, 1971 (Vol. 57.), 369–424.

SHEARMAN 1993

Shearman, John: Gli appartamenti di Giulio II e Leone X. In: *Raffaello nell'appartamento di Giulio II e Leone X*. Corini, Guido et al. Milano: Electa, 1993. 15–36.

SHEARMAN 2007
Shearman, John: Progetti non eseguiti per le Stanze di Raffaello. In: Shearman, John: *Studi su Raffaello*. A cura di Agosti, Barbara–Romani, Vittoria. Milano: Electa, 2007. 29–39.

SIMSON 1982
Simson, Jutta von: *Der Bildhauer Albert Wolff 1814–1832*. Berlin: Mann Verlag, 1982.

SINKÓ 1984
Sinkó Katalin: Néhány magyar akadémia-allegória. *Művészettörténeti Értesítő*, 1984 (33. évf. 3. sz.), 169–174.

SINKÓ 2009
Sinkó Katalin: *Nemzeti Képtár. Emlékezet és történelem között*. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2009.

SISA 1994
Sisa József: *Szkalnitzky Antal. Egy építész a kiegyezés korabeli Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.

STARK 1975
Stark Ervin: Rusznyák István 1889–1974. *Magyar Tudomány*, 1975 (20[82]. évf. 7. sz.), 439–443.

SUIDA 1914
Österreichische Kunstschatze. III. Hrsg. von Suida, Wilhelm. Wien: J. Löwy, 1914.

SZABOLCSI 1976
Szabolcsi Hedvig: Még egyszer Révai Miklós és a győri rajziskola kérdéséhez. *Ars Hungarica*, 1976 (4. évf. 2. sz.), 207–224.

SZABÓ 1861
Mathematikai s természettudományi Közlemények vonatkozólag a hazai viszonyokra. I. Szerk. Szabó József. Pest: Magyar Tudományos Akadémia, 1861.

SZABÓ 1992
Szabó Júlia: A Magyar Tudományos Akadémia és a 19. századi képzőművészet. In: *A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században*. Szerk. Szabó Júlia–Majoros Valéria. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete, 1992. 12–19.

SZABÓ 2004
Szabó Júlia: A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a 19. században. In: *A Magyar Tudományos Akadémia képzőművészeti kincsei*. Szerk. Papp Gábor György–András Edit. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, 2004. 15–30.

SZAKÁCS 1997
Szakács Margit: *Fényképészek és fényképsz műtermek Magyarországon (1840–1945). Adatok a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának gyűjteményéből*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1997.

SZALAY 2007
Szalay Olga: Kodály Zoltán és a Magyar Tudományos Akadémia. *Magyar Tudomány*, 2007 (167. évf. 5. sz.), 618–630.

SZÉCHENYI I. 1889
Gróf Széchenyi István levelei. I. Szerk. Majláth Béla. Budapest: Athenaeum, 1889.

SZÉCHENYI 2002
Széchenyi István: *Napló*. Szerk. Oltványi Ambrus. Budapest: Osiris Kiadó, 2002.

SZENDREI–SZENTIVÁNYI 1915
Szendrei János–Szentiványi Gyula: *Magyar képzőművészek lexikona: magyar és magyarországi vonatkozású művészek életrajzai a XII. századtól napjainkig*. Budapest: Közoktatásügyi Minisztérium, 1915.

SZÉPHELYI 1981
Széphelyi F. György: Allegóriák a korszak festészetében és grafikájában. In: *Művészet Magyarországon 1830–1870*. Szerk. Szabó Júlia–Széphelyi F. György. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoport, 1981. 66–73.

SZIMBÓLUMTÁR 2001
Szimbólumtár. Szerk. Pál József–Újvári Edit. Budapest: Balassi Kiadó, 2001.

SZILY–VISZOTA 1905
Szily Kálmán–Viszota Gyula: *A Magy. Tud. Akadémia Széchenyi-múzeumának tárgyjegyzéke*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1905.

SZINNYEI IV. 1896
Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. IV. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 1896.

SZ. KÜRTI 1994
Sz. Kürti Katalin: *Munkácsy-ereklyék és dokumentumok a békéscsabai múzeumban*. Békéscsaba: Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1994.

SZMRECSÁNYI 1911
Szmrecsányi Miklós: Visszapillantás az Orsz. M. Képzőművészeti Társulat 50 éves múltjára. *Művészet*, 1911 (10. évf. 3. sz.), 97–158.

SZVOBODA 1983
Szvoboda D. Gabriella: *Barabás Miklós 1810–1989*. Budapest: Képzőművészeti Kiadó, 1983.

SZVOBODA DOMÁNSZKY 1986
Szvoboda Dománszky Gabriella: A budapesti falképfestészet vázlatos áttekintése (1863–1903). *Művészettörténeti Értesítő*, 1986 (35. évf. 3–4. sz.), 133–172.

SZVOBODA DOMÁNSZKY 1999
Szvoboda Dománszky Gabriella: Az Esterházy képtár a magyar fővárosban. Adalékok a magyarországi művészeti intézményrendszer kialakulásához. *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 1999 (28. sz.), 219–259.

TAYLOR 2009
Taylor, Paul: Julius II and the Stanza della Segnatura. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 2009 (Vol. 72), 103–141.

TELEPY 1867
Telepy Károly társ. titkár jelentése az 1866 évi december 8-án tartott közgyűlésen. In: *Magyar Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1865–1866*. Pest: Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1867. 27.

TOLNAY 1949
Tolnay, Charles de: *Michelangelo. Vol. 2. The Sistine Ceiling*. Princeton: Princeton University Press, 1949.

TÓTH 1995
Tóth Ferenc: A külföldi művészet jelenléte és pártolása az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításain. In: *Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században*. Szerk. Imre Györgyi. Kiállítási katalógus. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 1995. 117–122.

TÓTH 2007
Tóth Ferenc: Pulszky Károly tragédiája új dokumentumok tükrében. *Művészettörténeti Értesítő*, 2007 (56. évf. 2. sz.), 233–258.

TÖRÖK–BURJÁN 2015
Török Ákos–Burján Balázs: A Magyar Tudományos Akadémia 150 éves székházának közetei. *Kő*, 2015 (17. évf. 3. sz.), 4–15.

TREYDEL 2000
Treydel, Renate 2000. Davent (Daven), Léon. In: *Allgemeines Künstlerlexikon*. Vol. 24. München–Leipzig: K. G. Saur Verlag, 2000. 414.

UNGLAUB 2007
Unglaub, Jonathan: Bernardo Accolti, Raphael's 'Parnassus' and a New Portrait by Andrea del Sarto. *The Burlington Magazine*, 2007 (Vol. 149. Nr. 1246.), 14–22.

VAYER 1940
Vayer Lajos: A Magyar Történelmi Képcsarnok metszetgyűjteménye. *Magyar Könyvszemle*, 1940 (64. évf. 3. füzet), 283–285.

VEKERDI 1996
Vekerdí László: Az Akadémia Matematikai és Természettudományi Bizottsága az abszolutizmus korában. In: *„A Tudománynak háza vagyon”: redlik a régi Akadémia terveiben és működésében*. Szerk. Vekerdí László. Budapest–Piliscsaba: Magyar Tudománytörténeti Intézet, 1996.

VESZPRÉMI 2005
Veszprémi Nóra: A Magyar Nemzeti Múzeum másolási naplója. *Ars Hungarica*, 2005 (33. évf. 2. sz.), 305–313.

VISZOTA 1904
Viszota Gyula: A M. Tud. Akadémia címere. *Akadémiai Értesítő*, 1904. január 15. (15. kötet, 1. füzet), 5–11.

VISZOTA 1908
Viszota Gyula: Bajza levele Széchenyihez az „Aurora” és „Tudománytár” ügyében. *Akadémiai Értesítő*, 1908. február 15. (19. kötet, 2. füzet), 81–84.

VIZI 2007
Vizi E. Szilveszter: Elhunyt Kosáry Domokos (1913–2007). *Magyar Tudomány*, 2007 (168. évf. 12. sz.), 1514–1517.

VÖRÖS 2000
Vörös Boldizsár: Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben. *Budapesti Negyed*, 2000 (8. évf. 34. sz.), 144–172.

WATSON 1988
Watson, Paul F.: To Paint Poetry: Raphael on Parnassus. In: *Renaissance Rereadings. Intertext and Context*. Eds. Horowitz, Maryanne et al. Urbana–Chicago: University of Illinois Press, 1988. 113–141.

WEIGERT III. 1954
Weigert, Roger-Armand: *Inventaire du fonds français. Graveurs du XVIIe siècle*. III. Paris: Bibliothèque Nationale, 1954.

WICKHOFF 1893
Wickhoff, Franz: Die Bibliothek Julius' II. *Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen*, 1893 (14. Jg.), 49–64.

WIND 1937–1938
Wind, Edgar: Platonic Justice: Designed by Raphael. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1937–1938 (Vol. I.), 69–70.

WIND 1938–1939
Wind, Edgar: The Four Elements in Raphael's Stanza della Segnatura. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1938–1939 (Vol. II.), 75–79.

WITTKOWER 1955
Wittkower, Rudolf: *Gian Lorenzo Bernini: The Sculptor of the Roman Baroque*. London: Phaidon, 1955.

WOLF 1990
Wolf, Christine Alexandra: *Studien zur Tonwarenfabrik March in Charlottenburg*. Ungedr. PhD Dissertation. Technische Universität Berlin, 1990.

ZERNER 2004
Zerner, Henri: *Renaissance Art in France. The Invention of Classicism*. Paris: Flammarion, 2004.

ZLINSZKYNÉ STERNEGG 1957
Zlinszkyné Sternegg Mária: Az első magyar „bútorgyárnok”: Vogel Sebestyén Antal (1779–1837). In: *Művészettörténeti tanulmányok*. Szerk. Dávid Katalin. (A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Évkönyvei 1954–1955.), Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1957. 153–218.

ZSIGNÁRNÉ 1989
Zsignárné Buják Gabriella: *Adatok a bűdszentmihályi Dessewffy-kastély történetéhez*. Tiszavasvári: Tiszavasvári DSE, 1989.

INDEX NOMINUM

Abate, Niccolò dell'	77	Attila, hun uralkodó	248
Ábrahám Ambrus	160	Augusztai Mária Lujza, bajor hercegnő	150
Ábrányi Kornél	29	Ausztriai Anna, francia királyné	249
Ábrányi Lajos	93, 95, 233	Babits Mihály	155
Aczél György	176, 182, 184, 185	Badics Ferenc	218
Aczél János	170	Baditz Ottó	213
Ádám Jenő	180	Bajza József	115, 221, 222, 223, 235
Adler Mór	104	Bakó Zsuzsanna	214
Aelst, Nicolaus van	86	Bakócz Tamás	92
Afinger, Bernhard	56	Balásházy János	26, 27
Ágai Adolf	76	Balassi Bálint	89, 92
Agyagfalvi Hegyi István	158	Ballagi Mór	128, 131
Akin Károly	126, 128, 129, 130, 131	Balló Ede	151, 198, 218
Akin Lajos	130	Balogh Antal	30
Albert, brandenburg-ansbach-i herceg	56	Balogh Ervin	198
Alberti, Cherubino (il Borgheggiano)	88	Balogh Jenő	148, 152, 157
Alberti, Leon Battista	75	Balogh Jolán	165
Alexits György	160, 227, 228, 231	Balogh Margit	225
Alexy Károly Ede	72	Balogh Pál	237
Almási Balogh Pál lásd Balogh Pál		Balogh Rezső	137
Almássy Lajos	215	Bánffy Györgyné	101
Alt, Rudolf von	36	Barabás Ilona lásd Szegedy-Maszák Hugóné	
Ambrus, Szent	40, 41	Barabás Miklós	21, 24, 107, 124, 137, 139, 213, 214, 219, 220, 221, 222, 223, 227, 228, 230, 231, 233, 235, 236, 237
Amerling, Friedrich von	138, 213, 223, 224, 225, 226, 227, 230	Barberini, Francesco	246
Andics Erzsébet	165	Bárdossy László	159
Andrássy György	19, 115, 215	Barnabás Beáta	9, 165
Andrássy Gyula	49, 71, 72, 90, 115, 124, 133, 147, 148, 151, 215, 218, 223, 228, 232	Bartal Ferenc	171
Andrássy Manó	73	Bartal György	117
Andreánszky Gábor	207	Bartalus István	105
Angyal Dávid	144	Bártfay László	217, 220, 222, 223
Anonymus	92	Bártfay Lászlóné Mauks Jozefina	223
Antal, Padovai Szent	79	Bartók Béla	133, 180, 182, 209
Antall József	187	Bartók Béláné Pásztory Ditta	182
Apafi Mihály, I., erdélyi fejedelem	73	Bartók József	156
Apollinaire, Guillaume	204	Bassot, Jean Antonin Léon	139
Apponyi Albert	147, 148, 153, 239	Batsányi János	213, 224, 231
Apponyi Sándor	108, 222	Battaglini, Giulio	175
Arany János	70, 91, 92, 96, 103, 104, 105, 113, 115, 116, 118, 119, 124, 127, 133, 140, 160, 195, 206, 208, 221, 224, 226, 228, 231, 233, 234, 240	Batthyány Fülöp	20
Arany Jánosné Ercsey Julianna	92	Batthyány Lajos, miniszterelnök	72, 74
Arany Juliska	92	Batthyány Lajos, fiumei kormányzó	130
Arany László	103	Batthyány Nepomuk János	20
Arany Lászlóné Szalay Gizella	103	Baumgarten Ferenc	155
Arisztophanész	103	Bazzi, Giovanni Antonio de'	71
Arisztotelész	66, 73, 90	Bebrits Lajos	164, 166, 167
Arndt, Johann	108	Beck András	195, 196
Arthaber, Rudolf von	225	Beck Mihály	118
Asbóth Oszkár	178	Beer, Alois	143
		Beer József Konstantin	135
		Bega, Cornelis Pietersz	40, 41

Bellák Gábor	85	Brejon de Lavergnée, Arnauld	78
Bellori, Giovanni Pietro	74	Brisits Frigyes	102, 103
Bem, Józef	124	Bronzino, Agnolo	86
Benck János	137	Bruckner Győző	159
Benczúr Gyula	21, 70, 93, 94, 98, 135, 136, 148, 222, 223	Brueghel, id. Jan	84
Benda György	137	Buddha	206
Benoist, Marie-Guilhelmine	249	Bullion, Claude de	80, 81
Benvenuti, Pietro	249	Buontalenti, Bernardo	82
Beöthy Zsolt	198, 225, 229, 231	Burger Lajos	218
Berczik Árpád	231	Calderoni, Stefano	60
Berecz Jánosné	196	Cano, Alonso	79
Bereczki Ilona	170	Canon, Hans	238
Berend T. Iván	196, 230	Canova, Antonio	22, 82
Berényi Dénes	186	Caravaggio, Michelangelo Merisi da	81
Berkovits Ilona	165	Carducho, Vicente	79
Bernáth Aurél	174, 176	Casagrande, Marco	124
Bernini, Gian Lorenzo	110	Catena, Vincenzo	77
Bernoulli, Daniel	126	Cerceau, Jean Androuet du	81
Bernoulli, Jakob	127	Chasles, Michel	126
Bernoulli, Johann	127	Cholnoky Jenő	150, 156
Bernrieder Jánosné Széll Ilona	102	Cholnoky Jenőné Fink Ida	150, 156
Bertalan Vilmos	202	Cicero, Marcus Tullius	90
Bertrand, Joseph Louis François	126	Clark, Adam	124, 191
Berzelius, Jöns Jacob	56	Clark, William Tierney	191
Berzevichy Albert	100, 102, 106, 108, 109, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 157	Cock, Hieronymus	73, 74, 86
Berzsenyi Dániel	219, 220, 221, 223, 224	Codussi, Mauro	38, 53
Bessenyei György	89, 213	Concha Győző	147
Bethlen Gábor	73, 88	Cornides Dániel	203
Bethlen István	153	Coxcie, Michiel	74
Beythe István	92	Crivelli, Carlo	77
Bezerédi Gyula	145	Cuyp, Aelbert	75, 84
Bezout, Étienne	127	Cuyp, Jacob Gerritszoon	75
Biborczfalvi Székely Lajos	220	Czirák Antal	20
Biczó Géza	151, 152, 218, 219	Czirjék Mihály	213
Biggi, Angelo	71	Czuczor Gergely	213, 221, 223, 224, 231
Bíró fényképész	99, 100	Csáky Albin	231, 232
Bíró Mihály	150	Csanádi György	182
Bitskey István	225	Császár Elemér	145
Bloemaert, Hendrick	134	Császka György	239
Boccaccio, Giovanni	76	Csáth Géza	140
Bod Péter	126	Csató Pál	228
Bodnár Gábor	27	Csengery Antal	84, 86, 104, 118, 124, 128, 129, 130, 133, 218, 221, 223, 228
Bodor Aladár	158	Cserhalmi György	186
Bogárdi János	185	Csernovics Emília lásd Damjanich Jánosné	
Bognár Géza	177	Csépe Valéria	165, 225
Bognár József	183	Csiky Gergely	231, 235
Bogner Amália	29	Csillei Edit	169
Bojár Sándor	177	Csiszárik János	152
Bókay János, ifj.	152	Csou Pej-jüan	168
Boldizsár Iván	176	Csurgay Árpád	186
Bolender Bálint	47	Csűrös Zoltán	159
Bolyai Farkas	139, 151, 159, 218, 223	D'Alembert, Jean Le Rond	126, 127
Bolyai János	139	Dach, Simon	56
Bonaparte, Caroline	244, 245	Dálnoki Miklós Béla	204, 207
Bonaparte, Élis	245, 249	Damjanich Jánosné Csernovics Emília	115
Bonaparte, Pauline	245, 249	Danielik János	29
Bonaparte-Wyse, Adeline	123	Dankberg, Friedrich Wilhelm	62, 69
Boncz Hajnalka	13	Dante Alighieri	76
Bonfini, Antonio	92	Darwin, George Howard	139
Boreas, Theophilos	175	Davent, Léon	87
Borghese, Pauline lásd Bonaparte, Pauline		Dávid, izraeli király	75
Born, Max	166	Dávid Ferenc, unitárius püspök	92
Borsos Írisz	189	Dávid Ferenc, művészettörténész	189
Boruth Andor	239	Dávidházi Péter	225
Bottai, Giuseppe	153	De Rossi, Giovanni Giacomo (De Rubeis)	86
Bourbon, Marie Amélie de, francia királyné	245	Deák Ferenc	29, 72, 74, 116, 117, 118, 124, 127, 128, 131, 132, 133, 136, 137, 143, 144, 164, 186, 195, 196, 214, 217, 220, 221, 222, 223, 224
Boyle, Robert	129	Decius Mus, Publius	40, 41
Brandt, Willy	183	Delaune, Étienne	77
Braun, Th.	58, 61, 62	Deron Antal	24
Bredius, Abraham	134	Deron Antalné	24

Descartes, René	56, 57, 64, 65, 69	Erdey-Grúz Tibor	182, 195, 196, 207
Dessewffy Aurél, reformkori politikus	214, 221, 224, 229, 231, 240	Erdősy Károly	155
Dessewffy Aurél, országbíró	222	Érdy János	118
Dessewffy Emil	26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 41, 47, 48, 49, 54, 55, 57, 66, 67, 71, 74, 82, 85, 104, 115, 116, 118, 120, 121, 132, 133, 134, 135, 156, 196, 214, 215, 219, 221, 222, 224, 228, 229, 230, 231, 236, 237	Ernst Lajos	103
Dessewffy Emilné Wenckheim Paulina	27, 230	Erődi-Harrach Béla	141
Dessewffy József	214, 215, 219, 221, 230, 231, 233	Erzsébet, magyar királyné	124, 128, 132, 133, 135, 164, 186, 195, 196
Detsy József	25	Erzsébet, román királyné	135
Dibácz Miklós	177, 191	Erzsébet, II., brit királynő	186, 196
Diescher József	47, 50, 51, 55, 57, 66, 67	Esterházy (I.) Miklós	82, 84
Dilthey, Wilhelm	65	Esterházy (II.) Miklós	77, 80, 82, 83, 84, 85
Divald Kornél	96, 101, 225, 226, 231, 236, 240	Esterházy (III.) Miklós	39, 81
Dobi István	166, 177	Esterházy (III.) Pál Antal	39, 80, 81, 82, 83, 85
Doby Jenő	104	Esterházy Károly	20
Dóczy Ilona	107	Esterházy Leopoldina	82
Domanovszky Endre	176	Esterházy Mihály	20, 215
Donát János	213, 214, 220	Esterházy Vince	215
Doria Pamphilj, Filippo Andrea	110	Euler, Leonhard	127
Dorigny, Michel	77, 78, 80, 81	Fa György	167
Dósa Géza	104	Fáber Gusztáv	164
Dou, Gerard	82	Fábián Gábor	118
Döbrentei Antal	217, 218, 220	Fabritius Károly	131
Döbrentei Gábor	23, 24, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 231, 239, 240	Fabritius, Carel	40, 41
Dömötör Mihály	148	Facchetti, Pietro	86
Drasche, Gustav	54, 55	Falk Miksa	26
Drasche, Heinrich	54	Falus, Charles	161
Dréhr Imre	152, 153	Faraday, Michael	129
Dubinyin, Mihail Mihajlovics	166, 169, 170	Faragó József	135, 137
Dunaiszky László	135, 137	Farkas Bertalan	182, 183
Durand, Guillaume	232	Farkas Tamás	172
Durini di Monza, Ercole	153	Fáy András	102, 213, 217, 218, 221, 222, 223, 224
Dussler, Luitpold	74	Fazekas Mihály	217
Dütrich József	25	Fejér György	23
Dyck, Anthonis van	40, 41	Fejes Sándor	155
Dyck, Philip van	82	Fejes-Tóth László	170
Ecsedy Anna	41	Fekete Mihály	145
Eder József Károly	110	Felsőbüki Nagy Pál	215
Edvi Illés Aladárné Karádi Etelka	156	Felvinczi Takács Zoltán lásd Takács Zoltán	
Egri Sándor	191	Fényes Tamás	192
Ehrenreich Sándor Ádám	213, 218	Fenyvessy Ferenc	107
Ehrenstahl, David Klöcker	56	Ferenc, Assisi Szent	79
Einsle, Anton	217, 218, 220, 222, 223	Ferenc, I., francia király	77, 87
Einstein, Albert	166, 169	Ferenc, I., osztrák császár és magyar király	20
Eitelberger, Rudolf von	231	Ferenc József, osztrák császár és magyar király	32, 39, 41, 64, 72, 73, 115, 116, 118, 120, 122, 123, 124, 127, 129, 135, 150, 152, 178, 224, 225, 239, 240
Elischer Boldizsár	97	Ferenczi Sándor	146
Elischer Gyula	97	Ferenczi Zoltán	141, 148
Elischer Lajos	123, 132	Ferenczy István	21, 227, 228, 234
Ellinger Ede	134	Ferenczy Károly	198
Ender, Johann Nepomuk	22, 23, 99, 139, 213, 215, 216, 217, 221, 222, 224, 227, 230, 231, 237, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 249	Fernkorn, Anton Dominik von	235
Ender, Thomas	224	Ferstel, Heinrich von	33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 43
Engel József	125, 134, 135, 136, 137, 139	Fessler Ignác	213, 214, 220, 221
Engels, Friedrich	151	Festetics Julianna lásd Széchényi Ferencné	
Entz Géza	147, 198, 229	Feszl Frigyes	38, 54
Eötvös József	26, 28, 30, 32, 34, 41, 47, 66, 67, 83, 88, 96, 115, 116, 118, 119, 120, 124, 128, 129, 133, 136, 142, 143, 147, 151, 156, 158, 161, 197, 198, 214, 217, 218, 221, 222, 223, 226, 228, 229, 236, 237, 240	Feszty Árpád	104
Eötvös Józsefné Rosty Ágnes	198	Ficherelli, Felice	75
Eötvös Loránd	134, 139, 147, 159, 195, 206, 224, 225, 229	Fiebelmann Róza lásd Gomperz Zsigmondné	
Ercsey Sándor	92	Filp Csaba	230
Erdei Anna	225	Finelli, Giuliano	110
Erdei Ferenc	173, 177, 191, 209	Fink Ida lásd Cholnoky Jenőné	
Erdélyi Gizella	165	Finta József	182
Erdélyi Mór	96, 98, 135, 140, 213, 214, 218, 223, 234, 236	Fiorentino, Rosso	77, 87, 88
		Fischer, Joseph	84
		Fleury, André-Hercule de	78
		Fluk (Fluck) Ede	29
		Fodor Pál	225
		Fodor Zoltán	176
		Fogarasi János	131
		Fogelberg, Bengt Erland	56
		Fonó Albert	178
		Formey, Johann Heinrich Samuel	64
		Fornet Béla	179

Fornet Béláné Strauss Katalin	179	Györgyi Giergl Alajos	213
Fraknói Vilmos	90, 133, 138, 230, 231, 239, 240, 241	Győry Tibor	154
Francken, Frans II.	41	Gyula, II., pápa	71, 72
Frankenburg Adolf	115	Gyulai Ágost	105
Franklin, Benjamin	215	Gyulai Pál	96, 100, 101, 104, 107, 133, 134, 136, 235
Freud, Sigmund	146	Habert, Isaac	82
Freund Tamás	225	Hadow, William H.	176
Frey Lajos	33, 34, 35, 39, 40, 81, 85	Hadzsiolov, Aszen Ivanov	166
Frigyes, II., porosz király	126	Hajós György	170
Frigyes Vilmos, IV., porosz király	54	Halász Béla	186, 187
Frivaldszky János	131	Halász (Halászy) László	49, 72
Fülöp, edinburgh-i herceg	186	Halbig, Johann	132, 133
G. Dénes György (Guttmann Dénes)	162	Halmos János	144
Gádoros Lajos	176	Hámori Gyuláné (Hámori Erzsébet)	182, 183, 188
Galavics Géza	225	Hámori Péter	183
Galeotto Marzio	92	Hansen, Christian	65
Galilei, Galileo	56, 57, 65, 67, 69, 191	Hansen, Theophil	65
Gans, Eduard	144	Haraszthy Gyula	209, 210
Garas Klára	165	Harsányi István	107
Garay János	235	Harsányi Pál	71, 72, 74
Gárdonyi Géza	148	Hartleben Adolf	29
Gárdos Alfréd	155	Háry Gyula	80
Garelli, Luigi	71	Haske Ferenc	116, 118
Gáspár Jenő	158	Hauszmann Alajos	125, 192
Gáspár Rezső	170	Havas Ernő	137
Gasser, Hans	54, 55	Havas Ignác	117
Gasser, Josef	55, 229	Havas István	158
Gáti István	64	Hay Diana	13
Gatterer, Johann Christoph	246, 247, 248	Haydn, Joseph	175, 176
Gegő Elek	227, 228	Haynald Lajos	90, 110, 112, 224, 231, 236, 238, 239
Georgiev, G.	170	Haynau, Julius Jacob von	167
Gérard, François	244, 245, 249	Hayter, George	238, 239
Gergely Pál	159, 161, 191, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 209, 210, 227, 231, 237	Hegedüs Lóránt	156
Gergely, IX., pápa	72	Hegel, Georg Wilhelm Friedrich	67
Gerhardt Alajos	104	Heinrich Gusztáv	141, 144, 148, 232
Gerlőczy Zsigmond	152	Heinrich, Bonifaz (Thugut)	216
Gerő Ernő	160, 163, 164, 165, 166	Heldreich, Theodor von	112
Gerster Károly	33, 34, 35, 39, 40, 81, 85	Heller Ágost	97, 106, 133
Gévay Béla	75, 76, 77, 78, 87	Heller Farkas	161
Gherwen, Regnier van	41, 134	Helmeczy Mihály	213
Ghisi, Giorgio	73, 74, 77, 86	Helmholtz, Hermann Ludwig von	134
Ghyczy Kálmán	115, 124, 132, 236	Heltay László	51, 201
Giovio, Paolo	71	Henszlmann Imre	33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 81, 85, 90, 118, 119, 231
Gizella, főhercegnő	122	Herczeg Ferenc	141, 148, 158
Glatz Ferenc	188, 230	Herder, Johann Gottfried von	214
Glatz Oszkár	198	Hermann, James	127
Goethe, Johann Wolfgang	70, 97, 102, 106, 189, 203, 209	Hérodotosz	90
Goldziher Ignác	147, 205	Hertzfelder Zsiga	30
Gombás Pál	159, 161, 170	Hésziodosz	84
Gomperz Zsigmondné Fiebelmann Róza	205	Hetényi János	227, 228
Gorove István	118	Hevesi Gyula	171, 176
Gortvay György	154	Hevesy Iván	150
Görgei Artúr	31	Heyden, Jan van der	84
Görgey István	31, 136	Hikisch Rezső	152
Gaur, Alexandru	166	Hilbert, David	139
Greguss Ágost	100, 101, 115, 128, 131, 233, 234	Hild János	25
Greguss Ágostné Kemény Mária	101	Hild József	24, 124, 203
Greguss János	124	Hinka József	29
Grimm Rudolf (Rezső)	104, 230, 248	Hofer Miklós	116, 183
Gróf Ferenc	176	Hofrichter József	25
Gros, Antoine-Jean	244	Hogarth, William	84
Gross Béla	104	Hollaki Antónia	27
Grosschmid Béni	144	Hollán Zsuzsa	165
Grund Ede	121, 123	Holló Barnabás	177, 195, 196, 237
Gulyás József	107	Holló Barnabásné	196
Gundel János	124	Holzspach Antal	55
Guo Moruo lásd Kuo Mo-zso		Homérosz	90
Guzmics Izidor	213	Hoppner, John	242
Gyarmathi Sámuel	64	Horatius Flaccus, Quintus	76
Gyémánt László	230	Horn Gyula	188
György József	97		

Horthy Miklós	147, 148, 149, 152, 154, 155, 158, 159, 162, 226	Julianus barát	92
Horthy Miklósné Purgly Magdolna	155	Justh Gábor	20
Horvát István	213	Justinianus, I., bizánci császár	72
Horváth Károly	225	Jüan, H. C.	168
Horváth Károlyné	225	Kádár János	147, 166, 173, 181, 184, 185, 204, 207
Horváth Lajos	116, 183	Kadosa Pál	182
Horváth Márton	169	Kállai Gyula	166, 173, 177
Horváth Mihály, történész	88, 90, 131, 138, 198, 221, 224, 228, 231	Kállay Emmánuel	27
Horváth Mihály, ügyvéd	202, 207	Kállay Ferenc	23, 217, 220
Hőgyes Endre	198, 228	Kállay Miklós	158
Hölderlin, Friedrich	113	Kállay Ödön	27
Hrisztov, Vladimir Kirilov	166	Kálmán, I., magyar király	88, 89, 92
Hruscsov, Nyikita Szergejevics	173, 174	Kalmár György	64
Hsich Sing-Ping	168	Kalmár László	170
Hubay Jenő	135	Kaloujnine, Lev A.	170
Karádi Etelka lásd Edvi Illés Aladárné		Kammerer Ernő	135
Huber, Peter Paul	197	Karacs Ferenc	23
Hunfalvy János	115	Karádi Etelka lásd Edvi Illés Aladárné	
Hunfalvy Pál	115, 131, 133, 151, 152, 218, 224, 229	Kármán Mór	178
Hunyadi Jenő	126	Kármán Tódor (Theodor von Kármán)	178, 179
Hunyadi László	106	Károli Gáspár	92
Hunyady György	187	Károly, I., román király	135
Huszár Adolf	136, 142, 143	Károly, IV., magyar király	119, 147
Huszár István	184	Károlyi György	19, 32, 34, 47, 115, 139, 213, 215, 222, 230, 232, 236, 237
Huszár Károly	147, 148	Károlyi István	24, 118
Huxley, Julian Sorell	161, 175	Károlyi Sándor	236
Hübner Tibor	116, 183	Kassák Lajos	149
Hüttl Dezső	203	Kate, Lambert ten	82
I. Tóth Zoltán	161	Kaufman, ?	154
Il Parmigianino lásd Mazzola, Francesco		Kaufmann Dávid	205
Il Sodoma lásd Bazzi, Giovanni Antonio de'		Kaulbach, Wilhelm von	88, 90, 92
Ilona, olasz királyné	155	Kaunitz, Aloys von	80
Ilosvay Lajos	198, 229	Kaunitz-Rietberg, Maria Eleonore von	242
Imre herceg	89	Kaunz, Hans	156
Ince, X., pápa	110	Kautz Gyula	29, 124, 228
Infeld, Leopold	166	Kazinczy Ferenc	64, 89, 118, 157, 203, 207, 213, 216, 217, 220, 221, 224, 227
Ingres, Jean-Auguste-Dominique	245	Keéri-Szántó Andor	155
Inkey Imre	20	Kégl Sándor	205
Ipolyi Arnold	39, 70, 88, 90, 94, 151, 218, 224, 228, 231, 232, 233	Keglevich János	20
Issekutz Béla	171	Keleti Gusztáv	89, 90, 94
István, I., magyar király	88, 89, 92, 103, 116, 121, 127, 152	Keleti Károly	131
Izsó Miklós	54, 56, 57, 64, 104, 115, 135, 137	Kelevéz Ágnes	225
Jagemann, Carl von	224	Kemény Gábor	118
Jakab Elek	203	Kemény Mária lásd Greguss Ágostné	
Jakab, II., angol király	214	Kemény Zsigmond	96, 118, 196, 233, 234
Jakobey Gyula	136	Kende Júlia (írói álneve: Szikra) lásd Teleky Sándorné	
Jankovich Miklós	105	Kerényi György	199
János, Keresztelő Szent	88	Keresztury Dezső	98, 205, 208
Jánossy Lajos	166, 173, 180	Kéri Kálmán	187
Jaross Andor	162	Kerkápoly Károly	118
Jászai Mari	141	Kéry Gyula	141
Jávorka Sándor	109	Keszler Adolf	143
Jedlik Ányos	128	Kesztyűs Loránd	170
Jelfy Gyula	139, 142	Khuen-Héderváry Károly	142
Jeliszejev, Alekszej	182, 183	Kilián György, ifj.	222
Jen Csi-ce	168	Kimnach László	144
Jendrassik Jenő	198	Kinszki Imre	152, 153
Jerningham, Frances Henrietta	242	Kis János	214
Jézus Krisztus	41, 79, 84, 88	Kis József	180
Johan Béla	162	Kisfaludi Stróbl Zsigmond	177
Jókai Mór	17, 26, 27, 66, 118, 124, 135, 137, 151, 228	Kisfaludy Károly	96, 102, 156, 182, 183, 198, 214, 216, 217, 220, 221, 224, 227, 231, 234, 237
Jónás Károly	103	Kisfaludy Sándor	70, 89, 218, 219, 235
Joó Ferenc	225	Kiss György	156
Joséphine, francia császárné	245, 249	Kiss Jenő	225
Jósika Miklós	213, 218, 220, 224, 233, 235	Kiss József	143
József, II., magyar király	214	Kiss Károly	198
József főherceg, nádor	20, 132, 147, 153, 191	Kiszeljov, Szergej Vlagyimirovics	166, 169
József Ágost főherceg	140, 147, 148, 149, 150, 158	Kitabel Pál	110
József Ferenc főherceg	145, 147, 148, 149, 150	Klebelsberg Kuno	153, 155
József Károly főherceg	133, 138, 140, 147	Klenze, Leo von	34, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 51

Kliburszky Béláné Vogl Mária	165	Le Sueur, Eustache	80, 81
Klotild főhercegnő	133	Lederer Ábrahám	101
Klősz György	124, 125, 130, 233	Lefèvre, Robert	249
Kluger Zoltán	152	Leibniz, Gottfried Wilhelm	56, 57, 64, 65, 69
Knijff, Wouter	134	Lengyel Béla	181
Koch Henrik	63, 64	Lenin, Vlagyimir Iljics	151, 163, 164, 169, 171, 191, 194, 198
Koczogh János	27	Leó, I., pápa	248
Kodály Zoltán	133, 159, 160, 161, 175, 180, 199, 200, 206, 208	Lethière, Henri-François	249
Kodály Zoltánné Sándor Emma	180	Letzter Lázár	67
Komáromi Kacz Endre	198	Lévay József	136
Komjáthy Anna lásd Ürményi Józsefné		Leykam, Maria Antonia von	242, 243, 244
Komjáti Benedek	89	Liberi, Marco	77
Konrád György	160	Liebknecht, Karl	151
Kónya Sándor	177	Liezen-Mayer Sándor	104
Konyorcsik János	198	Ligeti Antal	90, 104, 139, 142, 156, 157, 161, 185, 222
Kopátsy József	20	Ligeti Lajos	169, 206
Korányi Frigyes	27	Ligeti Miklós	141
Korányi Sándor	162	Limborch, Hendrick van	82, 83, 84, 85
Kornidesz Mihály	184	Linné, Carl von	56
Kornis Gyula	158, 208	Lintner Imre	133
Kósa László	225	Lipót, I., magyar király	108
Kosáry Domokos	133, 186, 187, 188, 196, 230	Lippi, Fra Filippo	92
Kossuth Ferenc	141	Liszt Ferenc	124, 239
Kossuth Lajos	125, 141, 164, 165, 182, 187, 203, 204, 205, 207, 227, 228, 231	Lochbihler, Franz Sales	213
Kosztolányi Dezső	153, 156, 203	Lóczy Lajos	229
Kovács György	185	Lombardo, Pietro	53
Kovács János	172	Lomonoszov, Mihail Vasziljevics	56, 69, 191
Kovács Mihály	231, 232, 239, 240, 241	Lónyay Menyhért	73, 88, 91, 92, 104, 118, 133, 135, 138, 147, 203, 207, 213, 218, 221, 236, 237
Kovács Pál	235	Lorántffy Zsuzsanna	92
Kozina Sándor	218, 219, 220	Lorrain, Claude	78
Kozma Andor	232	Lotz Károly	11, 69, 70, 72, 85, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 104, 198
Kölcsey Ferenc	220, 221, 222, 223, 224, 226, 231	Lovász László	9
König Gyula	139	Lu Taj-Zun	166
Kőrösi Csoma Sándor	195, 205, 206	Luczenbacher Pál	55
Kőrössy Albert Kálmán	111	Lukács György	170
Kratzmann Gusztáv	84	Lukács Móric	233, 234
Kray Jánosné Wenckheim Mária	27	Lukinich Imre	157, 207
Kresznerics Ferenc	203	Lupu, Nicolae Gh.	166
Kruspér István	129	Luther, Martin	56, 92
Kubaszov, Valerij Nyikolajevics	182, 183	Lyonet, Pieter	83
Kubinyi Ágoston	81, 85, 106	Ma Jin-csu	168, 169
Kubinyi Ferenc	231	Macartney, Carlile Aylmer	175
Kugler Ferenc, kutyáni gazda	30	Machik László	139, 175
Kugler Ferenc, id., szobrász	137	Macûrek, Josef	166
Kugler Ferenc, ifj., szobrász	137	Macsi András	151
Kuhač, Frantisek Xaver	176	Madách Imre	159, 233, 235
Kunits, Michael	214	Madarász Viktor	104, 106
Kuo Kaj-csen lásd Kuo Mo-zso	168	Mádl Ferenc	186, 187
Kuo Mo-zso	166, 168, 169	Magyari Béla	182, 183
Kuranda, Emil	130	Magyary Zoltán	104
Kümmérle Jenő Béla	111	Mailáth György	117, 236
Ládonyi Sára	107	Major Máté	191
Lafite, Ernst	104	Makara Gábor	225
Lafreri, Antonio (Antoine du Pérac Lafréry)	86	Malina, Frank Joseph	179
Lairesse, Gérard de	82	Mandell Károly (Carl Freiherr von Mandell)	20
Lajos, I., magyar király	88, 92	Mander, Karel van	74
Lajos, II., magyar király	73	Mao Ce-tung	168
Lajos, XIII., francia király	79, 81	Marastoni, Giacomo	74, 124
Lajos, XVI., francia király	83	March, Emil	56
Lajos Fülöp, I., francia király	245	March, Ernst	56, 58, 63
Laky Adolf	231	March, Paul	56, 58
Lallemand, Charles	139	March, Sophie	56
Láng Adolf	73	Marczibányi Antal	115
Láng István	186	Margit, Árpád-házi Szent	88, 92
Láng Klára	203, 205, 208	Mária Lujza, francia császárné	245, 249
Langlet, Waldemar	162	Mária Terézia, magyar királynő	126
László Károly	30	Mariotte, Edme	129
Latinovics Endre	136	Marjanovic, Sida	181
Lázár Kálmán	131	Márk László	202
Le Brun, Charles	80, 81	Markó Károly, id.	106

Markov, Andrej	170	Nemes Antal	151
Markusovszky Lajos	228, 231	Németh Gyula	207
Marosi Ernő	225	Németh István	85
Marschalkó János	49, 137, 191	Némethi Lajos	123
Márta Ferenc	182, 183	Newton, Isaac	56, 57, 65, 67, 69, 127
Marx, Karl	151, 191	Novobátsky Károly	178
Massay Ágnes	107	Noyal, Louis Joseph	249
Mátraí Lajos	137	Nyiri István	228
Mátyás, I., magyar király	72, 73, 88, 89, 92, 127	Nyomárkay István	225
Mauks Ilona lásd Mikszáth Kálmánné		Odze Endre	176
Mauks Jozefina lásd Bártfay Lászlóné		Olfers, Ignaz von	54
Mauritz Béla	145	O'Neill, Terry	186
Mayer Ede	143	Orczy József	213
Mayer, Johann Friedrich	108	Orlai Petrich Soma	29, 106
Mazarin, Jules	81	Ormós Zsigmond	81, 82, 85, 135
Mázi Béla	13	Ortis, Nicola	72
Mazzola, Francesco	87	Ortutay Gyula	177
Medgyesy Schwartz Antal	198	Ostade, Adriaen van	40, 41
Mednyánszky Alajos	215, 218, 220	Óvári Miklós	184, 185
Méhes György	164	Ovidius Naso, Publius	110
Meij, Hieronymus van der	82	P. Szathmáry Károly	107
Meillet, Antoine	156	Pach Zsigmond Pál	183
Meister, Richard	176	Paikert Alajos	156
Melanchton, Philipp	56	Pak Den Aj	166
Meller Péter	88	Pákh Albert	41, 66, 67, 85, 100, 101, 121
Mengs, Anton Raphael	82	Pákh Károly	101
Mentovich Ferenc	105	Pál Lénárd	182, 185
Mészöly Miklós	187	Pál, III., pápa	71, 80
Metternich, Klemens von	22, 242, 243, 244	Paládi-Kovács Attila	225
Michelangelo Buonarotti	70, 72, 86, 88, 89, 90, 91, 96, 97, 98	Pálffy Ferenc	20
Mieris, ifj. Willem van	82	Pálffy Péter Pál	225
Miesbach, Alois	54, 55	Pálinkás József	116, 230
Mignard, Pierre	81	Palkovich Károly	85
Mihalkovics Géza	228, 231	Palladio, Andrea	38
Mikes Kelemen	92	Pallagyin, Alekszandr Vlagyimirovics	170
Mikó Imre	118, 214, 221, 224	Palotai Szkalos Gyula	56, 191
Mikszáth Jánoska	101	Palotás László	164, 167
Mikszáth Kálmán	70, 99, 100, 101, 124, 133, 198, 209, 229	Pápay Sámuel	20
Mikszáth Kálmánné Mauks Ilona	100	Papp Sándor	104
Miller Jakab Ferdinánd	105	Pásztory Ditta lásd Bartók Béláné	
Mittag-Leffler, Gösta Magnus	139	Pátzay Pál	182
Moesz Gusztáv	111	Pauler Tivadar	118, 218, 221, 223, 231
Molin, Johann Peter	56	Pauncz Rezső	170
Molnár Edit	175, 176	Pázmándi Horváth Endre	220
Molnár Erik	171	Pázmány Péter	88, 92
Molnár József	104	Pekár Gyula	153
Molnár Viktor	141	Pekry Erzsébet	108
Mónos Gábor	188	Pekry Lőrinc	107, 108
Morelli Gusztáv	249	Pekry Lőrincné Petrőczy Kata Szidónia	92, 107, 108
Mosonyi Emil	185	Penni, Luca	77, 86
Mozart, Wolfgang Amadeus	176	Péntek (Jókai Mór álneve)	26
Möller, Karl Heinrich	56	Pereda, Antonio de	79
Munk Tamás	171	Peregriny János	96, 108, 135
Munkácsy Mihály	104, 238, 239	Perger János	228, 248
Murat, Joachim	244	Pertz, Georg Heinrich	213, 214
Murillo, Bartolomé Esteban	79, 84	Pesky József, id.	29, 214, 216, 217, 218, 220
Mussolini, Benito	153	Pesthy Frigyes	131, 229
Müllner János	145	Pesti Gábor	89
Mürle, Ignaz	32	Péter Rózsa	165
Nádas Péter	171	Petőfi Sándor	141, 159, 174
Nagy Imre, politikus	172, 204, 207	Petrás István	104
Nagy Imre, színész	140	Petrich András	176
Nagy Iván	131	Petrőczy István	178
Nagy Lajos, Tokaji	26, 27	Petrovics Elek	109, 135, 157
Nagy Samu	218	Petrőczy István	107
Nákó János	24	Petrőczy Kata Szidónia lásd Pekry Lőrincné	
Napóleon, I., francia császár	244, 245	Philipp Tibor	184
Náray-Szabó Gábor	225	Picart, Bernard	84
Náray-Szabó István	159	Pichler, Luigi	21, 22
Neer, Aert van der	84	Pilátus, Quintus Pontius	41
Négyesy László	152	Pilinszky János	203
		Piusz, IX., pápa	238

Planck, Max	145	Réthly Antal	156
Platón	65, 66, 73, 74, 90	Réthy András	64
Pléh Csaba	225	Révai Miklós	54, 56, 57, 64, 65, 69, 89, 192, 213, 214, 224
Plutarkhosz	65	Révay József	108
Podmaniczky (II.) János	203	Révész Imre	99, 100
Podmaniczky Frigyes	118	Rhédey Klára lásd Radák Istvánné	
Podmaniczky Sándor	203	Richelieu, Armand Jean de Plessis de	17, 81
Podmaniczky Zsuzsanna lásd Vigyázó Sándorné		Richter Aladár	145
Poërsen, Charles	80	Richter, Philipp Anton	217
Poincaré, Jules Henri	139	Ries István	166
Poisson, Siméon Denis	170	Riesener, Henri François	249
Pollack Mihály	111	Riesz Frigyes	161, 162
Pollák Zsigmond	127, 132	Rigaud, Hyacinthe	78
Polónyi Péter	196	Rijckevorsel, Cornelis van	83, 84
Pólya József	118, 131	Rincsen, Bjambín	206
Pompéry János	26	Ripka Ferenc	153
Pongrácz Kálmán	167	Rist, Johann	69
Posner Károly Lajos	120, 122	Ritoók Zsigmond	225
Pönninger, Franz	136	Rogierus	92
Prékopa András	225	Róheim Géza	146
Preleuthner, Joseph	225	Rohn Alajos	121, 123
Prenant, Marcel	166	Romano, Giulio	85, 86, 87, 106
Primaticcio, Francesco	77, 86, 87	Rombauer János	213, 214
Probszt, Günther	225	Rómer Flóris	88, 118, 128, 131, 203
Prohászka János	184	Romero, Juan, de Sevilla	79
Prohászka Ottokár	227, 232	Rónai Róbert	167
Proja, Pasquale	71	Rónay Jácint	128, 131
Protmann, Josef	26	Roosevelt, Nicholas	157
Pucher József	47, 48, 124	Roosevelt, Theodore	157
Puky Endre	153	Roósz András	225
Pulszky Ferenc	73, 81, 90, 107, 140, 214, 232	Roska Tamás	225
Pulszky Károly	75, 84, 85, 90, 106, 107, 108, 109, 134, 213	Roskovics Ignác	104, 233, 235
Purgly Magdolna lásd Horthy Miklósné		Rosty Ágnes lásd Eötvös Józsefné	
Purjesz Béla	162	Rotschild Salamon	191
Pyrker János László	80, 106	Rózsa György, könyvtárigazgató	209, 210
Quittner Zsigmond	116	Rózsa György, művészettörténész	241, 248
Qvarnström, Carl Gustav	56	Rózsa Pál	179
R. H. [Rötzer Henrik?]	155	Rubens, Albert	40, 41
Rabutin, Jean	108	Rubens, Nikolaus	40, 41
Rácz Pál	179	Rubens, Pieter Paul	40, 41
Radák Istvánné Rhédey Klára	107	Rudolf főherceg	122, 133, 136, 222, 223, 229, 231, 232
Ráday Mihály	196	Ruesz József	30
Radnitzky, Karl	118, 119	Rusz Károly	63, 64, 116, 119, 124
Radnót Magda	165	Ruszinkó Gáborné	196
Radnóti Miklós	204	Rusznay István	160, 162, 163, 166, 169, 170, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 191, 196, 210, 227, 228, 232
Rados Gusztáv	139	Sabinus, Georg	56
Radvánszky Béla	106	Sadler József	110
Radványi Orsolya	13, 85	Sáfrán Györgyi	209, 210
Raffaello Sanzio	56, 57, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 84, 87, 88, 89, 92, 94, 95, 96, 191	Salamon Ferenc	105, 116, 224, 231
Ragályi Tamás	215	Sándor Emma (Schlesinger Emma) lásd Kodály Zoltánné	
Rahl, Carl	90, 104	Sansovino, Jacopo	38, 53
Raimondi, Marcantonio	75, 76, 77, 82, 84	Sántha Kálmán	160
Rákóczi Ferenc, II., erdélyi fejedelem	92, 174, 227, 228, 229	Santi, Giovanni	76
Rákosi Jenő	151	Sarrazin, Jacques	81
Rákosi Mátyás	164, 166, 170, 171, 172	Sávoly Pál	164
Rákosi Nándor	198	Schaffer Károly	137, 145
Raman, Chandrasekhara Venkata	174	Schenzl Guidó	129
Ramolino, Letizia	245	Schickedanz Albert	72, 89, 90, 93, 96, 107, 143, 180
Ranschburg Gusztáv	155	Schievelbein, Hermann	54, 56
Rásonyi László	205	Schiller, Friedrich	213, 224
Ráth György	203	Schinagl Gábor	189
Ráth Károly	140, 236	Schinkel, Karl Friedrich	54
Ráth Mór	42	Schlick Ignác	143, 194
Rauscher Alajos	90, 93	Schlossmann, Arthur	152
Réau, Louis	175	Scholtz Kornél	152
Rédei László	170	Schöpflin Aladár	155
Regnault, Henri Victor	129	Schrecker Ignác	119, 120
Reitter Ferenc	116, 124, 127, 128, 129, 136	Schwartz Antal	198
Rembrandt Harmenszoon van Rijn	40, 41, 84, 134	Schwartz, Gustav	175
Reni, Guido	75	Schweida Rezső	139
Rényi Alfréd	170	Schwerdgeburth, Carl August	221, 222

Scitovszky János	117	Szálasi Ferenc	149
Scultori, Giovanni Battista	86	Szalay Ágnes	225
Séguier, Pierre	80, 81, 82	Szalay Gizella lásd Arany Lászlóné	
Seidner Zoltán	194, 197	Szalay László	91, 116, 214, 216, 221, 222, 223, 224, 231, 239, 240
Seifert, Federico	72	Szamuely Tibor	151
Seilern, Crescence lásd Zichy Károlyné		Szandház Károly	137
Semmelweis Ignác	29	Szántó Lajos	169, 191
Sennyey Pál	117	Szapphó	76
Seregi Jósa	27	Szarvas Gábor	116, 228, 231
Sergel, Johann Tobias	56	Szász Domokos	225
Siemering, Rudolf	56	Szász Károly	128, 229, 231
Sík Sándor	162	Szász Károly, id.	221, 224, 228
Simmel, Ernst	146	Szaszkja Pandita	206
Simó Ferenc	218	Szebeni Nándor	189
Simó Jenő	182	Széchenyi Béla	98, 216, 222, 231
Simon Endre	27	Széchényi Ferenc	105, 110, 230
Simonkai Lajos	238	Széchényi Ferencné Festetics Julianna	110
Simonyi Antal	42, 49	Széchenyi István	19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 32, 33, 54, 64, 89, 99, 102, 115, 116, 117, 124, 125, 127, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 145, 158, 159, 160, 161, 164, 177, 181, 187, 188, 191, 197, 203, 209, 213, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 235, 236, 237, 240, 241, 247, 248, 249
Simonyi-Semadam Sándor	148	Széchenyi Kinga	225
Simor János	132	Széchényi Lajos	226, 227
Sina György	28, 191	Széchenyi Ödön	115
Sina, Johann Simon von	32	Széchényi Pál	20, 226, 227
Sina Simon	26, 28, 29, 66, 224, 231, 238	Széchy Mária	92
Sina Simonné	66	Szegedy-Maszák Hugóné Barabás Ilona	231
Sipőcz Jenő	152	Szegedy-Maszák Mihály	225
Sisa József	225	Székács József	118
Sitz Ferenc	146, 147, 148	Székely Bertalan	64, 72, 104, 115, 117, 120, 122, 125, 151, 198, 214, 216, 217, 218, 233, 235, 238, 240
Slachta Margit	162	Szelei László	208
Sófalvi Antal	213, 217, 240	Széll Ilona lásd Bernrieder Jánosné	
Solymosi László	225	Szelnár József	131
Solymossy Sándor	231	Szemere Bertalan	229, 231
Somfai László	225	Szemlér Mihály	138, 140
Somló Sándor	137	Szenci Molnár Albert	92
Somogyi Károly	123	Szendrey Ignác	29
Soós Károly	148	Szentágothai János	182, 183, 184, 185, 187, 230
Spányik Kornél	218, 219	Szent-Györgyi Albert	159, 162, 163, 199
Stark Ervin	163	Szentpétery Zsigmond	161
Stauffer, Viktor	238	Szepesfalvy János	111
Stein Aurél	125, 205, 206	Szepesi Imre	131
Steindl Imre	95	Szigligeti Ede	233, 235
Steinecker Ferenc	155	Sziklai Rezső	172
Steinhäuser, Carl Johann	106	Szikra (írói álnév) lásd Teleky Sándorné	
Stelczér Károly	185	Szilágyi Dániel	205
Stepanescu József	151	Szilveszter, II., pápa	88
Stetka Gyula	218	Szily Kálmán	98, 102, 103, 136, 229, 230, 231, 240
Stettner György	222	Szinyei Merse Pál	95
Stoczek József	90, 128, 218, 224	Szinnyei József	152
Stöber, Franz Xaver	23, 246, 247, 249	Szkalnitzky Antal	33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 47, 49, 50, 51, 54, 55, 63, 64, 66, 67, 69, 83, 84, 115, 116, 118, 229, 230
Strauss Katalin lásd Fornet Béláné		Szlavniczai Sándor István	20
Streibig Károly	30	Szoboszlai Pap István	19
Stróbl Alajos	104, 196	Szolón	90
Strozzi, Bernardo	77	Szontágh Diego Géza	240
Stüler, Friedrich August	11, 33, 34, 35, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 63, 64, 67, 85, 92, 122, 133	Szontágh Gusztáv	221, 224
Sukarno, Ahmed	177	Szőnyi István	156
Sylva, Carmen (írói álnév) lásd Erzsébet román királyné		Sztálin, Jozsif Visszarionovics	162, 163, 164, 169, 172, 194, 197
Sylvester János	89, 92	Szterényi József	145
Szabó Ede	112	Sztojka Imre	19
Szabó Ervin	151	Sztrokay Antal	224
Szabó Imre	177	Szubhúti	206
Szabó János	164	Szvorényi József	224
Szabó József	128, 130, 151, 152, 155, 218, 224, 229	Takács Lajos	170
Szabó Júlia	229, 231	Takács Zoltán, Felvinczi	108
Szabó Károly	224, 228		
Szabó Lőrinc	203		
Szabolcsi Bence	175, 176		
Szabolcsi Gertrúd	165		
Szabolcska Mihály	137, 231		
Szabó-Szepessy István	20		
Szakasits Árpád	166		
Szakmáry József	218		

Talbot, Lady Mary	110	Vámbéry Ruzstem	205
Tamási Áron	159	Vámos Tibor	225
Tandori Dezső	206	Vandrák Miksa	27
Tar Gáspár	19	Vang Kan-csang	172
Tárczy-Hornoch Antal	159	Varencov, Mihail Ivanovics	166
Tasner Antal	98, 222	Varga Béla	187
Tassis, Maria Louisa de	41	Varga István	159, 199
Tegnér, Esaias	56	Varga József	158, 159
Telegdy Kata	107	Vargha Gyula	148, 225
Teleki Domokos	118	Vas Zoltán	166
Teleki Jozefa lásd Teleki Sándorné		Vasari, Giorgio	74, 76
Teleki (II.) József	126, 127	Vaskovits Erzsébet	99
Teleki (III.) József	20, 21, 23, 126, 203, 214, 219, 220, 221, 224, 226, 227, 228	Vasmer, Max	175
Teleki Pál	148, 150, 156	Vasquez, Carl (Vasquez-Pinos von Löwenthal)	24, 25
Teleki Sándorné Teleki Jozefa	133	Vass József	152, 153, 154
Teleky Sándorné Kende Júlia	141	Vastagh György	218, 240
Telepy Károly	71, 136	Vas-Zoltán Péter	179
Télfy Iván	144	Vay Ábrahám	19, 215
Temple János	213	Vay Miklós, id.	116, 118
Teng Hsziao-ping	168	Vay Miklós, ifj.	72, 135, 137, 142, 156, 158, 161, 196, 229, 230, 233, 234, 235, 236
Tessin, Carl Gustaf	56	Vayer Lajos	108
Thallóczy Lajos	134, 136	Vékás Lajos	225
Thaly Kálmán	107, 131, 229, 231	Velásquez, Diego	73
Than Károly	133, 229	Vendel Miklós	159
Than Mór	72, 89, 90, 95, 104, 198, 214, 217	Vendl Aladár	158
Thanhoffer Lajos	151, 218	Veres Péter	205, 208
Theodosius, I., római császár	40, 41	Vergilius Maro, Publius	76
Thierry, Amédée	224	Verkolje, Nicolaes	82
Thorvaldsen, Albert Bertel	82	Veronese, Paolo	73
Thököly Erzsébet	107	Vertangen, Daniel	84
Thököly Imre	107	Vigovszky Ferenc	170
Thuróczi János	92	Vigyázó Ferenc	152, 199
Tilgner Viktor	137	Vigyázó Sándor	207
Tímkó György	111	Vigyázó Sándorné Podmaniczky Zsuzsanna	199, 207
Ting Can	148	Viktor Emánuel, III., olasz király	155
Tinódi Lantos Sebestyén	88, 89	Vilmos, II., német császár	135, 141
Tisza István	148	Virág Benedek	213, 220
Tisza Kálmán	124, 225, 231, 236	Viszota Gyula	98, 102
Tisza Lajos	130	Vitéz János	92
Tito, Josip Broz	181	Vizi E. Szilveszter	187, 230
Tokaji Nagy Lajos lásd Nagy Lajos		Vizkelety András	225
Toldy Ferenc	88, 90, 107, 116, 118, 130, 131, 133, 217, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 231, 233, 234, 239, 240	Vogel Sebestyén Antal	23
Toldy István	124	Vogl Mária lásd Kliburszky Béláné	
Tolnay Károly (Tolnay, Charles de)	88	Voinovich Géza	103, 155, 158, 159, 161, 202, 203, 204, 207, 208, 199
Tomory Anasztáz	234	Volf György	229
Tompa Mihály	235	Voet, Jacob Ferdinand	134
Tóth Istvánné Erzsike	183	Vouet, Simon	77, 78, 80, 81, 82, 249
Tóth Kálmán	131	Vörös László	23
Tóth Lőrinc	26, 27, 29, 30, 31, 49, 55, 66, 67, 115, 121, 229	Vörösmarty Mihály	70, 89, 102, 103, 115, 118, 127, 132, 203, 209, 213, 220, 221, 222, 223, 228, 235, 237
Tőkés Ottó	174, 177	Wagner Sándor	72, 74, 104
Törő Imre	160	Wahrmann Mór	129
Trefort Ágoston	73, 84, 86, 90, 93, 108, 118, 133, 147, 218, 222, 223, 236, 238	Waldstein, Albrecht Wenzel Eusebius von	224
Trencsényi-Waldapfel Imre	163, 176	Waldstein János	22, 23, 84, 90, 91, 92, 224, 225, 241, 247, 248, 249
Türr István	123	Walkó Lajos	153
Türr, Raoul	123	Wallin, Johan Olof	56
Ujfalussy József	186	Walther von der Vogelweide	204
Újfalvy Krisztina	107	Waring, Edward	170
Ujhelyi Róbert	26, 27, 115	Warschag Jakab	249
Ujváry Ignác	98	Washington, George	145, 157
Unger Emil	47	Watering, Willem van de	85
Ürményi József	213	Weber Henrik	120, 121, 122, 123
Ürményi Józsefné Komjáthy Anna	213	Weenix, Jan	84
Vágó József	116	Weinwurm Antal	134
Vágó László	116	Weiss Dávid	213
Vajda Manó	151	Weiss, Franz	24, 25
Vajda Péter	237, 240	Wellmann Róbert	151, 152, 155, 218
Valentin de Boulogne	246, 247	Wenckheim Béla	236
Vályi András	84	Wenckheim Mária lásd Kray Jánosné	
Vámbéry Ármin	205	Wenckheim Paulina lásd Dessewffy Emilné	

Werff, Adriaen van der	82, 84	Zichy Ágostné Wimpffen Hedvig	238
Wesselényi Miklós	215, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228	Zichy Henriette	22
Wimpffen Hedvig lásd Zichy Ágostné		Zichy István	108
Wittig, Hermann	56	Zichy Jenő	235
Wittner Mária	187	Zichy Livia lásd Zichy Nándorné	
Wlassics Gyula	135	Zichy Károlyné Seilern, Crescence	22, 241
Wodianer Mór	32	Zichy Mihály	195
Wodianer Sámuel József, Kapriorai	191	Zichy Nándorné Zichy Livia	133
Wolff, Albert	56, 63, 136	Zichy-Ferraris, Melanie	242
Wolfner József	155	Zier, Andreas	48
Wurzbach, Constantin von	249	Zilahy Károly	64
Wyck, Thomas	84	Zilzer Antal	104, 218, 233, 236
Ybl Miklós	29, 34, 35, 36, 39, 42, 47, 48, 49, 54, 66, 67, 83, 84, 90, 104, 108, 117, 127, 142, 169, 203	Zinsler fényképész	126
Zách Felicián	106	Zitterbarth Mátyás, ifj.	25, 124
Zádor Anna	165, 192	Zograf Ignác	126
Zádor Béla	155	Zoltán Péter	179
Zalaváry Lajos	116	Zrínyi Miklós, költő és hadvezér	92, 108, 109, 148
Záray Márta	162	Zuccari, Federico	88
Závodszy Péter	225	Zsedényi Béla	204, 208
Zay Anna	107	Zsivora György	224, 231
Zay Károly	20	Zsofinyecz Mihály	166
Zenning, C.	58, 59, 60, 61, 62	Zsoldos Ignác	19, 115
		Zsurovecz (Zurovetz) Vilmos	178

INDEX PERSONARUM

Abigél	75	Hungária	141, 241
Actaeon	84	Igazság	92, 96
Aeneas	197	Igazságosság	72
Aesculapius	110	Igazságszolgáltatás	143
Akadémosz	65	Ihletettség	89
Ámor	93, 182	Itália	246
Amphitrité	22	Iuppiter	77
Apolló(n)	9, 11, 57, 60, 66, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 106, 110, 111	Jeremiás próféta	86
Archaeologia	56	Jóel próféta	86
Ariadné	85, 88	Jog	71
Asteria	77	Jogtudomány	71, 93, 96
Athéné (Pallasz Athéné)	23, 87	Jog- és Államtudományok	96
Bacchus	85	Júnó	87, 249
Bátorság	72, 93	Jurisprudentia	56, 61, 63, 69
Bellerophon	82	Justitia	96
Bölcsesség	77, 93	Kémia	96, 97
Calliope	80, 84	Képzelet	89
Clio	63, 80, 84	Költészet	52, 62, 69, 70, 71, 75, 76, 89, 92, 93, 95
Cosmographia	56	Marsyas	71
Cumaei szibilla	84	Mathematica	56, 63, 69
Cupido	110	Melpomene	84, 85
Cybele	23	Mennyiségtan	63
Csillagászat	96, 97	Mennyiségtani tudományok	91, 96, 97
Daphne	110	Mértékletesség	72, 93
Delphoi szibilla	86	Minerva	57, 60, 69, 73, 74, 84, 87, 90, 112, 121, 140, 221, 241, 248, 249
Diana	83, 84	múzsák	9, 11, 23, 52, 58, 63, 69, 70, 76, 77, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 87
Dido	197	Muzsika	84
Dionüszosz	9, 76	Művészetek	89
Drámai költészet	96	nimfák	84
Duna (allegória)	127	Nyelvészet	56, 63
Erato	80, 82, 84, 85, 87	Oidipusz	67
Eritreai szibilla		Oklevéltan	96
Euterpé	80, 82, 84, 84, 85	Pallasz Athéné lásd Athéné	
Ezékiel próféta	86	Pannónia	22, 23, 247, 248
Filológia	96	Páris	82, 83, 84, 85
Filozófia	70, 71, 92, 93, 94	Patrona Hungariae	121
Fizika	96, 97	Pegazus	76, 77, 82
Földrajz	96, 97	Peneus	110
Géniusz	95	Perzsiai szibilla	86, 88, 91, 98
Hágár	40, 41	Philologia	56, 63, 69
Hagyomány	89	Philosophia	56, 69
Hebe	22, 23, 241, 242	Phoebus (Apolló)	110
Herkules	88	Physiographia	56, 69
Historia	56, 62, 63, 69		

<i>Poesis</i>	56, 62, 69, 95	<i>Teológia</i>	71, 92
<i>Politica</i>	56	<i>Természetrájk</i>	96, 97
Polyhymnia	82, 84, 85	Terpsichore	84, 85
Prometheus	93	Thalia	84, 85
Psziché	95, 106	<i>Történettudomány</i>	62, 63, 96
<i>Régészet</i>	96	<i>Törvénytudomány</i>	61, 63
Salamon	71	<i>Tudomány</i>	69, 89, 92, 93, 94
<i>Scientia</i>	69, 89	Urania	71, 80, 84
<i>Szemlélődés</i>	89	Venus	87, 110, 182
<i>Szép</i>	89		
<i>Szépirodalom</i>	96		
szfinx	57, 64, 65, 67, 69, 94		
szibillák	70, 72, 86, 87, 88, 89, 91, 96, 98		
<i>Szónoklattan</i>	96		

IUS AUCTORIS

	AKADÉMIAI LEVÉLTÁR
CONSTRUCTIO	7.4, 7.5, 7.6, 7.7
SESSIO	3.58.2, 3.58.3, 3.58.5, 3.58.6, 3.58.8, 3.61.1, 3.61.2, 3.61.3, 3.61.4, 3.62, 3.64.1, 3.64.2, 3.65, 3.66.1, 3.66.2, 3.67, 3.68, 3.69.1, 3.69.2, 3.71.1, 3.71.2, 3.72, 3.73.1, 3.73.2, 3.74, 3.75.1, 3.75.2, 3.75.3, 3.77, 3.78.1, 3.78.2
TRANSLATIO	1.2, 1.3, 3, 4.1, 5.1, 6.1, 7.1, 7.2, 10.2, 10.3, 10.4
	BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA / SZELÉNYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
MOTIO	24, 31
	BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM KISCELLI MÚZEUM
CONSTRUCTIO	5, 13.1, 13.2, 23, 24, 25
DECORATIO	2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2
SESSIO	1.1, 1.12
SOCIETAS LITTERARIA	2.1
	BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM KISCELLI MÚZEUM / SZELÉNYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
MOTIO	7, 8, 23, 30
	FORSTER GYULA NEMZETI ÖRÖKSÉGVÉDELMI ÉS VAGYONGAZDÁLKODÁSI KÖZPONT / SZELÉNYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
MOTIO	21, 22, 25, 26, 29, 32, 33, 34
	FORTEPAN
SESSIO	1.14, 2.17.1, 2.17.2, 2.23
	FORTEPAN/ALBUM002
SESSIO	2.15
	FORTEPAN/BERKÓ PÁL
SESSIO	2.21.1, 2.21.2
	FORTEPAN/HEGEDŰS JUDIT
SESSIO	2.27
	FORTEPAN/iMRe
SESSIO	2.19
	FORTEPAN/MAGYAR BÁLINT
SESSIO	2.14
	FORTEPAN/NAGY GYULA
SESSIO	2.20, 2.24
	FORTEPAN/PHILIPP TIBOR
SESSIO	2.26
	FORTEPAN/TED GRAUTHOFF
SESSIO	1.10
	FORTEPAN/UVATERV
SESSIO	1.13, 2.18.1, 2.18.2, 2.18.3

	FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
CONSTRUCTIO	6.1, 6.2, 12, 22
DECORATIO	9.1, 9.2, 11.1
SESSIO	1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6, 1.7, 1.8, 1.9, 1.11, 2.2.1, 2.2.2, 2.3, 2.4, 2.5.1, 2.6, 2.7, 2.8, 2.9.1, 2.9.2, 2.9.3, 2.11, 2.12, 2.13, 2.16.1, 2.16.2, 2.22, 2.25, 3.1.3, 3.1.5, 3.5, 3.6, 3.9, 3.12, 3.13, 3.14, 3.15.1, 3.15.2, 3.15.3, 3.16, 3.17, 3.18, 3.19, 3.20, 3.21, 3.22, 3.23, 3.24, 3.25, 3.26, 3.27, 3.28, 3.29, 3.30, 3.31, 3.32, 3.33, 3.34, 3.35, 3.36.1, 3.37, 3.38, 3.39, 3.40, 3.41.1, 3.41.2, 3.41.3, 3.42.1, 3.43, 3.44, 3.46, 3.47, 3.48, 3.49, 3.50, 3.51, 3.52, 3.53, 3.56, 3.58.1
TRANSLATIO	2.2
	FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
MOTIO	27
	HILD–YBL ALAPÍTVÁNY
TRANSLATIO	4.2, 4.3, 5.4, 5.5, 6.2, 6.3, 6.4
	MAGÁNTULAJDON
MOTIO	35.1, 35.2, 35.3, 35.4, 35.5, 35.6
SESSIO	2.1, 3.36.2, 3.45
	MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEM KÖNYVTÁR, LEVÉLTÁR ÉS MŰVÉSZETI GYŰJTEMÉNY / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
DECORATIO	3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5
	MAGYAR NEMZETI GALÉRIA
DECORATIO	3.9, 3.10
	MAGYAR NEMZETI GALÉRIA / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
DECORATIO	3.8, 3.11, 3.12, 3.13, 3.14, 3.15
TRANSLATIO	2.1, 4.5
SOCIETAS LITTERARIA	19
	MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
MOTIO	2, 28
CONSTRUCTIO	8
	MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
DECORATIO	11.2
SESSIO	3.11
	MAGYAR NEMZETI MÚZEUM / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
SOCIETAS LITTERARIA	14.1, 15, 17, 18, 20.5
	MAGYAR TÁVIRATI IRODA FOTÓ
SESSIO	2.28
	MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI MÚZEUM
DECORATIO	12.1
	MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI MÚZEUM / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
DECORATIO	12.2, 12.3, 12.4
	MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT MŰVÉSZETTÖRTÉNETI INTÉZET / BERTALAN VILMOS
TRANSLATIO	7.3, 7.4
	MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT MŰVÉSZETTÖRTÉNETI INTÉZET
SOCIETAS LITTERARIA	2.3
	MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT
MOTIO	3, 5, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19
CONSTRUCTIO	4.2, 14.2, 15, 26
DECORATIO	1, 4.1, 4.3, 6.1, 7.1, 8.1, 10.1
SESSIO	2.5.3, 3.1.2, 3.7.2, 3.55.1, 3.55.2
TRANSLATIO	1.1, 1.4, 1.5, 1.6, 1.7, 1.8, 1.9, 1.10, 5.2, 5.3, 8.2, 8.3, 9.2, 9.3, 9.4, 9.5
SOCIETAS LITTERARIA	1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.2
	MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT / LÁNG KLÁRA
TRANSLATIO	8.1, 9.1, 10.1
	MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
MOTIO	1, 4, 6
DECORATIO	4.2, 4.4, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6, 7.2, 8.2
SESSIO	3.1.6, 3.3, 3.4.1
SOCIETAS LITTERARIA	13, 16.2, 16.4, 16.5, 16.7, 16.10, 20.2, 20.4
	MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MŰVÉSZETI GYŰJTEMÉNY / HÁMORI PÉTER
TRANSLATIO	4.4

	MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA MŰVÉSZETI GYŰJTEMÉNY / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
CONSTRUCTIO	9, 10, 17
SESSIO	2.5.2, 3.58.7, 3.76
SOCIETAS LITTERARIA	3, 4, 5.1, 5.2, 5.3, 5.4, 6.1, 6.2, 7, 8.1, 8.2, 8.3, 8.4, 8.5, 8.6, 9, 10.1, 10.2, 10.3, 10.4, 10.5, 10.6, 11, 12, 14.2, 16.1, 16.3, 16.6, 16.8, 16.9, 20.1, 20.3, 21
	MUSÉE NATIONAL DU CHÂTEAU, VERSAILLES
SOCIETAS LITTERARIA	21.2
	ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
CONSTRUCTIO	18, 19, 20
SESSIO	2.10, 3.58.4, 3.63, 3.70
	PALÓC MÚZEUM, BALASSAGYARMAT / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
DECORATIO	9.3
	SEMMELWEIS EGYETEM KÖZPONTI LEVÉLTÁR
SESSIO	3.42.2
	SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM
	2.5, 2.7, 2.9, 2.10, 2.11, 2.12, 2.13, 2.14, 2.15
	SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM / SZELENYI KÁROLY, MAGYAR KÉPEK
DECORATIO	2.6, 2.8
	TECHNISCHE UNIVERSITÄT BERLIN UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK, ZENTRALBIBLIOTHEK
CONSTRUCTIO	16.1, 16.2, 16.3, 16.4, 16.5, 16.6, 16.7, 16.8, 16.9, 16.10
	VILLA LANTE SUL GIANICOLO, INSTITUTUM ROMANUM FINLANDIAE
SOCIETAS LITTERARIA	21.3

150 éves az Akadémia palotája
Jubiláris kiállítás. Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény
2015. október 20. – 2016. március 18.

KONCEPCIÓ ÉS RENDEZÉS

Bicskei Éva

MUNKATÁRSÁK

Boncz Hajnalka, Ugry Bálint, Véri Dániel

SZERVEZÉS

Boncz Hajnalka, Véri Dániel

MŰTÁRGYKEZELÉS

Kiss Zoltán

A kiállítás az MTA Művészeti Gyűjtemény és az MTA BTK Művészettörténeti Intézet együttműködésében valósult meg.

A KIÁLLÍTÁS ANYAGÁT
VÁLOGATTA

Bicskei Éva, Boncz Hajnalka, Hay Diana, Kemény Mária, Mázi Béla, Nagy Zita,
valamint Dávid Ferenc, Korompay H. János, Simonkay Zsuzsanna

RESTAURÁLÁS

Bartha Veronika, Mózer Erzsébet, Szalai Veronika

A KIÁLLÍTÁSBAN
BEMUTATOTT FILM

Akadémiai anzix, 1919–1964
Válogatás az Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára filmhíradóinak Akadémiára vonatkozó anyagából.

KÉSZÍTETTÉK

Lukács Bea, Szécsényi Anikó, Szűcs Gergő (Országos Széchényi Könyvtár, Történeti Interjúk Tára)

A KIÁLLÍTÁSBAN
HALLHATÓAK VOLTAK

Arany János népdalgyűjteményének dallamai

KÖZREMŰKÖDŐK

Csörsz Rumen István (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet) – gitár, tambura, duda,
Kobzos Kiss Tamás – gitár és a Musica Historica együttes

KÖSZÖNJÜK

Bagi Judit, Blaskó Gábor, Bojtos Anikó, Bubryák Orsolya, Cholnoky Tamás, Csörsz Rumen István, valamint
Kobzos Kiss Tamás és a Musica Historica együttes, Gonda Zsuzsa, Héder Zsuzsanna, Ihász Tímea, Kelecsényi
Ágnes, Keresztes Júlia, Lukács Bea, Majkó Katalin, Mázi Béla, valamint az MTA Könyvtár és Információs Központ
Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye munkatársai, Radványi Orsolya, Róka Enikő, Szécsényi Anikó, Szűcs
Gergő, Tátrai Júlia, Turi Gergő, Ujvári Péter, Ye Qiuyue, valamint az MTA gépkocsi-szolgálat dolgozóinak
segítségét.

KÖLCSÖNZŐ
INTÉZMÉNYEK

Budapest Főváros Levéltára; Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeum; Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi
és Vagyongazdálkodási Központ; Fortepan; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; Magyar Képzőművészeti Egyetem
Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára; Magyar Nemzeti
Múzeum Palóc Múzeuma, Balassagyarmat; Magyar Természettudományi Múzeum Növénytár; Akadémiai Levéltár;
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ; Országos Széchényi Könyvtár; Semmelweis
Egyetem, Központi Levéltár; Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria; Technische Universität Berlin
Universitätsbibliothek, Zentralbibliothek; valamint magánszemélyek

